

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl / Year:16 Sayı / Number:43 Nisan / April 2023

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ / ADYAMAN UNIVERSITY
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ / JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
(Uluslararası Hakemli E-Dergi/ Referee International E-Journal)
ISSN: 1308–9196/ e-ISSN: 1308-7363

Sahibi / Owner

Adiyaman Üniversitesi Rektörlüğü

Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Editör Yardımcısı / Co-Editor in Chief

Prof. Dr. Yusuf Ekrem AKBAŞ

Doç. Dr. Cem Koray OLGUN

Alan Editörleri / Field Editors

Doç. Dr. Hakan USLU

Doç. Dr. Kevser TAŞDÖNER

Doç. Dr. M. Çağlar KURTAŞ

Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU

Doç. Dr. Sefa Salih AYDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Cihan BULUNDU

Dr. Öğr. Üyesi Aygül ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Başak DANACI POLAT

Dr. Öğr. Üyesi Berivan SALTİK

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ÇETİNKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Işık Tümay ALPER

Dr. Gülçin AYITGU METİN

Dr. Tuba GÜN ÇİNĞİ

Dr. Rezzan ALAGÖZ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Çiğdem SABBAĞ- *Adıyaman Üniversitesi*

Prof. Dr. Fatih DOĞANOĞLU- *Adıyaman Üniversitesi*

Prof. Dr. Himmet HÜLÜR- *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*

Prof. Dr. İbrahim YERLİKAYA- *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi*

Prof. Dr. Kasım KARAMAN-*Erciyes Üniversitesi*

Prof. Dr. Tayfun SERVİ-*Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Ali DUMAN- *İnönü Üniversitesi*

Doç. Dr. Ayça AVCI- *Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Aykut DÜNDAR- *Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Burak TELLİ-*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi*

Doç. Dr. Emre ÖZTÜRK-*İzmir Bakırçay Üniversitesi*

Doç. Dr. Fuat ŞANCI-*Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR- *Mersin Üniversitesi*

Doç. Dr. Metin KILIÇ-*Düzce Üniversitesi*

Doç. Dr. Metin KOPAR- *Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAHİN- *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi*

Doç. Dr. Muzaffer Çağlar KURTDAŞ- *Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Recep ÖZMAN-*İnönü Üniversitesi*

Doç. Dr. Ümit YETİŞ- *Adıyaman Üniversitesi*

Doç. Dr. Yaşar KAYA-*İnönü Üniversitesi*

Dr. Öğr. Üyesi Murat Şakir CEYHAN-*Adıyaman Üniversitesi*

Yazı İşleri /Managing

Arş. Gör. Tuğba GÜCENMEZ

İngilizce Redaksiyon/English Redaction

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FİDAN

Adres / Address

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü-ADİYAMAN

e-mail

adyusbd@gmail.com

Yıl: 16 Sayı: 43 Yayımlanma Tarihi: 19.04.2023

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN-İstanbul Gedik Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ARSLAN-Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Melek KÖSEOĞLU-Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa TALAS-Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. M. Kemalettin ÇONKAR-Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN-Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Nevin Güngör ERGAN-Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Nezahat GÜÇLÜ-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Orhan YAZICI-İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Sevinç ÜRETEN-Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK-İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR-Amasya Üniversitesi

Yıl: 16 Sayı: 43 Yayınlanma Tarihi: 19.04.2023

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ AŞAĞIDAKİ
VERİ TABANLARI TARAFINDAN İNDEKSLENMEKTEDİR.
ADİYAMAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS INDEXED IN

**“ASOS (AKADEMİA SOSYAL BİLİMLER), ACADEMICKEYS, AKADEMİK DİZİN,
ARASTIRMAX, DRJI, İSAM, NEWJOUR, OAJI, OCLC WORLDCAT, RESEARCH
BİBLE, TÜRKEĞİTİMİNDEKSİ, EBSCOHOST, INDEX COPERNICUS, TR DİZİN
ULAKBİM”**

YAYIN İLKELERİ / PUBLICATION PRINCIPLES

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanan ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ Sosyal Bilimler alanındaki kuramsal ve uygulamalı özgün araştırma, inceleme ve derlemelerin yayınlanacağı uluslararası, hakemli bilimsel elektronik bir dergidir.

- Dergi **Nisan, Ağustos ve Aralık** aylarında olmak üzere yılda üç defa **online** olarak yayınlanır.
- Dergide daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış çalışmalara yer verilir. Daha önce herhangi bir yerde yayınlandığı belirtilmediği ya da belirlenmediği için yayınlanan çalışmalar ile ilgili telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuçlar tamamen yazar(lar)a aittir.
- Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak, dergi her kurumdan ve her ulustan bilim insanlarının çalışmalarına açık olup farklı dillerde yazılmış çalışmalar da Yayın Kurulu'nun onayı alınarak yayınlanabilir.
- Çalışmalar herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmişse, bu kurum veya kuruluş çalışmada dipnot olarak belirtilmelidir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar Yayın Kurulu kararıyla en az iki hakemin değerlendirilmesine sunulur. Yayın Kurulu gerekli gördüğü durumlarda çalışmayı ikiden fazla hakeme inceletebilir. Yayınlanacak çalışma ile ilgili nihai karar hakem çoğunluğunun görüşü de dikkate alınarak Yayın Kurulu tarafından verilir. Dergi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak haklarına sahiptir.
- Yayın Kurulu'nun gerekli görmesi halinde, hakem görüşleri de dikkate alınarak yazar(lar)dan gerekli düzeltme istenebilir. Yazar, hakemin ve kurulun belirttiği düzeltme önerilerini yerine getirmek zorundadır.
- Yazar(lar) hakemlerin olumsuz görüşlerine karşı kanıt göstermek koşuluyla itiraz edebilirler. Bu itiraz Yayın Kurulu'nda incelenir ve gerekli görülürse farklı hakem görüşüne başvurulur.
- Çalışmaların yayınlanabilmesi için yazar(lar), Hakem ve Yayın Kurulu'nun görüş ve önerilerini dikkate almak zorundadırlar.
- Dergide yayınlanması için gönderilen çalışmalar yayınlansın ya da yayınlanmasın iade edilmez.

Yıl: 16 Sayı: 43 Yayınlanma Tarihi: 19.04.2023

- Yayınlanmış yazıların yayın hakları **ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ'**ne aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Yazar(lar)a herhangi bir şekilde telif ücreti ödenmez.
- Hakemler, Yayın Kurulu'nun belirleyeceği makul süre içerisinde çalışmayı değerlendirmezler ise Yayın Kurulu ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere farklı hakemlere gönderebilir.
- Değerlendirmeye gönderilen çalışmalarda yazar(lar)ın ve hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur.
- Dergiye gönderilen çalışmalarda dil bilgisi kurallarına (imla, noktalama, açıklık, anlaşılabilirlik vs.) azami derecede riayet etme mecburiyeti vardır. Bu nedenle oluşabilecek problemler ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur.
- İçindekiler bölümü, alan bazında gruplandırılmakta olup alan isimleri kendi içinde alfabetik olarak verilmektedir. Alan başlıkları altında çalışmalara yer verilirken ise yazarların soyadları esas alınarak yine alfabetik olarak sıralanmaktadır. Birden çok yazarlı çalışmalarda ise ilk yazarın soyadı sıralamada esas alınmaktadır.
- Dergide yayınlanan çalışmaların içeriğinden kaynaklanan yasal sorumluluklar, tamamen yazar(lar)ına aittir.

MAKALE YAZIM KURALLARI / ARTICLE WRITING RULES

Makalelerin aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

- Yazı, **Makale Takip Sistemi** aracılığıyla, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden raporların gelmesi **beklenmelidir**. Çünkü yazarlar, sisteme **bir kez düzeltme** ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.
- **Başlık:** İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **12 punto** ile koyu harflerle yazılmalıdır.
- **Yazar ad(lar)ı ve adresi:** Yazının başlığının altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılacak e-posta adresi gibi bilgilere yer **verilmemelidir**. Yazar adları, sistem yöneticisi tarafından görülebildiğinden, bu bilgiler, yazıya editör tarafından eklenecektir. Yazılar sisteme eklenirken, yazara ait herhangi bir bilginin yazıda yer almadığından emin olunmalıdır. Bu husus, makaleyi inceleyecek hakemlere daha rahat hareket imkânı tanınması açısından önemlidir.
- **Özet:** Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en fazla **200** kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az **3**, en çok **5** sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet metni **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Özet metinleri sağ ve soldan **1cm.** içten yazılmalıdır.
- **Ana Metin:** A4 boyutunda (29.7×21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, Calibri yazı karakteri ile **10 punto, 1.5 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında **2.5 cm.** boşluk bırakılmalı ve sayfalar **numaralandırılmamalıdır**.
- Makale metninde paragraf başı **yapılmamalı**, paragraf araları **1 satır (12 nk)** boşluk bırakılarak belirginleştirilmelidir (*Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar- Aralık-Sonra-12 nk*).
- Dipnotta yer alan bütün bilgiler **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır.
- **Bölüm Başlıkları:** Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Yıl: 16 Sayı: 43 Yayınlanma Tarihi: 19.04.2023

- **Tablolar ve Şekiller:** Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller renkli baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır.
- **Resimler:** Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.
- **Alıntı ve Göndermeler:** Dergimize gönderilecek makalelerde aşağıdaki alıntı ve gönderme standartlarına uyulmalıdır. Bu kurallara uymayan çalışmalar, düzeltilmesi için yazarına iade edilecektir. Metin içinde birkaç cümleyi geçen alıntılar, sağdan ve soldan **1 cm.** içte yazılmalıdır.
- Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında, atıfta bulunulan kaynaklar soyadına göre sıralanmalıdır. Kaynakça için asılı paragraf biçimi uygulanmalıdır (*Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar-Girinti-Özel-Asılı Paragraf*).

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Canan Nimet MERT DURAN

2019 Türkçe Öğretim Programında Prozodi

Prosody in 2019 Turkish Curriculum

1-32

Hakkı KONTAŞ- Bahadır ÖZCAN- Yusuf YILDIZ- Tuğba KARDAŞ

Matematik Öz-Yetkinlik Kaynakları ile Üst Bilişsel Farkındalık Düzeyi Arasındaki İlişki

The Relationship Between Mathematics Sources of Self-Efficacy and Their Level of Metacognitive Awareness

33-50

Kenan DEMİR

*II. Meşrutiyet Döneminde İşçi Sorunlarına Milli Bakış Açısıyla Yaklaşan Bir Dergi:
Say U Amel*

*A Journal Approaching Workers' Problems from A National Perspective in the II. Constitutional Period:
Say U Amel*

51-90

Merve GÜREL- Gökhan KAHVECİ

Öğretmen Algılarına Göre Sosyal Adalet Liderliğinin Örgütsel Sinizm Üzerindeki Rolü

The Role of Social Justice Leadership on Organizational Cynicism According to Teacher Perceptions

91-124

Sibel SÜMER ÖNCEL

*Türkiye’de Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrencilerin Kaynaştırılmasına Yönelik Yapılmış
Araştırmaların İncelenmesi*

Investigation Of Studies on The Mainstreaming of Children with Autism Spectrum Disorder in Turkey

125-146

Yıl: 16 Sayı: 43 Yayımlanma Tarihi: 19.04.2023

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Büşranur ASLAN- Burak TELLİ

Türkiye Türkçesi Ağızlarında Lakaplar: Besni İlçesi Örneği

Nicknames In Turkey Turkish Dialects: The Example of Besni District

147-164

GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS

Bayram DEDE

Minimalist Heykel Anlayışının Avangard Sanat Anlayışındaki Yeri

The Place of The Minimalist Sculpture in The Avangard Approach of Art

165-184

Burhan YILMAZ

Ağırlık ve Hafiflik Bağlamında Çağdaş Sanat ve Doğa

Contemporary Art and Nature in Weight and Lightness

185-203

Büşra KURUÇAY- Muhammet Fatih GÖK

Ekolojik Sanat Bağlamında 2. Uluslararası Perre Sanat Çalıştayı Üzerine Bir İnceleme

2nd International Perre Art Workshop in The Context of Ecological Art

204-236

Lütfi ÖZDEN

Çağdaş Sanatta Bozulan Doğa

Disruption in Nature in Contemporary Art

237-271

Yıl: 16 Sayı: 43 Yayınlanma Tarihi: 19.04.2023

Öznur YILDIRIM- Ferda TAZEÖĞLU FİLİZ

Çağdaş Seramik Sanatında Yeni Bir İfade Biçimi Olarak Yoğun Sırlama ve Sırla Şekillendirme

Extreme Glazing and Shaping with Glaze as A New Mean of Expression in Contemporary Ceramic Art

272-292

Semih ÇINAR

Çağdaş Sanatta Tecrit İmgesi

The Image of Isolation in Contemporary Art

293-315

Yaprak TANRIVERDİ

Kommagene Bölgesinde Sosyal Kimlik ve Mozaikler İlişkisi

The Relationship of Social Identity and Mosaics in The Commagene Region

316-340

Zeliha AKÇAOĞLU

Görsel Sanatlar Eğitiminde Hızlı Çizim-Resim Yöntemi ve Öz Denetim

Fast Drawing-Painting Method and Self-Control in Visual Arts Education

341-355

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND

ADMINISTRATIVE SCIENCES

Burak BÜYÜKOĞLU- Ahmet ŞİT- Burcu BUYURAN

Relationship Between Competition and Financial Development: Comparison of Turkey-BRICS Countries

Rekabet-Finansal Gelişmişlik İlişkisi: Türkiye-BRICS Ülkeleri Karşılaştırması

356-378

Yıl: 16 Sayı: 43 Yayınlanma Tarihi: 19.04.2023

Cumhur ŞAHİN

Finansal Gelişme ve Yenilenebilir Enerji Arasında İlişki Var Mıdır? Türkiye İçin Uygulama

Is There Relationship Between Financial Development and Renewable Energy? Application For Turkey

379-407

Fatih ÖZDEMİR- Serpil DURĞUN

İbn Haldun'un Tarihcilik Yöntemi

Ibn Khaldun's Method of Historiography

408-443

Filiz DEMİR

Girişimci Liderlik: Kavram, İlişki ve Yaklaşımlar

Entrepreneurial Leadership: Concept, Relationship and Approaches

444-478

Fırat DEMİRKOL

Türkiye Siyasetinde Muhafazakarlık Kavramı ve Etkisi: AK Parti İktidarının Felsefi Kimliği

The Conservative Concept and Its Impact in Turkish Politics: The Philosophic Identity of The Ak Party Government

479-508

Hasan Çebi BAL- Filiz TUTAR- Didem BALKAYA

Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Belirleyicileri: Panel Zaman Serisi Analizi

Determinants Of Poverty in Developing Countries: A Panel Time-Series Analysis

509-534

Hasan YAVUZER

Toplumsal Huzurun Sağlanmasında Din ve Din Görevlileri

Religion and Religious Officials in Ensuring Social Peace

535-563

Yıl: 16 Sayı: 43 Yayınlanma Tarihi: 19.04.2023

Mehtap KEÇE- Osman Kubilay GÜL

Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk Gümrük Sisteminin Evrimi Üzerine Bir Değerlendirme

An Assessment of The Evolution of The Turkish Customs System from The Ottoman Empire to The Republic

564-602

Metin KILIÇ- Ceylan KESKİN

Ev Kadınlarının Serbest Zaman Yoksunluğunun İncelenmesi: Düzce Örneği

Examining Housewives' Deprivation of Leisure Time: The Case of Düzce

603-632

Mustafa FİLİZ

OECD Ülkelerinde Sağlık Hizmetleri Arz ve Talebi Üzerinde Bir Değerlendirme

An Assessment on The Supply and Demand of Health Services in OECD Countries

633-659

Mustafa GÜNDÜZ- Feray ARTAR

Bir Yönetime Katılım Aracı Olarak CİMER'in Toplumsal Anlamı: Amaç, Etkinlik, Güven

Social Meaning of CİMER As a Tool of Participation in Management: Purpose, Effectiveness, Trust

660-700

Nurcan KEMİKKİRAN- Esra ÇINAR

Örgütsel Yaşam Evreleri İnsanların Yaşam Evrelerine Benzerlik Gösterir Mi?

Do Organizational Life Stages Show Similarities to Individuals' Life Stage?

701-730

2019 TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMINDA PROZODİ

Canan Nimet MERT DURAN*

Öz

Çalışma, Türkçe öğretim programlarında okuma, konuşma ve dinleme becerilerinin ortak noktasında yer alan prozodi ve prozodik unsurların varlığını, ele alınış şeklini ortaya koymayı ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda 2019'da Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı (TDÖP) doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Öğretim programlarında prozodiye, prozodik unsurlara ve prozodik farkındalığa yönelik ifadelere yetkinlikler, özel amaçlar, öğrenme-öğretme yaklaşımı, kazanımlar ve açıklamalar bölümlerinde yer verilip verilmediği ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Araştırmada 2019 TDÖP'nda prozodi ve prozodik unsurların genel görünümü belirlenmiştir ve dokuz bölümden oluşan 2019 TDÖP'nda sadece üç bölümde prozodi ve prozodiye uygun ifadelerin yer verildiğini tespit edilmiştir. Araştırmanın ikinci sürecinde ise bu üç bölüm çalışmanın amacı doğrultusunda detaylı bir şekilde incelenerek değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda 2019 TDÖP'nın prozodik unsurlar ve prozodik farkındalığı yansıtması açısından yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak prozodik unsurların ve prozodik farkındalığın öğretim programlarının temel değişkenlerinden biri olması sebebiyle öğretim programlarının da bu anlayış çerçevesinde geliştirilmesi gerektiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: *Prozodi, Türkçe Dersi Öğretim Programı, prozodik farkındalık*

PROSODY IN 2019 TURKISH CURRICULUM

Abstract

The study aims to reveal and evaluate the existence and handling of prosody and prosodic elements, which are at the common point of reading, speaking, and listening skills in the Turkish Language Course curriculum. In this context, the TLCC prepared by the Ministry of National Education in 2019 was examined by the document analysis method. It has been discussed in detail whether expressions related to prosody, prosodic elements, and prosodic awareness are included in the sections of competencies, special purposes, learning-teaching approach, achievements, and explanations in the curriculum. Accordingly, it has been determined that in the 2019 TLCC, which consists of nine sections, only three sections contain prosody and expressions suitable for prosody. In the second phase of the study, these three sections were examined and evaluated in detail in line with the purpose of the study. As a result of the evaluation, it was determined that the 2019 TLCC was insufficient in terms of reflecting prosodic elements and prosodic awareness. According to the research results, it can be said that prosodic elements and prosodic awareness should be one of the basic variables of the curriculum and that the curriculum should be developed within the framework of this understanding.

Keywords: *Prosody, Turkish Lesson Curriculum, prosodic awareness*

1. GİRİŞ

Bireyin ve toplumun ihtiyaçları bilim ve teknolojideki gelişmelere paralel olarak değişmektedir. Bu gelişmeler, bireyin bilgi ve beceri kazanma, kendini yetiştirme ve geliştirme anlayışlarını da içeren eğitim faaliyetlerini de etkilemektedir. Günümüzde bireyden beklenen kültürel, ekonomik ve toplumsal alanlarda bilgiyi keşfetmesi, analiz etmesi ve üretmesidir. Bu hareketlilik bireyin bilgiyi üretmesini ve üretilen bilgiyi işlevsel olarak kullanmasını, etkili iletişim kurabilmesini, eleştirel ve yaratıcı düşünebilmesini, problemleri çözebilmesini; empatik, girişimci ve kararlı bir anlayışa sahip olmasını gerektirmektedir. Bu

niteliklere sahip bireylerin yetişmesi bu anlayışla hazırlanmış öğretim programları ile mümkündür.

Öğretim programları bilgi ve beceri kazandırmak amacıyla Millî Eğitimin belirlediği hedeflere ulaşmak için alana özgü hazırlanan eğitim programları kapsamındadır. “Öğretim programı, eğitim programlarında gösterilen hedeflerin gerçekleştirilmesi için gerekli olan öğretmen, konular, fiziki imkânlar, ders malzemeleri gibi unsurları kapsayan bir bütündür.” (Calp, 2010: 2). Tüm bu değişkenler, bireylere okul içinde ve okul dışında yani hem akademik hem sosyal hayatında kazandırılması planlanan hedeflerin etkinliklerle bir bütün içinde yol gösterici olarak sunmayı amaçlamaktadır.

Okullarda öğrencilerde istendik davranış geliştirmek için planlı bir şekilde hazırlanmış öğretim programlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Akçay ve Safalı (2019: 4), öğretim programı için sırasıyla hedef ve kazanımlar niçin öğretilecek; içerik nedir, ne ile öğretilecek; eğitim durumları nasıl ve ne şekilde öğretilecek ve sınav durumları ne kadar-ne düzeyde öğretilecek sorularının sorulmasıyla oluşturulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla hazırlanacak öğretim programlarının ne, niçin, nasıl ve ne kadar sorularının hepsine cevap verebilecek nitelikte olması zorunluluktur.

Öğretim programları her ders için ayrı olarak ve aynı eğitim basamağındaki farklı sınıf seviyelerini kapsayacak şekilde hazırlanmaktadır. Dersin amaçlarını, içeriğini, kazanımlarını bir bütün olarak sunan öğretim programlarında dersin konuları, süresi ve zamanı dersin hedefleri ve ilkeleri doğrultusunda yer almaktadır.

Türkçe dersi için geçmişten günümüze farklı kademeleri içeren müfredat programları yani öğretim programları kullanılmamıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde Türkçe öğretimi dönemlere (Tanzimat dönemi, Meşrutiyet dönemi

vs.) ve kurumlara (sıbyan mektepleri, medreseler, Enderun mektepleri) göre değişiklik göstermiştir. Gün ve Kaya (2019), Tanzimat dönemine kadar Türkçe dersi için ayrı bir öğretim programının bulunmadığını ifade etmektedir. Sonrasında ana dile verilen önemin artmasıyla birlikte okuma, güzel konuşma, imla ve yazı gibi bilgi ve beceri dersleri yani Türkçe dersi ayrı olarak programlarda yer almaya başlamıştır. Cumhuriyet ve sonrası dönemde ise öğrencilere dil eğitimi verebilmek için Türkçe dersi öğretim programları dönemin ihtiyaçlarına göre değişerek ve düzenlenerek uygulamaya konulmuştur.

2005 yılından sonra eğitimde davranışçı yaklaşım yerine yapılandırıcı anlayış tercih edilmesi Türkçe öğretim programında da değişikliği zorunlu hâle getirmiştir. Yapılandırıcı anlayışla beraber öğrenci merkezli, çoklu zekâ kuramlarına dayanan, bireysel farklılıkları dikkate alan öğretim programları hazırlanmış ve uygulanmıştır. 2005 yılında benimsenen bu anlayışın 2019 Türkçe Dersi Öğretim Program'ında (TDÖP) da devam ettiği görülmektedir. Farklı sınıf düzeylerinde konular sarmal olarak ele alınmış; kazanım ve açıklamalar ile kazandırılması hedeflenen öğrenme çıktıları bütünsel olarak ele alınarak daha üst bilişsel beceriler ve yetkinliklere yer verilmiştir. Böylelikle öğrencilerin günlük hayatla ve diğer derslerle (disiplinlerle) ilişkilendirebileceği, eleştirel ve üst bilişsel düşünme becerisini geliştiren, önceki öğrenmelerin sonraki öğrenmelerin temelini oluşturduğu, anlamlı ve kalıcı öğrenmeyi hedefleyen beceri ve yetkinliklerin bütünleştirildiği bir öğretim programı oluşturulmuştur. Ayrıca tematik olarak hiyerarşik bir yapıda hazırlanan 2019 TDÖP'de dil bilgisi, yazım kurallarıyla ilgili kazanımlar, öğrenci gelişim özelliklerine göre sırasıyla ve giderek artan bir yoğunlukla aşamalı olarak yer almaktadır. Anlama ve anlatma becerileri ise metin içi, metin ve metinler arası olmak üzere farklı şekillerde anlam kurmayı sağlayacak nitelikte kazanımlar ile desteklenmiştir.

Türkçe dersi dört temel dil becerisi üzerine kuruludur ve her beceri birbiriyle iç içedir. Bir tanesinde var olan eksiklik, aksaklık diğer becerilere de sirayet edecektir. Anlama becerilerinin (dinleme ve okuma) ve anlatma becerilerinin (konuşma ve yazma) ortak noktasında yer alan kavramlardan bir tanesi de prozodik unsurlardır. Prozodi, hece, sözcük veya cümlelerde anlam farklılığına ve değişikliğine yol açan ses tonu, ses şiddeti, süresi gibi özellikleri ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Okuma ve konuşma becerilerinin melodisini oluşturan, vurgu, durak, ezgi, süre, tonlama ise prozodik unsurlar veyahut parçalar üstü birimler olarak ifade edilmektedir. Bahsi geçen prozodik unsurlar Türkçede anlam ayırıcı ve ifade değiştirici özelliklere sahiptir. Kişinin kendi dilini doğru şekilde konuşabilmesi ve kendini doğru ve etkili ifade edebilmesi prozodik unsurların öğrenilmesi ve uygulanması ile mümkündür.

2019 TDÖP'nin özel amaçlarından birisi de "öğrencilerin duygu ve düşünceleri ile bir konudaki görüşlerini veya tezini sözlü ve yazılı olarak etkili ve anlaşılır biçimde ifade etmelerinin sağlanması"dır (2019: 10). Bireyler gün içerisinde sosyal etkileşimi sağlamak amacıyla iletişim kurmaktadır. Kişinin kendini, duygu ve düşüncelerini, niyetlerini, algılarını ifade edebilmesi iletişim ile sağlanabilmektedir. İletişimin temelinde kişinin kendini karşı tarafa etkili ve doğru bir şekilde en uygun yollarla anlatabilmesi ve karşı taraftan da dönüt alabilmesi vardır. Bu sebeple -ister sözlü olsun ister yazılı- mesajın doğru aktarılabilmesi anlamlandırmanın da temel şartıdır. Sesler, sözcükler, cümleler ne kadar anlamına uygun olursa iletişim süreci de o derece amacına ulaşacaktır. Önemli olan ne söylenildiğinden ziyade nasıl söylendiğidir. Etkili iletişim olarak ifade edilen bu durumda mesajın doğru, anlaşılır ve etkili olabilmesi parçalar üstü birimler olarak adlandırılan vurgu, durak, durgu ve tonlamanın yerinde ve kararında yapılması önem arz etmektedir.

“Sosyal bir varlık olan insanın her an iletişim içinde olduğu düşünülürse etkili iletişimin ve bunun için gerekli unsurların öneminin arttığı da görülecektir. İletişim esnasında çoğu zaman sözlü iletişimin kullanılması prozodinin önemi ortaya koyar” (Altınok, 2018). Sözlü iletişimde ise beden dili aracılığıyla prozodik anlamlandırmayı artırmak mümkündür. Beden dili ve prozodi birbirini tamamlayan iletişim unsurlarıdır. İfadelerin doğru, anlaşılır ve akıcı olması bu unsurların uyumu ile doğru orantılıdır. Kocaman’ın (1979: 15) da belirttiği gibi ses tonu, vurgu gibi prozodik özellikler mimik, göz hareketleri gibi beden dili unsurları ile birlikte duygu durumunun anlaşılmasında bizlere net bilgi sağlayarak anlamın anlaşılmasını sağlamaktadır.

Okumayı anlamlı hâle getirmek için sözcüklerin anlamına, cümlenin duygusuna uygun şekilde seslendirilmesi gerekir. “Herrmann’ın bütünsel beyin modeline göre parça üstü birimler beden dili işlevleriyle birlikte beyin sağ alt çeyreğinde konumlanmışlardır. Bunların okuma ve dinleme sürecinde de anlam belirleyici bir işlevleri vardır. Yazma sürecinde, parça üstü birimlerin kullanımında noktalama işaretlerinden yararlanılmaktadır” (Onan, 2019). Dursunoğlu (2018), kullanılan noktalama işaretlerinin prozodik okumayı kolaylaştırdığını belirtirken bazı durumlarda noktalama işaretlerinin prozodik okumayı karşılamada yetersiz kalabileceğini, aynı noktalama işareti ile kullanılan cümlelerin durumun özelliğine göre tonlama sayesinde farklı anlamlar ifade edebileceğini vurgulamaktadır.

“Konuşma ve dinleme-anlama süreci, seslerin telaffuzuyla başlar, akustik aktarımla devam eder ve algılama-kavramayla biter” (Gosy, 1992, Akt., Coşkun, 2010: 248). “İletişimde aktarılmak istenen anlamla ilgili iki önemli unsur, konu ve seslendirilmedir” (Horga, 1999 Akt., Coşkun, 2010: 248). Çocuklar okula başlamadan önce ailesinden ve çevresinden belli bir konuşma alışkanlığı edinir. Bu alışkanlığın oluşmasında gelenek, görenek, aile yapısı, kültür gibi birtakım

etmenler söz konusudur. Doğru veya yanlış bir konuşma alışkanlığı kazanan çocuğun konuşmasını geliştirmesi, kurallar ve teknikler aracılığıyla doğru ve etkili konuşma becerisi edinmesi okulda verilen eğitimin sorumluluğundadır.

Yazma becerisinde ise yazarların metinlerini doğru noktalama işaretleri ile desteklemesi metnin anlamı açısından birinci derecede önemlidir. Özellikle yazılı metinlerde anlatım bozukluklarının tespit edilmesinde belirleyici faktörlerden biri noktalama işaretleridir. Noktalama işaretlerinin yanlış kullanılması veya hiç kullanılmaması cümlelerin farklı anlamlara gelmesine ya da anlatım bozukluğuna yol açmaktadır. Bu bağlamda noktalama işaretleri prozodik okumayı kolaylaştırmaktadır. Metnin daha açık ve net ifade etmesine yardımcı olması ve metnin anlamını yansıtması prozodik unsurlar ile mümkün hâle gelmektedir. Yine noktalama işaretleri sayesinde aynı cümle farklı noktalama işaretleri kullanılarak farklı anlamlara gelebilmektedir. Bu da yazılı anlatımda vurgu ve tonlama ile cümlelerin anlamını belirtmede noktalama işaretlerinin prozodinin önemli bir yardımcısı olduğunu göstermektedir.

Wells ve Peppe (2003), çocukların 12-13 yaşına kadar prozodik özellikleri daha hızlı kazanma sürecinde olduklarını ifade etmektedir (Akt; Keskin, Baştuğ & Akyol, 2013). Okul hayatının yer aldığı bu dönemin desteklenmesi oldukça önemlidir. “Doğru prozodik modelin sağlandığı eğitim ve öğretim ortamlarında, öğrencilerin okuduğunu anlama ve kendilerini ifade edebilme becerilerinin beklenen düzeyde gerçekleşebileceğini söylemek mümkündür” (Keskin, Baştuğ & Akyol, 2013: 174).

Bu çalışmanın amacı bireyi topluma hazırlamada temel kaynaklardan biri olan öğretim programlarında, iletişimin anlama ve anlatma boyutunun en önemli unsurları olan prozodik ifadelerle yer verilme durumlarını tespit etmektir. Bu amaçla temel amacı bireylerin dil becerilerini geliştirerek yazılı ve sözlü ifadelerin, duyguların, düşüncelerin, tez ve görüşlerin en etkili ve anlaşılır

olmasını sağlamak olan 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı incelenecek ve değerlendirilecektir. Çalışmada vurgu, durak, tonlama, ezgi gibi parçalar üstü birimleri genel olarak ifade etmesi açısından prozodik unsurlar ifadesi kullanılacaktır.

2. YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

2019 TDÖP'deki amaç, öğrenme-öğretme yaklaşımı, kazanımlar ve açıklamalar bölümlerinin prozodik unsurları ve prozodik farkındalığa yönelik ifadelerle yer verme düzeyini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışma, betimleyici bir nitel araştırmadır.

“Nitel araştırmalarda gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemleri kullanılır, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir süreç izlenir” (Yıldırım & Şimşek, 2016: 45). Bu çalışmada 2019 TDÖP prozodik unsurlara ve prozodik farkındalığa yönelik ifadelerle yer verilme durumu açısından doküman incelemesi yöntemiyle incelenmiştir. “Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır” (Yıldırım & Şimşek, 2016: 217). “Mevcut kayıt ya da belgelerin, veri kaynağı olarak sistemli bir şekilde incelenmesi anlamına gelen doküman incelemesi; belgesel tarama adıyla da bilinmektedir. Buna göre belgesel tarama; ilgili belgelerin bulunması, incelenmesi ve senteze varılması aşamalarından oluşmaktadır” (Karasar, 2007: 183).

Veri Kaynağı

Bu çalışmada veri kaynağı olarak kullanımda olması sebebiyle 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı kullanılmıştır.

2019 TDÖP'deki tüm bölümlerdeki prozodi ve prozodik farkındalığa yönelik unsurların tespit edilebilmesi için araştırmacı tarafından "Prozodik Unsurları ve Prozodik Farkındalığı Tespit Etme Formu" oluşturulmuştur. Bu formda öğretim programında yer alan tüm başlıklar ve alt başlıklara yer verilmiştir. İlgili başlık veya alt başlığı değerlendirmek için prozodi k unsurlara ve prozodik farkındalığa yönelik ifade "var" ya da "yok" şeklinde sütunlar açılmıştır. Formlar bu şekilde iki farklı araştırmacı tarafından değerlendirilmiştir. Aşağıda değerlendirilmiş örnek bir tespit formuna yer verilmiştir:

2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı		
Uygulamada Dikkat Edilecek Hususlar	Prozodik Unsurlara ve Prozodik Farkındalığa Yönelik İfade	
	Var	Yok
İlk Okuma Yazma Süreci		√
Ses Esaslı İlk Okuma Yazma Öğretimi	√	
Temalara İlişkin Açıklamalar	√	
Metin Sayısı ve Metin Türlerine İlişkin Açıklamalar		√
Ders Kitaplarına Alınacak Metinlerin Nitelikleri		√

Şekil 1. Değerlendirme Yapılmış Form Örneği

Verilerin Toplanması

Çalışmanın verilerini 2019'da hazırlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda programdan elde edilen veriler doküman analizi yoluyla toplanmıştır. Çalışmada incelenen 2019 TDÖP'nin içeriğinde yer verilen bölümler aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. 2019 TDÖP'deki Bölümler ve Alt Başlıklar

Millî Eğitim Bakanlığı Öğretim Programları
Öğretim Programlarının Amaçları
Öğretim Programlarının Perspektifi
Değerlerimiz
Yetkinlikler
Öğretim Programlarında Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı
Bireysel Gelişim ve Öğretim Programları

Sonuç

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın Uygulanması

1. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın Özel Amaçları
2. Öğrenme Öğretme Yaklaşımı
3. Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı
4. Uygulamada Dikkat Edilecek Hususlar

Türkçe Dersi 1-8. Sınıflar Ders Kitabı Forma Sayıları ve Ebatları

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın Yapısı

1. Öğretim Programının Yapısı
 2. Kazanımların Yapısı
 3. Kazanım ve Açıklamaları
-

Verilerin Analizi

Verilerin analiz edilmesinde betimsel analiz tekniğine başvurulmuştur. "Betimsel analiz, verilerin daha önceden belirlenen temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasıdır" (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 224). Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan 2019 TDÖP'de prozodik unsurlara ve prozodik farkındalığa yönelik ifadeler programda yer verilip verilmeme durumlarına göre betimlemeli olarak analiz edilmiştir. Araştırmada iki ayrı araştırmacı tarafından "Prozodik Unsurları ve Prozodik Farkındalığı Tespit Etme Formu" değerlendirilmiştir. Veriler analiz edilirken vurgu, durak, tonlamayı ifade eden kelime ve kelime gruplarına yönelik incelemeler yapılmıştır. Söyleyiş, etkili iletişim, kendini doğru ifade etme, ses tonunun etkili kullanma, sözel ifade, duygu ve düşüncelerin ifade edilmesi gibi parçalar üstü birimlerin ön planda olduğu anahtar kelimeler belirlenmiş ve uzmanlar tarafından bu ölçütlere uygun olan ifadeler tespit edilmiştir.

Değerlendirmede görüş ayrılığı yaşanan maddeler tekrar gözden geçirilerek ortak karara varılmıştır. Görüş ayrılığına düşülen maddelerde vurgu, durak, tonlama, ezgi, etkili ve doğru okuma/konuşma, noktalama işaretleri, beden dili gibi prozodik unsurların yüzey ve derin anlamda yer verilip verilmemesi tekrar değerlendirilerek ortak karara varılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda veri geçerliği sağlamak için en çok bilinen ve uygulanan strateji üçgenleme tekniğidir. Üçgenleme, “araştırmacının araştırma sürecinde toplanan verilerin çeşitliliğini artırmak ve araştırmaya mümkün olduğunca çeşitli bakış ağıllarını dâhil etmek için yaptığı uygulamaları içermektedir” (Merriam, 1995). Bu araştırmada toplanan verilerin geçerliğinin sağlanması için analizci üçgenlemesi tekniği kullanılmıştır. “Daha uygun, daha mantıklı ve en önemlisi verilerle daha uyumlu açıklamaları ortaya çıkarmanın en etkili yollarından birisi, farklı önyargılara yönelik olan, güçlü yönleri birbirinden farklı ve birbirlerinin eksiklerini tamamlayan yöntemleri kullanarak üçgenleme yapmaktır” (Miles & Huberman, 1994). Bu kapsamda araştırmada bulgular, iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak incelenmiştir. Bu şekilde analiz edilerek ulaşılan sonuçlar, Miles ve Huberman’ın (1994) güvenirlik formülüne başvurularak değerlendirilmiş ve %96 çıkan uyumu değerleriyle araştırmanın güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

3. BULGULAR

Bu araştırmada 2019 TDÖP prozodik unsurlara ve prozodik farkındalığa yönelik ifadeleri yansıtma durumu açısından incelenmiş ve bulgular tablolar hâlinde sunulmuştur.

2019 TDÖP incelendiğinde TDÖP prozodik unsurlara ve prozodik farkındalığa yönelik ifadelerin yer aldığı bölümler Tablo 2’de verilmiştir:

Tablo 2. 2019 TDÖP'de Prozodik Unsurlara ve Prozodik Farkındalığa Yönelik İfadelerin Yer Aldığı Başlıklar

Bölüm Adı	Alt Başlıklar
Öğretim Programlarının Perspektifi	Yetkinlikler
Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın Uygulanması	Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın Özel Amaçları Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı Uygulamada Dikkat Edilecek Hususlar
Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın Yapısı	Kazanım ve Açıklamaları

Tablo 2'ye bakıldığında 2019 TDÖP'de dokuz bölümden sadece üçünde prozodik unsurlara ve prozodik farkındalığa yönelik ifadeler yer verildiği görülmektedir. Programın geneli göz önüne alındığında bireylerden kendilerini geliştirmeleri, etkili iletişim becerilerine sahip olmaları beklenmektedir. Bireylerin günlük hayata uyum sağlamalarının altının çizildiği bu anlayışta özellikle sözel iletişimin önemi açıktır. Tüm bu hususlar göz önüne alındığında programın genelinde prozodik unsurlara ve prozodik farkındalığa yönelik ifadelerin bulunduğu bölümlerin sayısının yetersiz kaldığı söylenebilir.

Yetkinliklerde Prozodik Unsurlar ve Prozodik Farkındalık

2019 TDÖP'de Öğretim Programlarının Perspektifi bölümünün Yetkinlikler alt başlığında prozodik unsurlara ve prozodik farkındalığa yönelik ifadelerin sayısı Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. 2019 TDÖP'de Yetkinliklerde Prozodik Unsurlara ve Prozodik Farkındalığa Yönelik İfadelerin Yer Verilme Durumu

Yetkinlikler	Prozodik Unsurlara ve Prozodik Farkındalığa Yönelik İfade	
	Var	Yok
Ana dilde iletişim:	√	
Yabancı dillerde iletişim	√	
Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide		√

temel yetkinlikler		
Dijital yetkinlik		√
Öğrenmeyi öğrenme		√
Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler		√
İnisiyatif alma ve girişimcilik:		√
Kültürel farkındalık ve ifade:	√	
Toplam	3	5

Tablo 3'e bakıldığında TDÖP'de yer alan sekiz yetkinlikten üçünde prozodik unsurlara ve prozodik farkındalığa yönelik ifade bulunmaktadır. Bu ifadeler şöyledir:

Ana dilde iletişim: Kavram, düşünce, görüş, duygu ve olguları hem sözlü hem de yazılı olarak ifade etme ve yorumlama (dinleme, konuşma, okuma ve yazma); eğitim ve öğretim, iş yeri, ev ve eğlence gibi her türlü sosyal ve kültürel bağlamda uygun ve yaratıcı bir şekilde dilsel etkileşimde bulunmaktadır.

Yabancı dillerde iletişim: Çoğunlukla ana dilde iletişimin temel beceri boyutlarını paylaşmakta olup duygu, düşünce, kavram, olgu ve görüşleri hem sözlü hem de yazılı olarak kişinin istek ve ihtiyaçlarına göre eğitim, öğretim, iş yeri, ev ve eğlence gibi uygun bir dizi sosyal ve kültürel bağlamda anlama, ifade etme ve yorumlama becerisine dayalıdır. Yabancı dillerde iletişim, aracılık etme ve kültürlerarası anlayış becerilerini de gerektirmektedir. Bireyin yeterlilik seviyesi, bireyin sosyal ve kültürel geçmişi, çevresi, ihtiyaçları ve ilgilerine bağlı olarak dinleme, konuşma, okuma ve yazma boyutları ile farklı diller arasında değişkenlik gösterecektir.

Kültürel farkındalık ve ifade: Müzik, sahne sanatları, edebiyat ve görsel sanatlar dâhil olmak üzere çeşitli kitle iletişim araçları kullanılarak görüş, deneyim ve duyguların yaratıcı bir şekilde ifade edilmesinin öneminin takdiridir.

Ana dilde iletişim yetkinliğinde yer verilen ifadelerin geneli ve özellikle “uygun ve yaratıcı bir şekilde dilsel etkileşim” ifadesi iletişimin prozodik boyutunu ilgilendirmektedir.

Yabancı dillerde iletişim yetkinliğinin ana dilde iletişim yetkinliği ile temel beceri boyutunu paylaştığı ifadesi de bizleri bu yetkinlikte prozodik unsurların önemine götürmektedir. Ayrıca sözel olarak ifade etme ve yorumlama becerisi ifadesi farklı dillerde de olsa kişinin kendini doğru bir şekilde anlatabilmesi noktasında prozodik unsurlardan vurgu ve tonlamanın bulunduğu kritik konuma dikkatleri çekmektedir.

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın Özel Amaçlarında Prozodik Unsurlar ve Prozodik Farkındalık

2019 TDÖP'de özel amaçlar bölümünde prozodik unsurlara ve prozodik farkındalığa yönelik ifadelerin durumu Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. 2019 TDÖP'de Özel Amaçlarda Prozodik Unsurlara ve Prozodik Farkındalığa Yönelik İfadelerin Yer Verilme Durumu

Türkçe Öğretim Programı Özel Amaçları	Prozodik Unsurlara ve Prozodik Farkındalığa Yönelik İfade	
	Var	Yok
Dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin geliştirilmesi	√	
Türkçeyi, konuşma ve yazma kurallarına uygun olarak bilinçli, doğru ve özenli kullanmalarının sağlanması	√	
Okuduğu, dinlediği/izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmalarının; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmelerinin sağlanması	√	
Okuma yazma sevgisi ve alışkanlığını kazanmalarının sağlanması		√
Duygu ve düşünceleri ile bir konudaki görüşlerini veya tezini sözlü ve yazılı olarak etkili ve anlaşılır biçimde ifade etmelerinin	√	

sağlanması		
Bilgiyi araştırma, keşfetme, yorumlama ve zihinde yapılandırma becerilerinin geliştirilmesi		√
Basılı materyaller ile çoklu medya kaynaklarından bilgiye erişme, bilgiyi düzenleme, sorgulama, kullanma ve üretme becerilerinin geliştirilmesi		√
Okuduklarını anlayarak eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerinin ve sorgulamalarının sağlanması		√
Millî, manevi, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal değerlere önem vermelerinin sağlanması, millî duygu ve düşüncelerinin güçlendirilmesi		√
Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla estetik ve sanatsal değerleri fark etmelerinin ve benimsemelerinin sağlanması amaçlanmıştır		√
Toplam	4	10

2019 TDÖP’de özel amaçlarda prozodik unsurlar değerlendirilirken “Türkçe Dersi Öğretim Programı, öğrencilerin hayat boyu kullanabilecekleri dinleme/izleme, konuşma, okuma yazma ile ilgili dil becerilerini ve zihinsel becerileri kazanmaları, bu becerileri kullanarak kendilerini bireysel ve sosyal yönden geliştirmeleri, etkili iletişim kurmaları, Türkçe sevgisiyle, istek duyarak okuma ve yazma alışkanlığı edinmelerini sağlayacak şekilde bilgi, beceri ve değerleri içeren bir bütünlük içinde yapılandırılmıştır”(s. 8) açıklama ifadesinden hareketle çıkarımda bulunulduğunda amaçların örtülü olarak prozodik farkındalığa yönelik olduğu söylenebilir.

Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımında Prozodik Unsurlar ve Prozodik Farkındalık

2019 TDÖP’de ölçme ve değerlendirme yaklaşımının iki aşamada ele alındığı görülmektedir. İlk aşama 1-3. sınıflardaki ölçme ve değerlendirme

uygulamalarına yönelikken ikinci aşama 4-8. sınıflarda ölçme ve değerlendirme yaklaşımının nasıl olması gerektiği ile ilgilidir.

2019 TDÖP'e göre 1-3. sınıflarda süreç temelli bir ölçme değerlendirme yaklaşımı benimsenmektedir. Bu süreçte önemli olan yargıda bulunmak değil tanı koymaktır. Dolayısıyla programda bilişsel becerilerin değil psikomotor ve duyuşsal becerilerin de ölçülebileceği ölçütlerin bulunması gerektiği vurgulanmıştır. Akıcı okuma, kelimeleri doğru telaffuz etme gibi psikomotor becerilerin gözlenmesine imkân sağlayan bu ölçütler prozodik unsurlar ve prozodik farkındalıkla yakından ilişkilidir. Bunun yanı sıra değerlendirme ölçeceği, kontrol listesi şeklinde yapılandırılmış gözlem formlarının da öğrencilerin değerlendirmesinde kullanılabileceğinden bahsedilmiştir. Yazılı ifadelerde anlam belirleyici olarak yazım noktalamanın değerlendirilmesi, sözlü anlatımlarda ses tonunun ve beden dilinin de belirleyici bir ölçüt olarak yer aldığı maddeler prozodik farkındalığın formlara yansıtılmış hâli olarak değerlendirilebilir.

Okuma ve yazma eğitiminin en önemli basamağının 1-3. sınıflar olması, bu kademelerde benimsenen ölçme ve değerlendirme yaklaşımının bilişsel becerilerin yanı sıra psikomotor ve duyuşsal becerilere de yöneliyor olması prozodik unsurların bu kademelerdeki öneminin yansımaları olarak gösterilebilir. Özellikle psikomotor becerilerde akıcı okuma ve kelimeleri doğru telaffuz etme yeterlikleri tamamen prozodinin kendisidir. Fakat 4. sınıftan itibaren süreç odaklı ve sözel becerilerin de değerlendirildiği yaklaşımdan sonuç odaklı ve bilişsel becerilerin ölçüldüğü yazılı değerlendirme yaklaşımına geçildiği görülmektedir.

Uygulamada Dikkat Edilecek Hususlarda Prozodik Unsurlar ve Prozodik Farkındalık

2019 TDÖP’de uygulamada prozodik unsurlara ve prozodik farkındalığa yönelik ifadelerin durumu Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. 2019 TDÖP’de Uygulamada Prozodik Unsurlara ve Prozodik Farkındalığa Yönelik İfadelerin Yer Verilme Durumu

Uygulamada Dikkat Edilecek Hususlar	Prozodik Unsurlara ve Prozodik Farkındalığa Yönelik İfade	
	Var	Yok
İlk Okuma Yazma Süreci		√
Ses Esaslı İlk Okuma Yazma Öğretimi	√	
Temalara İlişkin Açıklamalar	√	
Metin Sayısı ve Metin Türlerine İlişkin Açıklamalar		√
Ders Kitaplarına Alınacak Metinlerin Nitelikleri		√
Toplam	2	3

Ses temelli cümle yaklaşımının ne olduğuna dair kısa bir açıklamanın yer aldığı “ilk okuma yazma süreci” başlığı altında prozodik unsurlar ve prozodik farkındalığa dair bilgi yer almazken bu sürecin nasıl uygulanacağına ve aşamalarına dair bilgilerin yer aldığı “ses esaslı ilk okuma yazma öğretimi” başlığı altında seslendirme, vurgu, tonlama, durak gibi prozodik unsurlara doğrudan veya dolaylı olarak verilmiştir.

Bu bölümde ilk okuma yazmaya hazırlık dönemi için “doğal ve yapay ses kaynaklarına karşılık gelen duyduğu sesleri tanıma, ayırt etme ve taklit etme çalışmaları yapılmalıdır.” ve “Dinleme eğitimi çalışmaları, öğrencilerin ilk okuma yazma öğrenirken ses harf ilişkisini daha kolay çözebilecekleri ve harfleri doğru ve net seslendirmelerini sağlayacak nitelikte olmalıdır” (s.11) açıklamaları; ilk okuma yazmaya başlama ve ilerleme dönemi için “Okuma yazma öğretiminde ilk olarak ses hissettirilmelidir. Ses öğretilirken görselden hareketle harf senaryosu, tekerleme, şarkı ve bilmecelerden yararlanılabilir”, “Yeni oluşturulan kelimeler gösterildikten sonra cümle içinde kullanılmalıdır. Kelimelerin arasında uygun

boşluklar bırakmaları sağlanmalıdır”, “Noktalama işaretlerinin kullanımına yeri geldikçe değinilmelidir” açıklamaları; bağımsız okuma ve yazma dönemi için “Seslerin tamamı kavratıldıktan sonra ve temaya başlamadan önce en az iki hafta süreyle öğretmenin rehberliğinde akıcı okuma düzeyini geliştirmek amacıyla okuma çalışmaları (sessiz ve sesli okuma, sesleri doğru çıkarma, vurgu tonlama, anlamlı okuma, koro hâlinde okuma, metin üzerinde konuşma vb.) yapılmalıdır. Bu süreçte öğretmenler, bireysel farklılıkları göz önüne alarak öğrencilerin akıcı okuma becerilerini geliştirme çalışmalarını yürütebilir. Öğrencilerin dil gelişimine (doğru telaffuz, akıcılık, sesleri ayırt etme vb.) katkıda bulunan tekerlemelerin ilk okuma yazma öğretiminde kullanılması önerilmektedir. Okumayı geliştirmeye yönelik tekerleme, sayışma, ninni, bilmece ve maniler sıklıkla kullanılmalıdır” açıklamaları doğrudan veya dolaylı olarak etkili iletişim ve anlaşılabilirlik açısından vurgu, durak, seslendirmeyi içermesi bakımından prozodi ve prozodik farkındalığa dikkat çeken ifadelerdir. Özellikle ilk okuma yazma çalışmalarının yapıldığı 1, 2, ve 3. sınıfta bu bilinçle hareket edilmesi ve farkındalığın oluşturulması, öğrencilerin sonraki dönemlerde kendini ifade etme becerisini geliştirmesi açısından dikkate değerdir.

Temalara ilişkin açıklamalara bakıldığında her sınıf düzeyi için 8 tema işlenmesinin zorunlu olduğu görülmektedir. 2019 TDÖP’de toplamda 16 tema ve bu temalarla ilgili konular verilmiştir. Bu konuların bazılarının içerik açısından prozodik unsurlarla ilişkisi aşikârdır. Birey ve Toplum temasında ana dili ve selamlaşma konularının; Okuma Kültürü temasında dil sevgisi, okuma alışkanlığı, okuma serüveni, okuma sevgisi, okur kimliği konularının; İletişim temasında aile iletişimi, bilgi iletişimi, diğer canlılarla iletişim, etkili iletişim, iletişim becerileri, insanlarla iletişim, kitle iletişim araçları, kültürel iletişim, kültürler arası iletişim, medya okuryazarlığı, öğrenci hareketliliği, öğrenci öğretmen iletişimi konularının; Bilim ve Teknoloji temasında haberleşme ve iletişim konularının;

Duygular temasında bağışlama, beğenme, duygu yönetimi, heyecan, kaygı, kıskançlık, korku, mutluluk, özlem, sevgi, sitem, takdir etme, umut, üzüntü, veda, yalnızlık konularının; Sanat temasında edebiyat, müzik, pandomim, tiyatro konuların özellikle okuma ve seslendirme noktasında prozodi kavramına yakın oldukları görülmektedir.

Metin Sayısı ve Metin Türlerine İlişkin Açıklamalar bölümünde ise “dil gelişimini hızlandırabilmek amacıyla şiir dışında bilmece, tekerleme, sayışmaca, mâni, ninni gibi türler de kullanılmalıdır” ifadesi prozodi ve prozodik farkındalık açısından kayda değerdir.

Kazanımlar ve Açıklamalarında Prozodik Unsurlar ve Prozodik Farkındalık

2019 TDÖP’de dinleme/izleme, okuma, konuşma ve yazma becerileri yer almaktadır. Kazanımlar ve açıklamaları bölümünde ise bu dil becerilerine yönelik her sınıf düzeyinde kazanım ve açıklamaları verilmiştir.

Tablo 6. 2019 TDÖP’de Prozodik Unsurlara ve Prozodik Farkındaliğe Yönelik Olan Dinleme Becerisi Kazanım ve Açıklamalarının Sınıflara Göre Dağılımı

DİNLEME BECERİSİNE YÖNELİK KAZANIM VE AÇIKLAMALARI	1	2	3	4	5	6	7	8
Dinleme stratejilerini uygular. <i>b)Öğrencilerin dikkatlerini dinlediklerine/izlediklerine yoğunlaştırmaları sağlanır.</i>	X			X				
Dinleme stratejilerini uygular. <i>b)Öğrenciler, dikkatlerini dinlediklerine/izlediklerine yoğunlaştırmaları için teşvik edilir.</i>		X	X					
Dinlediklerinin/ izlediklerinin ana fikrini/ ana duygusunu belirler.			X	X			X	
Dinlediklerinin/ izlediklerinin ana fikrini/ana duygusunu tespit eder.					X	X		X
Dinlediği/izlediği hikâye edici metinleri canlandırır.			X	X	X	X	X	X

Dinlediklerinin/ izlediklerinin içeriğini değerlendirir.	X
<i>a) Çizgi film vb. izletilerek örtülü anlamlar hakkında çıkarımda bulunulması sağlanır.</i>	
Dinlediklerinin/ izlediklerinin içeriğini değerlendirir.	X
<i>a) Öğrencilere reklam filmleri dinletilerek/izletilerek bunlardaki mesajların ve örtülü anlamların tespit edilmesine yönelik çalışmalar yaptırılır.</i>	
Dinlediklerinin/ izlediklerinin içeriğini değerlendirir.	X
<i>a) Medya metinlerindeki örtülü anlamı belirlemesi sağlanır.</i>	

Tablo 6’da dinleme becerisine yönelik kazanım ve açıklamalarına bakıldığında prozodik unsurlara ve prozodik farkındalığa yönelik ifadelerin örtük olarak verildiği tespit edilmiştir. Özellikle örtülü anlamların tespit edilmesi dinleme ve izleme metinlerinde prozodik seslendirme ile mümkündür. Ana fikir ve ana duygunun tespit edilmesi yine aynı şekilde seslendirmenin niteliği ile doğru orantılıdır. 2-8. sınıflarda “hikâye edici metinleri canlandırır” kazanımı ise prozodi ile içli dışlıdır. Etkili bir şekilde seslendirilen dinleme metinlerinin anlaşılması ve anlaşılan metnin içeriğine ve duygusuna uygun olarak canlandırılması prozodik unsurları algılama ve yansıtma ile ilgilidir. Fakat yer verilen kazanımlarda etkili dinleme becerisinin kazandırılabilmesi için açıklamalar yer almamaktadır.

Tablo 7. 2019 TDÖP’de Prozodik Unsurlara ve Prozodik Farkındalığa Yönelik Olan Konuşma Becerisi Kazanım ve Açıklamalarının Sınıflara Göre Dağılımı

KONUŞMA BECERİSİNE YÖNELİK KAZANIM VE AÇIKLAMALAR	1	2	3	4	5	6	7	8
Kelimelerini anlamlarına uygun kullanır.	X	X	X	X				

Konuşma stratejilerini uygular.	X				
<i>a) Göz teması kurmanın; işitilebilir ses tonuyla, konu dışına çıkmadan, kelimeleri doğru telaffuz ederek konuşmanın önemi vurgulanır.</i>					
Konuşma stratejilerini uygular.	X	X			
<i>a) Beden dili hakkında kısa bilgi verilir. Öğrenciler konuşmalarında beden dilini etkili kullanmaları için teşvik edilir.</i>					
<i>b) Konuşmalarda nezaket kurallarına uymanın (yerinde hitap ifadeleri kullanma, göz teması kurma, işitilebilir ses tonuyla, konu dışına çıkmadan, kelimeleri doğru telaffuz ederek konuşma) önemi hatırlatılır.</i>					
<i>c) Akranlarla ve yetişkinlerle iletişimde dikkat edilecek hususlar belirtilir.</i>					
Konuşma stratejilerini uygular.		X	X		
<i>a) Konuşmalarda nezaket kurallarına uymanın (yerinde hitap ifadeleri kullanma, göz teması kurma, işitilebilir ses tonuyla, konu dışına çıkmadan, kelimeleri doğru telaffuz ederek konuşma) önemi hatırlatılır.</i>					
<i>b) Beden dilini etkin kullanmanın önemi vurgulanır.</i>					
Konuşmalarında beden dilini etkili bir şekilde kullanır.			X	X	X X
Sınıf içindeki tartışma ve konuşmalara katılır.		X	X		
<i>a) Öğrenciler konuşma/ tartışma sırasında kendi düşüncelerini uygun şekilde ifade etmeleri için teşvik edilir.</i>					

2019 TDÖP'e bakıldığında konuşma becerisinde prozodik unsurları ifade eden kavramların daha çok 1-4. sınıf kazanımlarında yer verildiği görülmektedir. "Konuşmalarda nezaket kurallarına uymanın (yerinde hitap ifadeleri kullanma, göz teması kurma, işitilebilir ses tonuyla, konu dışına çıkmadan, kelimeleri doğru telaffuz ederek konuşma) önemi hatırlatılır." açıklaması vurgu, durak, tonlama, seslendirme gibi prozodik unsurlara kısmen yer verildiğini gösterirken aynı zamanda bu unsurların ilkökul seviyesinde yüzeysel olarak yer aldığı göze

çarpmaktadır. Ayrıca prozodik unsurların tamamlayıcı pozisyonunda olduğu beden dilini etkili kullanma kazanımı da açıklama bakımından yetersiz görünmektedir.

Tablo 8. 2019 TDÖP’de Prozodik Unsurlara ve Prozodik Farkındalığa Yönelik Olan Okuma Becerisi Kazanım ve Açıklamalarının Sınıflara Göre Dağılımı

OKUMA BECERİSİNE YÖNELİK KAZANIM VE AÇIKLAMALAR	1	2	3	4	5	6	7	8
Noktalama işaretlerine dikkat ederek okur.	X	X	X					
Noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli ve sessiz okur.				X	X	X	X	X
Vurgu, tonlama ve telaffuza dikkat ederek okur.	X	X	X	X				
Okuma stratejilerini uygular. Öğrencilerin sesli ve sessiz okuma yapmaları sağlanır.	X	X						
Okuma stratejilerini uygular. Öğrencilerin sesli, sessiz ve tahmin ederek okuma yapmaları sağlanır.			X					
Okuma stratejilerini uygular. Öğrencilerin sesli, sessiz, tahmin ederek ve soru sorarak okuma yapmaları sağlanır.				X				
Okuma stratejilerini kullanır. Sesli, sessiz, tahmin ederek, grup hâlinde, soru sorarak, söz korosu, ezberleyerek ve hızlı okuma gibi yöntem ve teknikleri kullanmaları sağlanır.					X			
Okuma stratejilerini kullanır. Sesli, sessiz, tahmin ederek, not alarak, soru sorarak, okuma tiyatrosu ve hızlı okuma gibi yöntem ve teknikleri kullanmaları sağlanır.						X		
Metinleri türün özelliklerine uygun biçimde okur. Öğrencilerin seviyelerine uygun, edebî değeri olan şiirleri ve kısa yazıları türünün özelliğine göre okumaları ve ezberlemeleri sağlanır.				X	X	X	X	X
Eş sesli kelimelerin anlamlarını ayırt			X	X	X			

eder.						
Metnin ana fikri/ana duygusunu belirler.	X	X	X	X	X	X
Anlatım bozukluklarını tespit eder.					X	
Anlam yönünden anlatım bozuklukları üzerinde durulur.						
Anlatım bozukluklarını tespit eder.						X
Dil bilgisi yönünden anlatım bozuklukları üzerinde durulur.						
Metinde önemli noktaların vurgulanış biçimlerini kavrar.			X	X	X	X
a) Altını çizmenin, koyu veya italik yazmanın, renklendirmenin, farklı punto veya font kullanmanın işlevi vurgulanır.						
Metindeki renkli, altı çizili, koyu ifadelerin önemli noktaları vurguladığını kavrar.		X				
Okudukları ile ilgili çıkarımlarda bulunur.			X	X		
Neden-sonuç, amaç- sonuç, koşul, karşılaştırma, benzetme, örneklendirme, duygu belirten ifadeler, abartma, nesnel ve öznel çıkarımlar üzerinde durulur.						

Okuma becerisine yönelik kazanım ve açıklamalarına bakıldığında bu kazanım ve açıklamaların akıcı okuma, söz varlığı ve anlama olmak üzere üç başlık adı altında verildiği görülmektedir. “Noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli ve sessiz okur; vurgu, tonlama ve telaffuza dikkat ederek okur; metinleri türün özelliklerine uygun biçimde okur; metnin ana fikri/ana duygusunu belirler; metinde önemli noktaların vurgulanış biçimlerini kavrar.” kazanımları hemen hemen bütün sınıf seviyelerinde ortak olması, dolayısıyla prozodik farkındalığın süreç içerisinde yayılmış olması bakımından dikkate değerdir.

“Eş sesli kelimelerin anlamlarını ayırt eder.” kazanımı önemlidir. Çünkü eş anlamlı kelimelerin anlam farklılıkları sözlü ifadede prozodik unsurlardan olan vurgu sayesinde anlaşılacaktır. Yine benzer şekilde “Anlatım bozukluklarını

tespit eder.” kazanımı ve “Anlam yönünden anlatım bozuklukları üzerinde durulur.”, “Dil bilgisi yönünden anlatım bozuklukları üzerinde durulur.” açıklamalarında yer verilen anlatım bozukluklarından noktalama işareti eksikliği, anlam belirsizliği gibi durumlar tamamen prozodik okuma ile farkına varılacak durumlardır. Dil bilgisi konularının ve dil becerilerinin birbirlerini destekleyecek ve tamamlayacak özellikte olması gerekmektedir. Açıklamalarda bu hususa değinilmemiş olması bir eksiklik olarak görülebilir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada 2019 Türkçe Öğretim Programı’nda okuma, konuşma ve dinleme becerilerinin ortak noktasında yer alan prozodi ve prozodik unsurların varlığını, ele alınış şeklini ortaya koymak ve değerlendirmek amaçlanmıştır. Araştırmada öncelikle 2019 TDÖP’de prozodi ve prozodik unsurların genel görünümü belirlenmiştir. Buna göre dokuz bölümden oluşan 2019 TDÖP’de sadece üç bölümde prozodi ve prozodiye uygun ifadelerin yer verildiği tespit edilmiştir. Araştırmanın ikinci sürecinde ise bu üç bölüm çalışmanın amacı doğrultusunda detaylı bir şekilde incelenerek değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda prozodi ve prozodik unsurlara yetkinlikler başlığı altında ana dilinde ve yabancı dillerde iletişim maddelerinde kısmen yer verildiği tespit edilmiştir. Öğrencilerin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde; ihtiyaç duyacakları beceri yelpazeleri olan yetkinliklerin (TDÖP, 2019: 4) tanımı bağlamında kişinin kişisel, sosyal, akademik ve iş hayatlarındaki başarısının tamamında kendini etkili, doğru ve anlaşılır bir şekilde ifade etmeleri ile mümkün olduğu bir gerçektir. Bu da sözel iletişim temel taşı konumunda olan prozodik okumanın ve prozodik konuşmanın gerekliliği gözler önüne sermektedir. Bu amaçla programda bu önem doğrultusunda prozodi ve prozodik unsurlara yönelik ifadeler daha fazla ve daha detaylı açıklamalar şeklinde yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Türkçe öğretiminin temel amaçlarından biri de ana dili öğretimi ve eğitimidir. “Parçalar üstü birimlerin doğru üretilmesiyle ilgili becerilerin bireye kazandırılması, eğitim kurumlarında gerçekleştirilecek ana dili eğitimiyle mümkündür. Ana dili eğitiminin temel amaçlarından biri, bireye iletişim becerisi kazandırmak olduğundan, ses-söz dizimi ilişkisinin kurulması ve sağlıklı bir iletişimin temelini oluşturan parçalar üstü birimlerin algılanması ve üretilmesiyle ilgili beceriler, üzerinde hassasiyetle durulması gereken konulardandır” (Coşkun, 2009: 47-48). 2019 TDÖP’de on özel amacın dört tanesinde prozodik unsurlara yer verildiği tespit edilmiştir. Bu çalışma ile benzer olarak Altınok (2020: 25) yaptığı çalışmada bu amaçların konuşma, iletişim, kendini ifade edebilme, dinlediğini veya okuduğunu anlayabilme ile ilişkili olduğunu ifade ederek doğrudan konuşma becerisi ve prozodik öğeler ile bağlantısı bulunduğunu belirtmiştir.

Çalışma sonuçlarına göre ölçme ve değerlendirme yaklaşımının 1-3. sınıflarda süreç ve performans temelli 4-8. sınıflarda da sürecin yanı sıra sonuç odaklı olması gerektiği belirtilmiştir. Programda süreç ve performans temelli ölçme ve değerlendirme anlayışının sadece 1-3 sınıflarda uygulanması sorun teşkil etmektedir. Yapılandırmacı anlayışın temele alındığı programda sarmal öğretimden söz edilmektedir. Vurgu, tonlama, telaffuz, akıcı okuma başlangıçta ne kadar önemliyse sonrasında da o kadar önem arz etmektedir. “Prozodik unsurların doğru üretilmesi ve algılanmasıyla ilgili becerilerin öğrencilere kazandırılması, ilköğretim kurumlarında gerçekleştirilecek dil eğitimiyle mümkündür” (Özbay&Çetin, 2011: 167). Özellikle sözlü iletişimin öneminin defalarca belirtildiği 2019 TDÖP’de 4. sınıftan itibaren süreç odaklı ve sözel becerilerin de değerlendirildiği yaklaşımdan sonuç odaklı ve bilişsel becerilerin ölçüldüğü yazılı değerlendirme yaklaşımına geçilmesi prozodik farkındalığın beceri hâline gelmesinde engel olarak algılanabilir. “2019 programında yeni bilgi, beceri ve yöntemleri karşılayabilecek daha güncel ölçme araçlarının bulunduğu

saptamalar arasındadır. Ancak bu ölçme değerlendirme yöntemlerinin açıklamalarına, nasıl uygulanacağına ilişkin herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Programlarda belirtilen ölçme araçlarının nasıl uygulanacağıyla ilgili bilgi ve örneklere yer verilmesi gerekmektedir” (Kalaycı&Yıldırım, 2020: 259).

Araştırmanın kazanımlarla ilgili bulgularına bakıldığında prozodi ve prozodik unsurlara en çok yer verilen alan olduğu dikkati çekmektedir. Fakat kazanımların sayısı ve açıklamalarının yeterli düzeyde olmadığı tespit edilmiştir. Kalaycı ve Yıldırım (2020) da benzer olarak 2019 TDÖP'nin önceki programlara göre detay, kapsam ve açıklama bakımından eksik olduğunu belirtmiş kazanımların açıklamalarla beraber verilmesine rağmen bunların nasıl, ne kadar, ne şekilde, hangi etkinliklerle gerçekleştirileceğine yönelik herhangi bir açıklama yapılmadığını, bu durumun da programın uygulayıcılarına yol gösterici olması, örnekler sunabilmesi açısından eksiklik olduğunu ifade etmiştir.

“Noktalama işaretleri, prozodinin doğru uygulanması için yazı dilinin yardımcısı konumundadır. Bir konuşmacı metin üzerinden yaptığı konuşmasının çoğunluğunu noktalama işaretlerine göre belirler” (Altınok, 2018: 28). “Noktalama işaretlerine dikkat ederek okur” kazanımının tüm sınıf seviyelerinde yer verilmesi olumlu bir durumken yine açıklama kısmının olmaması bir eksiklik olarak algılanabilir.

Altınok (2018), beden dili ile prozodik unsurların birbirini tamamlayan ve birbirinden ayrılmayan iletişim öğeleri olduğunu belirtmiş, konuşma esnasında farkında olmadan yapılan jest ve mimiklerle konuşmanın daha anlaşılır hâle geldiğinin altını çizmiştir. Çalışmada konuşma becerisi kazanımları incelendiğinde beden dili ve kullanımının önemi hakkında açıklamalarının 2. ve 3. sınıfta yer aldığı; 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıfta ise yüzeysel olarak kaldığı

görülmektedir. Tüm sınıf seviyesinde açıklamaların sarmal olarak yapılması ve daha detaylı olması gerektiği söylenebilir.

Solmaz (2011: 860-877), “vurgu, ton, kavşak, durak, süre ve ezgi” gibi anlam farkı ortaya koyan öğelerden ders kitaplarında sadece “vurgu, ton ve durak” konularına belli ölçüde yer verildiğinden bahsetmiştir. Bu bulgular öğretim programındaki tüm becerilerde prozodik kazanımların eksikliğiyle örtüşmektedir.

“Ülkelerin eğitim politikaları göz önünde bulundurularak hazırlanan öğretim programları diğer birçok değişkenin de etkisi altındadır ve programlar bu değişkenler göz önünde bulundurularak geliştirilmelidir. Bu geliştirme sürecinde birçok iç ve dış paydaş ile uzman yer almalıdır” (Kalaycı&Yıldırım, 2020: 260).

Öğretim programları uygulayıcılara yol gösterici nitelikte olmalıdır. Günümüzde kendini en iyi ve doğru şekilde ifade edebilen bireylerin bir adım önde olduğu, doğru ve etkili konuşanların daha ön planda ve tercih edilir olduğu bir gerçektir. Herkes doğru bir eğitimle bu beceriyi kazanabilir. Kendini ifade edebilen bireylerin yetişmesinde de öğretim programlarının önemi aşikârdır. Dolayısıyla prozodi ve prozodik unsurlar öğretim programlarının temel değişkenlerinden biri olmalı ve öğretim programları da bu anlayış çerçevesinde geliştirilmelidir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Akçay, A. & Safalı, S. (2019). Öğretim programlarıyla ilgili temel kavramlar. İçinde A. Akçay& M. N: Kardaş (Eds.), Türkçe dersi öğretim programları (ss. 1-8). Pegem Akademi.
- Altınok, Şadan (2018). Türk Dili ve Edebiyatı Eğitiminde Prozodik Kazanımların Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Altınok, Ş. (2020). Konuşma becerisi eğitiminde prozodinin yeri. İ. Çetin (Ed.), *Prozodi (Bürün bilimi) ve konuşma çalıştay bildirileri (28 Haziran 2019) içinde (1. Basım ss. 19-41)*. Türk Dil Kurumu.
- Calp, M. (2010). *Özel eğitim alanı olarak Türkçe öğretimi*. Ankara: Nobel.
- Coşkun, M. V. (2009). "Ana dili eğitiminde parçalarüstü birimlerin önemi ve teknoloji destekli olarak kavratılması." *Bilig*, 48: 41-52.
- Coşkun, M.V. (2010). *Türkçenin ses bilgisi* (2. baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat.
- Dursunoğlu, H. (2018). *Türkiye Türkçesi ses bilgisi*. (3. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Gün, M. & Kaya, İ. (2019). Geçmişten günümüze Türkçe dersi öğretim programları- 1 Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemi Türkçe dersi öğretim programları. İçinde A. Akçay& M. N: Kardaş (Eds.), Türkçe dersi öğretim programları (s. 1-8). Ankara: Pegem Akademi.
- MEB. (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8. sınıflar)*. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Miles, M. ve Huberman, M. (1994). *An expanded source book qualitative data analysis*. California: Sage Publications.

- Kalaycı, N. ve Yıldırım, N. (2020). "Türkçe dersi öğretim programlarının karşılaştırmalı analizi ve değerlendirilmesi (2009-2017-2019)." *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(1): 238-262.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (17.baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Keskin, H. K., Baştuğ, M., ve Akyol, H. (2013). "Sesli okuma ve konuşma prozodisi: ilişkisel bir çalışma." *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2): 168-180.
- Kocaman, A. (1979). "Anlambilim Üzerine." *Genel Dilbilim Dergisi*, 3-4 (1): 10-28.
- Merriam, S. B. (1995). "What can you tell from an N of 1?: Issues of validity and reliability in qualitative research." *PAACE Journal of Lifelong Learning*, 4: 51-60
- Onan, B. (2019). *Dil eğitiminin temel kavramları* (4. basım). Ankara: Nobel.
- Özbay, M., & Çetin, D. (2011). "Dinleme becerisinin geliştirilmesinde prozodik farkındalığın önemi." *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26): 155-175.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/musbed/issue/23549/250886>
- Solmaz, M. (2011). "Ortaöğretim dil bilgisi kitaplarındaki ses bilgisi ve ses bilimiyle ilgili konular üzerine bir değerlendirme." *Turkish Studies*. 6(2): 851-880.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The needs of the individual and society are changing in parallel with the developments in science and technology. These developments also affect the educational activities of the individual, including the understanding of gaining knowledge and skills, self-education and development. Today, what is expected from the individual is to discover, analyze and produce knowledge in cultural, economic and social fields. This mobility enables the individual to produce information and use it functionally, to communicate effectively, to think critically and creatively, to solve problems; requires an empathetic, entrepreneurial and determined understanding. The training of individuals with these qualifications is possible with the education programs prepared with this understanding.

One of the concepts at the common point of comprehension skills (listening and reading) and narration skills (speaking and writing) is prosodic elements. The aforementioned prosodic elements have semantic and expression-modifying features in Turkish. Being able to speak one's own language correctly and expressing oneself correctly and effectively is possible by learning and applying prosodic elements.

The aim of this study is to determine the situations in which prosodic expressions, which are the most important elements of the understanding and expression dimension of communication, are included in the curricula, which is one of the main sources in preparing the individual for society. For this purpose, the 2019 Turkish Curriculum, whose main purpose is to improve the language skills of individuals and to ensure that written and oral expressions, feelings, thoughts, thesis and opinions are the most effective and understandable, will be examined and evaluated.

Method

This study, which aims to determine the prosodic elements of the purpose, learning-teaching approach, achievements and explanations sections in 2019 TLCC, and the level of inclusion of expressions for prosodic awareness, is a descriptive qualitative research.

In this study, the 2019 Turkish Language Curriculum was used as the data source, as it is the most up-to-date and in use. In line with the purpose of the

study, the data obtained from the program were collected through document analysis. Descriptive analysis technique was used in the analysis of the data. In the study, "Prosodic Elements and Prosodic Awareness Detection Form" was evaluated by two different researchers. While analyzing the data, analyzes were made for words and word groups expressing emphasis, pause, intonation. Key words in which suprafragmental units such as pronunciation, effective communication, self-expression, effective use of tone of voice, verbal expression, expression of feelings and thoughts are at the forefront were determined and expressions suitable for these criteria were determined by the experts. Analyst triangulation technique was used to ensure the validity of the data collected in this study.

Findings (Results)

It is seen that only three of the nine sections in the 2019 TLCC include statements about prosodic elements and prosodic awareness. Three of the eight competencies in the TLCC have expressions for prosodic elements and prosodic awareness. It can be said that the special purposes in the 2019 TLCC are implicitly aimed at prosodic awareness.

It is seen that the measurement and evaluation approach is handled in two stages in the 2019 TLCC. The first stage is 1--3. while the second stage is aimed at assessment and evaluation practices in classrooms 4-8. It is about how the assessment and evaluation approach should be in classrooms. A process-based assessment and evaluation approach is adopted in 3rd grades. It is seen that from the 4th grade onwards, the process-oriented approach, in which verbal skills are also evaluated, has shifted to a result-oriented and written assessment approach, in which cognitive skills are measured. It was emphasized in the program that there should be criteria to measure not only cognitive skills but also psychomotor and affective skills.

While there is no information about prosodic elements and prosodic awareness under the title of "first literacy process", which includes a brief explanation of what the sound-based sentence approach is, there is no voice-over under the title of "voice-based first literacy teaching", which includes information on how to apply this process and its stages. It is given directly or indirectly to prosodic elements such as emphasis, intonation, and pause.

In the Explanations on the Number of Texts and Types of Texts, the statement that "in order to accelerate language development, other genres such as riddles, tongue twisters, recitals, mania and lullabies should also be used" is important in terms of prosody and prosodic awareness.

Concepts expressing prosodic elements in speaking skill are mostly in the 1-4th. It is seen that there is a place in the class achievements. While it shows that prosodic elements such as emphasis, pause, intonation, and vocalization are partially included, it is also striking that these elements are superficially at the primary school level. In addition, the acquisition of effective use of body language, in which prosodic elements are in a complementary position, seems insufficient in terms of explanation. Grammar topics and language skills should support and complement each other. The fact that this issue was not mentioned in the explanations can be seen as a shortcoming.

“Reads aloud and silently, paying attention to punctuation; reads with attention to emphasis, intonation and pronunciation; reads texts in accordance with the characteristics of the genre; determines the main idea/feeling of the text; comprehend the ways of emphasizing important points in the text.” It is noteworthy that the achievements are common to almost all grade levels, and therefore prosodic awareness is spread throughout the process.

Conclusion and Discussion

As a result of the research, it has been determined that prosody and prosodic elements are partially included in the communication items in mother tongue and foreign languages under the title of competencies. When we look at the findings of the research about the achievements, it is noteworthy that prosody and prosodic elements are mostly included. The importance of education programs in raising individuals who can express themselves is obvious. Therefore, prosody and prosodic elements should be one of the basic variables of the curriculum and curriculum should be developed within the framework of this understanding.

MATEMATİK ÖZ-YETKİNLİK KAYNAKLARI İLE ÜST BİLİŞSEL FARKINDALIK DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİ*

Hakkı KONTAŞ Bahadır ÖZCAN***
Yusuf YILDIZ**** Tuğba KARDAŞ*******

Öz

Bu araştırma, ortaokul öğrencilerinin matematik öz-yetkinlik kaynakları ile üst bilişsel farkındalık düzeyi arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışma grubunu Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki bir il merkezinde devlet ortaokuluna devam eden 304 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak Matematik Öz-yetkinlik Kaynakları Ölçeği ve Üst Bilişsel Farkındalık Ölçeği kullanılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre öz-yetkinlik kaynaklarından doğrudan öğrenme deneyimi, dolaylı öğrenme deneyimi ve sosyal cesaretlendiricilerin üst bilişsel farkındalık düzeyini anlamlı şekilde yordadığı belirlenmiştir.

* Bu çalışma için Adiyaman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu tarafından 30.11.2022 tarih ve 352 sayılı karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Doç. Dr., Adiyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, hakkikontas@hotmail.com, Adiyaman/Türkiye

*** Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Anamur Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, bhdozcan@yahoo.com, Mersin/Türkiye

**** Müdür, MEB, yusufyildiz02@gmail.com, Adiyaman/Türkiye

***** Öğretmen, MEB, tugbaortak449@gmail.com, Adiyaman/Türkiye

Anahtar Kelimeler: Öz-yetkinlik, üst biliş, ortaokul öğrencileri

THE RELATIONSHIP BETWEEN MATHEMATICS SOURCES OF SELF-EFFICACY AND THEIR LEVEL OF METACOGNITIVE AWARENESS

Abstract

The purpose of this study was to determine the relationship between the mathematics self-efficacy resources of secondary school students and their level of metacognitive awareness. The study group consisted of 304 students attending a public secondary school in a city in the Southeastern Anatolia Region. Mathematics Self-Efficacy Resources Scale and Metacognitive Awareness Scale were used as data collection tools. Relational research design was used. The results of the regression analysis indicated that direct learning experience, indirect learning experience and social persuasions scores from self-efficacy sources were significantly effective on metacognitive awareness scores.

Keywords: Self-efficacy, metacognition, secondary school students.

1. GİRİŞ

Üst biliş ve matematik öz-yetkinlik kaynakları, öğrencilerin çalışma etkinliklerini bağımsız ve etkili bir şekilde düzenlemelerine yardımcı olmak için yapılandırıcı yaklaşım ile hayatımıza giren önemli kavramlardır. Alanyazın incelendiğinde üst biliş ve öz-yetkinlik arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok araştırmaya rastlanmıştır. Aurah (2013), öz-yetkinlik inançları ve üst bilişin akademik performans üzerindeki etkilerini incelemiştir. Cera, Mancini ve Antonietti (2013), öğrenmede üst bilişin, öz-yetkinlik ve öz-düzenleme ile arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Hoffman ve Spataru (2008), Öz-yetkinlik ve üst bilişsel yönlendirmenin matematik problem çözme verimliliği üzerindeki etkisini inceleyen bir araştırma yapmışlardır.

Klassen, Krawchuk ve Rajani (2008), lisans öğrencilerinin akademik erteleme eğilimlerinin, düşük öz-düzenleme ve öz-yetkinlik algılarıyla ilişkili olabileceğini belirtmişlerdir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, üst biliş ile öz-yetkinlik arasındaki ilişkiyi araştıran birçok çalışma olmasına rağmen ortaokul öğrencilerinin üst biliş özellikleri ile matematik öz-yetkinlik kaynakları arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ortaokul öğrencilerinin üst bilişsel süreçlerinin nasıl işlediği, üst bilişsel süreçlerini etkileyen öz-yetkinlik kaynaklarının neler olduğunun bilinmesi hem öğrencilere hem de öğretim süreçleriyle ilgilenen tüm paydaşlar için yararlı olacaktır. Bu yönüyle bu çalışmanın alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ülkemizde, uzun yıllar davranışçı ekolün etkisinde eğitim programları tasarlanmış ve uygulanmıştır. 2005-2006 eğitim-öğretim yılında davranışçı yaklaşım terk edilerek yapılandırmacı yaklaşıma geçilmiştir. Yapılandırmacılık, dünyanın, bireyin yaşantılarına göre kişisel olarak yorumlanması sonucu anlama ulaşma sürecidir (Ocak, 2018). Davranışçı yaklaşımın öğrenciyi pasif bilgi alıcısı kılan yaklaşımı yerine öğrenciyi merkeze alan ve bilgiyi aktif bir şekilde işleyen bireyler oldukları kabul edilmiştir. Yapılandırmacı anlayış, derinlemesine bilgi edinmek için araştırmalar yapan sorgulayan ve eldeki bilgilerini günlük hayatına aktarabilen öğrenciler yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Tüysüz, Karakuyu ve Bilgin, 2008). Böylece, bireylerin okul ortamında öğrendikleri bilgileri gerçek hayata aktarabilmeleri ve gerçek hayatta karşılaştıkları problemlere çözümler üretebilmeleri hedeflenmiştir. Yapılandırmacı anlayışa göre, öğrenciler bilgi yükleneyecek boş variller değildirler. Bunun aksine öğrenciler araştıran ve bilgiye ulaşmada etkin çalışan bireylerdir (Demirel, 2021). Yapılandırmacı yaklaşım ile birlikte birçok yeni kavram alan yazında görülmektedir. Üst biliş ve Öz-yetkinlik bunlardan bazılarıdır.

Üst biliş, insan bilişinin temel bir özelliğidir. Bireylerin sadece bilişsel etkinlikleri yoktur aynı zamanda biliş hakkında bilişleri de vardır (Vincent, Lories ve Dardenne, 1998). Bu düşünme biçimi üzerine düşünme olarak da tanımlanabilir. Üst biliş terimi, kişinin nasıl algıladığı, hatırladığı ve davrandığı hakkındaki bilgilerini tanımlamak için kullanılır. Yani bireylerin bildikleri hakkında bildikleridir (Metcalf ve Shimamura, 1994). Kendi düşünceleri üzerine düşünme ihtiyacı olan bireylerin araştıran, eldeki bilgileri sorgulayan ve problem durumlarında çözüm arayışı için olumlu düşünceye sahip kişiler oldukları kabul edilmektedir (Karakelle, 2012). Bu durum yapılandırmacı yaklaşımın temel felsefesini yansıtmaktadır. Problem durumları karşısında çözüm üretmeye istekli bireyler yaşamda karşılaştıkları değişimlere ve yeni durumlara karşı daha çabuk uyum sağlama eğilimi gösterirler. Öğrenme biçimleri hakkında düşünebilen bireyler eksik yönlerinin farkına varabilme ve bu eksiklikleri kapatmak için çapa içerisine girme özelliklerini gösterirler. Bireyin nasıl öğrendiği hakkındaki fikirleri, daha kalıcı ve etkili öğrenmeler gerçekleştirmesini sağlar. Bu nedenle okullardaki genel akademik başarının önemli oranda belirleyicisi üst bilişsel bilgidir (Desoete ve Veenman, 2006).

Öz-yetkinlik kavramı ilk kez Sosyal Bilişsel Kuramın mimarı olan Bandura tarafından ortaya konmuştur (Pajares, 2003). Bandura (1997) öz-yetkinlik kavramını, bireyin amaçlanan bir işi yerine getirirken bu işi yapıp yapamayacağına dair kendine yönelik olan inançları olarak tanımlamıştır. Akademik anlamda öz-yetkinlik, kendi kendine bilgi üretebilmek anlamına gelir. Herhangi bir proje ödevini analiz edebilmek, bir makale yazmak gibi belirli eğitim hedeflerine ulaşmayı hedefleyen düşünce, duygu ve eylemlerdir. Öz-yetkinlik modeli üç aşamadan oluşur. Birinci aşama öz değerlendirme ve izlemedir. İkinci aşama hedef belirleme ve stratejik planlamadır. Son aşama ise stratejinin uygulanmasıdır. Birinci aşamada öğrenciler, öğrenmeye yönelik motive olur ve öz değerlendirme yaparak eksik yönlerini öğrenerek neyi öğrenmeleri gerektiği

bilgisini alırlar. İkinci aşamada, öğrenmeyi hedefledikleri konular için çalışma hedef ve stratejileri belirlerler. Ve son aşamada öğrenme faaliyetini gerçekleştirirler. Öz-yetkinlik modeli döngüseldir çünkü her öğrenme denemesini kendi kendine denetleme, sonraki hedefleri, stratejileri veya performans çabalarını değiştirebilen bilgiler sağlar (McCombs ve McNeely, 1996). Bireylerin öz-yetkinlik düzeyleri, yaptıkları bir işte ne kadar mücadele edeceklerini ve herhangi bir problem durumunda pes etmeden yola devam edip edemeyeceklerinin belirleyicisidir (Aslan, 2022).

Öz-yetkinlik becerisi kişinin kendi öğrenmeleri hakkında değerlendirme yapmasını sağlar. Bu değerlendirmeler sonucunda eksik yönlerini tamamlamak için bireylerde harekete geçme söz konusu olur. Böylece öğrenmeye yönelik içsel motivasyon oluşur ve bireyde kalıcı öğrenmeler gerçekleşir. Döngü kendini tekrar eder. Öz-yetkinliği yüksek öğrenenler ile başarılı performans sonuçları oluşturmak için üst bilişsel stratejinin kullanımı arasında doğrudan bir ilişki vardır (Kitsantas, 2000; Pintrich ve De Groot, 1990)

Öz-yetkinlik değerleri yüksek olan bireylerin, herhangi bir görevi yaparken başarılı olacağına dair beklentileri de daha yüksek olur bu da başarıya yönelik motivasyonlarının yükselmesini sağlar. Aynı zamanda bu motivasyon uzun yıllar devam eder ve benzer bir aktivitede de kendini gösterir (Aslan, 2022). Düşük öz yetkinlik inancı ise bireyin yeni bir davranışa girişmekten kaçınmasına, güçlük ve engellere karşı dirençlerinin zayıflamasına ek olarak hemen pes etme eğilimi taşımaya, zorluklar karşısında gerilim yaşamaya ve performansının düşmesine etki edebilir (Bandura, 1997).

Yapılan bir araştırma öz-yetkinlik algısı ile üst bilişsel farkındalığın akademik başarı üzerinde etkili olduğunu, üst bilişsel farkındalığın teşvik edilmesi ve öz-yetkinlik algısının geliştirilmesinin akademik başarıyı arttıracığı ve öğrenme sürecini daha verimli hale getireceğini belirtmektedir (Aurah, 2013). Yapılan bir

başka araştırmada, üst biliş, öz-yetkinlik ve motivasyon arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu, üst biliş stratejileri ve öz-yetkinlik algısı gelişmiş öğrencilerin motivasyonlarının diğer öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Landine ve Stewart, 1998). Üst biliş ve öz-yetkinlik arasındaki ilişkiyi ele alan bir başka araştırma sonucu da üst bilişi gelişmiş öğrencilerin öz-yetkinlik algılarının da gelişmiş olduğunu, düşünme biçimleri hakkında gelişmiş stratejileri bulunan bireylerin aynı zamanda bir şeyi başarabileceklerine olan algılarının da gelişmiş olduğunu belirtmektedir (Gravill, Compeau ve Marcolin, 2002).

Araştırmalar, öz-yetkinlik kaynakları ile üst biliş arasında ilişki bulunduğunu göstermektedir. Bu araştırmanın amacı matematik öz-yetkinlik kaynaklarının ortaokul öğrencilerinin üst bilişsel farkındalık düzeyini yordayıp yordamadığını belirlemektir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma matematik öz-yetkinlik kaynakları ile üst bilişsel farkındalık düzeyi arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan korelasyonel desende tasarlanmış bir araştırmadır. Korelasyonel desende yapılan çalışmaların amaçlarından biri de değişkenler arasında var olan ilişkinin, birbirleri üzerindeki yordayıcı etkisini araştırmaktır (Fraenkel ve diğ., 2012). Bu araştırmanın yordayıcı değişkenleri olarak matematik öz-yetkinlik kaynakları; doğrudan öğrenme deneyimi, dolaylı öğrenme deneyimi, sosyal cesaretlendiriciler ve fizyolojik durum, bağımlı değişken olarak da üst biliş belirlenmiştir.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki bir il merkezinde ortaokula devam eden öğrenciler arasından seçilmiştir. Araştırmanın katılımcıları toplam 304 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma grubunun % 53.9'unu

kız, % 45.7'sini erkek öğrencilerin oluşturduğu ve 0.3'ünün cinsiyet belirtmediği görülmüştür. Katılımcıların % 25'i beşinci sınıfa, % 21.1'i altıncı sınıfa, % 30.2'si yedinci sınıfa ve % 23.7'si de sekizinci sınıfa devam eden öğrencilerden oluşmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Matematik Öz-yetkinlik Kaynakları Ölçeği (MÖKÖ)

MÖKÖ'nün orijinal formu Usher ve Pajares (2009) tarafından ortaokul öğrencileri için geliştirilmiştir. Bu ölçeğin Türk kültürüne uyarlaması ise Konaş ve Özcan (2017) tarafından gerçekleştirilmiştir. MÖKÖ ortaokul öğrencilerinin matematik öz-yetkinlik kaynaklarını dört boyutta (doğrudan öğrenme deneyimi, dolaylı öğrenme deneyimi, sosyal cesaretlendiriciler ve fizyolojik durum) ölçmektedir. Bu ölçek her bir alt ölçek 6 maddeden oluşmakta ve toplamda 24 maddelik 7'li Likert tipi bir ölçme aracıdır. Ölçekteki maddelerin 7'si olumsuz ifadelerden oluşmakta ve ters puanlanmaktadır. MÖKÖ'de her bir alt ölçekten alınabilecek en düşük puan 6, en yüksek puan ise 42'dir.

MÖKÖ'nün her alt boyutu için elde edilen toplam madde korelasyon bulguları $r = .62$ ile $r = .91$ arasında değiştiği görülmektedir. DFA sonuçları χ^2 değeri 246 serbestlik derecesinde 552.79 olduğu ($p < .001$) görülmüştür. Bununla birlikte, standardize edilmiş artık değerler kareler ortalamasının karekökü (SRMR) .05, yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA) .06, fazlalık uyum indeksi (IFI) .98, normlaştırılmamış uyum indeksi (NNFI) .97 ve karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI) .98 bulguları elde edilmiştir. İç tutarlılığı hesaplamak için kullanılan Cronbach Alfa katsayısı sonuçları; sosyal cesaretlendiriciler için $\alpha = .94$, fizyolojik durum $\alpha = .91$, doğrudan öğrenme deneyimi $\alpha = .86$ ve dolaylı öğrenme deneyimi $\alpha = .75$ şeklindedir.

Üst Bilişsel Farkındalık Ölçeği (B Formu)

Üst bilişsel becerileri ölçmek amacıyla, farklı yaş grupları için iki formdan oluşan Üst Bilişsel Farkındalık Ölçeği Sperling, Howard, Miller ve Murphy (2002) tarafından geliştirilmiş ve Türkçe'ye uyarlaması Karakelle ve Saraç (2007) tarafından yapılmıştır. Ölçek A ve B olmak üzere, iki formdan oluşmaktadır. 6., 7., 8. ve 9. sınıf öğrencileri için geliştirilen B formu 18 madde içermektedir. B formu, A formunda kullanılan 12 soruya daha karmaşık üst bilişsel düzenleme becerilerini ölçen 6 sorunun eklenmesiyle oluşmuş olup toplamda 18 maddelik beşli likert tipi bir ölçektir. Ölçek maddelerinin 9 tanesi biliş bilgisi ve 9 tanesi de bilişin düzenlenmesi ile ilgilidir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 90, en düşük puan ise 18'dir. Alınan puanın yüksekliği üst bilişsel becerinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin iç tutarlılık güvenilirliği .82 olarak hesaplanmıştır. Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ise toplam varyansın % 55'ini açıklayan 5 faktörlü bir yapı ortaya konya da birden fazla faktöre yüklenen maddeler bulunmaktadır. İki faktörlü yapı varyansın % 36'sını açıklamakta ve birinci faktör ağırlıklı olarak bilişin düzenlenmesini, ikinci faktör ağırlıklı olarak biliş bilgisi boyutunu içermektedir. Bu çerçevede araştırmacılar ölçek formunda bilgi ve düzenleme olarak ayrı puan hesaplanması yerine, üst bilişsel düzey olarak tek boyutta toplam puan hesaplanmasını önermektedirler.

Ölçeğin geçerliği için hesaplanan KMO katsayısı .86 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla test- tekrar test korelasyon değeri .72 olarak bulunmuştur. Ölçek için Cronbach alpha değeri .80 olarak bulunmuştur ve bu değerlere göre ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilebilir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde SPSS 23 programı ile çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Üst biliş yordamak için öz-yetkinlik kaynakları; doğrudan öğrenme deneyimi, dolaylı öğrenme deneyimi, sosyal cesaretlendiriciler ve fizyolojik durum, kullanılmıştır. Çoklu ilişkililik, Varyans Enflasyon Faktörü (VIF)

değerleri ile değerlendirilmiştir. VIF değeri 4'ü aşarsa çoklu doğrusallık sorunu vardır (Hair ve diğ., 2014). Yordayıcı değişkenlerin VIF değerleri 1.445 ile 2.453 aralığında ve yordayıcı değişkenler arasındaki korelasyon değerleri ise (bkz. Tablo 1) $r = .80$ 'in altında olduğu görülmektedir. Bu da çalışmada bağımlı değişkenler arasında çoklu doğrusallık sorununun olmadığını gösterir.

Araştırmada 304 ortaokul öğrencisinden veri elde edilmiştir. Bu katılımcılardan 7 tanesi eksik veri girişi nedeniyle veri setinden çıkarılmıştır. Araştırma grubunda yer alan 1 katılımcının Casewise Diagnostitics değerinin ± 3 kesme değerinin üstünde olduğu ve aykırı değere sahip olduğu için veri setinden çıkarılmıştır. Veri analizi toplam 296 katılımcı üzerinde yapılmıştır.

Araştırmadaki bağımlı ve bağımsız değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için değişkenlere ilişkin çarpıklık, basıklık katsayılarına bakılmıştır. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin $+1.5$ ve -1.5 arasında olması verilerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri için hesaplanan çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 1.5 'in altında olduğu (bkz. Tablo 1) görülmektedir. Bu da araştırma kapsamındaki bağımlı ve bağımsız değişkenlerin normal dağılım varsayımını karşıladığını göstermektedir.

3. Bulgular

Burada ortaokul öğrencilerinin öz-yetkinlik kaynaklarından; doğrudan öğrenme deneyimi, dolaylı öğrenme deneyimi, sosyal cesaretlendiriciler ve fizyolojik durum, aldıkları puanların üst biliş puanı üzerindeki yordayıcı etkisine bakılmıştır. Araştırmada yer alan Regresyon bağımlı ve bağımsız değişkenlerin ortalamaları, standart sapmaları, korelasyon değerlerine ilişkin betimsel istatistikler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler ve Korelasyonlar

Variables	M	SD	Çarpıklık	Basıklık	1	2	3	4	5
Üst biliş (1)	68.409	10.399	.319	.262	1.000	.491*	.584*	.525*	.317*
Doğrudan öğr. (2)	32.284	7.460	.178	-.834		1.000	.468*	.713*	.536*
Dolaylı öğr. (3)	30.537	8.232	-.018	-.686			1.000	.589*	.372*
Sosyal ces. (4)	26.976	9.717	.034	-.175				1.000	.396*
Fizyolojik dur. (5)	31.375	10.971	.540	-.567					1.000

*N = 296, *p < .001*

Araştırmının bağımlı değişkeni üst biliş ile öz-yetkinlik kaynakları (yordayıcı değişkenler) arasında anlamlı pozitif bir ilişki gözlenmektedir; doğrudan öğrenme deneyimi ($r = .49, p < .001$), dolaylı öğrenme deneyimi ($r = .58, p < .001$), sosyal cesaretlendiriciler ($r = .53, p < .001$) ve fizyolojik durum ($r = .32, p < .001$). Araştırmının bağımsız değişkeni öz-yetkinlik kaynakları (doğrudan öğrenme deneyimi, dolaylı öğrenme deneyimi, sosyal cesaretlendiriciler ve fizyolojik durum) birbirleriyle yüksek pozitif ilişkiler göstermektedir (bkz. Tablo 1). Bu bulgular, ortaokul öğrencilerinin öz-yetkinlik kaynaklarından (doğrudan öğrenme deneyimi, dolaylı öğrenme deneyimi, sosyal cesaretlendiriciler ve fizyolojik durum) aldıkları puanlar yükseldikçe üst biliş puanlarının da yükseldiğini göstermektedir.

Öz-yetkinlik kaynaklarının üst biliş üzerindeki yordayıcı etkisini ortaya koymak için çoklu lineer regresyon analizi kullanılmıştır. Çoklu lineer regresyon analizine ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Üst Bilişin Yordanmasına İlişkin Çoklu Lineer Regresyon Analiz Sonuçları

Model	B	SE	β	t	p	R ²	Adj. R ²	SE of Estim ate	F Chg.
1. Constant	39.661	2.350		16.874	.000	.411	.403	8.037	50.719**
Doğrudan öğr.	.272	.097	.195	2.797	.005				
Dolaylı öğr.	.513	.072	.406	7.159	.000				
Sosyal ces.	.157	.075	.146	2.077	.039				
Fizyolojik dur.	.003	.051	.003	.050	.960				

N = 296, *p > .05, **p > .001

Öz-yetkinlik kaynaklarının doğrudan öğrenme deneyimi, dolaylı öğrenme deneyimi, sosyal cesaretlendiriciler ve fizyolojik durum boyutları üst bilişi istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yordamaktadır $R^2 = .411$, $F(4, 291) = 50,719$, $p < .001$; adjusted $R^2 = .403$ (bkz. Tablo 2). Bu sonuç öz-yetkinlik kaynaklarının (doğrudan öğrenme deneyimi, dolaylı öğrenme deneyimi, sosyal cesaretlendiriciler ve fizyolojik durum boyutları) üst bilişe ilişkin varyansın % 40'ını açıkladığını göstermektedir. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre yordayıcı değişkenlerden dolaylı öğrenme deneyimi ($\beta = .41$) üstbiliş puanının en güçlü yordayıcısı olup onu sırasıyla doğrudan öğrenme deneyimi ($\beta = .20$) ve sosyal cesaretlendiriciler ($\beta = .15$) takip etmektedir. Bağımsız değişkenlerden fizyolojik durum ise üst biliş puanının istatistiksel olarak anlamlı şekilde yordamamıştır (bkz. Tablo 2).

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırma matematik öz-yetkinlik kaynakları ile üst bilişsel farkındalık düzeyi arasındaki ilişkiye ve dört öz-yetkinlik kaynağının üst bilişsel farkındalık puanları üzerinde yordayıcı bir etkiye sahip olabileceği düşüncesine odaklanmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, ortaokul öğrencilerinin öz-yetkinlik kaynaklarından aldıkları puanlar yükseldikçe üst bilişsel puanlarının da yükseldiğini göstermektedir. Bu sonuç Cera, Mancini ve Antonietti (2013)'nin, Landine ve Stewart (1998)'in ve Mohamed, Mohamed, ve Abdeen (2020)'in üst bilişsel farkındalık düzeyi ile öz-yetkinlik kaynakları arasında anlamlı ve güçlü ilişkiler olduğu araştırmaların sonuçlarını desteklemektedir. Yüksek öz-yetkinlik düzeyine sahip öğrencilerin üst bilişsel farkındalıklarının da yüksek olduğu söylenebilir. Yüksek düzeyde öz-yetkinliğe sahip öğrenciler, öğrenmelerini daha da geliştirmek için farklı bilişsel ve üst bilişsel faaliyetlerde bulunurlar (Pintrich, 1999).

Öz-yetkinlik kaynaklarından dolayı öğrenme deneyimi üst bilişsel puanların en güçlü yordayıcısı olup, bunu sırasıyla doğrudan öğrenme deneyimi ve sosyal cesaretlendiriciler takip etmektedir (Desoete ve Veenman, 2006). Sosyal cesaretlendiriciler, bireyin hayatında önemli bir konuma sahip kişilerden gelen övgüleri ya da olumlu eleştirileri kapsar (Bandura, 1994). Turan ve İskender (2020), yapmış oldukları bir araştırmada, üst bilişsel farkındalığın, algılanan arkadaş sosyal desteğinin, mesleki ve yetenek gelişimi öz-yetkinliğini yordadığını tespit etmişlerdir. Bu sonuç araştırmanın sosyal cesaretlendiriciler alt boyutunun da sonucunu desteklemektedir.

Pajares (2002)'in yapmış olduğu çalışmasında, yüksek öz-yetkinliğe sahip bireylerin üst bilişsel stratejileri daha yüksek düzeyde kullandıklarını tespit etmiştir. Aynı şekilde Sungur ve Kahraman (2011), öz-yetkinliği yüksek olan bireylerin, üst bilişsel stratejileri benimsemeye ve uygulamaya daha motive

olduklarını tespit etmişlerdir. Bu sonuçlar araştırma sonuçlarına benzer sonuçları işaret etmektedir.

Bu araştırmada matematik öz-yetkinlik kaynakları ile üst bilişsel farkındalık düzeyi arasındaki ilişki incelenmiş, akademik başarı ile ilişkisine bakılmamıştır. Bu ilişkinin farklı akademik başarı düzeyine sahip öğrenciler üzerinde nasıl etkili olduğu ve akademik başarıyı nasıl etkilediğinin araştırılması önerilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için 30.11.2022 tarihli 352 karar sayılı etik kurul kararı alınmıştır.

KAYNAKÇA

Aslan, A. M. (2022). Okul temelli konsültasyon eğitim programının okul psikolojik danışmanlarının konsültasyon öz-yetkinlik düzeylerine etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aurah, C. M. (2013). The effects of self-efficacy beliefs and metacognition on academic performance: a mixed method study, *American Journal of Educational Research*, 1(8), 334-343.

- Bandura, A. (1994). Self-efficacy: encyclopedia of human behavior, Academic Press, New York.
- Bandura, A. (1997). Self-efficacy: the exercise of control, W.H. Freeman and Company, New York.
- Cera, R., & Mancini, M., & Antonietti, A. (2013). Relationships between metacognition, self-efficacy and self-regulation in learning, *Journal of Educational*, 7(1), 115-141.
- Demirel, Ö. (2021). Eğitimde Yeni Yönelimler. Pegem Akademi: Ankara.
- Desoete A., & Veenman M. V. J. (2006). Metacognition in mathematics education, Nova Science, New York.
- Fraenkel, J., Wallen, N., & Hyun, H. H. (2012). How to design and evaluate research in education (8th ed.). McGraw-Hill.
- Gravill, J., & Compeau, D., & Marcolin, B. (2002). Metacognition and it: the influence of self-efficacy and self-awareness, *AMCIS Proceedings*, 147(2), 1055-1064.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). Multivariate data analysis (7th ed.). Pearson Education Limited.
- Hoffman, B., & Spatariu, A. (2008). The influence of self-efficacy and metacognitive prompting on math problem-solving efficiency, *Comtemporary Educational Psychology*, 33(4), 875-893.
- Karakelle, S. (2012). Üst bilişsel farkındalık, zekâ, problem çözme algısı ve düşünme ihtiyacı arasındaki bağlantılar. *Eğitim ve Bilim*, 37(164), 1-14.
- Karakelle, S., & Saraç, S. (2007). Çocuklar için üst bilişsel farkındalık ölçeği (ÜBFÖ-Ç) A ve B formları: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 10(20), 87-103.
- Kitsantas, A. (2000). The role of self-regulation strategies and self-efficacy perceptions in successful weight loss maintenance. *Psychology and health*, 15(6), 811-820.

- Klassen, R. M., & Krawchuk, L. L., & Rajani, S. (2008). Academic procrastination of undergraduates: low self-efficacy to self-regulate predicts higher levels of procrastination, *Contemporary Educational Psychology*, 33(4), 915-931.
- Kontaş, H., & Özcan, B. (2017). Adapting sources of middle school mathematics self-efficacy scale to Turkish culture. *International Journal of Evaluation and Research in Education (IJERE)*, 6(4), 288-294.
- Landine, j., & Stewart, J. (1998). Relationship between metacognition, motivation, locus of control, self-efficacy, and academic achievement, *Canadian Journal of Counselling*, 32(3), 200-212.
- McCombs, B., & McNeely, S. (1996). *Developing Self-Regulated Learners*, American Psychological Association, Washington.
- Metcalfe, J., & Shimamura, A. (1994). *Metacognition: Knowing About Knowing*, MIT Press, London.
- Mohamed, H. M., & Mohamed, A. I., & Abdeen, M. A. (2020). The impact of metacognitive skills educational program on metacognitive awareness, self-efficacy, and problem solving skills among nursing students. *American Journal of Nursing Research*, 8(2), 289-296.
- Ocak, G. (2018). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Pegem Akademi: Ankara.
- Pajares, F. (1996). Self-efficacy beliefs in academic setting. *Review of Educational Research*, 66(4), 543-578.
- Pajares, F. (2002). Gender and perceived self-efficacy in self-regulated learning. *Theory into practice*, 41(2), 116-125.
- Pintrich, P. R. (1999). The role of motivation in promoting and sustaining self-regulated learning, *International Journal of Educational Research*, 31(2), 459-470.

- Sperling, R. A., Howard, B. C. Miller, L. A., & Murphy, C. (2002). Measures of children's knowledge and regulation of cognition. *Contemporary Educational Psychology, 27*, 51-79.
- Pintrich, P. R., & De Groot, E. V. (1990). Motivational and self-regulated learning components of classroom academic performance. *Journal of educational psychology, 82*(1), 33.
- Sungur, S., & Kahraman, N. (2011). Motivasyonel inançların öğrencilerin üstbilişsel strateji kullanımına katkısı, *Eğitim ve Bilim, 36* (160), 3-10.
- Tabachnick, B. G., and Fidell L. S. (2013) Using multivariate statistics (6th ed.). Pearson.
- Turan, M. E., & İskender, M. (2020). Ergenlerde kariyer ve yetenek gelişimi öz-yeterliğinin, üst bilişsel farkındalık, yaşam doyumu ve algılanan arkadaş sosyal desteği ile ilişkisi, *Ekev Akademi Dergisi, 24*(84), 435-448.
- Tüysüz, C., Karakuyu, Y., & Bilgin, İ. (2008). Öğretmen adaylarının üst biliş düzeylerinin belirlenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*(17), 147-158.
- Usher, E. L., & Pajares, F. (2009). Sources of self-efficacy in mathematics: a validation study. *Contemporary Educational Psychology, 34*(1), 89-101.
- Vincent, Y., & Lories, G., & Dardenne, B. (1998). *Metacognition Cognitive and Social Dimensions*, SAGE Publications: London.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In Turkey, education programs have been designed and implemented based on the behavioral approach for many years. The behavioral approach saw students as passive recipients of information and used reward-punishment methods. As a result of this approach, memorizing the information without learning was an obstacle to the transfer of this information to real life. In 2006, the constructivist approach was adopted instead of the behavioral approach. The constructivist

approach is a new understanding that focuses on the student, is based on learning by doing and experiencing, and aims to learn information permanently. With the constructivist approach, the information learned is aimed to gain a dimension that can be transferred to real life. Many concepts have been used with the constructivist approach. Metacognitive awareness and self-efficacy are some of them. The term metacognition is used to describe one's knowledge of how one perceives, remembers, and behaves. That is, what individuals know about what they know. It is accepted that individuals who need to think about their thinking are people who research, question the information at hand, and have positive thoughts to seek solutions in problem situations. Individuals who are willing to produce solutions in the face of problem situations tend to adapt more quickly to the changes and new situations they encounter in life. On the other hand, the concept of self-efficacy has been defined as the individual's self-beliefs about whether he or she can do this job while performing the intended job. In an academic sense, self-efficacy means being able to produce knowledge on one's own. The self-efficacy model is circular because self-monitoring of each learning attempt provides information that can change subsequent goals, strategies, or performance efforts. The self-efficacy skill enables individuals to evaluate their learning. As a result of these evaluations, individuals take action to complete their deficiencies. Thus, internal motivation for learning occurs and permanent learning takes place in the individual. Some studies (Aurah, 2013) state that self-efficacy perception and metacognitive awareness affect academic performance, encouraging metacognitive awareness and improving self-efficacy perception will increase academic achievement and make the learning process more efficient. Studies show that there is a relationship between self-efficacy and metacognition. In the current study, we purposed to explore relationships between sources of mathematics self-efficacy and metacognitive awareness of middle school students.

Method

This study was designed as correlational research to explain the relationships between sources of mathematics self-efficacy and metacognition. The four dimensions of the Sources of Middle School Mathematics Self-Efficacy Scale, mastery experience, vicarious experience, social persuasions, and physiological state, were independent variables, and metacognition measured by Metacognitive Awareness Scale was the dependent variable of the current research. Multiple linear regression analysis with SPSS 23 program was used to analyze the data. Multicollinearity was evaluated with Variance Inflation Factor (VIF) values. The dependent and independent variables in the study were normally distributed that checked with the skewness and kurtosis coefficients. The participants of the study were 304 students, 53.9% female, 45.7% male, and 0.3 of them did not mention gender. Moreover, 25% of the participants were in

the fifth grade, 21.1% of them were in the sixth grade, 30.2% of them were in the seventh grade, and 23.7% of them were in the eighth grade.

Findings (Results)

This research focused on the relationship between sources of self-efficacy and metacognitive awareness. The results indicated that as middle school students' mastery experience, vicarious experience, social persuasions, and physiological state scores increased, their metacognitive scores also increase too. Moreover, sources of mathematics self-efficacy, mastery experience, vicarious experience, social persuasions, and physiological state significantly predicted metacognitive awareness and they explained 40% of total variances of metacognition. The strongest predictor of metacognition was the vicarious experience.

Conclusion and Discussion

The current research mainly focuses on the effect of sources of self-efficacy on the development of metacognition. In sum, mastery experience, vicarious experience, social persuasions, and physiological state significantly predicted metacognition and explained 40% of total variances. From the sources of self-efficacy, the vicarious experience was the strongest predictor of metacognition, followed by mastery experience and social persuasions, respectively. The results of this study supported by the results of previous studies conducted by Cera, Mancini and Antonietti (2013), Landine and Stewart (1998), and Mohamed, Mohamed, and Abdeen (2020) in which there were significant and strong relationships between metacognitive awareness and self-efficacy. In this study, the relationship between sources of mathematics self-efficacy and metacognitive awareness was examined, but its relationship with academic achievement was not examined. It is recommended to investigate how this relationship appears in students with different academic achievement levels and grades level.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 16 Sayı: 43 Nisan 2023

Yayın Geliş Tarihi: 26.09.2022 Yayına Kabul Tarihi: 26.03.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1180192>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Demir, K. (2023). II. Meşrutiyet Döneminde İşçi Sorunlarına Millî Bakış Açısıyla Yaklaşan Bir Dergi: Say U Amel.

Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (43), 51-90.

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İŞÇİ SORUNLARINA MİLLİ BAKIŞ AÇISIYLA YAKLAŞAN BİR DERGİ:

SAY U AMEL

Kenan DEMİR*

Öz

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle basında bir canlanmaya yaşanmış art ardına birçok dergi çıkmıştır. Bu doğrultuda 1910'da *Say u Amel* çıkmıştır. Çalışmanın amacı, derginin tüm sayıları ışığında yayım politikasını belirlemektir. *Say u Amel*, bir işçi dergisi olmasına karşın tüm iktisadi sorunlara değinmiş ve çözüm önerileri getirmiştir. *Say u Amel*, iktisadi ve işçi sorunlarını millî bir bakış açısıyla vermiştir. Dergi, sosyalizmi savunmamış, sadece ılımlı sosyalizm hakkında okurlarını bilgilendirmiştir. İşçi sorunlarını enternasyonal olarak değil millî bir bakış açısıyla vermiştir. Dergide işçi sorunlarının yanında sanayi, sermaye, eğitim ve tarım gibi iktisadi konularda da yazılar görülmüş ve bu konuları da millî bir bakış açısıyla vermiştir. Dergide yazı yazan ve sosyalist olarak bilinen Ethem Nejat ve Mustafa Suphi, bu yıllarda sosyalizmi benimsememiş ve İttihat ve Terakki'yle yakın ilişkileri olan Türkçü aydınlar olarak görülmektedir. Bu çalışmada tasvir yöntemi uygulanmış, tarihsel süreç doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin ekonomik sorunları *Sa'y u Amel* ışığında verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Say u Amel, Millî İktisat, İşçi Sorunları, II. Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Devleti.

* Doç. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, kdemir@medipol.edu.tr, İstanbul/Türkiye

A JOURNAL APPROACHING WORKERS' PROBLEMS FROM A NATIONAL PERSPECTIVE IN THE

II. CONSTITUTIONAL PERIOD: SAY U AMEL

Abstract

With the declaration of the II. Constitutional Monarchy, there was a revival in the press, and many magazines were published one after another. In this direction, Say u Amel came out in 1910. The aim of the study is to determine the publication policy in the light of all issues of the journal. Although Say u Amel is a workers' magazine, it has addressed all economic problems and offered solutions. Say u Amel has given the economic and labor problems from a national point of view. The magazine did not defend socialism, only informed its readers about moderate socialism. He gave workers' problems from a national perspective, not from an international perspective. In addition to the problems of workers, articles on economic issues such as industry, capital, education and agriculture were also seen in the magazine, and he gave these issues from a national point of view. Ethem Nejat and Mustafa Suphi, who wrote articles in the magazine and are known as socialists, are seen as Turkist intellectuals who did not adopt socialism in these years and had close relations with the Committee of Union and Progress. In this study, the method of description was applied, and the economic problems of the Ottoman Empire were given in the light of Sa'y u Amel in line with the historical process.

Keywords: Say u Amel, National Economy, Labor Problems, II. Constitutionalism, Ottoman State.

1. GİRİŞ

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle Osmanlı'da başlangıçta görelî bir basın özgürlüğü yaşanmış ve ardı ardına birçok gazete ve dergi çıkmıştır. Bu yayım patlaması önceki dönemde basında uygulanan sıkı denetimine karşı bir tepki olarak adlandırılabilir. Çıkan süreli yayınlarda devletin bir an önce kalkınması için iktisadi, siyasi, askeri, eğitim gibi konularına detaylı bir şekilde değinmiş ve gerekli çözüm yolları öne sürmüştür. Basında Osmanlı'da bir an önce gelişmiş

ülkeler seviyesine girmesi için ne gibi adımların atılmasına yönelik bir fikri tartışma ortamı yaratılmıştır.

Meşrutiyet'in ilanıyla yaşanan özgürlük ortamında basında iktisadi konularda fazlaca yer almış ve ülkenin iktisadi kalkınmasını gerçekleştirmesi için iktisadi sorunları çözmesi ve üretici bir güç haline gelmesi talep edilmiştir. Basında devletin kalkınması için benimsenmesi gereken düşünce öncelikle liberalizm olmuş ve iktisadi politikaların bu sistem doğrultusunda uygulanması halinde Osmanlı'da kısa sürede Avrupa devletleri seviyesine erişeceği inancı güçlü bir şekilde dile getirilmiştir. Ancak birkaç senede hem siyasi olarak çözülmenin devam etmesi hem de iktisadi bir sıçramanın yapılmaması ve üstelik Avrupalı devletlerin de sermayeyi bir koz olarak kullanıp kredi imkanların sınırlı tutması gibi sorunlar nedeniyle liberalizme olan inanç zamanla azalmaya başlamıştır. İlk yıllarda liberalizm doğrultusunda ekonomi politikaların yürütülmesine karşın iktisadi sorunlara milli bir bakış açısı da önemini korumuştur.

Osmanlı'da Türkçülük ya da milliyetçilik düşüncesinin baskın hale gelmesi, Balkan sendromundan sonra olmasına karşın ondan önce de iktisadi konuları milli bir bakışla değerlendirmek önemli bir faktör olmuştur. Çalışmanın konusu *Say u Amel*, 1910'un son günlerinde yayım hayatına başlamış ve 1911'in nisan ayında ise kapanmıştır. *Say u Amel*'deki yazılar kalkınma doğrultusunda iktisadın tüm alt konuları oluşturmuş ve iktisadi olay ve olgular milli bir bakış açısıyla verilmiştir. Osmanlı'da Türkçülüğün benimsenmeye ya da hakim bir görüş haline gelmeye başladığı sene olan 1912'den önce, *Say u Amel* de, iktisadi olayların milli bir bakış açısıyla verilmesi, 1912'den önce de Osmanlı'da milli bir anlayışa sahip görüşlerin olduğunu göstermektedir.

II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı'da iktisadi olarak geriliğine çözüm bulmak ve bir an önce kalkınmayı gerçekleştirmek için iktisadi konular önem arz etmiş ve basında da bu konular genişçe işlenmiştir. İktisadi kalkınmanın yaşanması için

devletin üretim yapması gerektiği görüşü benimsenmiş, üretimi artırmak için ne gibi politikaların uygulaması gerektiği basında tartışılmıştır. Sanayi ve ziraat başta olmak üzere ticaret, sermaye, bankacılık ve orta sınıf gibi konular 1908'den sonra basında önem arz ettiği gibi işçi sorunları da önemli bir konu haline gelmiş ve işçilerin bilinçlendirilmesi, eğitilmesi ve haklarının savunulması gibi konular basında çokça işlenmiştir. Bu çalışmada II. Meşrutiyet sonrası çıkan dergilerinden *Say u Amel* dergisi incelenmiş ve derginin yayım politikası verilmiştir. Araştırma dönemin birincil kaynakları incelenerek yapılmış, ikincil kaynaklardan da istifade edilmiştir. Çalışmada tasvir yöntemi uygulanmış, dönemin iktisadi sorunları *Say u Amel* dergisi perspektifiyle verilmiştir.

2. SAY u AMEL DERĞİSİ

Say u Amel, 22 Aralık 1910'da on beş günde bir perşembe günleri 8 sayı çıktıktan sonra 6 Nisan 1911'de kapanmıştır. Dergi'nin 5. sayısı diğer sayılardan farklı olarak 21 gün sonra çıkmıştır. Dergi, yayım politikasını *İçtimai, Sanai ve Ticari Gazetedir* olarak açıklamıştır. Derginin 1-2. sayıları 12 sayfa çıkmasına karşın diğer sayıları 16 sayfa çıkmıştır. Sayfa düzeni iki sütun halinde oluşmuştur. İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Osman Kahraman olup yönetim adresi ise *Bab-ı Ali Karşısında 77 nolu mekân* gösterilmiştir. Nüshası 20 para olan derginin senelik aboneliği Osmanlı'da 15 kuruş, yabancı devletlerde ise 4,5 frank olarak belirlenmiştir. Derginin nüshaları Osmanlı Meziyet-i İktisadiye, Sırat-ı Müstakim ve Matbaa-ı Ebuzziya matbaalarında basılmıştır. Ayrıca dergi okurlarından gelen mektupların *her nev' muharrerat Ahmet Akif Bey namına gönderilmelidir* ibaresi 3. sayıdan itibaren *her nev' muharrerat müdür-i mesul namına gönderilmelidir* olarak değiştirilmiştir. Dergide herhangi bir fotoğraf ve resim gibi görsel malzeme görülmemesine karşın sadece sekizinci sayısındaki bir makaleye paralel olarak Hicaz ve Bağdat demiryollarını gösteren bir harita yer almıştır. *Say u Amel*, dergi formatında çıktığı için kapak sayfaları halinde çıkmış, ancak bazı sayıların kapak sayfalarına ulaşamamıştır. Ulaşılan kapak sayfaları incelediğinde

arka kapak sayfalarında çeşitli reklamların verildiği görülmüştür. Dönemin yayın organlarında kapak iç sayfalarında da reklam verilmesine kullanılmasına karşın kapak iç sayfaların boş olması derginin fazla sayıda reklam alamadığı izlenimini vermektedir. Bir fotoğrafçı dükkânı ile derginin çıkarıldığı matbaanın çıkarttığı kitapların tanıtımı gibi reklamlar yer almıştır. Ayrıca bir ilanda ise vilayetlerde derginin dağıtımını yapmak isteyenlerin idarehaneye başvuru yapması talep edilmiştir. Üçüncü sayısının arka kapağında ise bir okuyucu mektubuna Osman Macit'in cevap verdiği bir yazı yayımlanmıştır. Derginin yayın merkezi İstanbul olmasına karşın yerel muhabirlerin vasıtasıyla yerel sorunlara da değinmiştir. 4. sayıda M. Said tarafından gönderilen yazıda *Selanik Muhabirimizden Anadolu'da ve Rumeli'de Faizcilik* ve İstanbullu mahlasıyla gönderilen 4, 6 ve 8. sayılarında görülen *Yün, Manastır Muhabir-i Mahsusamızdan, Şayak Fabrikaları-Manastır Muhabir-i Mahsusamızdan, Milli Sanatlarımız Ne Halde? Manastır Muhâbir-i Mahsusamızdan: Ekmekçilik ve Amele* gibi yazılardan anlaşıldığına göre derginin Selanik ve Manastır'da muhabirleri bulunmaktadır.

Meslek başlıklı giriş yazısında derginin yayın politikası şu şekilde ifade edilmiştir. Bir asırdan beri iktisadi, siyasi ve fikri gelişmeler sonucu Avrupa'da sanayinin gelişmesine karşın Osmanlı sanayinin ise himaye eksikliği ve şahsi çıkarlar yüzünden gerilediği vurgulanmıştır. Osmanlı'da siyasi meselelerle boşa harcadığı zamanlarda Avrupa ülkelerinde iktisadi teşebbüslerin yaygınlaşması nedeniyle kalkındıkları ifade edilmiştir. Osmanlı'da da iktisadi kalkınmasını gerçekleştirmesi ve yerli sanatkâr ve işçisine yol göstermesi amacıyla *Say u Amel*'i yayımlandıkları belirtilmiştir (1910a: 1). Dönemin sanayi dergilerinde görülen iş ilanları ya da işçilere yönelik yeni iş imkanları hakkında yazılar (Demir, 2016: 85) *Say u Amel* sütunlarında da görülmektedir. *Say u Amel*, yabancı devletlerde sanayi ve ticaret sektörlerinde ilan meselesinin önemli bir rol üstlendiğini ve her firmanın senelik ilan ücretinin azımsanmayacak bir oran olduğunu belirtmiştir. Osmanlı'da faaliyet gösteren yabancı firmaların şehirdeki

en uzak bölgelere bile ilan levhaları asması ilanının öneminden kaynaklandığını dile getirmiştir. İlanının öneminin farkında olan *Say u Amel*'in gerek İstanbul gerek vilayetlerde faaliyet gösteren Osmanlı tüccar ve sanatkarların girişimlerini mutedil ücretle yayınlayacaklarını ifade etmiştir (1910c: 12). Dergi, İstanbul ve Beyoğlu tramvay şirketlerin yeni tesis edilecek hatlarda Türk işçisi çalıştırma zorunluğu nedeniyle yakında istihdamın artacağından *İttihat ve Terakki*'nin Pangaltı ve Fındıklı şubelerinde elektrik konularında gece derslerinin verildiğini belirtmiş ve okurlarına bu hizmetten faydalanmaları gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca işçilere sanayi konusunda bilgi verecek gece mekteplerin yakında açılacağını ve işçilerin bilgilerini artıracak gece dersleri, konferans ve risale gibi araçlardan istifade edilmesini tavsiye etmiştir (1911e: 16). Dergi, işçilere yönelik sosyal yardımlaşma konusunda girişimlerde de bulunmuştur. Derginin yazarlarından Doktor Osman Macit'ten Beşiktaş'ta olan muayenesinde işçilerin sağlık muayenesini ücretsiz olarak yapmasını talep etmiş ve Osman Macit de bu teklifi kabul etmiştir. Osman Macit'in Beşiktaş ilçesindeki sağlık muayenesinde işçi ve zanaatkar ile yakınlarını ücretsiz olarak cuma ve pazar günleri tedavi edeceği dergide duyurulmuştur (1911f: 16).

Say u Amel, dönemin tüm iktisadi sorunlarına değinen ekonomi dergisi olmasına karşın derginin sütunlarında sanayi ve işçi sorunlarına da genişçe yer vermiştir. Derginin yayım politikalarını daha çok işçi sınıfı doğrultusunda olmasına karşın işçilerin dergiye olan rağbeti hakkında fazla bir somut delil yoktur. Ancak üçüncü sayısının arka kapağında Osman Macit'in *Mavzer Fişekhane Ustalarından Ahmet Hulusi*'ye cevaben yazdığı mektuptan derginin okurlarından birinin *Mavzer Fişekhane Ustası Ahmet Hulusi* olduğu anlaşılmaktadır (1911d: ks). *Say u Amel*'in ikinci sayısında çıkan yazıda *İmalat-ı Harbiye* öğrencilerinden Mustafa Mehmet Ali Efendi tarafından *Say u Amel*'e bir teşekkür mektubu gönderildiği anlaşılmaktadır (1911h: 12). Beşinci sayıda İsmail Hakkı imzasıyla derginin sahibi Osman Kahraman'a yazılan mektuptan anlaşıldığına göre İsmail Hakkı vasıtasıyla

dergiye abone yapılan bir liste mevcuttur. Listenin içeriğine ait herhangi bir bilgi olmamasına karşın abone yapılan kişilerin 1910'da çıkan *Fünun ve Sanayi'*ye abone oldukları ve İsmail Hakkı'nın Say u Amel'i fikren kendisine yakın hissettiği için bu kişileri *Say u Amel'*e abone yapma girişiminde bulunmasıdır (1911: 13).

İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Osman Kahraman'ın dergide yazıları da yer almıştır. *Tophane Fabrikaları* adlı yazısında belirttiğine göre Osman Kahraman, on dört sene Tophane Sanayi Mektebi ve Tophane fabrikalarında hoca ve işçi olarak vazife gören bir kimsedir (1910: 11). Dergide fazla yazısı görülen yazarlardan Osman Macit'in mesleği doktor olup Beşiktaş İskele başındaki muayenesinde işçi ve yakınlarına ücretsiz olarak hizmet vermekteydi (Zengin, 2017: 453). Dergide tek yazısı bulunan İsmail Suphi 1911'e kadar *İttihat ve Terakki* mensubu olarak bilinmekte ancak 1911 kongresinden sonra *İttihatçılara* muhalif olmaya başlamıştır (Dağistan, 1996: 173). Mete Tuncay'a göre ise İsmail Suphi'nin sosyalist fikirlerle tanışması 1915'ten sonradır (Tuncay, 1980: 57). Derginin yazarlardan Ethem Nejat ise sonradan dönemin önemli yazarlarından biri olacak, eğitim ve zirai eğitime önem veren *Yeni Fikir* ve *Toprak* dergilerinin sorumlu müdürü vazifesini görecektir (Altın, 2008: 76). Türkçü olarak bilinen Ethem Nejat'ın sosyalist düşüncelere tanışması 1918'de Almanya'ya gitmesinden sonra olmuş, 1921'den ölümüne kadar bu düşüncenin ülkedeki önemli temsilcilerinden biri olmuştur (Erkek, 2012: 40-41). Derginin yazarlarından Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'ın sonradan sosyalist fikirlere sahip olması bazı araştırmacılar tarafından derginin sosyalist bir dergi olarak görülmesine karşın dergi sosyalizmi ilke olarak benimsememiş ve yazılarda sosyalizm sisteminin izleri bulunmamaktadır. Dergide yazıları görülen A. Ferid Bey'in yazıları genellikle tarımsal konuları içermektedir. Ferid Bey, Ethem Nejat'la yakın arkadaş olup *Yeni Fikir* ve *Toprak* dergilerini de birlikte çıkartmıştır (Erkek, 2012: 30-38). *Mecmua-ı Ebuzziya'*nın baş yazarı Ebuzziya Tevfik'in (Kahraman, 2003: 268-269) de Alfred Krupp ve Fabrikası hakkında iki yazısı

dergide çıkmıştır. Dönemin Türkçü yazarlarından Ahmet Agayef'in (Asker, 2018: 136-146) dergide bir makalesi yer almıştır. Ahmet Agayef, Ethem Nejat, A. Ferid gibi dönemin tanınmış Türkçü yazarların yazı yazması derginin milli iktisat doğrultusunda bir yayım politikası güttüğünü göstermektedir. Dergide dönemin meşhur şahısları yanında Reji harmanlığında işçilik yapan İşçi Yunus'un da bir yazısı yer almıştır. Osman Macit tarafından Fransız Sosyalistlerinden Paul Louis'in (Odabaşı, 2013: 10) eseri tercüme edilmiştir. Osman Macit, eserin mutedil bir sosyalizmi amaçladığı ve işçi aleminde ses getirdiği için tercüme ettiğini vurgulamıştır (1911c: 10). Bunların yanında dergide yer alan yazarlar şunlardır: (E. C.), Ahmet Galib, Rifat, (Mim Nun), Hüsnü, Safvet, İstanbullu, M. Said, Hasan Ferhat, T. İsmail, Ali Rıza Seyfi, Ahmet Mümtaz, Tahsin İrfan'dır.

3. DERGİYE GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NİN EKONOMİ SORUNLARI

İçtimai, Sanai ve Ticari Gazetedir yayım politikasıyla neşriyate başlayan *Say u Amel*, bu doğrultuda dönemin iktisadi sorunlarına değinmiştir. Dergide uluslararası iktisat, sanayileşme, fabrikalar, sanayi ve ziraat eğitimi başta olmak üzere mesleki eğitim, Avrupa devletlerin iktisadi vaziyetleri, işçi sorunları ve hakları, ziraat, petrol, faiz, ticaret, iktisadi siyaset ve politikalar, demiryolları, tasarruf gibi iktisadi konularda yazılar yer almıştır. Derginin son sayfasında uluslararası, İstanbul ve yerel olmak üzere iktisadi haberlere de yer verilmiştir. *Say u Amel*, iktisadi konulara milli iktisat düşüncesi doğrultusunda yaklaşmış ve devletin ekonomiye müdahalesini savunmuştur. Devletin, iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmesi için himayeci politikaları uygulamayı önermiş, yerli üretimin geliştirilmesi için devletin aktif bir şekilde rol almasını savunmuştur. Ziraat ve sanayi sektörlerinde yerli üretimin teşvik edilmiş ve bu sektörlerde verimi artırıcı şekilde mesleki eğitimin geliştirilmesi talep edilmiştir. Teknik becerisini artırması amacıyla üretici sınıfın himaye edilmesini savunmuştur. Osmanlı'da uluslararası iktisadi pazarda söz sahibi olması için vatandaşların birlik halinde hareket etmesi ve milli çıkarları ön planda tutması sürekli ifade edilmiştir. Osmanlı'da iktisadi

sorunları tespit edilmiş ve sorunlara dair çözüm önerileri getirilmiştir. *Say u Amel*'deki yazıların çoğu sanayileşme düşüncesi doğrultusunda olmuştur. Bu doğrultuda Avrupa ülkeleri ve yurt içi fabrikalar hakkında bilgilendirici yazılar yayımlanmış ve fabrikalarda çalışan işçi sorunlarına dergide genişçe yer verilmiştir. *Say u Amel*, işçi sorunlarını ihmal etmeden ülkede milli iktisat düşüncesi doğrultusunda sanayileşmeyi savunan bir işçi ve sanayi dergisi olarak ifade edilebilir.

3.1. Genel İktisadi Konular ve Sorunlar

Osman Macit, *Şark ile Garb Arasında Mübareze-i İktisadiye* başlıklı makalede uluslararası iktisatta yaşanan gelişmelere değinmiştir. Batılı ülkelerinin çabalarına karşın Doğu ülkelerinin birinde üretilen tarımsal ürünlerin miktarı tüm Avrupa ülkelerinin tarımsal ihracatına eşit olduğunu belirtmiştir. Doğu ülkelerin üretim potansiyellerin güçlü olduğunu ve Hindistan ve Japonya gibi ülkelerin üretim artışı doğrultusunda ihracatının da arttığını ifade etmiştir. Doğu ülkelerin üretim kapasitesinin artmasıyla hammadde fiyatların düştüğünü ve halkın bu düşüşten yarar sağladığını ancak Batılı ülkelerin bundan yakındıklarını belirtmiştir. Üretim maliyetinin fazla olması nedeniyle Avrupa ülkelerinde tarımsal üretimin azaldığını ve birçok Avrupa devletinde buğday gibi tarımsal üretimin gerçekleşmediğini ifade etmiştir. Batılı ülkelerdeki üretimin düşmesinin nedeni olarak Hindistan gibi ülkelerde üretimin fazla olması ve işçi ücretlerin düşük olmasını göstermiştir. Batılı devletlerin tarımsal ürünleri himaye etse bile Doğu ülkeleriyle rekabet edemeyeceğini belirten Osman Macit, Hint ve Japonya gibi ülkeler olmak üzere Doğu ülkelerinin sadece tarım sektöründe değil, sanayide de ilerlediğini vurgulamıştır. İşçi ücretlerin düşük olmasının Doğu ülkelerine avantaj sağladığını, Hindistan ihracatının on senede altı kat arttığını ve saat, kâğıt, porselen ve parfüm gibi ürünlerin Japonya'da ucuz üretildiğini belirtmiştir. Çin'de bulunan İngiliz ve Alman elçilerinin raporlarına dayanarak Japonların Çin pazarında büyük başarı elde ettiğini dile getirmiş ve kısa sürede

Pekin borsasının dünyanın ticaret merkezi olacağını iddia etmiştir. İktisadi rekabette Doğu ülkelerin başarısının diğer bir göstergesini de Doğu'nun gümüş paraları çekmesi olarak açıklamıştır (1910: 2-4).

E. C. mahlasıyla çıkan *Romanya Seyahatinde: Hükümetten Ne Bekliyoruz* başlıklı yazıda yazar, Romanya'nın iktisadi kalkınmasının Osmanlı'da da görülmesi için teşebbüs şahsi düşüncesinden faydalanması gerektiğini belirtmiştir. Halkta özel girişimlerin görülmesi için devletin babalık vazifesini gerçekleştirerek iktisadi teşebbüslere öncülük etmesi gerektiğini ifade etmiştir. İktisadi teşebbüslerde millete yol göstermesini ve bu vazifeyi yürütmek için, fabrikalaşma ve demiryolu gibi sektörlerde girişimde bulunmasını talep etmiştir. İktisadi teşebbüslerde devletin adım atmasından sonra millette özel girişim ruhunun doğacağını ve iktisadi teşebbüslerde zamanla uzmanlaşacağını dile getirmiştir. Avrupa'da şirket ve fabrikaları halkın yaptığını savunanlara karşı Osmanlı halkının bu tarz girişimlere girişecek bilgi ve sermayesi olmadığını ifade etmiştir. Ordunun ihtiyaçları için Avrupa'dan birçok kumaş sipariş edildiğini ve devletin bundan sonra da kumaşa ihtiyacı olacağını belirtmiş ve fabrikalar tesis ederek bunları yurt içinden tedariki için hükümetin girişimlerde bulunması gerektiğini dile getirmiştir (1911: 7-9). Ahmet Agayef de *Say u Amelin Derece-i Ehemmiyeti* başlıklı makalede ise Alman kalkınmasının ticaret ve sanayi yolunda gösterdiği say u amelle gerçekleştirdiğini belirtmiş ve bir milletin kalkınmasının sadece milletin say u ameliyle gerçekleşeceğini vurgulamıştır. Osmanlı'da gelişmesinin iktisadi sektörlerde say u amel doğrultusunda çaba gösterilmesine ve teknik donanımın temin edilmesine bağlı olduğunu belirtmiştir (1911: 1-3). *Say u Amel, Teşvik-i Sanayi Kanunu*'nun mecliste kabul edilmesiyle sanayide ilerlemenin gerçekleşeceğini belirtmiştir. Kanun doğrultusunda *İzmit Aba Fabrikası*'yla *Beykoz Deri Fabrikası* için lazım makinelerin gümrük muafiyetinin sağlandığını ifade etmiştir. Osmanlı'da fabrikalaşması için bu tarz muafiyetlerin iktisadi girişiminde bulunan herkese verileceğini vurgulamıştır (1911d: 15).

Hasan Ferhat, *Siyaset-i İktisadiye* başlıklı makalede, iktisadi siyaseti sağlam milletlerin refah içerisinde yaşadığını vurgulamış ve Osmanlı'da refahı yaşaması için iktisadi siyasetini düzeltmek mecburiyetinde olduğunu ifade etmiştir. İktisadi siyasetini güçlü bir şekilde oluşturmayan devletlerin kısa sürede sefalet duruma geleceğini belirtmiş ve devletlerin ortaya çıkan yeni ihtiyaç ve masraflar karşısında çaresiz kalmamak için vergi suretiyle hazinesini doldurmaya çalışması gerektiğini vurgulamıştır. Hazinesi boş olan devletlerin borçlanma yoluna sapacağını ve bu yönüme başvurmanın ekonomi açısından zararlı olduğunu vurgulayan Hasan Ferhat hazinenin bu duruma düşmemesi için üretici bir iktisat anlayışının geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (1911a: 1-4). Derginin bir sonraki sayısında konuya devam eden Hasan Ferhat, borçlanmanın yanlış bir gelir kaynağı olduğunu ifade etmiştir. Borçla elde edilen sermayenin bütçede gelir olarak gösterilse bile faiz ödemelerin sonraki bütçede masraf olarak görüleceğini belirtmiştir. Osmanlı hükümeti için hakiki gelir kaynağın vergi olduğunu belirtmiş, verginin genel harcamalarının icra edilmesinde her ferdin ödemek zorunda olduğu miktar olarak tanımlamıştır. Toplanmasında verginin adil olması, miktarı, zamanı ve ödeme şeklinin kanunla güvence altına alınmasını önermiştir (1911b: 1-6).

Ethem Nejat, *Tasarruf* başlıklı makalede, fertlerin istikbalini düşünerek tasarruf yapmasını önermiş ve tasarruf yapanların felaketler karşısında zor durumda düşmekten kurtulacağını söylemiştir. Tasarrufun sermayenin kaynağı olduğunu ve servet sahibi olanların ise tasarruflu insanlar olduğunu belirtmiştir. Demiryolu, fabrika ve köprü gibi girişimlerin tasarruf sayesinde gerçekleştiğini dile getirmiştir. Osmanlı'da son günlerde tasarrufun yaygınlaştığını ve çiftçi, tüccar, işçi, memur, asker ve her türlü sınıfın tasarrufa riayet ettiğini ancak bu konuda kurumların eksik olduğunu belirtmiştir. Bu tarz kurumlar yaygınlaşırsa hem tasarruf fikrinin yayılacağını hem de tasarruf yapanlara kolaylık sağlayacağını dile getirmiştir. Bu konudaki tek kurum olan Emniyet Sandığı'nın

etkinliğinin İstanbul'la sınırlı kaldığını belirtmiştir. Aile ve tasarruf sandığı gibi işlemleri gerçekleştiren *Osmanlı Bankası* ve diğer yabancı bankaların tasarruf konusunda ülkenin ihtiyacına hizmet etmediklerini vurgulamıştır. Emniyet Sandığı'nın işlemlerinin genişletilmesi için postaneyle ortak çalışılmasını önermiştir. Sermaye sorununu çözmek için tasarruf sandıkların arttırılması gerektiğini belirtmiştir (1911a: 6-8).

M. Said, Selanik Muhabirimizden Anadolu'da ve Rumeli'de Faizcilik başlıklı makalede, halkın ilerlemesine engel olan en önemli faktörün faiz sorunu olduğunu belirtmiştir. Anadolu'nun birçok bölgesinde bir grubun yüksek faiz sayesinde zenginleştiğini ve birçok köylünün borcunu ödeyemediğinden her türlü varlığını satmak zorunda kaldığını dile getirmiştir. Anadolu esnafının sorunlarını çözecek adımların atılmadığını belirtmiş esnafa düşük faizle kredi sağlayacak kredi kurumlarının kurulmasını eleştirmiştir. Her türlü iktisadi girişiminde ziraat, sanayi ve ticaret erbabına uygun şartlarla kredi verecek kurumların kurulması gerektiğini vurgulamıştır. Tarım için ziraat bankasının gerekli desteği göstermesine karşın ticaret ve sanayi kesiminin bu imkândan mahrum kaldığını belirtmiştir. Sanayi ve ticari girişimlerine girmek isteyen kişilerin sermaye temini için %50-60 faizle borçlanmak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Anadolu ve Rumeli'nin köylerinden şehirlerine kadar emeğiyle çalışanların kazancının çoğunu tefecilere vermek zorunda kaldığını belirtmiştir. Hükümetin işçilerin refaha erişmesini sağlayacak tedbirleri almasını temenni eden M. Said halkın sanayi ve ticari girişimlerine destek olması için yardımlaşma sandıkları aracılığıyla ucuz faiz teminin sağlanacağını ifade etmiştir. Sorun çözülmediği sürece milli servetin gerilemeye devam edeceğini belirtmiştir (1911: 13-14). Ethem Nejat, *Asya Şimendiferler* adlı yazıda, Asya kıtasında yapılan demiryolu hatlarının iktisadi açıdan önemli kazanımlar sağlayacağını belirtmiştir. Avrupa devletlerinin sanayileri için hammadde temininde Asya kıtası ülkelerinin önem arz ettiğinden Hindistan, Sibirya ve Türkistan gibi bölgelerindeki

demiryolu yapımını desteklediğini ifade etmiştir. Almanya'nın İstanbul'dan başlayıp Anadolu'dan geçerek Bağdat'a doğru demiryolu hattı girişimine girdiğini belirtmiş, Bağdat hattıyla Hindistan yolunu kılalacağını ve bölgenin iktisadi açısından önemli kazanımlar sağlayacağını vurgulamıştır. Sivas-Erzurum, Samsun-Sivas ve Sivas-Ankara hatların yapılmasıyla bölgenin iktisadi gelişiminin sağlanacağını belirtmiştir (1911c: 1-3).

Petrol başlıklı makalede A. Ferid, petrolün 1808'de Amerika'nın Pensilvanya, sonra ise Rusya'nın Bakü şehrinde çıkarıldığını ve Osmanlı'da ise Musul vilayetinde görüldüğünü belirtmiştir. Amerika'da senelik yetmiş milyon varil, Rusya'da seksen milyon varil, diğer ülkelerde ise on milyon varil petrol üretildiğini belirtmiştir. Petrolün ucuz ve kolay bir aydınlanma maddesi olduğunu dile getiren A. Ferid, elektrikle aydınlanmanın daha ucuz ve temiz ise de İstanbul'da bulunmadığından istifade edilemediğini ifade etmiştir (1911a: 9-11). A. Ferid, *Balcılığa Dair: Bir İstatistik* başlıklı makalede ise, 1907-1908 gümrük istatistiğindeki veriler ışığında bal ticaretine değinmiştir. İstanbul'un bal tüketiminin dışarıdan tedarik edilmesini eleştirmiştir. Üretimi artırmak için büyük çaplı projelerden ziyade küçük işlerden başlanması gerektiğini belirtmiş ve bal üretimini de buna örnek göstermiştir. Bu tarz girişimlerde elde edilecek faydanın halka gösterildiği takdirde halkın bu tarz girişimlere rağbet edeceğini vurgulamıştır (1911d: 5-6). Refet, Romanya'da *Say u Amel* başlıklı makalede, Osmanlı tüccarlarının anlaşarak bir temsilciyi ürünleriyle Romanya'ya gönderdiği takdirde hem Osmanlı mallarına olan talebin artacağını hem de ticaretin gelişeceğini ifade etmiştir. Tüccarların Romanya'yı tanınması ve iktisadi şartları bilmesi suretiyle Osmanlı ürünleri için Romanya'nın önemli bir pazar olacağını belirtmiştir (1911: 7-8). *Say u Amel*'de çıkan imzasız yazıda *Trabzon İttihat ve Terakki Kulübü* üyelerinin bir şirket teşebbüsüne giriştiği yazılmıştır. Şirketin kurulmasını destekleyen *Say u Amel*, ufak sermayelerin bir araya gelmesiyle kurulan küçük teşebbüslere destek verilmemesini eleştirmiştir. Küçük

sermayelerle ortak teşebbüslere girilirse sermayelerin zamanla çoğalacağını belirtmiştir (1911i: 16).

3.2. Osmanlı'da Sanayi ve Sanayileşme Girişimi

Say u Amel'de çıkan Meslek başlıklı giriş yazısında dünyada yaşanan kalkınmanın sanayi sektöründe gerçekleşen çalışmanın bir sonucu olduğunu vurgulamış ve Osmanlı'da ise sanayinin bu süre içerisinde himaye edilmemesi ve kişisel çıkar gibi nedenler sonucu gerilediğini ifade etmiştir. Osmanlı'nın siyasi meselelerle uğraştığı için gerilemesine karşın Avrupalı devletlerin gerçekleştirdiği iktisadi teşebbüslerle kalkındıklarını vurgulamıştır. Temel geçim mallarının bile dış ülkelerden tedarik eden Osmanlı'nın asırlardan beri sanayi girişimlerine karşı yabancı kalmasını eleştirmiştir. Kalkınmak için sanayiye rağbet edilmesini ve zanaatkar ve işçiye yardımcı olunmasını önermiştir (1910a: 1). Tahsinzade İsmail, *Sanayi ve Ticaret Dâhiliyemiz Nasıl Terakki Edebilir ve Şayanı İmtisal Bir Memleket* başlıklı makalede, sanayinin gelişmemesini ve yerli mala rağbet edilmemesini eleştirmiştir. Fesi eskiyen birinin gidip mağazada Avrupa malı fes sipariş vermesine karşın akşam kahvede milli sanayinin neden gelişmediği hakkında hayıflandığını ve bu yolda ne gibi çözümler getirilmesi üzerine kafa yordüğünü anlatan bir anekdotla makalesine başlayan Tahsinzade İsmail, bu gibi durumların ülkede çok yaşandığını ifade etmiş, fikirlerin eyleme dönüşmesi gerektiğini belirtmiştir. Yerli mala rağbetin artması için çalışmaların yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Fesin *Hereke Fabrikası*'ndan alınmasıyla, yerli üretimin artacağını ve kısa sürede fabrikanın büyüyerek binlerce yeni kişiye istihdam kapısının açılacağını belirtmiştir. Anadolu halkının üretici olmasına karşın şehirlerin özellikle İstanbul halkının yerli maldan ziyade Avrupa malı tüketmesi nedeniyle milli servete zarar verdiğini vurgulamıştır. Bu durumu eleştirmiş ve İstanbul halkının yerli malı kullanmasını önermiştir (1911: 11-12).

Osman Kahraman, *Askeri Fabrikalar* başlıklı makalede, *Mahmud Şevket Paşa'nın Meclis-i Mebusan'daki Harbiye Nezareti Bütçe Görüşmeleri*'ndeki beyanatını

aktarmıştır. Hükümetin fabrika açamayacağını herkes tarafından dile getirilmesi nedeniyle bu konudaki görüşlerini aktaran Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'ya göre devletin fabrika açmasına iktisat ilminin izin vermemesine karşın uygulamada asla gerçeği yansıtmamaktadır. Bu konuda iki farklı uygulamanın olduğunu belirten Mahmud Şevket Paşa, birincisinin İngiltere gibi hiç devlet fabrikası olmayan devletler olduğunu ve ikinci grubun ise Alman ve Belçika hükümeti gibi devlet fabrikaları olan ülkeler olduğunu dile getirmiştir. Osmanlı'nın ise iki farklı yöntemden ikincisine dahil olduğunu yani devletin fabrikaları olduğunu ve bu fabrikaları terk etmesinin mantıklı olmadığını vurgulamıştır. Her hükümetin çıkarına göre yolunu çizeceğini belirten Mahmud Şevket Paşa, devletin endüstri üretimini terk etmek niyetinde olmadığını dile getirmiştir. Silah fabrikası gibi fabrikalarının ise terk edilmesinin hiçbir iktisat uzmanının savunamayacağını ve bu fabrikaların terkinin mümkün olmadığını açıklamıştır. Devletin endüstri üretimine karşı çıkan İngiltere'nin bile bu gibi fabrikalara sahip olduğunu belirtmiştir. Osmanlı'da silah fabrikalarından başka iki tane kumaş fabrikası, bir tane deri fabrikası ve tesis edilecek kundura fabrikasıyla bez fabrikasının olduğunu ifade etmiştir. Fabrikalardaki üretimin maliyetli olduğunun dillendirilmesine karşın bunun gerçeği yansıtmadığını dile getirmiştir. Yerli malın ecnebi mala göre %10-15 oranında maliyetli olsa bile yerli malı tercih edeceklerini belirtmiştir (1911c: 11-16).

İmzasız çıkan *Muhibb-i Sanat ve Fen Karilerimize başlıklı* yazıda yazar, servet kaynağı açısından zengin olmasına ve her vilayetin kendine mahsus birtakım üretimi gerçekleştirmesine karşın halkın ne zanaatlardan ne de zanaatkârlardan haberin olmamasını eleştirmiştir. Meşrutiyetin ilanından sonra sanayinin gelişmesi için girişimlerde bulunulmamasını da tenkit etmiştir. Tüketim ihtiyaçlarını dışarıdan tedarik edip üretim gerçekleştirmeyen ve sanayisini iyileştirmeyen milletlerin kalkınmasının imkânsız olduğunu vurgulamıştır. *Say u Amel*'in bu amaç doğrultusunda yerel zanaatlardan söz ederek halkın bunlardan

haberdar olmasını amaçlayacağını belirtmiştir. Avrupalı milletlerin takdirini kazanmış nice zanaatkârın yetiştiğini ve bu kişilerin bilgilerini Osmanlı halkıyla paylaşılmasıyla hem kendileri hem de devlet için kazanç sağlayacağını ifade etmiştir. Vilayetlerde ne gibi sanayi ürünlerinin üretildiğinin bilinmesiyle üretimin gelişeceğini vurgulamıştır. Gelişmeye müsait sanayi şubelerine destek verildiği takdirde ihtiyaç duyulan ürünleri de karşılayacağını ifade etmiştir. Önceleri Şam, Hama, Humus, Bursa gibi vilayetlerde kaliteli dokuma üretiminin gerçekleşmesine karşın artık rağbet görmediğini ve Kütahya çinilerin her yerde değer görürken bu sırada piyasada karşılığının bulunmadığını dile getirmiştir. Osmanlı sanayisinin modern üretim yöntemlerini benimseyerek yeniden geliştirilmesinin öncelikle halledilmesi gereken sorun olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda okurlardan küçük zanaatlardan büyüklerine kadar üretilen ya da üretilmesi lazım gelen her türlü sanayi üretiminden bahsedecek yazılar talep etmiştir. Derginin organize edeceği ve yerli ürünlere rağbeti artıracak bir sergide teşhir edilmek üzere yerel sanayi ürünlerinin gönderilmesi de istenmiştir (1910b: 11-12).

Say u Amel, sütunlarında Manastır'daki ekmekçilik mesleği hakkında bilgi verilmiştir. İstanbullu rumuzuyla çıkan *Ekmekçilik ve Amele Milli Sanatımız Ne Halde Manastır Muhabiri Mahsusamızdan* başlıklı makalede yazar, Manastır'da yüz adet fırın olmasına karşın sadece ikisinin Müslümanlara ait olduğunu belirtmiş ve iki İslam fırından sadece birinin güçlü olduğunu ifade etmiştir. İşçilerin çoğunluğunun Bulgar olduğunu, Manastır'da yüz hamurcu ve pişiricinin ayda iki yüz kuruş maaşla günde on beş saat çalıştığını belirtmiştir (1911a: 12-13). *Say u Amel*, Manastır'daki şayak fabrikaları hakkında da bilgi vermiştir. İstanbullu rumuzuyla çıkan *Şayak Fabrikaları* başlıklı yazıda yazar, Manastır'da üç büyük kumaş fabrikasının olduğunu, fabrikalarda şayağın üretildiğini ve fabrikaların ikisinin Bulgarlara ait olup üçüncüsünün ise İslam sermayesiyle kurulduğunu belirtmiştir. Fabrikalardaki üretimin fazla olmasına karşın

Bulgaristan ve Avusturya'dan kumaşın ithal edilmesini eleştirmiştir. Manastır ürünlerinin on beş kuruşa satıldığını ve aynı fiyatla bir kısım malın da ihraç edildiğini ifade etmiştir. Fabrikada Manastır ve çevresinden gelen yapağaların kullanıldığını ve Manastır'da bir de ipek fabrikasının olduğunu belirtmiştir. Yabancı kumaşların yerli kumaştan fazla tüketilmesinin sebebinin ise yabancı kumaşların ucuz olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Manastır'ın her tarafının fabrika tesisine uygun olduğunu, akarsu sayısı ve su hızı şiddetinin bu konuda önemli bir avantaj sağladığını belirtmiştir. Manastır'da fabrikalar tesis edildiği takdirde gerek dahili gerek harici birçok müşterinin bulunabileceğini vurgulamıştır (1911b: 12-13). Ebuzziya Tefik fabrikaların ülkede yayılması için Almanya'nın ünlü Alfred Krupp ve Fabrikası hakkında bilgi vermiştir. Dergide çıkan yazısında Alfred Krupp'un sıfırdan başlayarak bilgisi, cesareti ve özel girişimi sonucu küçük demirci dükkânını modern fabrika haline dönüştürdüğünü belirtmiştir (1910: 4-9). Hüsnü ise, *Cemiyet-i Müteşebbise* adlı makalede milli bir şirketin kurulmasının iktisat açısından önemli bir girişim olduğunu belirtmiştir. Sadece Osmanlı sermayesiyle kurulacak milli banka kurma girişiminin ülke iktisadı için önemli bir adım olduğunu ifade etmiştir. Milli sermaye menşeli iktisadi kurumların eksik olduğunu belirtmiş, bu tarz kurumların yavaş bir şekilde tesis edileceğini vurgulamış ve iktisadi girişimlerde ittihat edilmesini istemiştir (1911: 12-13).

Safvet, Sanatta Geri Kalmamışız Kaybetmişiz başlıklı makalede, 16. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'un imalathanesi için dülgere, duvar ve hamal gibi işçilere ihtiyaç olunmasının üretimin canlı olduğuna delil verileceğini belirtmiştir. Eğitimin gelişmemesi ve Avrupa üretimiyle rekabet edilememesi gibi nedenler sonucu birçok bölgede sanayinin zamanla gerileyip ortadan kalktığını ifade etmiştir. Zanaatçının işlerini kolaylaştıracak yenilikleri benimsemediği ve modern teknolojiye sahip olmadıkları için sanayinin gerilediğini vurgulamıştır. Önceleri Avrupa'da bile rağbet gören kaliteli kumaşların üretildiğini ve

yabancıların Bursa menşeli sanayi ürünlerini almadan gitmediklerini ifade etmiştir. Yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da 318 kumaş fabrikasının olduğunu ve bu kadar fabrikanın aktif olmasıyla bu ürünlere rağbetin gösterildiğinin anlaşıldığını belirten Safvet, ürünlerin sahtelerin bile yapılması ve hükümetin bunu önlemek için gerekli kanuni düzenlemeleri oluşturması gibi girişimlerin Osmanlı'da sanayinin geliştiğinin göstergesi olduğunu ifade etmiştir (1911a: 11-12). Safvet, *Büyük Dedelerimiz Hem İşçi Hem Dövüşçü İmiş* başlıklı yazısında ise Fatih'in İşkodra kalesini muhasara sırasında toplar döktürdüğünü ve IV. Murad döneminde Kafkasya'daki Gence Kalesi kuşatmasında büyük topların İstanbul'dan taşınması zor olduğundan bunların Erzurum'da döktürüldüğünü belirtmiştir. Eskiden askeri harcamaları tedarik edecek bir üretimin olduğunu ve sefer sırasında savaşan askerlerin aynı zamanda askeri teçhizatı sağlayacak kapasitede olduğunu ifade etmiştir (1911b: 5-7). İstanbullu mahlaslı Manastır muhabiri, *Yün, Manastır Muhabir-i Mahsusamızdan* başlıklı yazıda, tarımsal ürünlerin yabancı ülkelere ihraç edilip sonra işlenmiş hale getirerek yüksek fiyatlarla Osmanlı'ya ithal ettiklerini belirtmiş ve tarımsal ürünlerin işletilmemesini eleştirmiştir. Eskiden olduğu gibi askeri zaferlerle elde edilen ganimetle yaşama yolunun kapandığını belirtmiş ve eğitime, ticarete ve sanayiye rağbet eksikliğinin devam etmesini eleştirmiştir. Avrupa devletlerinin tüketimini tedarik edecek üretimi gerçekleştirmesinin yanında Osmanlı gibi geri ülkelerin ihtiyaç duyduğu ürünleri de ürettiğini ifade etmiş ve bu nedenle serveti kendilerine çektiklerini dile getirmiştir. Osmanlı'nın zenginleşmesi için çocukların sanayi ve ticaret gibi sektörlerde istihdam edilecek şekilde yetiştirilmesini önermiş, ihtiyacı hissedilen ürünlerin üretilmesiyle Osmanlı'nın Avrupa devletlerine olan bağımlılığın ortadan kalkacağını vurgulamıştır (1911c: 15-16).

3.3. Osmanlı'da Tarım

A. Ferid, *Numune Tarlaları* başlıklı makalede tarımın gelişmesinde numune tarlaların önemli fonksiyonlar sergilediğini belirtmiştir. Numune tarlalarında birtakım laboratuvarlar tesis edilerek ziraat alanında tecrübeler yapıldıktan sonra sonuçlarının tespit edilerek bunların halka bildirildiğini ifade etmiştir. Laboratuvarlarda kimyevi gübrelere buğday ve arpa üretiminin tahlil edildiğini ve hangi mahsulün ne gibi topraklarda iyi yetişebileceği hakkında tecrübelerde bulunulduğunu dile getirmiştir. Laboratuvarlarda halkın toprak, gübre ve tohumlarını az bir ücret karşılığında tecrübe edildiğini ve tecrübe tarlaların Avrupa'da büyük işlevler gösterdiklerini belirtmiştir. Ancak Osmanlı'da tesis edilen numune tarlaların durumunun işler acısı olduğunu ve büyük paralarla yapılan bu kurumlardan bir faydanın görülmediğini ifade etmiştir. Numune tarlalarını tesis etmenin dört duvarı birleştirmek ve içerisine birçok memur istihdam ederek aylık vermektan ibaret olarak anlaşıldığını belirtmiştir. Birçok numune tarlasında modern binalar inşa edilip memurların istihdam edildiğini ancak numune tarlalarını sürececek çift hayvanların olmadığı vurgulamıştır. Taşrada tesis edilen numune tarla planlarının İstanbul'da çizilmesini eleştirmiş ve her bölgenin iklim ve coğrafi özelliklerinin farklı olduğunu ve İstanbul'da çizilen planın Bağdat, Konya, Üsküp ve Manastır gibi şehirlerde uygulanmasının mümkün olmadığını dile getirmiştir. Numune tarlalarında istihdam edilen memurların modern ziraattan haberdar olmadıklarından bu tarlalardan faydanın elde edilmediğini ve bu nedenle ziraatın terakki edemediğini belirtmiştir. Tarlalarda istihdam edilen ziraat uzmanların ülkede kaç cins buğday var sorusuna cevap veremediğini ve laboratuvarlarda ürünlerin tetkik edilemediklerini ifade etmiştir. Numune tarlalarına modern ziraattan ve laboratuvar şartlarını bilen memurların atanmasını önermiştir. Numune tarlaların ıslah edilmesini ve ülkenin arazi yapısı, ürün çeşidi ve ziraat coğrafyasını dikkate alınarak tarlaların açılmasını talep etmiştir (1911b: 6-7). A.

Ferid, *Ziraat Nezaretinde Teşvikat-ı Ziraiye Şubesi* başlıklı makalede devlet tarafından kurulan teşvikat-ı ziraiye şubesinin amacının çiftçileri teşvik etmek ve onlara modern ziraat konusunda bilgilendirmek olduğunu belirtmiştir. Avrupa'da bu kurumun birçok çalışmada bulunmasına karşın halen bir şey meydana getiremediğini ifade etmiştir. Ziraat-ı Teşvikiye Şubesi'nin çalışmadığı için çiftçilerin modern ziraat yöntemlerini bilmediğini belirtmiş, bu şubenin çiftçilere modern ziraat yöntemini öğretmesi ve ziraat sorunlarına çözüm üretmesi gerektiğini vurgulamıştır. Mesela Ankara'da tiftik keçilerinden elde edilen tiftiğin kırk sene öncesine göre azaldığını ve bu şubenin tiftik keçileri yetiştiren bölgelere memurlarını göndererek tiftik keçilerin ıslah edilmesine yardımcı olunması gerektiğini ifade etmiştir. Tiftik hâsılâtını artırarak fabrikaların kurulmasından devletin büyük yararlar görebileceğini belirtmiştir (1911c: 8).

Tahsin İrfan, *Bir Muallim Namzedinin Âmâlî* başlıklı makalede köylüleri dolaşarak onlara ziraat cemiyeti kurmalarını ve modern ziraat aletlerini kullanmalarını tavsiye ettiğini ve aletlerin kullanımı konusunda bilgiler verdiğini belirtmiştir. Avrupa'da birçok modern ziraat aleti icat edildiğini ve sapan ile bir ayda görülecek işin makinelerle bir saatte görüldüğünü belirtmiştir. Makineler sayesinde Amerika ve Avrupa'dan ucuz tarımsal ürünlerin geldiğini ve Osmanlı'da tarımsal makinelerin az ve işçi ücretlerin pahalı olması nedeniyle tarımsal ürünlerin pahalıya üretildiğini belirtmiş ve buna çözüm olarak ise köylülerin ziraat şirketleri kurmasını önermiştir. Şirketler sayesinde köylünün sermayesini birleştirerek büyük sermayeleri temin ederek istediği ziraat aletlerini satın alacağını ifade etmiş ve makinaların ziraatta kullanılmasının elzem olduğunu vurgulamıştır. Makinelerin kullanılmasıyla Avrupa ve Amerika'ya giden sermayenin Osmanlı'da kalacağından ülkenin zenginleşeceğini ve bu doğrultuda ticaret ve sanayinin de gelişeceğini dile getirmiştir. Ziraat, ticaret ve sanayisi gelişmeyen milletlerin iktisadi terakkisinin gerçekleşmeyeceğini ifade etmiştir (1911: 13-14).

3.4. Mesleki Eğitim

Refet Bey, *Romanya'da Say u Amel* başlıklı makalede, Romanya'nın kısa sürede kalkınmasının nedeni olarak eğitimi göstermiştir. Romanya Maarif Nezareti'nin her sene Fransa ve Almanya'ya tahsil için talebeler gönderdiğini belirtmiş ve Osmanlı'da Avrupa'ya gönderilen talebeler içerisinde ziraat ve sanayi tahsil eden kişilerin sayısının az olmasını eleştirmiştir. Hükümet tarafından ziraat tahsili için birkaç gencin Romanya'ya gönderilmesini talep etmiş ve burada az masrafla daha verimli bir eğitim hayatı geçireceklerini belirtmiştir (1911: 6-7). A. Ferid, *Numune Tarlaları* başlıklı makalede, Ziraat Nezareti'nin politikalarını eleştirmiştir. Ziraat mekteplerini idare edecek müdür ve öğretmen tedarikinde sorun yaşanırken ve faaliyet gösteren ziraat mekteplerinin islah olunmadan yeni ziraat mekteplerinin açılmasının düşündürücü olduğunu vurgulamıştır. Ziraat mektepleri kötü iken Ziraat Nezareti'nin numune tarlaları tesisine başladığını ancak açılan numune tarlaların işlevsiz olduğunu belirtmiştir (1911b: 6). A. Ferid, *Sanayi Mektepleri ve Edevatı Ziraiye Depoları* başlıklı diğer yazısında taşra sanayi mekteplerin gelir kaynağının olmaması nedeniyle azaldığını ancak bu tarz mekteplerin masraflarını ürettiği alet ve edevat vasıtasıyla karşılanabileceğini belirtmiştir. Ziraat Nezareti'nin bu mekteplere yardımda bulunmasını talep etmiştir. Nezareti'n taşralarda açtığı zirai alet depoları için yabancı ülkelerinden birçok ziraat aleti ithal ettiğini ancak alınan aletlerin aynısının sanayi mekteplerinde de üretildiğini belirtmiştir. Taşra sanayi mekteplerinde üretilen ürünler dururken yabancı ülkelerinden temin edilmesinin ülke için zararlı olduğunu dile getirmiş ve Nezareti'n gayretleri sonucu bu gibi aletlerin yapılabileceğini vurgulamıştır (1910: 9-10). A. Ferid, *Ziraat Nezaretinde Teşvikat-ı Ziraiye Şubesi* başlıklı başka bir yazıda ise teşvikat-ı ziraiye şubesinin arıcılık, tavukçuluk, ipek böcekçiliği gibi sektörlerde de birçok yarışma düzenleyerek bu sektörlerde üretimin artmasına yardımcı olacağını belirtmiştir. Teşvikat-ı ziraiye şubesinin bu gibi girişimlerde bulunması gerekirken hiçbir girişime girmediğini

ve programsızlık nedeniyle nasıl bir yol takip etmediğini vurgulamıştır. Teşvikat-ı ziraiye şubesinin ayrıca çiftçilere modern muhasebe yöntemini öğretip ziraat kitaplarını da gönderebileceğini belirtmiştir. Demiryolu olan bölgelerde seyyar sergiler açıp seyyar konferanslar verebileceğini ifade etmiştir Avrupa'da teşvikat-ı ziraat şubelerinin iyi çalıştığını bitki ve hayvan üretiminin fenni yöntemle yetiştirilmesi konusunda birçok teşebbüste bulunduğunu dile getirmiştir (1911c: 8-9).

Osman Kahraman, *Sanat Askerlik* başlıklı makalede II. Mahmud'un askeri birliklerde zanaat alayları kurulmasına önem verdiğini ve askeri ocakların eğitim kurumu olarak zanaat ve bilgiyle donatıldığını ifade etmiştir. Askeri üretim gerçekleştiren ülkelerin yaşama kuvvetlerini sürdürdüğünü vurgulamış ve tesis edilen askeri fabrikaları yöneten kişilerin vazifelerini hakkıyla gerçekleştirdiği takdirde ordunun ihtiyaç duyduğu levazımı Osmanlı'da temin edebilir durumda olacağını ifade etmiştir. İşçi ve zanaatkârın kabiliyetsiz gösterilmesine devam edildiği ve yerli üretime rağbet gösterilmediği sürece milli iktisadın zarar görmeye devam edeceğini belirtmiştir (1911a: 9-10). Osman Kahraman, diğer sayıda *Zeytinburnu Sanayi Mektebi* başlıklı makalede sanayi mekteplerinin askeri ve sivil olmak üzere iki sınıfa ayrıldığını ifade etmiş, askeri kısmı olan Tophane ve Zeytinburnu idadilerinin Sanayi Mekteb-i İmalat Harbiye Müdüriyeti tarafından idare edildiğini belirtmiştir. Sivil sanayi mektebi Dersaadet Sanayi Mektebi'nin Orman Nezaretine bağlı olmasına karşın vilayetlerdeki sanayi mekteplerinin mahalli idareler tarafından yönetildiğini ifade etmiştir. Otuz seneden beri yetişen işçi ve zanaat erbabının askeri fabrikalarda yetişmiş olduğundan Tophane ve Zeytinburnu sanayi okullarının zanaatın önemi açısından katkısının fazla olduğunu vurgulamıştır. Orduda istihdam edilen ustalarının büyük kısmının bu fabrikalarda tahsil edilen zanaat erbabı olduğunu ifade etmiştir. Zeytinburnu ve Tophane Mektebi'nde üç sene ilk eğitim, beş sene idadi, beş sene uzmanlık eğitimi olmak üzere on üç sene bir eğitimin verildiğini

belirtmiştir. Üç senelik ilk eğitimi bitiren bir talebenin idadide bir gün mektebe bir gün fabrikaya devam ettiğini ve sanayi eğitiminin ise beş senede fabrikaya devam ederek gerçekleştirildiğini dile getirmiştir. Zeytinburnu Sanayi Mektebi talebesinden bir mektup aldıklarını belirten Osman Kahraman, bu mektupta Sanayi Mektebi öğrencilerin askerlik vazifesinden muaf olmalarının istendiğini, eğitim programının zanaat tahsili için yetersiz olduğunu, ayrıca zorunlu hizmet süresinin çokluğu, terfi meselesi, sağlık, beslenme, binaların harap olması gibi şikâyetlerin olduğunu ifade etmiştir (1911b: 7-9).

Ahmet Mümtaz, *Çocuklarımız Ferda-ı Maarifimiz* başlıklı makalede birtakım siyasi sorun, cemiyet ve fırkalarla boş yere vakit geçirileceğine zanaat ve maarifin geliştirilmesi için Batı'nın ticari bilgi ve tekniğini öğrenmek amacıyla cemiyetler teşkil edilmesini, kitaplar neşredilmesini ve mektepler tesis olunmasını talep etmiştir. Bu gibi girişimlerin vatana büyük hizmetler vereceğini belirtmiş ve idadi mekteplerin çok olmasına karşın mesleki eğitim veren kurumların az olduğunu ifade etmiştir. Mesleki eğitim kurumların yaygınlaştırılması için milli adımların atılmasını talep etmiştir (1911b: 13-15). *Çok mu yahut İyi mi* adlı makalede açılması istenen kurumlardan birinin eğitim kurumları olduğunu belirten Ethem Nejat kurumların kaliteli olmasına da özen gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kısa sürede hem iyi hem de çok sayıda mektebin açılmasının istenmesine karşın bunun yürürlüğe girmesinin imkânsız olduğunu belirtmiş, çok mektebin açılmasından ziyade az ve kaliteli mekteplerin açılmasını talep etmiştir. Ancak bürokratların mekteplerin kalitesinden ziyade çokluğuna önem verdiğini belirtmiş ve mektebin çokluğuyla terakki edilemeyeceğini önemli olan noktanın mekteplerde donanımlı ve iyi eğitilmiş insanın yetiştirilmesi olduğunu vurgulamıştır. Herkesin ilköğretimden yükseköğretime kadar okumasına itiraz etmiş, olması gerekenin tüm vatandaşlara kaliteli bir ilk öğretimin verilmesini önermiştir (1911b: 3-4). Çok mektep açmak derdine düşen bürokratların bunların kalitesine önem veremeyeceğini ifade

eden Ethem Nejat, Maarif Nazırı'nın birçok lise açma girişiminde başarılı olmadığını belirtmiştir. Fazla lise açmak yerine iki üç lise açma girişiminde bulunulsa, kaliteli birkaç liseye sahip olunabileceğini dile getirmiştir. Bu tarz girişimlerin II. Abdülhamid döneminde de görüldüğünü belirtmiş, Meşrutiyet döneminde de eğitim kurumlarının hazırlık yapılmadan açıldığını ve bu tarz girişimlerin olumlu netice getirmediğini ifade etmiştir. Çokluğundan ziyade kaliteli mektebe ihtiyacın olduğunu belirtmiş, kaliteli mekteplerle elde edilecek başarının beş senede görüleceğini ancak kalitesiz mekteplerle bu başarının ancak yirmi senede görüleceğini vurgulamıştır. Bu zihniyetle atılan adımlardan hiçbir yararın görülmediğini belirtmiştir (1911b: 4). Eğitim kurumlarının memur yetiştiren kurumlar olarak algılandığını belirtmiş ve kurumların sadece memur yetiştiren kurumlar olmasını eleştirmiştir. Bu eğitim anlayışından birçok olumsuz sonuçla karşılaşıldığını belirtmiş ve milli servete katkı sağlayacak üretim eksenli bir mesleki eğitime geçilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Mektepten ziyade memur yetiştirme anlayışının değiştirmenin kolay iş olmadığını belirten Ethem Nejat, çocukların sürekli iyi bir vali ya da memur olursun övgüleriyle büyütülmesini eleştirmiştir. Bu psikolojiyle büyüyen çocukların mezun olduktan sonra öğrendiklerinin kitaplardaki bilgileri ezberlenmesi olduğunu ifade etmiş ve bunun da günlük yaşama hiçbir katkı sağlamadığını vurgulamıştır. İlköğretim ders müfredatına birçok gereksiz dersin konulmasına karşın Osmanlı'nın sanayisi, ziraatı ve ticaretinden bahseden derslerin konulmamasını eleştirmiştir. Ders müfredatında Amerika ve Fransa'nın ekonomisi hakkında her türlü bilginin olduğunu ancak vilayetlere ait bir bilginin olmadığını ifade etmiştir. İktisadi kalkınmanın ziraattan geçtiği vurgulanmasına karşın ders programında ziraat dersinin konulmamasının acınacak bir durum olduğunu belirtmiştir. Eğitime başlayan her çocuğun memur olma hevesiyle okula başladığını ancak bu fikrin değiştirilmesinin ülkenin geleceği için yararlı sonuçlar doğuracağını ifade etmiştir. Ülkenin gelişmesi için çocukların ziraat ve

zanaata yönlendirilmesi gerektiğini ve bu mesleklerin öğretilmesinin ise sadece teoriyle değil pratik eğitimle verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Zirai bilgilerin yanında ülkenin tarımsal coğrafyasını öğrenecek somut örneklerin bulunduğu mekanların da olmasını ve ziraat müzelerinin tesis edilmesini önermiştir. Mekteplerin bağ makinelerinden arı kovanlarına, tarımsal alet ve edevattan ipekçilik ve zararlı böcek ve kimyasal gübrelere kadar her türlü donanımının tedarik edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (1911b: 5-6). Ticaret hevesi uyandıracak adımların kolay şekilde atılabileceğini, bir müze teşkil edilerek ticari ürünlerin bir araya getirebileceğini ve ticarete ait kitap ve katalogların basılabileceğini belirtmiştir. Öğrencilerin sadece akşama kadar sınıflarda eğitim görmesinden ziyade hocaları öncülüğünde bağ, bahçe, numune tarlaları, sanayi ocakları, ticaret mağazaları ve imalathanelere götürüleceğini belirtmiş ve buralarda zanaat, ticaret ve ziraatın rağbetine doğru teşviklerin yapılabileceğini ifade etmiştir. Önceleri açılmış eğitim kurumlarını ufak bir tadilatla iktisadi ihtiyaçlara uygun hale getirileceğini dile getirmiştir. Birçok mektebin açılması yerine birkaç mektebin mükemmel şekilde donatarak açılmasının faydalı olduğunu belirtmiş ve açılacak mekteplerin ise sanayi mektepleri olmasını önermiştir (1911b: 6).

3.5. İşçi Sorunları ve Haklarının Savunulması

Özellikle işçi meselesi merkezinde yayın yapan dergilerden biri olan Sa'y u Amel, emek dünyasına dair hemen her konuyu sütunlarına taşımıştır. İktisadi, siyasi, sosyal ve düşünsel alana tekabül eden mülahazalarla emeği farklı düzlemlerde konu edinen dergilerden biridir (Sarı, 2021: 96-287). Osman Macit, Anglo-Sakson Kavminin Hayatı İmalıyesi başlıklı makalede teşebbüs ruhu, metanet, arzu gibi hasletlerin İngiliz ırkının ana hasletleri olduğunu ve bu hasletler sayesinde İngiltere'de devletten ziyade fertlerin rolünün ön planda olduğunu belirtmiştir. İngiltere ve Amerika'da şimendifer, liman, darülfünun, medrese gibi kurumların hükümet müdahalesinden uzak tutulduğunu ve devlet girişimlerinin

görümediğini vurgulamıştır. İngilizlerde özel girişim teşebbüslerinin diğer milletlere göre fazla olduğunu ve bunun bütün fertlerin vicdan ve teşebbüslerinde görüldüğünü dile getirmiştir. İngilizlerin üniversiteye önem vermeyip avukat, mühendis ve muallim gibi meslekleri genellikle tecrübeyle öğrendiklerini ve bir gencin on beş yaşında mektep hayatını bitirerek iş hayatına atıldığını ifade etmiştir. İngiltere’de yüksek tahsil gören kişilerin az olmasına karşın bireysel olarak çabalayarak yetişenlerin diğer ülkelerden aşağı kalmadığını belirtmiş ve ilimde çok geliştiğini vurgulamıştır. İngiltere’de işçi teşkilatının hükümet teşkilatı kadar organize halinde olduğunu ve bir işçinin iş hayatında süreç içerisinde usta, mühendis, patron olabileceğini ifade etmiştir. Amelenin sanayi ve fabrika bilgisinin bir mektepli derecesinde olduğunu belirtmiştir. Fransa’da fabrika amelesinden çok nadir mühendis olabildiğini zira mühendis olmak için mühendis mektebinden diploma alması gerektiğini dile getirmiştir. İngiliz amelesinin de zekâ ve kabiliyeti ölçüsünde mühendis olabildiğini, hatta mühendis olmasının tek çaresinin işçi olmak olduğunu belirtmiştir (1911a: 1-4). Osman Macit, *Çocukların Ameleliği* başlıklı makalede, çocukların işçi olmasının önemli sorunlardan biri olduğunu belirtmiş ve beslenme ve ebeveynin ilgi eksikliğinden dolayı sefalet hayatının çocukların zihinlerde hasar oluşturduğunu ifade etmiştir. Gündüz akşama kadar fabrikada çalışan çocukların kambur, zayıf ve kısa boylu kaldıklarını ve çalışmanın gelişmelerinde tahribat doğurduğunu dile getirmiştir. Verem hastalığının en fazla fabrikalarda çalışan çocuk işçilerde görüldüğünü belirtmiş, bu nedenle işçi cemiyetlerinin hükümet nezdinde çocuklara karşı tedbirlerin uygulanması için girişimlerde bulunulduğunu ifade etmiştir. Hükümetin aldığı kararları sıralayan Osman Macit, fabrikada çalışacak çocukların mutlaka ilk mektep diplomasına sahip olması. Diploması olmayan çocukların ise 13-14 yaşına kadar fabrikada çalışılmasına izin verilmemesi. 13-14 yaşından sonra işçiye kabul edileceklerin ise yarım gün çalıştırılması ya da fazla mesaisine izin verilmemesi. Osman Macit,

bu üç maddenin uygulanmasıyla olumsuzlukların bir kısmının önüne geçileceğini belirtmiş ve bazı fabrikalarda 10-12 yaşındaki çocukların büyüklerle beraber yazın on bir, kışın sekiz saat çalışmak zorunda bırakılmasını eleştirmiştir (1911b: 3-5).

Osman Kahraman, *Tophane Fabrikaları* başlıklı makalede eski yönetim zamanında bütün askeri levazımın Avrupa'dan satın alınmasıyla fabrikaların gelişemediğini belirtmiştir. Fabrikalarda bin türlü zorluk içinde üretim gerçekleştirildiğini ve üretimin Avrupa fabrikaları üretimi derecesinde olduğunu ve muktedir usta ve işçilerin olduğunu dile getirmiştir. Ancak bunlara gerekli değer verilmediğinden sanayinin terakki edemediğini belirtmiştir. İktisadi siyaset programını oluşturan hükümetin, işçilerin çalışma şartlarının ve fen ve teknik imkanlarının iyileştirilmesini talep etmiştir. Teşvik verildiği takdirde zanaatkarlık ve fabrika işçiliğine karşı rağbetin artacağını belirtmiş ve teşviklerle eski yönetimin geri bıraktığı sanayi sektöründeki eksiklerin kısa sürede ortadan kalkacağını ifade etmiştir. On dört sene Tophane Sanayi fabrikalarında çalışan biri olarak fabrikaların gelişmesini arzu ettiğini belirtmiştir (1910: 10-11). *Duham Rejisi İstanbul Fabrikası Amele Teavün Cemiyeti* başlıklı imzasız çıkan makalede yazar, işçi ve zanaat erbabı arasında yardımlaşma ve birlik temin etmek için Reji şirketi işçileri arasında bir yardımlaşma cemiyeti teşkil edildiğini belirtmiştir. Yardımlaşma cemiyetlerinin her meslek ve zanaat işçinin maddi ve manevi kuvvetini güçlendirerek koruyacak ve onları çalışmaya teşvik edecek cemiyetler olduğunu vurgulamıştır. İşçinin hastalık ve ihtiyarlıkta ailesine gerekli işeyi temin ediminde aciz kalındığında bu gibi cemiyetlerin işçiye yardım ettiğini ifade etmiştir. İşçinin çalışma saatini düzenlemek, sınırlandırmak, nakdi ve sıhhi yardımda bulunmak gibi teşebbüslerde bulunan cemiyetlerin işçiler arasında birlik ve beraberliği tesis ettiğini vurgulamıştır. Osmanlı birliğini takviye etmek isteyenlerin öncelikle say u amelde bir iştirak teşkil edilmesini talep etmiştir (1911a: 16). Ahmet Mümtaz, *Politikacılık İşçilik* başlıklı makalede, siyasi

politikacılık ve çekişmeden ziyade ülkeyi fen ve zanaat ile kalkındıracak say u amel sahibi zanaatkarlar yetiştirmek konusuna gayret edilmesini önermiştir. Mekteplerde çocuklara zanaat ve fen gibi konular öğretilmediğini belirtmiş ve eğitim müfredatında fabrikalarda uygulamalı derslerin açılmasını ve sanayi mekteplerin çoğaltılmasını talep etmiştir. Bir ülkede mesleki eğitiminin gelişmesinin kalkınmada yegâne amil olduğunu vurgulamıştır (1911a: 7-9). *Amele İstikbal Sandıkları* başlıklı imzasız çıkan makalede yazar, işçi yok diye iddia edenleri ve bu iddiaya karşı işçilerin sessiz kalmasını eleştirmiş ve işçinin fazla miktarda olduğunu belirtmiştir. Avrupa’da görülen sosyalizm simsarlığına gerek olmadığını belirten yazar işçinin sosyal haklarını iyileştirilmesiyle sorunların ortadan kalkacağını vurgulamıştır. Yaşanan önemli sorunların hastalık ve kazalar olduğunu belirtmiş, bu sorunların çözümü için sigortacılığın yaygınlaştırılmasını önermiştir. Bunun için işçinin iş birliği yaparak istikbal sandıklarının tesis edilmesini talep etmiş ve teavün cemiyetlerinin zor durumda kalmasıyla işçinin ihtiyaçlarını temin edeceğini belirtmiştir (1911b: 11-12). *Reji Amelesinin Tatili Eşkâli* başlıklı yazıda imzasız çıkan yazıda yazar, Reji Şirketi’nde çalışan yirmi üç işçinin fabrikaya biraz geç geldiğinden dolayı günlük altı kuruş ücretinin üç kuruşunun kesilmesi nedeniyle grev ilan ettiği ifade etmiştir. Grevin bir kısım işçiye yapılan bu hareketin bütün işçiye yayılacağı korkusuyla ilan edildiğini vurgulamıştır (1911c: 15-16).

Rumeli rumuzuyla yazılan *Say u Amel* başlıklı yazıda yazar, bir ülkenin gelişmesi için en kuvvetli gücün say u amel olduğunu ve iktisadi gücün oluşumunun say u amel sonucu elde edildiğini belirtmiştir. İktisadın gelişmemesini say u amele rağbetin gösterilmemesine bağlamış ve say u amelden uzaklaşmakla iktisadi geriliğin oluştuğunu vurgulamıştır (1911: 13). Meclis-i Mebusan’da ticaret, ziraat ve sanayinin himayesine yönelik kanun layihasının hazırlandığını ve kanunun mecliste kabul edilmediği sürece iktisadi şartların düzelmeyeceğini belirtmiştir. Kanunla işçi sınıfına gerekli desteğin verilmemiş olacağını ifade etmiştir. II.

Abdülhamit döneminde sanayi ve işçiye destek çıkılmadığı için sanayinin gerilediğini belirtmiştir. Osmanlı'nın zorunlu ihtiyaçlarını bile yabancı devletlerden tedarik etmesinin ve sanayi girişimlerine yabancı kalınmasının affedilmeyecek bir hata olduğunu vurgulamıştır. Osmanlı'yı altı asır yöneten Müslüman unsurun iktisadi olarak geri kalmasının üzücü durum olduğunu ve bu duruma ise ticaret, sanayi ve ziraata olan rağbet eksikliğinin sonucu gelindiğini belirtmiştir. Rağbet eksikliğinin Meşrutiyet döneminde de devam etmesine izin verilmemesini talep etmiştir. Meclis-i Mebusan'da sanayi ve ticareti himaye eden bir kanunun hazırlanması ve sanayi ve ticaretle uğraşan kişilerin destekleyici girişimlerde bulunmasını önermiştir (1911: 14-15). Mustafa Suphi, *İhtiyaç-Say u Amel* başlıklı makalede hem maddi hem de toplumsal olarak gerçekleşen her türlü girişimin ihtiyaç sonucu şekillendiğini ve ihtiyaçları giderecek üretimin say u amelle elde edildiğini belirtmiştir. Cemiyetin ilerledikçe ihtiyacın arttığını, ihtiyaç artıkça cemiyetin ilerlediğini ve ihtiyacın insanların hayata olan bağlılığını artırıp daha çok çalışmasına imkân sağladığını ifade etmiştir (1911: 1-2). İnkılapların, insan ihtiyacının mükemmelleşmesi sonucu ortaya çıktığını Fransız inkılabının 17. asrın ikinci yarısından sonra ihtiyaç değişiklikleri sonucu ortaya çıkan aydınlanma düşüncesinin uyandırdığı ihtiyaçların sonucu oluştuğunu belirtmiştir. Ayrıca bu tarz felsefi hareketlenmelere feyz veren dürtünün Fransız ziraat ve sanayicilerin çalışmak ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir. Fransız çiftçi ve zanaatçı ihtiyacına hitap etmeyen kanunların değiştirilmesi gerektiğini, Fransa'nın ziraat ve sanayisi geliştikçe yeni ihtiyaçların ortaya çıktığını ve ihtiyacın yarattığı zihinsel değişimin 1789 ihtilaline neden olduğunu vurgulamıştır (1911: 2-3). 1908 inkılabının da ihtiyaçların değişmesiyle düzenin artık sürdürülemeyeceği sonucu meydana geldiğini belirtmiştir. Osmanlılar Anadolu'ya yerleştikten sonra ihtiyacı doğrultusunda say u amel ederek cemiyetleri teşkil etmiş, çiftçiliği geliştirecek refaha eriştiklerini belirtmiştir. Üç beş asır silahını temizlemekten zevk alan Türklerin, zamanla

çiftini süren bir yaşam için say u amel etmeye başladığını ifade etmiştir. Ancak II. Abdülhamit döneminde sadece askeri işlerle meşgul olduğundan ilerlemenin yaşanmadığını ve bazı Türklerin işin farkına vararak 10 Temmuz inkılabını gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. 1908 inkılabının da Osmanlıların değişim ihtiyacından kaynaklandığını belirtmiştir. Arzu ve ihtiyaçların istibdattan kurtulma girişimlerine yol açtığını ve terakki için hürriyet ortamının yaratılması gerektiğini ifade etmiştir. Say u amelin hürriyetle daha işlevsel hale geleceğini belirtmiştir (1911: 3-4).

Reji harman amelesinden Yunus, *Amele Arkadaşlarıma* başlıklı makalede Avrupa'da değer verildiğinden işçiye rağbetin fazla olduğunu ancak Osmanlı'da bunun tersinin yaşandığını belirtmiştir. Birçok zamandan beri yaşanan atalet psikolojisi nedeniyle say u amel eksikliği olduğunu ve say u amelle iştigal eden kişilerin ise devlet kapısında bürokrat olma hevesi taşıdıklarını ifade etmiştir. Bu düşüncenin hâkim olmasının nedeni olarak çocukların *oku evladım seni kaleme katip vereceğim büyük adam olursun* gibi sözlerin yaygın bir şekilde kullanılması olduğunu belirtmiş, çocukların büyük adam olmayı sadece devlet kapısında memurluk etmeyi zannettiklerini ifade etmiştir. Bu düşüncenin çürütülmesinin önündeki engelin ilkinin halkın Batının gelişmişliğinden habersiz olması, ikincinin ise halkın sürü psikolojisine kapılıp girişimde bulunmaması olduğunu belirtmiştir (1911: 7). Meşrutiyetin ilan edilmesiyle halkın say u amel ederek ticaret ve sanayi gibi girişimlere rağbet ettikçe devletin bundan büyük istifade edeceğini belirtmiştir. Ancak iki buçuk senedir iki sektöre olan rağbetin azlığının üzücü durum olduğunu belirten Yunus, ülkeyi refaha eristirecek ve sanayi ve ticaretin gelişmesini sağlayacak kişilerin işçiler olduğunu vurgulamıştır. İşçinin hem sayı olarak az olduğunu hem de gerekli teşvikin gösterilmediğini belirtmiştir. İşçi mesleğini hakir gösterecek söz ve hareketlerin gençlerin bu tarz işlere say u amel etmemesinin nedeni olarak göstermiştir (1911:7-8). İşçi sınıfının bilgisini artıracak kurumlara ihtiyaç olduğunu, gençleri işçiliğe sevk edecek ve onlara

bilgiler verecek kurumların kurulmasında geç kalındığını ifade etmiştir. İşçileri toplumsal ve iktisadi konularda destekleyecek ve yol gösterecek bir işçi cemiyetine ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Cemiyetin işçi şartlarını iyileştirecek ve onlara maddi ve manevi konusunda yardımcı olacak teşebbüslerde bulunması gerektiğini belirtmiştir. Derginin 2. sayısında Doktor Osman Macit'in de ifade ettiği gibi sosyalist fikirlere kapılarak işçinin grevlere sevk edilmesinin en son düşünülmesi gereken bir adım olduğunu belirtmiştir. Grevlerin öncelikle işçiye sonra ise sermayedar ve müşteriye zarar verdiğini vurgulamış ve işçilerin bu konuları dikkate alarak bilinçlendirilmesini önermiştir (1911: 8-9). Cemiyetlerin işçileri bu maksat doğrultusunda yönlendirilmesini ve mecbur kalındığı takdirde grev hakkının kullanılmasını vurgulamıştır. Osmanlı işçilerinin ülkenin çıkarları doğrultusunda hareket etmesi gerektiğini ifade etmiş ve ülkenin gelişmesi için öncelikle düşünülmesi gereken noktalar olduğunu belirtmiştir. İşçi cemiyetlerin işçinin sosyal hayatına destek olmasını ve ticaret ve sanayinin gelişmesine yardımcı olacak girişimlerde bulunmasını talep etmiştir (1911: 9).

Osman Macit, *Amele ve Hükümet* başlıklı makalede, Fransız Paul Louis'in eserini tefrika etmiştir. Tefrika niyetiyle yazdığı giriş yazısında eserin işçi aleminde büyük tesir doğurduğunu belirtmiş, hem işçinin hem devletin birbirine karşı vazifelerine değinmesinin eserin tefrika edilmesinin nedeni olarak açıklamıştır. İlimli sosyalizmi tavsiye etmesi eserin tercümesinde rol oynadığını ve eseri tercüme ederek işçi sınıfına destek olmayı amaçladığını belirtmiştir. İşçinin yanlış kişiler tarafından hükümet için zararlı bir konuma geçilmesinden korktuklarını ve bu nedenle işçi olmayan kişilerin uyandırdığı grev ve kongrelerin mahiyeti hakkında işçileri bilgilendirmek istediğini ifade etmiştir. Roman gibi eserlerin tercüme edilmesinden ziyade bu tarz eserlerin tercüme edilmesinin yararlı olacağını vurgulamıştır (1911c: 10). Paul Louis'ten yapılan tercüme sebebiyle *İlimli sosyalist* (Odabaşı, 2013) şeklinde tanımlanan *Sa'y u Amel*, aslında sosyalizmi de toplum ve devlet birlikteliğinin bir aracı olarak

görmektedir. Osman Macit'in gayretleri muhtemel gelişmelere karşı önceden tedbir almak ve işçilerin ekonomik ve sosyal durumlarının iyileştirilmesi şeklinde olmuştur. Osman Macit'in bir yazısına Ahmet Hulusi Efendi'den eleştiri geldiğini derginin üçüncü sayısının kapak sayfasında *Osman Macit'in Mavzer Fişekhanesi Ustalarından Ahmet Hulusi Efendi'ye* başlıklı cevap yazısından anlaşılmaktadır. Osman Macit, bu makalede, Doğu ülkelerinde işçi ücretlerinin düşük olmasına şaşırıldığını belirten Ahmet Hulusi'ye cevaben bölgede fiyatların ucuz ve halkın kanaatkâr bir ruh yapısına sahip olması nedeniyle şaşırılmaması gerektiğini belirtmiş, Doğu ülkelerinde işçi ücretinin düşük olmasının dile getirilmesiyle Osmanlı işçileri için de böyle bir temenni içerisinde olmadığını vurgulamıştır. İşçi ücretlerinin artırılabilceğini belirtmiş ve geçenlerde terzi işçisinin ücretin artırılması için İstanbul'da grev yaptığını ve grevin başarıyla sonuçlandığını aktarmıştır. İşçinin az kazanmasına karşın Tiring ve Stein gibi hazır giyim mağazaların çok kazandığını ifade etmiş ve bu durumda en fazla kaybedenin ise Osmanlı milleti olduğunu vurgulamıştır (1911d: ks). Altıncı sayıda Ali Rıza Seyfi, Muharrir-i Nezih Muhterem Ali Rıza Seyfi Beyefendinin Heyet-i Tahririyemize Hitaben İrsal Buyurdıkları İltifatnamedir başlıklı yazıda derginin çıkışını takdir etmiş ve söz verip dergide sosyalizm hakkında yazacağı makaleyi bir hafta sonraki sayıya yetiştireceğini belirtmiştir ancak derginin 7 ve 8 sayılarında bu yazı görülmemektedir. Ali Rıza Seyfi, artık savaşların iktisadi savaş şeklinde yaşandığını dile getirmiş, eskiden askeri başarılarının devlete verdiği faydanın artık iktisadi üretimle mümkün olduğunu belirtmiştir. Ülkenin refahı için halkın ziraat ve ticaret gibi sektörlere rağbet etmesini temenni etmiştir. Büyük bir şairin ifade ettiği gibi *ziraat toprak kazıp elmas çıkarmaktır. Ticaret demir satıp altın kazanmaktır* mısrasına atıf yaparak tarım ve ticaretin gelişmesinin önemini vurgulamıştır (1911: 4-5). *Avrupa'da Amele Nasıl Himaye Ediliyor* başlıklı imzasız çıkan yazıda yazar, Avrupa ülkelerinde işçinin takdir edildiğini belirtmiş, İtalya ve

Fransa hükümetlerin işçi hakları konusunda birçok düzenleme yaptığını ifade etmiştir (1911g: 12).

4. SONUÇ

Say u Amel, işçi dergisi olmasına karşın ülkenin tüm iktisadi sorunlara değinmesi nedeniyle bir iktisat dergisi olarak yayım politikasını şekillendirmiştir. Derginin yönetim kadrosu sanayi sektöründe istihdam olan kişiler olması nedeniyle dergide işçi sorunları ve hakları genişçe yer almıştır. İktisadi eğitim yazılarının fazla olması da dergi yazarlarının bir kısmının eğitimci olmasından kaynaklanmaktadır. Dergi, işçilerin sosyal hakların geliştirilmesini savunmuş, bu konuda dergide yazılar da yazan Doktor Osman Macit vasıtasıyla Beşiktaş iskelesindeki muayenesinde işçi ve zanaatkar kesimi ve yakınlarına ücretsiz tedavi hizmetinin verilmesini sağlamıştır. *Say u Amel*, aynı zamanda gazete aracılığıyla işçilere iş imkânı sağlayacak duyurular yapmış ve ne gibi sektörlerde istihdamın açık olduğunu belirten yazılar da neşretmiştir.

Dergide en fazla işlenen üretim sektörü sanayidir. Sanayiye önemsemesi dergi yazarlarının sanayi kesiminde istihdam edilmesinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı'nın iktisadi kalkınmasının nedeni olarak 19. yüzyıl başından itibaren halkın sanayi kesimine rağbet etmemesini göstermiştir. Osmanlı'nın klasik döneminde zengin ve çeşitli bir sanayi üretimin olduğunu belirten yazıların yayımlanmasıyla çalışarak tekrar sanayinin tesis edileceğine halkı inandırmak istemiştir. Halkın yerli ürünlere rağbet edip sanayi gibi özel girişimlerde say u amel ederse sanayinin tekrardan tesis edileceğini ve sanayi üretimin iç piyasayı karşıladıktan sonra yabancı ülkelere bile ihracat edeceğini vurgulamıştır. İhracatın artmasıyla sermaye birikiminin gelişeceğini ve bu nedenle ülkenin ihtiyaç duyduğu alt yapı tesislerinin inşa edileceğini belirtmiştir. Sanayi kesiminin önemsenmesine karşın tarımı da göz ardı etmemiş ve hükümetin tarımı geliştirici köklü adımları atmasını talep etmiştir. Doğru girişimler gerçekleştirilmesi ve yapılan girişimleri denetlenmesinden sonra tarımdan

ülkenin istifade edeceğini belirtmiştir. Devletin yapmış olduğu girişimleri merkezden yapılmasını eleştirmiş ve vilayetleri iyi bilen uzmanlardan istifade ederek vilayetlerdeki bürokratlardan istifade edilmesini önermiştir.

Say u Amel, sermaye konusuna da önem vermiştir. Sermayenin oluşumu için ne gibi politikaların yürütülmesi konusunda çeşitli öneriler getirmiştir. Sermaye eksikliğinin nedeni olarak sanayi ve tarımsal ürünlerinin dışarıdan karşılanmasını göstermiş ve ithal ürünler karşılığında sermayenin dışarıya aktığını belirtmiştir. Ayrıca sermayeyi teşvik eden hükümet girişimlerin olmamasını da bir faktör olarak öne sürmüştür. Sermaye birikimin artıracak kurumların eksik olduğunu ve var olan kurumların ise küçük birikimlere uygun olmadığını belirtmiştir. Ayrıca ticaretin önemszenmesi gerektiğini ve vilayetlerde üretilen ürünlerin büyük merkezler tarafından bilinmediğini belirtmiştir. Bunun da yurtiçi ticaretin gerilemesine bağlamış ve ticarete sergilerin önemli olduğunu vurgulamıştır. Derginin önemsedığı diğer bir konu da mesleki eğitimidir. Mesleği eğitimin geri kaldığını belirtmiş sanayi, tarım ve ticaret gibi sektörlerin gelişmesi için eğitimin önemli olduğunu vurgulamıştır. Devletten bir an önce mesleki eğitim kurumlarının kurulması ve yaygınlaşması gerektiğini talep etmiştir. Mesleki eğitim kurumları yanında kurum içi eğitimin de verilmesi gerektiğini belirtmiş, bakanlığın hem çiftçiler ve işçiler hem de esnaflar olmak üzere yetişkinlere akşam derslerinin verilmesini ve onların modern bilgilerle donatılması gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca eğitim kurumların açılmasında nicelden ziyade niteliğe önem verilmesi gerektiğini vurgulamış, tarım, sanayi ve ticaret gibi tüm sektörlerde eğitim kurumları açılmasına karşın kaliteli bir eğitim kurumun olmamasını eleştirmiştir.

İşçi konularına fazlaca değinmesi ve sütunlarında *ılımlı sosyalizmi işçilerin bilmesi gerektiğinin bir sakıncası yoktur* ifadesini kullanması, derginin ılımlı sosyalizmi savunan bir dergi olarak ifade edilmesine neden olmuştur. Ancak dergi, sosyalist bir yayın örneği olarak gösterilemez. Dergi, işçi konularını

sosyalist bir bakış açısıyla değerlendirmemiştir. İşçi sorunlarını fazlaca dillendirmesi ve bir işçi dergisi olduğunu ifade etmesi bazı araştırmacılar tarafından işçi ve sosyalist kelimeleri ışığında sosyalizmi benimseyen bir dergi olarak belirtilmesinin aksine *Say u Amel*, Türkçü bir perspektifle olaylara bakmıştır. İşçi sorunlarını milli bir bakış açısıyla vermiştir. Dergi, işçilerin sosyal haklarının geliştirilmesiyle sanayi üretimini artıracaklarını dile getirmiş ve milli kalkınmayla ülkenin tüm unsurlarının zenginleşeceğini belirtmiştir. İşçilerin de bu doğrultuda refaha erişmesini talep etmiş ve işçi sorunların halledilmesinin iktisadi kalkınmanın gerçekleşmesine katkı sağlayacağını ifade etmiştir.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç duyulmamaktadır.

KAYNAKÇA

Avrupa'da ameale nasıl himaye ediliyor, (5 Ocak 1911g). *Say u Amel*. (SA) 2, 12.

Amele istikbal sandıkları, (9 Mart 1911b). SA. 6, 11-12.

Bizde ilancılık, (22 Aralık 1910c). SA. 1, 12.

Duhan rejisi İstanbul fabrikası ameale teavün cemiyeti, (23 Şubat 1911a).SA.5, 16

Doktor Osman Macit Beye, (2 Şubat 1911e). SA. 4, 16.

Elektrikli tramvaylar, (2 Şubat 1911f). SA. 4, 16

Muhaberat-ı aleniye, (5 Ocak 1911h). SA. 2, 12.

Meslek, (22 Aralık 1910a). SA. 1, 1.

Muhibb-i sanat ve fen karilerimize, (22 Aralık 1910b). SA. 1, 11-12.

Reji amelesinin tatili eşkâli, (6 Nisan 1911c). SA. 8, 15-16

Trabzon'da bir şirket kurulduğuna dair başlıksız yazı, (23 Şubat 1911i). SA. 5, 16.

- Teşvik-i sanayi kanunu, (2 Şubat 1911d). SA. 4, 15.
- A. Ferid (22 Aralık 1910). Sanayi mektepleri ve edevatı ziraiye depoları.SA.1,9-10
- A. Ferid (2 Şubat 1911a). Petrol. SA. 4, 9-11.
- A. Ferid (2 Şubat 1911b). Numune tarlaları. SA. 4, 6-7.
- A. Ferid (23 Mart 1911c). Ziraat Nezaretinde Teşvikat-ı Ziraiye Şubesi. SA. 7, 8-9.
- A. Ferid (23 Şubat 1911d). Balcılığa dair: bir istatistik. SA. 5, 5-6.
- A. Agayef (19 Ocak 1911). Say u amelin derece-i ehemmiyeti. SA. 3, 1-3.
- A. Mümtaz (9 Mart 1911a). Politikacılık, İşçilik. SA. 6, 7-9.
- A. Mümtaz (6 Nisan 1911b). Çocuklarımız ferda-ı maarifimiz. SA. 8, 13-15.
- A. R. Seyfi (9 Mart 1911). Muharrir-i nezih muhterem Ali Rıza Seyfi Beyefendinin heyet-i tahririyemize hitaben irsal buyurdukları iltifatnamedir. SA. 6,4-5.
- Altın, H. (2008). Ethem Nejat ve eğitim tarihimizdeki yeri, *Turkish Studies*, 3/4.
- Asker, A. (2018). Ahmet Ağaoğlu'nun hayatı ve düşünceleri, *Türkiye ile Türk Dünyası Arasında Bir Köprü Yavuz Akpınar Armağanı*, Ankara: Bengü.
- Dağıstan, A. (1996). Milli mücadelede Mustafa Suphi olayı, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12/34.
- Demir, K. (2016). Osmanlı'da dergiciliğin doğuşu ve gelişimi (1849-1923), *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9.
- E. Tevfik (22 Aralık 1910). Top kralı yahut Alfred Krupp ve fabrikası 1. SA. 1, 4-9.
- E. Nejat (23 Mart 1911a). Tasarruf. SA. 7, 6-8.
- E. Nejat (19 Ocak 1911b). Çok mu yahut iyi mi. SA. 3, 3-6.
- E. Nejat (23 Mart 1911c). Asya şimendiferleri. SA. 7, 1-3.
- E. C. (5 Ocak 1911). Romanya seyahatinde hükümetten ne bekliyoruz. SA. 2, 7-9.

Erkek, M. S. (2012). *Bir meşrutiyet aydını Ethem Nejat 1887-1921*, İstanbul: Kitap.

H. Ferhat (23 Şubat 1911a/23 Mart 1911b). Siyaset-i iktisadiye. SA. 5, 7;1-4, 1-6.

Hüsnü, (19 Ocak 1911). Cemiyet-i müteşebbise. SA. 3, 12-13.

İ. Hakkı (23 Şubat 1911). *Say u Amel* sahibi ve müdürü Osman Kahraman Beyefendiye, SA. 5, 13.

İstanbul, (2 Şubat 1911a). Ekmekçilik ve amele milli sanatımız ne halde Manastır muhabiri mahsusamızdan. SA, 4, 12-13.

İstanbul, (6 Nisan 1911b). Şayak fabrikaları. SA. 8, 12-13.

İstanbul, (9 Mart 1911c). Yün manastır muhabiri mahsusamızdan. SA. 6, 14-16.

Kahraman, A. (2003). *Mecmua-i Ebuzziya, İA 28*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

M. Said (2 Şubat 1911). Selanik Muhabirimizden Anadolu'da ve Rumeli'de Faizcilik. SA. 4, 13-14.

Mustafa Suphi (2 Şubat 1911). İhtiyaç-Say u Amel. SA. 4, 1-3.

O. Kahraman (22 Aralık 1910). Tophane fabrikaları. SA. 1, 10-11.

O. Kahraman (5 Ocak 1911a). Sanat askerlik. SA. 2, 9-10.

O. Kahraman (23 Şubat 1911b). Zeytinburnu sanayi mektebi. SA. 5, 7-9.

O. Kahraman (23 Mart 1911c). Askeri fabrikalar. SA. 7, 11-16.

O. Macit (22 Aralık 1910). Şark ile Garb arasında mübareze-i iktisadiye. SA.1, 2-4.

O. Macit (5 Ocak 1911a). Anglo-sakson kavminin hayatı imaliyesi. SA. 2, 1-4.

O. Macit (2 Şubat 1911b). Çocukların ameleliği. SA. 4, 3-5.

O. Macit (23 Şubat 1911c). Amele ve hükümet. SA. 5, 10-11.

O. Macit (19 Ocak 1911d). Mavzer fişekhanesi ustalarından Ahmet Hulusi Efendi. SA. 3, ks.

Odabaşı, İ. A., (2013) II. Meşrutiyet döneminde emekten yana ve ılımlı sosyalizm yönetimli bir yayın: *Say u Amel, Akdeniz İletişim Dergisi*, 20/8.

Refet, (19 Ocak 1911). Romanya’da *Say u Amel*. SA. 3, 6-8.

Rumeli, (19 Ocak 1911). *Say u Amel*. SA, 3, 13-16.

Safvet, (2 Şubat 1911a). Sanatta Geri Kalmamışız Kaybetmişiz. SA. 4, 11-12.

Safvet, (9 Mart 1911b). Büyük dedelerimiz hem işçi hem dövüşçü imiş. SA.6, 5-7.

Sarı, H. (2021). Osmanlı modernleşme sürecinde emek düşüncesi, İstanbul, İktisat.

T. İsmail (23 Şubat 1911). Sanayi ve ticaret dâhiliyemiz nasıl terakki edebilir ve şayanı imtisal bir memleket. SA. 5, 11-12.

Tahsin İrfan (9 Mart 1911). Bir Muallim namzedinin âmâlî. SA. 6, 13-14.

Tuncay, M. (1980). Paul Dumont’un yazısı dolayısıyla Mustafa Suphi üstüne notlar, *Birikim*, 61.

Yunus, (2 Şubat 1911). Amele Arkadaşlarıma. SA. 4, 7-9.

Zengin, E. (2017). Türkiye işçi hareketleri tarihinde imalat-ı harbiye işçileri, *Belgi*, 13.

EXTENDED ABSTRACT

Although *Say u Amel* is a workers' magazine, it has implemented its publishing policy as an economics magazine because it addresses all the economic problems of the country. Since the management staff of the magazine are people who are employed in the industrial sector, workers' problems and rights have been widely covered in the magazine. The relatively high number of economic education articles in the journal is due to the fact that some of the writers of the journal are educators. The magazine advocated the improvement of workers' social rights and provided free treatment services to the workers and craftsmen and their relatives during the examination at Beşiktaş Pier,

through Doctor Osman Macit, who wrote an article on this subject in the newspaper. Say u Amel also made announcements to provide job opportunities to workers through the newspaper and published articles stating in which sectors employment is open.

The most processed production sector in Say u Amel is industry. The fact that he cares about the industry stems from the employment of magazine writers in the industrial sector. As the reason for the economic development of the country, he showed that the people did not favor the industrial sector since the beginning of the 19th century. By stating that there was a rich and diverse industrial production in the classical period of the Ottoman Empire, he wanted to convince the public that the industry would be established in the country again. Say u Amel emphasized that if the people prefer domestic products and act in private initiatives such as industry, the industry will be re-established and that industrial production will export even to foreign countries after meeting the domestic market. Say u Amel stated that with the increase in exports, capital accumulation will develop and therefore the infrastructure facilities needed by the country will be built. Despite the importance of the industrial sector, it did not ignore agriculture and wanted the government to take rooted steps to improve agriculture. Say u Amel stated that the country will benefit from agriculture after the right initiatives are taken and the initiatives are supervised. Say u Amel criticized the attempts of the state to be made from the center and wanted to benefit from the bureaucrats in the provinces by making use of the experts who know the provinces well.

Say u Amel also gave importance to the issue of capital. He gave various suggestions on what kind of policies should be carried out for the formation of capital. He showed that the industrial and agricultural products were met abroad as the reason for the lack of capital and stated that the capital flowed out in exchange for the imported products. He also cited the lack of government initiatives to encourage capital as a factor. He stated that the institutions that will increase the capital accumulation are lacking and that the existing institutions are not suitable for small savings. He also stated that trade should be given importance and that the products produced by the provinces are not known by the big centers, which is due to the decline in trade for the country and emphasized that the exhibitions are important. Another issue that the journal cares about is vocational education. He emphasized that education is important for the development of sectors such as industry, agriculture and commerce, and argued that vocational education institutions should be established and expanded as soon as possible from the state. He stated that in-house training should be provided alongside vocational education institutions, and that the ministry should give evening classes to adults, both farmers, workers and tradesmen, and that they should be equipped with modern

information. In addition, he emphasized that quality should be given importance rather than the number in the establishment of educational institutions, and emphasized that although there are educational institutions in all sectors such as agriculture, industry and trade in the country, he criticized the lack of a quality and well-equipped educational institution, and emphasized that quality should be given more importance than the number.

Although *Say u Amel* is a workers' magazine and is expressed in its columns as a magazine that defends moderate socialism or adopts socialism, it is not a problem that workers should know about moderate socialism, but the magazine is not a socialist publication. *Say u Amel* looked at the events with a Turkist perspective and gave a more national point of view to workers' problems, contrary to the fact that it talked about workers' problems too much and stated that it was a workers' magazine. The magazine argued that the improvement of the social rights of the workers would increase the industrial production and that the national development meant all the elements of the country, wanted the workers to reach prosperity in this direction and argued that the settlement of the problems would be beneficial for the realization of the economic development.

ÖĞRETMEN ALGILARINA GÖRE SOSYAL ADALET LİDERLİĞİNİN ÖRGÜTSEL SİNİZM ÜZERİNDEKİ ROLÜ*

Merve GÜREL* Gökhan KAHVECİ**

Öz****

Bu araştırmanın amacı, öğretmen görüşlerine göre okul yöneticilerinin sosyal adalet liderliği davranışları ile öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeyi arasındaki ilişkiyi belirlemektir. İlişkisel tarama modelinde tasarlanan bu araştırmanın evrenini 2021- 2022 eğitim-öğretim yılında Rize il merkezi ve ilçelerinde görev yapmakta olan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise evrenden tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen Rize il merkez ve ilçelerinde bulunan ilkokul ve ortaokullarda görev yapmakta olan 316 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Sosyal Adalet Liderliği Ölçeği-Öğretmen Formu ve Örgütsel Sinizm Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen verilere göre öğretmen görüşlerine göre okul müdürlerinin sosyal adalet liderliği davranış ve tutumlarının aritmetik ortalamasının 3.93; öğretmenlerin örgütsel sinizm algılarının aritmetik ortalamasının 2.07 olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada öğretmen görüşlerine göre okul yöneticilerinin sosyal adalet liderliği stili ile öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeyleri arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu

* Bu çalışma için Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu tarafından 09.03.2021 tarih ve 2021/60 sayılı karar numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Öğretmen, MEB, merve_gurel19@erdogan.edu.tr, Rize/Türkiye

*** Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, gokhan.kahveci@erdogan.edu.tr, Rize/Türkiye

**** Bu çalışma, 2022 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak sunulmuştur.

saptanmıştır. Ayrıca sosyal adalet liderliğinin alt boyutları olan destek, eleştirel bilinç ve katılımın örgütsel sinizmin anlamlı yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, okul Yöneticisi, sosyal adalet liderliği, örgütsel sinizm.

THE ROLE OF SOCIAL JUSTICE LEADERSHIP ON ORGANIZATIONAL CYNICISM ACCORDING TO TEACHER PERCEPTIONS

Abstract

The aim of this research is to Decipher the relationship between the social justice leadership behaviors of school administrators and the organizational cynicism level of teachers according to teachers' opinions. The universe of this research, which was designed in the relational screening model, consists of teachers working in the city center and districts of Rize in the 2021- 2022 academic year. The sample of the research consists of 316 teachers working in primary and secondary schools located in the city center and districts of Rize, selected by random sampling method from the universe. The Social Justice Leadership Scale-Teacher Form and the Organizational Cynicism Scale were used as data collection tools in the research. According to the data obtained from the research, it was determined that the arithmetic mean of school principals' social justice leadership behaviors and attitudes was 3.93 and the arithmetic mean of teachers' perceptions of organizational cynicism was 2.07. According to the opinions of teachers, it has been found that there is a significant relationship between the social justice leadership style of school administrators and the organizational cynicism levels of teachers in a negative way at a moderate level Decisively. In addition, it has been concluded that support, critical consciousness and participation, which are the sub-dimensions of social justice leadership, are significant predictors of organizational cynicism.

Keywords: Teacher, school administrator, social justice leadership, organizational cynicism.

1. GİRİŞ

Adalet, insanlık tarihinin başından beri var olan dolayısıyla üzerinde durulup tanımlanmaya ve anlamlandırılmaya ihtiyaç duyulan bir olgudur (Doğangün,

2020). Birçok düşünür adalet kavramını tanımlamaya çalışırken kavramın tam zıttı olan adaletsizlik kavramından yola çıkmıştır. Adaletsizlik bir olayı ifade ederken aynı şey adalet kavramı için geçerli değildir. Bunun için öncelikle adaletin soyut bir düşünce olarak mı yoksa somut bir ifade olarak mı ele alınacağına karar verilmesi gerekmektedir (Töremen ve Tan, 2010). Adaletin var olduğunu gösteren unsurlar eşitlik, rasyonellik ve karşılıklıdır. Eşitlik din, dil, ırk ve cinsiyet gibi özellikler fark etmeksizin bütün bireylere eşit oranda hak tanınması, eşit fırsat sunulması ve toplumun varlıklarının eşit olarak paylaşılmasıdır. Rasyonellik, haksızlıkların önüne geçebilmek için toplum kurallarının önceden belirlenmesi ve duruma, kişiye göre değişen kurallar ve yaptırımların olmamasıdır. Karşılıklı ise alınan ve verilen ekonomik, kişisel veya sosyal ne olursa olsun her ikisinin birbirine eşit olması gerektiğidir (Cihangiroğlu ve Yılmaz, 2010).

İnsanlar yaratılışları gereği sosyal varlıklardır ve pek çok topluluk içerisinde yer alır. Toplum içerisinde var olan bütün bireylerin din, dil, ırk, kültür, cinsiyet gibi özelliklerine bakılmadan seçim, karar alma gibi pek çok konuda eşit olması gerekmektedir. Toplum içerisinde herkesin eşit haklara sahip olması sosyal adaletin temelini atılması için önemlidir (Sunal, 2011). Sosyal adalet kavramının tanımı her alanda farklı açılardan incelenmiş ve farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bütün bu tanımların temelinde toplumda bulunan bireylerin var olan ihtiyaçlarını, ilgilerini karşılamak ve eşit hak ve fırsatlara sahip olmasını sağlamak vardır (Arslan, 2019). Eğitimde sosyal adalet daha çok sonuçlar üzerinde eşitlik sağlamaya yönelik gerçekleştirilen süreçleri kapsamaktadır. Eğitimde din, dil, ırk, cinsiyet vb özellikler fark etmeksizin her öğrenciye eşit fırsatların sunulması ve bu sayede dezavantajlı öğrencilerin olanaklarının güçlendirilmesi eğitimde sosyal adaletin sağlanması için gerekli olan eylemlerdendir (Tomul, 2009).

Eğitim insanların kabul gören temel haklarından biridir ve bu hakkın güvence altına alınması çeşitli ulusal ve uluslararası sözleşme ve belgeler ile sağlanmaktadır. Bu sözleşme ve belgelerde tüm öğrencilere eşit eğitim fırsatının sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır (Ural, 2012). Çeşitli sebeplerden dolayı iç ve dış göçlerin artmasıyla ülkeler ve topluluklarda farklı kültür, din, inanç, gelenek sahibi bireyler bir arada yaşamaktadır. Bu durum sosyal bir örgüt olan okullarda da kendini göstermekte ve okullarda sosyal adaletin sağlanması zorlaşmaktadır (Kondakçı, Kurtay, Oldaç ve Şenay, 2016). Okul örgütlerinde liderlik yapan kişilerin sosyal adaletin sağlanmasını önemsemesi ve sosyal adalet liderliği davranışlarını benimsemesi öğrencilerin eşit bir şekilde eğitimden yararlanmasını sağlayacaktır. Okullarda sosyal adaletin sağlanması eğitimde eşitliğin yanında bireylere eşit fırsatlar sunmasıyla toplumun sosyo-ekonomik düzeyine ve çocuklara sosyal adaleti sağlayarak iyi bir rol model olmasıyla toplumun refah seviyesine katkı sağlayacaktır (Gören, 2019). Sosyal adalet liderliğini benimsemiş okul liderleri öğrenciler arasında eşitsizliğe neden olan durumların farkındadır ve okulun vizyonu, inançlarını ve uygulamalarını bu eşitsizlikleri gidermek üzerine tasarlar (Börü, 2019). Bu okul liderleri dezavantajlı ve bazı özellikler bakımından azınlıkta kalan öğrencilerin eğitim olanaklarından diğer akranları ile eşit şekilde faydalanmasını sağlamayı ve bu düşünceyi örgütte bulunan diğer kişilere benimsetmeyi amaçlar (Theoharis, 2008). Sosyal adalet liderleri öğrencilerin ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarından daha fazla önemser ve bu doğrultuda hareket ederler. Bu liderler okulda gerçekleştirilen bütün faaliyetler kapsamında eşitsizlikten ve adaletsizlikten kaçınırlar (Özdemir, 2017).

Alanyazın incelendiğinde sosyal adalet liderliğine ilişkin yapılan araştırmalarda daha çok kavram üzerinde yoğunlaşıldığı (Gewirtz, 1998; Gewirtz ve Cribb, 2002; Hytten ve Bettez, 2011), sosyal adalet liderliği stili uygulamalarında okul yöneticilerinin karşılaştığı zorlukların tespit edildiği (Theorasis, 2008), sosyal adalet lideri yetiştirme sürecinin araştırıldığı (Furman, 2012) ve sosyal adalet

liderliği uygulamalarının özellikleri üzerinde durulduğu görülmektedir (Torrance ve Forde, 2015). Ulusal alanyazında Özdemir ve Kütküt (2015), okul yöneticilerinin sosyal adalet liderliği davranışlarının ölçülmesine yönelik bir ölçek geliştirdiği görülmektedir. Bunun yanında sosyal adalet liderliği kavramının okula yönelik tutum, okul bağlılığı (Özdemir, 2017), okul akademik iyimserliği (Özdemir ve Pektaş, 2017), yöneticiye bağlılık ve örgütsel vatandaşlık (Bozkurt, 2018) gibi örgütsel davranışlar ile arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik çalışmalar yapıldığı belirlenmiştir. Ayrıca öğrenci bağlılığı (Büyükgöze, Şayir, Gülcemal ve Kubilay, 2018), öğrenci ve öğretmen motivasyonu (Güler, 2021; Yıldırım, 2021) ile sosyal adalet liderliği arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmalar da bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde olumlu örgütsel davranışlar ile sosyal adalet liderliği arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Yukarıdaki bilgiler ışığında, sosyal adalet liderliği davranışının, örgüte karşı olumsuz tutum ve davranışları ifade eden sinizm kavramını da etkileyeceği düşünülmektedir.

Sinizm kavramı 1980'li yılların sonlarında araştırmacılar tarafından ilgi görmeye başlamıştır. Kişilerin kendi çıkarlarını her şeyden önde tuttuğu ve bu doğrultuda hareket ettiğini düşünen ve herkesi çıkarıcı kişiler olarak gören kişiler "sinik" olarak tanımlanmaktadır. "Sinizm" ise bu düşünce sistemini açıklamaya çalışmaktadır (Balay, Kaya ve Cülha, 2013). Sinizm kavramı çok boyutlu bir kavramdır ve farklı felsefeler açısından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Kuşkuculuk, güven duymama, şüphe etme, kötümserlik, olumsuzluk ve inançsızlık kavramları ile yakın anlamlara sahip olan sinizm kavramının modern yorumunda "zor beğenen, eleştiren ve kusur bulan kişi" olarak tanımlanmaktadır (Karacaoğlu ve İnce, 2002).

Örgütsel sinizm, kişinin görev yaptığı örgüte karşı olumsuz duygular beslemesi, örgütün işleyişinin bütünlükten uzak olduğuna ve adaletsiz davranışlar

sergilendiğine dair inançlı olması ve bunun bir sonucu olarak örgüte karşı olumsuz davranışlar sergilemesidir (Arslan, 2012). Dean, Brandes ve Dharwadkar (1998)'a göre sinizmin duyuşsal, davranışsal ve bilişsel olmak üzere üç alt boyutu vardır. Bilişsel boyut, örgüt personelinin örgütün dürüst ve adaletli olmadığına karşın oluşturduğu inançlardır. Bunun sonucunda örgüt personeli örgütün kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek bu ilkeleri göz ardı ettiğine inanır. Duyuşsal boyut, personelin örgüte karşı kızgınlık, korku, nefret, utanç, aşağılama gibi olumsuz duygular beslemesidir. Üçüncü ve son boyut olan davranışsal boyut ise personelin duyuşsal ve bilişsel olarak sahip olduğu duygu ve tutumların davranışa dönüştürülmesini kapsamaktadır.

Bütün örgütlerde sinik davranışlar sergileyen bireyler vardır. Sosyal bir örgüt olan eğitim örgütleri de bunların arasında yer almaktadır. Okul örgütünün işleyişi örgütte bulunan öğretmen, öğrenci, veli ve personelin duygu, tutum, davranış, kültür gibi özelliklerinden etkilenmektedir. Bunun sonucunda örgütte bulunan bireylerin örgüte karşı olumsuz tutumlar sergilemesi örgütün işleyişini olumsuz yönde etkileyecektir (Kalağan ve Güzeller, 2010). Örgütte sinizme neden olan birçok neden vardır bunlardan bazıları; değişim çabalarının yanlış yönetilmesi, stresli ortam, çalışana aşırı yüklenme, örgütün ve kişilerinin beklentilerinin karşılanmaması, örgütsel karmaşıklıkta artış, yetersiz destek, amaçların çatışması, karar alma sürecinde yetersiz rol alma, olumsuz iletişim ve işten çıkarma olarak gösterilebilir (Yıldız, 2013).

Örgütsel sinizm bireylerin iş performanslarını düşürücü bir etkiye sahiptir ve bu performans düşüklüğü örgütün verimliliğini olumsuz yönde etkilemektedir (Abraham, 2000). Kişiler iş ortamında olumlu ve ya olumsuz pek çok olay yaşamaktadır ve bu olaylar kişinin iş performansı üzerine etki etmektedir. Bireylerin bu tecrübeler sonucunda yaşamışlıkları, üzüntüleri ve sevinçleri hafızalarında yer edinmektedir ve olumlu olumsuz yaşamışlık ve duygular

kişinin kuruma karşı olan tutumunun önemli ölçüde ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Çavuşoğlu ve Palamutçuoğlu, 2017).

Örgütler, sağlıklı bir şekilde işleyişini sağlanabilmek için etkili bir lidere ihtiyaç duymaktadır. Etkili bir liderin kararlı olma, iyi bir iletişim yeteneğine sahip olma, kişilerarası ilişkilere önem verme gibi sahip olması gereken özellikler bulunmaktadır. Liderler, sahip oldukları bakış açısı ve benimsemiş oldukları düşünce biçimleri ile bazı liderlik türü özelliklerini benimsemektedir. Bu liderlik türlerinden biri olan sosyal adalet liderliğidir. Beşeri, siyasi sebeplerden ötürü iç ve dış güçlerde artışın yaşanmasıyla farklı kültür, din, gelenek ve yaşayış biçimini benimsemiş olan bireylerin bir arada bulunduğu topluluklar çoğalmaktadır. Topluluklardaki bu farklılaşma sosyal bir örgüt olan eğitim örgütünde de kendini göstermektedir. Okul yöneticilerinin sosyal adalet liderliğini benimsemesi ve eylemlerini bu yönde gerçekleştirmesi, eğitim kurumunda bulunan bütün öğrencilerin din, dil, ırk, cinsiyet, zihinsel ve bedensel engeller vb. özellikler fark etmeksizin eğitim öğretimden eşit oranda faydalanmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda sosyal adalet liderliğinin benimsendiği okullarda eğitim sürecinin yönetilmesinde herkes eşit katılım hakkına sahiptir, bunun bir sonucu olarak öğrenciler, öğretmenler ve okulda bulunan personellerin motivasyon ve performanslarında artış sağlanmaktadır. Eğitimde sosyal adaletin sağlanması öğrenciler arasında eşitliği sağlamakla beraber toplumda da bu düşüncenin benimsenmesine ve toplumun refah seviyesinin yükselmesine katkı sağlayacaktır.

Örgütlerin işleyiş süreci örgütte bulunan bireylerden önemli oranda etkilenen bir süreçtir. Bireylerin örgüte karşı duydukları güven, kendilerini örgüte ait hissetmeleri gibi pozitif duygu ve düşünceler örgüt işleyişinin olumlu yönde etkilerken bireylerin örgüte karşı duydukları güvensizlik, adaletsizlik, nefret utanç gibi negatif duygular örgüt işleyişinin olumsuz yönde etkileyecektir.

Bireylerin üyesi oldukları örgüte yönelik sahip olduğu olumsuz duygu ve düşünceler ve buna paralel olarak olumsuz davranışlar sergilemesi örgütsel sinizm olarak adlandırılmaktadır. Öğretmenlik mesleği duyguların etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği bir meslektir bu nedenle duygular en iyi şekilde yönetilmelidir. Örgütsel sinizm olumsuz duygusal tutumlardan biri olarak karımıza çıkmaktadır. Okula karşı sinik tutum geliştirmiş olan öğretmenler kendilerini okula ait hissetmemekte, okulda gerçekleştirilen uygulamalara inanmamakta, yöneticilerin dürüst olmadıklarını düşünmekte ve okul yöneticilerine güvenmemektedir. Bunun sonucu olarak öğretmenler huzursuz ve mutsuz bir eğitim ortamı içerisinde mesleğini icra etmeye çalışmaktadır halbuki öğretmenler mesleklerini en iyi şekilde icra etmek için huzurlu, mutlu ve güvenli bir okul ortamına ihtiyaç duymaktadır. Kısacası örgütsel sinizm öğrenci, öğretmen motivasyonunu ve örgüt işleyişini önemli ölçüde etkileyen bir faktördür. Örgüt liderlerinin, örgütsel sinizmin düzeyini ve nedenlerini araştırması bu araştırmalar sonucunda düzenlemeler yapması örgütün sağlıklı bir şekilde işleyişine katkı sağlayacaktır.

Alanyazın incelendiğinde sosyal adalet liderliği ve örgütsel sinizm kavramları son yıllarda popüleritesi artmış kavramlar olarak görülmektedir. Her iki kavram ile ilgili bir takım çalışmalar yapılmış fakat iki kavramın birlikte çalışıldığı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle yapılan bu çalışmanın ilgili alanyazına katkıda bulunacağı ve örgütlerin insan boyutunda araştırmacılara fikir sunacağı düşünülmektedir. Araştırma sonuçları doğrultusunda okul örgütlerin işleyişinin sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi ve verimliliğinin artırılması noktasında önemli adımlar atılmasında önem arz etmektedir.

Bu araştırmada ilkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin görüşlerine göre okul yöneticilerinin sosyal adalet liderliği davranışları ile örgütsel sinizm

arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Genel amaç doğrultusunda oluşturulan araştırmanın alt amaçları aşağıdaki şekildedir.

- Öğretmen görüşlerine göre okul yöneticilerinin sosyal adalet liderliği davranışları ne düzeydedir?
- Öğretmenlerin örgütsel sinizm algıları ne düzeydedir?
- Öğretmen görüşlerine göre okul yöneticilerinin sosyal adalet liderliği davranışları ile öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Sosyal adalet liderliği örgütsel sinizmin anlamlı yordayıcısı mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Okul yöneticilerinin öğretmen algılarına göre sahip oldukları sosyal adalet liderliği davranışları ile öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemenin amaçlandığı bu araştırma nicel bir araştırmadır. Araştırma nicel araştırma türlerinden olan korelasyonel araştırma modelinde tasarlanmıştır. Korelasyonel araştırma; en az iki değişken arasındaki ilişkinin müdahale edilmeden incelendiği araştırma türüne denir. Korelasyonel araştırma, araştırmaya dahil edilen değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisi hakkında bilgi vermez fakat bunun hakkında araştırmaya yol gösterici bir nitelik taşır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Rize il merkezi ve ilçelerinde bulunan resmi ilkokul ve ortaokullarında görev yapmakta olan öğretmenlerden oluşmaktadır. Çalışmada bütün evrene ulaşılmasının mümkün olmamasından dolayı seçkisiz örnekleme türlerinden biri olan tesadüfi (basit seçkisiz) örnekleme türü kullanılmıştır.

Tesadüfi örnekleme; evrende bulunan her bir örnekleme biriminin eşit seçilme olasılığının bulunduğu örnekleme yöntemidir. Bu örnekleme yönteminde her seçimin ardından çekilen örnekleme biriminin havuza geri konulması ile birimlerin seçilme olasılıklarının eşit olması sağlanır. Basit seçkisiz örnekleme yönteminde öncelikli olarak evrende bulunan kişi sayısı ve ulaşılması gereken örneklem büyüklüğü belirlenir ardından örnekleme bulunan kişi sayısına ulaşıncaya kadar evrenden kişi seçilmeye devam edilir. Bu yöntemde random seçimler yapıldığı için hiçbir özelliğe ve ya birime bağlı kalınmaz bu nedenle evreni en iyi şekilde betimleyecek bir yöntemdir (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016). Araştırma kapsamında Rize il merkez ve ilçelerinde görev yapmakta olan 375 öğretmene ulaşılmış fakat toplanan ölçeklerde bulunan eksiklik ve hatalı doldurmalarından ötürü 59 ölçek değerlendirmeye alınmamıştır.

Araştırmanın örneklemini oluşturan öğretmenlerin 221'inin (%69.9) kadın, 95'inin (%30.1) erkek olduğu, 70'i (%22.2) 20-30 yaş, 163'ü (%1.6) 31-40 yaş, 66'sı (20.9) 41-50 yaş, 17'si (%5.4) 51 ve üzeri yaş aralığında bulunduğu sonucuna varılmaktadır. Tablo 1'de sunulan sonuçlara göre örnekleme oluşturan öğretmenlerin 136'sı (%43) sınıf öğretmeni ve 180'i (%57) branş öğretmeni olduğu görülmekte ve örnekleme 1-5 yıl hizmet süresi bulunan 35 (%11.1), 6-10 yıl hizmet süresi bulunan 97 (%30.7), 11-15 yıl hizmet süresi bulunan 81 (%25.6), 16-20 yıl hizmet süresi bulunan 50 (15.8) ve 21 ve üzeri yıl hizmet süresi bulunan 53 (%16.8) toplam 316 öğretmen bulunmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada öğretmenlerin görev yaptıkları okul yöneticilerinin sosyal adalet liderliği davranışlarına ait algılarını ölçmek amacıyla Özdemir ve Kütküt (2015) tarafından geliştirilen "Sosyal Adalet Liderliği Ölçeği-Öğretmen Formu", öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerini ölçmek amacıyla ise Brandes,

Dharwadkar ve Dean (1999) tarafından geliştirilen ve Kalağan (2009) tarafından Türkçeye uyarlanan "Örgütsel Sinizm Ölçeği" kullanılmıştır.

2.3.1. Sosyal Adalet Liderliği Ölçeği- Öğretmen Formu

Öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin sosyal adalet liderliği davranışlarını ölçmek için Özdemir ve Kütküt (2015) tarafından geliştirilen "Sosyal Adalet Liderliği Ölçeği-Öğretmen Formu" kullanılmıştır. Ölçeğin "Destek", "Eleştirel Bilinç" ve "Katılım" olmak üzere üç alt boyutu bulunmaktadır. Ölçek; destek alt boyutu 12(1-12) madde, eleştirel bilinç alt boyutu 9(13-21) madde ve katılım alt boyutu 3(22-24) madde olmak üzere toplamda 24 maddeden oluşmaktadır. Ölçek; kesinlik katılmıyorum (1), çok az katılıyorum(2), biraz katılıyorum (3), çoğunlukla katılıyorum(4) ve tamamen katılıyorum(5) şeklinde cevaplandırılan ve puanlandırılan 5'li likert tipi bir ölçektir.

Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları Özdemir ve Kütküt (2015) tarafından yapılmış ve ölçeğin uyum iyiliği değerlerinin "mükemmel uyum" düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Ölçekte bulunan madde ve faktörlerin ayırt edicilik güçlerinin de yüksek olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin; destek alt boyutunda Cronbah's Alpha katsayısı 0.91, Spearman-Brown kat sayısı 0.86 ve Guttman kat sayısı 0.91; eleştirel bilinç alt boyutunda Cronbah's Alpha katsayısı 0.92, Spearman-Brown kat sayısı 0.90 ve Guttman kat sayısı 0.92; katılım alt boyutunda Cronbah's Alpha katsayısı 0.72, Spearman-Brown kat sayısı 0.70 ve Guttman kat sayısı 0.71 çıkmıştır. Ölçeğin bütünü için hesaplanan Cronbah's Alpha katsayısı 0.94, Spearman-Brown kat sayısı .85 ve Guttman kat sayısı .95'dir (Özdemir ve Kütküt, 2015).

2.3.2. Örgütsel Sinizm Ölçeği

Öğretmenlerin örgütsel sinizm tutumlarını ölçmek için Brandes, Dharwadkar ve Dean (1999) tarafından geliştirilen ve Kalağan (2009) tarafından Türkçeye uyarlanan "Örgütsel Sinizm Ölçeği" kullanılacaktır. Ölçek bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek bilişsel alt boyutunda 5, duyuşsal alt boyutunda 4 ve davranışsal alt boyutunda 4 madde olmak üzere toplam on üç maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin cevaplanması ve puanlanması tamamen katılıyorum (5), katılıyorum (4), kısmen katılıyorum (3), katılmıyorum (2) ve hiç katılmıyorum (1) şeklindedir. Ölçekten alınan yüksek puan örgütsel sinizm düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin Cronbah's Alpha katsayısı bilişsel alt boyutunda 0.91, duyuşsal alt boyutunda 0.95 ve davranışsal alt boyutunda 0.87 olarak bulunmuştur. Ölçeğin bütünü için Cronbah's Alpha katsayısı ise 0.93'tür.

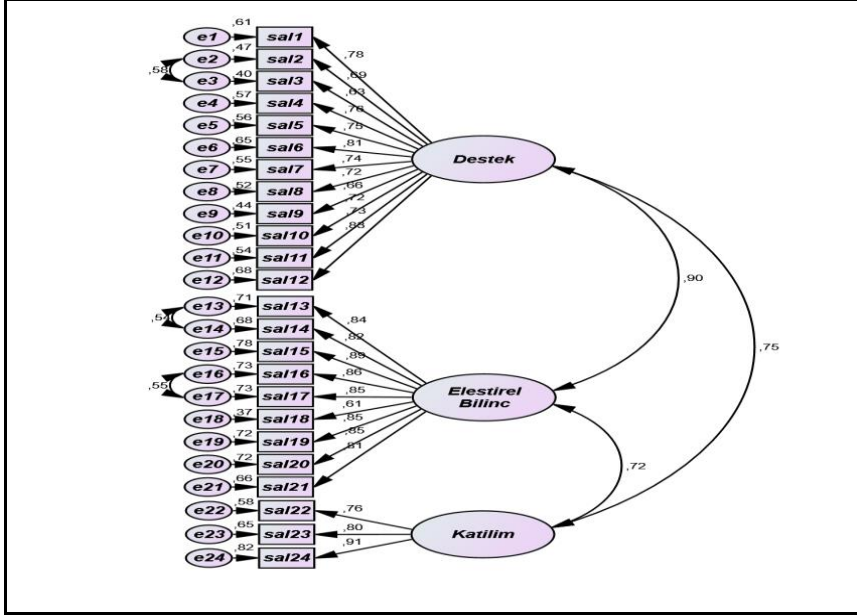
2.3.3. Veri Toplama Araçlarının Güvenirlik ve Geçerlik Analizleri

Araştırmada kullanılan "Sosyal Adalet Liderliği Ölçeği-Öğretmen Formu" ve "Örgütsel Sinizm" ölçeklerinin geçerlik analizleri doğrulayıcı faktör analizi yapılarak; güvenilirlik analizleri Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları hesaplanarak gerçekleştirilmiştir.

2.3.3.1. Sosyal Adalet Liderliği Ölçeği-Öğretmen Formunun Doğrulayıcı Faktör Analizi

Sosyal adalet liderliği ölçeği-öğretmen formunun geçerlik düzeyinin belirlenmesi için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri şu şekildedir; $\chi^2 / df=2.833$ ($p<.01$), $GFI=0.844$, $CFI=0.930$, $RMSEA=0.076$ ve $SRMR=0.0375$. Bu değerler

incelendiğinde kabul edilebilir düzeyde oldukları sonucuna varılmaktadır (Baumgartner ve Homburg, 1996; Byrne, 2010; Kline, 2011).

Şekil 1. Sosyal Adalet Liderliği Ölçeği-Öğretmen Formuna İlişkin Yapılan Doğrulamalı Faktör Analizi

Sosyal adalet liderli ölçeği-öğretmen formunun güvenilirliğinin belirlenmesi amacıyla ölçeğin üç ayrı alt boyutu olan destek, eleştirel bilinç ve katılım boyutlarının ve ölçeğin toplamının Cronbach Alpha iç tutarlılık kat sayıları hesaplanmıştır. Ulaşılan sonuçlar Tablo 1’de sunulmuştur.

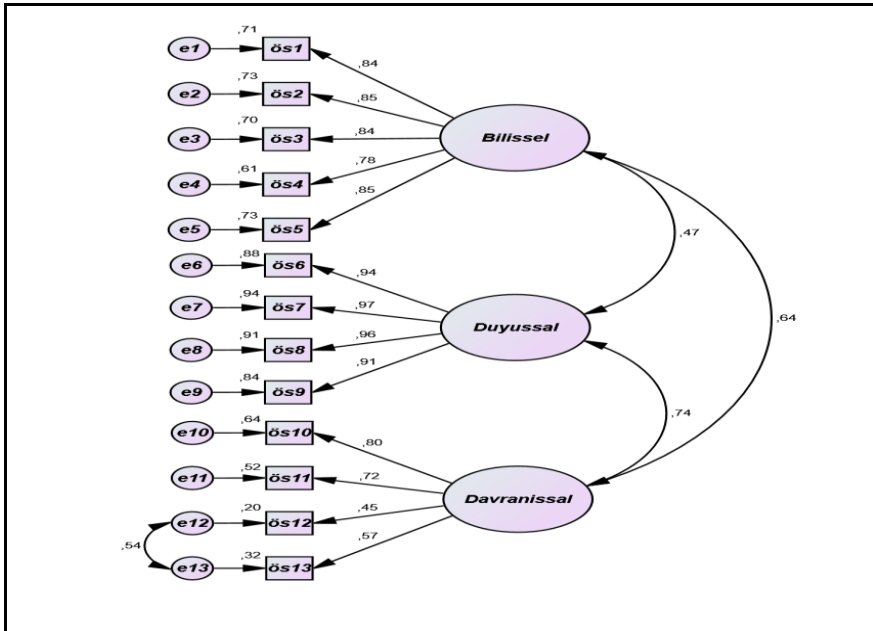
Tablo 1. Sosyal Adalet Liderliği Ölçeği-Öğretmen Formunun Toplamına ve Boyutlarına Yönelik Hesaplanan Güvenirlilik Katsayıları

Sosyal Adalet Liderliği Ölçeği-Öğretmen Formu	Madde sayısı	Cronbach Alpha
Destek	12	0.93
Eleştirel Bilinç	9	0.95
Katılım	3	0.86
Toplam	24	0.96

Tablo 1 incelendiğinde ölçeğin alt boyutlarına ve toplamına ait Cronbach Alpha iç tutarlılık kat sayıları görülmektedir. Ölçeğin alt boyutlarının ve toplamının Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları; destek alt boyutu 0.93, eleştirel bilinç alt boyutu 0.95, katılım alt boyutu 0.86 ve ölçeğin toplamı 0.96 şeklinde hesaplanmıştır.

2.3.3.3. Örgütsel Sinizm Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Örgütsel sinizm ölçeğinin geçerlik düzeyinin belirlenmesi için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri şu şekilde hesaplanmıştır; $\chi^2 / df=2.992$ ($p<.01$), $GFI=0.916$, $CFI=0.966$, $RMSEA=0.080$ ve $SRMR=0.0440$. Yapılan analizler sonucunda elde edilen değerler incelendiğinde bu değerlerin kabul edilebilir düzeyde oldukları sonucuna varılmaktadır.

Şekil 2. Örgütsel Sinizm Ölçeğine İlişkin Yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi

2.3.3.4. Örgütsel Sinizm Ölçeğinin Güvenirlik Analizi

Örgütsel sinizm ölçeğinin güvenirliliğinin belirlenmesi amacıyla ölçeğin toplamının ve bilişsel, duyuşsal ve davranışsal alt boyutlarının Cronbach Alpha iç tutarlılık kat sayıları hesaplanmıştır. Ulaşılan sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Örgütsel Sinizm Ölçeğinin Toplamına Ve Boyutlarına Yönelik Hesaplanan Güvenirlik Katsayıları

Örgütsel Sinizm Ölçeği	Madde Sayısı	Cronbach Alpha
Bilişsel	5	0.91
Duyuşsal	4	0.97
Davranışsal	4	0.78
Toplam	13	0.91

Tablo 2 incelendiğinde örgütsel sinizm ölçeğinin toplamının ve alt boyutlarının Cronbach Alpha iç tutarlılık kat sayıları; bilişsel alt boyutunun 0.91, duyuşsal alt boyutunun 0.97, davranışsal alt boyutunun 0.78 ve ölçeğin toplamının 0.91 olduğu görülmektedir.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

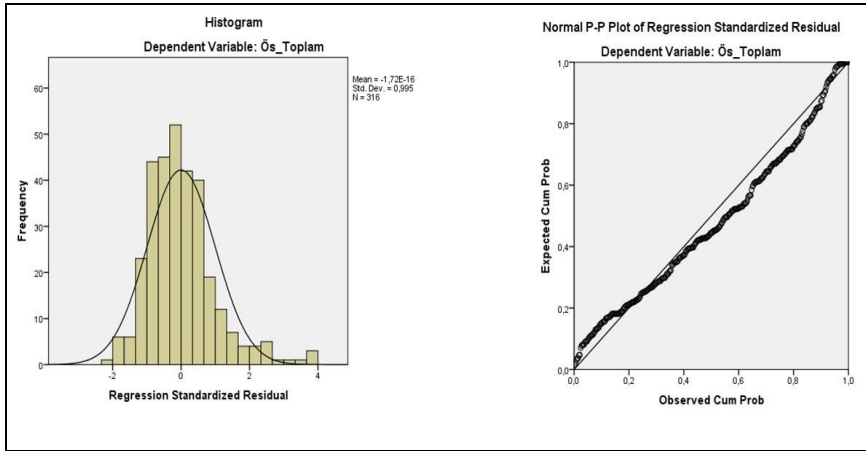
Verilerin toplanması aşamasında ilk olarak Rize İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır. Ölçekler Rize il merkezi ve ilçelerinde bulunan ilkokul ve ortaokullarda bulunan öğretmenlere bizzat araştırmacı tarafından gidilerek uygulanmıştır. Rize il merkezi ve ilçelerinde bulunan ilkokul ve ortaokullarda görev yapmakta olan öğretmenler basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle seçilmiş ve örnekleme bulunan öğretmenlere "Kişisel Ve Mesleki Bilgi Formu", "Sosyal Adalet Liderliği Ölçeği-Öğretmen Formu" ve "Örgütsel Sinizm Ölçeği" uygulanmıştır. Ölçme aracının uygulanması Şubat ve Mart 2022 tarihlerinde yüz yüze ve gönüllülük esasına dayalı olarak uygulanmış ve toplanmıştır. Öğretmenlerin kişisel bilgi formu ve ölçekleri doldurmaları yaklaşık olarak 10

dakika sürmüştür. Bazı ölçeklerin hatalı ve ya eksik doldurulması bu ölçeklerin değerlendirilmeye alınmamasına neden olmuştur. Araştırmacı tarafından toplamda 375 ölçek uygulanmış hatalı ve ya eksik doldurulmasında dolayı 59 ölçek değerlendirilmeye alınmamıştır. Toplamda 316 veri değerlendirilmeye alınmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS ve AMOS paket programları kullanılarak analiz edilmiştir. İlk olarak veriler SPSS programına girilmiş ve kayıp veriler belirlenmiş bunun sonucunda 59 veri değerlendirilmeye alınmamıştır. Araştırmanın örneklemini oluşturan öğretmenlere ait demografik veriler değerlendirilmiş, frekansları ve yüzdeleri hesaplanarak örneklemin nitelikleri belirlenmiştir. Okul yöneticilerinin öğretmen algılarına göre sosyal adalet liderliği davranışları ile öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerini belirlemeye yönelik ortalama ve standart sapma değerleri alınmıştır. Bununla birlikte sosyal adalet liderliği davranışları ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi; Sosyal adalet liderliğinin örgütsel sinizm üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla ise çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmadan önce bazı varsayımlar test edilmiştir. Bu varsayımlardan ilki değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediğidir. Bu durumun belirlenmesine yönelik çarpıklık ve basıklık katsayıları hesaplanmış ve sosyal adalet liderliği ölçeği-öğretmen formuna ilişkin çarpıklık ve basıklık katsayıları -0.72 ve 0.47; örgütsel sinizm ölçeğine ilişkin çarpıklık ve basıklık katsayıları 0.76 ve 0.54 olarak bulunmuştur ve değerlerin -1 ile +1 arasında olduğu görülmüştür. Bu değerler sonucunda verilerin normal dağılımdan sapma göstermediği sonucuna varılmıştır. Diğer bir varsayım çoklu bağlantı probleminin olup olmadığıdır. Bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin .90 ve üzeri olması böyle bir problemin olduğunu göstermektedir. Bu araştırmada bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon değerlerine bakıldığında

0.63 ile 0.83 arasında değiştiği görülmüş ve çoklu bağlantı sorunun olmadığı belirlenmiştir (Tablo 5). Bununla birlikte çoklu bağlantı sorununun değerlendirilmesine ilişkin VIF ve TV değerleri de hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara ışığında VIF değerinin 10'dan küçük ve TV değerinin 0.2'den büyük olduğu görülmüştür (Tablo 6). Regresyon analizinin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan diğer bir varsayım otokorelasyonun olup olmadığıdır. Bu doğrultuda Durbin Watsan katsayısı hesaplanmış (1.664) ve bu değer literatürde belirtilen 1.5 ile 2.5 arasında olduğu görülmüştür. Bu anlamda otokorelasyonun olmadığı tespit edilmiştir. Son olarak bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasında doğrusal bir ilişkinin varlığının olup olmadığı test edilmiştir. Bu bağlamda oluşturulan grafikler Şekil 1' de yer almaktadır. Şekil 1'e bakıldığında, histogram grafiğinde puanların normal dağılım gösterdiği ifade edilebilir. Bunun yanında regresyon doğrusuna göre bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasında doğrusal bir ilişki olduğu söylenebilir (Büyüköztürk, 2018; Field, 2013; Myers, 1990; Şencan, 2005; Tabachnick ve Fidell, 2013).

Şekil 1. Histogram Grafiği ve Regresyon Doğrusu

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın genel amacı ve alt amaçlarına ilişkin elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Öğretmen algılarına göre okul yöneticilerinin sosyal adalet liderliği davranışlarını sergileme düzeylerini belirlemek için ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmış elde edilen sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Sosyal Adalet Liderliğine İlişkin Öğretmen Algıları

Sosyal Adalet Liderliği	N	\bar{X}	SS
Destek	316	4.06	0.67
Eleştirel Bilinç	316	4.10	0.78
Katılım	316	3.64	0.94
Sosyal Adalet Liderliği Toplam	316	3.93	0.71

Tablo 3 incelendiğinde öğretmen algılarına göre sosyal adalet liderliğinin destek boyutu için $\bar{X}=4.06$, eleştirel bilinç boyutu için $\bar{X}=4.10$, katılım boyutu için $\bar{X}=3.64$ ve ölçeğin toplamı için $\bar{X}=3.93$ olduğu belirlenmiştir. Öğretmenlerin algılarının en yüksek eleştirel bilinç, en düşük katılım boyutunda gerçekleştiği görülmüştür.

Öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeyleri belirlemek için ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmış elde edilen sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Örgütsel Sinizme İlişkin Öğretmen Algıları

Örgütsel Sinizm	N	\bar{X}	SS
Bilişsel	316	2.21	0.90
Duyuşsal	316	1.64	0.88
Davranışsal	316	2.35	0.87
Örgütsel Sinizm Toplam	316	2.07	0.72

Tablo 4 incelendiğinde öğretmen algılarına göre örgütsel sinizmin bilişsel boyutu için $\bar{X}=2.21$, duyuşsal boyutu için $\bar{X}=1.64$, davranışsal boyutu için $\bar{X}=2.35$ ve

ölçeğin toplamı için $\bar{X}=2.07$ olduğu belirlenmiştir. Öğretmenlerin algılarının en yüksek davranışsal, en düşük duyuşsal boyutunda gerçekleştiği görülmüştür.

Öğretmen algılarına sosyal adalet liderliği ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkinin belirlenmesi için korelasyon analizi gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Sosyal Adalet Liderliği İle Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişki

	Destek	Eleştirel Bilinç	Katılım	Sosyal Adalet Liderliği	Bilişsel	Duyuşsal	Davranışsal	Örgütsel Sinizm
Destek	1							
Eleştirel Bilinç	0.83*	1						
Katılım	0.66*	0.63*	1					
Sosyal Adalet Liderliği	0.91*	0.90*	0.87*	1				
Bilişsel	-0.48*	-0.47*	-0.36*	-0.48*	1			
Duyuşsal	-0.32*	-0.36*	-0.23*	-0.34*	0.45*	1		
Davranışsal	-0.38*	-0.38*	-0.30*	-0.39*	0.52*	0.56*	1	
Örgütsel Sinizm	-0.48*	-0.50*	-0.37*	-0.49*	0.80*	0.81*	0.84*	1

*p<0.01

Tablo 5'te yer alan veriler incelendiğinde; sosyal adalet liderliğinin destek boyutu ile örgütsel sinizmin; bilişsel alt boyutu arasında [$r=-0.48$; $p<0.01$] negatif yönde orta düzeyde, duyuşsal alt boyutu arasında [$r=-0.32$; $p<0.01$] ve davranışsal alt boyutu arasında [$r=-0.38$; $p<0.01$] negatif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Sosyal adalet liderliğinin eleştirel bilinç boyutu ile örgütsel sinizmin; bilişsel alt boyutu arasında [$r=-0.47$; $p<0.01$] negatif yönde orta düzeyde, duyuşsal alt boyutu arasında [$r=-0.36$; $p<0.01$] ve davranışsal alt boyutu arasında [$r=-0.38$; $p<0.01$] negatif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Sosyal adalet liderliğinin katılım boyutu ile örgütsel sinizmin; bilişsel alt boyutu arasında [$r=-0.36$; $p<0.01$], duyuşsal alt boyutu arasında [$r=-$

0.23; $p<0.01$] ve davranışsal alt boyutu arasında [$r=-0.30$; $p<0.01$] negatif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Sosyal adalet liderliği ile örgütsel sinizm arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır, ilişkinin büyüklüğü 0.49'dur [$r=-0.49$; $p<0.01$].

Öğretmen algılarına sosyal adalet liderliğinin örgütsel sinizmi yordama durumunun belirlenmesi için çoklu doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Örgütsel Sinizmin Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata _B	β	t	P	TV	VIF	Durbin-Watson
Sabit	4.24	0.21		19.52	0.00	.269	3.71	1.664
Destek	-0.21	0.10	-0.19	-2.07	0.03	.287	3.48	
Eleştirel Bilinç	-0.29	0.08	-0.31	-3.43	0.00	.537	1.86	
Katılım	-0.03	0.05	-0.04	-0.67	0.50			
$R=0.51$		$R^2=0.26$						
$F_{(3,312)}=37.771$		$p=0.00$						

Tablo 6'ya göre destek, eleştirel bilinç ve katılım değişkenleri birlikte öğretmenlerin örgütsel sinizm algıları ile orta düzeyde istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki içerisindedir [$R=0.51$, $R^2=0.26$, $F_{(3,312)}=37.771$, $p=0.00$]. Destek, eleştirel bilinç ve katılım değişkenleri birlikte örgütsel sinizmin %26'sını açıklamaktadır. Elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerinde gerçekleşen değişimin %26'sı okul yöneticilerinin öğretmen tarafından algılanan sosyal adalet liderliği davranış ve tutumlarından kaynaklandığı sonucuna varılmaktadır. Örgütsel Sinizm= $4.24 - 0.21 \cdot \text{Destek} - 0.29 \cdot \text{Eleştirel Bilinç} - 0.03 \cdot \text{Katılım}$. Denklemden de görüldüğü gibi örgütsel sinizmin en yüksek yordayıcısı eleştirel bilinçtir. Regresyon katsayısına (β) göre

yordayıcı değişkenlerin örgütsel sinizm üzerindeki önem sırası; eleştirel bilinç, destek, katılım şeklindedir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Sosyal adalet liderliği ile örgütsel sinizm arasındaki ilişki, öğretmenlerin motivasyonu ve performansı üzerinde etkileri olabileceğinden, eğitim araştırmaları için önemli bir konudur. Sosyal adalet liderliği, liderlerin kurumlarında eşitliği, çeşitliliği ve kapsayıcılığı teşvik etmek için benimsedikleri uygulamaları ve değerleri ifade ederken; örgütsel sinizm, kişinin örgütüne karşı güvensizlik ve kopma ile karakterize edilen olumsuz bir tutumu yansıtmaktadır (Dean vd., 1998; Theoharis, 2007). Önceki çalışmalar etik liderliğin örgütsel vatandaşlık davranışlarını etkileyebileceğini ve çalışanlar arasında örgütsel sinizmi azaltabileceğini öne sürmüştür (Avey, Wernsing ve Palanski 2011; Nemr ve Liu, 2021). Ancak, etik liderliğin özel bir biçimi olan sosyal adalet liderliğinin eğitim ortamlarında örgütsel sinizmi ve sonuçlarını nasıl etkilediğine dair ampirik çalışmaların yeterli sayıda olmadığı söylenebilir. Bu bağlamda, öğretmenlerin algılarına göre sosyal adalet liderliği ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkiyi bu araştırma kapsamında incelemenin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmadan elde edilen verilere göre, öğretmenlerin okul yöneticilerinin sahip olduğu sosyal adalet liderliği davranış ve tutumlarına ilişkin algılarının aritmetik ortalamasının 3.93 (*çoğunlukla katılıyorum*) olduğu sonucuna varılmıştır. Öğretmenlerin okul yöneticilerinin sahip olduğu sosyal adalet liderliği davranış ve tutumlarına ilişkin algıları boyut bazında değerlendirildiğinde sırasıyla eleştirel bilinç, destek ve katılım şeklindedir.

Yapılan araştırmadan elde edilen sonuçlara göre öğretmenlerin okul yöneticilerinin sosyal adalet liderliği tutum ve davranışlarını yüksek düzeyde

algıladıkları görülmüştür. Literatür incelendiğinde sosyal adalet liderliği kavramı ile ilgili araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Var olan araştırmalar ile benzer sonuçlar elde edilmiş ancak alt boyutlar arasında bazı farklılıklar gözlenmiştir (Arslan, 2019; Bozkurt, 2018; Yıldırım, 2021). Sosyal adalet liderliğinin alt boyutlarının (destek, eleştirel bilinç, katılım) birbirlerine çok yakın değerler ile öğretmenler tarafından yüksek düzeyde algılandıkları görülmüştür. Bu boyutlardan eleştirel bilinç çok az farkla öğretmenler tarafından en yüksek algılanan boyut olmuştur. Genel anlamda var olan araştırmalara paralel sonuçlar elde edilirken boyut bazında bazı farklılıklar görülmüştür. Arslan (2019) araştırmasında öğretmenlerin sosyal adalet liderliği algılarının yüksek düzeyde olduğu, boyut bazında en yüksek algılanan boyutun destek, en düşük algılanan boyutun ise katılım olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bundan yola çıkarak öğretmenlerin, okul yöneticilerinin öğretmenlere ve öğrencilere göstermiş oldukları destekten ve öğrenciler arasında var olan farklılıklara karşı olan tutumundan memnun oldukları ifade edilebilir. Başka bir deyişle yöneticilerin başarıyı arttırmak için çeşitli önlemler aldığı, personele ve öğrencilere karşı eşit mesafede davranışlar sergilediği ve onları desteklediği, eleştirilere, farklı görüş ve önerilere açık olduğu ve öğrencilerin görüş ve önerilerini dikkate aldığı söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen verilere göre öğretmenlerin örgütsel sinizm algılarının aritmetik ortalamasının 2.07 (katılmıyorum) olduğu sonucuna varılmıştır. Öğretmenlerin sahip olduğu örgütsel sinizm algıları boyut bazında değerlendirildiğinde sırasıyla davranışsal, bilişsel ve duyuşsal şeklindedir. Örgütsel sinizm ile ilgili literatüre bakıldığında elde edilen bulgulara paralel bulgular olduğu görülmektedir. Çevik ve Can (2020), Kahveci ve Demirtaş, 2015) ve Nartgün ve Kartal (2013) çalışmalarında öğretmenlerin örgütsel sinizm algılarını katılmıyorum düzeyinde olduğunu tespit etmiştir. Afat ve Arslan (2019) ve Şamdan ve Atanur-Baskan (2019) araştırmalarında öğretmenlerin sinizm

algılarının düşük düzeyde olduğu sonucuna varmıştır. Ancak Gedik ve Üstüner (2019) ve Balay, Kaya ve Cülha (2013) çalışmalarında öğretmenlerin örgütsel sinizm algılarının orta düzeyde olduğunu tespit etmiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak öğretmenlerin örgütsel sinizm algılarının düşük düzeyde olduğu sonucuna varılmaktadır. Başka bir deyişle öğretmenlerin okula karşı düşük düzeyde olumsuz duygu ve tutuma sahip oldukları, okul içerisinde söylem ve eylemler arasında paralellik olduğu, okulun gelişimine yönelik çabaların olduğu ve yeniliklere açık olduğu, okulda hak edene hak ettiğinin verildiği bir ortam olduğu yorumu yapılabilir.

Öğretmen görüşlerine göre okul yöneticilerinin sosyal adalet liderliği stili ile öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılan istatistiksel sonuçlara göre iki değişken arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ek olarak sosyal adalet liderliğinin boyutları olan destek, eleştirel bilinç ve katılım değişkenleri örgütsel sinizmin anlamlı bir yordayıcısıdır. Beta kat sayılarına bakıldığında yordayıcı değişkenlerin örgütsel sinizm üzerindeki etkisinin önem sırası; eleştirel bilinç, destek, katılım şeklindedir. Literatür incelendiğinde doğrudan sosyal adalet liderliği ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara rastlanmamakta ancak örgütsel sinizm kavramı ile sosyal adalet kavramı ile ilişkili olan örgütsel adalet kavramı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar bulunmaktadır (Efeoğlu ve İplik, 2011; Kılıç ve Toker, 2020; Köybaşı ve Uğurlu, 2017). Bahsi geçen araştırmalar incelendiğinde sonuçların birbirine paralel olduğu, örgütsel adalet ile kişinin kuruma karşı hissettiği olumsuz duygu, tutum ve bunun sonucunda oluşan olumsuz davranışları içeren örgütsel sinizm arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Başka bir deyişle, okul yöneticileri sosyal adaleti ne kadar önemsiyorsa, öğretmenler de çalışma ortamları hakkında o kadar az sinik davranmaktadır. Bu anlamda sosyal adalet liderliğinin öğretmenlerin morali ve bağlılığı üzerinde olumlu bir etkisi olabileceği söylenebilir.

Literatür incelendiğinde sosyal adalet liderliği ile örgütsel sinizm kavramlarının ayrı ayrı benzer kavramlarla ilişkisinin incelendiği araştırmalar bulunmaktadır. Özdemir (2017) çalışmasında sosyal adalet liderliği ile okula yönelik tutum ve okul bağlılığı arasındaki ilişkiyi incelemiş ve elde ettiği veriler sonucunda sosyal adalet liderliği ile okula yönelik tutum ve okul bağlılığı arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Özgan, Külekçi ve Özkan (2012) öğretim elemanlarından oluşan örneklem üzerinden yürüttükleri çalışmada örgütsel sinizm ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi ve örgütsel sinizmin, örgütsel bağlılığın bir yordayıcısı olup olmadığını araştırmıştır. Elde edilen veriler sonucunda örgütsel sinizm ile örgütsel bağlılık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle örgütsel sinizm arttıkça örgütsel bağlılık azalmaktadır. Kişilerin görev yaptıkları kuruma karşı olumsuz duygu ve tutum geliştirmeleri ve buna bağlı olarak olumsuz davranışlar sergilemeleri kişinin kuruma olan bağlılığının azalmasına, kendini kuruma ait hissedememesine neden olmaktadır. Çillik (2019) çalışmasında öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri ile örgütsel sinizm algıları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve örgütsel bağlılık ile örgütsel sinizm arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri arttıkça örgütsel sinizm düzeyleri azalmaktadır.

Yapılan araştırmanın sonuçlarına göre okul yöneticilerinin sergilemiş oldukları sosyal adalet liderliği stili ile öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeyleri arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Okul yöneticilerinin öğrencilere, öğretmenlere ve okulda bulunan diğer personellere karşı olumsuz tutumu, onların görüşlerinin önemsememesi, kişileri yönetim sürecine etkin bir şekilde dâhil etmemesi ve dini, dili, ırkı, cinsiyeti vs. fark etmeksizin herkese eşit mesafede davranmaması, öğrencileri bu kişilere karşı eşit mesafede davranmaya özendirmemesi gibi adaletsiz davranışlar sergilemesi öğretmenlerin okula karşı olumsuz duygu ve tutum geliştirmesine neden olabilir. Bu durumda okul yöneticisinin yapması

gereken sosyal adalet liderliği stiline uygun davranışlar sergileyerek öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerini minimum seviyede tutmaktır. Öğretmenlerde örgüte karşı sinik bir tutumun oluşması hem öğretmen hem öğrenci hem de kurum için pek çok olumsuz sonuçlara neden olabilir. Bu bağlamda öğretmenlerin motivasyonlarının düşmesi, örgütsel bağlılıklarının azalması ve bu durumun sonucu olarak öğretmenlik mesleğini en iyi şekilde icra etmesi konusunda sorunlar yaşayabilir. Nitekim öğrenciler, olumsuz bir havanın hâkim olduğu okul ortamında eğitim görmek zorunda kalabilir ve bu durumdan negatif anlamda etkilenebilir. Okul yöneticisi sosyal adalet liderliği ile örgütsel sinizm arasında olan bu ilişkiyi lehine çevirerek kurum, öğretmen ve öğrenci için olumlu sonuçların doğmasına katkıda bulunabilir.

Bu araştırma sonucunda okul yöneticisinin sahip olduğu sosyal adalet liderliği stilinin öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeyini azalttığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuç doğrultusunda okul müdürleri sosyal adalet liderliği stilinin gerektirdiği davranış ve tutumları araştırmalı, öğrenmeli ve kendi liderlik stiline yansıtmalıdır. Bu kapsamda okul müdürlerine yönelik olarak sosyal adalet liderliği stiline ait özellikleri tanıtacak eğitimler düzenlenebilir. Okul yöneticileri için sosyal adalet liderliğine yönelik kurul ve ölçekler oluşturularak okul müdürlerinin düzenli aralıklarla izlenmesi sağlanabilir. Sosyal adalet liderliğinin ve örgütsel sinizmin farklı kavramlar ile arasındaki ilişki ve o kavramlar üzerine etkisi incelenebilir. Bu araştırmanın örneklemini öğretmenlerden oluşmaktadır fakat sosyal adalet kavramı kurum içerisindeki bütün kişileri ilgilendiren bir kavramdır. Benzer bir araştırma veli, öğrenci, okul personeli ile de yürütülebilir. Bu araştırma Rize ili merkez ve ilçelerinde bulunan ilköğretim ve ortaokul öğretmenlerini kapsamaktadır. Benzer bir araştırma farklı okul kademelerinde ve farklı illerde yapılabilir. Bu araştırma nicel araştırma desenlerinden biri olan korelasyonel desende tasarlanmıştır. Araştırmanın sonuçlarını irdelemek ve nedenlerini araştırmak amacıyla nitel veya karma bir araştırma yapılabilir. Sosyal

adalet liderliği son dönemde popülerite kazanan bir kavramdır. Sosyal adalet liderliği ile farklı kavramlar arasındaki ilişki incelenerek literatüre katkı sağlanabilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 09/03/2021 tarihli 2021/60 karar sayılı etik kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Abraham, R. (2000). Organizational cynicism: bases and consequences. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 126(3), 269-292.
- Afat N. ve Arslan, N. (2019). Öğretmenlerin informal iletişim düzeyleri ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İZÜ Eğitim Dergisi*, 1(2), 218-249.
- Arslan, A. (2019). *Sosyal Adalet Liderliği ve Etik İklim Arasındaki İlişkiye Yönelik Öğretmen Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Arslan, E. T. (2012). Süleyman Demirel Üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi akademik personelinin genel ve örgütsel sinizm düzeyi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 12-27.

- Avey, J. B., Wernsing, T. S. ve Palanski, M. E. (2012). Exploring the process of ethical leadership: The mediating role of employee voice and psychological ownership. *Journal of Business Ethics*, 107, 21-34.
- Balay, R., Kaya, A. ve Cülha, A. (2013). Örgüt kültürü ve örgütsel sinizm ilişkisi. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2), 123-144.
- Baumgartner, H. ve Homburg, C. (1996). Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research: A review. *International Journal of Research in Marketing*, 13(2), 139-161.
- Bozkurt, B. (2018). *Sosyal Adalet Liderli ile Yöneticiye Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Börü, N. (2019). İlkokullarda sosyal adaletin gelişimine yönelik uygulamaların ve okul müdürlerinin liderlik davranışlarının değerlendirilmesi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 10(20), 132-164.
- Brandes, P, Dharwadkar, R. ve Dean, J. W., (1999), Does organizational cynicism matter? employee and supervisor perspectives on work outcomes. *Eastern Academy of Management Proceedings*, 150-153.
- Büyükgöze, H., Şayir, G., Gülcemal, E. ve Kubilay, S. (2018). Sosyal adalet liderliği ile öğrenci bağlılığı ilişkisinin lise öğrencilerinin görüşlerine göre incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(47), 932-961.
- Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, E. A., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (22. Baskı). Pegem Akademi, Ankara.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with amos: basic concepts, applications, and programming* (2nd ed.). Taylor and Francis Group, New York.

- Cihangiroğlu, N. ve Yılmaz, A. (2010). Çalışanların örgütsel adalet algısının örgütler için önemi. *Selçuk Üniversite Dijital Arşiv Sistemi*, 10(19), 194-213.
- avuşoğlu, S. ve Palamutçuoğlu, B. T. (2017). İş tatmininin sanal kaytarma üzerindeki etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 430-44.
- Çevik, A. ve Can N. (2020). Öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık ve örgütsel sinizm davranışlarının yordayıcısı olarak okul yöneticilerinin makamsal güç kaynakları. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 13-30.
- illik, A. (2019). *Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Dean, J. W., Brandes, P. ve Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism. *The Academy of Management Review*, 23(2), 341-352.
- Doğangün, ř. (2020). *İş Görenlerde Örgütsel Adalet Algısı ve Örgütsel Adaletin İş Motivasyonu Üzerindeki Etkisi: İstanbul'da Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Efeoğlu, E. ve İplik, E. (2011). Algılanan Örgütsel Adaletin Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik İlaç Sektöründe Bir Uygulama. *. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 343-360.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. Sage.
- Furman, G. (2012). Social justice leadership as praxis: Developing capacities through preparation programs. *Educational Administration Quarterly*, 48(2), 191-229.
- Gedik, A. ve Üstüner, M. (2019). Öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeylerine algıladıkları müdür yönetim tarzının etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 37, 53-68.

- Gewirtz, S. (1998). Conceptualizing social justice in education: Mapping the territory. *Journal of Education Policy*, 13, 469-484.
- Gewirtz, S. ve Cribb, A. (2002). Plural conceptions of social justice: implications for policy sociology. *Journal Of Education Policy*, 17(5), 499-509.
- Gören, Ç. S. (2019). *Sosyal Adalet Liderliği, Okul Yaşam Kalitesi ve Okula Aidiyet Duygusu İlişkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Güler, Ö. (2021). *Öğretmenlerin Sosyal Adalet Liderliği ile Öğrenci Motivasyonu Arasındaki İlişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Hytten, K. ve Bettez, S. C. (2011). Understanding education for social justice. *The Journal of Educational Foundations*, 25(1/2), 7-25.
- Kahveci, G. ve Demirtaş, Z. (2015). İlkokul, ortaokul ve lise öğretmenlerinin örgütsel sinizm algılarının incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(52), 69-85.
- Kalağan, G. (2009). *Araştırma Görevlilerinin Örgütsel Destek Algıları İle Örgütsel Sinizm Tutumları Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Kalağan, G. ve Güzeller, C. O. (2010). Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Düzeylerinin İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 83-97.
- Karacaoğlu, K. ve İnce, F. (2012). Brandes, Dharwadkar ve Dean'in (1999) örgütsel sinizm ölçeği türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: kayseri organize sanayi bölgesi örneği. *Business and Economics Research Journal*, 3(3), 77-92.
- Kılıç, S. ve Toker, K. (2020). Örgütsel adalet ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Yaşar University*, 15(58), 288-303.

- Kline, R.B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. The Guilford Press, New York.
- Kondakçı, Y., Kurtay, M. Z., Oldaç, Y. İ. Ve Şenay, H. H. (2016). Türkiye’de okul müdürlerinin sosyal adalet rolleri. *Eğitim yönetimi araştırmaları içinde* (ss. 353-361). Ankara: Pegem Akademi.
- Köybaşı, F. ve Uğurlu, C. T. (2017). Öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile örgütsel sinizm düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 1-14.
- Myers, R.H. (1990). *Classical and modern regression with applications*. Duxbury Press
- Nartgün, Ş. S. ve Kartal, V. (2013). Öğretmenlerin örgütsel sinizm ve örgütsel sessizlik hakkındaki görüşleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 47-67.
- Nemr, M. A. A. ve Liu, Y. (2021). The impact of ethical leadership on organizational citizenship behaviors: Moderating role of organizational cynicism. *Cogent Business & Management*, 8(1), 1865860.
- Özdemir, M. (2017). Sosyal adalet liderliği, okula yönelik tutum ve okul bağlılığı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 42(191), 267-281.
- Özdemir, M. ve Kütküt, B. (2015). Sosyal adalet liderliği ölçeği’nin (SALÖ) geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 16(3), 201-218.
- Özdemir, M. ve Pektaş, V. (2017). Sosyal adalet liderliği ve okul akademik iyimserliği ilişkisinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 18(2). 576-601.
- Özgan, H., Külekçi, E. ve Özkan, M. (2012). Öğretim elemanlarının örgütsel sinizm ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 4(1), 196-205.

- Sunal, O. (2011). Sosyal Politika: Sosyal adalet açısından kuramsal bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 66(3), 283-305.
- Şamdan, T. ve Atanur-Baskan, G. (2019). Öğretmenlerin algılarına göre örgütsel adalet ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 17-40.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Seçkin Yayınevi.
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S.(2013). *Using multivariate statistics*. 6th Edn., Pearson Education, Boston.
- Theoharis, G. (2007). Social justice educational leaders and resistance: Toward a theory of social justice leadership. *Educational administration quarterly*, 43(2), 221-258.
- Theoharis, G. (2008). Woven in deeply: Identity and leadership of urban social justice principals. *Education and Urban Society*, 41(1), 3-25.
- Tomul, E. (2009). İlköğretim okullarındaki sosyal adalet uygulamalarına ilişkin yönetici görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 34(152),126-137.
- Torrance, D. ve Forde, C. (2015). To what extent can headteachers be held to account in the practice of social justice leadership? *Journal of Educational Leadership. Policy and Practice*, 30(1), 81-93.
- Töremen, F. ve Tan, Ç. (2010). Eğitim örgütlerinde adalet: Kavramsal bir çözümleme. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 58-70.
- Ural, A. (2012). Türk asıllı göçmenlerin hollanda'daki temel eğitim uygulamalarına yönelik ayrımcılık algıları. *Eğitim ve Bilim*, 37(165), 262-274.

- Yıldırım, E. (2021). *Okul Müdürlerinin Sosyal Adalet Liderliğinin Öğretmen Motivasyonuna Etkisinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.
- Yıldız, K. (2013). Örgütsel bağlılık ile örgütsel sinizm ve örgütsel muhalefet arasındaki ilişki. *Turkish Studies*, 8(6), 853-879.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Justice is a phenomenon that has existed since the beginning of human history and therefore needs to be focused on, defined, and made sense of (Doğangün, 2020). While trying to define the concept of justice, many thinkers have started with the concept of injustice, which is the exact opposite of the concept. While injustice refers to an event, the same does not apply to the concept of justice. For this reason, first of all, it is necessary to decide whether justice should be considered an abstract thought or a concrete expression (Töremen and Tan, 2010). With the increase in internal and external migration for various reasons, individuals with different cultures, religions, beliefs, and traditions live together in countries and communities. This situation also manifests itself in schools, which are social organizations, and it becomes difficult to achieve social justice in schools (Kondakç, Kurtay, Oldaç, & enay, 2016). Social justice leadership is aware of situations that cause inequality among students and school leaders who have adopted the school's vision, beliefs, and practices to address these inequalities (Pipe, 2019). Organizational cynicism, or negative feelings toward the person who feeds his organization, would cause the organization to exhibit incoherent and unjust behavior in order to have faith in the organization's functioning, and as a result, negative attitudes toward the organization (Armstrong, 2012). The purpose of this study is to determine the relationship between social justice leadership behaviors of school administrators and organizational cynicism as perceived by teachers working in primary and secondary schools. The sub-objectives of the research, which were created in line with the general purpose, are as follows:

- According to teachers' opinions, what is the level of social justice leadership behavior of school administrators?
- At what level are the teachers' perceptions of organizational cynicism?
- According to teachers' opinions, is there a significant relationship between school administrators' social justice leadership decisiveness and teachers' organizational cynicism levels?

Is social justice leadership a significant predictor of organizational cynicism?

Method

The research was designed as a correlational research model, which is one of the quantitative research types. Within the scope of the research, 375 teachers working in the city center and districts of Rize were reached, but 59 scales were not taken into consideration due to deficiencies and incorrect fillings found in the collected scales. In this study, teachers' perceptions of their leadership behaviors as school administrators were used to measure the duty of Kutkut zdemir and social justice (2015), as developed by the "Social Justice Leadership Scale-Teacher Form," and organizational cynicism, as developed by the Kalaga (2009) and adapted to Turkish by the "Organizational Cynicism Scale." The demographic data of the teachers who make up the sample of the research were evaluated, their frequencies and percentages were calculated, and the qualities of the sample were determined. According to the teachers' perceptions of the school administrators, the average and standard deviation values were taken to determine the social justice leadership behaviors and the organizational cynicism levels of the teachers. In addition, correlation analysis was conducted to decipher the relationship between social justice leadership behaviors and organizational cynicism. In order to investigate the effect of social justice leadership on organizational cynicism, multiple linear regression analysis was performed.

Findings (Results)

According to teacher perceptions, it was determined that $X = 4.06$ for the support dimension of social justice leadership, $X = 4.10$ for the critical consciousness dimension, $X = 3.64$ for the participation dimension, and $X = 3.93$ for the sum of the scale. It has been observed that teachers' perceptions are realized at the highest critical consciousness and lowest participation level. According to teacher perceptions, $X = 2.21$ for the cognitive dimension of organizational cynicism, $X = 1.64$ for the affective dimension, $X = 2.35$ for the behavioral dimension, and $X = 2.07$ for the scale sum. It has been observed that teachers' perceptions are realized at the highest behavioral and lowest affective dimensions. In addition, there is a decisively significant relationship between social justice leadership and organizational cynicism; the magnitude of the relationship is 0.49 [$r = -0.49$; $p < 0.01$]. In relation to the analysis of organizational cynicism, according to the results of multiple linear regression, the impact of the support, critical awareness, and participation variables on teachers' perceptions of organizational cynicism at the middle level is expected to have a statistically significant correlation [$R = 0.51$, $R^2 = 0.26$, $F_{(3,312)} = 37.771$, $p = 0.00$]. The variables of support, critical consciousness, and

participation together explain 26% of organizational cynicism. According to the findings obtained, it is concluded that 26% of the change in teachers' organizational cynicism levels is due to the social justice leadership behaviors and attitudes of school administrators as perceived by teachers.

Conclusion and Discussion

According to the results of this research, there is a negative relationship between the social justice leadership style exhibited by school administrators and the organizational cynicism levels of teachers. The negative attitude of school administrators towards students, teachers, and other staff at the school, the disregard of their opinions, the inability to effectively involve people in the management process, and their religion, language, race, gender, etc. Teachers develop negative emotions and attitudes toward the school when they do not treat everyone equally and do not encourage students to treat these people equally, as well as when they exhibit unfair behaviors. In this case, what the school administrator should do is keep the teachers' organizational cynicism levels at a minimum by displaying behaviors appropriate to the social justice leadership style. The student will have to study in a school environment where negative weather prevails, and this negative weather will also negatively affect student motivation. As a result of these, the institution will have difficulty achieving the success it wants to achieve. By deconstructing this relationship between social justice leadership and organizational cynicism, the school administrator can contribute to the emergence of positive results for the institution, teacher, and student.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 16 Sayı: 43 Nisan 2023

Yayın Geliş Tarihi: 02.001.2023 Yayına Kabul Tarihi: 26.03.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1228287>

Makale Türü: Derleme Makalesi/Review Article

Atıf/Citation: Sümer Öncel, S. (2023). Türkiye’de Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrencilerin Kaynaştırılmasına Yönelik Yapılmış Araştırmaların İncelenmesi. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 125-146.

TÜRKİYE’DE OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÖĞRENCİLERİN KAYNAŞTIRILMASINA YÖNELİK YAPILMIŞ ARAŞTIRMALARIN İNCELENMESİ

*Sibel SÜMER ÖNCEL**

Öz

Bu araştırmanın amacı 2010-2022 yıllarında Otizm Spektrum Bozukluğu olan kaynaştırma öğrencilerine yönelik Türkiye’de hazırlanan tezlerin ve makalelerin yıllara, üniversitelere, enstitülere, alanlarına, katılımcılara, araştırma modeline, veri ölçme araçlarına göre değerlendirilmesidir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırmada Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi aracılığıyla 13 teze Dergipark, Google Scholar sistemi üzerinden de konu ile ilgili 5 makaleye ulaşılmıştır. Ulaşılan araştırmalar çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. 12 yıl içinde OSB’li öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik toplamda 18 araştırmanın yapılmış olması bu alana yönelik araştırmaların istenilen seviyede olmadığını göstermektedir. Sonuç olarak OSB’li öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik yapılmış çalışmaların sayısının az olduğu ve bu kapsamda yapılan araştırmaların öğretmenlerin görüşlerine yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Otizm, kaynaştırma, doküman analizi.

* Öğretmen, MEB, sibelsmr.55@gmail.com, Şanlıurfa/Türkiye

INVESTIGATION OF STUDIES ON THE MAINSTREAMING OF CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER IN TURKEY

Abstract

The aim of this research is to evaluate the theses and articles prepared in Turkey for mainstreaming students with Autism Spectrum Disorder in 2010-2022 according to years, universities, institutes, fields, participants, research model and data measurement tools. Document analysis technique, which is one of the qualitative research methods, was used in the research. In the research, 13 theses through the National Thesis Center of the Council of Higher Education; 5 articles on the subject were reached through Dergipark and Google scholar system. The researches reached were examined in terms of various variables. The fact that a total of 18 studies have been conducted on the inclusion of children with autism in 12 years shows that the researches in this field are not at the desired level. As a result, it is seen that the number of studies on the inclusion of children with ASD is low and the studies conducted in this context are studies on the opinions of teachers.

Keywords: Autism, mainstreaming, document analysis.

1. Giriş

Otizm spektrum bozukluğu (OSB), sosyal etkileşimde kalıcı bozulmalar ve sınırlı, tekrarlayan davranışsal zorluklara neden olabilen gelişimsel bir yetersizliktir. Ayırıcı tanılardaki gelişmelerin yanı sıra artan farkındalıkla birlikte mevcut yaygınlık oranlarına bakıldığında her 54 çocuktan 1'ine OSB tanısı konulduğu ifade edilmiştir (Maenner, Shaw ve Baio, 2020). OSB olan bireylerin yaşadığı sosyal zorlukların yanı sıra birçoğunda dil ve iletişim sorunları, tekrarlayan, kendi

kendini uyarıcı, stereo-tipik davranışlara sahip oldukları belirtilmektedir (Simpson, Boer-Ott, ve Smith-Myles, 2003).

OSB’li çocukları günlük yaşamın sosyal ortamlarına dahil etmek ve özellikle onları sadece yoğun özel eğitim seanslarına değil ayrıca kaynaştırma eğitimine de dahil ederek normal okullardaki tipik gelişim gösteren akranlarıyla birlikte becerilerini geliştirmeleri sağlanabilir. OSB’li öğrencilerin akran kabulü ve olumlu sosyal etkileşimlerdeki artışla birlikte, diğer yaşamsal becerilerinin yanı sıra sosyal becerileri öğrenme fırsatı da artmaktadır (Guralnick, Connor ve Hammond, 1995).

OSB’li çocuklar için hangi eğitim ortamının en iyi olduğu konusunda devam eden bir tartışma olduğu bilinmektedir. Tarihsel olarak, OSB’li öğrencilerin, tipik gelişim gösteren akranlarından ayrı sınıflarda ve hatta ayrı okullarda eğitim aldıkları belirtilmiştir (Furfaro, 2017; Seymour, 2017). OSB’li öğrencilerin diğer özel gereksinimli öğrencilere göre kaynaştırma eğitiminden daha az yararlandıkları belirtilmektedir (Bitterman, Daley, Misra, Carlson, ve Markowitz, 2008). Ancak daha yakın zamanlarda, artan sayıda OSB’li öğrenciler ve diğer özel gereksinimli öğrenciler, tipik olarak gelişen akranlarıyla birlikte genel eğitim sınıflarına dahil edilmektedir (Furfaro, 2017; Seymour, 2017).

Kaynaştırma eğitimi özel gereksinimli bireylerin tipik gelişim gösteren akranları ile aynı sınıfta eğitim almaları ve gerektiğinde destek özel eğitim hizmetlerinden yararlanabilmesine dayanmaktadır (Acarlar, 2013). Kaynaştırma/Bütünleştirme yoluyla eğitim genelgesine göre (2017) özel gereksinimli bireyler kaynaştırma yoluyla eğitimlerini tipik gelişim gösteren akranlarıyla birlikte aynı sınıfta tam zamanlı eğitim sürdürebilecekleri gibi özel eğitim sınıflarında yarı zamanlı olarak da eğitim görebilmektedirler. Kaynaştırma eğitimi; OSB’li öğrencilerin öğrendiği becerileri doğal ortamlarda kullanabilmesini, tipik gelişim gösteren akranlarıyla

bir arada zaman geçirmelerini ve etkinlikleri paylaşabilmeleri açısından oldukça önemli görülmektedir (MEB, 2017).

Alan yazında kaynaştırma uygulamasına ilişkin yapılmış birçok araştırma bulunmaktadır (Anılan ve Kayacan, 2015; Toy ve Duru, 2016; Söğüt ve Deniz, 2018; Aktan, Budak ve Botabekovna, 2019; Değirmenci Kurt ve Tomul, 2020). Alan yazını incelediğimizde Türkiye’de zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin kaynaştırılmalarına ilişkin (Eripek, 2004) araştırma bulunmaktayken OSB’li öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik çalışmaların gözden geçirildiği araştırmalar bulunmamaktadır. OSB’li öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik araştırmaların incelenmemesinin alan yazında bir boşluk oluşturduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada OSB’li öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik makale ve tezler incelenmiş olup bu kapsamda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- 1- OSB’li olan öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerinin yıllara, üniversitelere, enstitülere, anabilim dallarına, katılımcılara, araştırma modeline, veri ölçme araçlarına göre dağılımı nedir?
- 2- OSB’li olan öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik yapılmış makalelerin yıllara, dergilere, katılımcılarına, araştırma modeline, ölçme araçlarına göre dağılımı nedir?

2. YÖNTEM

2.1.Araştırma Deseni

Bu araştırma Türkiye’de OSB’li öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik yapılmış araştırmaları incelemek için doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Doküman analizi yapılan araştırmaların birincil ya da ikincil kaynak olarak gözden

geçirilmesi, sorgulanması ve analiz edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Doküman analizi basılı ve elektronik materyalleri incelemek ve değerlendirmek için yapılan sistematik bir işlemdir (Bowen, 2009). Doküman analizi yöntemi kullanılarak ulaşılan tez ve araştırma makalelerinin içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi sözlü, basılı ve elektronik materyallerin nesnel ve sistematik olarak incelenmesi ve temalar halinde bilginin düzenlenmesidir.

2.2.Tarama Süreci

Bu araştırma da yurt içi makaleler için elektronik veri tabanlarından Google Scholar, ERIC, EBSCOHost veritabanları kullanılmıştır. Yurt içi yüksek lisans ve doktora tezleri için de YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanı kullanılmıştır. Yurt içi makaleler için ilk adımda “kaynaştırma”, “otizm”, “OSB” arama terimleri kullanılmıştır. Bu ilk aramada 6240 makale bulundu. Bu makalelerden OSB’li öğrencilerin kaynaştırılmasına ilişkin yazılmış 5 makale bulundu. Yüksek lisans ve doktora tezleri için kullanılan ulusal tez arama merkezinde “kaynaştırma”, “inclusive”, “mainstreaming”, “otizm”, “autism” anahtar kavramları kullanılarak OSB’li öğrencilerin kaynaştırılmasına ilişkin 13 teze ulaşılmıştır.

2.3.Dahil Etme ve Dışlama Ölçütleri

Yurt içi tezlerin belirlenmesinde (1) tezin OSB’li çocuklar ile ilgili olması, (2) tezin kaynaştırma ile ilgili olması (3) 2010-2022 yılları arasında yayımlanmış araştırmalar olması (4) yüksek lisans veya doktora tezi olması kriterleri dikkate alınmıştır. Yurt içi makalelerin belirlenmesinde 1) OSB’li çocuklar ile ilgili olması, (2) kaynaştırma ile ilgili olması, (3) 2010-2022 yılları arasında yayımlanmış araştırmalar olması ve (4) Türkiye’de hakemli dergilerde yayınlanmış olması kriterleri dikkate alınmıştır. Kongre kitapçıklarında yayınlanmış makaleler, tezlerden üretilmiş makaleler, TR dizinli dergide yayınlanmamış makaleler çalışmaya dahil edilmemiştir.

2.4. Araştırmanın Tutarlılığı ve İnanırcılığı

Elde edilen veriler sonucunda araştırmanın güvenilirlik hesabı için, Miles ve Huberman (1994), güvenilirlik formülü ($\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş Birliği}}{(\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı})}$) kullanılmıştır. Elde edilen verilerin güvenilirlik değeri % 97 olarak hesaplanmıştır. Araştırmalardaki uyum yüzdesinin 70 ve üstü olması, araştırma verilerinin kullanılabilceğini göstermektedir (Miles ve Huberman, 1994; Yıldırım ve Şimşek, 2012).

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizi için araştırmacı tarafından araştırmaları değerlendirebilmek üzere form hazırlanmıştır ve bu forma göre veriler incelenmiştir. Veriler makale çalışmaları için yayımlandığı dergi, yayım yılı, konu, katılımcı, araştırma modeli, ölçme aracı için veri toplanırken tez çalışmaları için yayımlandığı yılı, üniversite, enstitü, alanı, konusu, araştırma modeli ve ölçme araçları ile ilgili veriler toplanmıştır.

3.BULGULAR

Bulgular bölümünde araştırma sorularına göre elde edilen bulgular sunulmuştur.

3.1. OSB’li olan öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerinin yıllara, üniversitelere, enstitülere, alanlarına, katılımcılara, araştırma modeline, veri ölçme araçlarına göre dağılımı

Tablo 1. OSB’li Öğrencilerin Kaynaştırılması ile İlgili Yüksek Lisans Ve Doktora Tezinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam f	Toplam %
2022	1	-	1	7.6
2021	2	-	2	15.3
2020	1	-	1	7.6
2019	2	2	4	30.7
2018	1	1	2	15.3
2017	1	-	1	7.6
2016	1	-	1	7.6
2012	-	1	1	7.6
Toplam	9	4	13	100

Tablo 1’de 2010 ve 2022 yılları arasında OSB’li öğrencilerin kaynaştırılması ile ilgili 9 yüksek lisans tezi ve 4 doktora tezinin hazırlandığı görülmektedir. En fazla tezin 2019 yılında (f=4) hazırlandığı görülmektedir. 2010, 2011, 2013, 2014, 2015 yıllarında OSB’li öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik yüksek lisans veya doktora tezinin hazırlanmadığı görülmektedir. 2012 yılından itibaren yapılan tezlere baktığımızda bu konu ile ilgili doktora tezlerinin az olduğu göze çarpmaktadır. Tezlerin yapıldığı üniversitelere göre dağılımlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Tezlerin Yapıldığı Üniversitelere Göre Dağılımları

Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora	f	%
Amasya Üniversitesi	1	-	1	7.6
Ankara Üniversitesi	1	-	1	7.6
Çukurova Üniversitesi	1	1	2	15.3
Dokuz Eylül Üniversitesi	-	1	1	7.6
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	1	-	1	7.6
Gazi Üniversitesi	1	-	1	7.6
Gedik Üniversitesi	1	-	1	7.6
Marmara Üniversitesi	-	1	1	7.6
Toros Üniversitesi	1	-	1	7.6

Trakya Üniversitesi	2	1	3	23
Toplam	9	4	13	100

2010 ve 2022 yılları arasında OSB'li öğrencilerin kaynaştırılması ile ilgili 10 üniversitede yüksek lisans ve doktora tezinin hazırlandığı görülmektedir. En fazla tez çalışmasının Trakya Üniversitesinde (f=3) hazırlandığı görülmektedir. Tablo

2'deki verilere göre Dokuz Eylül ve Marmara Üniversitelerinde yüksek lisans tezine; Amasya, Ankara, Çukurova, Fatih Sultan Mehmet, Gazi, Gedik ve Toros Üniversitelerinde ise doktora tezine ilişkin bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Üniversitelerde yapılan tez çalışmalarının enstitülere göre dağılımı Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Tez Çalışmalarının Enstitülere Göre Dağılımı

Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı	f	%
Eğitim Bilimleri	4	30.7
Lisansüstü Eğitim Bilimleri	1	7.6
Sosyal Bilimler	7	53.8
Sağlık Bilimleri	1	7.6
Toplam	13	100

Tablo 3'e göre yazılan tezlerin enstitülere göre dağılımına baktığımızda genel olarak tezlerin Sosyal Bilimler Enstitüsü (f=7) başlığında yoğunlaştığı görülmektedir. En az çalışmanın Sağlık Bilimleri Enstitüsü (f=1) tarafından yayınlandığı görülmektedir. Tezlerin anabilim dallarına göre dağılımları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Tezlerin Anabilim Dalları Göre Dağılımları

Tezlerin Anabilim Dalları Göre Dağılımı	f	%
Özel Eğitim	2	15.3
Psikoloji	1	7.6
Okul Öncesi	3	7.6
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	1	7.6
Beden Eğitimi ve Spor	1	7.6
Fen Bilgisi	1	7.6

Engelli Çalışmaları	3	23
İlköğretim	1	7.6
Toplam	13	100

Tablo 4’e göre yapılan en fazla Engelli Çalışmaları (f=3) ve Okul Öncesi (f=3) alanında yapıldığı görülmektedir. Engelli çalışmaları ve özel eğitim alanları yayınlandıkları alan adları farklı olduğu için ayrı kategorilerde yazılmıştır. Engelli çalışmaları alanının dışındaki diğer alanlardan birer, özel eğitim alanında iki tez yazıldığı görülmektedir. Tezlerin konu dağılımları tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Tezlerin Konu Dağılımları

Tez konusuna göre dağılımı	f	%
Kullanılan öğretim yönteminin ya da programın etkililiği	3	23
Durum Saptama (Görüş, his, tutum, değişkelerin incelenmesi)	9	69.2
Akran ilişkilerinin incelenmesi	1	7.6
Toplam	13	100

Tablo 5’e göre tez konularının dağılımına baktığımız da yapılan çalışmaların daha çok durum saptama, görüş, his, tutum gibi değişkelerin incelenmesine (f=9) yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir. En az çalışmanın akran ilişkilerinin incelenmesine (f=1) yönelik yapılan çalışma olduğu görülmektedir. Tezlerin katılımcılarına yönelik dağılım tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Tezlerin Katılımcılarına Yönelik Dağılım

Katılımcı		f	%
Öğretmenler	Okul Öncesi	800	44.2
	Sınıf Öğretmeni	678	37.5
	Beden Eğitimi	91	5.03
Öğrenci	OSB	60	3.3
	Tipik Gelişim Gösteren	161	8.9
Ebeveyn		17	0.9
Toplam		1807	100

Tablo 6’ya göre çalışmaların daha çok öğretmenlerle (f=1569) gerçekleştirildiği görülmektedir. En az çalışmanın ebeveynlerle (f=17) yapıldığı görülmektedir.

Ayrıca yine yapılan OSB'li öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik çalışmalara baktığımızda OSB'li kaynaştırma öğrencilerinin (f=60) çalışmalara daha az dahil edildiği görülmektedir. OSB'li kaynaştırma öğrencilerinin çalışmalardaki sayılarının az olmasının çalışmaların daha çok öğretmen veya ebeveynlerin görüşleri, hislerine yönelik çalışmalar olmasından kaynaklı olduğu görülmektedir. Tezlerin araştırma modeline göre dağılımları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. OSB'li Öğrencilerin Kaynaştırılmasına Yönelik Yapılmış Tezlerin Araştırma Modeline Göre Dağılımı

Araştırma modeli	F	%
Nitel araştırma	4	30.7
İlişkisel Tarama Araştırmaları	4	30.7
Nitel araştırma	6	46.1
Durum Araştırmaları	4	30.7
Görüşme	1	7.6
Temellendirilmiş Kuram	1	7.6
Karma desen araştırma	1	7.6
Tek denekli araştırma	2	15.3
Katılımcılara arası Yoklama Evreli çoklu yoklama	1	7.6
Denekler arası yoklama denemeli Çoklu yoklama	1	7.6
Toplam	13	100

Tablo 7'ye göre tezlerin araştırma modeline baktığımızda daha çok nitel araştırma yönteminin (f=6) kullanıldığı görülmektedir. Nitel araştırma modelinde durum araştırması (f=4), görüşme (f=1), Temellendirilmiş kuram yaklaşımının (f=1) kullanıldığı görülmektedir. Nicel araştırma yöntemine baktığımızda ilişkisel tarama modeli (f=4) kullanıldığı görülmektedir. Tek denekli araştırma yönteminin kullanıldığı tezlere baktığımızda da katılımcılar arası yoklama evreli çoklu yoklama (f=1) ve denekler arası yoklama denemeli çoklu yoklamalar (f=1) modelinin kullanıldığı görülmektedir. İncelenen çalışmalara baktığımızda karma desenli bir araştırmanın yapıldığı da görülmektedir. Tezlerde kullanılan ölçme araçlarına göre dağılımlar Tablo 8'de görülmektedir.

Tablo 8. OSB’li Öğrencilerin Kaynaştırılmasına Yönelik Yapılmış Tezlerde Uygulanan Ölçme Araçlarının Dağılımı

Ölçme Araçları	f	%
Başkaları tarafından geliştirilen ölçekler	7	53.8
Yarı yapılandırılmış görüşme	4	30.7
Gözlem	1	7.6
Beceri Analizi	1	7.6
Toplam	13	100

Tablo 8’e baktığımızda tezlerde kullanılan ölçme araçlarının yarısının başkaları tarafından gerçekleştirilen ölçekler (f=7) olduğu görülmektedir. Tablo 8’e baktığımızda yarı yapılandırılmış görüşme formlarının da (f=4) oldukça kullanıldığı görülmektedir. Gözlem ve beceri analizi ise birer araştırmada kullanılmıştır.

3.2. OSB’li olan öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik yapılmış makalelerin yıllara, dergilere, katılımcılarına, araştırma modeline, ölçme araçlarına göre dağılımı

Tablo 9. OSB’li Öğrencilerin Kaynaştırılması ile İlgili Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Toplam f	Toplam %
2019	1	20
2018	1	20
2013	1	20
2012	1	20
2010	1	20
Toplam	5	100

Tablo 9’da 2010 ve 2022 yılları arasında OSB’li öğrencilerin kaynaştırılması ile ilgili beş makalenin hazırlandığı görülmektedir. 2010, 2012, 2013, 2018, 2019 yıllarında konuya ilişkin birer makale yazıldığı görülmektedir. 2011, 2014, 2015, 2016, 2017, 2020, 2021, 2022 yıllarında OSB’li öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik Türkiye’de hakemli dergilerde yayınlanmış herhangi bir makalenin hazırlanmadığı görülmektedir. Makalelerin yayınlandığı dergilere göre dağılımları Tablo 10’de verilmiştir.

Tablo 10.OSB’li Öğrencilerin Kaynaştırılmasına Yönelik Yapılmış Makalelerin Dergilere Göre Dağılımı

Dergi Adı	f	%
İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1	20
Buca Eğitim Fakültesi Dergisi	1	20
Milli Eğitim 3 Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi	1	20
İlköğretim Online	1	20
Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi	1	20
Toplam	5	100

Tablo 10’da OSB’li öğrencilerin kaynaştırılması ile ilgili 5 farklı dergide makalelerin yayınlandığı görülmektedir. Makalelerden 2’sinin eğitim fakültelerinin dergisinde (İnönü ve Buca Eğitim fakülteleri) yayınlandığı görülmektedir. Makalelerin konusuna göre dağılımlar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 11.OSB’li Öğrencilerin Kaynaştırılmasına Yönelik Yapılmış Makalelerin Konusuna Göre Dağılımı

Makalelerin konusuna göre dağılımı	F	%
Kullanılan öğretim yönteminin ya da programın etkililiği	1	25
Durum Saptama (Görüş, bilgi, tutum, çeşitli değişkelerin incelenmesi, bakış açısı)	4	75
Toplam	5	100

Tablo 11’e göre makalelerin konularının dağılımına baktığımız da yapılandırılan çalışmaların daha çok durum saptama, görüş, bilgi, tutum, çeşitli değişkelerin incelenmesine (f=4) yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir. Programın etkililiğine yönelik de bir çalışmanın olduğu görülmektedir. Makalelerinin katılımcılarına yönelik dağılım tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12.OSB’li Öğrencilerin Kaynaştırılmasına Yönelik Yapılmış Makalelerin Katılımcılara Göre Dağılımı

Katılımcılar	f	%
Öğretmenler	195	71.5
Okul Öncesi	193	70.9
Psikolog	1	0.3

Ergoterapist	1	0.3
Öğrenciler	83	26.7
Otizm Spektrum Bozukluğu olan Öğrenciler	41	15
Zihinsel Yetersizliği olan Öğrenciler	32	11.7
Ebeveynler	4	1.4
Toplam	272	100

Tablo 12’ye göre çalışmaların daha çok öğretmenlerle (f=195) gerçekleştirildiği görülmektedir. En az çalışmanın ebeveynlerle (f=4) yapıldığı görülmektedir. OSB’li öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik çalışmalara baktığımızda 41 OSB’li kaynaştırma öğrencisinin çalışmalara katıldığı görülmektedir. Makalelerin araştırma modeline göre dağılımları Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13.OSB’li Öğrencilerin Kaynaştırılmasına Yönelik Yapılmış Makalelerin Araştırma Modeline Göre Dağılımı

Araştırma modeli	f	%
Nicel araştırma	2	40
Betimsel Tarama	2	40
Nitel araştırma	2	40
Görüşme	2	40
Tek denekli araştırma	1	20
AB modeli	1	20
Toplam	5	100

Tablo 13’e göre makalelerin araştırma modeline baktığımızda nitel araştırma (f=2), nicel araştırma (f=2) ve tek denekli (f=1) araştırma modelinin kullanıldığı görülmektedir. Nitel araştırma modelinde görüşme (f=2), nicel araştırma modelinde betimsel tarama (f=2) ve tek denekli araştırma modelinden AB modelinin (f=1) kullanıldığı görülmektedir. Makalelerde kullanılan ölçme araçlarına göre dağılımlar tablo 14’te görülmektedir.

Tablo 14.OSB’li Öğrencilerin Kaynaştırılmasına Yönelik Yapılmış Makaleler de Uygulanan Ölçme Araçlarının Dağılımı

Ölçme Araçları	f	%
Başkaları tarafından geliştirilen ölçekler	2	50
Yarı yapılandırılmış görüşme	2	50
Toplam	4	100

Tablo 14'e baktığımızda makalelerde kullanılan ölçme araçlarının yarısının başkaları tarafından gerçekleştirilen ölçekler (f=2) diğer yarısının yarı yapılandırılmış görüşme formları (f=2) olduğu görülmektedir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

OSB'li öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik 2010- 2022 yılları arasında yapılan araştırmaların gözden geçirildiği bu çalışmada ölçütleri karşılayan 13 tez ve 5 makale incelenmiştir. İncelenen tezler araştırmanın yılı, yayınlandığı üniversite, enstitü, anabilim dalı, konusu, katılımcıları, araştırma modeli ve ölçme araçları kapsamında incelenmiştir. İncelenen makaleler ise araştırmanın yılı, yayınlandığı dergi, konusu, araştırma modeli katılımcıları ve ölçme araçları kapsamında incelenmiştir. 12 yıl içinde OSB'li öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik toplamda 18 araştırmanın yapılmış olması bu alana yönelik araştırmaların istenilen seviyede olmadığını göstermektedir. Sonuç olarak OSB'li öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik araştırmaların artması gerekmektedir.

Alan yazında OSB'li öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik tez ve makale çalışmalarına baktığımızda araştırmaların konusunun durum saptama, görüş, bilgi, his, tutum, değişkenlerin incelenmesine yönelik yoğunlaştığı görülmektedir (Akkuş, 2022; Şan, 2021; Yanaç Taylan, 2021; Keleş, 2019; Botour, 2019; Burak, 2019; Işık, 2018; Ünsal, Öksüz, 2018; Parlak, 2017; Lermi, 2016; Girli, Atasoy, 2012). İncelenen alan yazında kullanılan öğretim yönteminin ya da programın etkililiği (Okatan, 2019; Elmacı, 2018; Girli, Atasoy, 2010) ve akran ilişkilerine (Öztürk Özgönenel, 2012; Menteş, 2020) yönelik yapılmış araştırmalar da bulunmaktadır.

Araştırmaların katılımcılarına baktığımızda görüş, bilgi, tutum, çeşitli değişkenlerin incelenmesine yönelik yapılmış çalışmaların daha yoğun

olmasından kaynaklı araştırmalarda öğretmenlerin daha fazla yer aldığı görülmektedir (Akkuş, 2022; Şan, 2021; Botour, 2019; Burak, 2019; Keleş, 2019; Işık, 2018; Parlak, 2017; Lermi, 2016). Alan yazın incelendiğinde farklı araştırmalara ilişkin çalışmaların (Mieghem, Verschueren, Petry ve Struyf, 2018; Miyauchi, 2020) sonuçları ile benzerlik gösterdiği görülmekte ve en çok öğretmenlerin katılımı ile gerçekleştirilmiş araştırmaların olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca incelenen araştırmalarda OSB’li olan öğrencilerin yer aldığı araştırmalar ile az sayıda da olsa ebeveynlerin katıldığı araştırmaların da olduğu görülmektedir (Yanaç Taylan, 2021; Menteş, 2020; Keleş, 2019; Okatan, 2019; Elmacı, 2018; Parlak, 2017; Lermi, 2016). Araştırmalarda OSB’li öğrencilerin dahil edildiği araştırmaların sayısının az olduğu dikkat çekmekte ve OSB’li öğrencilerin kaynaştırma eğitimine dahil edilerek yapılacak araştırmaların daha fazla olması bu açıdan önem kazanmaktadır.

Alan yazın incelendiğinde araştırmalarda farklı araştırma modellerinin kullanıldığı görülmekle birlikte daha çok nitel araştırma yönteminin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Akkuş, 2022; Menteş, 2020; Keleş, 2019; Işık, 2018; Ünsal, Öksüz, 2018; Parlak, 2017; Lermi, 2016; Girli, Atasoy, 2012). İncelenen nitel araştırmalardan görüşme (Ünsal, Öksüz, 2018; Işık, 2018), durum araştırması (Akkuş, 2022; Menteş, 2020; Keleş, 2019; Parlak, 2017), temellendirilmiş kuram (Lermi, 2016) tekniklerinin kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Nicel araştırma modeli kullanılarak yapılan araştırmalar da ise betimsel tarama (Girli, 2013; Hacıbrahimoğlu, Ustaoglu, 2019), ilişkisel tarama (Şan, 2021; Yanaç Taylan, 2021; Botour, 2019; Burak, 2019) tekniklerinin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Tek denekli araştırmaları incelediğimizde ise AB modeli (Girli, Atasoy, 2010), katılımcılar arası yoklama evereli çoklu yoklamalar modelinin (Elmacı, 2018) ve denekler arası yoklama denemeli çoklu yoklamalar modelinin (Okatan, 2019) kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca alan yazını incelediğimizde karma desenli yapılan bir araştırmanın olduğu göze çarpmaktadır (Öztürk Özgönel, 2012).

Alan yazın incelendiğinde araştırmalarda ölçme araçlarında başkaları tarafından geliştirilen ölççeklerin (Şan, 2021; Yanaç Taylan, 2021; Botour, 2019; Burak, 2019; Hacıbrahimoglu, Ustaoglu, 2019; Girli, 2013; Öztürk Özgönel, 2012), yarı yapılandırılmış görüşme formlarının (Menteş, 2020; Işık, 2018; Ünsal, Öksüz, 2018; Parlak, 2017; Lermi, 2016; Girli, Atasoy, 2012) ve gözlemin (Menteş, 2020) kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ölçme araçlarına baktığımızda yalnızca bir çalışmada gözlem yoluyla veri toplandığı görölmektedir. Yapılan araştırmalarda veri toplarken ölççeklerden ve yarı yapılandırılmış görüşme formlarından yararlanıldığı görölmekte fakat bunlara ek olarak gözlemin de daha fazla kullanılması ile araştırmaların kalitesini arttıracakğı düşünölmektedir.

Sonuç olarak OSB'li öğrencilerin kaynaştırılmasına yönelik yapılmış çalışmaların sayısının az olduğı görölmektedir. Bu kapsamda yeni araştırmaların planlanarak yapılması önerilmektedir. Ayrıca araştırmaların katılımcılarının büyük çoğunluğunun öğretmenlerden oluştuğı görölmektedir. İleriki yıllarda OSB'li öğrencilerin araştırmalara daha fazla katılımları sağlanarak çalışmaların yürütölmesi önerilmektedir.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması ve yayınlanması için finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Acarlar, F. (2013). Kaynaştırma modeli ve özel gereksinimli çocukların özellikleri. B. Sucuoğlu ve H. Bakkaloğlu (Ed.), Okul öncesinde kaynaştırma: ne, ne zaman, nerede, nasıl, kim? (s. 24). Ankara:Kök
- Akkuş, M. (2022). *Sınıf Öğretmenlerinin Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı Kaynaştırma/Bütünleştirme Öğrencilerine Yönelik Uyarlamaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya.
- Aktan, O., Budak, Y., ve Botabekovna, A. (2019). “İlkokul Öğrencilerinin Kaynaştırma Öğrencilerine Yönelik Sosyal Kabul Düzeylerinin Belirlenmesi: Bir Karma Yöntem Çalışması.” *Elementary Education Online*, 18 (4), 1520-1538.
- Anılan, H., ve Kayacan, G. (2015). “Sınıf öğretmenlerinin gözüyle kaynaştırma eğitimi gerçeği.” *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 74-90.
- Bitterman, A., Daley, T., Misra, S., Carlson, E., ve Markowitz, J. (2008). “A National Sample of Preschoolers with Autism Spectrum Disorders: Special Education Services and Parent Satisfaction.” *Journal of Autism and Developmental Disorders* volume, 38, 1509-1517.
- Botour, C. (2019). *Beden eğitimi öğretmenlerinin otizmlili kaynaştırma/bütünleştirme öğrencisine yönelik his, tutum ve görüşlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Burak, Y. (2019). *Otizmlili çocukların eğitsel yerleştirilmesi, kaynaştırılması ve bütünleştirilmesinde öğretmenlerle ilgili değişkenlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

- Değirmenci Kurt, A., ve Tomul, E. (2020). “Sınıf Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi.” *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4 (7), 144-154.
- Elmaci, E. (2018). *Otizm spektrum bozukluğu olan 7. sınıf kaynaştırma öğrencilerine fen bilgisi deneylerinin öğretiminde video-destekli resimli etkinlik çizelgesinin etkililiği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Eripek, S. (2004). “Türkiye’de Zihin Engelli Çocukların Kaynaştırılmalarına İlişkin Olarak Yapılan Araştırmaların Gözden Geçirilmesi.” *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5 (2) 25-32.
- Furfaro, H. (2017, May 12). *Inclusive Classes are Best Option for Some Children with Autism*. [https://www.spectrumnews.org/news/inclusive-classes-best-option-children-autism/adresinden alındı](https://www.spectrumnews.org/news/inclusive-classes-best-option-children-autism/adresinden%20alındı)
- Guralnick, M., Connor, R. T., ve Hammond, M. (1995). “Parent perspectives of peer relationships and friendships in integrated and specialized programs.” *AJMR-American Journal on Mental Retardation*, 99(5), 457-475.
- Işık, S. (2018). *Okul öncesi öğretmenlerinin tam zamanlı kaynaştırma kararı olan otizmlili öğrencilerin eğitimine ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Keleş, O. (2019). *Okul öncesi dönemde erken müdahale programları kapsamında bir kaynaştırma/bütünleştirme uygulamasına ilişkin durum çalışması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Lermi, E. *Otizmlili öğrencilerin kaynaştırma ortamında beden eğitimi dersine katılımlarının Beden Eğitimi Öğretmenleri ve ebeveynler bakış açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans Tezi, Gedik Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Menteş, H. S. (2020). *Otizm spektrum bozukluğuna sahip bir çocuğun okul öncesi kaynaştırma sınıfındaki akran ilişkilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Okatan, İ. (2019). *Kaynaştırma Eğitimine Devam Eden Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrencilere Sosyal Beceri Öğretiminde Fırsat Öğretiminin Etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk-Özgönel, S. (2012). *Otizm tanılı kaynaştırma öğrencilerinin bulunduğu sınıflarda akran ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik bir eğitim programının etkililiğinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Parlak, C. (2019). *Otizimli kaynaştırma öğrencilerinin okulöncesi dönemden ilkokula geçişte yaşadıkları sosyal uyum problemlerinin aile ve öğretmen görüşleri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Söğüt, D., ve Deniz, S. (2018). “Sınıf Öğretmenlerinin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) Hazırlamada Karşılaştıkları Güçlükler ve Kaynaştırma Uygulamalarına İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi.” *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 423-443.
- Simpson, R. L., Boer-Ott, S. R., ve Smith-Myles, B. (2003). “Inclusion of learners with autism spectrum disorders in general education settings.” *Topics in Language Disorders*, 23(2), 116–133.
- Şan, S. (2021). *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan 3-6 Yaş Çocukların Kaynaştırılmasına Yönelik Okul Öncesi Öğretmenlerinin Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

- Toy, S., ve Duru , S. (2016). “Sınıf Öğretmenlerinin Öğretmen Öz Yeterlikleri İle Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Yeterlik İnançlarının Karşılaştırılması.” Ege Eğitim Dergisi, 1: 146-173.
- Yanaç Taylan, F. (2021). *Okul Öncesi Kaynaştırma Ortamlarındaki Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Katılımları Ve Farklı Değişkenlerle İlişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

When we examine the literature, there is research on the inclusion of mentally retarded children in Turkey (Eripek, 2004), but there are no studies on the inclusion of children with ASD. It is thought that not examining the studies on inclusion of children with ASD creates a gap in the literature. In this study, articles and theses on inclusion of children with ASD were examined and answers were sought to the following questions within this scope.

- 1- What is the distribution of master's and doctoral theses made for inclusion of children with ASD according to years, universities, institutes, fields, participants, research model, data measurement tools?
- 2- What is the distribution of articles about inclusion of children with ASD according to years, journals, participants, research model and measurement tools?

Method

In this research, document analysis technique was used to examine the studies conducted in Turkey on the inclusion of children with ASD.

Findings (Results)

Findings of master's and doctoral theses on inclusion of children with ASD

Between 2010 and 2022, it is seen that 9 master's theses and 4 doctoral theses on the inclusion of children with ASD were prepared. It is seen that the most

thesis studies were prepared at Trakya University (f=3). When we look at the distribution of theses written according to the institutes according to Table 3, it is seen that the theses are generally concentrated under the title of Social Sciences Institute (f=7). It is seen that at least the study was published by the Institute of Health Sciences (f=1). According to Table 4, it is seen that it is mostly

done in the fields of Disability Studies (f=3) and Preschool (f=3). When we look at the distribution of thesis topics according to Table 5, it is seen that the studies are mostly focused on determining the situation, opinions, feelings, attitudes, and examining variables (f=9). It is seen that the least number of studies is the study of peer relations (f=1). According to Table 6, it is seen that the studies are mostly carried out with teachers (f=1569). It is seen that the least amount of work was done with parents (f=17). In addition, when we look at the studies on inclusion of children with autism, it is seen that inclusion students with autism (f=60) are less included in the studies. When we look at the research model of the theses according to Table 7, it is seen that the qualitative research model (f=6) is mostly used. When we look at Table 8, it is seen that half of the measurement tools used in theses are scales (f=7) performed by others.

Findings of articles on inclusion of children with ASD

Table 1 shows that 5 articles on the inclusion of children with ASD were prepared between 2010 and 2022. In Table 2, it is seen that articles on the inclusion of children with ASD were published in 5 different journals. When we look at the distribution of the subjects of the articles according to Table 3, it is seen that the studies are mostly focused on determining the situation, opinions, knowledge, attitudes, and examining variables (f=4). According to Table 4, it is seen that the studies are mostly carried out with teachers (f=195). It is seen that the least amount of work was done with parents (f=4). When we look at the research model of the articles according to Table 5, it is seen that qualitative research (f=2), quantitative research (f=2) and single-subject (f=1) research model are used. When we look at Table 6, it is seen that half of the measurement tools used in the articles are scales performed by others (f=2) and the other half are semi-structured interview forms (f=2).

Conclusion and Discussion

In this study, in which the studies conducted between 2010 and 2022 on the inclusion of children with ASD were reviewed, 13 theses and 5 articles that met

the criteria were examined. The fact that a total of 18 studies have been conducted on the inclusion of children with autism in 12 years shows that the researches in this field are not at the desired level. As a result, there is a need for more research on the inclusion of children with autism.

When we look at the thesis and article studies on the inclusion of children with ASD in the literature, it is seen that the subject of the research is focused on determining the situation, opinion, knowledge, feeling, attitude and variables (Akkuş, 2022; Şan, 2021; Yanaç Taylan, 2021; Keleş, 2019; Botour, , 2019; Burak, 2019; Işık, 2018; Ünsal, Öksüz, 2018; Parlak, 2017; Lermi, 2016; Girli, Atasoy, 2012). There are also studies on the effectiveness of the teaching method or program used in the literature (Okatan, 2019; Elmacı, 2018; Girli, Atasoy, 2010) and peer relations (Öztürk Özgönel, 2012; Menteş, 2020).

When the literature is examined, it is seen that different research models are used in the studies, but it has been concluded that more qualitative research models are used (Akkuş, 2022; Menteş, 2020; Keleş, 2019; Işık, 2018; Ünsal, Öksüz, 2018; Parlak, 2017; Lermi, 2016; Girli , Atasoy, 2012). It was concluded that descriptive scanning (Girli, 2013; Hacıbrahimoğlu, Ustaoglu, 2019) and relational scanning (Şan, 2021; Yanaç Taylan, 2021; Botour, 2019; Burak, 2019) techniques were used in studies conducted using the quantitative research model. When we examine single-subject studies, it is seen that the AB model (Girli, Atasoy, 2010), multiple probes model with inter-participant probe levels (Elmacı, 2018) and multiple probes model with probe-tested between-subjects (Okatan, 2019) are used. In addition, when we examine the literature, it is striking that there is a mixed pattern research (Öztürk Özgönel, 2012).

When the literature is examined, it is seen that the scales developed by others in measurement tools (Şan, 2021; Yanaç Taylan, 2021; Botour, 2019; Burak, 2019; Hacıbrahimoğlu, Ustaoglu, 2019; Girli, 2013; Öztürk Özgönel, 2012), semi-structured interview forms (Menteş) , 2020; Işık, 2018; Ünsal, Öksüz, 2018; Parlak, 2017; Lermi, 2016 Girli, Atasoy, 2012) and observation (Mentes, 2020).

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA LAKAPLAR:

BESNİ İLÇESİ ÖRNEĞİ*

Büşranur ASLAN**

Burak TELLİ***

Öz

Ad bilimi; canlı, cansız varlıkların veya soyut kavramların adıyla ilgilenen bilim dalıdır. Ad biliminin inceleme alanlarından biri de kişi adlarını (antroponomi) inceleyen bilim dalıdır. Ad kullanımı Türk toplumunda kültürel, sosyal birçok alanda işlevsel olarak kullanılmaktadır. Kullanılan her ad bir kişiyi temsil etmektedir. Ad biliminin inceleme alanlarından birini lakaplar oluşturmaktadır. Lakaplar genellikle insanlar arasında ilişkilerin hâlâ önemini koruduğu kırsal kesimlerde görülmektedir. Kırsal kesimlerde nüfusun azlığına bağlı olarak insanlar birbirlerini lakapları ile çağırılmaktadır. Böylece ifadede ve davranışta samimilik, canlılık ve etkileycilik görülmektedir. Kullanılan her lakap, bölgenin coğrafyasından, tarihinden, kültüründen ve sosyal hayatlarından izler taşımaktadır. Söz varlığı bakımından önemli bir yere sahip Türkiye Türkçesi ağızları ve onun bir yansıması olan lakaplar, Türkiye Türkçesi ağızlarında varlığını hâlâ sürdürmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan ve tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Besni ilçesinde lakap verme

* Bu çalışma Doç. Dr. Burak Telli danışmanlığında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda, Büşranur Aslan tarafından hazırlanan "Besni İlçesi ve Köyleri Ağız" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Doktora öğrencisi, Adiyaman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, busranuraslan02@gmail.com, Adiyaman/Türkiye

*** Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, btelli46@gmail.com, Kahramanmaraş/Türkiye

geleneği canlılığını korumaktadır. Bu alışmada, Besni ilçesi ve köylerinde verilen lakaplar derleme yöntemi ile tespit edilmiştir. Yöre halkının ağzından söyleniş şekillerine göre lakaplar yazıya aktarılmıştır. Tespit edilen lakaplar verilif nedenlerine ve yapılarına göre tasnif edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ad bilimi, lakaplar, Besni lakapları, Besni.

NICKNAMES IN TURKEY TURKISH DIALECTS: THE EXAMPLE OF BESNİ DISTRICT

Abstract

Nomology is the branch of science that deals with the names of living and non-living beings or abstract concepts. One of the fields of study of the science of names is the branch of science that examines personal names (anthroponomy). The use of names is used functionally in many cultural and social fields in Turkish society. Each name used represents a person. One of the fields of study of name science is nicknames. Nicknames are generally seen in rural areas where relations between people are still important. Depending on the small population in rural areas, people call each other by their nicknames. Thus, sincerity, liveliness and impressiveness are seen in expression and behavior. Each nickname bears traces of the geography, history, culture and social life of the region. Turkish dialects, which have an important place in terms of vocabulary, and nicknames, which are a reflection of it, still continue to exist in Turkish dialects. The tradition of giving nicknames in Besni district, which is located in the Southeastern Anatolia Region and has hosted many civilizations throughout history, preserves its vitality. In this study, the nicknames given in Besni district and villages were determined by compilation method. The nicknames were transferred to writing according to the way they were said by the local people. The determined nicknames were classified according to the reasons and structures.

Keywords: Onomastics, nicknames, Besni's nicknames, Besni.

GİRİş

Ad, sözlükte "1.Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim, nam; 2.Herkeşe tanınmış ve ya işitilmif olma durumu; 3.Canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, çeşitli durumları

bildiren kelime, isim” anlamlarına gelmektedir (Türkçe Sözlük, 2011) . TDV İslam Ansiklopesine göre lakap: *“Bir kimseye asıl adından ayrı olarak sonradan takılan ikinci ad; şeref pâyesi; halife ve sultanların hâkimiyet alâmeti”*olarak adlandırılmaktadır.

Adlar insanlar arasında iletişimin başlaması için önemli öğelerdir. Eski zamanlardan beri ad verme geleneği toplumlar için önemli bir olay olarak görülmüştür. Türklerde lakap takma eski bir gelenektir. Türklerde çocuklar belli bir yaşa geldikten sonra kahramanlık göstermedikçe lakap verilmezdi. Dede Korkut Hikayeleri’nde görülen ad verme motifleri Oğuzlar’dan beri ad verme geleneğinin var olduğunu göstermektedir. Dede Korkut Hikayeleri’nde ad verme olayı önemli görülmüş ve kahraman mutlaka önemli bir olay sonucunda adını almıştır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikayesinde görüldüğü üzere uzun yıllar çocuğu olmayan Dirse Han’ın bir oğlu olur. Oğlan on beş yaşına gelene kadar adı yoktur. On beş yaşında bir boğa ile yaptığı çarpışma sonucunda Dede Korkut tarafından Boğaç adını alır.

“Türkler, en eski dönemlerden bu yana adın kutsal olduğuna inanmakta ve hemen her Türk coğrafyasında adlandırmanın bireyin kimliğini, varlığını somutlaştıran basit bir olgudan çıkıp dev bir folklor olayı hâline dönüştüğü görülmektedir. Bugün, Altay Türklerinde, Kırgızlarda, Kazaklarda olduğu gibi Anadolu topraklarında da bebek, dünyaya geldikten birkaç gün/birkaç hafta/birkaç ay sonra türlü ritüeller ve merasimler eşliğinde ad almaktadır. Kişiye iradesi dışında verilen bu adlar, aile büyüklerinin zihninde kodlanmış toplumsal normların yansıması olabileceği gibi toplumdan bağımsız, bireysel zevk, beğeni ve tercihlerin de yansıması olabilmektedir. Dolayısıyla başlangıçta dil bilimin malzemesi olan adlar zamanla halk bilimin, sosyolojinin ve hatta dil-düşünce ilişkisi bağlamında psikolojinin de çalışma sahası olmuştur” (Parlak Kalkan, 2020:200).

Ad bilimi; canlı, cansız varlıkların veya soyut kavramların adıyla ilgilenen bilim dalıdır. Ad biliminin inceleme alanlarından biri de kişi adlarını (antroponomi) inceleyen bilim dalıdır. Kişi adları toplumların kültürel hazinesinin ortaya çıkarılması bakımından son derece önem arz etmektedir. Ad kullanımı Türk toplumunda kültürel, sosyal birçok alanda işlevsel olarak kullanılmaktadır. Kişilerin toplumdaki yerini ve sosyal ilişkilerdeki durumunu belirleyen ad kullanımı, insanlar arasındaki toplumsal birlikteliği sağlamaktadır. Kişiler, ad kullanarak toplumun bir üyesi hâline gelmektedir. Kullanılan her ad bir kişiyi temsil etmektedir.

“Kişilerle ilgili özel adlandırma biçimlerinden biri olan lakapların, adbilim içinde yapılan tasniflerde antroponimler kapsamında değerlendirildiği açıkça görülebilmektedir ve bu, kuşkusuz doğru bir yaklaşımdır. Bu bakımdan adlar için

söylenen şeylerin bir kısmının lakaplar için de geçerli olabileceğini vurgulamak mümkündür. Bununla birlikte lakapları, özel adlandırma biçimlerinin bir alt alanı olarak yine daha özel bir çerçevede değerlendirmenin gerekliliği de özellikle vurgulanmalıdır. Çünkü örneğin özel ad olarak isimler çoğu zaman anne baba tarafından ve çocuk henüz yeni doğduğunda verildiğinden çocuğun yaptığı bir eylem ya da başvurduğu söylem, dış görünüşü vb. özellikleri bu adlandırmada etkili olmamaktadır. Ancak lakap verme tamamen doğumdan sonraki dönemlerde, çoğu kez kişinin yaptığı bir eylemden, bir söyleminden, çeşitli fiziki ya da ruhsal özelliklerinden hareketle ortaya çıkmaktadır”(Keskin, 2021:56).

Ad biliminin inceleme alanlarından birini lakaplar oluşturmaktadır. Adbilim içerisinde yapılan sınıflandırmalar oldukça çeşitli olmakla birlikte bu tasniflerde tür adları alanı ve lakapların da özel adlar alanı içinde, kişi adları bünyesinde, “yakıştırma adlar” başlığı altında ve “mahlaslar”, “müstearlar”, “tapşirmalar”, “rumuzlar” ile birlikte değerlendirildiği görülmektedir (Boyras, 1998: 2; Zengin, 2014: 15-19). Kişi adları üzerine yapılan şu tasnif, konunun genel hatlarının belirlenmesi açısından önemlidir:

Kişi Adları:

1. Bireysel Olanlar

1.1. Doğarken alınanlar

1.1.1. Asıl ad

1.1.2. Soyadı

1.1.3. Göbek adı

1.2. Sonradan alınanlar

1.2.1. Hitap adı

1.2.2. Takma ad, müstear, mahlas, tapşırma, rumuz, nickname, kullanıcı adı

1.2.3. Lakap

1.2.4. Unvan, san (Zengin, 2014: 19).

Lakap, Arapça kökenli bir kelime olup Türkçe Sözlük'te “*Bir kimseye, bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya ailenin bir*

özelliğinden kaynaklanan ad” olarak tanımlanmaktadır. “*Lakap* sözcüğü Türkçede, belli bir dönemden sonra kullanılmaya başlanmıştır. Arapçadan dilimize geçen *lakap* sözünün yerine erken dönem yazılı metinlerde *er at* tamlamasının kullanıldığı görülmektedir” (Şahin, 2019: 38). “Günümüzde de belli başlı Türk lehçelerinde ufak tefek ses farklılıklarıyla lakap sözü yaygındır. Bu söz, Azerbaycan Türkçesinde *läqäp*, Tatar ve Başkurt Türkçesinde *läkap isim*, Kazak Türkçesinde *lakap*, Kırgız Türkçesinde *lakap at*, Özbek Türkçesinde *lakab*, Türkmen Türkçesinde *lakam*, Uygur Türkçesinde *läkäm* şeklinde görülmektedir. İnsanların gerçek adlar dışında en çok kullandıkları adlandırma biçimlerinden biri olan lakap, Gagavuz Türkçesinde *sokakça* şeklinde adlandırılmaktadır. Tatar ve Başkurt Türkçelerinde *kuşama ad* tamlamasından kaynaklandığı anlaşılan *kuşamat* sözüne de rastlanmaktadır. Türk dilinin pek çok alanında yaygın olarak kullanılan *lakap* sözcüğünün Türkçeden Ermenice, Sırpça, Arnavutça, Makedonca gibi dillere de geçmiş olduğu görülmektedir” (Ercilasun vd. 1991: 534-535; Özkan, 2016: 180-181).

Lakaplar ve lakaplarla karıştırılan başlıca terim ve kavramlar vardır: Asıl/ön ad, epitet, göbek adı, hitap, mahlas ve müstear ad, takma ad, unvan, aile ve sülale adları. Bu kavramlar lakaplar ile bazen karıştırılabilmektedir. Birbirine çok benzeyen ya da işlevsel açıdan zaman zaman birbirlerinin yerine geçtikleri göz önünde bulundurulmakla birlikte lakapların, yukarıda bahsedilen ve kendisiyle karıştırılan kavramlardan farklı, kendine özgü bir yapıya sahip oldukları vurgulanmalıdır. Bu bakımdan lakaplar adbilim içinde, adı geçen diğer tüm adlandırma biçimlerinden farklı tanımlanması ve değerlendirilmesi gereken bir konuma sahiptir (Keskin, 2021: 60).

Lakap, asıl ada sonradan eklenen ve kişinin herhangi bir özelliğinden dolayı verilen isimdir (Boyras, 1998:3-6). Lakaplar genellikle insanlar arasında ilişkilerin hâlâ önemini koruduğu kırsal kesimlerde görülmektedir. Kırsal kesimlerde nüfusun azlığına bağlı olarak insanlar birbirlerini lakapları ile çağırılmaktadır. Böylece ifadede ve davranışta samimilik, canlılık ve etkileyicilik görülmektedir.

Soyadı Kanunu’ndan önce insanlar birbirlerini tanımak ve diğer insanlarla isimlerini karıştırmamak amacıyla lakaplara başvurmuştur. Kullanılan lakaplar kişinin mesleği, fiziksel özellikleri, ruhsal yapısı, sülale ya da akrabalarının özellikleri, çevresinden gördüğü ilgi, alışkanlıklardan yola çıkılarak oluşturulmaktadır. Kullanılan her lakap, bölgenin coğrafyasından, tarihinden, kültüründen ve sosyal hayatlarından izler taşımaktadır.

Toplumlarda insanları kolayca ayırt etmek için isimlerinin yanında onlara birtakım özelliklerine göre lakaplar verilmiştir. Verilen lakaplar ile kişiler, insanlar arasında kolaylıkla ayırt edilmiştir. Lakapların kullanımına bakıldığında fiziksel özellikler, meslekler, soylar, etnik köken, yaşanan yer, kıskançlık,

imrenme, zeka durumu, çevreye karşı tutum gibi özellikler nedeniyle oluştuğu görülmektedir. Lakapların insanlar üzerinde olumlu ve olumsuz özellikleri bulunmaktadır. Lakaplar kimi zaman insanı öven ifadeler olduğu gibi kimi zaman da insanı yeren özellikler barındırmaktadır.

“Lakap, kişinin ailesi, anne-babası, soyu, mesleği, fiziki özellikleri, inancı, bir davranışı, memleketi, etnik kökeni gibi özelliklere bağlı olarak verildiğinden kişiyi tanımlamada kolaylıklar sağlamaktadır. Bu açıdan kişinin lakabı kişiliğini yansıtırken ad için ise böyle bir durum söz konusu değildir. Kişinin adı anne, baba veya büyüklere tarafından doğduğunda çeşitli dilek ve beklentiler düşünülerek verilmekte bu nedenle isim ve kişilik kimi zaman uyuşmakta kimi zaman da isim ve kişilik tamamen zıt olabilmektedir. Lakap ise doğrudan kişilik özelliklerini yansıttığından kişiyle kolay bir şekilde özdeşleşir ve çoğu zaman isimden ziyade kişiler lakaplarıyla tanınırlar” (Kardaş, 2018:210).

Söz varlığı bakımından önemli bir yere sahip Türkiye Türkçesi ağızları ve onun bir yansıması olan lakaplar, Türkiye Türkçesi ağızlarında varlığını hâlâ sürdürmektedir. Lakaplar, kullanıldığı yörenin dil özelliklerini, mizah anlayışını, gözlem gücünü, değerlerini ve dünya görüşünün anlaşılmasında önemli veriler sunmaktadır (Öztürk, 2016:260). Atalarımızın ruh inceliğinden, manevî değerlerinden olan zarif bakış kabiliyetlerinin sonucu olarak ortaya çıkan lâkaplar, aynı zamanda kullanıldığı dönemle ve bölge ile ilgili meslek isimlerinden, kişinin ait olduğu boy, soy, aşiret veya geldiği yer ile ilgili bilgileri yansıtması bakımından da önem arz etmektedir (Yeşilöz, 2012: 22-27).

Lakap verme geleneği Besni ilçesinde ve köylerinde canlılığını sürdürmektedir. Çalışmada, Besni ilçesi ve köylerinde verilen lakaplar tespit edilmiş olup bu lakapların neye göre verildiği üzerinde durulmuştur. Yöre halkının özellikle kırsal kesimde yaşayanlar arasında lakabı olmayan neredeyse bulunmamaktadır. Çalışma sonucunda, Besni ilçesinin ve köylerinde lakap verme geleneğinin nasıl ortaya çıktığı ve nasıl devam ettiği üzerinde durulmaktadır. Lakap verme geleneğinin yöre halkının ağızından söyleniş şekillerine göre yazılmasına önem gösterilmiştir. Tespit edilen lakaplar veriliş nedenlerine ve yapılarına göre alt başlıklarla tasnif edilmiştir. Besni ilçesi ve köylerinde kullanılan lakapların tasnifi ise şöyledir:

1. Veriliş Nedenlerine Göre Lakaplar

1.1. Kişinin Fiziksel Özelliklerine Göre Oluşturulan Lakaplar

körşih: Gözleri görmediği ve hoca olduğu için. (K1)

beliğirihlar: Aile büyüklerinin attan düşmesi sonucu beli kırık olduğu için. (K3)

1.2. Kişinin Mesleğine Göre Oluşturulan Lakaplar

aliçavuşlar: Çavuş oldukları için. (K18)

bekçiler: Bekçi oldukları için. (K9)

kasabinkörü: Kasap olduğu için. (K6)

müdürhalil: Müdür olduğu için. (K7)

şariyekatıplar: Katip oldukları için. (K4)

imamaliler: İmam ve aile büyüklerinin isminin Ali olduğu için.(K11)

hacelafızlar: Hoca oldukları için. (K12)

sakalar: Aile büyüklerinin savaş zamanında su taşıdıkları için. (K3)

topalsofu: Ayağı topal olduğu için. (K2)

sakallihoca: Sakalı uzun ve hocalık yaptığı için. (K5)

çoban Hacı: Çobanlık yaptığı için. (K15)

1.3. Kişinin Aile ya da Sülalesine Göre Oluşturulan Lakaplar

halilağagil: Aile büyüğünün ismi Halil olduğu için. (K10)

ahmetağalar: Aile büyüğünün ismi Ahmet olduğu için. (K9)

aslanağalar: Aile büyüğünün ismi Aslan olduğu için. (K11)

dilsizler: Aile içerisinde konuşamayan sayısı çok olduğu için. (K8)

ömerağalar: Aile büyüğünün ismi Ömer olduğu için. (K14)

süleymanağagil: Aile büyüğünün ismi Süleyman olduğu için. (K14)

şükrüağalar: Aile büyüğünün ismi Şükrü olduğu için. (K15)

ibişagağil: Aile büyüğünün ismi Halil olduğu için. (K1)

dayılar: Kişinin dayı tarafı olduğu için. (K6)

paşalar: Aile büyüklerine Paşa dedikleri için. (K7)

teyzenin Duran'ı: Kişinin teyzesinin oğlunun ismi Duran olduğu için. (K2)

kabadaygil: Aile büyüklerinin kendilerini beğenip kaba oldukları için. (K3)

ammiküttikler: Aile büyüklerinden amcaların boyları kısa olduğu için. (K4)

doğarlar: Aile büyüklerinin soyadı Doğar olduğu için. (K16)

1.4. Baba ve Oğul Adları Kullanılarak Oluşturulan Lakaplar

babazeyrek: Kişinin babasının ismi Zeyrek olduğu için. (K5)

babalar: Kişinin babası yardımsever olduğu için. (K8)

babuşunoğlugil: Kişinin babası yardımsever olduğu için. (K17)

asabinoğlu: Kişinin babasının ismi Asab olduğu için. (K17)

delioğullar: Kişinin babası aklını kaybetmediği için. (K4)

Hasan Ali'nin oğlu: Kişinin babasının ismi Hasan Ali olduğu için. (K8)

sineklininoğlu: Kişinin babası temiz olmadığı için(K1).

pisinoğlu: Kişinin babası temiz olmadığı için. (K5)

yaverinoğlu: Kişinin babası yaver olduğu için. (K4)

zelhaninoğlu: Kişinin annesinin ismi Zeliha olduğu için. (K16)

topalinoğlu Hacı: Kişinin babası topal olduğu için. (K13)

tutluoğullar: Kişinin babası Tut ilçesinden olduğu için. (K14)

şeyhonunoğlu Hasan: Kişinin babasının ismi Şeyhmus olduğu için. (K8)

köseninoğlu Hasan: Kişinin babası köse olduğu için. (K1)

emiroğulları: Kişinin babasının ismi Emir olduğu için. (K7)

1.5. Hayvan Adları Kullanılarak Oluşturulan Lakaplar

cücükler: Tavuk işiyle uğraştıkları için. (K1)

eşek Mahammet: Eşekleri olduğu için. (K5)

gidiğinkarısgil: Kişinin eşi keçi işiyle uğraştığı için. (K8)

gidikler: Keçi işiyle uğraştıkları için. (K12)

kuşlar: Kuş bekledikleri için. (K13)

öküz Bekir: Büyükbaş hayvan beslediği için. (K7)

ördekler: Ördek besledikleri için. (K9)

sinekli Ahmet: Hayvancılık işiyle uğraşması sonucu çok sinek olduğu için. (K16)

tavuslar: Tavus kuşu besledikleri için. (K8)

yılan Ahmet: Zayıf ve uzun boylu olduğu için. (K13)

1.6. Meyve-Sebze Adları Kullanılarak Oluşturulan Lakaplar

kavuncular: Kavun sattıkları için. (K5)

kavuncuoğlu: Kavun sattıkları için. (K5)

1.7. Kişi Adları Kullanılarak Oluşturulan Lakaplar

ahmedimillalar: Kişinin ismi Ahmet ve imam olduğu için.(K14)

hacı Ali: Kişinin ismi Hacı Ali olduğu için. (K16)

hacı Ali'nin torunları: Kişinin ismi Hacı Ali olduğu için. (K7)

hacımollalar: Kişinin ismi Hacı ve imam olduğu için. (K17)

hacı Bekirler: Kişinin ismi Hacı Bekir olduğu için. (K1)

hacıkıltañlar: Kişinin ismi Hacı olduğu için. (K6)

hacıkilimler: Kişinin ismi Hacı ve halıcılık mesleği yaptıkları için. (K3)

camçılı Ahmet: Kişinin ismi Ahmet ve cam işiyle uğraştığı için. (K17)

cennet Hacıgil: Kişinin ismi Hacı olduğu için. (K8)

çil Haciler: Kişinin ismi Hacı ve saç rengi turuncu olduğu için. (K15)

deli Haciler: Kişinin ismi Hacı olduğu için. (K6)

köpelilerin Müslümü: Kişinin ismi Müslüm olduğu için. (K1)

kör Mustafa: Kişinin ismi Mustafa ve gözleri görmediği için. (K8)

mamolar: Kişinin ismi Mahmut olduğu için. (K13)

hameyler: Kişinin ismi Hamit olduğu için. (K14)

hamolar: Kişinin ismi Hamit olduğu için. (K16)

kül Haciler: Kişinin ismi Hacı olduğu için. (K13)

vakkolar: Kişinin ismi Vakkas olduğu için. (K17)

yahyeler: Kişinin ismi Yahya olduğu için. (K12)

1.8. Kişinin Soyadına Göre Oluşturulan Lakaplar

göğüşler: Soyadları göğüş olduğu için. (K1)

kavaslar: Soyadları kavas olduğu için. (K18)

keleşler: Soyadları keleş olduğu için. (K11)

kiyalar: Soyadları kiya olduğu için. (K16)

küllükler: Soyadları küllük olduğu için. (K8)

mamanlar: Soyadları maman olduğu için. (K9)

şakalaşlar: Soyadları şakalaş olduğu için. (K12)

tayırlar: Soyadları tayır olduğu için. (K1)

teminler: Soyadları temin olduğu için. (K3)

temirler: Soyadları temir olduğu için. (K5)

uçurumlar: Soyadları uçurum olduğu için. (K3)

zeybekler: Soyadları zeybek olduğu için. (K8)

yaverler: Soyadları yaver olduğu için. (K1)

papatyalar: Soyadları papatya olduğu için. (K6)

parlaklar: Soyadları parlak olduğu için. (10)

mercenler: Soyadları mercan olduğu için. (K12)

1.9. Kişinin Kökenine Göre Oluşturulan Lakaplar

macar Vakkas: Kökeni Macar olduğu için. (K14)

kürd Ali: Kökeni Kürt olduğu için. (K16)

konyalılar: Konyalı oldukları için. (K10)

öyrekliiler: Öyrekli oldukları için. (K12)

sevreliler: Sevreli oldukları için. (K17)

1.10. Büyük-Küçük Adları Kullanılarak Oluşturulan Lakaplar

büyükevler: Aile olarak kalabalık oldukları için. (K8)

kellesibüyük: Kafaları büyük olduğu için. (K3)

küçükgelingil: Ailenin son gelini olduğu için. (K1)

küçükbeyler: Boyları kısa olduğu için. (K17)

battallar: Boyları uzun olduğu için. (K9)

kütto: Boyları kısa olduğu için. (K12)

1.11. Yiyecek Adları Kullanılarak Oluşturulan Lakaplar

dalağlar: Kasaplık yaptıkları için. (K15)

dolmalar: Kilolu oldukları için. (K1)

eşkiliaşlar: Çok fazla çorba içtikleri için. (K8)

küfteler: Köfte yapıp sattıkları için. (K11)

mercimekler: Mercimek ektikleri için. (K17)

aşpincikler: Yemek işiyle uğraştıkları için. (K13)

1.12. Dini Hassasiyetler Kullanılarak Oluşturulan Lakaplar

derişler: Hoca oldukları için. (K2)

sofular: Hoca oldukları için. (K9)

fakılar: Hoca oldukları için. (K8)

1.13. Veriliş Nedeni Tespit Edilemeyen Lakaplar

ayştanlar (K5), cammıkgiller (K8), çorobular (K15), çürükler (K9), dangalakçılar (K1), gohoslar (K7), hobular (K9), ilolar (K8), işolar (K5), kelberler (K3), kokoşlar (K11), kostoğlar (K6), maneyler(K8), matıflar (K2), omarolar (K10), ödolar (K18), öksüzaşıklar(K8), tasolar (K1)

2.Yapılarına Göre Lakaplar

2.1. Basit Yapılı Lakaplar

sakalar, dayılar, paşalar, babalar, cücükler, gidikler, kuşlar, ördekler, tavuslar, mamolar, hameyler, hamolar, vakkolar, yahyeler, göğüşler, kavaslar, keleşler, kiyalar, mamanlar, tayırlar, teminler, temirler, uçurumlar, zeybekler, yaverler, papatyalar, mercenler, battallar, kütto, dalağlar, küfteler, mercimekler, derişler, sofular, çorobular, fakılar, gohoslar, hobular, ilolar, işolar, kelberler, kokoşlar, kostoğlar, maneyler, matıflar, omarolar, ödolar, tasolar

2.2. Türemiş Yapılı Lakaplar

dilsizler, kavuncular, küllükler, parlaklar, şakalaşlar, konyalılar, öyrekliiler, sevreliler, dolmalar, ayştanlar, çürükler, dangalakçılar, doğarlar, bekçiler

2.3. Birleşik Yapılı Lakaplar

2.3.1. Belirtili İsim Tamlaması Şeklinde Kurulan Lakaplar

topalinoğlühaci, pisinoğlu, kasabinkörü, teyzenin Duran'ı, babuşunoğlugil, hasanalinininoğlu, asabinoğlu, sineklininoğlu, yaverinoğlu, zelhaninoğlu, şeyhonunoğlu Hasan, köseninoğlu Hasan, gidiğinkarısıgil, hacialinintorunları, köpelilerin Müslüm'ü

2.3.2. Belirtisiz İsim Tamlaması Şeklinde Kurulan Lakaplar

alıcavuşlar, şariyekatıplar, hacelafızlar, halılağagil, ahmetağalar, aslanağalar, ömerağalar, süleymanağagil, şükrüağalar, ibişağagil, kabadayıgil, ammiküttikler, babazeyrek, tutluoğullar, emiroğulları, ahmedimillalar, hacialı, hacimollalar, hacibekirler, hacıkılınlar, hacikilimler, hacifano, eşkiliaşlar, aşpincikler, cammıgiller

2.3.3. Sıfat Tamlaması Şeklinde Kurulan Lakaplar

topalsofu, büyüevler, kürd Ali, küçükbeyler, kör Mustafa, macar Vakkas, küççükgelingil, delioğullar, çoban Hacı, sakallıhoca, körşih, müdür Halil, imamaliler, eşek Mahammet, öküz Bekir, sinekli Ahmet, yılan Ahmet, kavuncuoğlu, cennethacıgil, çil Haciler, deli Haciler, kül Haciler, camçılı Ahmet, öksüzaşıklar

2.3.4. İsnat Grubu Şeklinde Kurulan Lakaplar

kellesibüyük, beligirihlar.

SONUÇ

Adlar insanlar arasında iletişimin başlaması için önemli öğelerdir. Eski zamanlardan beri ad verme geleneği toplumlar için önemli bir olay olarak görülmüştür. Söz varlığı bakımından önemli bir yere sahip Türkiye Türkçesi ağızları ve onun bir yansıması olan lakaplar, Türkiye Türkçesi ağızlarında varlığını hâlâ sürdürmektedir. Ağızlarda kişileri birbirinden kolayca ayırt etmek için onlara isimleri dışındaki özelliklerinden yola çıkarak lakaplar verilmiştir. Aynı zamanda lakaplar, kişinin ailesi, anne-babası, soyu, mesleği, fizikî özellikleri, inancı, bir davranışı, memleketi, etnik kökeni gibi özelliklere bağlı olarak verildiğinden kişiyi tanımlamada kolaylıklar sağlamaktadır.

Lakaplar, bir yörenin tarihini, kültürünü ve etnik yapısını ortaya çıkarmada önemli bir yere sahiptir. Bu bakımdan Besni ilçesi ve köylerinde kullanılan

lakapların günümüzde de varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Kullanılan lakaplar yöre insanının fiziki özelliklerine, tutum ve davranışlarına, ruhsal yönlerine göre şekillenmiştir. Çalışmada tespit edilen lakaplar veriliş nedenlerine ve yapılarına göre alt başlıklara ayrılmıştır. Veriliş nedenlerine göre lakaplar içerisinde sayıca en fazla, kişi adları kullanılarak oluşturulan lakaplardır. Kişinin adından yola çıkılarak onu diğer kişilerden ayırmak için lakaplar kullanılmıştır. Böylece aynı ada sahip iki kişi birbirinden kolaylıkla ayırt edilmiştir. İkinci olarak sayıca en fazla baba-oğul kelimeleri kullanılarak oluşturulan lakaplar gelmektedir. Besni ilçesinde genellikle lakaplar erkek adları kullanılarak oluşturulmuştur. Bu, ataya saygının bir ifadesidir. Yapılarına göre lakaplar başlığında ise en çok lakap, birleşik yapıli lakaplardır. Birleşik yapıli lakaplar iki ismin bir araya getirilerek kullanılması sonucunda oluşturulmaktadır. Böylece iki isim yan yana gelerek ifadeye canlılık anlamda ise bir yeni bir mana meydana gelmektedir. Besni ilçesinde kullanılan lakaplar orijinal lakaplardır. Tespit edilen lakaplar Türkiye Türkçesi ağızlarından farklı olarak kullanılmaktadır. Halkın kendine has ağız ve kültürel özelliklerinin tamamı sadece ait olduğu çevrede anlamlandırılabilir. Lakaplar, kullanılan bölgenin dil özelliklerini, değerlerini ve dünya görüşünün anlaşılmasında önemli veriler sunmaktadır. Tespit edilen lakaplardan hareketle Besni ilçesinin yerel kültürü açığa çıkarılmaktadır. Lakapların takılması, sözlü kültürün varlığı ve gücüyle ifade edilmektedir.

KAYNAKÇA

Boyraz, Ş. (1998). "Bir Yöre Örneğinden Hareketle Lakaplar Konusunda Bazı Dikkatler". *Türklük Bilimi Araştırmaları*: 7-10.

Bulut, S. (2012). "Anadolu Ağızlarında Kalıp Sözlere ve Bu Kalıp Sözlere Kullanım Özellikleri". *Turkish Studies*, 7(4).

Ercilasun, A. B. vd. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/lakap> (E.T: 01.02.2023)

Kardaş, C. (2018). "Muş İli Merkezinde Kullanılan Erkek Lakapları". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(23): 207-226.

- Keskin, A. (2021). "Adbilim Odağında Lakaplar Ve Lakaplarla Karıştırılan Başlıca Terim ve Kavramlar". *Avrasya Terim Dergisi*, 9 (2): 54-62.
- Özkan, N. (2016). "Adlandırma Yöntemi Olarak Lakaplar ve Büyükkışla'daki Örnekleri", *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildirileri*, Yozgat.
- Öztürk, J. (2016). *Antakya Köylerinde Lakaplar*. Dr. Mehmet Tekin'e Armağan. (262-281) İskenderun: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayını.
- Parlak Kalkan, G. (2020). "Dil Bilimsel Açıdan Lakaplar: Kilis Yöresi Örneği". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö8): 199-223.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (6 cilt), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yeşilöz, Z. (2012). "Nevşehir Lakaplarından Derleme Sözlüğüne Katkılar". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 1(2): 3-5
- Zengin, D. (2014). *Türk Toplumunda Adlar ve Soyadları. Sosyo-kültürel ve Bilimsel Bir Yaklaşım*. Ankara: Kurmay Yayınları.

Kaynak Kişiler

- Kerim Durgut, Köseceli Beldesi, 61 Yaş, Belde Başkanı (K1)
- Müslüm Akbulut, Köseceli Beldesi, 78 Yaş, Emekli (K2)
- Züber Çetin, Çayırhöyük Köyü, 67 Yaş, Emekli (K3)
- Halit Çetin, Çayırhöyük Köyü, 45 Yaş, Çiftçi (K4)
- Emsen Koca, Kesmetepe Köyü, 57 Yaş, Ev Hanımı (K5)
- Zeynep Erdoğan, Tetirli Köyü, 80 Yaş, Ev Hanımı (K6)
- Hasan Erdoğan, Yoldüzü Köyü, 78 Yaş, Emekli (K7)
- Halil Erdoğan, Yoldüzü Köyü, 71 Yaş, Emekli (K8)
- Mehmet Yalçın, Yoldüzü Köyü, 75 Yaş, Emekli (K9)

Hasan Hazar, Besni Merkez, 71 Yaş, Emekli (K10)

Sami Gökçe Buzhan, Besni Merkez, 55 Yaş (K11)

Ali Bulut, Besni Merkez, 67 Yaş, Çiftçi (K12)

Mustafa Doğan, Besni Merkez, 63 Yaş, Esnaf (K13)

Müslüm Kılıç, Besni Merkez, 55 Yaş, İmam (K14)

İbrahim İşbilir, Besni Merkez, 65 Yaş, Emekli (K15)

Mehmet Tedik, Besni Merkez, 85 Yaş, Emekli (K16)

Nadime Günebir, Şambayat, 65 Yaş, Ev Hanımı (K17)

Fahriye Ertürk, Şambayat, 60 Yaş, Ev Hanımı (K18)

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Names are important elements for the beginning of communication between people. Since ancient times, the tradition of naming has been seen as an important event for societies. Turks have believed that the name is sacred since the earliest times, and in almost every Turkish geography, naming has transformed from a simple phenomenon that embodies the identity and existence of the individual into a giant folklore event.

Nomology is the branch of science that deals with the names of living and non-living beings or abstract concepts. One of the fields of study of the science of names is the branch of science that examines personal names (anthroponomy). Personal names are extremely important in terms of revealing the cultural treasure of societies. The use of names is used functionally in many cultural and social fields in Turkish society.

One of the fields of study of the science of names is nicknames. A nickname is a name that is added to the original name and given due to any feature of the person. Nicknames are generally seen in rural areas where relationships between people are still important. Due to the low population in rural areas, people call each other by their nicknames. Thus, sincerity, liveliness and

impressiveness are seen in expression and behavior. In dialects, nicknames are given to people based on their characteristics other than their names in order to easily distinguish them from each other.

When we look at the use of nicknames, it is seen that they are formed due to physical characteristics, professions, ancestry, ethnicity, place of residence, envy, jealousy, envy, intelligence, and attitude towards the environment.

Turkish dialects, which have an important place in terms of vocabulary, and nicknames, which are a reflection of it, still continue to exist in Turkish dialects. In dialects, nicknames are given to people based on their characteristics other than their names in order to easily distinguish them from each other. At the same time, nicknames make it easier to identify a person as they are given based on characteristics such as family, parents, lineage, occupation, physical characteristics, faith, a behavior, hometown, ethnicity. Nicknames provide important data in understanding the language features, sense of humor, power of observation, values and world view of the region where they are used. The tradition of giving nicknames continues its vitality in Besni district and villages.

Findings (Results)

In the study, the nicknames given in Besni district and villages were determined and the reasons for these nicknames were emphasized. There is almost no one who does not have a nickname among the local people, especially those living in rural areas. As a result of our study, it is emphasized how the tradition of giving nicknames in Besni district and villages emerged and how it continues. Emphasis has been placed on writing the tradition of giving nicknames according to the way they are spoken by the local people.

Conclusion

It is seen that the nicknames used in Besni district and villages continue to exist today. The nicknames used were shaped according to the physical characteristics, attitudes and behaviors, and spiritual aspects of the local people. The nicknames identified in the study are divided into sub-headings according to their reasons for being given and their structures. The highest number of nicknames according to the reasons for giving them are the nicknames created by using personal names. Based on the name of the person, nicknames were used to distinguish him/her from other people. Thus, two people with the same name were easily distinguished from each other. The second most numerous nicknames are those created using the words father and son. The second largest number of nicknames are those created using the words father and son. Secondly, nicknames created using the words father and

son are the most numerous. In Besni district, nicknames are usually created using male names. This is an expression of respect for ancestors. Under the title of nicknames according to their structures, most nicknames are nicknames with compound structures. Compound-structured epithets are formed by combining two nouns together. The identified nicknames are used differently from the Turkish dialects of Turkey. All of the unique dialectal and cultural characteristics of the people can only be made sense of in the environment to which they belong. Nicknames provide important data for understanding the language features, values and worldview of the region. Based on the nicknames identified, the local culture of Besni district is revealed. The wearing of nicknames is expressed by the existence and power of oral culture.

MİNİMALİST HEYKEL ANLAYIŞININ AVANGARD SANAT ANLAYIŞINDAKİ YERİ

Bayram DEDE*

Öz

Minimalizm'de diğer avangard sanat anlayışlarında olduğu gibi kalıplaşmış düşüncelerden kurtularak tabuları yerle bir eden bilinçli zihnin kararlı bir sanat sloganıyla başlattığı anlayışı gerçekleştirdi. Minimalist sanatçı tinsel bir uğraş olarak gördüğü sanatı yeniden dizayn etmekle görevlidir. Misyonu olduğu yenilikçi ve kendini aşma arzusu avangardizmin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Uçsuz bucaksız bir sanat anlayışının oluşturduğu popüler heves bir çiğ gibi büyürken, sanat da kendini konumlandırmanın yollarını aradı ve sürekli yenilenen bir yapı sergiledi. Neoavangard bir provokasyon olan Minimalizm yoğunluğu olmayan çalışmalar sunar. Minimalist çalışmalar basit, sade ve kolay algılanabilen çalışmalar üreterek diğer avangard sanatlar gibi müzelere karşı bir anlayış geliştirmiştir. Kavramsal sanat gibi sanat eserinin statüsü tartışılmış her nesnenin bir sanat eseri olabileceğine vurgu yapılmıştır. Heykelde sade ve basit nesneleri arka arkaya gelecek biçimde konumlandırılmış, kaidersiz olarak sergilenmiş, nesneler ise mekânla bir bütün olarak algılanmıştır. Heykelde Endüstriyel malzemeler olan çelik, alüminyum, ayna, tel gibi malzemeler kullanılmış, bu malzemeler zemine ya da vidalanmış ya da kaynakla tutturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Minimalizm, sanat, avangard, heykel.

THE PLACE OF THE MINIMALIST SCULPTURE IN THE AVANGARD APPROACH OF ART

Abstract

In Minimalism, as in other avant-garde artistic understandings, he realized the understanding that the conscious mind started with a determined art slogan by getting rid of stereotypes and destroying taboos. The minimalist artist is in charge of redesigning the art, which he sees as a spiritual pursuit. The innovative and self-transcendent desire for which he is a mission emerges as a result of avant-gardeism. While the popular enthusiasm created by a vast understanding of art grew like an avalanche, art also sought ways to position itself and exhibited a constantly renewed structure. Minimalism, which is a neoavant-garde provocation, presents works without intensity. Minimalist works have developed an understanding against museums like other avant-garde arts by producing simple, plain and easily perceptible works. It is emphasized that every object whose status is discussed, such as conceptual art, can be a work of art. In the sculpture, plain and simple objects are positioned one after the other, exhibited without a pedestal, and the objects are perceived as a whole with the space. Industrial materials such as steel, aluminum, mirror, wire were used in the sculpture, and these materials were either screwed or welded to the floor.

Keywords: Minimalism, art, avant-garde, sculpture.

1. GİRİŞ

Yeni bir yüzyılın ayak sesleri sanat törelerini yerle bir eden muhalif kanadını oluşturdu. Bir kıvılcım oluşturan Kübizm ile birlikte sanatta yeni serüvenlere yelken açarak yeni yaşam renklerinin oluşturduğu aurasını ve gizil gücünü açığa çıkarmaya çalıştı. Modernizmin sanat algısı ve yorumuyla gerçekleşen sanat çok sancılı bir süreçten sonra kabul edilmeye başlandı. Yeni bir sanat anlayışı oluşturan minimalizm ayakları yerden kesecek, ruhsal fırtınalar koparacak zengin

açılımlar oluşturdu. Bir macera dürtüsüyle yola çıkan minimalizm olağanüstü bir sanat oluşumunu başlattı. Yeni sanatın sloganı hırslarını daha da arttıracak bir sadeliğe gitmekti. Çalışmaların geometrik formlardan oluşması, bu formların da bir uzay içerisinde verilmesi ve algılatma isteği sanatçının en önemli misyonuydu. Yeni bir yaklaşım olarak bu düşünce, minimalizmi kavramsal bir anlayışa yönlendirir ve minimalizmi avangard sanat anlayışında yeni bir yere koyarak sanata farklı bir açıdan yaklaşma olanağı tanır. Minimalizmin atılımcı vizyonu sanata farklı bir opsiyon kazandırmış, sanat minimalizm'le birlikte yeni keşifler gerçekleştirmiş, keşiflerle birlikte sanat dallanıp budaklanmıştır. Minimalizm formların karmaşık yapısını basite indirgeyerek çalışmasını gerçekleştirir. Basit formlara sanatçının özgürce karar vermesi minimalizmin en önemli özelliğiydi. Minimalizm sanatın kavramsal bir yorumuydu. Minimalizm sanat eserlerini duvara asılan bir süs ya da aksesuar olmaktan çıkartarak ona yeni bir mekân anlayışı oluşturdu. Bu sayede minimalizm' in, sanatsal devingenliğe katkısı azımsanmayacak kadar çoktur. Minimalizm kendini diğer avangard anlayışlardan ayırmak için biçimde büyük bir değişime gider. Biçimin basite indirgenmesi de minimalizmin en önemli özelliğini oluşturur. Minimalizm 'de işitsellik dışında nesnelere hem görsel hem de dokunsal özellikleri bir arada barındırdığı için algısal uzaya yaklaşmış. Sanatçı keskin bir zaman ve uzay kavrayışının içinde nesneyle bağlantı kurmaya davet edilmişti.

2. MİNİMALİZM VE HEYKEL

Avangard sanatçı entelektüel bilgiye sahiptir bu bilgiyi sanatsal bir duyarlılıkla birleştirdiklerinde ortaya yeni bir sanat konsepti ortaya çıkar. Minimalizm de sanatçı estetik söyleme başka bir boyut kazandırır. Sanatçı kendi yetkinliğini de büyük bir çabayla mükemmelleştirir. Modern sanat anlayışı bazen paradoksal aşırılıklar gibi gelse de aslında ne yaptığını iyi bilen sanatçının elinde daha da değer kazanır. Sanatta hiçbir önyargının olmayacağı anlayışı artık kabul edilir.

Minimalist sanat avangard anlayışın farklı bir versiyonu olarak algılanabilir. Çünkü minimalizmde Duchampçı bir çıkış görmek mümkündür. Basit ve sade malzemelerin kullanımıyla birlikte biçim önem kazanmış sanatçı faktörü ise en aza indirgenmişti (Cauquelin, 2005:115). Artık sanatçının yeni idealleri mütevazı müstakil bir anlayış oluşturur. Avangard sanatçıları gibi minimalistler de geleneksel malzemeler yerine çağın ve teknolojinin getirdiklerinden faydalanma yoluna gitmişlerdir. Özellikle ayna, çelik, alüminyum, floresan gibi malzemeler kullanmışlardır. Kendi çağındaki her türlü malzemelerle sanat yapabileceğinin kapılarını açan avangard anlayışı minimalistler tarafından devam ettirilmiştir. Bu anlayış sanatçıların bir zaferiydi. Sanat artık her yerdedi onun ne sınırı ne de ölçüsü vardı. Katı sanat anlayışlarından büyük bir gedik açan dadaizmle birlikte sınırsız bir özgürlüğe kavuşmuş oldu. Minimalizm bu düşünceler ile birlikte kendini geliştirerek avangard anlayışına yeni bir yaklaşım ve yeni bir renk kattı. 20. yüzyıl sadece resimde değil, tiyatro, sinema yazın ve mimarlık alanlarında da büyük bir değişim geçirdi. Geçmişin üstü hızla kapatılırken çağın gerekliliğine ve imkânlarına kapılarını açan sanatta da hiçbir şey artık eskisi gibi değildi. “Artık herhangi bir hakikati, değeri veya savı; doğayı veya tanrıyı temsil etmez, hatta sanatçısını bile temsil etmez. Sadece kendisini temsil eder. Sanatın biçimi aynı zamanda onun içeriği olur.” (Bürger, 2007:13). Sanatın misyonu yeniyi sürekli keşfetmektir. Bu yüzden sanat anlayışları baş döndürücü bir hızla ortaya çıkıyor ve büyük bir patlama yapıyordu. Sanat izleyicisi ise artık dudak büktüğü çalışmalara daha temkinli yaklaşıyordu. Sanatçılar da yeni biçimler ve anlayışlar deniyor sanatın sınırları zorlanıyordu. Pervasız ve meydan okuyucu biçimler ve düşünceler sanatı sürekli ileriye adım atma konusunda baskı yapıyordu. Avangard sanat anlayışında ne kadar sanatçı varsa o kadar da yeni sanat anlayış oluştu. Modern sanat anlayışı her zaman radikal çıkışlarla kendini ifade etmiştir.. içerik olarak sanat pratiği olan minimalizm kendine özgü yeni bir strateji geliştirmişti sanatta bir dalga gibi yayılan avangard sanat anlayışları herkes tarafından

anlaşılmayan bir bakış açısı getirdi. “Minimalistler kendi tabirleri ile sade ve izleyicinin dikkatini mutlaka uzun süre çekmesi gerekmeyen nesnelere yapmışlardı” (Whitham, Pooke, 2013: 38). Yeni sanatın yani minimalizmin mottosu da tüm avangard anlayışıyla aynıydı. Çok sayıda felsefi varsayımların ve anlayışların bulunduğu bu açılımlar sanatın daha da zenginleşmesine katkıda bulunuyordu. Minimalizm’le göbek bağının bulunduğu avangard anlayışların tümünü kabul eder. Her türlü otoriteye, önyargıya kısacası sanatı sınırlayan her türlü argümana karşı çıkar. Minimalizm kendi özel dilini geliştirerek yeni bir kimlik kazanır. Minimalizm; politik, sosyal ve ekonomik durumla birebir ilişkisi olsa da sanatta kendini özel bir alanda konumlandırır. Sanat da artık hakikatler dile getirmeyi bırakmıştır. Minimalist sanatçı tipi atılımcı cesur, özerk, sınırsız anlayışın olduğu bir sanatçı tipi olmuştur. Sanatçı teknoloji den de faydalanma yoluna gitmiş. Ondan azami ölçüde faydalanmıştır.

Minimalizm bazı sanat anlayışlarını devre dışı bırakarak sanatın tükenişini yeni keşifler yaparak ya da denenmemiş deneyerek engellemeye çalıştı. Böylece sanat bir eylemsel zincir oluşturdu. Minimalizm, pazarın isteklerine göre üretmediği için bir pazar nesnesi olmayan kavramsal çalışmalar oluşturdu. “Minimalizm, galeri veya müzeyi ideolojik bir araç olarak düşünmediği gibi özneyi de simgesel bir düzendeki cinsel bir beden olarak düşünmemiş, özneyi de simgesel bir düzendeki bir cinsel beden olarak ele almamıştır “(Foster,2009;72) Bu yüzden pazarın taleplerine mahkûm olmayan entelektüel bir sanat anlayışı olarak karşımıza çıkar. Minimalizmin özündeki yapısı piyasanın taleplerine sırt çevirmesine neden olur. Buda minimalist çalışmaların galerilere ve müzelere bağlı olmasını engeller. Minimalizm çok yönlü çalışmalar gerçekleştirirken marjinal bir yaklaşımın önemli özelliğidir. Bireysel anlayışın en tepe noktalarından birini oluşturan minimalizm aynı zamanda kavramların zengin dünyasına açılarak felsefenin sanatsal bir konseptini oluşturdu. Sanatta yaşanan düş kırıklıklarının üstesinden gelmek ve patlamalar yapmak için kendilerine ait ilginç çalışmalara imza attılar.

Minimalistler her türlü kavramsal manipölasyonlarla bazen kaotik bazen de açık anlaşılır mesajlar içeren çalışmalar ürettiler. Eski sanatsal düşünce biçimine alışılmış olan kitleler tarafından yadırganan minimalizm, diğer avangard sanatlar gibi tepki almıştı. Minimalist sanatçılar vermek istedikleri mesajın hangi araçlarla yapılacağı konusunda yeni yollar denemişlerdir. Minimalist anlayışındaki bireycilik ve öznellik sanatçının kitleler ve izleyicilerin isteklerine göre sanat yapma düşüncesinden vazgeçmişti. Bu yüzden sanat serüveni yeni keşifler sayesinde sürekli yeni anlayışlarla kendini besliyordu. Sanatın yeni misyonu farklı olanı denemek ve keşfetmekti. Bu yüzden izleyici sürekli kendini yeni sarsıntılara karşı hazırlamalıydı. İzleyici de artık sanatın algılanmasına zorluk yaşamaması için sözcük dağarcığı geniş ve sanatın her yeni hamlesini takip eden entelektüel ve öngörüsü yüksek geniş bir perspektiften bakan bir kişilik olmak zorundaydı. Sanatçının yaratıcı edininiminin kaynağında herhangi bir talepten çok tekrara düşmemek için çarpıcı bir farkındalık ve farklılık yaratmak için kendisini zorlamalıydı. Sanatta Dadaizmle başlayan karşı çıkış, meydan okuma geleneğini sürdüren minimalistler yeniye olan susuzlukları kendilerini sürekli geliştirmelerinde etkin olmuştu. Sanatçı çalışmasını en uç sınırına kadar götürecekti. Sonsuz varyasyonlarının denendiği çıkışlar ve anlayışıyla tükenmez bir zenginliğe kadar gitti. Sanatçı çalışmalarında izleyicinin ya da kitlenin anlaması için sanatı basite indirgiyordu. Sanatçı kendinden emin çalışmasını sergilerken ayakları yere sağlam basan bir felsefeyi dile getiriyordu. Minimalizm sanatın gelişim aşamasında önemli duraklardan biriydi. Bir avangard anlayışı olan minimalizm sanatsal iklimde kendini tüketmek yerine zengin olanaklar sağladı. Bazı çalışmalarda seyircide çok etkisi yaratmak ya da onun zihnini zorlama yapacak derecede çarpıcı bir görsellik oluşturma yoluna gitti. Minimalist çalışmaların en ilginç Martin Puryear'ın merdiven adlı çalışmasıdır.

Şekil 1. Martin Puryear, Booker T. Washington için Merdiven, 1996. Fort Worth Modern Sanat Müzesi, Teksas

Martin puryear (1941) merdiven çalışmasında merdiveni görünmez tellerle müzenin tavanına tutturulmuştur. Alt basamağı geniş olan yaklaşık yüz basamaklı merdiven yükseldikçe daralır. Tepenin gerçekten dar olmasının üstüne uzaklaştıkça daralma etkisi eklenince tepe bir nokta gibi görünür. Sanatçı bu yöntemle alt basamaklara basmanın kolay olduğunu ama yükselmenin zorluğunu anlatır” (Huntürk,2016:394). Şekil 1’de Martin Puryear’ın tellerden yaptığı merdiven çalışması görülür. Sanatçı malzeme seçiminde daha önce pek kullanılmayan endüstriyel bir malzeme olan telin kullandığı görülür. Bu merdiven yukarıya doğru daralmış en tepe noktasında bir noktaya dönüşmüştür. Sanatçının geleneksel heykellerden farklı bir çalışma sergilediği bu çalışmada sanatçı iyi bir yüreklilikle gerçeği ifade etmek için düşüncenin katmanlarından

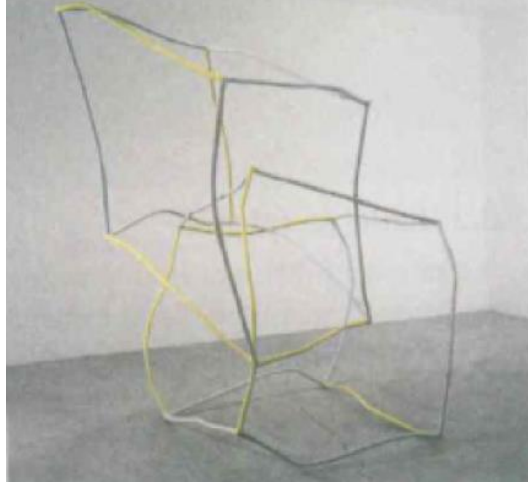
faydalanır sahte bir özgürlüğe kapılmadan özneyi de yok saymayan bu çalışmada amaç izleyicinin düşüncesini hedeflemektedir. Alt basamaklarda başlayan kolay tırmanma algısı merdivenin yukarıya doğru daralmasından dolayı tırmanma eyleminin güçleşeceği düşünülür. Minimalist sanatçı izleyiciyi ya kendi düşüncesine davet eder ya da onun zihnini harekete geçirir.

Sanata getirilen yeni söylem sayesinde sanat da ki davranışlar çoğu sanat izleyicisine deli saçması gibi gelen etkinliklerde önemli olan biçimsellik değil iletmek istediği felsefi düşünce ya da manifestosunda yatar. Çağdaş sanat Anlayışların en önemli özelliği izleyiciyi şaşırtmak değil. Sanatta farklı biçim ve anlayışları denemek için yapmıştı. Sanatçı seri üretimin olduğu bir dönemde hep yeniyi denemek ve bulmak uğraşısı içine girdi. Sanat estetik ve mükemmel olmak zorunda değildi. Batı sanat geleneğinde çok yönlü bir bakış açısını getiren minimalizm estetik değerlerin yeniden tanımlanması avangard oluşumun zihinsel temelini atılmasında önemliydi. Sanat çaresiz kaldığı yerde tekrar atılım yapmak için içsel bir enerjiyi harekete geçirmek zorundaydı. Böylece her türlü çürümüşlüğe karşı yeni bir atılım için önemli bir çıkış sunmaktı. Sanatçının amacı eşsiz eserler yaratmak değil herhangi bir konuda farkındalık yaratmak, uyarmak, çözüm yolları bulmaktır. Sosyal yaşama müdahil olan sanatçı toplumsal kitleyi yönlendirmek gibi zor bir görevi de başarır. Çağdaş sanat anlayışında sanatçı mesajını seyirciye hangi araçlarla ulaştıracağı önemlidir. Dadaizm'den sonra iyice cesaretlenen sanatçı düşüncelerini, düşlerini gerçekleştirmek için kollarını sıvadı. Yaratıcılığı ateşleyen her türlü anlayışa kapı açtı. Bazen minimalist sanatçı sergiledikleri eserleri izleyicisinin sanat algısını değiştirmek onları sanat üzerine düşündürmeyi amaç edinmişti. Minimalist sanatçının özgürleşmesi sanatsal ürünleri ticari değerinden arıtarak oluşturulmuştur. Yeni bir kanı ve rasyonel bir algı oluşturmaya çalışan sanatçı buna uygun ürünler oluşturdu. Minimalist sanatçı milli bir karaktere göre değil, sanatçının dünyaya bakış açısı ve sanat karşısında takındığı tavrı belirler. Sanatçıyı farklı perspektifler oluşturması için sürekli teşvik

edilecektir. Minimalistler katı anlayışlar önyargılarla hesaplaşmak amacını gütmüştü. Sanatın popülerleşmesi yeni Sanatları yeni stratejileri oluşturmak zorunda bırakmıştı. Sanatçı yeni anlayışıyla kendini keşfetme deneyimini yaşar. Soyut ideallerin öne çıktığı çalışmalar, minimalizme önemli katkılar sağladılar.

Bazen sanatçı yaşadığı içsel patlamaları, sarsıntıları ve hayal kırıklıklarını çalışmalarına yansıtır. Sanatın çoğu zaman felsefeden uzak durulduğu iddia edilse de felsefeden büyük ölçüde faydalanılır. Minimalistler sanatın sınırlarını daha da genişlettiler. Minimalistlerin çalışması deli saçması gibi gelse de çok çeşitli düşüncelerin uygulamaya koyulması gerektirmiştir. İzleyicinin, gerekse sanatçının sanata farklı perspektiften bakmasına olanak sağlar. Sofistike bir bakış açısı geliştiren minimalist sanatçı çalışmasını sergilerken çok basit gibi görünse de aslında ulaşılamayan bir derinliği vardır. Minimalizm diğer avangard anlayışlar gibi kısıtlı malzemeler yerine repertuarı geniş birçok malzemeyi kullanma şansını yakalamıştır. Minimalizm bazen mantıksızlığı ve anlamsızlığı içinde barındırır. Anlaşılmazlık minimalizmin başlıca argümanını oluşturur. Çünkü sanatçı mantıksal ilkelerden, kurallardan, kriterlerden tamamen kurtulmuştur. Minimalizm entelektüel bir sanat anlayışıdır. İzleyiciye absürt gelse bile sanatçının ruhsal çıkmazları, hayata bakış açısı da sanatına yön verir. Minimalizmi anlamak için avangard sanat anlayışını iyi çözümlenmek gerekmektedir. Minimalizmin amacı estetik bir moda yaratmak değildi. O bir evrensel sanat anlayışı oluşturmaya, önyargıları, tabuları, alışkanlıkları, ortadan kaldırmaya çalıştı. Sanat da yeni kombinasyonların sürekli denendiği bir arenaya dönüşür. Sanatın kendisiyle yüzleşmesi uzun bir zaman aldı. Bu çalışmalar bol miktarda ortaya çıkarken sanatında verimli bir döneme girdiğini söylemek mümkündür. Skandal işler olarak görülen çalışmalar sanatçının sadece rutin işleri haline geldi. Artık kültürel bir üretim olarak görülen minimalizm sanatta taşkın ruhun, entelektüel bir ifadenin göstergesi oldu. Minimalist sanatçılar meraklı izleyiciler oluşturmak

ve merak dolu bakışları kendine çekebilmek için kitle kültürüne sırtını dönerek çok radikal çalışmalara imza attılar.

Şekil 2. Liz Larner, Küp, 1997. Çağdaş Sanat Müzesi, Los Angeles.

Liz Larner' de diğer sanatçılar gibi küpleri kullanmıştır. Küpler sürekli kullanıldığı için güvenilir formlar olarak ele alınmıştır. Ama bu küpler içi boş ve ince tellerle deforme edilerek oluşturulmuştur. (Huntürk, 2016:295)

Şekil 2'de Liz Larner' in tellerden yaptığı küp formu görülür. Minimalist sanatçıların genellikle kullandığı küp formunun bu çalışmada sergilendiğine tanık olunur Liz Larner 'in küp formunu deforme ederek kullanmış farklı bir form oluşturmaya çalışmıştır. Heykel anlayışını sarsan bu çalışma geleneksel heykelin ayrıcalıklı konumuna karşı bir tepki olduğu söylenebilir. Böylece sanatçı yüzyılların kokuşmuşluğundan uzak bir anlayış oluşturmuştur.

Minimalist çalışmalarda enstalasyonlar önemli bir yer tutar, enstalasyonlar da hazır nesnelere belirli bir plan dâhilinde oluşturulur. Enstalasyonlar da sergilenen materyaller izleyiciye de bir patlama yapmak için kullanılır. Minimalistler uzay ve zamanın dışında bir algı yaratmak zorunda kalır. İzleyici dış algının kendi içinde oluşturduğu etkiye kapılarak bir yoruma gider. Sanatsal izmin bir akıntısında kendisini bulan izleyici çalışmayı anlamak için kendisini zorlar. Sanatçı ise sunduğu bu çalışmalara bir bilimsellik kazandırma amacıyla değer verir.

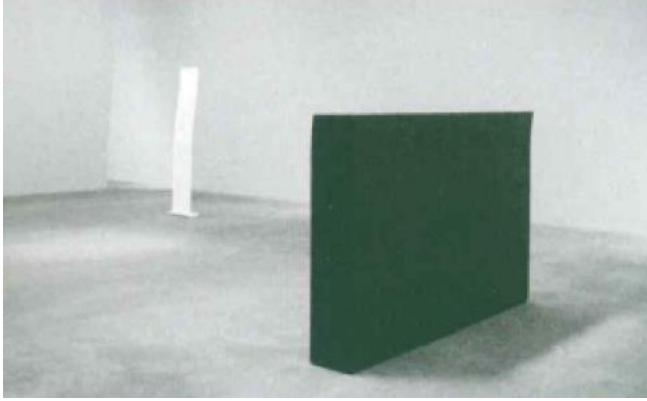
Ama çalışmalar bazen felsefenin sınırlarına girer. Bu yüzden fenomenal algı yerine bir felsefi algı oluşturur. Minimalizm de sanatçı felsefenin kaynaklarından faydalanmıştır. Sanatçı artık filozofça yaklaşmıştır. Minimalistlerin ortaya koyduğu biçimleri hemen hepsi birbirinden farklı özellikler taşır. Minimalizm bireycilik ile sınırlandırılmıştır. Bu ihtiyaçlar bazen çok farklılıklar gösterse de sanatçı tarafından ustalikle dile getirilir. Sanatçının yaratma deneyimi izleyicinin sanatsal atmosferine katılımını teşvik edecek güçtedir. Sanatsal gücün en derinliğine inen anlamlılarını kavramaya iter. Minimalist sanatın ölçülebilir bir yapısı yoktur. Minimalist sanat çalışmaları belli kurallara göre yapılmaz. Evrensel sanat niteliğindedir. Herhangi bir akımın kuralları içinde kalmaz. Minimalizm biçim ve araç olarak yeniyi denerken geleneksel araçlardan da faydalanır. Sanatçı mesajı daha iyi iletebileceği araçları kullanır. Avangard ile birlikte yaşanan genel ve köklü başkalaşım minimalizm tarafından önemli bir bakış açısı yaratmıştır. Yeni bir sanatsal pratik oluşturan minimalizm geçmiş sanatsal anlayışlarla kendi arasındaki mesafeyi açarak geçmiş sanatın artık tamamen gözden düşmesinde de azımsanmayacak katkısı olmuştur. Minimalizm endüstri ürünlerinin sanat da ki kullanımlarını yaygınlaştırmış ona farklı bir anlam yüklemiştir. Minimalizm sanata ki büyük kopmanın radikal açılımını sunar. Bunun temelinde değişen ve farklılaşan toplumsal formasyonların sanattaki yansımalarını oluşturur “üç boyutlu çalışmalara yönelen ressamın geleneksel sanatın sorunlarıyla uğraşmadan minimalist yapıtlar ürettikleri görülmektedir. Bu sanatçılar heykel alanını iyi

tanımadıklarından, biçimin ifadesi içyapının dışı yansımaları ve yapıt üzerinde sanatçının kişiliğini yansıtan izlerin varlığı gibi özelliklerle ilgilenmemişlerdir “(Germaner, 1997: 42). Bir avangard anlayışı olan minimalizm avangardizmin deneyimlerinden olabildiğince faydalanır. Minimalizm’le sanatın sonunun geldiği iddia edilse de onun asıl özelliği avangardizmin içinde yeni bir perspektif anlayışı geliştirmesinde yatar. Aslında tüm avangard sanat anlayışları birbirinin tekrarı gibi görünse de hepsi de farklı araçlar ve biçimler kullanmıştır. Minimalizm entelektüel bilginin somutlaştırılmasıdır. Her türlü sanatsal kurumsallaşmaya karşı çıkan minimalist çalışmalar da biçimsel olarak benzerlik olsa da söylem olarak sürekli farklılığı deneme ihtiyacının hissetmiştir. Minimalizm sanatsal ölçütlerin ve sanatın sorgulandığı bir çağda tercihini daha özgür bir anlayıştan yana kullanan bir çıkıştır. Minimalizm diğer avangard anlayışlar gibi sanatın önünde ki tüm engelleri kaldırarak sanatın sonsuzlukla buluşmasını sağlar. Sanat da ki engel paradigmaları yıkarak sanata tüm bağlardan kendini koparmış oluyordu. Minimalist anlayışta sanatçının ortaya koyduğu çalışma bazen seyirciye çok anlaşılır gelse de aslında kaotik bir kavramsallığı içinde barındırır. Sanata farklı bir gözle bakan minimalizmde sanatın yeni bir açığa evrildiği görülmektedir. Minimalizmin asıl etkisi heykel alanında görülmektedir. Uzay ve zaman düalizm bertaraf ederek nesneyle bir bütünlük içinde ele almıştır. Nesne artık kendini kuşatan uzam ve zamanın içinde bulunur. “Nesnenin bütünlüğünün ve tahmin edilebilirliğinin, izleyicinin esere ve ortama ilişkin farkındalığı desteklemeyi amaçladığını öne sürmüştür. Dolayısıyla minimalizm’in anlamının, eserin sadece kendisi yerine eser, izleyici ve mekân arasındaki etkileşimin sonucu olduğunu savunmuştur “(Whitam pooke ,2013 :38). Minimalistler çok farklı sanatsal pratikler uygulamışlardır. Bir Neo Avangard anlayışı olan minimalizm sadece etkili olan çalışmalara imza atmışlardır.

Minimalist heykel sanatı geleneksel heykel anlayışına karşı çıkararak insan formundaki tüm heykel anlayışları reddetmiş, soyut heykellerde ise formların bir

mekân içinde sergilenerek, mekânla formun bir bütün olarak algılanmasını istemiştir (Foster, 2009 :65). Minimalizm yeni bir gerçeklik algısı yaratarak önemli bir çıkış yapmıştır. Heykel tavrı geleneksel heykel anlayışı ile bir hesaplaşma anlayışı içindedir. Sanatçı heykelin mekânın bir parçası haline gelmesini sağlamıştır. Minimalist sanat anlayışında küpler en çok kullanılan formların başında gelir Liz Larner küpleri kullanmasının temel nedeni küplerin hafif görünümlü olmasıdır. Bunun yanında küp formları deforme edilerek de kullanılır. (Huntürk, 2016: 395). “Minimal sanat geleneksel heykel anlayışının insanbiçimci bakışına karşı çıkmakla kalmaz çoğu soyut heykelde mekânsız âlemi de reddeder. Heykel artık bir kaide üzerinde duran ya da saf sanat olarak görülen bir çalışma olmaktan çıkıp nesnelere arasına yerleşir.” (Eroğlu, 2015: 398) Modernizm yeni estetik değeri ile kendi varlığını yaygınlaştırarak geleneksel heykel yargısının deformasyonunu getirerek kendi metaforunu oluşturması önemlidir. Minimalist nesnelere endüstriyel nesnelere olmasına rağmen zihinsel süreçleri harekete geçirir. Fenomenoloji algının tekrar manipüle edilmesini sağlamıştır. Minimalizm yeni bir heykel sorunu yaratmış ve çözümünü ise anlam yüklü ve ruh katılmış endüstriyel nesnelere de bulmuştu. Minimalist sanatçı izleyici de bir dış algı problemini ortadan kaldırarak ona unutulmuş fenomenal bir alışkanlığı tekrar anımsatmıştır. Entelektüel kavramlarla yüklü olan minimalizm bir mekân algısı oluşturarak nesneyi de bu mekânın bir parçası yaparak uzay ve zamanın bir dansını gerçekleştirir. Bir mekân içinde disipline edilmiş formların birbirini tekrarlayarak sıralanması önemlidir. Görüntünün derinliği bir perspektif hissi oluştururken nesne de yeni bir değer ve estetik algısı oluşturur. Minimalist çalışmalarda kutuların birbiri arkasına dizilmesi ve mekânla bir bütünlük oluşturması onun varoluşsal yapısını vermektedir. Dikdörtgen ya da kare formunda olması tercih edilmiştir. Bu formların bazen deformasyonu geleneksel heykelin tasviyesini getirmiştir. Sanatçı yaratıcılığını kullanarak ölçü, düzen, gibi

kavramlara bağlı kalmıştır. Bu sayede endüstriyel formlar bir estetik beğeni düzeyine yükseltilir.

şekil 3. Anne Truitt, 1962-1963. Çağdaş Sanat Müzesi, Los Angeles.

“Anne Truitt Swannanaa (1921-2004), minimalist ve renkli çalışmalarıyla bilinir. Sanatçının eserlerini tek tek görmek yerine, buldukları mekânla ve birbirleriyle olan ilişkileriyle bütün olarak değerlendirmek daha farklı deneyimlere yol açar” (Huntürk, 2016: 392).

şekil 3’de Sanatçı tek bir küpten oluşan bir çalışma sergilemiştir. Küp formunun uzay ve zaman içerisinde sergilenmesi ile heykelde mekân problemini ortadan kaldırmış mekanla sergilenen nesne bir bütünlük oluşturmuştu. Küp formunda herhangi bir görsel kopma olmadan bir uzay içinde kavranılır. İzleyicinin nesneyle olan bağlantısı önem kazanır. Minimalizm zorunlu bir ilkeye dayanmayan bir anlayıştır. İzleyicide beklenmedik şoklar yaratan çalışmalar derin bir bellek oluşturur. Bu rastlantısal tepkiler yeni bir dünya görüşünün yeşermesine neden

olur. Minimalizm'in en önemli etkisi heykelde artık insan formu yerine endüstriyel üretim nesnelерinin kullanılmış olmasıdır. Sanatçının düşlerini yaşama geçirme isteği önem kazanır. Uсталıkla oluşturduğu bu büyüleyici dünya kendini açığa vurur.

“Minimalist heykel cam elyafı, plastik, metallerden yapılan çok büyük geometrik biçimlerden oluşmuştur. Burada da amaç, resimde olduğu gibi, eserin nesnellіđi ve ifadesizliğidir.” (Şişman,2011:176). Algılanabilen minimalizmi tanımlarsak zaman ve uzay bir bütün olarak ele alınır. Artık heykelle nesne uzayla bir bütün olarak ele alınmıştır. Minimalist sanatçılar kendilerini sınırlayan her şeye karşı çıkmış, derin bir yenilik anlayışı yaratmıştır.

4. SONUÇ

Minimalizm 1960'larda ortaya çıkan ve izleyicide sade ve basit bir görsellik sunan bir anlayıştır. Minimalizmde her türlü kombinasyonu denediği çalışmalar biçim olarak zengin bir yelpaze sunar. Minimalist çalışmalar her ne kadar içerik olarak sonsuz düşüncelere sahip olsa da biçimsel olarak da çok disiplinli ve planlı çalışmalar ürettiği söylenilebilir. Ama planlı ve disiplinli anlayışlı herhangi bir sanatsal dogmaya gitmez. Minimalistler'de fabrikasyon nesnelерin kullanılmasını sağlamışlardır. Hazır nesnenin sahip olduğu kavramdan sıyrılarak farklı bir kimlik adı altında kullanılmasına gidilir. Minimalist sanatçılar politik, ekonomik ve sosyal söylemin alışıldık olmayan biçimlerle performanslarla sergilenme yoluna gittiler. Sanatçı artık ressam heykeltıraş değildi. Bu kimi kimliklerin dışında bir farkındalık yaratmaya ve toplum da herhangi bir konuda aydınlatma yoluna gidiyordu. Sanatçı söylemi ve kapsamı baş döndürücü bir hızla değışiyordu. Bunu çok açık biçimde minimalist çalışmalarda görmek mümkündür. Minimalist sanat ne bir sahte dünya sunar ne de izleyicinin anlamayacağı bir çalışma minimalist sanat sanal ve yanılsamacı değildir, tam tersine basit ve sade nesnelерle oluşturulur bu yüzden İzleyicinin yanlış yorumu bile sanat açısından kullanması yeni biçimler

denemesi, minimalist sanatın tek tipleşmesini önlemiştir. Minimalist çalışmalarda sanatçı eserini sergilerken izleyiciyi şok etmek onları şaşkına çevirmek değil rahatsız olduğu herhangi bir toplumsal, politik felsefi konularda kendi düşüncelerini ifade etmektir. Minimalizm diğer Neoavangard'dan anlayışlar gibi tamamen subjektif bir bakış açısıyla geliştirilmiştir. Minimalist çalışmalar pazara yönelik çalışmaları oluşturmamış. Bu yüzden en marjinal çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Minimalizm her türlü cafcıflı görüntülerden uzak gözü yormayan tüm renklilikten ve kalabalıktan ayıklanmış çalışmalar oluşturmuştur. Nesneyi azami olarak sadeleştiren Minimalizm Sürrealist ve Dışavurumcu anlayışa karşı çıkmış ve nesneyi olduğu gibi sergileyerek nesnenin gerçekliğine vurgu yapmıştır. Minimalizm Fenomenal dünyayla olan bağlantısını güçlendirmiş objenin gerçeklik algısına önem vermiştir. Sanatın gündelik hayatla olan bağlantısı kurmuş sanatın topluma indirgenmesi anlayışı minimalistlerce sürdürülmüştür. Sanatın tarihsel boyutu incelendiğinde diğer avangard sanatlarda olduğu gibi kültürel sermayeyle olan ilişkisinde nesnenin meta boyutu eleştirilmiştir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Bürger, P. (2007). Avangard Kuramı, (Çev.) Erol Özbek, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cauquelin A. (2005). Çağdaş Sanat, Çev. Özlem Avcı, Ankara: Dost kitabevi Yayınları.
- Eroğlu, Ö. (2007). Sanat Tarihi, İstanbul.
- Foster, H. (2009). Gerçeğin Geri Dönüşü (çev.) Esin hoşsucu, İstanbul; Ayrıntı
- Germaner, S. (1997). 1960 Sonrası Sanat, Akımlar, Eğilimler, Sanatçılar, İstanbul: Kabalcı Yayınları
- Huntürk, Ö. (2016). Heykel ve Sanat Kuramları, İstanbul: Hayalperest Yayınları.
- Şişman, A. (2011). Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş, İstanbul: Litaratür Yayınları.
- Whitham, P. Graham G. (2013). Çağdaş Sanatı Anlamak, (çev.) Tufan Göbekçin, İstanbul: Optmist Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The footsteps of a new century formed the opposition wing that destroyed the art traditions. With Cubism, which created a spark, he set sail for new adventures in art and tried to reveal his aura and hidden power created by new colors of life. Art, which was realized with the perception and interpretation of art of modernism, began to be accepted after a very painful process. Creating a new understanding of art, minimalism has created rich openings that will sweep you off your feet and break spiritual storms. Minimalism, which started with an adventure urge, started an extraordinary art formation. The slogan of the new art was to go to a simplicity that would increase their ambitions even more. The artist's most important mission was that the works consisted of geometric forms, that these forms were given in a space and that they wanted to be perceived. As a new approach, this idea directs minimalism to a conceptual understanding and gives the opportunity to approach art from a different angle by putting minimalism in a new place in the understanding of avant-garde art. The breakthrough vision of minimalism gave art a different option, art made new discoveries with minimalism, and art branched out with discoveries. Minimalism realizes its work by simplifying the complex structure of forms. The artist's free decision on simple forms was the most important feature of minimalism. Minimalism was a conceptual interpretation of art. Minimalism has created a new sense of space for works of art by removing them from being an ornament or accessory hanging on the wall. In this way, minimalism has a significant contribution to artistic mobility. Minimalism undergoes a major change in form to distinguish itself from other avant-garde understandings. The simplification of form is also the most important feature of minimalism. In Minimalism, the perceptual space has been approached since objects other than auditory contain both visual and tactile features. The artist was invited to connect with the object in a sharp understanding of time and space.

The avant-garde artist has intellectual knowledge and when they combine this knowledge with an artistic sensitivity, a new art concept emerges. Minimalism adds another dimension to artistic aesthetic discourse. The artist also perfects his own competence with great effort. Although the understanding of modern art sometimes seems like paradoxical excesses, it actually gains more value in the hands of the artist who knows what he is doing. The understanding that there will be no prejudice in art is now accepted. Minimalist art can be perceived as a different version of the avant-garde understanding. Because it is possible to see a Duchampian outlet in minimalism. With the use of simple and plain materials, the form gained importance and the artist factor was minimized. (Cauquelin,

2005:115). Now the artist's new ideals form a humble independent understanding. Like avant-garde artists, minimalists have chosen to take advantage of the era and technology instead of traditional materials. In particular, they used materials such as mirror, steel, aluminum, fluorescent.

Method

Minimalist art, like other avant-garde arts, has developed an understanding against museums. It is emphasized that every object whose status is discussed, such as conceptual art, can be a work of art. Plain and simple objects in the sculpture are positioned one after the other, while the objects that are displayed without a pedestal are now perceived as a whole with the space.

Findings (Results)

Minimalism is an understanding that emerged in the 1960s and presents a plain and simple visuality to the audience. The works in which he tried all kinds of combinations in minimalism offer a rich range in form. Although minimalist works have endless thoughts in terms of content, it can be said that they produce multi-disciplinary and planned works in form. But the planned and disciplined savvy does not go to any artistic dogma. In Minimalists, they enabled the use of fabricated objects. A ready-made object is stripped of its concept and used under a different identity. Minimalist artists chose to display political, economic and social discourse in unconventional forms through performances. The artist was no longer a painter sculptor. Apart from these identities, it was trying to create an awareness and enlighten the society on any issue. Artist discourse and scope were changing at a dizzying pace. It is possible to see this very clearly in minimalist works. Minimalist art neither presents a false world nor is a work that the audience cannot understand. While the artist exhibits his work in minimalist works, it is not to shock the audience, but to express his own thoughts on any social, political philosophical issues that he is uncomfortable with. Minimalism, like other Neoavant-garde understandings, was developed from a completely subjective point of view. Minimalist studies did not create market-oriented works. That is why the most marginal studies have been carried out. Minimalism has created works that are far from all kinds of garish images and are separated from all the colorfulness and crowd that do not tire the eyes. Minimalism, which simplifies the object as much as possible, opposed the Surrealist and Expressionist understanding and emphasized the reality of the object by

exhibiting the object as it is. Minimalism gave importance to the object's perception of reality, which strengthened its connection with the phenomenal world. The understanding of the reduction of art to society, which established the connection of art with daily life, was continued by the minimalists. When the historical dimension of art is examined, as in other avant-garde arts, the commodity dimension of the object has been criticized in its relationship with cultural capital.

AĞIRLIK VE HAFİFLİK BAĞLAMINDA ÇAĞDAŞ SANAT VE DOĞA

Burhan YILMAZ*

Öz

Ağırılık ve hafiflik bir bağlam olarak sanatta çeşitli biçimlerde mevcuttur. Çağdaş sanatta ise ağırılık ve hafiflik yer çekimi (kütle çekimi) ile ilgili bir şekilde de görülmektedir. Bu çalışma açısından ise ağırılık ve hafiflik çağdaş sanat ve doğa ilişkisinde bir çerçeve olarak seçilmiştir. Sanat ve doğa ilişkisi çok uzun ve köklü bir ilişkidir. Çağdaş sanat açısından ise sanat ve doğa ilişkisi günümüzde daha çok ekoloji temelli bir noktaya gelmiştir. Günümüzde çağdaş sanatın doğa ile ilişkisinde ise taşın, toprağın, suyun, canlıların, insan atıklarının ağırılıkları ve hafiflikleri birer veri ve gerçeklik olarak görülmektedir. Çağdaş sanat yorumlama, soyutlama, yansıtma ve çeşitli temsil biçimlerinin yanı sıra fiziki gerçekliğin kendisini ve fiziki gerçekliğe ait verileri de malzeme olarak kullanmaktadır. Bu nedenle özellikle ağırılık ve hafiflik gibi fiziksel varlık çağdaş sanat ve doğa ilişkisinde bir bağlam olarak çok uygun durmaktadır. Bu çalışmada Nicolas Lorini, Olafur Eliasson, Elisabetta Trussoni ve Nicoletta Aveni, Nils Udo, Orozco gibi sanatçıların ağırılık, hafiflik ve doğaya ilişkin çalışmaları sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Sanat, Doğa, Ağırılık, Hafiflik

CONTEMPORARY ART AND NATURE IN WEIGHT AND LIGHTNESS

Abstract

Weight and lightness exist in various forms in art as a context. In contemporary art, on the other hand, weight and lightness are also seen in relation to gravity (gravity). In terms of this study, weight and lightness have been chosen as a framework for the relationship between contemporary art and nature. The relationship between art and nature is a very long and deep-rooted one. In terms of contemporary art, the relationship between art and nature has come to a more ecology-based point today. Today, in the relationship of contemporary art with nature, the weights and lightness of stone, soil, water, living things and human waste are seen as data and reality. In addition to interpretation, abstraction, reflection and various forms of representation, contemporary art also uses the physical reality itself and the data of the physical reality as material. For this reason, physical existence such as weight and lightness seems very appropriate as a context in the relationship between contemporary art and nature. In this study, the works of artists such as Nicolas Lorini, Olafur Eliasson, Elisabetta Trussoni_ ve Nicoletta Aveni, Nils Udo, Orozco on weight, lightness and nature are presented.

Keywords: Contemporary Art, Nature, Weight, Lightness

1. GİRİŞ

Bu araştırmada çağdaş sanatta doğanın işlenişi ağırlık ve hafiflik kavramları üzerinden ele alınmaktadır. Burada ağırlık ve hafiflik kavramları birinci anlamda kullanıldığı şekliyle ele alınmaktadır. Herhangi bir ikinci anlam veya mecazi anlam kullanmanın konu açısından bir karmaşa yaratması söz konusu olabilir. Örneğin ağır duygular, ağır bir söz, ağır bir düşünce gibi soyut ve mecazi anlamda kullanımın doğa ve sanat gibi bir konuda düşüncelerin ve bilgilerin netliğini ortadan kaldırma

etkileri vardır. Bu nedenle doğa ve sanat ilişkisinde ele alınan sanatçılar ve eserlerin fiziki anlamda ağırlık ve hafiflik ile ilgisi olanları dahil edilmiştir.

Sanat ve doğa ilişkisi eskiden beri var olagelen bir olgudur. Geleneksel anlamdaki sanatlar olsun, modern sanatlar ve modern sonrası sanatlar olsun, her dönemde sanat doğa ile ilişkili olmuştur. Sanat doğayı taklit eder, doğa sanatçıya ilham olur, sanat alternatif doğa biçimleri üretir, sanat doğaya öykünür; sanatçı doğayı taklit ederek kendi yaratımlarına ve özgün sonuçlara ulaşır... Bu anlamda doğa ve sanat ilişkisi üretim odaklı, sanatın faydasına, tek taraflı bir ilişki gibi bir niteliğe sahiptir. Bu bakış açısında doğa bir model olmaktan öteye pek bir role sahip değildir. Elbette anlam yüklemek, romantik bir şekilde veya çok büyük derecede sevmek ve övmek, doğayı olduğu gibi göstermek, taklit etmek, fenomen olarak görmek bunlar bu tek taraflı ilişkinin niteliklerindedir. Manzara resmi, doğa parçalarının bir övgüsü gibidir, ağaçların, hayvanların, toprağın bedeni bir model olarak edilgen bir noktadadır. Bu durum, geleneksel sanatların ve modern sanatın da doğa karşısındaki tavrının ortak noktası olarak görülebilir. 1960'lı yıllarda sanatta yeni ifade biçimleri arayışı içerisinde bir tavır olarak doğa ile barışık sanatsal eylemler ve çalışmalar ortaya çıkmıştır. Amerika ve Avrupa'da yaygınlaşan Land Art akımı bunlardan en önemlisidir. Yeryüzü sanatı, Yer Sanatı, Doğa Sanatı gibi çeşitli şekillerde anılan bu sanat türü disiplinler arası bir sanat pratiği olarak görülmektedir. Coğrafya, Ekoloji, Jeoloji, Biyoloji gibi bilim dallarının verilerine dayanarak sanatsal üretimlerde bulunulması disiplinler arası anlamda değerlendirilmektedir. Bu şekilde ekoloji çalışmaları ve zarar gören doğa ile sorgulanmaya başlayan insan doğa sanat ilişkisi ile günümüzdeki anlamda çağdaş sanat ve doğa ilişkisi oluşmuştur.

Doğa ile sanat ilişkisinin niteliğini değiştiren sanatçılar ilk olarak sanat ile ilişkilerini gözden geçirmeye cesaret eden sanatçılardan çıkmıştır. 1960larda ve sonrasında bir grup sanatçı doğa ile ilgili eylemlerini ve sanat üretme biçimlerini farklı bir

biçimde ortaya koymaya başladılar. Bunlardan Smithson, Heizer, Walter de Maria, Oppenheimer, Richard Long gibi sanatçılar doğayı doğrudan biçimlendirerek sanat pratikleri geliştirdiler. Çeşitli çalışmalarında doğayı bir malzeme gibi düşünerek kendi estetik ifadelerini açığa çıkarma amacıyla kullandılar. Bu noktada artık doğanın bir model olması değil doğrudan doğa parçası olarak sanata dönüşmesi veya sanata dahil olması söz konusu olmuştur. Bu sanat ve doğa arasındaki ilişkinin değiştiğini gösteren bir durumdur. Artık taş kütleleriyle galeridedir, sanat ise bütün kavramsal hafifliğiyle dağlarda, vadilerde, çöllerde ve ormanlarda var olmaktadır. Taş, toprak, ağaçlar ve çeşitli bitkiler, hayvanlar, canlı kalıntılar kendi ağırlıklarıyla galerilerde ve sanat alanlarında yer almaktadır. Bu düşünce açısından Barbara Matilsky'nin ifadesi açıklayıcıdır. Matilsky'e göre ekolojik sanat doğanın perspektifini izole etmez veya onu yorumlamaz, fakat doğayı ilişkiler ağı bütünü içerisinde bir araya getirir (Matilsky, 1992:52 akt. Aydın ve Zümrüt, 2013).

Ekolojiyle ilgilenen düşünürler ve sanatçılar açısından Land Art'a yakın ve daha ötesinde doğayla barışık, doğayı tamir eden, kurtarma denemelerini düşündüren yaklaşımlar ortaya çıktı. Bu yaklaşımların reddettiği bir ilişki biçimi doğayla sadece romantik ve estetik bir ilişki türüdür. Bu noktadan sonra ekolojik anlamda sanat eserleri tasarlanıp ortaya konularak çağdaş anlamda sanat ve doğa ilişkisi tertip edilmiş oldu denebilir. Çağdaş sanat ve doğa ilişkisinde doğa bir tür paydaş olarak, bir öteki ve kapsayıcı yön olarak mevcut halinde durmaktadır. Edilgen bir malzeme değil, canlılığın yuvası, devamı ve kaynağı olmasının bilincinde dünyanın kurtarılmasının da kaynağı olarak görülmektedir. Doğaya dokunmak, doğaya karışmak, Çağdaş sanatta doğa konusunun işlenişi, doğayı iyileştirmek ve antroposenin doğa üzerindeki kötü etkilerinin azaltılmasını sağlamayı tasarlayan bir araçsal estetik durumu içeren bir tür sanat biçimi ortaya çıkarmaktadır.

İnsanın doğayla ilgili ekolojik tavrı yine insanın kendi varlığının tehlike altına girmesi ve insanın bu durumun farkına varması ile ortaya çıkıyor. İnsan kendi varoluşunun

tehdit altında olduğunu anladığında ekolojiyi önemsemeye başlıyor. Günümüzde küresel ısınma ile ilgili çalışmaların da bu etkiyle başladığı bir gerçek. Ancak her ne olursa olsun bugün doğa ile sanatın ilişkisi geçmişe göre daha bilinçli ve daha nettir. Tam bu noktadan hareketle günümüz çağdaş sanatında doğaya dönen bakış, doğaya yönelen beden, doğaya karışan varlığa, sanatın varlığına ağırlık ve hafiflik kavramlarının bu konuyla ilgisine bir bakmanın gerekliliği yoğun bir şekilde ortaya çıkmıştır.

2. YÖNTEM

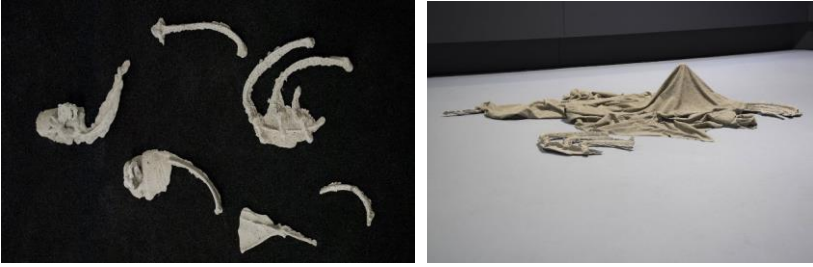
Çağdaş sanatın doğa ile ilişkisine odaklanmış olan bu çalışmada ağırlık ve hafiflik kavramları bir bağlam olarak çerçeve biçiminde kullanılmaktadır. Ağırlık ve hafiflik bağlamı bir alan ve ilişki biçimi olarak belirlenmiş ve bu alan içerisinde de çeşitli sanatçılar ve eserleri incelenmiştir. Bu çalışmada öncelikle ağırlık ve hafiflik kavramları incelenerek bu kavramların sanat ile ilişkisinin niteliği ortaya konulmuştur. Bu kısımlarda alan tarama ve literatür tarama yöntemi benimsenmiştir. Çağdaş sanatçıların seçiminde, sanat eserlerinin konu açısından seçimi ve sunumunda yine literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Sanat eserlerinin incelenmesinde ve sunumunda sanat eseri analizi yönteminden faydalanılmıştır.

3. AĞIRLIK VE HAFİFLİK KONSEPTİ: DOĞA VE SANAT İLİŞKİSİ

Ağırlık ve hafiflik bağlamından sanata çeşitli yaklaşımlar geliştirme ve sanat eserlerini bu bağlamlardan inceleme çeşitli dönemlerde denenmiştir. Felsefe, sosyoloji, fizik ve sanat gibi farklı alanlarla ilgili olan bu kavramlar çeşitli çalışmalarla da irdelenmiştir (Edwards ve Bailey, 2012).

Ağırlık ve hafiflik kavramlarının bir açımını gerçekleştirmek için sanatla ilgili bir noktadan ilerlemek gerekmektedir. Bir ağırlık ve hafiflik meselesi olarak Nicolas Lorini'nin Pera müzesi'nde açtığı sergideki işlere bir bakmak iyi olacaktır. Ağırlığın,

terazideki ağırlığın, kilogramın tarihinden ve değişiminden esinlenen sanatçı eserlerini Pera Müzesindeki eski ağırlıklar koleksiyonu salonunun olduğu katta düzenlemiştir. Bu sergide ağırlık meselesinin uygarlığımızın son noktasındaki konumunu irdelemektedir sanatçı. Kumdan ve geyik kemiklerinden yaptığı heykellerle ilginç bir çağ anlatısı kurmayı başarmıştır. Bir malzeme olarak kum önemlidir Lorini için (Lorini, 2019). Kum günümüz uygarlığının temel bir bileşeni olan silikonun hammaddesidir. Bu nedenle doğada yer alan doğal bir madde olan kum uygarlığımızın dolayimli bir göstergesi gibidir. Sergide kullanılan hayvan kemiklerinin durumu ise gittikçe ölen doğanın bir simgesidir. Aslında ağırlığı artan bir medeniyet ile kelimenin tam anlamıyla ağırlığı azalan doğanın envanterinin bir simgesi oluşturulmuştur.

Görsel 1 ve 2: Nicolas Lorini, 2019, Tüm zamanlara, tüm üzgün taşlara, Pera Müzesi, İstanbul.

Nicolas Lorini'nin bu sergisindeki çalışmaları ağırlık ve hafifliği merkeze alan bir yöne sahiptir. İlk kilogram prototipi olan Grandk K adlı 1 kg. lik metal alaşım kütleinin zamanla eriyip ağırlığının azalması, bunun yerine Plank Sabiti ile bir hesaplama ile kilogramın yeniden tasarlanması, yani somut bir ağırlık hesabının kayboluşunun, soyut bir matematik hesaplamayla somut bir ağırlığın sabitlenmesi konusuna dönüşmesini içeren bir çalışmadır. Serginin adı da tam bu olayı işaret edecek şekilde "Tüm zamanlara, tüm üzgün taşlara" şeklinde konulmuştur. Temel meselesi ağırlık olsa da bu sergide temel anlatı veya alt metnin anlattıkları medeniyet ve doğa arasındaki ters orantılı ilişkileri hatırlatmaktadır. Medeniyetin

ağırlığı ve hacmi arttıkça doğanın varlığı, ağırlığı azalmaktadır (peramuzesi.org.tr - 2019)

Kendi varlığını sürdürmek ve medeniyetini yükseltmek için doğadaki bütün kaynakları sınırsızca kullanan insanlık kendini var ettiği koşulların hepsini kendini yok etme potansiyeline dönüştürerek oluşturmaktadır. Günümüzde insanın doğayı etkilemeye başladığı jeolojik zaman evresine Antroposen Çağ adı verilmektedir (Harari, 2015: 83). Antroposen Çağda insan doğada son iki yüzyılda en çok tahribata neden olmuştur. Ve insan günümüzde sadece kalabalık varlığıyla bile hatta bedeninin ağırlığının oranıyla bile diğer canlıların ve bütün canlılığın haklarını gasp etmiş gibi görünmektedir. Buradan hareketle Harari'nin aktardığı bilgiler önemlidir:

“Bugün dünya üzerinde neredeyse 7 milyar Sapiens yaşıyor. Tüm bu insanları büyük bir kantara çıkarırsanız ağırlıkları 300 milyon ton eder. Tüm evcilleştirilmiş çiftlik hayvanlarının (inekler, domuzlar, koyunlar ve tavukları) ağırlıklarıysa 700 milyon ton edecektir. Buna karşılık yaşayan tüm büyük vahşi hayvanların (kırpillerden penguenlere, fillerden balinalara kadar) ağırlığıysa 100 milyon tondan azdır” (Harari, 2015:263).

Burada verilen ölçüler muhtemelen değişkendir ve mevsimlere, yıllara göre değişiklik göstermektedir. Ancak bu verileri önemli kılan şey bu şekilde bir düşünme biçiminin ifade edilmesini sağlamasındandır. Burada verilen ağırlık oranları sadece bedensel ağırlıklarının karşılaştırılmasıdır. Evcil hayvanların ağırlığı olarak verilen bilgi de insana ait bir ağırlık olarak alınmalıdır. Çünkü bu evcil hayvanların çoğu insanın beslenmesinde ve daha da az olarak başka hizmetlerinde yer alan canlılar olarak bilinmektedir. Diğer yandan insana ait yapay dünyanın ağırlığı da hesaba katılrsa çok daha büyük bir karşıtlık görülebilir. Aynı zamanda burada verilen ağırlık bir küresel yaşam örtüsü değişiminin de ispatı gibidir. Harari'nin aktardığı bu bilgiler dünyanın iklim krizinde geldiği noktayı işaret etme amacıyla

oluşturulmuştur. İklim krizinin bir somut göstergesini oluşturan sanat eserini ise en iyi şekilde aktaran eser ise alttaki bölümde verilen Buz Nöbeti adlı eserdir.

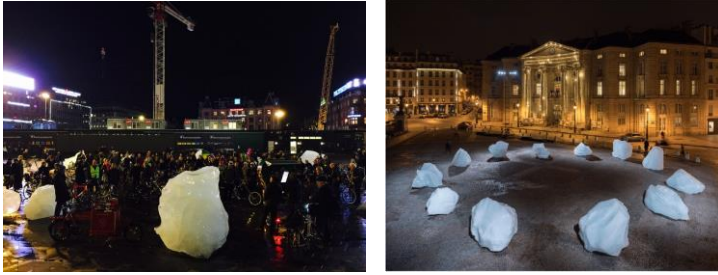
Jeolog Minik Rosing ve sanatçı Olafur Eliasson'un Buz Nöbeti adlı çalışması ekoloji ve küresel ısınma konuları açısından çok önemli bilgiler sunmaktadır. Diğer yandan çalışma ağırlık, hafiflik ve doğa açısından da oldukça önemlidir. Buz Nöbeti, buradaki her bir kavramı karşılayacak bir niteliğe sahiptir. Sanatçı 2014 yılında Kopenhag Belediye meydanına saat şeklinde devasa buz kütleleri yerleştirmiştir. Grönland Buz tabakasından sökülen 12 buz bloğu, Birleşmiş Milletler'in İklim Değişikliği Beşinci Değerlendirme Raporu'nun yayınlanması sırasında halka açık bir şekilde sergilenmeye başlamıştır. Çalışmada insanlar buzul parçalarının arasında gezip buzların erimesini, ağırlıkların eriyerek hafiflemesini izleyebiliyorlar. Böylece kutuplardaki buzların erimesinin ve küresel ısınmanın bir haberden daha gerçek olduğunu gözlemleyebiliyorlar. Bu çalışma, Eliasson'un deyişiyle, "kutup buzullarının erimesi gerçeğine doğrudan ve somut bir deneyim sunarak iklim değişikliği konusunda farkındalığı artırıyor" (Eliasson, 2019).

Görsel 3-4: Olafur Eliasson ve Minik Rosing, (2014), Buz Nöbeti (icewatch), yerleştirme, değişik ölçüler, Kopenhag.

Buz Nöbeti adlı çalışmaya bakıldığında bir ağırlık ve hafiflik meselesi doğrudan açığa çıkmaktadır. Daha doğrusu kendi ağırlığını kaybeden bir doğa parçası görülmektedir. Buzulların erimesi uzun zamandır başta iklimbilimciler, jeologlar ve coğrafya gibi çeşitli bilim alanlarından bilim insanları tarafından

gözlemlenmektedir. Buzulların erimesinden ve bunun olası sonuçlarından bir canlı örnek sunan bu çalışma insanlara yaşanan dünyanın değişimini göstermesi açısından ve durumun ağırlığını göstermesi açısından çok önemli bir noktadadır. Bir öyküleme veya bir yorumlama, bir soyutlama değil, bir gösterme, fotoğraf ya da videonun perdesinden sunma değil, doğrudan eriyen, ağırlığını yitiren hafifleyen doğanın gerçek zamanlı bir şekilde sunulmasıdır.

Görsel 5-6: Minik Rosing ve Eliasson, (2014), Buz Nöbeti (Ice Watch), yerleştirme, değişken ölçüler, Kopenhag.

Ağırlık ve hafiflik bağlamından yaklaşıldığında bu çalışma, maddenin halleri üzerinden bir anlam kurmayı mümkün kılmaktadır. Suyun halleri katı, sıvı ve gaz şeklindedir. Su dünyanın yaşam döngüsünün merkezindeki maddelerden birisidir. Buzulların erimesi, buzulun hafiflemesi, suyun çoğalarak ağırlaşması, sıcaklığın artması, küresel anlamda doğanın mahvını işaret etmektedir. Maddenin hallerinin değişimi ile maddenin fiziki değişimlerinin etkileri Eliasson'un çoğu eserinde sıkça başvurduğu bir sanatsal yöntemi göstermektedir. Buz Nöbeti sergisinde de sanatçı maddenin hallerini temel alarak doğa ile çok yoğun bir ilişki kurma ortamı oluşturacak şekilde çalışmıştır. Buz Nöbeti sergisi çeşitli ülkelerde ve önemli iklim toplantılarında tekrar tekrar gerçekleştirilmiştir.

"Buz Nöbeti (Ice Watch) adlı çalışma üç yere kurulmuştur. İlk kurulum, BM IPCC'nin İklim Değişikliği Beşinci Değerlendirme Raporu'nun yayınlanmasını münasebetiyle 26-29 Ekim 2014 tarihleri arasında Kopenhag'daki Belediye Meydanı'nda

yapılmıştır. İkinci kurulum, BM İklim Konferansı COP21 vesilesiyle 3-13 Aralık 2015 tarihleri arasında Paris'te Place du Panthéon'da gerçekleştirilmiş ve Ice Watch'ın üçüncü versiyonu 11 Aralık 2018'den 2 Ocak 2019'a kadar gerçekleştirilmiştir. Londra'da ise çalışmanın kurulduğu lokasyonlar – Bloomberg'in Avrupa genel merkezinin dışında ve Tate Modern'in önündedir” (Eliasson, 2019).

Buz Nöbeti adlı çalışmanın biçimsel yapısı da çeşitlilik göstermiştir. Örneğin Paris'te Place du Pantheon'da gerçekleştirilen yerleştirmedeki buzul kütleleri özenle seçilmiştir. Grönland civarında doğal biçimde sıkışmış kar katmanlarından oluşan bir buzuldan kopan buz kütlesi bulunmuş ve getirilmiştir. “Yalnızca doğanın bize verdiklerini alabiliriz” diyen Eliasson, bu buz kütlelerinin özelliğine işaret ediyor. Yaklaşık 10 tonluk ağırlığı olan bu buz kütlelerinin katmanları buzul kütlesi eridikçe zamanda geriye gidildiğini gösterdiğini ifade eden bilim insanı Minik Rosing, binlerce yıl öncesinden düşen kar tanelerinin olduğu gibi açığa çıkışının gözlemlenebildiğini ifade ediyor (Zarin, 2015). Ağırlığın azalışı, maddenin hal değişimi, hafiflikle ortaya çıkan yeni bilgiler aracılığıyla dünyanın yaşam döngüsüne dair çağlar öncesinden gelen çeşitli katmanların varlığına şahit olunmaktadır.

Buz Nöbeti adlı çalışma kurulduğu dönemlerde Svalbard adasındaki Küresel Tohum Deposu su almaya başlamıştı. İlk kez dünyanın bu kadar kuzey bir noktasında, 2016 yılında, bu kadar çok erimenin meydana geldiği kayıtlara geçmiştir. Eriyen permafrost ile açığa çıkan su böylece “Arktik Kıyamet Deposuna” olarak bilinen bu tohum kasasına sızıyordu (MCrea, 2017). Dünyanın en soğuk noktalarından birisi olan Svalbard'taki bu deponun eriyen buzulların suyuyla tehlike altına girmesi küresel ısınmanın trajik bir yönüdür. Bir başka trajedi ise bu gerçekleşen olayın Eliasson'un Buz Nöbeti projesinin bire bir aynısı şekilde gerçekleşmiş olmasıdır ve sanat eserini gelecekteki bir gerçeği ifşa eden bir kehanete dönüştürmesidir.

Eliasson 2013 yılında buzul parçalarını malzeme olarak kullandığı başka bir sergi yapmıştı. Sanatçı “Zaman Kaybınız” adlı sergisinde İzlanda'nın en büyük buzulu

Vatnajökull'dan kopan buzul parçalarını heykel gibi sergilemişti. New York'taki MoMa'da hazırlanan enerjisi güneş panelleriyle sağlanan galeride buzların erimesini önleyici bir soğutma sistemi kullanıldı. Sergi boyunca buzulların erimemesi ekolojik bir enerji biçimiyle gerçekleştirilmişti. 2014 yılında başladığı Buz Nöbeti adlı eseri de bu serginin bir negatif düşüncesiyle oluşturulmuş gibi düşünülebilir.

Eliasson'un projesinden uzun bir süre önce, doğanın ağırlığını kullanan bir sanatçı olan Nils-Udo, 2001 yılında Almanya'nın Wittgenstein Sauerland bölgesinde Kara Orman içerisinde Taş Devri Adamı (Stone Age Man) adlı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Udo çalışmasında 150 ton ağırlığında bir monolit kuvarsit kaya kullanmıştır. Ağaç gövdelerinden yapılmış sütunlarla anıtsal bir mimari bölümün ortasına yerleştirilmiş olan monolit, içerisine yerleştirildiği ormanın huzurlu yapısıyla bütünleşerek oluşturduğu ihtişamıyla geçmiş çağları anımsatan ve geleceği düşündüren bir anıta dönüşmüştür. Burada sabit bir şekilde duran ve doğayla zamansız bir ilişki kuran bu monolit karşısında izleyici kendi geçiciliğini ve kırılgan varlığını hissetmektedir.

Görsel 7: Nils-Udo, Taş Devri Adamı (Stone Time Man), Düzenleme, 2001, Almanya

Udo'nun bu çalışmayı kurarken gösterdiği tavır çağdaş sanat ve doğa ilişkisine iyi bir örnektir. Udo, bu yapıtı gerçekleştirdiği anı anlatırken doğaya hiçbir şekilde zarar vermediğini ifade etmiştir. Tek bir ağaç kesmemiş, Kara Orman'da fırtına tarafından devrilmiş güçlü köknar ağaçlarının gövdelerini seçerek kullanmıştır (Grande, 2011). Bu çalışmada olduğu gibi birçok eserinde doğadaki doğal malzemeler kullanan sanatçı dünyaya eklenen eserler üretmekte ve dünyanın permakültürüne yabancı olmayan malzemeler seçmektedir. Çiçekler, bitkiler, taş, toprak ve su kullanarak mikro ekosistemleri olan sanat eserleri üreten sanatçı Joseph Beuys'un ayak izini takip etmektedir.

Elisabetta Trussoni_ve Nicoletta Aveni SMACH. etkinliğinde, Destek (Sup-Portare) adlı bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada yerde bulunan yaklaşık 30 kilogram ağırlıktaki kaya parçalarını halatlar ile ağaçların gövdelerine bağlamışlardır. Kaya parçalarının ve ağaçların birbirini destekleyen konumu çalışmanın adına bir gönderme içermektedir. Kaya ve ağaç kabuğunun birbirine yapışması, zamanla yer değiştirmesi, desteklenen öge ile destekleyen öge arasındaki yoğun ilişkiyi göz önüne sermektedir.

Görsel 8 ve 9: Elisabetta Trussoni_ve Nicoletta Aveni, 2021, Destek (Sup-Portare), İtalya.

Bir ağırlık meselesini de taşımakta olan bu çalışmalar, izleyicinin ormanlık alandaki konumunu da belirlemektedir. Doğal malzemenin ve doğal ortamın olanağı, bu

bölgedeki pınarların, kayaların ve ağaçların ortaya çıkışı, yaşamı ve geleceği hakkında bir düşünme imkanı sağlama amacı gütmektedir. Ağaçlar, kendilerine bağlanan ağırlıklarla, durdukları yerde sürreal bir görünüme kavuşmuşlardır, rüya cümlelerini andıran bu mantık hatası görüntüsü doğa üzerine dikkat çekmenin bir yöntemi gibidir. Ağırlık, yer çekimine karşı koyma, tamamen “doğal” bir doğal olmama görünümü, yerin, suyun, bitkinin ve kayanın insanın gerçek yuvası olmasında bir aktarım aracı olmuştur.

Gabriel Orozco, 2012 yılında Meksika körfezinden ve Manhattan kıyılarından topladığı 1200 parça atık nesneyi Guggenheim’de sergiledi. “Asterizm” (Yıldız şekilleri) adlı sergi sanatçının genel sanat pratiğine ve estetik sunumlarına göre düzenlenmiş bir enstalasyon şeklindeydi. Denizlerde en kolay ulaşılabilen kısımlarda bile ne kadar çok atık bulunduğunu göstermek isteyen sanatçı, çevresini bir felaket mahaline çeviren insanlığa bu atık nesnelerin düzenli halleri aracılığıyla bir ayna tutmak istiyordu, (Boulet, 2020). Çeşitli boylarda ve ağırlıklardaki nesnelerin boyut ve şekillerine göre dizildiği bir düzenleme Galerinin Zemininde maddelerin ağırlıklarını teşhir edecek şekilde dizilmişti.

Görsel 10 ve 11: Gabriel Orozco, 2012, Asterizm, Enstalasyon, Guggenheim Müzesi, ABD.
Kaynak: <https://inhabitat.com/gabriel-orozco-transforms-coastal-trash-into-a-colorful-installation-at-the-guggenheim/>

Orozco’nun çalışmasında yer alan atıkların içerisinde plastik malzeme ve eşya atıkları, cam şişeler, ampuller, çeşitli metal eşya atıkları, halatlar, ipler gibi günlük hayatta insanın kullandığı her türden malzemenin bulunduğu görülmektedir.

Çağdaş sanatın açıklayıcı, ifşa edici ve izleyiciyi rahatsız edici tavrı bu çalışmada ise insana kendisi hakkındaki kötü bir gerçekliği vermesindedir. Doğanın, çevrenin geldiği bu noktayı ifade etmek, doğanın korunması gerektiğinin altını çizmek sanatçının doğa ile kurduğu ilişkisini belirlemektedir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Dünyadaki atıkların bir ağırlık cinsinden verisi elde edilse insanlık şok edici bir miktar ile karşılaşabilir. Nitekim 2019 yılında 16. İstanbul Bienalinde benzer bir bilgi temel olarak işlenmiştir. Pasifik Okyanusunda oluşan 3,4 milyon kilometrekare genişliğe yayılan 7 milyon ton ağırlığındaki plastik çöp yığınının “Yedinci Kıta” adı verilmiştir. Plastik çöp yığınının 7 milyon ton ağırlığında olması, bir ağırlık bilgisi üzerinden doğanın tahribatının belgelenmesi oldukça önemlidir. Çağdaş sanat, doğayı korumak, kurtarmak belki de iyileştirmek için bir yol sunabilir mi? 16. İstanbul Bienali’nin konusu olan Yedinci Kıta tam da Antroposen çağdaki ekolojik sorunlar üzerine düşünme pratiğine zemin olacak bir konudur (Bourriaud, 2019).

Bu çalışma sonucunda çağdaş sanat ve doğa ilişkisine dair birtakım çıkarımlara ulaşılmıştır. Bu çalışmada temel alınan ağırlık ve hafiflik kavramları açısından doğa ve sanat ilişkisi incelenmiştir. Ağırlık ve hafiflik ilk anlamı üzerinden, yani fiziki varlık olarak incelenmiştir. Doğaya dokunan, doğayı korumayı ve doğa ile ilişkilerin düzelmesini sağlamayı deneyen sanatçıların işlerindeki ağırlık ve hafiflik olgusu merkeze alınmıştır. Ağaçların ağırlığı, insanların ağırlığı, kayaların ağırlığı, suyun ağırlığı, insan atıklarının ağırlığı, buzulların ağırlığı ve hafifliği çağdaş sanat açısından bir bağlam olarak bu çalışmanın örülmesinde birer veridir denebilir. Ağırlık ve hafiflik bağlamının içerisinden değerlendirilebilecek çalışmaların sıralanması, sanatçıların bu çalışmalardaki sorunlarının ortaya konulması ve bilgi olarak verilmesi bu çalışmanın sonuçlarından birisi olarak düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Aydın, İ. ve Zümrüt, Y. (2013), Doğa ve Sanat Ekseninde Farklı Yaklaşımlar, Sanat ve Tasarım Dergisi, 4 (4 Haziran) 53-77.
- Bourriaud, N., (2019, Küratörün Metni, Link: <https://bienal.iksv.org/tr/16-istanbul-bienali/kuratorun-metni> Erişim Tarihi: 3. 09.2019
- Boulet, A. 2020,: <https://forestnation.com/blog/7-talented-eco-artists-of-the-last-decades/>
- Eliasson, (2014): <https://olafureliasson.net/archive/artwork/WEK109190/ice-watch>
- Grande, J. K. (2011). Nils-Udo: Nature Vision: <https://www.ecologicalart.org/nilsudo.html>
- Harari, Y. N. (2015), Homo Sapiens, Çev: Ertuğrul Genç, Kolektif Kitap: İstanbul
- Lorini, N. (2019), Röportaj, Link: <https://www.youtube.com/watch?v=VCXkgIIJeOg>
Erişim Tarihi: 01.09.2022
- Marie D. Edwards ve Elizabeth Bailey (Ed) (2012), Gravity in Art: Essays on Weight and Weightlessness in Painting, Sculpture and Photography
- MCre, M.,(2017), Melting Permafrost Is Causing Water to Leak Into The Arctic 'Doomsday' Vault: <https://www.sciencealert.com/melting-permafrost-is-causing-water-to-seep-into-the-arctic-doomsday-vault>
- Nikolas Lorini (2014), <https://www.peramuzesi.org.tr/sergi/tum-zamanlara-tum-uzgun-taslara/244>
- Zarin, Cyintia, (2015), The artist who is bringing icebergs to paris, : <https://www.newyorker.com/culture/culture-desk/the-artist-who-is-bringing-icebergs-to-paris>
<https://entdergi.com/dogadan-aldigini-dogaya-veren>

Görsel Kaynaklar:

Görsel 1 ve 2: Nikolas Lorini: <https://www.peramuzesi.org.tr/sergi/tum-zamanlara-tum-uzgun-taslara/244>

Görsel 3,4,5,6: Eliasson ve Rosing: <https://olafureliasson.net/icewatchcopenhagen>

Görsel 7: Nils Udo, Rock Time Man: <https://www.nils-udo.com/art-in-nature/?lang=en>

Görsel 8 ve 9: Elisabetta Trussoni_ve Nicoletta Aveni:

<https://www.smach.it/elisabetta-trussoni-nicoletta-aveni>

Görsel 10 ve 11: Orozco: <https://inhabitat.com/gabriel-orozco-transforms-coastal-trash-into-a-colorful-installation-at-the-guggenheim/>

EXTENDED ABSTRACT**Introduction**

The context chosen in this study was determined as weight and lightness. Weight and lightness as a context are seen in various forms in art. Proceeding from this context, the relationship between contemporary art and nature is examined. In contemporary art, heaviness and lightness are aspects of gravity. In terms of this study, weight and lightness have been chosen as a framework for the relationship between contemporary art and nature. The relationship between art and nature is a very long and deep-rooted one. In terms of contemporary art, the relationship between art and nature has come to a more ecology-based point today.

Contemporary Art And Nature In Weight And Lightness

New situations brought by technology after modern times have caused nature to be endangered. Art deals with this situation in various ways. It is known that nature was in a more passive position in relation to art before. Art used nature as a model, art was inspired by nature, art interpreted nature. Many such expressions actually

highlight art rather than nature. In contemporary art, on the other hand, the nature of the relationship with nature has changed.

The relationship between nature and art, which is polluted and damaged by mechanization, petroleum-based energy systems, all kinds of wastes of factories and daily life, has also changed. In contemporary art, nature is sometimes handled directly as a material, sometimes it becomes the space itself, that is, something that encompasses the work of art. On the other hand, the existence of nature for art disappears and art is produced for nature. This understanding has begun to be seen in post-modern movements. Today, in the relationship of contemporary art with nature, the weights and lightness of stone, soil, water, living things and human waste are seen as data and reality. In addition to interpretation, abstraction, reflection and various forms of representation, contemporary art also uses the physical reality itself and the data of the physical reality as material. For this reason, physical existence such as weight and lightness seems very appropriate as a context in the relationship between contemporary art and nature. In this study, the works of artists such as Nicolas Lorini, Olafur Eliasson, Elisabetta Trussoni_ve Nicoletta Aveni, Nils Udo, Orozco on weight, lightness and nature are presented. Nikolas Lorini's exhibition All Sad Stones for All Time contains a presentation of weight and nature. For this reason, it is important in establishing the context of weight and nature in terms of this study. Lorini discussed the standardization in the development of civilization in the exhibition that took place in the Weights collection hall of the Pera Museum in Istanbul. Lorini, who introduced the first kilogram prototype and the current weight issue, discussed this standardization in terms of today. Using stone, sand, silicon and animal bones, the artist wanted to show a material representation of civilization. It can be said that while sand and silicon provide the basic information of today's digital civilization, bones also give an image of nature.

Ice Watch by Olafur Eliasson and Minik Rosing is also a very good example in terms of weight and lightness. This work of art, created by a scientist and an artist, has a very dramatic content. At the Climate Crisis meetings in Copenhagen, they directly conveyed the melting of the glaciers they brought before the Copenhagen Municipality to the audience. As the glacier melted, it became lighter and its weight decreased. Using states of matter strategically, Rosing and Eliasson used the physical change of ice to reveal the climate crisis.

As a nature-related work on weight, Nils Udo's work called Rock Time Man is very important in terms of our subject. Udo carried out this work in the Black Forest in the Wittgenstein Sauerland region of Germany. The artist, who built a large structure by taking the tree trunks that were destroyed due to natural reasons in the forest, placed a very large monolith in the middle of this structure. He created a structure in the style of a primitive human temple by using the weights of nature. This work, which encourages people to think about the past of human civilization and nature, is a very impressive and monumental work.

Support by artists Elisabetta Trussoni_ and Nicoletta Aveni reveals a weight issue in nature. In fact, although this work has a very material appearance, it emotionally visualizes the elements of a relationship. The stones attached to the trunks of the trees form a weight on the trees. This view, which is reminiscent of a kind of upheaval, will shake the viewer a little. The artists, who ensure that trees and stones are in an intense relationship, wanted to rethink the soil, stone, water resources and trees. They developed a poetic approach to the existence of the piece of nature in which the work is located, to the rocks and trees.

Gabriel Orozco's exhibition Asterism was also the subject of the work. This exhibition was held at the Guggenheim Museum. The artist, who collects various waste objects from the sea from the Gulf of Mexico and the shores of Manhattan, is this generation. Orozco systematically brought together 1200 waste objects of

glass, metal, plastic, and wood and set up an installation. He used the name Asterizm to refer to a kind of gravity and space issue in his system.

Result

As a result, in this research, when weight and lightness were chosen as a context, some works were evaluated in the relationship between nature and art. Weight and lightness are used to mean physical reality. For this reason, clear thoughts have been produced in the context presented. The assets, images, weights and lightness of works of art were examined. Through this way, it has been tried to reach the emotional intensities of the works and the underlying ideas.

EKOLOJİK SANAT BAĞLAMINDA 2. ULUSLARARASI PERRE SANAT ÇALIŞTAYI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Büşra KURUÇAY* Muhammet Fatih GÖK**

Öz

1960 sonrası dönemde doğaya ve ekolojiye bakışta yaşanan değişimler sanat üzerinde de etkili olmuş; sanat üretiminin kamusal alanda da olduğu, hatta halkın ve farklı meslek gruplarının da dahil olduğu yeni yaklaşımlar getirmiştir. Bu makalede, 2022 yılında Adiyaman Perre Antik Kenti'nde düzenlenen Perre Sanat Çalıştayı sürecinde üretilen bazı sanat eserlerinin Antroposen Çağı içerisinde yer alan kavramsal metinlerin ve ekolojik sanat pratiklerinin incelenerek yorumlanması amaçlanmaktadır. Bu amaçla çağdaş sanat, antroposen ve ekolojik sanat ile ilgili literatür taraması yapılmış ve bu kavramlar ile ilgili daha önce yapılmış olan sanat çalışmalarıyla çalıştay süresince üretilen eserlerin ekolojik göstergeleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ayrıca bu çalışmada ismine yer verilen sanatçılarla bireysel görüşmeler yapılarak ilgili sanat eserlerinin sanatçı ve izleyici bakış açısından çok yönlü olarak incelenmesi yöntemi benimsenmiştir. Sanat çalıştayları hakkında mevcut literatürün azlığı da göz önüne alındığında, Perre Sanat Çalıştayı süreci ve sonrasında ortaya çıkan kolektif bilgi ve deneyimin bireysel gözlemler aracılığıyla araştırılıp, incelenip, ortaya konulması ayrıca önem arz etmektedir.

* Öğr. Gör., Adiyaman Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, bkurucay@adiyaman.edu.tr, Adiyaman/Türkiye

** Araş. Gör. Dr., Adiyaman Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, m.fatihgok@msn.com, Adiyaman/Türkiye

Anahtar Kelimeler: Ekolojik Sanat, Antroposen, Güncel Sanat, Perre Sanat Çalıştayı, Sanat Eleştirisi.

2ND INTERNATIONAL PERRE ART WORKSHOP IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL ART

Abstract

In the post-1960 period, changes in the view of nature and ecology have also had an impact on art, bringing new approaches in which art production is also present in the public sphere, even involving the public and different professional groups. In this article, it is aimed to interpret some of the artworks produced during the Perre Art Workshop organized in the ancient city of Perre in Adıyaman in 2022 by examining the conceptual texts and ecological art practices within the Anthropocene Age. For this purpose, a literature review on contemporary art, anthropocene and ecological art has been conducted and the ecological indicators of the artworks produced during the workshop have been examined comparatively with the artworks produced before. In addition, the method of conducting individual interviews with the artists whose names are included in this study was adopted to examine the relevant artworks from the perspective of the artist and the audience in a multidimensional way. Considering the scarcity of existing literature on art workshops, it is also important to investigate, analyze and reveal the collective knowledge and experience that emerged during and after the Perre Art Workshop through individual observations.

Keywords: Ecological Art, Anthropocene, Contemporary Art, Perre Art Workshop, Art Criticism.

1. GİRİŞ

Çalıştay, Türkçede bilim ve sanat alanında sıkça karşılaşılan terimlerden biri olmasına karşın, çalıştay kavramı üzerine yapılmış yeterli ölçüde araştırma ve

literatür bulunmamaktadır. Bu nedenle bu makalede çalıştay kavramının açılımı, çoğunlukla davetli katılımcı tecrübeleri ve organizasyon koordinatörünün gözleme dayalı tecrübeleri üzerinden aktarılmaya çalışılacaktır.

Başlangıç olarak çalıştay kavramının kelime anlamı TDK'ya göre; "Bilim adamlarının ve uzmanların bir konuda ön hazırlık yapmak üzere katıldığı inceleme ve değerlendirme toplantısı"dır (<https://sozluk.gov.tr>, 2022). Çalıştay kelimesi bir kavram olarak ele alınacak olursa, bugün pek çok farklı alanda geçerli olan ve farklı görüşleri ifade eden bir eylem olarak anlamak mümkündür (Arslan, 2019: 78). Çalıştaylar İngilizcede *workshop* (atölye) olarak adlandırılır ve genel olarak sanat çalıştaylarının kapsamının en büyük parçasını sanatçı atölyeleri (workshoplar) oluşturur. Öğrencilerin veya izleyicilerin de katılabildiği bu atölye çalışmaları, etkileşimli üretimler çerçevesinde interaktif katılımcılarla gerçekleştirilmektedir. Ulusal ve uluslararası düzeydeki sanat çalıştayları, farklı kültürlerde yetişmiş sanatçıların farklı kültürel ortamlarda buluşup etkileşimde bulunmalarına da olanak tanır. Bu bakımdan çalıştayları bir açık sanat eğitimi atölyesi olarak da değerlendirmek mümkündür. Mevcut kültürel ve sanatsal birikimlerin bir ifade aracı olarak malzemeyle aktarılması, genç kuşaklar için önemli bir deneyim sağlamaktadır.

Workshoplar, işleyen düzenin dışında oluşumlardır; farklı yapıda, farklı mesleklerden, farklı okullardan, işlerden, ülkelerden insanların bir arada çalışabilmelerine olanak sağlarlar. Bu bağlamda önemli bir hizmet veren bu ciddi organizasyonlar yaygın eğitim sistemlerinin en önemli parçasıdır (Yürekli ve Yürekli, 2004: 4). Bilen (2002) çalıştayları, bireyleri bir yerde kısa bir süreliğine bir araya getiren ve onlara ortak bir eğitim sorununu, ilgi alanını veya işle ilgili sorunu çözmeyi öğreten uygulamalı bir teknik olarak tanımlamıştır. Sanat çalıştaylarında atölye katılımcıları yeni bilgi ve becerileri uygulayarak öğrenme imkânı bulurlar.

Bu yeni teorik bilgi ve uygulama becerilerinin eşzamanlı olarak pratiğe dökülmesiyle de kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesi sağlanır.

Tanım olarak çalıştay, üretimin gerçekleştiği yerdir. Sunum şekli nasıl olursa olsun bu üretim izleyici katımlı olarak (interaktif ortamda) yapılır. Fikirlerin paylaşılmasıyla oluşan atmosfer ortak yapımlara yansımış olsa da üretimler kişiseldir. Sürece dolaylı olarak dahil olan herkes, ortaya çıkarılan ürünün ortak atmosferin ve ortak düşüncenin bir ürünü olmasını sağlar. (Ciravoğlu, 2001: 52). Yani farklı bireysel çabaların toplamından doğan kolektif bir ürün yaratımı söz konusudur.

Çalıştaylar sayesinde sağlanan sanatçı, öğrenci ve izleyici birlikteliği ulusal ve uluslararası kültürel ve sanatsal bir ağın kapılarını açarken aynı zamanda da organize edilen kentlerin kültür, tarih ve turizm tanıtımına katkı sağlayan önemli araçlara dönüşmektedir. Sanat tarihçisi ve sanat eleştirmeni Ebru Nalân Sülün (2010: 44) *Bir sanat ve Tarih İmecesini: Göbekli Tepe Çalıştayı* başlıklı yazısında bu konuyu şöyle dile getirmiştir;

Türkiye’de son yıllarda sanat adına umut verici gelişmeler yaşanıyor. Ülke genelinde özel kuruluşlar, vakıflar, yerel yönetimler, özellikle metropol olmayan kentlerden farklı festivaller, çalıştaylar düzenleyerek kültürel ve sanatsal ivmeyi yükseltmeye çalışıyorlar. Ayrıca; Doğu illerinde gerçekleştirilen etkinlikler, festivaller, çalıştaylar da son zamanlarda sanatçı, eleştirmen, küratör cephelerinde yükselen bir trend olma özelliğini koruyor. Türkiye’de farklı kentlerde gerçekleşen sanat odaklı etkinliklerde, bölge coğrafyasının, doğasının, kentin stratejik konumunun, tarihinin de önemli bir etkene dönüştüğü ve sanat yoluyla tüm bu etkenlerle önemli bir diyalog oluşturulduğu bilinmekte ve izlenmekte.

Tüm bunlara ek olarak çalıştayların önceden planlanmış sürecine paralel farklı etkinlikler gerçekleştirme olanağı da vardır. Panel, söyleşi, video gösterimi, performans, gezi ve sergi gibi çeşitli etkinlikler ile çalıştay kapsamını ve programını genişletmek mümkündür. Bu şekilde yoğunlaştırılmış çalıştay programları, çağdaş sanatçıların eser üretimlerine özgünlük bağlamında kayda

değer katkılar sağlamaktadır. Bu katkılar aracılığıyla özellikle çağdaş formlarda ve disiplinlerarası üretimlerde çalıştay mekanının sanat nesnesine dönüşümü de izlenebilmektedir. Bu tanımlamalara bir örnek olarak Perre Sanat Çalıştayı ele alındığında; etkinlik mekânı¹ video yerleştirmeler, enstalasyonlar ve performanslar için eserin bir parçası haline gelmiş ve adeta yaşayan bir yapıta dönüşmüştür. Tüm bu üretimler ile çalıştay, kısa süreli bir bienal benzeri yapısıyla katılımcılara, izleyicilere ve öğrenci guruplarına gerek tartışma ortamları gerekse de üretim ve sergileme olanakları ile bir güncel sanat deneyimi ve büyüleyici bir sanat atmosferi sunmuştur.

Çağların getirisi olarak dünya nüfusunun artması, sanayi ve teknolojinin gelişmesiyle insanlık, doğayı giderek daha fazla tahakküm altına almış ve özellikle Antroposen Çağı adı verilen günümüzde ise insanlık, doğada geri dönüşü mümkün olmayan bozulmalara sebep olmuştur. 1960'lı yıllardan sonra doğa anlayışının ve sanat üretim alanlarının değişmesiyle birlikte sanatçılar sanatsal yaratımlarını kamuya açık alanlar ve doğa gibi farklı sahalarda da gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bu dönemde gerçekleştirilen sanatsal üretimler bireysel atölyelerin dışına taşmış, hatta halkın ve farklı meslek guruplarının dahil olduğu kolektif üretimlere yönelmiştir. Özellikle doğa tahribatının neden ve sonuçlarına yönelik farkındalığın artmasını sağlayan farklı disiplinlerde ve disiplinlerarası eserler ortaya konulmuştur. Sanatçılar, merkez fikrinin önüne geçerek süreç içerisinde ürettikleri çıktılarla merkezci ve elitist tavırlara yanıt verirken, aynı zamanda doğayla bütünleşerek birlikte var etme gayreti içinde sorunları yansıtmak istemişlerdir. Ayrıca, doğaya yön veren konumda olan insanın doğayı nesneleştirmesi ve sorumsuzca kendi çıkarları için sömürmesini sanatsal üretimler ile görünür kılmaya ve bu konulara dikkat çekerek farkındalık yaratmaya çalışmaktadırlar. Bienaller, çalıştaylar ve festivaller gibi geniş katımlı

¹ Perre Antik Kenti.

sanat etkinliklerinde bir kavram olarak ele alınan ekoloji ve onun alt kavramları üzerinden tartışma, üretme ve görünürlüğü artıracak bir bellek oluşturma açısından önemli etki ve çıktılara sahiptir. Ayrıca bu tür etkinlikler sanatçılar açısından güçlü bir varlık ve varoluş göstergesidir.

2. GÜNCEL SANATTA EKOLOJİ VE ANTROPOSEN KAVRAMI

Doğa ve insan arasındaki etkileşim kaçınılmazdır. Bu etkileşim sırasında doğanın kendi yoğunluğu vardır. Onu oradan çıkaran, görünür kılan, düzene sokan insanın bakış açısıdır. İnsanın doğayı düzenleme ve şekillendirmeye yönelik bu arzusu ekolojiye dair problemleri de beraberinde getirmiştir. Bu anlamda sanat tarihi, insanın doğayla olan ilişkilerinin üretiminin tarihi olarak tanımlanabilir (Bourriaud, 2005: 46). Yılmaz (2006: 254) dönüşüm içerisinde olan doğa-insan ilişkisine dair şöyle demiştir;

Sanatta 'doğayı aşma' yerine 'doğayı kabullenme', modernizmin sınırları dışına çıkma demektir. Ancak bunun eski manzara geleneğinden çok başka bir şey olduğu da ortadadır. Çünkü burada gerçekleşen hadise, *doğanın bir manzaraya dönüştürülmesi* değil, tam tersine, *manzaranın doğaya, doğanın da sanat yapıtına dönüşmesidir*. Bu ise -yaşamlarımız dahil- doğada varolan her şeyin, şu ya da bu şekilde *sanatsal göstergeler* haline gelmesi demektir.

Bu durumda modern sonrası dönemde geleneksel manzara anlayışına (dolayısıyla da doğaya) bakışta bir kırılma söz konusudur. Artık doğa manzaranın bir aracı değil, ta kendisidir. Bu dönemde pek çok sanatçı, önceki dönem sanatçılarından farklı olarak doğayı sadece dışsal bir yapı olarak görmemiştir. Entelektüel anlamda da bir tür kopukluk gözlemlenir. Doğa artık sadece ilham alınacak, taklit edilecek veya reddedilecek bir dış yapı değildir. Doğanın değişimini içeren, hatta bu sürece dahil olan ve var eden işler üretmişlerdir. Bu anlamda sanatçılar toplum, doğa ve sanat arasında kurulacak yeni ilişkilere yeni tanımlar getirmişlerdir.

Özellikle çağdaş sanatta birçok dönemde etrafında olup bitenden beslenen sanatçılar, var olan durumları görünür kılmaya çalışmıştır. Toplumların değişim süreci içerisinde yaşanan teknolojik gelişmeler, nüfus artışı, sanayi ve endüstrinin ilerlemesi gibi etkenlerin bir sonucu olarak oluşan doğa tahribatı ve doğaya dair gelecek kaygısı özellikle son yarım yüzyıldır sanatçıların çalışmalarında konu edildiği önemli meselelerden olmuştur. 1960'larda başlayan sanat ve doğa algısındaki değişim; yeni sanatsal projelere, sanatçı eleştirilerine, sorgulamalara ve çözüm önerilerine yol açmıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen ekolojik bağlamlı sanat üretimleri “doğayı sadece görüntüsü ya da malzemesiyle değil, çevreye karşı duyarlılığı arttırmaya yönelik bir ilişkiler bütünü” (Saygı, 2016: 7) olarak ele almıştır. Bir sosyal sorumluluk çabası benzeri bu durum, gündün güne aşınan doğa karşısında bir şeyler yapma gereksiniminin kaçınılmaz bir sonucudur. Bazı durumlarda geri dönülebilir eşığın geçilmiş veya geçilecek sınırdaki olması nedeniyle acil eyleme geçilmesi elzem hale gelmiştir. Örneğin Dünya Meteoroloji Örgütü'ne (WMO) göre, 2025 yılına kadar dünyanın sanayi öncesi seviyeler olan 1,5 santigrat derecenin üzerinde ısınma ihtimali %40'tır (Shukman, 2021).

1960'ların ve 1970'lerin sanatçıları, 1960'lardan sonra gelişen toplumsal ve çevresel hareketlerden etkilenmiştir. Doğa-insan ilişkilerindeki sorunlara kendi sanatsal dillerini kullanarak dikkat çekmek istemişlerdir. Sanatçıların bu çabaları eleştiri ve çözüm önerilerini bir arada içerebilmektedir. Malzeme seçiminden yarattıkları eylemlere kadar yaşadıkları dönemin yerleşik düşünce kalıplarına karşı direnmişlerdir. Sanatsal etkinlik, diğer tüm insan etkinlikleri gibi, çağlara ve toplumsal içeriklere göre şekillenir ve evrilir. İnsanların doğaya bakışındaki farklılıklar, dönemin egemen sanat anlayışının doğayı algılamasındaki farklılıklarla doğru orantılıdır.

1960'lı yılların sanatında doğaya yönelimin sebeplerinden birisi de zamanın sosyal, toplumsal ve siyasi ruhudur. Sanatın sosyal bir olgu ve zamana göre değişebilen devinimli bir yapı olarak algılanmasıyla sanatçılar, sanatın iyileştirici bir dönüşüm yaratabileceğini düşünerek bireye, topluma ve doğaya yönelik duyarlılığını çeşitli yollarla ifade etmişlerdir (Oğuz, 2015: 74).

Sosyal değişim taleplerinin dile geldiği, sivil toplum hareketlerinin ırk-cinsiyet kültür bağlamında eşit hak arayışlarını örgütlediği bir dönemde sokakta olup bitenin dinamiklerinden beslenen çok sayıda sanatçı, müze ve galerilerinden ayrılarak, alternatif mekanlardan biri olan doğaya yönelmiştir (Antmen, 2010: 251-253). Doğa sadece eser sergileme mekânı olmanın ötesine geçmiş; doğaya dair kaygılar arttıkça sanatçıların konuları üzerine üretimleri de başka yönler ve yaklaşımlara evrilmiştir. Resim-heykel gibi geleneksel araçların ötesinde doğa ile ilişkili olarak arazi sanatı, toprak sanatı, ekolojik sanat ve çevre sanatı gibi çeşitli terimlerle adlandırılan yeni yaklaşımlar gelişmiştir. Galeri ve müze mekanının fiziksel ve ideolojik sınırlarını aşmak adına açık alanlarda ve doğada gerçekleştirilen bu yeni sanat pratikleri endüstriyel gelişmelerin, teknolojik hızın olumsuz etkilerini ve tehlikeli boyutlarını düşünmeye çağırarak, doğaya dair bilinç uyandırmayı amaçlayan ve teknoloji karşısında doğayı kutsayan bir yaklaşımın ürünüdür (Antmen, 2010: 193).

Ekolojik Sanatta çevresel hareketlerin ve ekolojik sanat üretimlerinin, doğa ve insan etkileşimini destekleme, ekosisteme verilen zararı gözler önüne serme, küresel sorunlara yerel çözüm modelleri önererek ekolojik sorunlar konusunda toplumun bilincini yükseltme konusunda disiplinler arası yaklaşımla çalışıldığı görülmektedir (Brown, 2014'ten akt. Yücel, 2022: 161-162). Bu göstergelerin ışığında ekolojik sanat oluşumuna dair tanımı Germaner'den aktaran Akkol (2018: 423) şöyle tarifler;

Çevresel sanat kapsamında ele alınan çoğu yapıt, çöllerde, terk edilmiş mekânlarda, dağların ulaşılmaz alanlarında, geniş boş arazilerde yapıtlarını gerçekleştirirler. Sanatçılar yapıtlarının sonsuza kadar kalması amacı taşımazlar ve yapıtlar zamanla yok olur. Doğayı tümünden değiştirmek, onu alt etmek, nesneleştirmek gibi bir amaç taşımamaktadırlar. Daha çok onunla bütünleşerek yan yana durarak barışık işler üreterek doğada sadece bir kendilerinden iz bırakmaktır.

Bookchin (1996: 41)'e göre ekolojik yıkıma sebep olan araçlardan birisi olarak teknoloji, aynı zamanda ekolojik iyileştirmenin de bir aracı olabilir. Bu bakımdan teknolojinin mutlak reddi, ekolojik iyileşme bağlamında yapıcı bir çözüm değildir. Bu nedenle sanat alanında da disiplinler arası bağlamda teknolojiyi de içerecek şekilde ekolojiye değinmek mümkündür. Ekolojik sanat uygulamaları, temelde dünyanın ekolojik ve çevresel bütünselliğinin korunması ve bir insan-doğa etkileşimi gerçekleştirerek doğal dengenin insan eliyle yok edilmesi yerine insanın doğaya verdiği kayıpları yine insan eliyle geri vermesidir.

“Ekolojik sanat, doğada ve ekolojik sistemlerde iyileştirme çabalarının yanı sıra doğa ile iletişimi geliştirme konularında sosyo-kültürel katkılar sunmaktadır” (Çakıroğlu, 2022: 24). Sürekli güncellenen teknolojik ve bilimsel bilginin sadece insan merkezli kullanımı gibi eşitsizliğe dayalı bir varoluş düşüncesi, sanatçıların yeni fikir ve sanat anlayışlarını şekillendiren etmenlerden biridir. Eko-sanatçılar, çalışmalarında insanın doğaya verdiği zararı gözler önüne sererek farkındalık yaratmayı ve özgün bir yaklaşım ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu süreçte sürekli gelişen ve değişen *çevre* ve *doğa* kavramları üzerine düşünceler, çevre sorunları da dahil olmak üzere ekosistemleri ilgilendiren bir kaygıya dönüşmüş ve sanatta ekoloji temelli bir sanat formu oluşturmuştur. “‘Ecological Art’ ya da akılda daha kolay kalması amaçlanan söyleniş şekliyle ‘Eco-art’, çevresel sorunlara hitap eden ve genellikle ortaklaşa çalışma, onarım, yenileme kavramlarını içeren, çoğunlukla çevre dostu yaklaşımları ve yöntemleri olan bir çağdaş sanat akımıdır” (Ataseven, 2016: 273). Ekolojik sanatta amaç her zaman, Antroposen Çağına girişimizin bir belirtisi olan iklim değişikliği ve küresel ısınma

ile ilgili konularda halkı bilinçlendirmek olmuştur. Çağdaş sanat yaklaşımları içinde değerlendirilen ekolojik sanat; ekoloji, çevre ve sürdürülebilir kalkınma düşüncesini destekleyen yaratıcı çabalar için kullanılan terimdir (Ardenne, 2019: 51).

Fosil yakıtların endüstriyel üretimde kullanılmasıyla başlayan Antroposen Çağ, başta küresel ısınma ve iklim değişikliği olmak üzere birçok çevre sorununa sahne olmaktadır. Bu bağlamda sorunların kaynağı olan insan yeni bir geri dönüşü olmayan evreye girmiş ve bilim insanlarınca farklı bir çağ terimi ortaya çıkmıştır. Bu terim Antroposen kavramıdır. Antroposen, insan faaliyetlerinin ekosistemler üzerindeki etkisini tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Dünya hızla daha sıcak, muhtemelen daha nemli ve fırtınalı, daha az biyo-çeşitliliğe ve daha az ormana doğru ilerlemektedir (Mc-Neill'den akt. Angus, 2021: 39). Bu tespitin abartılı olmadığı açıktır.

Antroposen kavramı isim olarak tam anlamıyla kabul edilmiş ve resmileşmiş bir adlandırma değildir. Birçok bilim insanı doğada bu geri dönüşü olmayan tahribatın gerçekleştiği çağa birçok farklı isimler vermişlerdir². Bu adlandırmalar içerisinde Antroposen tanımı daha uygun olduğu düşünülerek kullanımı tercih edilen bir terim olmuştur. *Antroposen* terimi, 2000 yılında ekolojist Eugene Stoermer tarafından icat edilmiş; nobel ödüllü kimyager Paul Crutzen ise terimi popüler hale getirmiştir. Antroposen, dünyayı kökten değiştiren ve dönüştüren insan kaynaklı endüstriyel etkilerin yeni adıdır. Yeni bir çağın ya da son *İnsan* çağının adıdır (Yazgünoğlu, 2022: 33). Yeryüzü ve doğa bağlamında ümitsiz bir dönem olan Antroposeni Atay (2018), *kıyametin jeolojik adı* olarak tanımlamıştır. Artık jeoloji insanı değil, insan jeolojiyi şekillendirmektedir. Bu nedenle jeolojik dönemlerin sonuncusu olarak insan çağı tanımı ortaya çıkmıştır. İnsan eliyle bir

² Bunlardan bazıları; Holosen Çağı, Analog Olmayan (Benzersiz) Evre ve Gezegenel Terra Incognita'dır (Angus, 2021: 37-39).

terra incognita yani bilinmeyen bir dünyaya dönüştürülmekte olan dünya, artık insan ve insan olmayanların yaşamlarını şekillendirmektedir. Antroposen, Holosen'den itibaren doğanın aktif insan kontrolünün ötesinde bir noktaya kadar, doğanın kendisinin insan tarafından yapıldığı/bozulduğu/yeniden yapıldığı ürkütücü bir jeolojik aşamayı tanımlar. İstikrarlı olduğunu düşündüğümüz bu ilişkinin alt üst olması, insanın doğaya tam hakimiyet kurma arzusundan kaynaklanmaktadır (Atay, 2018).

Antroposen, son zamanlarda küresel olarak etkileşimli kültür yapısına giren modern bir kavramdır. Ekoloji, içeriği itibarıyla postmodernitenin tüm melez kodlamalarını içinde barındıran bir yapı olmanın yanı sıra yeni bir doğa simgesi olarak görülmeye başlanmaktadır (Ünal, 2019: 190). Bunun sebebi ise teknolojinin yıkıcı etkisi karşısında doğanın tahribatına ve çevre sorunlarına dikkat çekmek içindir.

Antroposen kavramında insan faaliyetlerinin sonuçlarından etkilenen sadece doğa ve iklim değildir. Aynı zamanda “Antroposen kavramı, yok olan veya türleri ciddi tehdit altına girmiş olan flora ve faunası ile insanın erozyona uğramış kültürel hafızasını onarmaya çalışacağı bir dönem olarak tarif edilmektedir” (Yücel, 2022: 161-162). İklim krizleri ve doğa tahribatı, biyolojik tüm türler gibi insan yaşamlarını, toplumsal yapıları ve toplumların kültürlerini de negatif bozulmanın kapsamına dahil etmiştir. Kuraklık, sel, hava kirliliği, aşırı sanayileşme, salgın hastalıklar gibi etkenlerle göçlere ve dolayısıyla bölgesel nüfus artışlarına sebep olmuştur. Tüm bunlara bağlı olarak kültürel ve psikolojik bozulmaların gerçekleşmesi kaçınılmaz olmuştur. “Antroposenin, iklim değişikliğinin antropojenik, yani insan kaynaklı nedenlere bağlı olduğunu ve sadece yerküreyi değil yeryüzünde bulunan her şeyi etkilediğini görmekteyiz” (Yazgünoğlu, 2022: 34).

Çağın getirdiği tüm bu olumsuzluklar sanata yine yön vermiş ve güncel sanatın konularına kaçınılmaz şekilde Antroposen kavramı da dahil olmuştur. Sanatçılar, ekolojik sanatla doğaya saygı, doğayı onurlandırma veya doğayı yok edilenin yerine yeniden koyma gibi göstergelerin ötesinde daha ciddi şekilde sorunların görünmezlikleri ve çözüm önerilerini daha belirgin şekilde görünür kılmaya odaklanmıştır. *Ekolojik Sanat* tanımının ötesinde *Antroposen Sanatı*, daha geniş bağlamda “insanın faaliyetleri aracılığıyla Dünya sistemine telafi edilmez biçimde etki ettiği antroposen çağına has, çoğu kez etik ve siyasal tercihlere dayalı problematikler etrafında dönen bir sanat” (Diep, 2019) anlayışıdır.

3. PERRE SANAT ÇALIŞTAYI VE EKOLOJİK SANAT İLİŞKİSİ

Çağın güncel kavram ve konuları gibi sanatçıları etkileyen etkenler, doğru orantılı olarak sanat etkinliklerini bağlam ve kavram anlamında da eklenmeyi gerekli kılmıştır. Sanatsal etkinliklerinin daha fazla ulusal ve uluslararası kitlelere ulaşılabilme özelliği, konuları görünür kılma ve sorunlar üzerine düşünme, tartışma ve öneriler getirme bağlamında etkili bir ortam sunar. Bu sanat etkinlikleri, etkileşimli ve katılımcı yapıları ile kavramlar üzerinden kolektif bir varlık stratejisi ortaya koymaya çalışır. Kavram veya kavramlar üzerinden ortaya çıkan bu kolektif üretimler ve söylemler, güçlü bir farkındalık yaratır ve sorunlara yönelik görünürlüğü arttırarak göz ardı edilemeyecek şekilde bilinçlenmeyi arttırır. Tüm bu önemli faktörler göz önüne alındığında bienal, çalıştay ve sempozyum gibi sanat etkinlikleri sanatçısı, katılımcısı, öğrencisi ve halk için ciddi bir eğitim-öğretim platformlarıdır.

2. Uluslararası Perre Sanat Çalıştayı 1-8 Ekim 2022 tarihleri Adıyaman Perre Antik Kenti’nde gerçekleştirilen bir çağdaş sanat etkinliğidir. Çalıştay organizatörlüğünü Adıyaman Üniversitesi’nin üstlendiği etkinlik T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Adıyaman Valiliği, Adıyaman Belediyesi, TGA

Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı iş birliği ve çeşitli özel firmaların sponsorluğunda gerçekleştirilmiştir. Koordinatörlüğünü ve Küratörlüğünü Nurullah Atalay ve Büşra Kuruçay'ın üstlendiği, Ulusal ve uluslararası yaklaşık olarak 75 sanatçının yer aldığı bu etkinliğe 300'e yakın öğrenci katılım sağlamıştır. Çalıştay kapsamını paneller, etkileşimli projeler, eser üretimleri ve workshoplar oluşturmuştur.

Görsel 1. 2. Uluslararası Perre Sanat Çalıştayı Afişi, 2022, Çalıştay Arşivi, Adıyaman.

Kaynak: <https://perresanatcalistayi.adiyaman.edu.tr/tr/>, Erişim Tarihi: 15.11.2022.

2. Uluslararası Perre Sanat Çalıştayı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde çağdaş sanat adına yenilikçi bir içerik sergilemiştir. Çalıştay kapsamında oluşturulan geziler, disiplinlerarası sanat eseri üretimleri, etkileşimli projeler, söyleşi atölyeleri ve konserler ile sanat alanında farklı bir tartışma ortamı veya üretim platformu olarak yeni bir sanat deneyimi sunulmuştur. Danışma Kurulu Üyelerinin ve Düzenleme Kurulunun önerileri ile hazırlanan bu çalıştayda sanatçıların eser üretim süreçlerine Adıyaman halkı, engelli bireyler, çeşitli meslek grupları ve güzel sanatlar öğrencileri de dâhil edilmiştir. Böylece çalıştay

mekânı olarak tercih edilen tarihi Perre Antik Kentine ait doğal ortam ve yapısal kalıntılar, sanat eserinin üretildiği ve sergilendiği bir mekân olmanın ötesine geçmiş ve sanat eserini tamamlayan bir malzemeye ve sanat dersliklerine dönüştürmüştür. Antik kentin esere dönüştürüldüğü bu etkinlikte sanatçıların eserlerinin kavramsal alt zeminini çalıştay teması oluşturmuştur. Perre Sanat Çalıştayı'nın teması "Mavi, Sarı ve Az Yeşil ..." olarak belirlenmiştir ve çalıştay ekibinden Öznur Yıldırım tarafından kaleme alınan etkinlik manifestosu ise şu şekildedir;

Adıyaman'da 1-8 Ekim 2022 tarihlerinde gerçekleşecek 2. Uluslararası Perre Sanat Çalıştayı renklerin armonisinde bir buluşma gerçekleştiriyor. 63 sanatçının katılımı ile kültürlerarası bir diyalog zemini oluşturarak bu coğrafyanın renklerinde bir araya gelmeyi hedefliyoruz. Bu çalıştay ile geleneksel ve çağdaş sanat olanaklarını aynı platformda birleştirip alanında uzman isimlerin var etme çabalarına tanıklık ederek kolektif bir bellek oluşturulacaktır. Adıyaman hafızalara güneşinin, başağının, tütünün sarısı, gökyüzünün, barajının mavisi az biraz da yeşili ile kazanır. Yeşili azdır, sıcaklığı çok, yolları uzundur, patikaları dar. Cahit Sıtkı'nın duası gibi bir memlektir. Göğü mavi, tarlası sarı, dalı az da olsa yeşil, kuşların, çiçeklerin diyarı... Doğmak mı gerekir bir yerli olmak için? Ekmeğinden yemek, suyundan içmek, renklerini görmek, kokusunu içine çekmek de oralı olmanın manevi hazlarını barındırmaz mı? Bu çalıştay ile katılımcıları efsanelere konu olmuş, inanç, kültür ve geleneklerin bütünleştiği Mezopotamya'nın kadim topraklarına bir süreliğine Adıyamanlı olmaya renklerin diliyle davet ediyoruz (<https://perresanatcalistayi.adiyaman.edu.tr/>, 2022).

Günümüzde birçok sanat bienali ve etkinliğinin temasını oluşturan eko-sanat tavrı ve kavramı Perre Sanat Çalıştayı'nın da uzunca bir süre güncelliğini koruyacak olan *ekoloji* kavramı oluşturmuştur. Bu temada Adıyaman doğasına ait renklere gönderme yapılırken, bölgenin doğasını, kültürünü ve tarihini deneyimlemek, tanımak ve bu bölgenin insanı ve doğası ile ilişki ve empati kurmaya yönelik bir ortam amaçlanmıştır. Katılımcı sanatçılar bu bölgeye ait ekolojik yaklaşımlarını üretimlerine dönüştürerek, 'Mavi, Sarı ve Az Yeşil ...' teması üzerinden bir varlık stratejisi ile gerek bireysel gerek kolektif olarak sanatsal üretimler gerçekleştirmişlerdir. Bu üretimlerin yanı sıra gerçekleştirilen panellerde güncel

sanatta ekolojik yaklaşımlar ile ilgili tartışma ortamları da sağlanmıştır. Ekolojik sanat ve Antroposen kavramları bağlamında güncel sanat eserleri üzerinden söyleşiler, tartışmalar ile ekolojik sanat değerlendirmeleri yapılmıştır.

Çalıştay sürecinde ortaya çıkan eserlerin birçoğunda sanatçılar toplumsal ekoloji ve doğaya dair ekolojik göstergelere işaret etmiştir. Üretimlerde kullanılan teknik, malzeme ve medyumlar sanatçı yorumlarına bağlı olarak farklılıklar gösterse de eserlerin temalarını Adıyaman kültürüne ve doğasına ait imgeler ve ekoloji olgusu oluşturmuştur.

3.1. Çalıştay Sürecinde Üretilen Eserlerin Ekolojik Göstergeleri

Sanat, insanlarla bir arada var olmuş ve doğa ile her zaman yakın bir ilişki içinde olmuştur. İnsanlık, doğada etkileşimde bulunduğu canlı ve cansız tüm varlıkları temel bir unsur olarak kabul etmiş ve zamanla doğada iz bırakmaya başlamıştır. İlk zamanlarda insanlar doğada bulunan malzemeleri kullanarak çevrelerinde gördüklerini doğaya aktarmaya başlamışlardır. Bir zamanlar ilham kaynağı olan doğa, günümüzde ise sanatçıların eserlerinde her geçen gün daha eleştirel bir tavırla ele alınmaktadır.

II. Perre Sanat Çalıştayı sürecinde ortaya çıkan eserlerdeki ekolojik göstergeler, sanatçıların var etme çabalarına ve anlatımlarına bireysel kodlarla eşlik etmiştir. Bu kodlar sanatçıların tercih ettiği ifade durumları ve medyumlarla da teknik ve kavram bakımından bütünsel bağlamlar oluşturmuştur. Ortaya çıkan eserlerde okunan kodlar sadece güncel ekolojik sorunlar değildir. Bu kodlar aynı zamanda ekolojik bozulmanın insan ve insan dışında kalan her şeye dair ekolojik bağlamlarda geri sunma(saygı), hafıza, politika, toplumsal ekoloji, eko-feminizm, antroposen ve nostalji gibi olgulara işaret etmiştir.

Görsel 2. Cebraail Ötgün, Kuşun Bakışı, 2022, Tuval Üzerine Akrilik ve Talaş, 100x120 cm.

Kaynak: 2. Uluslararası Perre Sanat Çalıştayı Sergisi Görsel Arşivi, 2022.

Cebraail Ötgün, Perre Sanat Çalıştayı sürecinde kendi sanatsal varlık stratejisi ile çalıştay için seçilen *Mavi, Sarı, Az Yeşil...* temasını hem kavramsal hem de teknik açıdan bir araya getirmiştir. Yedi günlük süreç içerisinde ürettiği *Kuşun Bakışı* (Görsel 2) adlı esere ilk bakıldığında kuşbakışı bir kadraj görülmektedir. Kompozisyonda en fazla dikkat çeken imge ise çalışmanın merkezinde yer alan kahverengi bir zemin üzerinde sarı renkli geometrik ve gölgeli bir formdur. Eserin üst kısmından başlayarak açık bir kompozisyon ile devam eden bu sarı form kuşbakışı görülen bir mimari yapı ögesidir. Bu sarı şeklin sağ tarafında küçük yeşil lekeler ve mavi uzun bir leke görülmektedir. Bu yeşil lekelerin birer ağaç imgesi, mavi lekenin ise ırmak imgesi olduğu açıkça görülmektedir. Ötgün eserlerinin altında yatan sanatçı mitinin çalışmalarındaki imgesel yapıyı nasıl şekillendirdiğini şu şekilde özetlemiştir;

Seçtiğim konu daha önceleri çalıştığım konular arasındaydı. Bu konuyla ilgili çalıştığım dönemde şöyle bir not düşmüşüm: “Çocukluğumdan ergenlik yıllarıma kadar evimizin uzantısı ahırlarda renkli, takla atan güvercin beslerdik. Güvercin ya da kuş tutkusu olanlar bilirler. O ne sevgidir öyle. Ölümüne sahiplenirsin. Bütün yaşamın onlarla geçsin istersin. Onların gökyüzünden süzülerek bize doğru alçalmaları ve bazen de bize gösteri yaparcasına takla atarak damın üzerine inmeleri olağanüstü heyecan vericiydi. Çocukluğumda gökyüzünde uçan kuşların bizim evi yukarıdan

nasıl gördüklerini hayal ederdim. Bizim gördüklerimizi daha sınırsız daha geniş daha yüksekte nasıl gördüklerini hayal eder, heyecanlanırdım. Hiçbir zaman da bilemeyeceğimiz için hala heyecan duyarım. Kuşlar, birçok masalarda ve efsanelerde insana ne olduğunu nasıl olması gerektiği onlar aracılığıyla anlatılır. Yolculukların metafor imgesidir çoğunlukla. Gidişlerin ve dönüşlerin macerasında insanın kendisini sorgulamalarında başat rol oynar. Fars şiirlerinde her kuşun bir insan davranışını simgelediği yazar. Çekilen acıların, direnişlerin derin anlamlarına, barışın değerine kuşların hikayelerinden ulaşırız. Benim için de kuş, çocukluk ve gençlik miti, ulaşamayacağım hayal ve düş imgesidir. Gerçekleştirdiğim kompozisyonlarda seçtiğim imgeler; bir şekilde yaşadığım, deneyimlediğim, temas ettiğim yerlerin kuşun bakışıyla nasıl görünebileceği üzerinedir.” Adıyaman’a gelince ilk dikkatimi çeken bu konuya yakın görsellikler oldu. Sürekli yükseklerden (geziler, Nemrut, Kahta kalesi gibi) kenti ve çevreyi izlemenin getirdiği duyguyla bu konu örtüşmüş oldu. Temel Kurgu çocukluğumun imgeleri ile Adıyaman’ın bende bıraktığı görsel ve düşünsel izlenimleri üzerinedir (Ötgün, görüşme, 8 Ekim, 2022).

Bu açıklama ışığında çalıştay sürecinde Ötgün tarafından üretilen *Kuşun Bakışı* adlı esere bakıldığında da nostaljik bir tavır görülmektedir. Ötgün, eserinde ekoloji ve antroposen kavramlarıyla yaratım sürecinde hiç ilgilenmediğini belirtmiştir (Ötgün, görüşme, 8 Ekim, 2022). Fakat eser yaratım sürecinden sonra bu kavramlar bağlamında ele alındığında, doğa içerisinde yer alan ve yine doğaya ait bir figür olan kuş ile empati kurma çabasına göstergesel olarak tanıklık edilmektedir. Ötgün yapıtında yer alan imgeleri şu şekilde açıklar; “Kuşbakışı perspektif geleneksel ve teknik bir anlama karşılık gelirken benim bakışım bunu kapsamakla birlikte daha kişisel daha tematik bir bağlama oturur. Malzeme ve doku da eklenebilir. Merkezdeki ana motif benim çocukluğumun geçtiği evin planıdır” (Ötgün, görüşme, 8 Ekim, 2022). Yapıtta kendisinin de ifade ettiği gibi çocukluk dönemlerini geçirdiği bu evi ve çevresini bir kuş gözüyle görme gayreti ilk olarak nostaljik bir kod olarak okunmaktadır.

Ötgün’ün bu esere ilişkin teknik ve materyal çözümlemelere bakıldığında ise eserde kullanılan doku dikkat çekmektedir. Sanatçı yapıtında doku olarak talaş

kullanmıştır. Özgün kullandığı medyum, materyal ve tekniğinin, eserin anlamsal yapısını oluşumuna katkısını şöyle aktarmıştır;

Tüm yüzey malzemenin katkısıyla oluşturulmuştur. Kompozisyon ışık - gölge ve renk alanı olmakla birlikte bazı imgelerin yüzeyde malzemenin kaynaklı katmanlar oluşturması farklı bir katkı olarak düşünülebilir. Boya dışı malzemeler ifade aracı olarak uzun süredir sanatın içinde zaten. Malzeme bir kolaj olarak değil, bir dil olarak, bir karşı duruş olarak var resimlerimde. Bir yadırgatma aracı. Zaman zaman malzeme estetik – plastik düzleminde de bir sınırdadır resimlerimde. Malzeme kimi zaman resimlerimde bir kolaj-biçim ilişkisinde, kimi zaman bir düzlem olarak yer alır. Benim seçtiğim malzeme özellikle yüzey üzerinde yoğunlaşabilir, dönüştürülebilir, yapıştırılabilir, biçimlendirmeye uygun olanlardır. Malzeme hem beyne hem dokunsallığa hitap eder (Özgün, görüşme, 8 Ekim, 2022).

Görsel 3. Lütfi Özden, *İnsanın Felaketleri*, 2019, Tuval Üzerine Akriolik, 70x80 cm.

Kaynak: 2. Uluslararası Perre Sanat Çalıştayı Sergisi Görsel Arşivi, 2022.

Lütfi Özden, Perre Sanat Çalıştayı sürecinde kendi sanatsal varlık stratejisini 2019 yılında ürettiği *İnsanın Felaketleri* isimli eseri ile sergilemiştir. Çalıştay teması ile kavramsal bir temas halinde olan esere (Görsel 3) ilk bakıldığında geleneksel bir yaklaşım olarak akrilik boya kullanımı görülür. Özden'in sanat anlayışında

hikâyenin güncelliği medyumdan önce gelmektedir. Teknik ve araçlar değişse de temel problem ortaktır. Kompozisyona bakıldığında ise yüzeydeki lekeler kirlenmiş ve kaosu anımsatan bir mekânı çağrıştırmaktadır. Yapıtta en fazla dikkat çeken imge tek başına duran bir ağaç ve sıralı yığın halinde duran araç lastiği imgeleridir. Eser açık bir kompozisyon ile devam ederken bu iki belirgin imgeye muğlak, karanlık ve kirli lekeler eşlik etmektedir.

Özden'in son çalışmaları *İnsanın Felaketleri ve Ekolojik Bozulmalar* gibi meselelerle ilişkilidir. Sanatçı eserinin kavramsal yapısını şöyle açıklamıştır;

Doğaya atfedilen afet kavramı, temelde insan merkezli yaklaşımımızda yer almaktadır. Sel felaketlerinden yangın, deprem vb. de insan kaynaklı sorumsuzca hataların başlatıcısı gibi görünmektedir. Sanayi üretiminden tüketimdeki orantısızlığa kadar çok katmanlı felaketlerin üreticisi olan insanın kendi çağının bozulmasından da sorumlu olduğu bir gerçektir (Özden, görüşme, 8 Ekim, 2022).

Özden tarafından üretilen *İnsanın Felaketleri* adlı eserde sanatçının ifadelerinden yola çıkıldığında ilk olarak ekoeleştirel bir tavır görülmektedir. Özden yapıtında yer alan imgelerinin yorumlanmasına ilişkin geliştirdiği kodları şu şekilde aktarır; “Bu çalışmanın ve serinin oluşumunda özelleşmiş bir kod olarak, sadece gerçek olaylara yönelik tanıklıklarımı ele aldığımı belirtebilirim” (Özden, görüşme, 8 Ekim, 2022). Yapıtta kendisinin de ifade ettiği gibi eserini üretim sürecinde metinsel olarak ekoloji ve antroposen gibi kavramlar ile etkileşim halindedir. Özden, bu imgeler aracılığıyla her gün tanık olduğumuz, gördüğümüz ve okuduğumuz kadar neden olduğumuz bozulmalara dair not almak, işaret etmek ve farkındalık yaratmak konusunda önemli bir yaklaşıma sahiptir.

Görsel 4. Binnaz Koca, Hem Yarım Hem Yarı; Taş'ın Fotoğrafi, 2022, Enstalasyon, Heykel, Fotoğraf.

Kaynak: 2. Uluslararası Perre Sanat Çalıştayı Sergisi Görsel Arşivi, 2022.

Binnaz Koca, Perre Sanat Çalıştayı sürecinde kendi sanatsal stratejisini taş ile kurguladığı enstalasyon, heykel ve fotoğraflardan oluşan bir seri ile sergilemiştir. Çalıştay teması ile kavramsal bir temas halinde olan *Hem Yarım Hem Yarı; Taş'ın Fotoğrafi* adlı eser (Görsel 4) Adıyaman Perre Antik Kent civarında bulunduğu çeşitli büyüklüklerdeki kesik taş yüzeylerdir. Yapıtın en fazla dikkat çeken tarafı taşların bir bütünün iki yarısı durumunda olmaları ve her bir yarımda da boyanmış farklı imgelerin olmasıdır. Bu yerleştirme kavramsal olarak, Perre Antik Kenti'nden çekilen ve tekrar doğaya bırakılan bir parça, yaşam izi, bellek, yer değişikliği, biçim değişikliği gibi her olasılığı bünyesinde barındırmaktadır. Koca, kendisi ile yapılan görüşmede, eserin kavramsal yapısını üretim sürecindeki disiplinlerarası tekniksel sıralama ile oluşturduğunu ifade etmiştir. Koca, eserin üretim sürecinde metinsel olarak ekoloji ve antroposen gibi kavramlar ile etkileşim halindedir ve şöyle açıklamaktadır;

Her şeyden evvel bu proje bir teori olmadan önce; ben'im kendi iç güdülerimin, ilkel benliğimin, hislerimin, sanatçı soykütüğümün, doğayla kurduğum saygılı, samimi ve dostça tavrın sanat eseri aracılığıyla oluşturduğu kişisel bir izdüşümden ibarettir. Bu anlamda ancak son dönemde sıkça gündeme gelen ve popüler bir kavram olan antroposen'i kritik eden ve onunla tezat bir ilişki kuran bir bağlamı gündeme getirebilir. Çünkü burada basit anlamda insanın neden olduğu düşünülen jeolojik katmana karşı bu proje bir taşın soykütüğünü ortaya çıkaran doğal katmanlara saygılı, uyumlu bir ekolojik fikri savunan bir sanat formasyonu sunmaktadır (Koca, görüşme, 8 Ekim, 2022).

Koca'nın *Hem Yarım Hem Yarı; Taş'ın Fotoğrafı* adlı eserinde doğaya saygı ve geri sunma bağlamında ekolojik bir tavır görülmektedir. Koca, yapıtında yer alan imgelerinin yorumlanmasına ilişkin geliştirdiği kodları şu şekilde aktarır; “Üç boyut: heykel, Yüzey: Fotoğraf, resim, Enstalasyon: Doğanın kendisi, Kurgu: kendime verdiğim izin belgesi., Süreç ve biçimsel bellek. Oluşan imgeler taşın imgesidir benim değil” (Koca, görüşme, 8 Ekim, 2022).

Binnaz Koca'ya ait bu eser, taşın bulunması, kesilmesi, ardından kesilen bu yüzeylere imgelerin resimsel bir tavırla eklenmesi, tekrar bulunduğu bölgeye taşınarak mekâna yerleştirilmesi ve fotoğraflanması gibi disiplinlerarası ekolojik kavramlarla ilintili farklı teknik aşamalardan oluşmaktadır. Sanatçıya göre eserin teknik öyküsü şöyledir; “Doğa ile aramızda bir takas gerçekleşti, ondan aldığım taş ve ‘Taş'ın fotoğrafı’ bana bir zemin oluşturdu ve ben de doğaya karşılık olarak, resimlerden oluşturduğum bu iki yüzeyden birini ona geri verdim. Belki de birbirimizi bölüştük” (Koca, görüşme, 8 Ekim, 2022).

Görsel 5. Aşkın Ercan, Hasırca Çiftliği / Hasırca Farm, 2021, Tek Kanallı Video & 8D Ses 03'00'', Eskişehir.

Kaynak: 2. Uluslararası Perre Sanat Çalıştayı Sergisi Görsel Arşivi, 2022.

<https://www.youtube.com/watch?v=OzRNqDyJH9c>

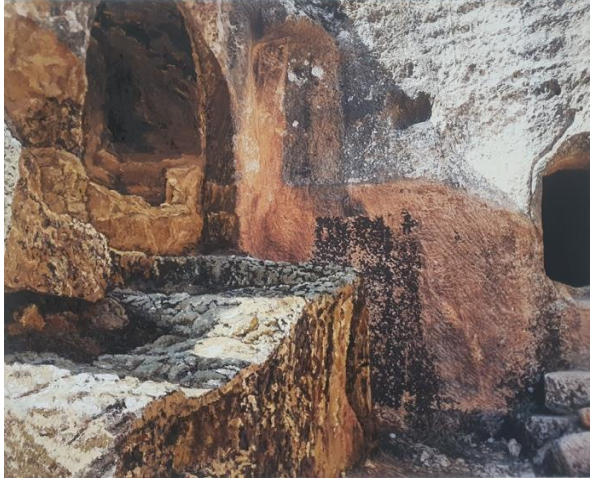
Aşkın Ercan, Perre Sanat Çalıştayı sürecinde sanatsal stratejisini çalıştay öncesi ve sürecinde ürettiği 2 video çalışması³ ile sergilemiştir. Bu videolar *Hasırca Çiftliği*

³ <https://vimeo.com/769624063>

ve *Geçmişin Sesi/ Zerban* isimli sanatçı çalışmalarındadır. Makalenin bu bölümünde Ercan'ın *Hasırca Çiftliği* isimli yapıtı incelenmiştir. Video kurgusuna dahil olan Hasırca Çiftliği yıllardır at ve hindi çiftliği olarak kullanılmaktadır. Çiftlik arazisi üzerinde birden fazla kullanılmayan yapı bulunmaktadır. Hamam, ortasındaki sıcak su kaynağından beslenen bir yapıdır. Buradaki su, doğa-insan ilişkisinin giderek gerilemesine tanık olurken yıkıntı ve tahribat karşısında direnişi ile hafızanın en canlı tanığı olarak varlığını sürdürmektedir. Ercan, eserin üretim sürecinde Eko-eleştirel stratejisi ile video kurgusunda, ekolojik yıkımın tüm göstergelerinin ve gelecek senaryolarının tartışıldığı bu yüzyılda, türler arası eşitlik, iklim adaleti, kentsel adalet, su hakkı gibi pek çok konuya odaklanır (Ercan, görüşme, 8 Ekim, 2022). Sanatçı, araştırmaları sonucunda elde ettiği veriler ve *Terk Edilen Sular-Yıkıntı Hamamlar* gibi imgeler ile Antroposen Çağda suya uygulanan şiddeti görmenin tüm olasılıklarını araştırmaktadır.

Ercan'a ait *Hasırca Çiftliği* adlı eserde ekoeleştirel bir tavır görülmektedir. Sanatçının bu video kurgusunda suyun, direnmesi, hayatta kalması, şifası ve güçlü yönleri ifade edilmektedir. Yeryüzüne gelen temiz kaynak suları ile insan eliyle kirletilen suların karşılaşması sonucu ortaya çıkan temiz su, şifalı yönüyle güçlü bir üstünlük sağlamıştır. Mimari bir yapı ile sömürgeleştirilen su, videonun önemli kodlarından biridir (Ercan, görüşme, 8 Ekim, 2022).

Hasırca Çiftliği videosu, hikâyenin gidişatını ve anlatılmak isteneni etkili bir şekilde vurgulamaktadır. Birçok hareketli görüntünün bir araya gelmesiyle oluşan anlatı bütünü oluşturmaktadır. Videoda akan görüntüler, zihin odalarında yeni katmanlar açmaktadır. Akışkan imgeler, suyun akışkanlığı ile dolaylı bir bağlantı kurarak yeni kodlar oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra sanatı ekolojik düşünmenin araçlarından biri olan video, teknik ve bağlamın kurduğu ilişkide tutarlılık gösterir.

Görsel 6. İrem Hatipoğlu, İsimsiz, 2022, Fotoğraf Baskı Üzerine Yağlı Boya, 80x100 cm.

Kaynak: 2. Uluslararası Perre Sanat Çalıştayı Sergisi Görsel Arşivi, 2022.

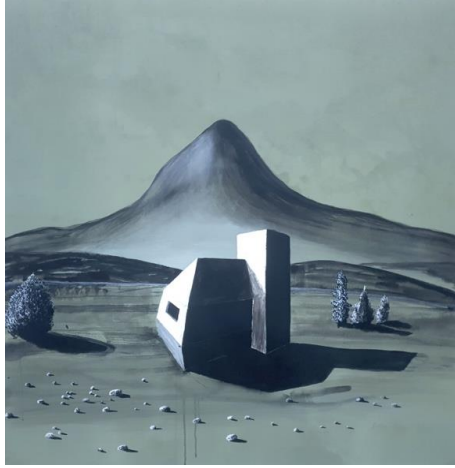
İrem Hatipoğlu, İsimsiz (Görsel 6) eserinde realist bir kurgu görülmektedir. Bu kurgu çalıştay kavramları ile etkileşimli bir sanatsal strateji örneği olarak Perre antik Kente dair dokusal bir form ve kadrajdır. Bu tarihi mekâna dair dokunun gerçekçi bir ifade ile alınması eserin kavramsal yapısına ait bir göstergedir. Sanatçı, geri dönülmez yıkıma işaret eden bu çağda, insan merkezli yapıların olumsuz etkilerini, sanatın imkanlarıyla göstermenin önemine vurgu yapmaktadır. Sanatçının meselesi, eseri temsil etmediği bir şeye dönüştürmeden sadece bir hatırlatıcı olarak göstermesidir. Ama asıl olan görsel, kültürel ya da toplumsal hafızalardan silinmesi muhtemel olanı vurgulamaktır.

Hatipoğlu'nun *İsimsiz* adlı eserinde ekolojik bağlamda doğaya saygı ile hatırlatıcı bir tavır görülmektedir. Sanatçı eserin kavramsal olarak oluşturduğu kodları şöyle ifade eder;

Geçmiş anımsatmak, belki bilinmeyene dair ipucu vermek gibi bir meselede tarihi doku ile olanın temsiliyetinden daha fazlasını işaret etmek asıl mesele. Hem bireysel hem de kolektif düzeyde önemli bir yer tutan doğa imgesinin ve içinde barındırdığı öğelerin mevcut bütünlüğünü

yaşadığımız çağa ve bu çağın aktörü insana rağmen koruyabilmek.
(Hatipoğlu, görüşme, 8 Ekim, 2022).

Hatipoğlu'na ait eseri teknik bakımından incelemek gerekirse sanatçının kendi arşivine ait fotoğraflar üretim sürecinin önemli bir parçasıdır. Sanatçı süreklilikten çıkardığı fotoğrafları sayesinde doğa ve zamanla ilişkili olan nesnelere bir kadrage sığmaktadır. Bu şekilde süreksizliğin yarattığı belirsizlik kırılmaktadır. *Devinim* ve *An* kalıcı hale gelmektedir. Bu kalıcılık, iki boyutlu yüzeyde yağlıboyanın imkân verdiği pentür dokusu ile doğaya ve ögesine dair bir imgeye yapılan vurgu yoluyla anlamca tamamlanır. Böylece teknik kavramı desteklemektedir.

Görsel 7. Burhan Yılmaz, Tütün Rengi Manzara, 2022, Tuval Üzerine Akrilik, 100x100 cm.

Kaynak: 2. Uluslararası Perre Sanat Çalıştayı Sergisi Görsel Arşivi, 2022.

Burhan Yılmaz, Perre Sanat Çalıştayı sürecinde kendi sanatsal varlık stratejisini *Tütün Rengi Manzara* isimli çalışması (Görsel 7) ile sergilemiştir. Yılmaz'ın eserinin tam merkezinde hâkî renkte bir atmosfer içerisinde yamuk ve işlevsiz gibi görünen bir mimari yapı yer almaktadır. Bu mimari yapıda ışık ve gölge kontrastı oldukça yoğun kullanılmış, koyu ve açıklıklarla net bir zıtlık oluşturulmuştur. Bu yapının arkasında belirli bir mesafeyi imleyecek şekilde duran bir tepenin görüntüsü mevcuttur. Bütün bu manzara tam kurumamış, henüz kahverengileşmemiş bir

tütün yaprağı rengindeki genel bir ton içerisinde yer almaktadır. Yılmaz kendisi ile yapılan bireysel görüşmede yapıtın üretim sürecinde Adıyaman yöresinde yaygın olan tütün tarımından etkilendiğini belirtmiştir. Bu bağlamda eserin kavramsal metninde ekolojiyle ve antroposen ile ilişkisi yine tütün bitkisi üzerinden kurulabilmektedir. Antroposen, bildiği gibi insanın doğaya etki etmeye başladığı andan itibaren başlamış bir çağdır. Yılmaz'a göre bu ilk müdahale yaklaşık olarak tarım ile başlamıştır denebilir ve bu yöreye özgü bir bitki olarak tütün, antroposeni ve ekolojiyi hatırlatacak birtakım anlamlar içermektedir (Yılmaz, görüşme, 8 Ekim, 2022).

Yılmaz'ın *Tütün Rengi Manzara* adlı eserinde tütün renginin hakimiyetinde tekinsiz gerçeküstücü mekân algısı, geleceğe dair karanlık ve karamsar bir çağrışım yapmaktadır. Bu mekân, Perre Sanat Çalıştay'ının *Az Yeşil...* kavramında vurgulanmak istenen doğasız ekolojinin ve antroposenin imgesel bir ifadesidir. Sanatçı eserinin imgesel olarak yorumlanmasına ilişkin kodları şöyle ifade eder; "Kendi içimde tartışmalı bir ifade olsa da bu bölgedeki tütün tarımını doğayla kurulmuş barışçıl bir ilişkinin izleri olarak düşündüm. Bu biraz da duygusal bir yaklaşım içeren bir etkilenmedir kuşkusuz, ancak resim açısından tütün rengi bir manzaranın öyküsünü bir kod olarak ifade edebilirim" (Yılmaz, görüşme, 8 Ekim, 2022). Eser, Sanatçı tarafından yapıt yüzeyindeki teknik ve kavram bütünlüğünü korumak adına çeşitli evrelerden oluşmuştur. Bunlar; eserin oluşumu, çevreyi gözlemlene, çeşitli görsel notlar alma, fotoğraflar, incelemeler yoluyla imgesel bir örgü oluşturma aşamasıyla başlamaktadır. Daha sonra tuval, fırça ve boyanın olanağında, konvansiyonel bir teknik içerisinde imge üretimi gerçekleştirilmiştir.

Görsel 8. Yeliz Selvi Gölpunar, *İşe Taş Koydum*, 2022, Asetat ve Fotoğraf, (11 adet).

Kaynak: 2. Uluslararası Perre Sanat Çalıştayı Sergisi Görsel Arşivi, 2022.

Yeliz Selvi Gölpunar, Perre Sanat Çalıştayı sürecinde çalıştay alanı olarak seçilen Perre Antik Kenti'nde deneyimlediği görsel izleri ve kendi imgesel kurgularını *İşe Taş Koydum* (Görsel 8) isimli serisi ile sunmuştur. *İşe Taş Koydum* serisinde antik kent görselleri üzerine yerleştirilmiş negatif deniz canlıları ile karşılaşmaktadır. Gölpunar'ın şablonlara dönüştürdüğü bu canlılar, sanatçının en uzun ikame ettiği iki coğrafyada en çok ve en az gördüğü iki imgenin temsilleridir. Yani bu temsiller deniz canlılarından ve başka bir kültürel varlıktan (Göbeklitepe) devşirdiği bellek göstergeleridir. Gölpunar çalıştay sürecinde sanatsal stratejisi bakımından ilk olarak mekân ile bir buluşma gerçekleştirmiş, bu ilk karşılaşmada gözün ilk teorik okumaları başlamış ve tarihsel bilinci devreye sokmuştur. Sanatçı, tüm arketipler, fikirler ve imgeler arasında esnek, kapsayıcı ve iyimser bir arayüz oluşturmak niyetiyle yola çıkarak, her durumda sanatsal okumalar yapabileceği kendi duygusal ve entelektüel katmanlarını oluşturmuştur. Sanatçının eserlerinin ekoloji ve antroposen kavramları ile ilişkisi Gölpunar'a göre şöyledir; "İşlerimde ne doğa ne de karşısında konumlandırılan kültür konusunda bir güzelleme yapmamaktayım. Birbirine karşıt değil, birbirini besleyen, yıkıcılıktan uzak, geleceğe yatırım yapan iki ayrı değer birlikte iyimser, saygılı ve uzlaşmacı bir ortak dili besleyebileceğini düşünmekteyim" (Gölpunar, görüşme, 8 Ekim, 2022).

Gölpunar'ın bu eseri gerçeküstücü ve ironik bir kurgudan oluşmaktadır. Sanatçı eserinin imgesel olarak yorumlanmasına ilişkin kodları şöyle ifade eder;

Perre'nin maddi fiziksel gerçekliğine orijinal boyutlarından farklı olarak bağlamdan kopuk sürreal imgeler yerleştirdim. Fotoğrafın gerçeği olduğu gibi yansıtma huyunu da kullanarak, gerçek dünyada sürreal kurgumu yeniden gerçek kıldım. İmgelerime fotoğraf aracılığıyla bazen dokunulabilecek, bazen görülebilecek bir deri yaptım. Bu bir anlamda söylemek istediğim şeyler konusunda niyetimin ciddi olduğunun göstergesiydi. (Gölpunar, görüşme, 8 Ekim, 2022).

Eser teknik olarak sanatçının asetat üzerine çizdiği şablonları Perre Antik Kente yerleştirilerek çektiği fotoğraflarından oluşmuştur. Ortaya çıkan pozlar, kişisel olandan yola çıkarak kolektif bilince, ortak hafızaya, günümüz insanı ve onun değerler sistemine dair bir şeyler söylemek adına yeterince tatmin edici bir fikrin açığa çıkmasına kaynaklık etmiştir.

4. SONUÇ

Bozulan ekolojik denge ve doğa tahribatı üzerine düşünmek bilimin ve sanatın ortak alanlarından. Bu alandaki bilimsel çalışmalar, özellikle olguların analiz edilmesi, değerlendirilmesi ve sunulması gibi somut ve istatistiksel veriler sunar. Sanat ve ekoloji ilişkisine dair gerçekleştirilen sanat eseri üretimleri ve yine bu bağlamdaki sanat ortamı üzerinden tartışma alanları açılması, bilim ve sanatın ortaklaştığı ve ayrıştığı noktaları aynı anda göstermektedir. Bu makale aracılığıyla sanat alanındaki bazı ekolojik çalışmaların yeniden değerlendirilmesi ve tartışılması imkânı doğmuştur.

Ayrıca makalenin kapsamının Perre Sanat Çalıştayı sürecinde üretilen çalışmalarla sınırlı olması, tek bir etkinlik odağında ortaya çıkan üretimin nesnel değerlendirmesi imkanını doğurmuştur. Uygulama odaklı sanat çalışmaları genellikle *anda* gerçekleşip sona eren çalışmalardır. Bu makale sonucunda bu sınırlılık aşılmış; çalıştay kapsamı, içeriği ve sonucu hakkında yazın alanında yeni araştırma olanakları imkânı oluşmuştur. Bu sayede genel anlamda sanat çalıştay kavramının da yeniden ele alınması mümkün olmuştur.

Bir diğer önemli nokta, çalıştay sürecinde üretilen sanat eserlerinin çalıştay teması ve ekoloji-antroposen kavramları altında yeniden değerlendirme olanağıdır. Sanatçılarla yapılan bireysel görüşmeler, sanatçının ilk bakışta görünür olmayan kavramsal sürecinin de bu kapsama dahil edilmesi ve izleyici bakış açısıyla yeniden değerlendirilmesini sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Akkol, N. (2018). "Değişen Doğa Algısı ve Armağan Etme Bağlamında Ekolojik Sanat." *İdil Dergisi*, 7(44): 421-427.

Angus, I. (2012). *Antroposen'le Yüzleşmek: Fosil Kapitalizm ve Dünya Sisteminin Krizi*. Çev., Nuray Onuk. İstanbul: Marx21 Yayınevi.

Antmen, A. (2010). *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Ardenne, P. (2019). Ecological art-ongoing, reality, becoming. Reiss J. (Ed.). *Theory and practice in the anthropocene*. United States: Vernon Press.

- Arslan, N. (2019). Sanat Sempozyumlarının ve Çalıştayların (Workshop) Seramik Sanat Eğitimine Katkısı, *International Social Sciences Studies Journal*, 5(29): 75-88. https://sssjournal.com/files/sssjournal/1422078873_7_5-29.ID1193%20Arslan_75-88.pdf. Erişim: 17.11.2022.
- Ataseven, O. (2016). "Heykelin Çevresel Serüveni". *Sdu Art-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 9(17) (Mayıs –Haziran 2016): 262-277.
- Atay, T. (2018). Kıyametin Jeolojik adı: 'Antroposen'. *Cumhuriyet Gazetesi*, Erişim: 16.11.2022. <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/tayfun-atay/kiyametin-jeolojik-adi-antroposen-988542>.
- Bilen, M. (2002). *Plandan Uygulamaya Öğretim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bookchin, M. (1996). *Ekolojik Bir Topluma Doğru*. Çev: Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bourriaud, N. (2005). *İlişkisel Estetik*, çev. Saadet Özen, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Ciravoğlu, A. (2001). *Mimari Tasarım Eğitiminde Workshop-Stüdyo Paralelliği Üzerine*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çakıroğlu, E. (2022). Antroposen Çağında Ekolojik Sanat: David Buckland, Terike Haapoja ve Mel Chin'in Ekolojik Sanat Projeleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1).
- Diep, S. (2019). Antroposen Sanatı Bir Dövüş Sanatıdır: Paul Ardenne'le Söyleşi, çev. Uraz Aydın, E-Skop. <https://www.eskop.com/skopbulten/antroposen-sanati-bir-dovus-sanatidir-paul-ardennele-soylesi/5450>. (Erişim: 27.11.2022).
- Oğuz, D. (2015). 1960-1980 Arası Değişen Doğa Algısı ve Sanatta Doğaya Yöneliş, *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, Yaz 2015, Sayı 14. 67-76.
- Perre Sanat Çalıştayı. <https://perresanatcalistayi.adiyaman.edu.tr/tr>. Erişim: 20.11.2022.
- Saygı, S. (2016). Çağdaş Sanatta Doğa Algısı ve Ekolojik Farkındalık. *Sanat-Tasarım Dergisi*, 7-13. <https://dergipark.org.tr/pub/marustd/issue/30399/328263>

- Shukman, D. (2021). Dünya küresel ısınma eşiği olan 1.5 C dereceye 'gelecek beş yıl içinde ulaşabilir'. *BBC News Türkçe*, Erişim: 10.01.2023. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57264316>.
- Sülün, E. N. (2010). Bir sanat ve Tarih İmecesini: Göbekli Tepe Çalıştayı, *Artist Modern*, 17:44-47, Temmuz-Ağustos.
- TDK Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr>. Erişim: 21.11.2022.
- Ünal, B. (2019). Antroposen ve Yeni Dünya Tasarıları. *Fine Arts (NWSAFA)*, 14(3): 186-199.
- Yazgünoğlu, K. C. (2022). *İklimkurgu İklim Değişikliği, Antroposen'in Poetikası ve Ekoleştirel İzler*. İstanbul: Çizgi Kitapevi.
- Yılmaz, M. (2006). *Modernizmden Postmodernizme Sanat*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Yücel, D. (2022). Türkiye'de 1990 Sonrası Video Sanatında Toplumsal Belleğin Kaydı ve Ortak Hafızalar İnşa Etmek, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yürekli, İ., ve Yürekli, H. (2004). Mimari Tasarım Eğitiminde Enformellik. *itüdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım* 3(1), 53-62, Mart. http://itudergi.itu.edu.tr/index.php/itudergisi_a/article/viewFile/1007/909 Erişim: 21.11.2022.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Although workshop is one of the most frequently encountered terms in the field of science and art in Turkish, there is not enough research and literature on the concept of workshop. For this reason, this article will try to explain the concept of workshop through the experiences of invited participants and the observational experiences of the organization coordinator.

If the word workshop is considered as a concept, it is possible to understand it as an action that is valid in many different fields today and expresses different

opinions (Arslan, 2019: 78). Workshops are called workshops in English, and in general, artist workshops constitute the largest part of the scope of art workshops. These workshops, in which students or viewers can also participate, are realized with interactive participants within the framework of interactive productions.

Bilen (2002) defines workshops as an applied technique that brings individuals together in one place for a short period of time and teaches them to solve a common educational, interest or work-related problem. In art workshops, workshop participants have the opportunity to learn new knowledge and skills by practicing them. By putting this new theoretical knowledge and practical skills into practice simultaneously, permanent learning is ensured.

With the increase in the world's population and the development of industry and technology, humanity has increasingly dominated nature, and especially today, called the Anthropocene Epoch, humanity has caused irreversible degradation in nature. After the 1960s, with the change in the understanding of nature and artistic production areas, artists began to realize their artistic creations in different areas such as public spaces and nature. Artistic productions have moved beyond individual workshops and even turned towards collective productions involving the public and different professional groups. They have created works in different disciplines and interdisciplinary works that raise awareness about the causes and consequences of nature destruction. Biennials, workshops and festivals have important effects and outputs in terms of creating a memory that will increase discussion, production and visibility through ecology and its sub-concepts, which are handled as a concept in art events with wide participation. In this article, the concept of workshop is analyzed in the context of the Perre Art Workshop and the works produced in this process.

Conclusion and Discussion

This human desire to organize and shape nature has also brought along problems related to ecology. In this sense, art history can be defined as the history of the production of human relations with nature (Bourriaud, 2005: 46). In the post-modern period, there is a break in the traditional understanding of landscape (and therefore nature). Nature is no longer just an external structure to be inspired, imitated or rejected. Artists have produced works that include the change of nature, even participating in this process and bringing it into existence.

The destruction of nature as a result of factors such as technological developments, population growth, and the advancement of industry and industry in the process of societal change, and the concern for the future of nature have been important issues that artists have addressed in their works, especially in the last half century. Artists of the 1960s and 1970s were influenced by the social and environmental movements that developed after the 1960s. They wanted to draw attention to the problems in nature-human relations by using their own artistic language. From the choice of materials to the actions they created, they resisted the established thought patterns of their time. In a period when demands for social change were voiced and civil society movements organized the search for equal rights in the context of race-gender culture, many artists, fed by the dynamics of what was happening on the street, left museums and galleries and turned to nature as one of the alternative spaces (Antmen, 2010: 251-253).

According to Bookchin (1996: 41), technology, as one of the tools that cause ecological destruction, can also be a tool for ecological healing. In this respect, the absolute rejection of technology is not a constructive solution in the context of ecological healing. For this reason, it is possible to address ecology in the field of art in an interdisciplinary context, including technology.

Another concept used to explain the artworks produced within the scope of the workshop is the Anthropocene Age. Anthropocene is a term that covers many irreversible environmental problems such as global warming and climate change. This concept defines a period of human impact on the environment. Atay (2018) defines the Anthropocene, which is a hopeless period in the context of the earth and nature, as the geological name of the apocalypse. Geology no longer shapes human beings, but human beings shape geology. For this reason, the definition of the human age has emerged as the last of the geological periods.

All these negativities brought about by the age have shaped art and the concept of Anthropocene has inevitably been included in the subjects of contemporary art along with ecology. The 2nd International Perre Art Workshop held in the ancient city of Perre in Adıyaman, which is the center of this article, has created an art experience that puts these concepts at its center. The theme of the workshop, which is described as "Blue, Yellow and Less Green...", defines regional characteristics while at the same time pointing to the concept of ecology.

In this context, the works of artists Cebrail Ötgün, Lütfi Özden, Binnaz Koca, Aşkın Ercan, İrem Hatipoğlu, Burhan Yılmaz and Yeliz Selvi Gölpunar, who produced

works within the scope of the workshop, were analyzed in terms of their connections with the concepts of ecology and anthropocene. In the light of individual interviews with the artists, it was possible to analyze the works in a multidimensional way from the perspectives of the artist and the viewer. Practice-oriented art workshops are usually instantaneous and finalized. As a result of this article, this limitation has been overcome and new research opportunities have been created in the literature on the scope, content and outcome of the workshop.

ÇAĞDAŞ SANATTA BOZULAN DOĞA

Lütfi ÖZDEN*

Öz

Çağdaş sanatta malzeme açısından sınırsız anlatım olanakları söz konusudur. İnsan bedeninin malzeme olarak kullanımından doğanın kendi halindeki yaşam döngüsünün kayıtlarına kadar sanatsal üretimden söz edilebilmektedir. Yapıtın oluşumunda içerik ve bağlamla ilişkilendirilen ana kavram, malzemenin hikayesini öne çıkarabilmektedir. Bu çalışmada, sanatçının iş üretimi aşamasında bir malzeme olarak ele aldığı doğada ortaya çıkan tahribatlar bozulma kavramıyla ilişkili olarak değerlendirilmiştir. İlk bölümde birinci doğanın lehine bir yaklaşımla manzara ve doğa kavramlarının farklılığına dikkat çekilmiştir. Biyo kültürel yaşamın parçası olan insanın gezegene doğrudan ya da dolaylı yoldan olumsuz etkisinin sanat yapıtları üzerinden incelenmesi ise konunun ikinci ana bölümünü oluşturmaktadır. Son olarak ekolojik bozulmalara yönelik kaygı duyan sanatçıların doğada bir sağaltım, restorasyon yaklaşımıyla ürettikleri iyileştirici sanat eylemleri ve işlerine yer verilmiştir. Konunun akışı gereği mekan olarak doğa, bağlam olarak doğa, eklemlediğimiz doğa ve insan çağı gibi kavramlar da yeryüzü ile ilişkimiz bağlamında yer verilen önemli kavramlardandır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Sanat, İnsanın Felaketleri, Bozulma, Ekolojik Bozulma, Antroposen

DISRUPTION IN NATURE IN CONTEMPORARY ART

Abstract

There are unlimited possibilities of expression in terms of materials in contemporary art. Artistic production can be mentioned from the use of the human body as a material to the records of the life cycle of nature in its own state. The main concept associated with the content and context in the formation of the work can highlight the story of the material. In this study, the destructions that occur in nature, which the artist treats as a material during the production stage, are evaluated in relation to the concept of deterioration. In the first part, the difference between the concepts of landscape and nature is emphasized with an approach in favor of first nature. The second main part of the subject is the examination of the direct or indirect negative impact of the human, who is a part of bio-cultural life, on the planet through works of art. Finally, remedial art acts and works produced by artists who are concerned about ecological deterioration with a healing and restoration approach in nature are included. Concepts such as nature as space, nature as context, nature and human age with which we are articulated are also important concepts in the context of our relationship with the earth.

Keywords: *Contemporary Art, Catastrophes of Human, Deterioration, Ecological Deterioration, Anthropocene*

Giriş

İnsanın teknoloji konusunda ilerleyişinin aksine ekosistemdeki yeri her geçen gün daha kötüye gitmektedir. Sanayileşmeyle başlayıp günümüze gelinceye kadar orantısız bir biçimde artan bu ters gidişat, özellikle 1950'li yıllarda başlayan çevre felaketleri bağlamında tartışılır hale gelmiştir. Sanayiden, günlük yaşamda kullandığımız her tür tüketim ürününe kadar doğada kalıcı zararlar bıraktığımız bir gerçektir. Bu noktada bazı sanat yapıtlarının üretimi aşamasında doğa belli bir oranda zarar görebilmektedir. Bozulma kavramı doğanın kendi yaşam döngüsünde dönüşüp biçim değiştirmesinden farklı olarak, insan müdahalesiyle ortaya çıkan tahribata ve öteki yaklaşıma yönelik bir kavram olarak değerlendirilmiştir. Herhangi bir nesnedeki deformasyon, renk, şekil değişikliği bozulmayı yeterince tanımlamaz. Bir bağlam, mesele olarak bozulma; insan

bedenindeki bozulmalardan, bir bitkinin habitatına, doğanın hafızasına, kuşların göç yollarına, balıkların solungaçlarındaki bozulmaya kadar bizim sebep olduğumuz bozulma şeklinde gündeme gelmektedir. Yeryüzündeki canlı türlerinden olan insan, her geçen gün doğaya verdiği zararlarla kendi felaketlerini hazırlayan bir canlı olarak gelişimini devam ettirmektedir. Günümüzde neredeyse doğacak her çocuk bedeninde zehir kalıntısıyla yaşama başlamaktadır, nehir yatakları yer değiştirmekte ve bazıları kuruyup tamamen yok olmaktadır. Dağlar büyük iş makinesi ve patlayıcılarla fiziki olarak yok edilmektedir. Kuşların göç yolları değişmekte, ekosistemdeki kötüye gidişin en görünür olanı da doğanın yaşam hafızası yok edilmektedir. Maddi üretim öyle boyutlar almış durumda ki, insanın doğada tek başına yaşayan bir varlık gibi davranmaya başladığı görülmektedir. Çıplak doğada basit düzeyde korunmak için üretilen ilk nesne olan, taş silah masumiyetini yitirmiş durumda. Bugün gelişmiş insan zekası ile ürettiğimiz teknolojik silahlar insanın içindeki öldürme zevkinin nerelere varabileceğini göstermektedir. Homosapiens'in masum merakı, Homocida; öldüren insan olarak evrimleşmiş görünüyor. Ürettiğimiz yapay nesnelerin üretim ve tüketimindeki orantısızlıkları, karbon salınımları, atık gazlar, asit yağmurları, her geçen gün genişleyen yapılaşma anlayışıyla doğanın ele geçirilmesi, hayvan ve bitki türlerindeki bozulma, nesne sayısındaki artışa ters bir gidişle canlı sayısındaki azalma; yirmi birinci yüzyılda önceki dönemlere oranla katlanarak artan sorunlardan bazılarını işaret etmektedir. Bu noktada bozulma; yaşamın her alanında değerlendirilebilecek bir felaketi tanımlar hale gelmektedir. Sonuçta insanın felaketlerinden söz ediyoruz. Ciddi bir gündem olarak insanın yeryüzündeki orantısız katılımı ekosistemdeki yerine dair öngörünün kırılma noktasını göstermektedir.

Bu araştırmada yöntem olarak bozulma kavramı özellikle arazi sanatı, çevre sanatı üretimleri sırasında ortaya çıkan olumsuzlukların eleştirisi şeklinde düşünülmüştür. Diğer taraftan Ekolojik Yaklaşım anlayışıyla doğayı iyileştirici

öneriler bağlamında iş üreten sanatçılar ve eserler de konunun farklı açıdan ele alınışını sağlayacaktır. Ele alınacak örnek yapıt değerlendirmeleri popüler bir görünürlük özelliğine de sahip olan çevreci, aktivist gelenekten bağımsız olarak, sanatın doğayla doğrudan ilişkisi incelenecektir.

Canlı ve cansız varlıklarla temas halinde olduğumuz ekosisteme karşı sorumluluğumuzun bilinciyle atılacak her adımda daha dikkatli olunması gerekiyor. Her geçen gün artan yapılaşma problemleri, sentetik üretiminde geline orantısız üretimler, atık gaz vb. derken yaşadığımız gezegene çok yönlü olarak olumsuz etki etmekteyiz. Yaşadığımız gezegene katılımımız zarar bazında gerçekleşiyor ve bu kötü gidişat her geçen gün katlanarak büyüyor. İnsandaki bu konumlanma, kendini yaşadığı mekan olan doğaya ekleme durumu bir istek değil zorunluluk gibi görünmektedir.

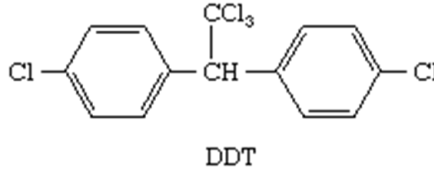
“İnsan zannedilenin ötesinde dünyanın en güçlü canlısı değildir. Hatta tam tersi evrimsel biyolojik yapının içindeki en zayıf halkalardan birisidir. Çünkü yaşam koşullarına göre, dönüşebilecek, adapte olabilecek bir beden yapısına sahip değildir. Bu nedenle de canlıların içinde sürekli bir arayış içinde olan tek varlık insandır” (Gezgin, 2014: 11).

Sanayileşme vb. gibi ilerlemeci anlayışlarla gerilim yaşamak yerine temel düzeydeki duyarsızlıklarımız bile yaşadığımız gezegene yeterince zarar vermektedir. Carson insanın sebep olduğu felaketlerle ilgili olarak özellikle doğada, tarımda zehir kullanımına dikkat çeker.

“Dünya tarihinde ilk kez, her insan dölleme anından ölümüne kadar tehlikeli kimyasallarla temas etmektedir. Bunların kullanıldığı yirmi yıldan az sürede, sentetik pestisitler canlı ya da cansız dünyada öylesine yayılmıştır ki bunlar hemen hemen her yerde bulunurlar. Büyük akarsu sistemlerinde, hatta yeryüzünden

görülmeksizin akıp giden yeraltı suyu akıntılarında bile bulunmuştur. On yıl önce uygulansa bile bu kimyasalların kalıntıları toprakta kalmaktadır” (Carson 2021: 17).

Carson’un vurguladığı zehirlerden olan Dikloro Difenil Trikloroetan (DDT) 1939 yılında keşfedilmiş ve çok yoğun bir kullanıma sokulmuştur. Tüm canlılara kuvvetli zararı olmakla birlikte özellikle kuş ve böceklerde çok ciddi öldürücü etkisi olan bir zehirdir.

Görsel 1: Dikloro Difenil Trikloroetan (DDT)

Bütün bu kötü gidişe yönelik örneklerin arkasında insan hakimiyetini açıklar nitelikteki Antroposen Çağı durmaktadır. İnsanın Antroposen Çağı ile birlikte yaşadığı gezegenle arasına mesafe koymuştur demek yanlış olmayacaktır. Antroposen Çağı bir yandan yakın dönemin popüler bir kavramı gibi görünse de diğer yandan insanın doğal ortamdaki paydaşlarından uzaklaşarak mağara içine çekilmesi ve haliyle konformist bir canlılık sürmeye başladığı dönemle başlamıştır. Sonuçta insan diğer canlıların yaşam ortamından ayrılmıştır. Ve ikinci doğa olarak adlandırılan kendi doğasını tasarlama ortamına çekilmiştir.

Oysa insanın ilk karşılaştığı doğa keşfedilmeye çalışılan ve mücadele edilen, öykünen doğa olmuştur. Doğayı henüz manzara olarak seyretme lüksüne sahip olmayan insan; gördüğü karşısındaki konumunu güçlü bir özdeşleşim ve yoğunlukla yapmıştır. İnsan kendini doğadan ayırana kadar yaşadığımız gezegende tüm canlılar yerine göre birbirinden rol çalarak ortaklığın en iyi dönemini yaşamıştır.

1. DOĞANIN SANAT ARACILIĞIYLA KAYDA ALINMASI

1.1. Resim Olarak Kaydedilen Doğa

İnsanın hikayesini etrafındaki canlı sistemi farklı düşüncelerle kayda almak bağlamında çizdiği doğa resimleri ile başlatmak tarih yazını açısından zorlama olmayacaktır. Geçmiş kültürlere ait izler kuşkusuz çok farklı bulgulardan hareketle yaşamın hafıza deşifresi gibi incelenebilmektedir. Kullanılan nesnelere, tüketilen gıdalar, yerleşke özellikleri gibi çeşitlendirilebilecek çokça örnek, toplulukların kültürleri hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. İnsan ürettiği ilk taş aletten güzellik için yaptığı takılara kadar doğayı uzunca bir dönem doğanın dilinde anlamaya çalışmıştır. Doğadan çekildiği güvenli bölge olan yerleşik hayatta başka bir statü kazanmış gibi görünmektedir. Şenel'in de belirttiği gibi; "İnsanın bitkiler ile hayvanlar dünyasına egemenliği Neolitik'te başlamıştır" (Şenel: 2009: 245). Bu hakimiyet kuşkusuz bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Kendisinin dışında kalan canlılar dünyasına karşı kuvvetli bir mesafe de koymaya başlayan insan, bu dönemle birlikte çıplak doğadaki gerçekliğinden uzaklaşmaya başlamıştır. Jelenik, doğanın hikayesini gerçek haliyle aktarmaya çalışan insanın çizdiği resimlerden olan geyik resimlerinin görüldüğü mekan olan su ile ilişkilendirilebilecek çizim-yorum özelliğinden bahseder; "Lascaux'da sadece boyunlarına kadar çizilen geyiklerin yüzme esnasında tasvir edilmiş olabilecekleri akla gelmektedir" (Özbek. 2007: 217). Doğayla bu türden bir diyalogun yaşandığı dönem kuşkusuz güçlü bir alışverişin olduğu dönemdir. Ve bu ilk çizimler büyüsel amaçlı olmaları bir yana fazlasıyla gerçeği yansıtmaktadır. Benzer dönem örneklerinden Fransa Niaux'da çizilen resimlerle ilgili Alber'in aktardığı bilgi de çarpıcıdır. "Niaux' da ressam, kil üzerinde su damlacıklarının bıraktığı deliklerin bulunduğu yere bir bizon çizmiş, delikleri de ok yarısı olarak göstermiştir. Ayrıca, deliklere kadar uzanan oklar yapmıştır. Mağara duvarında bulunan tümsekligi de bazen hayvanın karın kısmına rastlatmıştır" (Özbek. 2007:218).

Mağara dönemi resimlerinden hareketle yaşadığı birinci doğayı resim olarak kayda almaya çalışan insan ilerleyen zamanla; Neolitik Dönem yaşam deneyiminde çok katmanlı üretim ve tasarım aşamalarına geçmiştir. Günlük yaşam ihtiyacının dışında zihinsel gelişimine eşlik edecek olan atölyesini kurması bile tasarım- yaşam aşamasında büyük bir devrim niteliğinde olmuştur. Sonuçta biyolojik kökünde insanın beyin yapısının gelişiminde, tüketilen gıdadan üretimindeki tasarım nesnelere kadar etkili unsurlardan olmuştur. Tanık olduğu ya da gördüğü ilk şeylerin heyecanının yanı sıra, tanımlayamadığı deneyimleyemediği durumlarla da karşılaşmıştır. Bu tanıklıklarından olan bir resim; Neolitik Dönem insanın tanık olduğu bir görünümü adeta topografik görsel kaydını aldığı resmi görürüz. Bu görüntü bir resim olmaktan çok öte, belge niteliğinde bir kayıttır. Mağara döneminde duvarlara çizilen hayvan resimleri yerini başka bir gerçeğe, ev kültürünü de içine alan konulara bırakmıştır. Çatalhöyük yerleşkesine yaklaşık 130 km. uzaklıktaki Hasan Dağı volkanik patlamasının görsel kaydı aynı zamanda güçlü bir hafıza kaydıdır da (Görsel 2). Manzara olarak seyredilenin yerine yaşadığı ortamda çokça strateji üretip, hayatta kalmaya çalışan insanın, birinci doğayı büyük bir merak ve korkuyla izlediği bir çalışmadır.

Görsel 2: Hasan Dağı'nın Patlamasını Anlatan Ve MÖ 6200 Yılına Tarihlendirilen Duvar Resmi

İnsanın içinde bulunduğu ortamda zaman zaman kendinden kurbanlar verdiği zaman zaman da kendi dünyasına tercüme ettiği doğa her zaman vazgeçilmez yaşam mekanı olma özelliğinde olmuştur. Sanatın gelişiminde de doğa her aşamada çok önemli yer etmiştir. İhtiyaçla tanımlanan üretim sürecine özel yorumlamaların ve daha farklı anlam yüklemelerin olduğu dönemden olan Mısır Resimleri ise gerek sembolik gerek gerçek yaşam tanıklıkları açısından insanın doğayı sanat aracılığıyla görme, sanat aracılığıyla kayda almasının örneklerindedir. Doğayı boya ve çizer özellikteki doğanın kendi teninden malzemelerle kayda alan eğilim Mısır geleneğinde ustalaşma açısından epey ilerlemiş görünüyor. Sadece zeminde kullanılan kireç taşı yüzey değil aynı zamanda doğal yöntemlerle elde edilen boya da tam anlamıyla doğanın kendisindedir. Çoğu kez ölüm ve uğurlamalar ya da bu anlayışa yakın içerikler taşıyan Mısır resminde sembolik anlatımlar olsun, anlatılan hikayelerin derinliği olsun, doğa ve yaşam birlikteliğinin iyi ele alınmış örnekleridir. Öyle ki bir ritüel gibi gerçekleşen anlatılar doğa ve insanın muazzam biraradalığını göstermektedir.

Görsel 3: Nebamun'un Bahçesi; boyalı sıva; yükseklik: 64 cm; British Museum.

MÖ Yaklaşık 1350

Manzaraya dönüşmeden önce gerek öteki dünya ile ilişkili olarak ele alınan doğa olsun gerekse daha önceki dönemlerde, hakim olunmaya ya da öykünmeye bağlı olarak çizilmeye çalışılan mağara döneminde resmedilen doğa olsun, insan

doğaya her dönemin kültürel yapısı bağlamında bakmıştır. Nebum'un Bahçesi Mısır resimlerinde de doğa ölen kişiye eşlik edecek hoş görüntüler olarak kayda alınmıştır. İlerleyen zamanla bazı resimsel beceriler de; perspektif, boyama malzeme çeşitliliği, işlevi vb. gibi çokça resim elemanının katılımıyla farklı bir evreye dönmüştür.

Doğanın manzaraya dönüşmemiş yorumlamaları dönemsel ihtiyacının gidişatına göre yol almış görünmektedir.

1.2. Manzara Bağlamında Resmedilen Doğa

Sanat tarihinde kullanıldığı anlam yönünden farkı yokmuş gibi görünse de manzara ve doğa kelimelerinde içerik bir derece de olsa farklıdır. Doğa kelimesini birebir yaşam kesiti olarak tanımlamak ve ekosistemde yaşamın mekanı olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. İlk dönem resimlere, yontmalara konu olan da manzara anlayışındaki doğa değildir; içinde yaşayıp teninden resim, yontu malzemeleri üretilip kayda alınan mücadele edilen doğadır. Dolayısıyla mağara duvarlarında resmi yapılan doğanın resmedilmesinde kullanılan malzeme de doğadaki boyar ve çizer malzemelerden yararlanarak üretilmiştir. Manzara konusunda ise daha ziyade bir mesafeli duruş ve etkileşim söz konusudur. Manzara bağlamında doğa zaman zaman bir hikayenin fonu, arka planı olmuş zaman zaman ikinci sırada sanata konu olmuştur.

İlk manzara resimlerinden sayılan Konrad Witz' in Mucizeli Balık Avı çalışmasından resim sanatı tarihinde ilk manzara resmi olarak bahsedilir. (Görsel 4). Arkadaki manzara; Cenevre yakınlarından bir bölgenin birebir tasvir edilerek asıl hikayeye eşlik eden bir özelliği vardır. Resmin konusu olan manzara Gombrich'in vurguladığı gibi "Witz, Cenevreli Kentsoyluların kafasında İsa'nın su kenarında durduğunda nasıl görüneceğini canlandırmak istiyordu" (Gombrich: 2011: 245). Resme konu olan doğa mıdır, İsa'nın görünürlüğüne hizmet eden

manzara mıdır? Dolayısıyla bu çalışmada doğadan çok İsa'nın görünümüne eşlik eden manzara karşımıza çıkmaktadır.

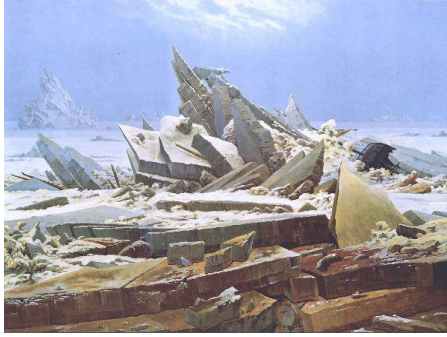
Görsel 4: Konrad Witz, "Mucizeli Balık avı", Ahşap Ü. Y.B. 132x154 cm. 1444

Görsel 5: Başak Toplayan Köylüler, Jean-François Millet. 1857

Yaklaşık 400 yıl sonra Millet' in yaptığı Başak Toplayan Kadınlar resminde ise durum farklıdır. Şöyle ki manzara olarak resmedilen doğa resmin konusu olmuş, çok benzer bir anlayışla ele alınmış ve gerçek haliyle resmedilmiştir. (Görsel 5). Yani her iki resimde de manzara, üzerinde olup bitenin tanığı gibidir. Millet kendi gerçeklik anlayışı dahilinde Witzden farklı olarak köylü kadınların gerçek yaşamda gerçek görünümlerini resmetmiştir. Kutsal figür yerini halkın çalışan, emekçi karakteriyle yer değiştirmiştir. Manzara ise yine kendi gerçekliğindedir, yorumlanmamıştır. Ne metafizik ne de romantik bir etki görmek mümkün değildir. Bu çalışma insan ve doğa birlikteliğine gerçekçi bakışın bir örneğini temsil etmektedir.

Oysa yaklaşık aynı yıllarda ilerlemelere karşı duyulan kaygı ve ulvi yanılla ele alınan organik doğanın yüceltilmiş taraflarını ele alan sanatçı C. David. Fridrich'in eseriyle karşılarız. İlerde değineceğimiz tahrip olan, bozulan doğaya yönelik iyileştirici çözüm önerileri öneren Ekolojik Sanat adına iş üreten sanatçıların doğaya yaklaşımlarındaki hassasiyete dolaylı yoldan katkıda bulunmaktadır. Romantik yaklaşımla kayda alınan doğa, C. David Friedrich'in Buz Denizinde Umudun Kırılışı çalışmasında büyük bir çaresizliği temsil etmektedir. (Görsel 6).

Batan geminin yarı gömülmüş görüntüsü ve doğanın özne olarak fazlasıyla öne çıkarılan anlamı Millet'in çalışmasından farklı olarak; insanın düştüğü çaresizliğe örnektir. C. D. Friedrich'in resimlerinde manzara olarak doğa, aynı zamanda insana eşlik etmez. Tam tersine orantı olarak insana hakim olarak resmedilen manzarada insan manzaraya eşlik eder. Millet'in resimlerinde manzaraya temas eden insan detayının tam tersidir durum. İnsan manzaranın izleyicisi ya da figürüdür, geri planda öykünen şey sanayileşme ya da ilerlemeci anlayışa, akla gönderme yapan bir eleştiridir.

Görsel 6: Casper David Friedrich, Buz Denzinde Umudun Kırılışı, 1823-24

Farklı yaklaşımlarla ele alınan doğa ve manzara örneğinden çokça örnekle söz etmek olasıdır. Ancak asıl konu olan malzeme olarak doğanın sanata konu oluşu ve sanatın bu aşamada doğada yarattığı tahribatlarla ortaya çıkan bozulma kavramı ve diğer taraftan çok yönlü olarak insanın sebep olduğu bozulmaların sanat aracılığıyla belgelenip işe dönüştürülmesidir.

2. ESER ÜRETİMİNDE SANAT ARACILIĞIYLA BOZULAN DOĞA

Bir dönem birinci doğanın, bir dönem Eski Mısır'da çiftçilerin hasat zamanının, bir dönem İncil tasvirlerindeki hikayelere eşlik eden doğanın, romantiklerin, doğadan manzaraya evrilen bakış açısında manzara olarak doğaya sanat aracılığı ile tanıklık edilmiştir. 1960'lı yıllarda başlayan temel yaşam haklarının ihlaline karşı

kaygılar arasında doğaya yönelik bazı adımlar da atılmaya başlanmıştır. Özellikle 1950’li yıllarda Avrupa’da yaşanan bir dizi çevre felaketi ilerleyen yıllarda artarak devam edecek olan çevre farkındalığının temellerini atmıştır.

Sanayi üretimi, zehir kullanımı, artan atık zehir vb. yanı sıra Çevre Sanatı adı altında üretilen bazı çalışmaların üretim aşaması da tartışılır bir gündeme dönüşmüştür. Çevre Sanatı bilindiği üzere başlangıçta galeriye alternatif olarak sanatın metalaşmasına karşı belirgin bir tavırla ortaya çıkmıştır. Kavramsallaştırma süreci alternatif sunum- iş oluşumları öngörmektedir ve zamanla akla gelemeyecek kadar büyük ölçekte işler ortaya çıkmaya başlamıştır. Büyük bir heykele dönüştürülmeye çalışılan doğadaki doğanın elemanlarıyla birlikte üretilen işler devasa ölçekte ve sanat üretimi açısından sonsuz deneyimler sunmaktaydı. Yola çıkarken hem galericilik ve metalaşma sorgulanacak hem de sanat mekan olarak kendine yeni, tahmin edilemeyecek şekilde bir atmosfer yaratacağı. Nitekim başlangıçta öyle de olmuştur. Hatta doğayı malzeme olarak kullanan, mekan olarak doğada iş üretmeyi tercih eden sanatçıların çoğunun ailesinde ya da yakın çevresinde jeolog, doğa bilimci, çevreci... kesimlerden insanlar vardır. Çevre Sanatı, Arazi sanatı, Land Art gibi isimlerle ortak anlama gelen çevrede iş üretme geleneği başlamıştır.

“Arazi Sanatı, kısmen 1960’ların sanat dünyasının giderek ticarileşen niteliğine karşı bir tepkiydi. Sanatçılar, metalaştırılmayacak, bazı durumlarda gidilip görülemeyecek eserler yaratmak üzere doğanın ve manzaraların peşine düşmüşlerdi. Bu sanat ayrıca, hareketin insanı daha geniş kapsamlı bir eko-sistemin öğelerinden olarak görüp insan merkezli bir dünya anlayışını reddetmesini paylaşarak, dönemin yeni belirmiş çevreciliğine karşı bir tepkiydi. Bazı sanatçıların gözünde, Arazi Sanatı ilkel insanların doğa bilinciyle yeniden bağ kurmaya duyulan ilgiyle de buluşuyordu. İronik bir durum olarak, bu arzu Stohenge taşları ya da piramitler modellerini esas alan devasa yeryüzü eserleri biçimine büründüğünde, çevreciliğin doğa karşısında alçakgönüllü olma prensibinin

karşıtı olan bir kibir ve kasıntı hali ortaya çıkarmıştı”
(Heartney, 2008:169).

Evet sanatçı atölyesinde tuvale boyadığı manzaranın yerine doğanın tenine temas ederek ürettiği işlerle üretimde bağlam değişimine girmiştir. Gezegene sanat aracılığıyla müdahalenin başlangıcı 1968 Ekim ayında New York Dwan Galerisi’nde düzenlenen sergide ortaya çıkmıştır. İlk kez doğrudan bir yaklaşımla yeryüzüne dokunarak, yeryüzü yerine göre alt üst edilerek de işler üretilmeye başlanmıştı. Modernizmin Beyaz Küpü masaya yatırılıyordu ve içinde yaşadığımız gezegene dair bakış açısı değişmiştir.

Oysa tüm iyi niyetli yaklaşımlara rağmen sanatçıların bazı işlerinde doğanın canlı dokusu zarar görecektir denli tahribatlara uğramıştır. Hatta ileri giderek bazı örneklerde doğanın büyük bir gösteri alanına dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bazı çalışmalarda, yapılaşmanın ve doğayı kazıp düzleştiren dozerlerin, iş makinelerinin, patlayıcıların kullanımı sanatçının dikkat çekmek istediği problemin kendisine dönüşmüştür.

Doğa her tür modelaja sokulan büyük bir heykele dönüştürülmüştür. Michael Heizer’in 1969’da Nevada’da gerçekleştirdiği Çift Negatif adlı çalışmasında olduğu gibi. 240.000 ton toprak ve kayanın yeri değiştirilerek bir boşluk, koridor oluşturulmuştur. Buldozerler ve ağır patlayıcıların kullanıldığı çalışmada yerinden edilene karşı farkındalık yaratma düşüncesi söz konusudur. Ancak yapılan müdahale sırasında bölgede yaşayan canlı ekosistemi de yerinden edilmiş olmuyor muydu? Çok farklı formdaki canlıların habitatu, karşı çıkılan şeye; insanın teknoloji gösterisi ve modernizmin yüklediği anlamıyla metalaşma, beyaz küp, ticarileşen değerler ve bağıntılı olarak yok olan kültürler ve değerler gibi meselelere işaret ederken acaba öteki canlıların yaşam alanı ve yaşam hakkına dair kuvvetli bir müdahale olmuyor muydu? Bu yanılla bakıldığında öteki canlıların yaşam alanına yönelik ihlal, sorgulanması gereken asıl meseleye dönüşebilmektedir. Ve başta yola çıkan ekoloji, doğa söylemi farkında olmadan

ikinci doğanın yapabilirliklerinin ne oranda tahripkar olabileceğinin de bir sonucu olmaktadır.

Görsel 7: Micheal Heizer Çift Negatif, Nevada, 450 mt uzunluk, 9 mt.

Genişlik 15 mt. 1969

Doğaya hayran olup, doğa olaylarının her şeyin ötesinde bir sanat formu olabileceğini savunan sanatçılardan Walter de Maria'nın "Yıldırım Tarlası" işinde de kuşkusuz yaratılan atmosfer ve bağlantılı olarak ortaya çıkan estetik görünüm son derece çarpıcı ve etkileyicidir (Görsel 8). Yeni bir estetik, sınırlı sayıda izleyicinin belli zamanlarda görebilecekleri Yıldırım Tarlası acaba gerçekten Fineberg'in söz ettiği "...yıldırımların oyunu..." (Fineberg, 2014:312) tanımlaması kadar masum mu durmaktadır? Söz konusu bölgenin ıssızlığının sadece kalabalığa alışan insan için geçerli olduğu unutulmamalıdır.

"De Maria'nın Yıldırım Tarlası New Mexiko'nun güneyinde, uzak dağların huşu uyandıran manzarasına karşı düz, yarı kurak bir havzada kurulmuştur. Burada Sanatçı 67 metrelik aralıklarla her birinde 25 direk olan on altı sıra şeklinde düzenlenmiş 400 paslanmaz çelik direk 1 mile 1 kilometrelik bir sistem inşa etmiştir. 5 cm. çapında direklerin ortalama yüksekliği 6.19 metre ve arazideki değişimler ne olursa olsun hepsinin aynı yükseklik seviyesinde sona ereceği biçimde düzenlenmiştir. Uzaktan bakıldığında, parlayan güneş, şafak ve günbatımında yansıyan ışıkların dışında sistemi neredeyse görünmez hale getirir. Söz konusu sit alanının ıssız güzelliği, sistemin ötesindeki yıldırımların oyunu aracılığıyla evine en dramatik şekilde geri dönen doğanın gücüyle, zamanın ötesinde var oluyor gibidir" (Fineberg, 2014:312)

Yıldırımın düşme anında görünür hale gelen işi, üretimi bağlamında doğayla etkileşimli bir anlayışla değerlendirmek olasıdır. Aynı zamanda bulunduğu mekan ve ebatları açısından da sanat alanında alışıldık heykel formunun dışına çıkması, işin biçimsel ve anlamsal boyutlarının genişletilmesi açısından çok etkili örneklerdendir.

Görsel 8: Walter de Maria, Yıldırım Tarlası, New Mexico, 400 çelik direk. 1977 Ancak arazi sanatını ekoloji açısından etik bir meseleyle değerlendirecek olursak; ilgili bölgeye düşebilecek olası yıldırım sayısını aşacak denli 400 direkle çoğaltılan olasılığın, ilgili bölgeye yüklediği elektrik açısından endişe verici bir özelliğe de sahip olduğu bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu örnekler Penone'nin ağaç gövdesini boğazlayan el kalıbı eklenir. (Görsel 9). İtalyan sanatçı Giuseppe Penone kendi elinin çelik dökümünü evinin yakınındaki bir ağaca yerleştirmiştir. Bir yandan çok etkili bir çalışmadır, diğer yandan insan boğazının sıkılması kadar acı bir his yaratmaktadır.

Görsel 9: Giuseppe Penone, 1968 yılında başlatılan proje

“Bu noktanın dışında büyümeye devam edecek”

Görsel 10: Henrik Hakansson, Untitled (Cocos Nucifera),2006/2015

Eleştirel yaklaşım bağlamı gereği bakış açımızı ortaya konulan tezden hareketle tartışmaya açmamıza neden olur. Bu noktada çokça sanat üretimine iş olarak ya da üretimi aşamasındaki yaklaşımlar yönünden eleştirel bakmak olası hale gelmektedir. Bu sanatçılardan biri de Henrik Hakansson’dur (Görsel 10). Öyle ki üretimi gerçekleştiren çalışmalardaki yaklaşımla ilgili olarak Demos şöyle bir yorumda bulunur; “kültürden ayrı olarak var olan saf doğa gibi demode anlayışları reddeden bu estetikte, organik bir çevre, çeşitli teknoloji, medya ve kültür ekolojilerinin (mimari peyzajlıktaki dikey bahçe modası da dahil) içine yerleşmiştir” (Demos, 2022:53). Bu sonu gelmez ikilikler- çelişkiler bizim doğada konumlanma pratiğimizin belirleyici hamlelerini oluşturmaktadır. Nereden baktığımız çok önemlidir; kültürü sadece insanın meselesi olarak algılayan insan merkezli bakışa karşı, elindeki onca teknolojiye rağmen insanın bilmediği çokça insanız doğa- birinci doğa pratiği kendi kültürünü insanın adlandırmadığı şekilde evrimleştirip devam ettirmektedir. Üstelik bu devamlılık yine Demos’un gündeme getirdiği sürdürülebilirlik kavramı üzerinden de gitmiyor. Başta çekici gelebilen bazı moda kavramlar bir önceki alıntıda geçen “kültürden ayrı olarak var olan saf doğa gibi demode anlayışlar” gibi anlaşılması zor bir meseleye dönüşebiliyor. Sürdürülebilirlik Demos’a göre;

“Çevreyi kirleten şirketler, zararlı uygulamalarını giderek daha çevreci ve sürdürülebilir gösterdiklerinden, bu terimlere derinlemesine politik, tartışmalı ve ideolojik bağlamları içinde bakmamız gerekir. Dolayısıyla, 1960’lı yıllardaki çevre restorasyonu uygulamalarından, 1970’lerin sibernetik- çevre sistemlerindeki gelişmelere ve çağdaş politik ekolojinin oluşumuna kadar, sanatın ekolojiyle iç içe geçtiği belli tarihsel anları incelerken “sürdürülebilirlik” kavramına da eleştirel gözle bakmak gerekiyor” (Demos, 2022:23).

Ekolojik temelli ya da değil bütün bu yoğunluk arasında sanat kendi yol haritasını çoğu kez eleştirel geliştirmiştir. Ve otoriter politikalarından uzak durmuştur. Bu yaklaşımıyla sanat, insanın diğer kültürel gelişimlerinden farklı bir bakış açısı geliştirmiştir denilebilir. Ancak mesele Çağdaş Zamanın gereği olsa gerek Çağdaş Sanatın “gösterisel” yaklaşımı bazı noktalarda bu türden örneklerde olduğu gibi çelişiklere neden olmuştur. Kendi yaşam alanında belki bin yıl yaşayabilecek bir ağacın yerinden edilerek gösteriye sokulması tek taraflı bir yaklaşım olmaktadır. Sonuçta gösteri kültürü sadece tüketime yönelik nesnelere teşhirinden ibaret değildir. Gösteri dünyasının sonu gelmez politikasını- felsefesini Guy Debord çok iyi özetler;

“Gösteri kendini tartışılmaz ve erişilmez devasa bir olumluluk olarak sunar. “görünen şey iyidir, iyi olan şey görünür” der, başka bir şey demez. İlkel olarak talep ettiği tutum bu edilgen kabullenştir; ve ortaya çıkışına karşılık verenin olmaması ve görünüş üzerindeki tekel ile aslında zaten bunu elde etmiştir” (Debord, 2006:39).

Geri dönülmez çoğaltma hırsının ve gösterisinin Morton’a göre de gidişatı son derece düşündürücüdür.

“Her ne pahasına olursa olsun var oluşun artarak sürmesi, nesnelere yalnızca kazalarla süslenmiş uzantı yığınları olduğu bir madde ontolojisine işaret eder. Bunun biçimselleşmesinden çok önce (Aristoteles veya indirgemeci atomculuk tarafından) ve Antroposen’in başlangıcında faydacılığın biçimselleşmesinden binlerce yıl önce, varsayılan madde ontolojisi doğrudan toplumsal alana kodlanmıştır. Bunu geriye almak bu sosyal alanın parçalarına ayrılması demektir. Varlığın metafiziğini ve insan olmayanların insan merkezci tanımını manipüle edebilir uzantı birimleri olarak parçalamaya yönelik ontolojik proje, bu zamansal ölçekte-

küresel ısınma ve tükenme ölçeği- ele alındığında politik bir projedir” (Morton, 2020: 68).

Görsel 11: Helen Mayer Harrison ve Newton Harrison, Londra Hayward Galerisi’de Taşınabilir Balık Çiftliği: Hayatta Kalma Eseri No:3. 1971

Çevre duyarlılıklarını çok çarpıcı çalışmalarıyla gündeme getiren sanatçılardan Helen Mayer Harrison ve Newton Harrison 1971 yılında Londra Hayward Galerisi’de Taşınabilir Balık Çiftliği: Hayatta Kalma Eseri No:3 isimli bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. (Görsel 11).

Galeride bir balık çiftliği kurulur ve yayın balıklarının törensel bir şekilde elektrik verilerek öldürülmesi, derilerinin yüzölüp platolarının çıkarılmasını içermektedir. Bilim alanında da zaman zaman hayvanlara yönelik yapılagelen deneyler eleştirilere neden olabilen bir konuyken Harrison çiftinin sanat gösterisinde de karşılıklı bir mutabakata dayanmayan durum söz konusudur. 80 yıl yaşayabilecek yayın balığının rızası alınmadan, ölümle sonuçlanan gösteride kullanılması duyarlılığımızı ya da önceliklerimiz konusunda geleceğe kuşkuyla bakmamıza neden olmaktadır. Söz konusu eylem, herhangi bir şirket ya da ilaç firmasının deneyleri değildir, sanatın aracı olduğu bir gösteriden ibarettir.

Bilimsel kobay- deneyler genellikle insan lehine araştırmaları ve tedbirleri içeren bir yaklaşımla gerçekleştirildiği için, hayvanlar her defasında göz ardı edilen canlılar olmaktadır. İşte bu çalışmalarında da Harrison çifti hayvanlar adına

kaygılanan çevre tarafından eleştirilmiştir. Reeves Yeryüzünün Acısı adlı çalışmalarında Lenoir'in "Kimilerine göre hayvanları, hatta bitkileri, alınıp satılabilir, yok edilebilir nesnelere olarak değil, hak sahibi özneler olarak görmeliyiz..." (Lenoir, 2017:159) soruna karşılık; "Benim ülkem Kanada'nın yerlileri, bir ayıyı öldürmeden önce ondan özür dilerlerdi: "Hiç yiyeceğimiz yok. Ya sen ya biz" diyorlardı. Hayvanları kardeş halklar olarak görüyorlardı, nesne olarak değil. Bugün hayvanın konumunu geniş ölçekte ele almak gerek (bu konuda, yasal geçerliliği olmayan ve konuya dikkat çekmeyi amaçlayan Evrensel Hayvan Hakları Beyannamesine Bakınız) ve hatta insanın doğa içindeki yeri de tekrar tartışılmalı" (Reeves, 2017:159). Sonuçta kontrolü yitirilmiş bir insan sorunsalı olduğu açıktır. Bu ciddi konu zaman zaman Posthuman, insan sonrası dönemi işaret eden gündemlere dönüşmüştür. Organ olarak kötüleşen insan duygu olarak da çoktan bencil ve bilinçli kötü canlı olma eğilimindedir.

"Moleküler biyoloji insan türünü genetik olarak modifiye etmeyi ve henüz var olmayan hayvansal ya da bitkisel var oluş formlarını inşa etmeyi mümkün kılıyor. İnsan olma halini mükemmelleştirme fantazması siyasal zeminden çıkarak genetik zeminde coşkulu bir canlılık buluyor. Artık kötülüğü yok etmek toplumsal olarak imkansızsa, toplumsal yapıyı mevcut haliyle iyileştirmek mümkün değilse, geriye genetikçilerin otoritesi altında yumurta üzerinde etkide bulunarak sağlık, görünüm, hayat konularında gerekli bütün niteliklere (ama bu niteliklere kim karar veriyor?) sahip bir birey yaratmak kalır" (Le Breton, 2016:135).

İnsan ne kadar iyileştirilebilir, modifiye edilen organları ne kadar sağlıklı olur zaman gösterecektir. Ancak sanatın bile yeri geldiğinde kontrolden çıkan insan yanı sıra, ciddi sorunlar olduğunun göstergesidir.

3. BOZULAN DOĞAYA EKOLOJİK, ETİK TEMELLİ YAKLAŞIMLAR

3.1 İnsan Eliyle Bozulan Doğanın Sanat Aracılığıyla İyileştirilme Süreci

İnsan kaynaklı Doğada Bozulmaya bir tanık gibi yaklaşan ve aktivist hareketlerle de zaman zaman ortaklaşa girişimlerde bulunan sanatçılar bağlamlarını felaketlere ve bozulmalara oturtmuşlardır. Diğer yandan doğayla alışveriş temelli sanat yapma sürecinde meteoroloji uzmanlarından botanikçilere, jeologlardan zoologlara çok yönlü olarak farklı alanlarla birlikte çalışılmış ve birlikte yaşadığımız sistem olan gezegende sadece bizim olmadığımız durumlara fazlasıyla işaret edilmiştir. Bu noktada bozulan dengeye yönelik girişimlerin çok iyi niyetli olduğu açıktır. Doğayı sanat bağlamında ele almak mı sanatı doğa bağlamında ele almak mı gibi ikili, eleştirel bir duruş kendiliğinden gelmekte. Sonuçta erken dönemlerde ele alınışı haliyle doğa daha ziyade manzara iken ilerleyen zamanda, meselenin doğaya yönelik çok belirgin işaret edilme durumları söz konusu olmuştur. Andrew Borwn'nun da değindiği konu şudur; "Son zamanlarda güncel sanat alanında doğal dünyayı sadece bir ilham kaynağı ya da temsil edilecek bir konu- yaratıcı araçlarla dönüştürülecek ve iyileştirilecek bir eylem alanı olarak görme eğilimi giderek artmaktadır" (Brown, 2014: 6). Bu grup sanatçılarda birinci doğayla temasın yanı sıra kent merkezleri ve doğa alanlarına yönelik işler üretmeye başladığı görülür. Ve bu sanatçılardan olan Amerikalı Alan Sonfist Manhattan'ın bölgesinde sömürgecilik öncesi dönemdeki var olan bitkileri yeniden, bir orman heykeli olarak önermesiyle hem kentleşme hem de toprakların kendi değerinin farkındalığına yönelik bir süreci başlatmış oluyordu (Görsel 13). Bu yaklaşım Joph Beuys'un da 1982 yılında 7. Documenta için yapmış olduğu 7.000 meşe fidanı dikimi çalışmasında da şehirde çevresel bir restorasyon durumuna işaret eder. Kentleşme bir yere kadar insanın yaşam kalitesini, güvenilirliğini artırıyor gibi görünmektedir. Ancak her durumda doğal dengenin belli bir oranda dengesinin kurulabilmesi ve iyileştirmelerin çok da zor olmadığına örnek olması adına J. Beuys'un eylemci- iyileştirici kişiliği önemli bir örnektir. (Görsel 13).

Görsel 12: Alan Sonfist, Zaman Manzarası, Greenwich Köyü, 1965

Görsel 13: Joseph Beuys, 7. Dokümanta, 7.000 Meşe Fidanı, Kassel. 1982

Görsel 14: Joseph Beuys, "Amerikayı Seviyorum Ameritika da Beni"
New York. 1974

Diğer yandan birinci doğaya temas ve kentli ortamla ilişkilendirme konusunda Joseph Beuys'un 1974 de New York'da gerçekleştirdiği "Amerika'yı Seviyorum Amerika da Beni" çalışması güç odaklı yaklaşıma fazlasıyla eleştirel durur. Konu Amerika'dır ve Coyote, kır kurdu Beuys'a göre gerçek Amerikalıdır. Yerinden edilen bu kültürle uzlaşmacı bir tavır içine giren sanatçı, birinci doğanın canlısı olan Coyote ile bir süreliğine aynı ortamda yaşar (Görsel 14). Kızılderili mitolojisinde çok önemli yeri olan Coyote (Kır kurdu, çakal) özellikle asıl Amerikalı olarak seçilmiştir. Ve galeride geçirilen zaman içerisinde vahşi sayılan kurt ile geçirilen alışma süreci ve mesajlar sert kapitalizm ve güç orantısızlığına, yerinden etmeye kadar önemli bir süreci gösterir.

Olafur Eliasson 2014'teki İklim Zirvesi sırasında 'Ice Watch' adlı çalışmasıyla Grönland'dan getirttiği 12 buzul parçasını, Paris'te Fransız büyüklerinin anıt mezarlarının bulunduğu yer olarak bilinen Panthéon Meydanı'nda, iklim

değişikliğinin gözle görünen etkisini göstermek için erimeye bıraktı (Görsel 15). Eliasson birçok çalışmasında olduğu gibi bu çalışmasında da izleyiciyi seyirci olmaktan çıkarır işin parçası, işe dokunan, işin katılımcısı, parçası yapar. İş izleyicinin aktif katılımıyla tamamlanır. Diğer yandan, işin içeriği gereği eleştirel bir sürece de dahil olur. Özellikle Grönland'dan gelen buzul kütlelerinin içinde uykuda olan bazı virüs ya da benzer canlı formları olabileceği akla getirilmelidir. Kaldı ki bugün bilim dünyasının gündemindeki konularından olan antik virüs gündemi ciddiye alınması gereken de bir endişeyi akla getirmektedir. Bir yandan bu virüslerin kendi evriminde kendi habitatından yaşam alanından edilmesi durumu gündeme gelmekte, diğer yandan bu virüslerin, canlıların kendilerine karşı hiçbir deneyimi olmayan canlılara temas etmesi durumunda ortaya çıkabilecek gibi bir riski de içinde taşıyor.

Görsel 15: Olafur Eliasso, Buz Saati, Panthéon Meydanı, Paris, 2015

İnsanın doğrudan sebep olduğu şeylerden olan iklim krizi ve doğanın dengesinde yaratılan bozulma sanatçının bu işi ile bir yerde bireysel sorumluluk gereği gündeme getirilmiş olmaktadır. Popüler gündem olarak her alanda; öyle ki kapitalizmin bile kendi alanında, rant olarak, gündemde tutmaya çalıştığı kriz giderek büyümektedir. Tam da bu noktada Demos'un vurguladığı konu giriş niteliğinde bir gerçekliktir.

“Özellikle 2014 Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) sonucunda hazırlanan raporla birlikte, hepimiz değişmekte olan bir antropojenik (insan Kökenli) küresel ısınma dünyasında yaşadığımızı biliyoruz. IPCC, gelecekte yaşamın giderek zorlaşacağı ve türlerin büyük çapta yok olup halk sağlığının tehlikeye düşeceği, yükselen sular ve aşırı sıcaklıklar yüzünden kuraklık ve su kıtlığıyla baş etmeye çalışacağımız bir dünya öngörüyor” (Demos, 2022:20).

1963 Kanada doğumlu Benoit Aquin ise çevresel felaketleri küresel tehlike olan *canlıdan arındırılmış doğa* görünümünü belge olarak kayda alır. Çektiği fotoğraflarda tüm gezegen için sorun olabilecek durumlara dikkat çeker. Bu fotoğraf kayıtlar da ilk etapta çevresel kötü gidişatla, büyük ölçekte ekosistemle ilgili arşiv ve belge niteliği taşıyan fotoğraflardan oluşur (Görsel 16). Kuşkusuz fotoğrafın sanat alanındaki yeri, özellikle çağdaş sanat alanında çoktan kullanılan bir öğedir. Ancak fotoğrafın gerek içerik gerekse kurgu ve estetik bileşenleri başlangıçta kullanıldığı gibi değildir. Fotoğraf çağdaş sanatçının elinde bir tür manifestoya dönüşmüş gibi de düşünülebilir. Son zamanlarda özellikle çevre ile ilgili olumsuzluklara karşı harekete geçen sanatçıların Brown’un da vurguladığı gibi;

“Benoit Aquin çağdaş dünyamızın tehlikelerini araştırıyor. 2004’teki Tsunami’nin Endonezya ve Sri Lanka üzerindeki etkilerinin fotoğraflanmasından, kuzey Quebec’te iklim değişikliğinin sebep olduğu veya Mısır’da nüfus patlamasının yolaçtığı ciddi sonuçları kaydetmeye varan çalışmaları çok uzun süredir çevre ve insanoğlunun çevre üzerindeki giderek artan yıkıcı etkisine yönelik derin bir kaygı tarafından şekillenmektedir” (Brown, 2014: 21)

Kuzey Çin Güney Moğolistan arası bölgenin fotoğraflarında açıkça görülen ekolojik bozulma yerini kurak, yaşam belirtisi olmayan; hafızadan arındırılmış, kaos görünümlü yaşam alanlarının görünümüne bırakmıştır (Görsel 16).

Görsel 16: Benoit Aquin, Storm in Hongsibao, China (The Chinese Dust Bowl)

2007

Bu fotoğraflar aracılığıyla elde edilen kayıtlar çevreye yönelik müdahalenin nelere mal olabileceğini hatırlatması yönünden bizi yeniden düşünmeye sevk eder. Sanatçının bu fotoğraf işleri ikinci doğanın müteahhidi rolündeki insanın kendi elleriyle ne tür sonuçlar doğurabileceğinin arşiv kayıtlarıdır. Sanatçının işlerindeki görüntüler insanın kendi felaketlerine iyi bir örnektir. Hafıza kayıtları anlamında olan bitenin yazıyla olduğu kadar, mağara resimlerinden ikonalara ya da farklı kaydedici medyumlarla sanat alanında çokça kullanıldığı durum söz konusudur. Nadav Kander de çalışmalarının içeriği ile ilgili olarak,

“Niyetim asla belgesel fotoğraf çekmek olmamasına rağmen, bu projede her daim sosyolojik bir bağlam mevcut oldu ve bu bağlam çok önemli. Nehrin 600 metrelik bir kısmında üç milyon insanın yer değiştirmek zorunda kalması ve bir ülkenin hızla geleceğe doğru hareket etmesinin insanlık üzerindeki etkisi, kaçınılmaz olarak bu işe dahil olacak temalardır” der (Brown, 2014: 26).

Nadav Kandar'ın çoraklaşan yeryüzü görüntü kayıtlarının karşısında Ryukyu ada yerlilerin tam tersi bir yaklaşımla doğayla etkileşimlerindeki ayrıntı çok çarpıcıdır (Görsel 17). Smith' in vurguladığı gibi,

“Çoğu kez bir çocuk bile, küçücük bir parçasına bakarak bir ağacın türünü, ayrıca, yerlilerin bitkilerin cinselliğine ilişkin görüşlerine uygun olarak, cinsini çıkarabilir; bunu da ağaç kabuğunun parçasıyla kabuğunun görünüşünü, kokusunu sertliğini ve aynı türden başka özelliklerini inceleyerek başarır. Düzinelerce balık ve kabuklu hayvan ayırıcı terimleriyle bilinir, her birinin özellikleri, yaşayışı, tip içindeki cinsel farklılıkları da öyle...” (Strauss, S. 30).

Görsel 17: Nadav Kander, Taş Ocağındaki Adam, 2006

İspanya Doğumlu sanatçı Daniel Beltra yağmur ormanları, Patagonya buzul alanları, Güney okyanusları gibi bölgelerin fotoğraflarını çekerek, insan eliyle meydana gelen bozulmalara dikkat çeker. 2010 yılı Mayıs ayında Meksika Körfezinde gerçekleşen kazada 5 milyon varil ham petrolün denize yayılmasıyla 175.000 metrekare alan petrol ile kaplanmış ve sanatçı Daniel Betra bu sızıntının, felaketin fotoğraflarını yukardan çekmiştir. Sanatçı bu olay ve benzeri felaketlere yönelik çalışmalarını fotoğrafları aracılığıyla kayda geçirmiştir (Görsel 18). Reeves'nin değindiği gibi “dünyanın pis olduğu gerçeği, çürümüş gemilerin yaptıkları kazalar nedeniyle yoğun petrol tabakalarıyla kaplanmış sahillerin ve bunların içinde yapış yapış olmuş kuşların görüntüleriyle yüzyüze geldiğimiz günümüzde, kendini apaçık gösteriyor” (Reeves. 2017:125).

Görsel 18: Daniel Beltra, Yağ Sızması, 101x 152 cm. 2010

Görsel 19: Bright Ugochukwu Eke, Asit Yağmuru, 2005-2009

Nijerya’lı sanatçı Bright Ugochukwu Eke ise özellikle sanayileşme ve yarattığı hasarlara işaret eder. Hem kurumsal duyarsızlıklara hem de günlük yaşantımızda sorumsuzluklarımızla toplum kesimine eleştirel işler üretir. 2009’da gerçekleştirdiği enstalasyon çalışması binlerce gözyaşı şeklinde poşetten oluşur (Görsel 19). İçerindeki suda asit yağmurlarına gönderme amaçlı olarak, kömür renginde karbon tozu bulunur. “Uzaktan yağmur yağıyormuş gibi görünüyor, ama korkutucu bir şeyler de hissediyorsun. Ama bu eser sadece belli bir mesafeden bakılacak bir iş değil: asit yağmuru altında olmanın nasıl bir şey olduğunu tecrübe etmek istiyorsan içine girmek durumundasın. Ve eserin içine girdiğin zaman, kendini böyle bir durumda hayal ediyorsun. Bir sanatçı olarak iklim değişikliği sorunlarına bir çözüm bulmak gibi bir görevim var mı bilmiyorum, ama sanatımı, çevreye müdahalelerimizden kaynaklanan bozukluklar hakkında konuşmak için kullanabilirim” (Brown, 2014: 33).

Marjolijn Dijkman Holanda’ da ıslah edilen alanları, insan müdahalesi ile insana göre şekillenen doğa görünümelerini seri olarak fotoğraflar. Gece kullandığı ışık sayesinde ormanın kendi gerçekliği iyice yapaylaşmış olup, birinci doğaya yabancı insan doğası açık hale getirilmiştir (Görsel 20).

Görsel 20: Marjolijn Dijkman, Ormana Müdahale, 2002

Doğada bozulmaya karşı bazı sanatçılarda çevreci aktivistlerdeki yaklaşımla bir tür belgeleme, duruma tanıklık ettiğini gösterme eğilimi söz konusuyken bazı sanatçılarda doğrudan canlı dokuya dair iyileştirici öneriler gelebilmektedir. Sanatın başlangıçtan günümüze çok farklı ihtiyaç ya da düşüncelerle ele aldığı yorumladığı müdahale ettiği doğa eko- aktivist gibi bir tavırla tüm estetik vb. kaygıları geride bırakarak, harekete geçen grupla yeni bir yer kazanmıştır. Ne resmi yapılan doğa ne fotoğraf, video vb. ile kayda alınıp gösterilen doğa değildir işaret edilen. Tam da yerinde müdahale ve hatırlatmayla doğa birinci gündemdir.

Amerika’lı sanatçı Basia Irland kitap şeklindeki buz heykellerini nehir kenarlarına bırakır. Yerel tohumların içinde olduğu buz yavaş yavaş eridikçe doğaya karışır ve güçlü bir eylem gerçekleşmiş olur. Tanıklık bitmiştir. Aktif katılımın söz konusu olduğu iş için, ekosistemde bozulmaya sebep olmadan doğru adım atma anlamında bölgenin uzmanı biyolog ve ekologlarla birlikte çalışır (Görsel 21). Sanatçı sanat ve çevreci yaklaşım arasındaki küçük farkı çok güzel özetler.

“Tüm yapıtlarım bir sanatçının bakış açısını taşıyor. Çoğu zaman bilim insanlarıyla çalışıyorum ama dünyaya, bir sanatçının şiirsel vizyonundan bakıyorum... bunun bir parçası dil: belirli bir disiplinde eğitim aldığınızda, çalıştığınız, birlikte büyüdüğünüz bir diliniz vardır, yani biyolog bir arkadaşımın aynı şey hakkında konuşabilirim ama tanımlamak için farklı terminolojiler

kullanırız... “Eko-sanatçı” terimi kısmen ekosisteme hizmet ediyor olmasından ileri gelir. Bu düzeyde ve bir şekilde, ister büyük olsun ister küçük, ekosistemin devam etmesine, gelişmesine yardım edersiniz” (Brown, 2014: 220).

Görsel 21: Basia Irland, Dağ Akçaağacı, Kumru Çiçeği, Mavi Ladin, Boudier Creek
Colorado Buz Kitabı Serisi, 2007

Eve Mosher ise sosyal ve iklim problemlerine yönelik bir müdahaleci olarak işler üretir. Sanatçı New York’ 2007 Mayıs ayından Ekim ayına kadar gerçekleştirdiği işinde, küresel ısınma ve iklim değişikliği, seller ve suların yükselmesi konusyla bağlantılı olarak deniz seviyesinden 3 mt yüksekte 15 cm. kalınlığında tebeşirle bir hat çekmiştir (Görsel 22).

Görsel 22: Eve Mosher, Yüksek Su Hattı, 2007

Sanatçı tüm herkesin anlayabileceği çok basite indirgenmiş haliyle işi sunmak istediğini söyler. Casper David Friedrich’in buz denizindeki kazayı akla getiriyor.

Çok farklı pencerelerden bakılsa da yaklaşan felaket ortak bağlamla farklı dönemlerde farklı sanat söylemleriyle dile getirilmiş görünmektedir.

Avustralya’da kırsal alanda yenibilir ürünlere odaklı, yerel gıda ekonomisi ve enerji kaynakları gibi birinci derecede çevresel problemlerle ilgilenen aile ise çevre ve sanat birlikteliğini çok farklı bir gerçeklikle ele almışlardır. Sydney’ de düzenlenen “Muallak: Değişmekte Olan Bir Dünya İçin Sanat” adlı sergi için bir kilise bahçesinde “ Yiyecek Ormanı” adlı işi kurarlar. Daha doğrusu yenibilir bitkilerden oluşan bir bahçe oluştururlar. Çevre halkın süpermarket bağımlılığını kırmayı da amaçlayan bu çalışma sosyal ve çevreci yaklaşımla bakıldığında sürdürülebilir bir diyalog zemini de yaratmış olur (Görsel 23).

Görsel 23: Yiyecek Ormanı alanının ön taslağı ve sonrası 2010

“Burası şiirsel bir mekan; bir aşevine ve civardaki topluluklara sermayeye dönüştürülmemiş yiyecekler sağlayan bir bahçe; herkesin ulaşabileceği bir kilise bahçesine kurulmuş somut bir şiir; kenara itilmiş kent sakinleri, vahşi yaşam ve burjuva organizmaları için bir yuva. İçinde yaşamak ekip biçmek, teselli bulmak için bir alan. Bu mekanın politikası, nihilist güncel sanatın tipik ifadelerinden açık biçimde ayrılıyor. İş, toprağı kirletmeden onun koruyuculuğunu üstlenen geleneksel toplulukların işleyiş biçimini örnek alan permakültür ütopyacılığını örnek alıyor. Burada üretilen yiyecekler, yerel armağan ekonomisinin bir parçasını oluşturuyor” (Brown, 2014: 242).

Doğa felaketleri kavramının insanın felaketleri kavramıyla adlandırılması daha doru durmakta. Sonuçta doğa kendi içinde yaşadığı yer değiştirmeleri, bozulmaları yenebilecek güçte iken insanın yaptıklarının doğa merkezinde bozulması her adımda yeni bir tehlikeyi ve onarılmaz felaketi işaret ediyor.

SONUÇ

Doğa ile aramızdaki mesafenin giderek arttığı görülmektedir. İnsanın yeryüzünde başlayan hikayesinde doğa her durumda birinci derecede öneme sahipken özellikle sanayileşme ve sonrasında izlenen politikalarla belirgin bir şekilde göz ardı edilmiştir. Üretim ilişkilerinden tüketimde ortaya çıkan bilinçsiz, meta kavramının yaşantımıza dahil edilmesine kadar, yaşama şeklimiz, içinde bulunduğumuz ekosistemi dikkate almadan devam eder hale gelmiştir. Bu çalışmada öncelikle insanın hikayesine doğada henüz otorite olmadığı dönemden bakmak ilerleyen zamanda ne tür bir dönüşüm geçirdiğimizin tespiti açısından önemli olmuştur. Doğadaki insan dışındaki canlı doku ile kurulan empatinin yerine istendiğinde tonlarca metreküplük yer değiştirmelerin yapılabileceği orantısızlıklara, betonlaşan, kentleşen sentetikleşen yaşantımızın sebeplerinden olan kapitalizm yerine sanat yapıtları örnekleri üzerinden vurgu yapılmıştır. Bu noktada ortaya çıkan hassasiyet sanatın eleştirdiği meseleye dönüşmesine karşı geliştirilen eleştiridir. Özellikle iş üretiminde ortaya çıkan insan merkezli yaklaşımlarda antroposen çağı sonuç açısından tartışmaya açılan bir konu olmuştur. Ekosistem vurgusu da insanın felaketlerinin gizil söylemiyle çalışmaya dahil edilmiştir.

Sanat alanından yapılan değerlendirmede doğaya aktif katılımın olduğu dönemde doğanın teninden malzemelerle ve yine doğanın kendi bedenine yapılan kayıtların çok gerçekçi bir yanı olduğu görülmüştür. Sonrasında bir süreliğine doğa görüntülerinin yerini insanın merkezinde, manzara görünümünde doğa çalışmalarına bıraktığı görülmüştür. Nihayetinde çağdaş sanata gelindiğinde doğa

bir modelaj malzemesi olarak ele alınmıştır. Bu noktada Sanatın üretim alanını doğaya çevirdiği andan itibaren doğaya işaret ettiği işler kadar doğaya verebileceği zararların da olabileceği görülmüştür. Bu noktada sanatın üretim çeşitliliğindeki sınır tanımaz tavrının, zararlarının, çevrecilik söyleminde başlayıp bir tür gösteriye dönüştüğü sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Artun, A. (2012). *Çağdaş Sanatın Örgütlenmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Brown, A. (2014). *Güncel Sanat ve Ekoloji*. Çev. Emre Gözgülü, Yiğit Adam, İstanbul: Lal Yayınları
- Carson, R. (2021). *Sessiz Bahar*. Çev. Çağatay Güler. Ankara: Palme Yayınevi
- Debord, G. (2006). *Gösteri Toplumu ve Yorumları*. Çev. Ayşen Ekmekçi, Okşan Taşkent, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Demos, T.J. (2022). *Sanat ve Ekoloji* Editör: Ali Artun. Çev. Merve Tokmakçioğlu, Eda Sezgin. İstanbul: İletişim Yayınları
- Fineberg, J. (2014). *1940'tan Günümüze Varlık Stratejileri*. Editör: Arif Ziya Tunç. Çev. Göral Erinç Yılmaz. İzmir: Karakalem Kitabevi Yayınları
- Gezgin, İ. (2014). *Sanatın Mitolojisi*. İstanbul: Sel Yayıncılık
- Gombrich, E.H. (2011). *Sanatın Öyküsü*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Heartney, E. (2008). *Sanat ve Bugün*. Çev. Osman Akınhay. İstanbul: Akbank Kültür Sanat Dizisi
- Le Breton, D. (2016). *Bedene Veda*. Çev. Aziz Ufuk Kılıç. İstanbul. Sel Yayınları
- Morton, T. (2020). *İnsan Türü*. Çev. Duygu Dölek. İstanbul: Profil Kitap
- Özbek, M. (2007). *Dünden Bugüne İnsan*. Ankara: İmge Yayınları
- Reeves, H. Lenoir F. (2017) *Yeryüzünün Acısı*. Çev. Şule Demirkol. İstanbul: YKY
- Strauss, C.L. (2000), *Yaban Düşünce*. Çev. Tahsin Yücel. İstanbul: YKY

Şenel, A. (2009). *İnsanlık Tarihi*. Ankara: İmge Yayınları

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1: Erişim: 06.01.2023. <https://www.britannica.com/science/DDT>

Görsel 2: Erişim: 06.01.2023. <https://lifeartsanat.com/insanlik-tarihine-umut-olan-sehir-catalhoyuk-yasam-kaya/>

Görsel 3: Erişim: 26.12.2022.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Antik_M%C4%B1s%C4%B1r%27da

Görsel 4: Erişim: 11.13.2022. <https://www.britannica.com/biography/Konrad-Witz>

Görsel 5: Erişim: 11.13.2022. <https://www.sanatinoykusu.com/jean-francois-millet/>

Görsel 6: Erişim: 11.14.2022. <https://artinwords.de/caspar-david-friedrich>

Görsel 7: Erişim: 11.23.2022. https://fr.wikipedia.org/wiki/Double_Negative_

Görsel 8: Erişim: 19.12.2022. <https://publicdelivery.org/walter-de-maria->

Görsel 9: Erişim: 17.12.2022. <https://atpdiary.com/giuseppe-penone-artforum/>

Görsel 10: Erişim: 11.01.2023. <https://katonahmuseumofart.wordpress.com/>

Görsel 11: Erişim: 10.12.2022. <https://www.theharrisonstudio.net/portable-fish-farm-survival-piece-3-1971>

Görsel 12: Erişim: 10.13.2022. https://avant-guardians.com/sonfist/sonfist_

Görsel 13: Erişim:10.13.2022. <https://allartisqueuseful.wordpress.com/>

Görsel 14: Erişim: 11.12.2022. <https://magazine.artland.com/stories-of-iconic-artworks-joseph-beuys>

Görsel 15: Erişim: 12.11.2022. <https://olafureliasson.net/artwork/ice-watch-2014/>

Görsel 16: Erişim: 11.12.2022. <https://canadianart.ca/features/benoit-aquin>

Görsel 17: Erişim: 12.13.2022. <https://www.flowersgallery.com/artists/146-nadav-kander/works/76934/>

Görsel 18: Erişim: 12.13.2022. <https://prix.pictet.com/cycles/power/daniel-beltra>

Görsel 19: Erişim: 12.13.2022. <https://www.researchgate.net/figure/Acid-Rain-2005-Bright-Ugochukwu-Eke>

Görsel 20: Erişim: 12.13.2022. <https://www.marjolijndijkman.com/>

Görsel 21: Erişim: 12.14.2022.
<https://www.basiairland.com/about/resume.html>

Görsel 22: Erişim: 12.14.2022. <https://inhabitat.com/the-high-water-line-public-art-in->

Görsel 23: Erişim: 12.13.2022. <https://artistasfamily.is/2010/05/20/>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

After the use of nature as a material in contemporary art, situations that harm nature have emerged in the production phase of some works. In this study, these destructions to nature are discussed by associating them with the concept of deterioration.

The concept of degradation emerges as a concept for the interventions and destruction of human intervention, different from the transformation of nature in its own life cycle. Deformation, color, shape change in any object does not adequately describe the deterioration. Disruption as a context, an issue; From the deterioration of the human body, to the habitat of a plant, to the memory of

nature, to the migration routes of birds, to the deterioration of the gills of fish, it comes to the fore in the form of deterioration caused by us.

The introductory research on the ecosystem in which humans are involved continued on the issue of what nature means for humans. It has been emphasized that nature, which was the subject of human art in the period when the Anthropocene age was not widespread, was very different from today's landscape understanding. The small detail between the watched and the touched and touched brought up another problem with the intervention of the artist, who produces work in the context of environmental art in contemporary art, with the dozer.

In the perspective of the first nature, the harvest time of the farmers in Ancient Egypt, the nature accompanying the stories in the biblical descriptions, the romantics evolved from nature to landscape, nature has been witnessed through art. Among the concerns about the violation of fundamental rights to life, which started in the 60s, some steps towards nature began to be taken. Especially in the 50s, a series of environmental disasters in Europe laid the foundations of environmental awareness that will continue to increase in the coming years. Industrial production, use of poison, increased waste poison, etc. In addition, the production phase of some works produced under the name of environmental art has turned into a controversial agenda. As it is known, environmental art initially emerged as an alternative to the gallery with a distinct attitude towards the commodification of art. The conceptualization process envisioned alternative presentation-business formations, and jobs began to emerge on an unimaginable scale.

Method

In the first chapter, the recording of nature by means of art, nature recorded as a painting, nature recorded in the context of Landscape are discussed as subtitles. In the second part, the nature that is damaged through art is included in the production of the work for the damaged nature. In the period when work was produced in the field of Environmental Art, in some artist works, nature was transformed into a large sculpture that was put into all kinds of models. For example, as in Michael Heizer's 1969 study *The Double Negative in Nevada*. A void, a corridor was created by relocating 240,000 tons of soil and rock. The idea of raising awareness against the displaced was valid in the study, in which bulldozers and heavy explosives were used. However, wasn't the living ecosystem living in the region also displaced during the intervention?

Findings

Approaches under the name of ecological, ethical-based approaches to the degraded nature are also discussed with their healing aspects. In the last section,

artists who produce works with remedial suggestions for the deteriorated nature are also emphasized in terms of their differences from environmental activists. While there is a tendency for some artists to document, witness the situation, with the approach of environmental activists, some artists may come up with remedial suggestions directly on living tissue. From the beginning to the present, the nature, which art has dealt with with very different needs or thoughts, intervened and intervened, all aesthetics and so on, with an attitude like an eco-activist. left the worries behind and gained a new place with the group that took action. Neither the nature pictured nor the photography, video etc. It is not the nature recorded and shown with the signified. Nature is on the first agenda with just the right intervention and reminder.

Conclusion and Discussion

In the process of making art based on shopping with nature, from meteorologists to botanists, from geologists to zoologists, various fields have been studied in many ways, and situations in which we are not the only ones on the planet, which is the system we live together, have been highly pointed out. At this point, it is clear that the initiatives aimed at the disturbed balance are very well-intentioned. A dual, critical stance comes naturally, whether to consider nature in the context of art or to consider art in the context of nature. As a result, while nature as it was handled in the early periods was rather landscape, later on, there were situations where the issue was pointed out to nature very clearly.

ÇAĞDAŞ SERAMİK SANATINDA YENİ BİR İFADE BİÇİMİ OLARAK YOĞUN SIRLAMA VE SIRLA ŞEKİLLENDİRME

Öznur YILDIRIM* Ferda TAZEOĞLU FİLİZ**

Öz

Sır, seramik sanatında ve endüstri alanında kullanılan malzemelerden biridir. Ana malzemesi silisyum olan sır, seramik malzemenin yüzeyini örterek yüzeyde camsı bir tabaka oluşturur. Sırın kullanımı sanat ve endüstri alanında farklı amaçlara hizmet etmektedir. Endüstride seramik ürünün yüzey özelliklerini optimize etmek için kullanılan sır, sanat alanında daha çok yüzeye artistik bir değer katmak veya yüzeyi renklendirmek için kullanılır. Sır teknolojilerinin gelişmesi çeşitli renk ve doku özelliklerine sahip geniş bir sır yelpazesinin ortaya çıkmasına kaynak oluşturmuştur. Sanat alanında krakle, kristal, aventürin, akıcı ve toplanmalı vb. sır çeşitleri ticari bir ürün olarak geliştirilmekte ve sanatçılar tarafından uygulama pratiğine dâhil edilmektedir. Tüm bunların yanı sıra günümüzde sanatçıların kişisel ekseninde gelişen ve neredeyse formdan çok sırın ön planda olduğu artistik uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Literatürde bu kullanımın teknik bir tanımlaması henüz olmasa da yapılan sanatçı görüşmelerinde bu tür uygulamaların “yoğun sırlama” veya “sırla

* Dr.Öğr.Üyesi, Adiyaman Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü, oznuraks@gmail.com, Adiyaman/Türkiye

** Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü, ferdatazeoglu@gmail.com, Konya/Türkiye

şekillendirme” olarak isimlendirildiği anlaşılmıştır. Bu çalışmada, sanatsal üretim süreçlerinde kendi sırnı geliştirip yoğun sırlama veya sırla şekillendirme yapan sanatçılar ele alınmış ve bu yeni ifade biçiminin kullanım potansiyeli değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Sır, form, seramik, yoğun sırlama, sırla şekillendirme.*

EXTREME GLAZING AND SHAPING WITH GLAZE AS A NEW MEAN OF EXPRESSION IN CONTEMPORARY CERAMIC ART

Abstract

Glaze is one of the materials used in ceramic art and industry. The glaze, the main material of which is silicium, covers of the ceramic material surface and forms a glassy layer on the surface. Glaze, which is used in the industry to optimize the surface properties of the ceramic product, is mostly used in the field of art to add an artistic value to the surface or to color the surface. The development of glaze technologies has led to the emergence of a wide range of glazes with various color and texture properties. In addition to all these, artistic practices that develop on the personal axis of the artists and in which the glaze is at the forefront rather than the form are emerging. Although there is no technical definition of this usage in the literature, it has been understood that such applications are called "extreme glazing" or "glaze shaping" in the artist interviews. In this research, artists who develop their own glazes in their artistic production processes and make intensive glazing or shaping with glaze are discussed, and the potential for usage of this new form of expression is evaluated.

Keywords: *Glaze, form, ceramic, extreme glazing, shaping with glaze.*

1. GİRİŞ

Sır, seramik, çini veya porselen yüzeyleri kaplamak için kullanılan silisyum içerikli bir malzemedir. İçeriğindeki silisyum çoğu zaman sır ve camın ilişkilendirilmesine kaynak oluşturmuştur. Her iki malzeme de uygun sıcaklıklarda ergitildiklerinde birbirine çok benzer reolojik¹ özellik göstermektedir.

Sırın tarihsel süreç içerisinde gelişimine katkı sağlayacak birçok sır türü ortaya çıkmıştır. Bu sırlar genellikle endüstriyel anlamda sır hatası olarak nitelendirilen ve yüzeyde oksitlerin ve sır yapıcıların etkileşimleri sonucunda farklı yüzey etkilerine neden olan artistik uygulamalardır (Genç, 2022, Kişisel erişim). Her biri uygun sıcaklıkta ve fırın atmosferinde çeşitli yüzey etkilerine kaynak oluşturan bu sırlar, genellikle dikey veya yatay düzlemde rölyefsiz yüzeylerde kullanılıp geliştirilmektedir.

Günümüz sanat pratiğinde malzemelerin anlamsal ve biçimsel olarak dönüşüp evirildiği görülmektedir. Sanatçıların malzemelerin işlevsel sınırlılıkların ötesini görmeye çalışmaları bu dönüşümün kaynağını oluşturmaktadır. Son yıllarda çağdaş seramik sanatında ki bu yönelimler sır uygulamalarında da gözle görülür bir değişime sebep olmuştur. “İnce bir cam tabakası” olarak tanımlanan sır günümüzde formun üzerinde katmanlar, akmlar ve toplanmalar yaratacak kadar yoğun biçimde kullanılmaktadır. Kullanılan her sır, yüzeyde başka bir etkinin yaratılmasını sağlamaktadır. Bu uygulamalarda formun biçimlendirilmesinde sırın da en az çamurun kendisi kadar forma dâhil olduğu görülmektedir.

Sanat alanında camın viskoelastik özelliğinden yararlanılarak biçim ve form bağlamında birçok uygulama yapılırken, sırın bu yeni uygulama biçiminin daha çok cam sanatına doğru bir eğilim gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu yeni kullanım

¹ Sıvı ya da yarı katıların akıcılığını inceleyen bilim alanı (<https://sozluk.gov.tr>).

biçiminin literatüre kazandırılması ve bu konuda yeni araştırmalara zemin oluşturması araştırma temelinde beklenen etki değeridir.

2. SIR TANIMI ve TARİHÇESİ

Sır, üzerine en çok araştırma yapılan alanlardan biridir. Literatürde, sırnın işlevsel veya teknik özelliklerine vurgu yapılarak birçok tanım ortaya koyulmuştur. Arcasoy (1983: 162), Pitelka (2001: 40) ve Eppler (1988: 3), sırnın *kil yüzeyine yapışan ince bir cam kaplama* olduğuna vurgu yaparken, bazı kaynaklar sırnın, *seramik yüzeylere dekoratif özellikler kazandırmak veya su geçirimsiz hale getirmek için kullanılan camsı bir tabaka* olduğunu belirtmektedir (BS 1281:1966). Dodd ise sırnın tanımıyla ilgili iki farklı yaklaşımda bulunmuştur. Bunlardan ilkinde sırnı, *seramik bir ürünün yüzeyinde alkali buhar etkisiyle pişirilerek oluşturulan ince camsı tabaka* olarak, diğerinde ise *seramik yüzey üzerine daldırma veya püskürtme yoluyla uygulanan toz veya sulu süspansiyon şeklinde hazırlanan bir karışım* olarak tanımlamıştır (Dodd, 1994: 142).

Sır en genel haliyle; seramik yüzeyleri kaplayan, yüzey özelliklerinin optimize edilmesini sağlayan, seramik forma çeşitli dekoratif ve artistik etkiler kazandıran camsı bir yüzeydir. Sır üzerine yapılan araştırmaların birçoğunda cam ile sır arasında ki organik bağ ortaya koyulmuştur. Bu bağ her iki malzemenin de temel hammaddesinin silisyum olmasından kaynaklanmaktadır. Saf silisyumun ergime derecesi çok yüksek olduğundan sırlarda kullanılan silisyumun ergime derecesini düşürmek için içerisine sodyum, potasyum içeren feldspatlar eklenir. Bunlar asidik silika ile reaksiyona giren ve yapıyı parçalayarak erimesine yardımcı olan alkali metal oksitlerdir. Toprak alkali magnezyum, baryum, stronsiyum ve çinko sırnın daha kararlı hale gelmesine yardımcı olmaktadır. Sır içerisine eklenen kil ise ortaya çıkan sırnın akışkanlığını düşürmek için kullanılır (Bloomfield, 2020: .9). Kil

ve feldispattan gelen alümina, sırn viskozitesini arttırır ve böylece pişirim sırasında sırn bünyeden akmasını engeller (Bechthold, et. All, 2015: 15-16).

En eski sırlar, genellikle bir tuz veya kül eklenmiş, sudaki kil parçacıklarının süspansiyonlarından oluşan astarlardan yapılmıştır. MÖ 4000 ila 3100 yılları arasında Mısır'da opak sırlı boncuklar ve amforalar üretilmiştir (Eppler & Eppler, 1988: 3). Mısır pastası olarak adlandırılan bu killer sodyum tuzları içermektedir. Sodyum tuzları, ısı işlem sırasında buharlaşarak kil yüzeyine tutunur ve burada ince beyaz bir tabaka oluşturur. Sıcaklık artışıyla birlikte yüzeyde yer alan bu tabaka eriyerek camsı bir katmana dönüşür (Bloomfield, 2012: 11).

Firavun Djoser'in Saggara'daki (MÖ 2667-2648) piramidinde, mezar odasını süslemek için bakır oksit kullanılarak renklendirilen turkuaz karolar, sırn seramik yüzeylerde kullanıldığı en eski örneklerden biri olarak kabul edilmektedir (Bechthold, et. all, 2015: 13) (Görsel 1.).

Görsel 1: Mısırın Saggara kentindeki Djoser piramidindeki mezar içlerini süslemek için kullanılan turkuaz sırlı karo. Karolar 36 x 60 mm ölçülerinde ve 13 mm kalınlığındadır.

(URL-1, 2022)

Kalsiyum oksit ve odun külü içeren stonware sırları Çin'de MÖ 1600 ila 1500 yılları arasında ortaya çıkmıştır (Eppler & Eppler, 1988: 3). Odun külleri içeriğindeki

sodyum sayesinde ısı işlem sırasında eriyerek kil yüzeyinde camsı bir faz oluşturmaktadır. Çin'de odunlu pişirim esnasında keşfedilen külün sır yapma özelliği sırların gelişmesine katkı sağlayan bir faktör olarak kaydedilmiştir (Burleson, 2003: 8).

Yüksek derecede gelişen feldspat içerikli sırlar birkaç yüzyıl sonra Çin'de de ortaya çıkmıştır. Çin'deki Han Hanedanlığı döneminde (MÖ 206- MS 200) kurşun oksit sır yapımında kullanılırken, MS 900 civarında kalay oksit içeren beyaz opak sırlar İslamiyet'i benimseyen coğrafyalar tarafından yeniden keşfedilmiştir (Eppler & Eppler, 1988:3).

Sır kullanımı oldukça uzun bir tarihsel süreci kapsamaktadır. Buna karşın sır teknolojilerinin gelişmesi ve bilimsel veriler ışığında incelenmesi 20.yy.'ın başlarını işaret etmektedir. 20. yy.'ın başlarında Hermann Seger'in öncü çalışması sayesinde sır teknolojisi bilimsel olarak gelişimine devam etmiştir (Eppler & Eppler, 1988:3).

Günümüzde çağdaş seramik sanatının gelişimine paralel biçimde sır, hem bir ticari ürün olarak piyasada yer almakta hem de sanatçılar özelinde geliştirilmeye ve sanat pratiğine dâhil edilmeye devam etmektedir. Bunun yanı sıra teknolojik gelişmeler ve çevreci yaklaşımlar sırların dekoratif ve renklendirme özelliklerine ek yeni işlevler kazandırılmasının temelini oluşturmuştur. Son on yıldır seramik ürün yüzeyini kaplayan sırların özelliklerini optimize etmek için birçok çalışma yürütülmektedir. Bu kapsamda antimikrobiyal, antifungal özelliklerin yanı sıra, kendi kendini temizleyen ve kaymazlık gibi yüzey özellikleri sırların işlevsel özelliklerine dâhil edilmiştir (Karasu vd.2020:116).

3. SIRLARDA RENK VE ARTİSTİK SIRLAR

Sırlar ticari boyalar veya renklendirici oksitler kullanılarak renklendirilebilir. Renklendirici oksitler arasında kobalt, bakır, krom, demir, manganez, nikel, rutil ve vanadyum bulunur. Oksitler doğrudan bisküvi ürün üzerine uygulanabilir ve şeffaf bir sır ile kaplanabilir. Bununla birlikte daha canlı renkler elde etmek istendiğinde bu oksitler sır içerisine de karıştırılabilir. Sırlar istenilen yüzey etkisine göre içerisine eklenecek çeşitli katkılarla parlak, mat veya opak özellik gösterebilir. En yaygın kullanılan opaklaştırıcılar kalay oksit ve zirkonyum oksittir (Bloomfield, 2020:9).

Sır ilk kez kullanımından bu yana sürekli geliştirilmektedir. Bu gelişim sırn yüzeyde yarattığı etkilerin çeşitlendirilmesine kaynak oluştururken, birçok farklı artistik sır çeşidinin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Artistik sırlar krakle sırları, kül sırları, seledon sırları, bakır kırmızısı sırlar, kristal sırlar, krater sırlar, metalik sırlar, toplanmalı sırlar, nokta efektli sırlar, akıcı sırlar ve katmanlı sırlar olarak sınıflandırılabilir (Bloomfield, 2020). Bazı kaynaklarda mat sırlar, temmoku sırları, aventurin sırlar, raku sırları, lüster sırları da artistik sır olarak belirtilmiştir (Genç, 2013). Bu sır çeşitlerinin çoğu ticari olarak geliştirilen, sanat ve endüstri pratiğinde kullanılan sırlardır. Renkle birlikte farklı yüzey etkileri yaratan bu sırlar, dikey veya yatay düzlemde rölyefsiz yüzeylerde uygulanmaktadır. Bu kullanımın temelde iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi, bu sırların ısı işlem sonrası yüzeyde yarattığı doku, renk ve biçimlerin tek başına bir ifade aracı olarak kullanılabilmesi, ikincisi bu tür sırların rölyefsiz yüzeylerde teknik anlamda daha iyi sonuç vermesidir.

Tüm bu uygulamaların yanı sıra, teknik anlamda sır hatası olarak kabul edilen toplanmalı sırlar, akıcı sırlar ve krater sırlar sanatçılar tarafından geliştirilerek üst üste yoğun bir şekilde uygulanmaktadır. Bu uygulamaların henüz terminolojik bir karşılığı olmasa da sanatçılar ekseninde bu tür uygulamaların “yoğun sırlama” ve

“sırla şekillendirme” olarak isimlendirildiği anlaşılmaktadır. Çağdaş sanat alanında bu kullanım oldukça yeni bir ifade biçimi olduğundan alana katkı sağlaması açısından araştırılmaya değerdir.

4. ARTİSTİK SIRLARIN ALTERNATİF BİR İFADE BİÇİMİNE DÖNÜŞMESİ

Çağdaş seramik sanatında artistik sırların alternatif bir ifade aracı olarak kullanımı; sırlın dokusunu, akıcılığını ve katmanlarını sanatçıların sınırlarını zorlayarak, alışlagelmişin dışında formla bir bütün olacak biçimde uygulanması yoluyla gerçekleşmektedir. Araştırmanın sınırlılıkları sırlı bu yöntemle kullanan sanatçıların yapıtlarından örneklerle oluşturulmuştur. Soyut seramikler olarak da nitelendirilebilecek kategorideki bu örneklerde; sanatçılar var etme süreçlerinde kimi örneklerde geleneksel formların üzerine sıra dışı sırlı yüzeyleri geliştirerek ifadeyi güçlendirmekte, kimi örneklerde ise özgün soyut formlara alternatif sırlama yöntemleri ile estetik bir yaklaşım geliştirmektedirler. Eserlerin tamamında sırlın en temel tanımlamasında yer alan “yüzeyi kaplayan ince camsı tabaka” ifadesinin bariz bir şekilde reddedildiği görülmektedir. Sırlı, bu tür uygulamalarda formun bir parçası haline dönüşmekte ve anlatımda ifadeyi güçlendiren alternatif bir öğe olarak yer almaktadır.

Araştırma örnekleri olarak, artistik seramik sırlarını geleneksel kullanımı dışında günümüz vizyonu ve çağdaş düşüncesine uygun bir şekilde uyarlayan ve teknik farklılığını eserin yüzeyinde görebildiğimiz yapıtlar seçilmiştir. Bu sanatçılardan en önemlisi ve bilineni çağdaş Japon seramik sanatçısı Takuro Kuwata’dır. Sanatçı, Ishi-haze, Kin-tsugi, Choseki-yu/ Shino-yu ve Kairagi gibi kendi kültüründen miras aldığı geleneksel Japon seramik üretim tekniklerini çağdaş bir üslupla birleştirerek sunmaktadır (Mohammed, 2021: 2398).

Ishi-haze tekniği geleneksel olarak Japon çay seremonisinde yer alan seramiklerin yapımında kullanılır; ancak Kuwata, pişirim sürecinde deforme etmek, eritmek

veya patlatmak için büyük boyutlu kayaları kullanır. Kairagi tekniği ise bünye ve sırnın genişleme katsayılarının farklılıklarının sonucunda sırnın toplanıp çatlaması prensibine dayanmaktadır. Kuwata, alışılmadık bir şekilde bu süreçlerden kaynaklanan kusurları çağdaş seramik formlara dönüştürmektedir. Asimetri ve pürüz de dahil olmak üzere kusurlu ve eksik güzelliğe odaklanan Japon felsefesi wabi-sabi'nin tüm özellikleri Kuwata'nın çalışmalarında ön plandadır (Mullis, 2017).

Kuwata, usta sanatçı Susumu Zaima'nın yanında çıraklık yaptıktan sonra geleneksel yöntemlerle denemeler yapmaya başlamıştır. Zanaatının biçimsel olanaklarını genişleterek uzak geçmişle hayali geleceğin arasında uzanan kendine özgü bir tarz geliştirmiştir (Bellman, 2017). Kuwata'nın Görsel 6'da yer alan eserinde ilk göze çarpan canlı renkler ve dokuların zıtlığıdır. İzleyicinin odağını esere merkezlenerek, ilgiyi farklı tarafa yöneltmeyi son derece zorlaştırmaktadır. Açık yeşil bünye üzerine katmanlar halinde uyguladığı pembe toplanmalı sır ve formun içinden, üstünden geçen parlak mavi, sarı, kırmızı camsı yapı sanatçının sınırları zorlama arzusu ve rengin gücüne olan inancının göstergesi niteliğindedir. Bu renk cümbüşü, üzerine sanki yukardan düşmüş ve patlamış görüntüsüyle formun üst kısmında yer alan kahverengi parça ile dengelenmiştir. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi sanatçı, ar-ge çalışmalarını rastlantısallığın doğasına teslim ederek özgün tarzını oluşturmaktadır.

Görsel 6: Takuro Kuwata, isimsiz, 2014, porselen, taş, sır, pigment, 14.5 x15.5 x14.0 cm.
(Fotoğraf: Kenji Takahashi) (URL-4, 2022)

Kusurlu güzelliğin estetiğini eserlerine yansıtan bir başka sanatçı Joey Watson'dır. Watson sır hatası olarak bilinen sırda köpürme etkisini (volkanik sırlar) formun tamamlayıcısı olarak kullanmaktadır. Watson'ın seramikleri, ilk bakışta dijital üretim estetiğini çağrıştırmaya da üretimlerinde kalıp tekniklerinin yanında CNC frezeleme gibi çeşitli dijital işlemlere de yer vermektedir. Watson eserlerindeki sır dokunuşları ile dijital etkileri yadsıyarak, izleyici zanaat hiyerarşisi üzerinde öznel bir algı olmadan kompozisyonu yüceltmektedir (Chau, 2017:13). Bu yaklaşım biçimi ile, teknoloji tabanlı kusursuz üretimlerde kusurlu sırlarla müdahale ederek anlatımını güçlendirmektedir. Görsel 7'deki eserinde de bu etkileri bariz bir şekilde görülmektedir. Çalışmasında törensel prosedür kavramı bağlamında ritüel nesnelerin ima ettiği güçler ve onları harekete geçirmek için gerekli ekipmanlar ile ilgilenmektedir. Fonksiyonel olması beklenen bir nesnenin, bağlamını değiştirerek alıcıları katılıma teşvik eden ve koreografisi olan bir senaryoya davet etmektedir. URL-5

Görsel 7: Joey Watson, Tören vazosu ve zigzag çubuk I, 2016, porselen, sır, 16,5x17,7x15,2 cm (URL-6 2022)

Çağdaş cam sanatında camın reolojik özelliğinden yararlanılarak birçok teknik ve yöntemle eser üretilmektedir. Sır temelinde yapılan araştırmalarda sırım camla ilişkilendirilmesi daha çok yüzey etkileri bağlamında olmuştur. Günümüzde Cristina Schou ve Lauren Mabry gibi çağdaş seramik sanatçıların sırım uygulama biçimleri camın sanatsal kullanımı ile çok benzer bir yaklaşım içermektedir. Bu uygulamalar cam ve sır arasında yüzeysel bağlamda kurulan ilişkinin, güçlü bir organik bağa doğru evriminin kanıtı niteliğindedir. Cristina Schou'nun Görsel 8'de yer alan seramik heykeli, Christina'nın sanat eserinin nihai şeklinin merkezi ve belirleyici bir unsuru olarak akışkan sır kullanımına yönelik araştırmasının bir örneğidir. Sırlarının tamamını kendisinin geliştirdiğini belirten sanatçı çalışmalarının birçok deney ve sır testlerinin sonucunda ortaya çıkarmaktadır. Şekillendirmenin son aşamasında, çok ince ve kırılğan organik damlalar oluşturmak için delinmiş yapının içine sır dökerek sırdan formlar yaratmaktadır. Sır yapımında kullanılan temel dört hammaddeyi sayısız deneme ile belirli oranlarda karıştırarak akışkan, parlak, camsı yapıya dönüştürmekte ve çamurun matlığı ile kontrast yakalamaktadır. Ayrıca pişirim esnasında fırının kapağını açma ya da müdahale etme gibi bir işlem uygulamadığını ara sıra fırın gözetleme

deliğinden baktığını belirtmektedir. Sanatçı uzun yıllar boyunca seramik sırlarının olanaklarını zorlamak ve geliştirmek için yeni yöntemler keşfetmektedir. Cristina seramik sırlarının bu yeni kullanım olanağını “yoğun sırlama” ya da “sırla şekillendirme” olarak nitelendirmektedir (Mail ile görüşme 21.11.2022).

Görsel 8: Cristina Schou, Turuncu Baloncuklar, stonware bünye ve sır, ekstrüzyon ve aşırı miktarda sırlama, 20x30 cm (URL-7 2022)

Benzer sır etkilerini yapıtlarına yansıtan bir diğer sanatçı Lauren Mabry, statik seramik heykellerini sırnın akışkan hali ile birleştirerek hem kavramsal hem de teknik anlamda zıtlık oluşturmaktadır. Kendisinin geliştirdiği sır reçetelerini aynı formda iki farklı biçimde kullanmaktadır. Bunlardan ilki formların yüzeyinde klasik anlamda sırnın örtücü özelliğinden yararlanmak, ikincisi ise sırnı biçimlendirmenin bir parçası olarak esere dahil etmektir.

Sır manzarası isimli çalışmasında, seramiğin bünye özelliklerini ve süreç odaklı doğasını, hem vurgulamayı hem de bunlardan yararlanmayı amaçlamaktadır (Görsel 9). Seramik yüzeyi kaplamak için kullanılan en geleneksel yöntem olan sırlamayı, özgün tekniği ile geliştirerek, sır ve camı yapıya dikkat çekmektedir. Hesaplanmış deneyler yoluyla yaptığı seramik heykellerde kullandığı renk ve

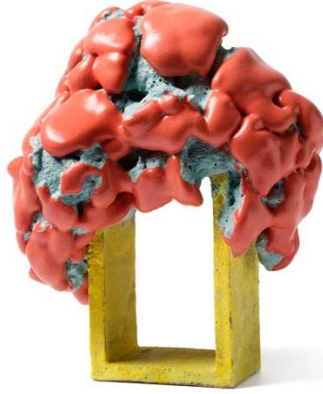
teknik izleyicide hayranlık uyandırırken, maddenin algılanan fiziksel durumunu düşünmeye davet etmektedir. Bu dinamik kompozisyonlar, canlı, zengin, akıcı sırlar ve katı yapılar arasında sürekli dalgalanma halinde izleyiciyi içine çekmektedir. (URL-8 2022)

Görsel 9: Lauren Mabry, Sır manzarası (Glazescape), 2020, seramik, astar, sır, 17 x 33 x 6,35 cm. (URL-9 2022)

Diğer sanatçı örneklerinde olduğu gibi Gitte de sır yapımında kullanılan temel malzemeleri deneyerek; doku bakımından sırla elde edilebilecek yeni olasılıkları araştırmaktadır. “Porselen; feldspat, kuvars ve çin kili olmak üzere üç ham maddenin karışımıdır. Bunların hepsi, bir madenden elde edilen ham maddeler veya doğal mineral tozlarıdır. Bu hammaddeler ayrıca seramik sırları yapmak için kullanılır; genellikle bazı ekstra malzemeler eklenebilir ancak feldspat, kuvars ve çin kili temel maddeyi oluşturmaktadır” (Jungerson, 2015). Sanatçı “sırın gerçekte ne olduğunu” ve “bu eriyen ve sertleşen maddenin neden bu kadar ilgi çekici olduğunu” kendisine sorarak araştırmalarını sürdürmektedir. Jungerson’a göre bu yeni sır biçimleri, minerallerle kaynaştığı anda doğmaktadır. Sırın bu yeni

kullanım biçimiyle sanatçı yaygın kullanımı olan sırnın, bilinmeyen özelliklerini araştırmakta ve sınırlarını zorlamaktadır.

Görsel 10: Gitte Jungersen, Little Hybrid 13, (2015) Seramik ve sır. 22 x 14 x 19 cm. (URL-10 2022)

Little Hybrid eserinde de aynı anda hem oluşan hem de çözülen bir his ile dokusal duyunun oluşumunu sağlamaktadır (Görsel 10). Sanatçı yapıtını yukarıda belirttiği hammaddeleri belirli oranlarda birleştirerek, sırnın şiddetli ve kaotik bir şekilde hareket edecek bir noktada, belirli bir dereceye kadar pişirim sıcaklıklarını test ederek meydana getirmektedir (Jungerson, 2015). Jungerson, yapıtında şiddetli bir sürecin sağlamaştırılmış anlık görüntüsünü, kaos ve kontrol arasındaki sınırda dengelemektedir. Eserdeki sır, doku ve renklerin kullanımı anlatımda zıtlıkları çağrıştırmaktadır. Formda bir arada kullanılan geometrik ve organik yapılar, kullanılan renklerdeki hamlik ve dokulardaki doğallık doğal ve yapay arasındaki ilişkiye gönderme yapar niteliktedir.

Var etme sürecinde “yoğun sırlama” ve “sırla şekillendirme” üzerine derin ar-ge çalışmaları olan bir diğer sanatçı Bente Skjøttgaard'dır. Eserlerini, ampirik kil

bilgisiyle, bu doğal ve öngörülemeyen maddeye olan sevgisiyle, teknik deneyleri her zaman daha ileriye götürme ve seramiği yeni ufuklara taşıma arzusu ile üretmektedir. Doğadan gelen kökleri, kaya oluşumlarını, sucul fauna veya florayı, bulutları veya kasırgaları ilham kaynağı olarak kullanıp seramik eserlere dönüştürerek, doğa ve kültür arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Eserlerinde kullandığı sırlar, karşı konulamaz bir şekilde izleyiciyi onlara dokunmaya teşvik etmektedir (Görsel 11). Formların üzerinde köpüren ve damlayan sırlar, volkanik kayaları, tatlı bir pasta kreması veya erimiş dondurmayı çağrıştırmaktadır. Sanatçının deneyleri, organik ve duysal soyutlamalar olan heykeller olarak somutlaşmaktadır (Baban, 2013:58).

Görsel 11: Bente Skjöttgaart, Beyaz Yeşil Türler (White Green Species), 2015, 16 x 22 x 16 cm. (URL-11 2022)

5.SONUÇ

Sırın gelişim süreçleri göz önüne alındığında, birçok farklı yüzey etkisi ve işlevin dâhil olduğu bir araştırma süreciyle karşılaşılmaktadır. Endüstriyel açıdan daha çok yüzey optimizasyonu üzerine yapılan araştırmalar sıra işlevsel açıdan

antibakteriyel, antifungal, yüzey kaymazlığı ve kendi kendine temizleme özelliği kazandırılmasına kaynak oluşturmıştır. Diğer taraftan sanat alanında geliştirilen sırlar daha çok düz yüzeyler üzerinde artistik etkiler geliştirilmesine olanak sağlamıştır. Tüm bu araştırmaların yanı sıra; sanatçılar ekseninde geliştirilen, sır hatası olarak nitelendirilen, sırlarla yapılan katmanlı ve sırn çok yoğun kullanıldığı bir ifade biçiminin ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Yoğun sırlama ve sırla şekillendirme olarak adlandırılan bu tür uygulamaların ortaya çıkması sanatçıların malzemelerin uygulama sınırlılıklarının ötesini görme çabasının bir sonucu olarak karşımızda durmaktadır. Bu çabada en önemli unsur eser üretimlerinde ampirik bilgi birikiminin gerekliliğidir.

Sırlarla ilgili yapılan çoğu araştırmada sır ve cam ilişkisinin irdelendiği görülmüştür. Fakat bu daha çok sırn camsı bir yüzey oluşturma eğilimiyle ve kimyasal içeriğindeki silisyum katkısıyla ilişkidir. Günümüzde sırn formun şekillendirilmesine katkı sağladığı akıcı sır uygulamaları göz önüne alındığında bu tür uygulamaların camın sanatsal kullanımına ilişkin yapılan uygulamalarla çok benzer olduğu görülmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde cam ve sırn sanatsal kullanım biçimleri arasında ki sınırlılıklar da ortadan kalkmaya başladığı söylenebilir.

Sır seramik yüzeyi kaplamak için kullanılan en primitif araçlardan biridir. Çağlar boyunca kullanılan bu kaplama malzemesinin anlamsal olarak günümüze kadar çok fazla dönüşmediği gözlenmiştir. Yüzeyi örten bir sır tabakası olarak anlamlandırılan sırn günümüzde formun biçimlendirilmesine sağladığı katkı ve katmanlı kullanım biçimleri göz önüne alındığında yeni bir anlamsal karşılığın ortaya çıktığı görülmektedir. Sır artık yüzeyi örten camsı bir katman değil, aynı zamanda tıpkı çamurun kendisi gibi formun biçimlendirilmesine katkı sağlayabilen bir araçtır.

KAYNAKÇA

- Arcasoy, A. (1983). *Seramik Teknolojisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi
- Baban, A. (2013). Bente Skjøttgaard, Röportaj, *Ceramics Now Dergisi*, Sayı:2 Sayfa: 58-60.
<https://www.yumpu.com/en/document/read/63599787/ceramics-now-magazine-issue-2-preview> (Erişim Tarihi: 22.11.2022)
- Bechthold M., King N., Kane A. (2015), *Ceramic Material Systems: in Architecture and Interior Design*, Birkhauser, Basel, Switzerland.
- BELLMAN, E. (2017). "Breaking the Mold" | Takuro Kuwata, New York Times, Ocak.
<https://archive.nytimes.com/tmagazine.blogs.nytimes.com/2013/01/17/breaking-the-mold-takuro-kuwata/> (Erişim Tarihi: 15.11.2022)
- Bloomfield, L. (2012). *Colour in Glazes*. London, New York: Bloomsbury (A. & C. Black).
- Bloomfield, L. (2020). *The New Ceramics, special effect glazes*, London, New York: Herbert Press.
- BS 1281:1966, Glazed ceramic tiles and tile fittings for internal walls, Singapore Institute of Standards and Industrial Research.
- Burleson, M. (2003). *The Ceramic Glaze Handbook Materials, Techniques, Formulas*. New York: Lark Books.
- Chau, A. (2017). "Reinvented" Sergi Kataloğu, New York
https://static1.squarespace.com/static/54e21f03e4b0c4ae29d604a4/t/59cb228cb07869de1186e121/1506484890813/Clay+Art+Center_Reinvented.pdf (Erişim Tarihi: 12.11.2022)
- Dodd, A. (1994). "Dictionary Of Ceramics" The Institute of Materials, London
- Eppler, R. E., & Eppler, D. R. (1988). *Glazes and Glass Coatings*, Co-Published by A&C Black, London, England
- Genç, S. (2013). *Sır Sanatı Artistik Seramik Sırları*. İstanbul: Boyut Matbaacılık

- Jungerson, G. (2015). "Zwinger und Ich", Sergi Katalog Yazısı.
- Karasu B. vd. (2020). "The Recent Developments in Ceramic Glazes", Seramik Türkiye.
- Mohammed D. N. M. (2021). "Implementing the Technical and Intellectual Japanese Transformation in the Works of the Japanese Potter" (Takuro Kuwata): Analytical study. Review of International Geographical Education (RIGEO), 11(9), 2398-2411. Doi: 10.48047/rigeo.11.09.209
- MORAN, B. (2012). Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, 22. Baskı, Cem Yayınevi
- Mullis, N. (2017). Takuro Kuwata – beauty through destruction. İnternet makalesi. <https://nathanmullis3.wordpress.com/2017/01/29/takuro-kuwata-beauty-through-destruction/> (Erişim Tarihi: 13.11.2022)
- Pitelka V. (2001), Clay, Published by The American Ceramic Society, Ohio
- URL-1 (2022) <http://www.ancientresource.com/lots/egyptian/old-kingdom-faience-tomb-artifacts.html> (Erişim Tarihi: 10.11.2022)
- URL-2 (2022) https://www.thes-du-japon.com/index.php?main_page=product_info&cPath=2_129_203&products_id=497 (Erişim Tarihi: 10.11.2022)
- URL-3 (2022) <https://ashevilledmade.com/the-man-on-the-moon-tends-to-do-his-own-thing/> (Erişim Tarihi: 10.11.2022)
- URL-4 (2022) <http://www.takurokuwata.com> (Erişim Tarihi:15.11.2022)
- URL-5 (2022) <https://www.duanereedgallery.com/joey-watson> (Erişim Tarihi: 15.11.2022)
- URL-6 (2022) <https://cerberagallery.com/portfolios/joey-watson-ceramic-glass-artist/#&gid=1&pid=5> (Erişim Tarihi: 15.11.2022)
- URL-7 (2022) <https://www.homofaber.com/en/discover/discover-schou-christensen-christina> (Erişim Tarihi:21.11.2022)
- URL-8 (2022) <https://www.jonathanferraragallery.com/artists/lauren-mabry/featured-works?view=slider#4> (Erişim Tarihi: 21.11.2021)

URL-9 (2022) <https://www.jonathanferrara-gallery.com/artists/lauren-mabry/featured-works?view=slider#4> (Erişim Tarihi: 21.11.2021)

URL-10 (2022) <https://gittejungersen.dk/work/zwinger-und-ich-bomuldsfabrikens-kunsthal-norway-2015/> (Erişim Tarihi: 10.11.2022)

URL-11 (2022) <https://marialund.com/en/bente-skjottgaard-white-green-species-no-1554-en/> (Erişim Tarihi: 22.11.2022)

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Glaze is a material with silicium content that is used to cover ceramics, china or porcelain surfaces. The silicium in its content usually causes glaze to be associated with glass. Both of the materials demonstrate similar rheological properties when they are melted.

Various kinds of glaze have emerged that can contribute to its development in historical process. These glazes are generally artistic applications that are defined as glazed error in industrial terms and cause different surface effects as a result of the reactions of oxides and glazers on the surfaces (Genç, 2022, Personal access). These glazes each of which creates various surface effects in suitable temperature and kiln atmosphere, are usually developed separately and by being used on relief surfaces.

It is seen in present day art practices that materials are transformed and evolved both stylistically and definitionally. The source of this transformation is that the artists try to see beyond the definition and function limitations of the materials. Recently, these trends in contemporary ceramic art have also caused a visible change in glaze applications. Glaze which is described as a “thin layer of glass” is used as thick as to create layers, running and accumulations on the form today. Each glaze that is used provide a different effect on the surface and it is included in shaping the form as much as the clay itself in these applications.

Method

In this study, in which methods of “glaze shaping” and “extreme glazing”, which has recently been started to be used in art practices as an alternative way of expression in the art of ceramics, are focused; and the data was obtained through literature review and observation. To develop ceramics glaze and create receipts is a field that requires an intensive raw material knowledge, experience and practice. In this respect, the development of glaze in historical process was

shortly discussed, types and categories of glaze were researched and information related to the use of raw material was obtained from the artists who use this technique through artist interviews.

In the study, a flow of information was provided through personal access to artists by discussing these artists who use “extreme glazing” and “glaze shaping” techniques, which have not had a terminological equivalent yet, as a new way of expression in their art practices. Additionally, technical and stylistic analysis were made over externally chosen works.

In addition to the use of glaze as a thin layer of glass on the ceramic structures, its transformation into an alternative form of expression and its definitional evolution have been the most important factor in the foundation of the study. In this context, it is expected that this new method of using glaze in ceramic art will be added to the literature and it will form the basis for new researches on this subject.

Findings (Results)

Considering the development process of glazes, it is seen that there is a process of research where there are a lot of different surface effects and functions. Researches related more to the surface optimization from industrial point of view have created the resource for functional characteristics such as being antibacterial and anti-fungal, creating nonslip surface, self-cleaning for the glaze. On the other hand, glazes developed in the field of art have enabled to create artistic effects on flat surfaces more. In addition to all these researches, it is understood that a way of expression where the layered and extreme use of glaze is employed which is also described as glaze error by the artists has emerged. Emergence of this kind of applications called as Extreme Glazing and glaze shaping is a result of the efforts of artists who try to see beyond the application limitations of the materials.

It is seen in many of the studies carried out that the relationship between glaze and glass has been examined. However, this is mostly related to silicium additive in its chemical content and its potential to create a glassy surface. Considering the flowing glaze applications today, in which the glaze contributes to the shaping of the form, it is seen that such applications are very similar to the applications made for the artistic use of glass. In this respect, the limitations of the style of glaze and glass in terms of artistic use have started to disappear.

Glaze is one of the most primitive tools to coat ceramics surface. It has been observed that this coating material, which has been used for the ages, has not transformed much in its description until present day. Glaze which has been described as a coating layer on the surface, now it has a new description considering the contribution of it for shaping the form and layered applications

styles. Glaze is not a glassy layer any more, it is a tool that contributes for the shaping the form, just like the clay itself.

Conclusion and Discussion

More and more ceramic works reject the traditional "perfect" aesthetic and gradually begin to become purely artistic, in which artists express their inner feelings. As it can be understood from the examples, ceramic glazes are presented in a new way of use by exceeding the limits of their descriptions. Since the discovery of fire, ceramic artists have been searching for their own language of expression and developing various methods in line with this goal. This ancient art witnesses to the existence of alternative forms of expression, through new researches and the discovery of new production methods. However, the integration of alternative expression methods into contemporary ceramic art does not mean giving up the traditional production process. It is necessary to continue to research, develop and innovate materials and new possibilities while internalizing the traditional production process. Ceramic works produced with an original and personal style by providing a high level of harmony and integrity between creative techniques and abstract expression in contemporary ceramic art, can also excite deep emotions for the audience. Thus, new approaches emerging in contemporary ceramic art will become an alternative means of expression.

ÇAĞDAŞ SANATTA TECRİT İMGESİ

Semih ÇINAR*

Öz

Sanat, yaşamdaki deneyimlerimizi doğrudan ve dolaylı yollardan yansıttığımız bir araç olarak ele aldığımızda, değişen toplum yapılarının etkisi ile yöntemlerinde ve algılama biçimlerinde de köklü değişiklikler olmaktadır. Çağdaş yaşamın ortaya koyduğu yenilikler varlığını sanatın her alanında yoğun bir biçimde hissettirmiştir. Bu değişimin sonucunda kavramlarda farklı anlam ve tanımlamalara ihtiyaç duymuş ve tanım alanı genişlemiştir. Bu kavramlardan biri de tecrittir. Tecrit, 21. yüzyılda yorumlama biçimi açısından bakıldığında sanatta farklı ifade biçimleri ile kendine yer bulmuştur. Savaşların, salgınların, rejimlerin bir sonucu olduğu gibi detaya inildiğinde sosyal izolasyon, dışlanma ve yabancılaşma kavramları ile yakından ilişki içerisindedir. Çağdaş sanatın yorumlama biçimleri ile çok yönlü anlatım olanaklarına kavuşmuştur. Bu açıdan, "sınırlandırılmış alan" ve "modern kölelik" kavramları tecrit imgesi odağında ele alınarak çağdaş sanatın farklı disiplinlerinden örnekler üzerinden incelenmiş, değişen tecrit imgesinin çağdaş toplum yapıları ile oluşturduğu farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş sanat, tecrit, sınırlandırılmış alan, modern kölelik.

THE IMAGE OF ISOLATION IN CONTEMPORARY ART

Abstract

When we consider art as a tool through which we directly and indirectly reflect our experiences in life, there are radical changes in its methods and perceptions with the effect of changing social structures. The innovations of contemporary life have made their presence felt intensely in every field of art. As a result of this change, the concepts needed different meanings and definitions and the definition area expanded. One of these concepts is isolation. When isolation is considered in terms of interpretation in the 21st century, it has found its place in art with different forms of expression. As it is the result of wars, epidemics and regimes, it is closely related to the concepts of social isolation, exclusion and alienation when it comes to detail. With the interpretation forms of contemporary art, it has gained versatile expression possibilities. In this respect, the concepts of "restricted space" and "modern slavery" were handled with the focus of the image of isolation and examined through examples from different disciplines of contemporary art, and the differences between the changing image of isolation and contemporary social structures were tried to be revealed.

Keywords: Contemporary art, isolation, restricted area, modern slavery.

1. GİRİŞ

Arapça bir kelime olan tecrit, ayırma, bir taraf tutma, soyutlama, yalıtım, mahkûmun cezasını tek başına çekmesi anlamlarına gelmektedir (TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, 2023). Tarihsel süreç içerisinde ele alındığında tecrit kavramı ise, birkaç alanda kendine yer bulur. İnsanlık tarihi boyunca kölelik, birçok toplumda hala devam eden bir durumdur. Köleliğin tanımı ilk olarak 1926 milletler Cemiyeti'nde ortaya çıkmıştır. "Kölelik, mülkiyet hakkına bağlı yetkilerin herhangi birinin veya tamamının üzerinde uygulandığı bir kişinin durumudur." olarak tanımlanmıştır (<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11599.pdf>, 1964). Önceleri emek sömürüsü ve tüm yaşam hakkı üzerinde bir hak talep edilen durum

halindeyken, günümüzde bu sömürü farklı biçimlerde ve meşru olarak varlığını devam ettirmektedir (Quirk, 2006).

Din ve inanç açısından bakıldığında ise tecrit, soyutlama ve inziva kavramlarını belirtir. Bu durumda derin düşünme ya da ibadet için kendini toplumdaki soyutlamak olarak açıklanabilir. Tecrit kelime anlamı olarak incelendiğinde, izole edilmiş bir durumu ya da bir olguyu akla getirmesi ile birlikte sınırlandırılmış bir alanı, mekânı da içerisinde barındırır. Hatta bu kısıtlı alanın özelliklerini ve sınırlarını da çizmektedir. Bir durum olarak bakıldığında dış baskıların yani bir dış gücün oluşturduğu bir olgu olarak ele alınabildiği gibi içsel bir tercihe bağlı kalınarak da oluşturulabilir. Örneğin bir suç üzerinden tecrit edilmek ile tercihen yalnızlaşmak, toplumdaki soyutlanmak ile aynı durumu ortaya çıkar. Bu açıdan bakıldığında tecrit kelimesinin çok yönlü bir anlamı ve açıklaması olduğu görülmektedir.

Dünya nüfusunun hızla artması ile birlikte, yeryüzüne egemen tek canlı insan olmuştur. İnsanlık bu egemenliği oluştururken, diğer canlıların yaşam alanlarını tehdit ederek sınırlandırmış bir alana hapsedmiş ve kısıtlı bir yaşam alanı oluşturmuştur. Aynı zamanda mülkiyet kavramı ile de kendi özel yaşam alanını sınırlandırmıştır. Özellikle hayvanların yaşam alanları üzerinde bir söz hakkı olduğunu iddia eden insan, bu hâkimiyeti etkili bir biçimde kullanmaktan da geri kalmamaktadır. Bu durum beraberinde getirdiği nesli tükenen ve tükenme tehlikesi yaşayan bitki ve hayvanlar, insanın doğal yaşama verdiği zararın da sonucudur.

Burada çağdaş sanatın alegorik yaklaşımı da, tecrit imgesinin etkisini ve içinde barındırdığı düşünceleri çeşitlendirmiştir. İzolasyon, inziva, esaret gibi kavramların karşılığı olan tecrit, günümüzde toplumdaki soyutlanma, kültürel dışlanma ya da bir belirli haklardan yoksun bırakılma gibi durumları da içerisinde barındırır. İnsanlık tarihinde yaygın olarak karşılaştığımız kölelik, Günümüzde

küreselleşmenin etkisi ile oluşan kültürel melezleşmeye karşı oluşan kültürel izolasyonun hâkim olduğu ülkeler de mevcuttur. Bütün bu açıklamalar sonucunda tecrit imgesi güncel sanatta iki alt başlıkta incelenecektir. “Sınırlandırılmış alan” ve “modern kölelik” kavramları üzerinden tecrit imgesine odaklanılacak ve örnekler ile incelenecektir.

2. SANATTA SINIRLANDIRILMIŞ ALAN

Sınırlandırılmış alan, bir amaç doğrultusunda belirli bir alanı ayrı tutmak, izole etmek olduğu gibi içerisinde barındırdığı mülkiyet, mekân ve bölge olarak da açıklanabilir. Mülkiyet aynı zamanda bir aidiyet belirtmesi açısından diğerlerinden ayrılır. Sınırları çizilmiş bir özel alanı belirten mülkiyet aynı zamanda içerisinde yalıtımı da barındırır. İhlalinin sonucunda cezaya mahkûm edilebilecek kadar önemli bir alandır. Günümüzde sosyal statülerin ve sınıfsal farklılıkların oluşturduğu bu alanları sıkça görmek mümkündür. Kent yaşam alanlarının statüye göre ayrıştırılması ve alt tabaka olarak görünen toplulukların daha kısıtlı ve nüfusun yoğun olduğu alanlar ile sınırlandırması iyi bir örnek olarak açıklanabilir. Bu durum sadece yaşam alanı ile sınırlı kalmaz, aynı zamanda bireylerin sosyal yaşamlarını da doğrudan etkiler. Sosyolojik anlamda bir ilişki kurulan “sınırlandırılmış alan” kavramı bireye ve mekâna indirgenildiğinde sanatta birçok örneğine rastladığımız bir kavram halini alır.

Şekil 1 . Francis Bacon, Bir Portre Çalışması (Study of a portrait), Tuval Üzerine Yağlı Boya, 149.4 x 130.6cm, 1949.

Kaynak: shorturl.at/mwJTW

Mekân olarak ele alındığında sınırlandırılmış alan akla tecrit durumunu da getirir, mekânı kendi amacı doğrultusunda tanımlar. Yani mekânın özelliklerine göre şekillenen bir durumu belirtir. Francis Bacon'ın "Bir portre çalışması (Study of a portrait)"na (Şekil 1) bakıldığında figür diğer çalışmalarında da görüldüğü gibi dış dünyadan yalıtılmış bir alanın içerisinde yer alır. Figürün çığılığı Sergei Eisenstein'in 1925 tarihli filmi "Potemkin Zırhlısı"nda, çığılık atan hemşirenin görüntüsünden etkilenerek oluşturulan seriden bir çalışmadır. Tecrit alanı içerisinde ne kadar yüksek sesle çığılık atsa da sesin alanın dışına çıkmadığı hissedilir. Aynı zamanda alanın sıkışıklığı figürün üzerindeki baskıyı ve şiddeti arttırır (Fineberg, 2014: 139). Biçimsel açıdan bakıldığında ise kapalı alan çalışmasının merkezinde yer alarak bir çıkış yolu olmadığını vurgular. Alanın dışına bakıldığında ise renk daha karamsar ve tedirgin bir mekânı anımsatır. Çalışma aynı zamanda geçmiş deneyimlerden ortaya çıkan psikolojik bir durumu ifade eder.

Dar alanlara hapsolmuş hissi izleyende klostrofobi etkisini hissettirir. Bu sıkışıklık hem fiziksel hem de psikolojik bir baskı üzerinden yorumlamak gerekirse, hayvanların, canlıların tecrit edilmesinin yanında, modern yaşamın da beraberinde getirdiği bir problem olmuştur. Kaygı, korku gibi psikolojik etkileri olan bu durumun ortaya çıkmasına sebep olan birçok risk modern yaşamda yerini almıştır. Bu durum aynı zamanda bireyi önceleyen bir yaşam biçiminde yalnızlaşmanın ya da toplumdan ayrışmanın da bir göstergesidir.

Şekil 2. Rimma Gerlovina ve Valeriy Gerlovin, Hayvanat Bahçesi (Zoo - Homo Sapiens), performans, Moscow, 1977.

Kaynak: shorturl.at/cpqKQ

Tecrit imgesine politik bir bakış açısı ile yaklaşan Rimma Gerlovina ve Valeriy Gerlovin, 1977 tarihli “Hayvanat Bahçesi (Zoo)” (Şekil 2) isimli çalışmasında çıplak olarak parmaklıklar arkasında üzerinde “Homo Sapiens, Memeliler Grubu, Erkek ve Dişi” yazan bir tabela ile performanslarını sergilemişlerdir. Bu çalışma, Sovyet toplumunda bireyin yeri ile ilgili politik bir bakış açısını ortaya koymaktadır (Fineberg, 2014: 452). Bu mahkûmiyetin siyasi bir nedeni olduğu gibi, birey üzerinde kurulan baskıyı ve hâkimiyeti kafese konulan hayvanlar ile eşdeğer görülmüştür.

Şekil 3. Ai Weiwei, Kemer (Arch), Enstalasyon, İsveç, 2017.

Kaynak: shorturl.at/FPQRT

Sanatta tecrit durumuna doğrudan anlatıma odaklanan sanatçılar yer aldığı gibi, duruma tecritin zıttı olan özgürlük, kalıpları yıkmak sınırları kaldırmak gibi amaçlar doğrultusunda yaklaşan tavırlar da mevcuttur. Robert Frost’un 1914’te yazdığı “Duvar Onarımı” şiirlerinden “iyi çitler iyi komşular yaratır” fikrinden

esinlenerek oluşturduğu çalışmaları, yola çıkan Ai Weiwei, “Kemer (Unveils "Arch")” (Şekil 3) yerleştirme çalışmasını gerçekleştirirken kendilerini çevreleyen çelik çubukları kırar gibi görünen bu karakterlerin "tüm popülasyonların serbest geçişini temsil ettiğini ve sınırların olmadığı bir dünyaya hitap ettiğini" söylemiştir. Ai Weiwei ise, Rimma Gerlovina ve Valeriy Gerlovin, 1977 tarihli “Hayvanat Bahçesi (Zoo)” (Şekil 2) performansının amacını tam zıttı olan bir yöntem ve ifade biçimi ile yansıtarak evrensel bir boyuta taşır. Sınırların, yaptırımların ve baskıların olmadığı özgür bir dünyayı vurgular. Kafes, adeta ortasındaki insan figürlerinin delip geçtiği, işlevini yitirmiş bir nesneye dönüşmüştür. İçerisinden geçenler özgürlüklerini pekiştirecek, sınırların olmadığı bir düşünceye kapılmasını sağlamayı amaçlar (Carlson, 2022).

Şekil 4. Tracey Emin, Benim Yatağım 'My Bed', yerleştirme, 1998.

Kaynak: shorturl.at/vBUZ2

Tracey Emin'in “My Bed (Benim Yatağım)” (Şekil 4) çalışmasında ise kişinin içsel bir sebep ile ortaya çıkan tecrit alanı oluşturmasına iyi bir örnektir. Yaşadığı depresyon sürecini geçirdiği yatağında kendini bir süre dış dünyaya kapatan Emin, birkaç güne sığdırdığı bu dönemine odaklanılarak oluşturulan sürecini izleyici ile paylaşması ile ortaya çıkmıştır. Mahrem olan bir alanı ve süreci teşhir ederek

asında zayıf bir noktasını da açığa vurması ile dürüst ve kişisel bir yönünü de ortaya koymaktadır. Dağınık bir yatak, etrafa saçılmış bandajlar, alkol şişeleri, gebelik testi, oyuncak gibi birçok nesnenin yer aldığı çalışmada sürecin zorluğuna da odaklanmamız için güçlü kanıtlar ortaya koymuştur. Emin, aynı zamanda yaşadığı deneyimin hayatın birer parçası olduğunu, her bireyin yaşayabileceği ve yaşadığı bir dönem olduğunu hatırlatarak insanların yüzüne sert bir biçimde vurarak diğer insanlar ile kendisi arasında bu anlamda bir bağ kurmayı amaçlamıştır. Asıl amacı ise sosyal kısıtlamanın, yani gizlenmesi gereken bir sürecin ham ve doğal hali ile ortaya konulması ile bu gizliliğin duvarlarını yıkmaktadır (<https://lucawardblog.wordpress.com/2017/04/21/my-bed-tracey-emin/>, 2017).

Şekil 5. Alfredo Jaar, İyiliğin ve Kötülüğün Bahçesi (The Garden of Good and Evil), 2017, New York.

Kaynak: shorturl.at/adaOZ

Alfredo Jaar'ın "İyiliğin ve Kötülüğün Bahçesi (The Garden of Good and Evil)" (Şekil 5) çalışmalarında tecrit kavramı doğrudan gerçekçi bir anlatım ile ifade

edilmiştir. Daha sert ve ürpertici bir yöntem seçilerek, tecrit imgesinin en korkunç durumunu akla getiren heykelleri, mahkumları tutmak ve duygusal olarak işkence etmek için oluşturulmuş basit kafesleri, Yorkshire Heykel Parkı boyunca ağaçlar arasına yerleştirmiş, 10 adet hücre ise yarısı göle batmış biçimde sergilenmektedir. YSP'nin direktörü Clare Lilley, bu heykelleri "Birinin su altında bir hücrede olduğu gibi en korkunç, korkunç hissine kapılıyorsunuz" cümlesi ile açıklamıştır. Bu çalışmaların atıfta bulunduğu durum ise, dünyanın her yerinde bulunan CIA tarafından yönetilen gizli gözaltı tesisleri olan ABD'nin "kara bölge" olarak adlandırılan yerlerdir (<https://elephant.art/artworks-perfectly-capture-isolation-23032020/>, 2020).

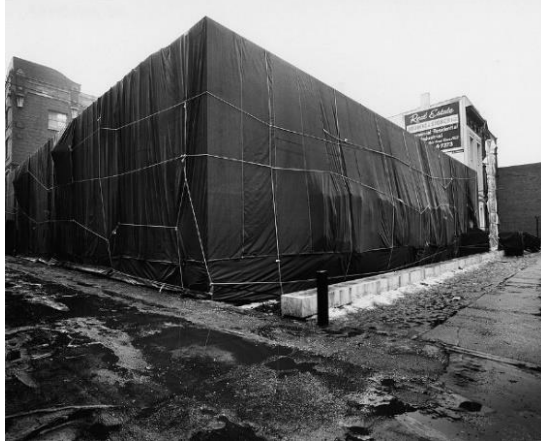

Şekil 6. Dan Witz, hapisler (Imprisons), sokak sanatı,2015.

Kaynak: shorturl.at/fjlGM

Sınırlandırılan alan açısından bakıldığında yeryüzüne hâkim olan insanın yaşam alanlarını kendi tercihleri doğrultusunda biçimlendirerek, diğer canlıların yaşam alanlarını göz önünde bulundurmaması, insanlık tarihinde de önemli bir problemdir. Toplumların doğaya karşı verdikleri mücadelede iklim koşullarının

yanı sıra hayvanlar ve bitki popülasyonuna doğrudan bir etkisi olması, insanın yakın ilişki içerisinde bulunduğu canlılardır. Fakat insan nüfusunun ekosistemi doğrudan etkileyebilir hale gelmesi ile doğa üzerindeki etkisi yoğun bir biçimde artmıştır. Tarıma dayalı yaşam biçiminin oluşmaya başlaması ile birlikte geniş tarım alanları oluşturulmuş ve bu alanlar diğer canlılardan korunmuştur. Hızlı nüfus artışı gıda ihtiyacının da buna paralel olarak artması ile birlikte, tarım arazileri ve özel yaşam alanları yeryüzünün yaşanılabilir olan kısımlarına hâkim olması, diğer canlıların yaşam alanlarını tehdit edecek seviyeye ulaşması günümüzün önemli sorunlarından biridir. Aynı zamanda bu canlıların tıp ve askeri alanlarda bilimsel çalışmalarda denek olarak kullanılması da etik açıdan problemler oluşturmaktadır. Dan Witz'in çalışmasına baktığımızda üzerinde deneyler yapılmak üzere kafese konulmuş yavru maymun resimlerini şehirdeki birçok yapının üstünde görselleştirir. Görmezden gelinen bir durumu günlük yaşamda rastladığımız yerlere hayvan sömürsüne karşı bir tavır ile uygulayarak dikkat çekmeyi amaçlar. Dan Witz'in "Hapisler (Imprisons)" (Şekil 6) isimli çalışmasında kafes içerisinde yavru bir maymunun hiçbir şeyin farkında olmadan etrafı izlediği görülmektedir. Tecrit edilen canlının masumiyeti de yüz ifadesinden açıkça anlaşılabilir. Witz bu mahkûmiyetin ve sömürünün etik olmadığını ve toplumlardan gizlenen bu uygulamaları sokaklara taşıyarak sert bir tavır ile insanların gözleri önüne sermektedir.

Şekil 7. Christo ve Jeanne-Claude, Paketlenmiş Çağdaş Sanatlar Müzesi (Wrapped Museum of Contemporary Art), Chicago, 1968–69.

Kaynak: shorturl.at/erCRT

Sanatın izole edilmiş niteliğini ve yabancılaşmasını vurgulayan bir anlayış ile Christo ve Jeanne-Claude'nin büyük bir örtü ile tamamını paketlediği "Chicago Çağdaş Sanatlar Müzesi Müzesi (Wrapped Museum of Contemporary Art)" (Şekil 7) önemli bir yer tutar. Aynı zamanda sanatın dönüştürücü özelliğine bir parodi niteliği taşıması ve içerisinde sanat eserlerini kapsayan müzenin bir yapıta dönüşmesi açısından dikkat çeker (O'Doherthy, 2016: 25-28). Paketlenmiş nesnelerin korunaklı bir alan barındırdığı gibi, içerisinde bir mahremiyette barındırır. Christo ve Jeanne-Claude'un paketleme ve geniş alanlarda gerçekleştirdiği çalışmalarının birçok örneği görülmektedir. Kimi zaman bir adanın etrafına, bazen bir vadi arasına yerleştirdiği çalışmaları ile çağdaş sanatta dikkat çeken sanatçılar olmuştur.

Paketlenmek üzere bir çağdaş sanatlar müzesinin seçilmiş olması Christo'ların ve Van der Marck'ın derin ciddiyetini ortaya koyar, çünkü üniversite de dahil artık bir tür şirket haline gelmiş sanat kurumlarında sergilenen sanatın rahatsız edici durumunu fark etmişlerdir. Christo'ların müzeyi paketleyerek aslında simgesel olarak müzenin çalışanlarını ve işlevlerini-satış masası (o küçük idare köşesi), uzmanları, hademeleri (kendilerine yabancı bir inanca hizmet eden mavi yakalılar) ve tabii ki imadıldığı gibi, mütevelli heyeti üyeleri de dahil-paketledikleri göz ardı edilir. Müzenin işlevlerinin durdurulması yerlerin ve merdivenlerin de paketlenmesini gerektirmiş, dolayısıyla onların da üzeri örtülmüştür. Paketlenmekten yalnızca, müzenin o kutsal duvarları muaf olmuştur (O'Doherthy, 2016: 26-28).

Sınırlandırılmış alan içerisinde önemli bir yere sahip olan sınırlandırılmış doğa, hem çevreyle ilgili hem de politik sebepler ile ortaya çıkan "çitleme" gibi uygulamalarla, doğayı metalaştırmanın yanı sıra mimari sınır pratiklerinin hammaddesi olarak kullanılmaktadır ve sınırlar yeni bir meşruiyet kazanmaktadır (Çaylı, 2020: 90). Bu meşrutiyyetin etkisini sanatın kendi içerisine bile dâhil edildiğini günümüzde görmekteyiz. Sanatı sınırlı bir alana hapsetmek, belirli kalıplar ve kurallar ile oluşturulması gerektiğini savunan düşünceler olduğu gibi, günümüzde etik ve sanat ilişkisi anlamında tartışmalar yapıldığı, ya da yapay zekâ ile oluşturulan görsel çalışmaların sanat olup olamayacağı tartışmalarının da sıkça görüldüğü bir durumda sanatın sınırlarının da ne olduğu muallaktır. Aynı zamanda sanatın etik ve ahlaki açıdan sınırlarını toplumdan topluma değişen anlayışların içerisinde sınırlı bir alana hapsedildiği yerlere de günümüzde sıkça rastlamaktayız.

3. MODERN KÖLELİK

Köleliğin uğradığı dönüşümün, modern toplumlarda bağlı sebepler ile ortaya çıkan duruma odaklanmak gerekirse modern kölelik, günümüzün önemli bir problemi haline gelmiştir. Burada Köleliğin, yüklendiği anlam ve yöntem değişikliğe uğrasa da bu durum her toplumda farklı olarak ele alınabilir. Kapitalizmin ortaya koyduğu sistem üzerinden modern kölelik kavramı bu durumdaki toplum yapılarının ortaya çıkarttığı bir durumdur. Uzun mesai saatleri, çocuk işçiler ya da ağır iş yükleri buna örnek olarak gösterilebilir. Burada toplumdaki sınıf farklılıklarını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Şekil 8. Kara walker, Beyaz İsyân İçin Çalışma (Study for White Riot), Kolaj, 33.6 x 80.9 cm, 1997.

Kaynak: shorturl.at/pIRUY

Kölelik kavramının ortaya çıkışından itibaren uğradığı değişim ve algılama biçimleri, modern yaşamda farklı bir anlama ve tanımlamaya ihtiyaç duymuştur. 1926 yılında milletler cemiyetinin köleliği yasaklaması ile birlikte yasalastırılmış olsa da ırkçılık gibi kavramlar toplumların sıkça gündemini meşgul eden bir problem olmaya devam etmektedir. Sanatta da bu durumu ortaya koyan sanatçı

Kara walker, (Şekil 8) Çalışmalarını siyah ve beyaz olarak gerçekleştirir ve silüetler ile oluşturulan kurguları, siyahiler üzerindeki baskıyı ve yaptırımları sert bir dil ile eleştirir. Kağıtları keserek uyguladığı tekniği, insan yüzünün biçimsel özelliklerine entelektüel ve psikolojik anlamlar atfeden fizyonomi ile ilişkilendirir. Bu tekniği “ırkın temsiliyeti” sorununu araştırıp, konuyu yapı söküm tekniği ile analiz etmeye yardımcı bir araç olarak kullanır. İnsan formunu iki boyutlu “özüne” indirgeyen sanatçı, böylece “öznelere” yanlış yorumlamaya, onlara çocuk muamelesi yapmaya ve kısıtlamaya devam eden bazı tek tipleştirme yöntemlerini irdeler (Wilson, 2015: 366).

Şekil 9. Galder Gaztelu-Urrutia, The platform, 94 dakika, 2019.

Kaynak: shorturl.at/stwF9

Modern kölelik denildiğinde akla gelen birçok tanımın karşılığı olan iktidarın algı yönetimleri ve oluşturulan George Orwell'in "1984" romanı önemli bir yer edinir. Hatta otoriter kelimesi yerine kullanılan "Orvellian" kelimesinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Totaliter yönetimlerin, toplumu manipüle ederek aldattıcı ve yanıltıcı yöntemler ile baskı kurması olarak açıklanmaktadır. Vincenzo Natali'nin yönettiği "Küp" filmi gibi birçok örneğine rastladığımız içerisinde derin metaforlar barındıran romanlara ve sinemada sıkça rastlanan Post modern toplum eleştirisini konu edinen filmlere rastlanmaktadır. Kapitalist tüketim kültürüne bir eleştiri niteliği barındıran Galder Gaztelu-Urrutia 'nın yönettiği 2019

yapımı “Platform” (Şekil 9) filmi bu duruma iyi bir örnektir. Post modern toplum yaşamındaki yalnızlaşmaya ve hedonist anlayışın, yani insanın hazlarına odaklanan aynı zamanda hayvani dürtülerini ve bencilliğini de vurgulayan bir yapımdır. Toplumda yer alan sosyal statüleri, sınıf ayrımını acımasız bir biçimde izleyiciye yansıtır. Aslında bir hapisane olan yukarıdan aşağıya doğru inen çok katmanlı bir yapıdır. Yapının ortasında yer alan Platform belirli zamanlarda yukarıdan aşağıya inen yiyeceklerle dolu bir alanın yapının en üst katmanından en alt katmanına kadar inişine odaklanır. Herkese yetecek kadar yiyeceğin bulunduğu halde aç gözlülüğün, hırsların ve doyumsuzluğun odağında ilerleyen bir olay örgüsü içerisinde devam eder.

Şekil 10. Anzo (José Iranzo Almonacid), Tecrit 10, Tuval üzerine yağlıboya, 100 × 100 cm, 1967.

Kaynak: shorturl.at/qrcOY

Tecrit imgesi sanatta, insanların toplumsal, teknolojik veya sosyal yapılar içinde yabancılaştıkları, kendilerini anonim hale getirdikleri veya kopuklaştıkları durumları ifade etmek için kullanılır. Bu kavram, insanların teknolojik gelişmeler, sosyal medya, sanal gerçeklik gibi faktörler nedeniyle kendilerinden uzaklaştıkları, bağlarını kaybettiği veya kendilerini yabancı hissettikleri bir dünyayı tasvir eder. Tecrit kavramı ayrıca insanların toplumsal veya sosyal yapılar içinde kaybettiği kişilikleri veya kimlikleri de temsil edebilir. Anzo (José Iranzo Almonacid)'nın (Şekil 10) yapıtlarına bakıldığında ise, resim, tasarım ve heykele ve çağdaş yaşamın teknolojik yapılanması içindeki yabancılaşmayı tasvir ettiği görülmektedir. Bu yapıtlar, çağdaş yaşamın teknolojik yapısı içindeki yabancılaşmayı tasvir etmektedir. Özellikle "Tecrit" adlı serisi, bilişim teknolojileri ve şirketlerin biçimlendirdiği soğuk, kayıtsız bir dünyada anonimlik, kopukluk ve yabancılaşmayı ortaya koymaktadır (<https://bienal.iksv.org/tr/sanatcilar/anzo-jos-iranzo-almonacid>, 2023).

Post modern sanatın ele aldığı toplum yapısını ve düzenini sorgulama biçimi, sadece sanatsal bir ürün ortaya koymanın dışına çıkıp, bu yapıyı temelinden sarsan bir tavır sergilemektedir. Bu aktivist tutum, çağdaş sanatın içerisinde sıkça rastladığımız bir yaklaşımdır. Dışa kapalı otokrat ve teokrat yönetim biçimi ile yönetilen dışa kapalı toplumlarda ise, sanatın uygulanma amacı farklılaşır. Toplumun sosyal yapısına ve yönetim biçimine eşdeğer bir yaklaşım ile sanat hâkim olan güce hizmet eder. Sanat kendisine özgürlük alanı oluşturamaz ve bir propaganda aracına düşerek, sınırları daraltılarak tecrit edilir.

Şekil 11. Kuzey Kore Resmi (North Korea Painting).

Kaynak: shorturl.at/ciw18

Coğrafi ayrılık da köleliği kurumsallaştırmada önemli rol oynayabilir. Diğer topluluklarla neredeyse hiç teması olmayan kölelik yerlerinin gelişimi, hukuk uygulamasından, destek gruplarından ve işçi sendikalarından korunmayı sağlar. Bu, katılımcılar arasında kölelik uygulamalarının normalleşmesine neden olur ve böylece işçilerin direniş olasılığı azalır. Bu, uzak kırsal veya maden bölgelerindeki kölelik kampları gibi açıkça görülebilir (Andrew, 2012: 56). Aynı zamanda rejimlerinde oluşturduğu Kuzey Kore ülkesi bu duruma açık bir örnektir. Rejimin etkisi ve dış dünyaya kapalı bir ülke olduğundan dolayı, sanatı hakkında da çok az şey bilinmektedir. Fakat rejime dayalı sanat anlayışı olduğundan, sanat bir propaganda aracı olarak kullanılmaktadır (Şekil 11). Kurucu lider Kim Il Sung ve şimdiki Kim Jong Un heykelleri kutsal anıtlar olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda propagandaya hizmet eden afiş sanatının örneklerine de sıkça rastlanmaktadır. Fakat bu çalışmalar genellikle halkı bilgilendirmek ve liderlere hizmet etmeyi ve onlar için çalışmaya telkin eden görseller ve metinlerden oluşur. George Orwell'in "1984" romanına ait gerçeklik Kuzey Kore'de canlı bir şekilde yaşanmaktadır. Sanatsal çalışmalar büyük duvar resimleri, temalar Rus

Konstrüktivizmine atıfta bulunur. Çalışmaların birçoğu 1950'ler de gerçekleştirilen Sosyalist Gerçekçilik tarzını benimsemiş ve Başkent Pyongyang'da bulunan ülkenin en büyük devlet stüdyosu Mansudae Art Studio'da, 700'ün üzerinde sanatçı ile duvar resimlerinin yanında, mutlu günlük yaşamı tasvir eden resimler, dekoratif resimler ve dini resimler üretilmektedir. Fakat liderleri yüceltmek ve siyasi gücü övmenin bu tarz resimleri gölgede bırakmaktadır. Aynı zamanda yönetimin gücü ve ideolojisinin sorgulanması yasaktır (<https://www.widewalls.ch/magazine/mmca-modern-design-korea> , 2015).

4. SONUÇ

Sonuç olarak tecrit imgesinin sanattaki yeri, toplumlara göre farklılıklar göstermektedir. Kölelikten ve mahkûmiyetten günümüzde içerisine dâhil olduğu tanımlara kadar tecrit, çağdaş yaşamın ortaya koyduğu riskleri de içerisinde barındırır. Sınırlandırılmış alanların ve modern köleliğin merkezinde ilerleyen sanatta tecrit imgesi ise, çeşitli disiplinlerde ve yeni ifade biçimleri ile eleştirel, sorgulayan bir kavram olduğu açıkça görülmektedir. Bu durumun yanı sıra çağdaş sanatın sınırları üzerinden gidilen sorgulama biçimlerine bakıldığında sanatın da günümüzde tecrit edildiği yerler olduğu görülmektedir. Tecrit altında ilerleyen sanatın da ideolojik yapıları paralel ilerlediği ve özgür düşünceden mahrum ve belirli kalıplar içerisinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bütün olarak ele alındığında tecrit imgesi sanatın kendi yöntemini ve sınırlarını da konusuna dâhil ettiği, sosyolojik, psikolojik, politik ilişkiler ağında çağdaş sanatın etkili bir ifade biçimi ve eleştiri konusu haline geldiği görülmüştür.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

Ahlfoundation. (2015). North Korean Art: Complexity within Simplicity, 14.01.2023 tarihinde <https://www.widewalls.ch/magazine/mmca-modern-design-korea>, URL'den erişim

Anzo (José Iranzo Almonacid). (2023). İstanbul Kültür Sanat Vakfı, 07.01.2023 tarihinde <https://bienal.iksv.org/tr/sanatcilar/anzo-jos-iranzo-almonacid> URL'den erişim

Carlson, C. (2022). Ai Weiwei unveils cage-like Arch installation in Stockholm, 07.01.2023 tarihinde <https://www.dezeen.com/2022/07/12/ai-wei-wei-cage-like-arch-installation-stockholm/> URL'den erişim

Çaylı, E. (2020). *İklimin Estetiği: Antroposen Sanatı ve Mimarlığı Üzerine Denemeler*, İstanbul: Everest Yayınları.

Fineberg, J. (2014). *1940'tan Günümüze Sanat*. (Çev. Simber ATAY ESKİER, Görül Eriñç YILMAZ). İzmir: Karakalem Kitabevi Yayınları.

My Bed- Tracey Emin. (2017). Art. Analysis, 13.01.2023 tarihinde <https://luciawardblog.wordpress.com/2017/04/21/my-bed-tracey-emin/> URL'den erişim

O'Doherthy, Brian. (2016). *Beyaz Küpün İçinde: Galeri Mekanının İdeolojisi*, (Çev. A. Antmen), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Quirk, J. F. (2006). The Anti-Slavery Project: Linking the Historical and Contemporary. *Human Rights Quarterly*, 28(3): 565-598.

Resmi Gazete (1964). T.C. Resmi Gazete, 07.01.2023 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11599.pdf> URL'den erişim

The Artworks That Perfectly Capture Isolation. (2020). Elephant, 14.01.2023 tarihinde <https://elephant.art/artworks-perfectly-capture-isolation-23032020/> URL'den erişim

Wilson, M. (2015). *Çağdaş Sanat Nasıl Okunur? 21. Yüzyıl sanatını yaşamak*, (Firdevs Candil Erdoğan), Hayalperest Yayınevi: İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Isolation, which is an Arabic word, means separation, taking a side, abstraction, isolation, the prisoner's punishment alone. When considered in the historical process, the concept of isolation finds its place in several areas. Throughout human history, slavery is a condition that still persists in many societies today. The definition of slavery first appeared in the League of Nations in 1926. "Slavery is the state of a person over whom any or all of the powers attached to the right of property are exercised." has been defined as. While in the past there was a demand for labor exploitation and the right to life, today this exploitation continues in different forms and legitimately.

In terms of religion and belief, it refers to the concepts of isolation, abstraction and seclusion. In this case, it can be explained as isolating oneself from society for meditation or worship. When isolation is examined as a word meaning, it also includes a limited area, space, together with bringing to mind an isolated situation or phenomenon. It even draws the features and boundaries of this restricted area. When viewed as a situation, it can be considered as a phenomenon created by external pressures, that is, an external power, or it can be formed by adhering to an internal preference. For example, the same situation arises as being isolated over a crime, preferably being alone, being isolated from society. From this point of view, it is seen that the word isolation has a multi-faceted meaning and explanation.

When we consider art as a tool through which we directly and indirectly reflect our experiences in life, it has been seen that there have been changes in the methods of art and radical changes in the ways of perception with the effect of the changing environment and social structures. The innovations and new norms

of contemporary life have made their presence felt in every field. At the same time, this change has had an intense effect in the fields of literature, cinema and other arts. As a result of this change, the concepts needed different meanings and definitions and the definition area expanded. One of these concepts is isolation. When isolation is considered in terms of interpretation in the 21st century, it has found its place in art with different forms of expression. As it is the result of wars, epidemics and regimes, it is closely related to concepts such as social isolation, exclusion, alienation and loneliness when it comes to detail.

Geographical separation can also play an important role in institutionalizing slavery. The development of slavery places, which have virtually no contact with other communities, provides protection from law enforcement, support groups, and labor unions. This results in the normalization of slavery practices among the participants, thereby reducing the likelihood of workers' resistance. This can be clearly seen, such as slavery camps in remote rural or mining areas. At the same time, the country of North Korea, which he created in his regimes, is a clear example of this situation. Due to the influence of the regime and being a closed country to the outside world, very little is known about his art. But since there is an understanding of art based on the regime, art is used as a propaganda tool. Statues of founding leader Kim Il Sung and current Kim Jong Un are considered sacred monuments. At the same time, examples of poster art that serve propaganda are also frequently encountered. But these works often consist of images and text that inform the public and encourage leaders to serve and work for them.

Method

Isolation, which indicates a negative situation in terms of content, has gained versatile expression possibilities with the interpretations of contemporary art. In this respect, the concepts of "restricted space" and "modern slavery" have been handled with the focus of the image of isolation and tried to be explained with examples from different disciplines of contemporary art, and the differences between the changing image of isolation and the changing social structures have been tried to be revealed.

Findings (Results)

As a result, the image of isolation differs according to societies. From slavery and imprisonment to the definitions it is included in today, isolation also includes the risks presented by contemporary life. The image of isolation in art, which

progresses in the center of restricted areas and modern slavery, is clearly seen as a critical and questioning concept in various disciplines and with new forms of expression. In addition to this situation, when we look at the forms of questioning through the borders of contemporary art, it is seen that there are places where art is isolated today. It is seen that art, which progresses under isolation, progresses in parallel with ideological structures and is carried out within certain patterns, deprived of free thought. When considered as a whole, it is seen that the image of isolation includes the art's own method and limits. It has been seen that the image of isolation has gained versatile expression possibilities with the interpretation forms of contemporary art.

KOMMAGENE BÖLGESİNDE SOSYAL KİMLİK VE MOZAIKLER İLİŞKİSİ

Yaprak TANRIVERDİ*

Öz

Bu çalışma Kommagene bölgesi kentlerinin kültür ve yaşayışını mimaride süsleme ve bitirme malzemesi olarak kullanılan mozaikleri inceleyerek betimlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın konusu Kommagene bölgesi kentlerinden çeşitli dönemlere ve farklı işlevli yapılara ait mozaiklerdir. Samosata ve Arsameia on Nymphaios mozaikleri Hellenistik dönemin en önemli yapıları olan saray ve kral mezarlarındaki törensel alanlarda kullanılmış olup, Batı mozaik merkezlerinin anlayışıyla uyumlu lüks ve ince işçilikli mozaiklerdir. Bu iki yapı harici bölgede başka Hellenistik örneğin olmaması sarayın halk üzerindeki gücü ve halkın refah seviyesinin çok yüksek olmadığıyla ilişkilendirilebilir. Perre'deki mozaiklerin Roma dönemine ait villalar ve kilisede olması, mozaiklerin konutlarda kullanılmaya başladığı ve refah düzeyinin arttığı bir döneme işaret eder. Zeugma villalarında yer alan mozaikler oldukça büyük ve ince işçilikli bir koleksiyon olup halkın zenginleştiğini ve mozaikleri sosyal statü ve kimliklerinin inşasında kullandığına işaret eder. Son olarak Doliche antik kenti Yamaç bazilikasında yer alan mozaikler, Hristiyanlığın yükselişe geçtiği döneme aittir ve mozaikler konutlar yerine dönemin en önemli kamu binalarından olan bazilikada kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık, sosyal kimlik, Kommagene Bölgesi, mozaikler

THE RELATIONSHIP OF SOCIAL IDENTITY AND MOSAICS IN THE COMMAGENE REGION

Abstract

The purpose of this research is to describe the culture and life of the cities of the Commagene region through the examination of mosaics used as decoration and finishing materials in architecture. The study focuses on mosaics from various periods and structures with various functions from cities in the Commagene region. Samosata and Arsameia on Nymphaios mosaics were used in the palace and ceremonial were luxurious and finely crafted mosaics compatible with the understanding of Western mosaic centers. Other than these two buildings, the absence of other Hellenistic examples in the region can be attributed to the palace's power over the people and the people's low level of welfare. The Roman-era mosaics found in the church and villas in Perre point to a time when the level of welfare rose and people began to utilize mosaics in residences. The mosaic collection of Zeugma villas, demonstrate how the residents used the mosaics to build their social standing and identities. Finally, the mosaics in the Terrace basilica of Doliche belong to the period when Christianity was on the rise, and mosaics were used in religious building instead of residences.

Keywords: Architecture, social identity, Commagene Region, mosaics

1. GİRİŞ

Mimarlık sosyal kimliğin inşasında kritik bir rol oynar. İnsanların etkileşimde oldukları mekânlar kullanıcılarına sosyal tanım, statü ve aidiyet kazandırdığından günümüz araştırmacıları için dönemin günlük yaşamı ve kültürü hakkında iyi bir kaynak sağlamaktadır. Bazı araştırmacılar bir yapının stiline sosyal mesajlar taşımakla birlikte duygusal deneyimleri de yansıttığını savunur. Örneğin ev sahipleri, evlerin cephelerini kimliklerini tanımlamada ve kişilik özelliklerini ifade

etmede kullanmışlardır (Nasar ve Kang, 1999: 34). Böyle ele alındığında okuduğumuz mimari dönemin tarz ve eğilimlerinin yanı sıra sembolik bir anlam da taşır. Malzemeler ve yapı stilleri sosyal iletişimin metaforları olarak düşünüldüğünde kişisel stil, yaşam tarzı, sosyo-ekonomik durum hakkında bilgi verecektir (Gifford, 2002: 46; Sadalla ve Sheets, 1993: 170). Mimariden okunan bu kimlik yapının sahibiyle ilgili ve kent olgusu, kent kültürü hakkında önemli ipuçları barındırır. Bundan dolayı bir kentin kimliği, sosyo-kültürel yaşamı, inançları, gelenekleri mimari dokusundan, yapılaşmadan ve kullanılan mekânlardan yola çıkılarak tanımlanabilir.

Bu çalışma Kommagene bölgesi kentlerinin kültür ve yaşayışını mimaride süsleme ve bitirme malzemesi olarak kullanılan mozaikleri inceleyerek betimlemeyi amaçlamaktadır. Kommagene Krallığı, Güneydoğu Anadolu'da Part ve Roma İmparatorlukları arasında kurulmuş bir Hellenistik Dönem devletidir. Bölgenin ılıman iklimi, zengin mineral kaynakları ve verimli toprak özellikleri insan yerleşimi için elverişli koşullar sunar (Karadoğan and Tonbul, 2005: 195; Versluys, 2017: 39). Kommagene krallığının önemli yerleşim birimleri başkent Samosata (Samsat), Perre (Pirin), Arsameia on Nymphaios (Kâhta Çayı kıyısındaki Arsameia), Arsameia on Euphrates (Fırat Nehri kıyısındaki Arsameia), Tharse (Turuş) ve krallığın yapısına kısa süreli dönemlerde girmiş Zeugma ve Doliche antik kentleridir. Çoğunlukla Euphrates (Fırat) Nehri kıyısına konumlandırılmış kentler mozaik üretimi için oldukça uygun hale gelmiştir. Bu çalışmada Hellenistik döneme ait mozaik örnekleri sunan Samosata ve Arsameia on Nymphaios ile Roma ve Geç Antik dönem mozaikleriyle dikkat çeken Perre, Zeugma ve Doliche antik kentleri incelenmiştir.

2. KOMMAGENE BÖLGESİ KENTLERİNDEN MOZAİK ÖRNEKLERİ

Kommagene bölgesinden Samosata mozaikleri, saray yapısına ait olup, Arsameia on Nymphaios'ta aynı döneme ait mozaikler tören yapılarında

bulunmuştur. Perre' de Roma dönemine ait mozaikler küçük villa yapıları ve kilisede yer almaktadır. Zeugma antik kenti Roma dönemi mozaikleri genellikle villalardadır. Doliche de ise Geç Antik döneme tarihlenen Yamaç Kilisesinin zeminini süslemektedir.

2.1. Samosata ve Arsameia on Nymphaios Hellenistik Dönem Mozaikleri

a

b

Resim 1. a) Samosata kazılarında bulunan ve arşivdeki mozaikler (Y. Tanrıverdi)

b) Samosata büyük salon mozaiği parçası (Salman, 2007: Şek. 165)

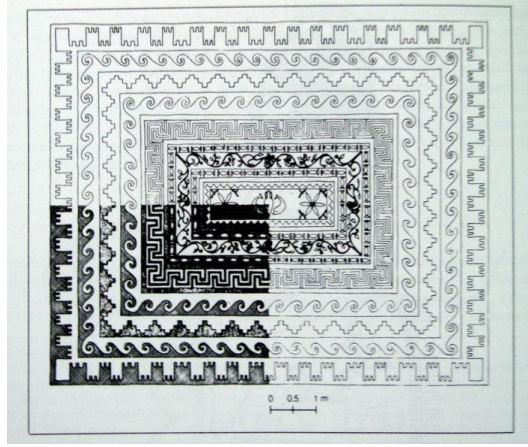
Hellenistik başkent Samosata'nın yerleşimi Kalkolitik döneme kadar uzanır (Özgüç, 1985: 224; Özgüç, 2009: 3-105). Samosata'yı köklü bir yerleşim yeri yapan Fırat Nehri'nin geniş verimli alüvyal ovalar oluşturması ve Fırat vadisi tabanının en geniş noktasında, nehir geçişinin daha güvenli olduğu yerde bulunmasıdır. Samosata mozaikleri, I. Antiokhos'un babası I. Mithridates Kallinikos döneminde inşa edildiği düşünülen sarayda bulunan ve Geç Hellenistik döneme ait 1978-1987 yılları arasında Nimet Özgüç başkanlığında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan mozaiklerdir. Saray, akropol kazılarında bulunan en görkemli yapıdır fakat yapıya ait mozaikler günümüze sınırlı sayıda ulaşmıştır (Zoroğlu, 2000: 75-83, Res. 1). Bu mozaiklerden sadece 1 no.lu ana salonun merkez paneli Adıyaman Müzesi'nde sergilenirken, diğerleri Müzenin deposunda koruma altına alınmıştır.

Resim 2. Samosata Sarayından Balıklı Oda Mozaïği, Adıyaman Müzesi (Salman, 2012: 189- Res. 1)

Oldukça iyi durumda korunmuş olan bu mozaikte siyah bir zemin üzerinde balık tasvirleri vardır (Res. 2). Merkezin kenarları gülkurusu monokrom bir bantla belirlenmiş, bordüre doğru büyüyen taş ölçüleri dönemin Hellenistik mozaikleriyle uyumludur. Samosata mozaikleri stil olarak bu Çağ'daki başta Pompeii (Dunbabin 1999: Res. 57) ve Delos (Dunbabin 1979: 268) olmak üzere batıdaki bazı merkezlerin mozaikleriyle benzerdir. Özellikle sivri dipli ticari amphora ve yunus balıklarının yer aldığı deniz içi manzarası, Hellenistik Dönem sanatında sıkça kullanılan sahnelerdendir. Bundan dolayı Samosata saray mozaiklerinde yerel etkilere rastlanmaz (Salman, 2012: 195).

Saraylar kullanıcıları göz önüne alındığında domestik ve kamu binalarına göre daha lüks ve ince işçilikli yapılarıdır. Bölgede Arsameia on Nymphaios dışında Hellenistik dönem mozaiklerinin olmaması bu savı desteklemektedir. Mozaikler sadece krallığın başındakilerin konutunda görülmektedir. Bu mozaiklerde yerel bir mozaik anlayışı yerine batıda kullanılan mozaiklerle uyumlu motif ve işçilik tercih edilmesi yönetimin batıdaki yönetimlerle benzer yaklaşımlar içinde olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Resim 3. Arsameia on Nymphaios Tören Salonu I Mozaïği (Dörner, 1999: Res. 56)

Mozaikteki tesseralar incelendiğinde en önemli ayrıntı merkez panelin ve onu çevreleyen 20cm'lik alandaki tesseraların büyüklüğünün bir santimetreden az olmasıdır. Balıkların gözü ve dışında bu ölçü iki milimetreye kadar düşer. Daha fazla tessera ile detay artacağından Samosata mozaiklerinde yüksek bir işçilik bulunduğu söylenebilir. Bölgenin diğer merkezlerinde yer alan mozaiklerde bu kadar küçük tessera nadiren rastlanır. Bunun sebebi ise mozaiklerin devrin en önemli binası olan saray yapısında bulunmasından olmalıdır. Yapının sahibinin ekonomik durumu ve yönetsel gücü mozaığın kalitesine yansımıştır. Ayrıca bölgedeki diğer kamu ve benzeri yapılarda mozaığe rastlanmadığı için o dönem en önemli yapının saray olduğundan ve sarayın halk üzerindeki hâkimiyetinden bahsedilebilir.

Samosata'daki kurtarma kazıları sonrasında höyük sular altında kaldığından Hellenistik dönem sonrası mozaiklerine ait örnek yoktur. Ancak Zeugma Roma dönemi mozaik örneklerinin ikisinde Samosata'lı usta Zosimos'un imzasının bulunması (Başgelen ve Ergeç 2000: 45) bir mozaik atölyesinin varlığına ve

Samosata'nın Roma döneminde mozaik üretiminde bulunduğuna işaret etmektedir.

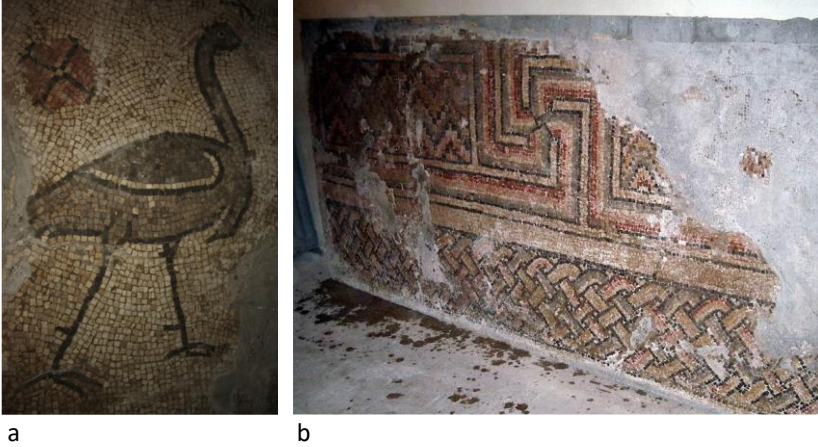

Resim 4. Arsameia on Nymphaios Tören Salonu I Mozaiği (Dörner, 1999: Res. 56)

Kommagene'nin diğer Hellenistik Dönem mozaik örnekleri kral ve onun ailesine ait bir "Hierotheison" yani kutsal mezarlık bölgesi olan Arsameia on Nymphaios'tadır. Buradaki mozaikler platonun batı tarafındaki Hellenistik Dönem tören mekânlarında bulunmuştur. Bulunan iki tören odasının zeminleri mozaik döşeme ile kaplıdır (Res. 3-4). Mozaik döşemelerin hiç biri tam olarak ele geçmemiş olmasına karşın, parçalar halinde ele geçen bordür motifleri dönemin anlayışıyla ve Samosata mozaikleriyle uyumlu olduğu görülmüştür. Merkez panel (emblema) kısmında nasıl bir sahne olduğu bilinmese de, olasılıkla yunus balıklı bir sahnenin olabileceği belirtilmektedir (Bingöl 1997: 106–107). Bölgede Samosata ve Arsameia dışında Hellenistik dönem mozaiklerine rastlanmamıştır. Saray ve dini tören alanlarında mozaik kullanımı bu yapıları diğerlerinden ayırıp daha görkemli ve özenli bir noktaya taşır. Kommagene yönetimi güç ve zenginliğin göstergesi olarak yorumlanabilecek ve batıyla uyumlu saray binasının yanında, dinsel ritüelleri de önemsemiş, ancak genel anlamda krallığın dinsel

yapılarında değil, kraliyet ailesine ait kutsal mezarlık bölgesindeki tören alanlarında mozaik kullanmıştır. Buradaki törenlerde yapılması gerekenler yine Arsameia 'da yer alan Grekçe bir yazıtla belirlenmiştir (Dörner, 1999: 155-160). Halkın Grekçe konuşmadığı bilindiğinden (Özgüç, 2009: 148) bu yazıt sadece seçilmiş din adamlarına krallar için yapılacak dinsel törenleri tarif etmektedir.* Bundan dolayı Kommagene Krallığı'nda özellikle I. Antiokhos döneminde halkçı bir anlayıştan ziyade, kendilerini yarı tanrı olarak niteleyen bir yönetim anlayışından bahsedilebilir.†

2.2. Perre Roma Dönemi Mozaikleri

(Salman, 2007: Res. 11)

Perre antik kenti Adıyaman şehir merkezine 5 km uzaklıkta bulunan Kommagene bölgesinin en önemli şehirlerinden biridir. Kent, Melitene'yi

* I. Antiochos'un inşa ettirdiği Nemrut Dağında benzer bir Grekçe yazıt tahtların arkasına işlenmiş ve Nomos diye adlandırılmıştır. Bu yazıtta kralın kendisi için verilecek törenler din adamlarına tarif edilmiş ve aksatılması durumunda öldükten sonra Tanrıların yanına çıkacak olan yarı-tanrı kralın lanetinden bahsedilmiştir.

† Yarı-tanrı kral anlayışı I. Antiochos'tan sonra devam etmemiş, özellikle Nemrut dağında tören yapılmamış olması, haleflerinin bu anlayışı devam ettirmediğini gösterir.

(Malatya) Samosata 'ya bağlayan yol üzerinde bulunması nedeniyle jeopolitik açıdan önem taşır. Bugün Örenli (Pirin) Mahallesi'nde bulunan antik kentten çıkarılan mozaiklerin bir kısmı Adıyaman Müzesi'nde sergilenmektedir (Res. 5). Mozaik döşemeler Bizans dönemine kadar devamlılık göstermekle birlikte, mozaiklerin çoğu Roma Dönemi'ne aittir (Eraslan vd., 2010).

Resim 6. Perre Kilise yapısı mozaik detayları (Y, Tanrıverdi)

Çok renkli olan mozaikler bölgede yer alan Roma mozaikleriyle uyumludur, ancak çoğunlukla mitolojik konulardan ziyade açık alanda hayvan ve avlanma sahnelerine rastlanmaktadır (Salman, 2007). Modern köy merkezi, nekropolis ve nekropolün doğu ve güneyindeki kırsal nitelikli yerleşim birimlerinde 2020 yılı itibariyle Adıyaman Müze Müdürlüğü tarafından tekrar başlatılan kazılar sonucunda Perre antik kentinin küçük bir geçiş kentinden ziyade yapıları, sulama kanalları ve mozaikleriyle araştırmalar için ümit verici bir Roma kenti olduğu düşünülmektedir. Bölgede Hellenistik dönemde sadece saray ve kralların mezarlarındaki tören alanlarında rastlanan mozaikler Perre antik kentinde villa yapıları, kamu yapılarında ve işlevi henüz belirlenmemiş mekânlarda bulunmaktadır. Ayrıca 2009 yılında Örenli Mahallesi'nin batısındaki kayalık alanda bulunan kilise yapısındaki mozaik çok renkli tesseralarla döşenmiş ve Kuzey Suriye Geç Antik dönem kiliselerinin 3 nefli ortak yapı şemasına uygun şekilde inşa edilmiştir (Tchalenko ve Baccache, 1979; Khoury ve Riba, 2013).

İnce işçilikle ve çok renkli tesseralarla yapılmış mozaığın bordürlerinde geometrik motifler, merkez panelde ise hayvan figürlerinden oluşan betimler tasvir edilmiştir (Res. 6).

Perre'nin genel mimarisi incelendiğinde, kentin batısından güneyine doğru uzanan yerleşime elverişsiz kayalık alanlar taş ocağı, nekropol ve işlik olarak kullanılmıştır (Eraslan vd., 2010: 91-104; Eraslan, 2012: 147). Perre toplumu bu alanları yukarıda belirtildiği gibi farklı işlevlerde kullanmıştır. Çok renkli mozaiklerin bulunduğu yapılar bölgenin ekonomik olarak iyi bir durumda olduğu, kullanıcıların genel Roma mimarisi anlayışını konutlarında yansıtmak istediklerini göstermektedir. Kentte bulunan kilise yapısının mimarisi ve yüksek işçilikli mozaiği bölgenin diğer mozaiklerinde olduğu gibi Kuzey Suriye mozaikleri özellikleri taşımaktadır. Bu da genel anlamda dönemin modasının bölgesel bir bütünlük içinde olduğunu, dolayısıyla Perre'nin de buna uygun bir noktada olduğunu gösterir.

2.3. Zeugma Antik Kenti Roma Dönemi Mozaikleri

Kıyılarında yaşayanların nezdinde geçilmezi temsil eden, korkulan ve saygı duyulan Fırat Nehri iki yerde geçit vermiştir. Bu geçitlerin birisi Samosata, diğeri Zeugma antik kentidir (Ergeç, 2006). Kent Roma döneminde askeri bir üs olarak kullanıldığından MS 1. ve 2. yüzyılda altın çağını yaşamıştır. Bu dönemde sivil ve resmi yapılarda görülen gösterişli mozaikler, toplumun zenginlik ve refah düzeninin bir yansıma olarak değerlendirilmiştir. (Başgelen, 2000: 12). Zeugma antik kenti Euphrates nehrinin hemen kıyısında kurulduğundan suyun kent kültüründeki yeri oldukça büyüktür. Otuz sene kadar Kommagene yönetimine girmiş olan kent Kommagene bölgesi kültüründen etkilenmemiştir (Blömer ve Winter, 2011: 304). Zeugma'da en önemli mozaikler sivil yapılarda yer almaktadır (Res. 7). Samosata ve Arsameia'nın Hellenistik dönem kamusal yapılarında görülen mozaikler, Roma dönemi Zeugma'sında toplumun sivil

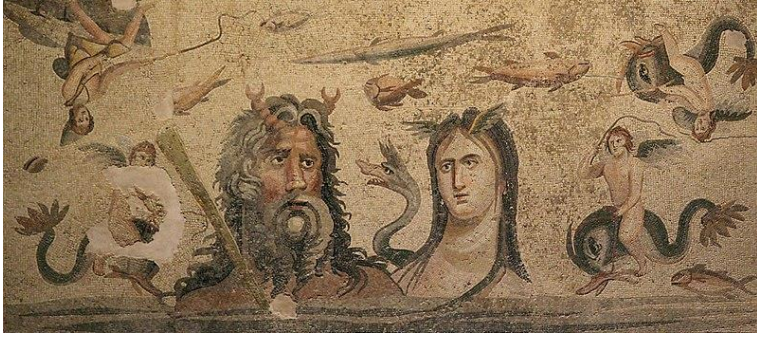
yapılarını içine alacak şekilde yaygınlaşmıştır. Bu da Zeugma toplumunun sosyal, ekonomik ve kültürel anlamada gelişmişliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Resim 7. Zeugma Villası (Online, Erişim tarihi 19.12.2022

<http://zeugmamozaimmuzesi.blogspot.com/2017/01/zeugma-hakkinda.html>)

Zeugma en iyi Roma şehirlerinde olan hemen her şeye sahip olmasıyla antik Roma yaşamının ve yerleşimlerinin iyi bir örneğidir. Öncelikle şehir kader tanrıçası Tykhe'ye adanmış bir tapınağın bulunduğu bir akropole sahiptir. Akropolden aşağı Fırat'a doğru uzanan yamaçlarda villalar yer alır (Başgelen, 2000: 11; Ergeç, 1995: 3). Zeugma'daki konutların büyük bölümü, MS 1. yüzyıldan MS 3. yüzyıl ortalarına kadar bir dönemde kullanım görmüş ve planları az da olsa değişikliğe uğramıştır. Girişleri kuzeye bakan konutlar Yunan ve Roma mimarisinin bir sentezi şeklindedir. Bunun sebebi kışın soğuktan çok yazın sıcağından korunmaktır (Görkay, 2012: 8). Fırat kıyılarına inen yamaçlar yatay ve dikey kıvrımlar yapmış, iskân alanını genişletmiş ve bu sayede Fırat manzarasına bakan, rüzgârları içine alan konutlar oluşmuştur.

Resim 8. Zeugma Havuz mozaïği, Okeanus ve Tethys (Online, Erişim Tarihi 28. 12. 2022, Wikipedia)

Villalar bir peristilin[‡] çevresine yerleştirilmiş odalardan oluşmaktadır. Odaların kapı ve pencereleri hem temiz hava hem de ışık alması için bu peristile açılmaktadır. Serinlemek için küçük sığ havuzlar inşa edilmiş ve mozaik zeminlerle döşenmiştir. Havuzlarda kullanılan mozaikler deniz ve nehirlerle ilgili tanrılar veya Fırat nehrinde yaşadığına inanılan deniz canlılarıyla süslenmiştir (Görkay, 2012: 12). Sütunlu avlu etrafında yemek, dinlenme, oturma vb. odalar yer alır ve fonksiyonlarına ve ağırladıkları misafirlere göre mozaiklerle bezenmiştir. Mozaiklerde kullanılan temalar, ev sahibinin entelektüel düzeyi, kişisel zevki ve beğenileri hakkında fikirler verir. Suyla ilişkili kısımlarda, deniz canlıları ve deniz tanrıları kullanılırken, yatak odalarında aşk ve düğün temaları seçilmiştir. Görkay (2012: 15), örnek olarak mozaiklerde kullanılan semitik bir kadının ev sahibinin kökeniyle alakalı olabileceğini vurgular. Misafir ağırlanan Andron isimli odalarda o dönemin tanrıları ve mitolojik sahnelerini görülebilir ve mozaïğin şekline göre odanın yerleşimi hakkında bilgi almak mümkündür. Kline olarak isimlendirilen arkalıksız koltuklar, mozaik tabanı “U” şeklinde çevrelemekte, misafirler bu klinelerden mozaïğin merkezi panelinde yer alan sahneyi izleyebilmekteydiler.

[‡] Peristil: Kolonlarla çevrili avlu, iç bahçe

Genellikle 6-13 arası renk ve tonları kullanılan mozaiklerde malzemeler Fırat nehri ve yakın çevreden sağlanmıştır (Tanrıverdi, 2016: 223). Renklerin yetersiz kaldığı durumlarda renkli cam kullanılmış ve daha dinamik ve canlı mozaikler elde edilmiştir. Renkli cam kullanımı ekonomik anlamda daha maliyetli olduğundan Zeugma konutlarında daha gerçekçi mozaikler elde etmek için kullanılmış, konut sahiplerini sosyal statülerini güçlendirmek için yeni mozaik döşemeler yaptırıp konuklarını ağırlamıştır.

Resim 9. Achille Sykros Adasında-Sığ havuz mozaïği, Eros ve Psykhe Mozaïği-Yatak odası mozaïği (Ergeç, 2006)

2.4. Doliche Geç Antik Dönem Mozaikleri

Uzun yıllar Doliche Antik Kenti, Güneydoğu Anadolu'nun Zeugma ve Samosata gibi önemli kültür merkezlerinin yanında önemsiz görülmüştür.[§] Ancak 2001 yılından itibaren Jüpiter Dolichenus'un Dülük Baba Tepesi'ndeki kutsal alanında ve 2015 yılından itibaren kent alanında yapılan araştırmalar, kentin Hellenistik dönemden Orta Çağ'a kadar önemli bir merkez olduğunu göstermiştir. Tanrı Jüpiter Dolichenus'un evi olan Doliche, dini bir merkez olarak önemli bir rol

[§] Doliche ile ilgili eski yazılı kaynaklardaki belgelerin derlenmesi için: Cellini, 1996: 21–24, 35–40.

oynadığından Erken Hristiyanlık döneminde de önemi devam etmiştir (Blömer ve Winter, 2012). Bu durum, Keber Tepe'nin güney yamacında MS 4. yüzyıla ait bir bazilikanın keşfiyle vurgulanmıştır. Üç nefli bir bazilika olarak tasarlanan kilise, Perre Kilise yapısı gibi Kuzey Suriye Geç Antik kiliselerinin ortak yapı şemasını takip etmiştir (Tchalenko ve Baccache, 1979; Khoury ve Riba, 2013). Bununla birlikte farklı zaman dilimlerinde bazilikada çeşitli inşaat ve yenileme çalışmaları yapılmış, mozaik döşeme de bu yenilemenin izlerine rastlanmıştır.

Resim 11. Doliche Yamaç Bazilikası Apsis mozaïği (Y, Tanrıverdi)

Yapıdaki eklemeler; orta nefteki mozaïğin üstüne yeni bir mozaik tabanın inşa edilmesi, kuzey nefin kapatılarak odalara dönüştürülmesi, apsinin yükseltilmesi, yeni odaların ve bema'nın** eklenmesi şeklinde gözlemlenebilir. Orta nefte bulunan mozaik üzerine yeni bir taban inşa edilmesinin gerekçesi açık değildir. Mozaik taşları, motifleri ve boyutları üzerine yapılan çalışmada iki taban arasında 20-30 yıllık bir fark saptanmıştır (Tanrıverdi, 2022). Hazırda bulunan bir

** Bema: Erken Hristiyan döneminde kilise önde gelenleri için ayrılmış ve normal halkın girişinin yasak olduğu, normal zeminden yüksekçe konumlandırılmış platformdur. Detaylı bilgi için Loosey, 2012.

taban üzerine yenisinin yapılması, bölgenin dini bir merkez olarak önem kazanması ve bağış almasıyla alakalı olabilir. Yapıdaki değişim aşamaları mozaikler üzerinden saptanmaya çalışılırsa, apsinin basamaklarının altında bir mozaik tabanın bulunması yapının ilk halinde apsinin zeminde olduğunu göstermiştir. Bu şekilde mozaik döşeme yapıdaki mimari değişimin izlerini ortaya koymada önemli bir referans olmuştur.

Resim 12. Portiko mozaiği parçası (Y, Tanrıverdi)

Apsinin son halinde (önceki safhalara kıyasla) oldukça ince işçilikli bir mozaik karşımıza çıkar. Mozaikte Nilotik^{††} bir sahne ve balıklar işlenmiştir. Ayrıca o coğrafyada daha önce karşımıza çıkmamış bir adet karides de bulunmaktadır. Yapıda yenilemeler devam etmiş, apsinin yanına ek odalar eklenmiş bu kısımlar neflere ve apseye kıyasla estetikten uzak daha fonksiyonel mozaiklerle bezenmiştir. Bu kısımda iki ya da üç renkli, motifsiz ve 1-2 cm büyüklüğünde gelişigüzel dizilmiş tesseralar bulunmaktadır. Buradan yola çıkarak bu

^{††} Yunanlar ve Romalılar için Nilotik sahneler Mısır'ı ve onun manzaralarını temsil etmektedir.

bölümlerin depo ya da çalışanların kullandığı küçük odalar olduğunu düşünülebilir (Tanrıverdi, 2022: 80-81). Ayrıca orta nefte ikinci safhada yapılmış mozaik tesseraları ve taş büyüklükleri, kuzey neftekilerle uyum içerisindedir. Böylece kuzey nef mozaikleriyle orta nef ikinci evre mozaığının çağdaş olduğu ileri sürülmüştür.

Güney tarafında tahribat yoğun olsa da, bu kısımda portiko mozaığının küçük bir kısmı ele geçmiştir. Mozaikte kullanılan motifler ve taş büyüklükleri incelendiğinde bu kısmın da apsis yenilenme dönemiyle çağdaş olduğu söylenebilir (Tanrıverdi, 2022: 79). Muhtemelen Doliche dini anlamda önem kazandıkça yapıda yenilemeler ve eklemeler olmuş daha incelikli mozaikler yapılmış, kimi zaman da mevcut iyi durumdaki bozulmamış mozaığın üzerine yenisi yapılmıştır. Buradan yola çıkarak kent kültüründe dini yapının öneminden ve bu yenilemeler masraflı olacağından gelen bağışların yüksek seviyede olmasından bahsedilebilir. Ayrıca kiliselerde sadece bölgede en önemli bazilikalarda bema inşa edilmesinden yola çıkılarak (Loosely, 2012), bu kilisedeki bema yapısı ve üzerinde 10 cm²'lik alanda yer alan 250 den fazla tessera yerleştirilerek yapılan mozaik uygulaması, bu yapının önemini vurgulamakta dikkat çekicidir.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sosyal kimliğin inşasında mimarlığın rolü çoğu araştırmanın konusu olmuştur. Belirli bir döneme ait mimari özellikler barındıran yapılar dönemin günlük yaşamı ve kültürüyle şekillenir. Yapılarda kullanılan stil, malzemeler ve uygulamalar dönemin tarz ve eğilimlerinin yanı sıra kişisel stil, yaşam tarzı ve sosyo-ekonomik durum hakkında bilgi vermektedir. Bu bağlamda çalışmada Kommagene bölgesi kentlerinin kimliği, sosyo-kültürel yaşamı, inançları ve gelenekleri, yapılarda bitirme malzemesi olarak kullanılan mozaikler incelenerek betimlenmeye çalışılmıştır. Bu kentlerden farklı dönemlere ve yapılara ait

mozaikler incelenmiş olup, Samosata ve Arsameia on Nymphaios kentlerinden Hellenistik Dönem saray ve tören alanları mozaikleri; Roma Dönemi'ne ait olarak da Perre'den villa ve kilise mozaikleri, Zeugma kentinden villa mozaikleri ve Doliche antik kentinden Yamaç Bazilikası mozaikleri değerlendirilmiştir.

Samosata ve Arsameia on Nymphaios mozaikleri Hellenistik dönemin en önemli yapılarında kullanılmış, krallık konutu ve kral mezarlarında yer alan tören alanlarında bulunmuştur. Batıdaki mozaik merkezlerinde kullanılan motiflerin seçildiği bu seçkin mozaikler oldukça detaylı ve ince işçiliktir. Yerel bir unsur barındırmayan bu mozaikler Kommagene kralı I. Antiokhos'un yönetim anlayışıyla uyum içerisindedir. Bu da Hellen yönetim tarzının bir tezahürü olarak yorumlanabilir. Ayrıca mozaiklerin sadece krallığa ait yapılarda bulunması ve halk konutlarında görülmemesi, oldukça lüks bir malzeme olması ve sadece krallığa özgü olmasındandır. Yönetim anlayışında önde gelen halktan ziyade krallıktır. Samosata yerleşimi Atatürk Barajı inşa edildikten sonra sular altında kalmış ve bu nedenle diğer dönemlere ait mozaikler ele geçmemiştir. Yine de Zeugma'da bulunan mozaiklerde Samosata'lı ustaların imzası bulunduğundan bölgede üretimin devam ettiğini düşündürmektedir.

Perre mozaikleri, Roma dönemine aittir. Küçük çaplı villalarda ve kilisede yer alan mozaikler geometrik motifler ile yapının kimliği ile ilişkili olarak da hayvan ve doğa tasvirleri içermektedir. Kilise mozağinde oldukça detaylı ve çok renkli bir mozaik bulunması Perre kentinin sadece bir geçiş kenti olmasından ziyade önemli bir Roma kenti olduğunu düşündürür. Kazıların devam etmesi ileriki dönemlerde bu kenti ve yaşayışını daha net ortaya koyacaktır.

Zeugma kenti, şehir yapısı, binaları ve lüks villalarıyla oldukça ihtişamlı bir hayatı gözler önüne serer. Bu zengin ve jeopolitik önemi olan kent bir Roma kentinin gerektirdiği her şeye sahip olmasının yanında, sosyo-kültürel olarak da oldukça yüksek bir seviyededir. Fırat manzaralı villalar zenginliğin yanında, oldukça iyi

düşünülmüş bir mimariye dikkat çeker. Kentte sıcak iklim ve susuzluk gibi problemler için mimari çözümler önerilmiştir. Stil ve işçilik göz önünde bulundurulduğunda dünyanın en zengin koleksiyonlarından biri olan Zeugma mozaikleri, ev sahibinin kültürel ve entelektüel yaklaşımı hakkında bilgiler verirken aynı zamanda sıcak iklimde serin iç mekânlar yaratmıştır. Mozaiklerdeki konular yer aldıkları mekâna göre seçilmiştir. Havuzlarda deniz tanrıları, Fırat nehrinden canlılar ve suyla ilişkili temalar yer alırken, yatak odalarında mitolojik aşk sahneleri, misafir ağırlanan odalarda ise Dionysos başta olmak üzere, Tanrı ve Tanrıçalara ilişkin mitolojik sahneler yer alır.

Tanrı Jüpiter Dolichenus'un evi olan Doliche dini bir merkez olarak çok uzun yıllar önemli bir rol oynamıştır. Keber Tepe'nin güney yamacında MS 4. yüzyıla ait bir bazilikanın keşfi Erken Hristiyanlık döneminde de önemini koruduğunu göstermektedir. Üç nefli bir bazilika olan yapı çeşitli inşaat ve yenileme aşamaları geçirmiştir. Farklı zaman dilimlerine ait mozaik tabanlar ve eklemeler bu değişimlerin izlerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Orta nefte kullanılan bozulmamış mozaığın üzerine yenisinin inşa edilmesi, kuzey nef tarafının odalara bölünmesi, apsisin farklı dönemlerde yükseltilmesi dikkat çekici değişimlerdir. Orta nefte iki evrede yer alan mozaikler stil olarak uyumlu ve yakın dönem aralıklarında yapılmıştır. Kilisenin Hristiyanlık döneminde önemli bir bina olduğu ve bu değişimler masraflı olduğu için iyi fonlarının bulunduğu düşünülebilir. Apsisin zemininde bir mozaığın üzerine inşa edilen yükseltilmiş apsis de sonradan eklenmiş olmalıdır. Yenilenmiş halindeki mozaik oldukça detaylı çok renkli balıkların yer aldığı yüksek işçilikli bir mozaiktir. Sonradan eklenen odalarda motifsiz düz mozaikler oraların depo vb. işlevler için kullanıldığını gösterir. Ayrıca 6. yüzyıldan sonra eklenen bema yapısı, yapıyı bölge için oldukça özel kılmış olmalıdır. Burada yer alan mozaikteki tesseralar tüm yapı içindeki en küçükleridir ki bu da mozaığın detaylı ve ince işçiliğini gösterir. Buradan yola çıkarak Doliche'nin Hristiyanlıktaki yeri yorumlanabilir ve

ayrıca dinin dönemin yönlendirici unsuru olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bununla birlikte Roma dönemine kıyasla konutlar yerine dinsel yapılar hem mimari hem de mimari süsleme açısından öne çıkmış olduğu anlaşılır.

Sonuç olarak bu çalışmada Kommagene bölgesinden çeşitli dönemlere ait farklı işlevli yapılardaki mozaikler incelendiğinde dönemin yaşayışı, kültürü, sosyo-ekonomik durumu hakkında bilgiler edinilmiştir. Mimaride bitirme ve süsleme malzemesi olarak kullanılan mozaikler, estetik değerlerinin yanında sosyal ve kültürel mesajlar da taşıdığından buldukları dönemin atmosferini yansıtmada başarılı olmuşlardır. Örneğin Roma dönemi konutlarında mitolojik sahnelerin mekânın amacına göre seçilmiş ve kullanılmıştır. Daha sonra dini yapılarda paganizmin mitolojik konular yerine Hıristiyanlık inancı ile ilişkili cennet tasvirleri yapılmıştır. Bu sonuç hem dini hem de din ile ilişkili oluşan yeni kültürün bir göstergesidir. Ayrıca mozaiklerin renk ve boyutlarından çağdaşlarını tayin etmek ve binanın hangi dönemine ait olduklarını bulmak da mümkündür. Bu sebeple, bulunan mozaikler arşivlenmeli ve korunması sağlanmalı; sahip oldukları değerleri kaybetmeden varlıklarını sürdürebilmeleri için dönemin kültürel yapısıyla birlikte değerlendirecek interdisipliner çalışmalarla pekiştirilmelidir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç olmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Başgelen, N. (2000). Fırat üzerindeki Seleukeia'dan Zeugma-Belkıs'a. *Arkeoloji ve Sanat*. 22: 98, 10-19.
- Başgelen N. ve Ergeç, R. (2000). *Belkıs/Zeugma, Halfeti, Rumkale A Last Look at History*, İstanbul.
- Bingöl, O. (1997). *Malerei und mosaik der antike in der Turkei*. Mainz am Rhein.
- Blömer, M. ve Winter, E. (2011). Kommagene: Toros ve Fırat Arasındaki Tanrılar Ülkesi. İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
- Blömer, M. ve Winter, E. (2012). (eds.), Iuppiter Dolichenus: Lokalkult und Reichsreligion im Vergleich, *Orientalische Religionen in der Antike 8*, Tübingen
- Cellini, G. A., (1996). Les sources littéraires sur Iuppiter Dolichenus et Iuppiter Heliopolitanus, in: Gloria M. Beilelli and Ugo Bianchi (eds.), *Orientalia Sacra Urbis Romae: Dolichena et Heliopolitana, Studia Archaeologica 84*, 19–55.
- Dunbabin, K.M.D. (1979). Technique and Materials of Hellenistic Mosaics. *AJA* 83/3, 265-267.
- Dunbabin, K.M.D. (1999). *Mosaics of the Greek and Roman World*. Cambridge
- Dörner, K.F. (1999). *Nemrud Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları*, Vural Ülkü (çev.), Ankara.

- Eraslan, F., Özman, R., Şancı, F., Arslan, M., Karaca, M. N., Alkan, M. (2010). "Perre Antik Kenti Nekropol Alanı 2007 Yılı Kazı ve temizlik Çalışmaları", *17. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Ankara, 91-104.
- Eraslan, F., (2012). "Die Antike Stadt Perre und ihre Nekropole." In *Gottkönige am Euphrat. Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, edited by J.Wagner. Mainz, 146-150.
- Ergeç, R. (1995). Belkıs-Zeugma'da bir Roma villası ve taban mozaikleri. *Arkeoloji ve Sanat*. 17: 66, 2-10.
- Ergeç, R. (Ed.). (2006). Zeugma Gaziantep Müzesi Belkıs-Zeugma ve Mozaikleri. Sanko Holding.
- Gifford, R. (2002). *Environmental psychology: principles and practice*. Canada: OptimalBooks.
- Görkay, K. (2012). Zeugma Roma dönemi konutları. *Arkeoloji ve Sanat*. 141, 7-17.
- Karadoğan, S. vüçe Tonbul, S. (2005). Adıyaman Havzasında Kuvaterner'deki Doğal Ortam Koşullarının Yerleşmelerin Dağılışı ve Diğer İnsan Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri. *Türkiye Kuvaterner Sempozyumu (TURQUA)*, V: 191-204.
- Khoury, W. ve Riba, B., (2013). Les églises de Syrie (IVe-VIIe siècle). Essai de synthèse, in: Françoise Briquel-Chatonnet (ed.), *Les églises en monde syriaque*, Études Syriaques 10, Paris, 41-84.
- Loosely, E., (2012). *The Architecture and Liturgy of the Bema in Fourth- to-Sixth-Century Syrian Churches*, Leiden.

Nasar, J. L., & Kang, J. (1999). House style preference and meanings across tastecultures. *Landscape and Urban Planning*, 44, 33-42.

Özgüç, N. (1985). Samsat 1984 Yılı Kazıları. 7. *KST I*, 221-227.

Özgüç, N. (2009). *Samsat: Sümeysat, Samosata, Kumaha, Hahha, Hahhum: Bir başkent ve kalenin uzun yaşamının 6000 yıllık döneminden kesitler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sadalla, E. K., & Sheets, V. L. (1993). Symbolism in building materials: Self presentational and cognitive components. *Environment and Behavior*, 25(2), 155-180.

Salman, B. (2007). *Orta Euphrates mozaikleri ışığında edessa ve samosata mozaikleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

Salman, B. (2012). Kommegene ve Suriye Bölgesi mozaiklerinde yerel özellikler ve yabancı etkiler: Karşılaştırmalı bir değerlendirme. *Journal of Mosaic Research*, (5), 187-200.

Tanrıverdi, Y. (2016). *Variations in Sizes, Shapes, Materials and Colours of Mosaic Tesserae in the Southeastern Anatolia Region*. Unpublished Phd Thesis, METU, Ankara.

Tanrıverdi, Y. (2022). Variations in Shape and Colour of Tesserae in the Mosaics of the Terrace Basilica at Doliche. *Exploring urbanism in ancient North Syria: Fieldwork in Doliche 2015–2020*, 1, 63.

Tchalenko/Baccache (1979). *Églises de village de la Syrie du nord*, Paris.

Versluys, M. J. (2017). *Visual Style and Constructing Identity in the Hellenistic World: Nemrud Dağ and Commagene under Antiochos I*. Cambridge University Press.

Zoroğlu, L. (2000). Samosata. Ausgrabungen in der kommagenischen Hauptstadt, J. Wagner (ed.), *Gottkönige am Euphrat: Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene*, 75-83.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Architecture is crucial in the formation of social identity. The daily life and culture of a particular era have an impact on the architectural aspects of certain constructions. The building's style, materials, and applications will reveal information about the period's style and trends, as well as personal style and socioeconomic status. As a result, the architectural texture, construction, and spaces can define a city's identity, socio-cultural life, beliefs, and traditions. This study aims to describe the identity, socio-cultural life, beliefs, and traditions of the cities of the Commagene region by investigating mosaics which are used as finishing materials in the buildings.

Mosaic Examples from the Cities of the Commagene Region

Samosata and Arsameia on Nymphaios Mosaics

Samosata and Arsameia on Nymphaios mosaics were found in the palace and ceremonial areas of the Hierotheison and were used in the most important structures of the Hellenistic period. These exquisite mosaics are very detailed and finely crafted, with motifs chosen from mosaic centers in the west, especially Pompeii and Delos. One of the scenes frequently used in Hellenistic period art is the sea view with sharp-bottomed commercial amphorae and dolphins. Therefore, local influences are not encountered in the Samosata palace mosaics.

The preference of motifs and craftsmanship compatible with the mosaics used in the west over a local mosaic understanding in these mosaics can be attributed to the management's similar approaches with the western

administrations. The quality of the mosaics reflects the building's owner's economic situation and administrative power. The palace had absolute power over the populace, as evidenced by the absence of mosaics in other public and comparable buildings in the area. In addition to the palace building, the Commagene administration valued religious rituals, but in general, they used mosaics in the Hierotheion rather than common religious buildings. Therefore, in the Commagene Kingdom, a royalist understanding of government could be mentioned rather than a populist understanding at that time.

Perre Roman Period Mosaics

Perre mosaics mostly belong to the Roman Period, even though there is a continuation till Byzantine Period. The mosaics' vibrant colors complement the nearby Roman mosaics, however rather than depicting mythological themes; most of the mosaics feature outdoor, animal, and hunting scenes. Mosaics are found in villas, church and places whose function is unknown in the ancient city of Perre. The mosaic's border features geometric shapes crafted with multicolored tesserae and fine craftsmanship, while the animals on the centre panel are rendered in amazing detail. The structures with multicolored mosaics demonstrate both the region's strong economic status and the owners' desire to incorporate elements of Roman architecture into their dwellings.

Zeugma Roman Period Villa Mosaics

Zeugma is one of the two passes on the Euphrates, through which Alexander the Great passed his army east. The city's heyday was between the 1st and 2nd centuries AD since it served as a military outpost during the Roman era. During this time, the city has a very high standard of living, wealth, luxury buildings, and exquisite mosaics adorning their floors, which is a sign of daily life.

Zeugma villas had small shallow pools that were mosaic-paved for cooling down. The deities associated with the sea, rivers, and/or the sea creatures believed to live the Euphrates are shown on the mosaics used in the pools. Around the colonnaded courtyard are dining, resting, and living rooms that vary in size and mosaic decoration according on the number of guests they will be hosting. The mosaics' themes reveal information about the host's intellectual capacity, aesthetic preferences, and personal preferences. While sea creatures and sea deities are used in the water-related sections, love and wedding themes are chosen for the bedrooms. For example, a Semitic woman used in mosaics may be related to the origin of the host. The deities and mythological scenes of that time can be seen in the rooms called Andron, where guests are hosted.

Doliche Late Antique Period Mosaics

The discovery of a 4th century AD basilica on the southern slope of Keber Tepe shows the importance of Doliche in the early Christian period. Various subsequent construction and restoration phases can be distinguished in the basilica. The construction of a new mosaic on the intact mosaic used in the middle nave, the division of the northern nave into rooms, and the elevation of the apse over time are all notable changes. These changes were costly, it is possible that the church was an essential portion during the Christian era and that it had adequate funds. Given all of the innovations, it is evident that the structure is constantly changing and evolving. From this perspective, the region's place in Christianity can be interpreted, and it can also be concluded that religion is the period's guiding element. In comparison to the Roman period, religious buildings came to the fore instead of residences.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 16 Sayı : 43 Nisan 2023

Yayın Geliş Tarihi: 27.01.2023 Yayına Kabul Tarihi:03.04.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1243573>

Makale Türü: Konferans Bildirisi/ Conference Statement

Atıf/Citation: Akçaoğlu, Z. (2023). Görsel Sanatlar Eğitiminde Hızlı Çizim-Resim Yöntemi ve Öz Denetim. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 341-355.

GÖRSEL SANATLAR EĞİTİMİNDE HIZLI ÇİZİM-RESİM YÖNTEMİ VE ÖZ DENETİM

Zeliha AKÇAOĞLU*

Öz

Görsel Sanatlar eğitiminde önemli bir yeri olan çizim ve tasarım çalışmaları bireyin ifade araçlarının temelini oluşturmaktadır. Bireylerin, bilişsel ve duyuşsal alanda kazanımlarının yanı sıra eleştirel düşünme, sonuç çıkarma, özetleme ve soyutlama gibi becerilerin kazanılmasında da etkili olan sanat eğitimi 'an' da iletişim kurarak gerçekleşebilmektedir. Öğrencilerimizin verimli olabilmeleri için tüm dikkatlerini yaptıkları işe verebilmeleri, "an" ve "şimdiye" odaklanabilmeleri gerekmektedir. Kişinin toplumda işlev görebilmesi için davranışlarını ve duygularını düzenleyebilme becerisine yani öz denetime ihtiyacı vardır. Düzenli bir çalışma disiplini ile öz denetimi kuvvetlendirmek ve duyuş organlarımızın etkileşimli çalışmasını sağlayabilmek temel amaç olmalıdır. Hızlı çizim ve resim çalışmaları, öğrencilerin beraberce bir bütünün parçası olduklarını ve birbirlerine motivasyon sağlayabildiklerini gösterebilmek için bir eğitim yöntemi olarak değerlendirilmelidir. Sorgulayan, eleştirel düşünebilen, özgüvenli ve dünyaya açık bireylerin yetişmesinde katkı sağlayacağı düşünülen, hızlı resim ve çizim yöntemi açıklanmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanat Eğitimi, Çizim, Resim, Hız, Öz Denetim

* Prof., Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü,
zakcaoglu@anadolu.edu.tr, Eskişehir/Türkiye

FAST DRAWING-PAINTING METHOD AND SELF-CONTROL IN VISUAL ARTS EDUCATION

Abstract

Drawing and design studies, which have an important place in Visual Arts education, from the basis of the individual's means of expression. Art education, which is effective in acquiring skills such as critical thinking, deducing, summarizing and abstracting, in addition to the cognitive and sensory acquisitions of individuals, can be realized by communicating in the 'moment'. In order for our students to be productive, they need to be able to focus all their full attention to the work they are doing and focus on the "moment" and the "now". In order for a person to function in society, they need the ability to regulate their behaviors and emotions, that is, self-control. Strengthening self-control with a regular working discipline and enabling our sense organs to work interactively should be the main purpose. Quick drawing and painting exercises should be considered as an educational method to show that students are a part of a whole together and can provide motivation to each other. It has been tried to be explained with examples of fast painting and drawing methods, which is thought to contribute to the growth of will contribute to the growth of inquiring, critical thinking, self-confident and open individuals.

Keywords: Art Education, Drawing, Painting, Speed, Self-Control

1-Giriş

Kişinin duygu, düşünce ve izlenimlerini anlatabilmesi, yetenek ve yaratıcılığını geliştirebileceği eğitim faaliyetlerinin tümü sanat eğitimi olarak düşünülmektedir. Kişiyi yaratıcı düşünceye yönlendirmek bilgi ve görgü kazandırmak, estetik düşünce ve bilinci örgütleyerek bakış açılarını genişletmek sanat eğitiminin amacı olmaktadır. Sanat eğitimi, "...güzel sanatların tüm alanlarını ve biçimlerini içine alan, okul içi ve okul dışı yaratıcı eğitim süreci..." (San,1983:19) olarak düşünülmelidir. Osman Hamdi Bey'in 'Kaplumbağa Terbiyecisi' resminde anlatmak istediği gibi sanat eğitimi zor, o ruhu vermek ise

zaman meselesidir. Özveri gerektirir. Ama imkansız değildir, belki de Barış Acar'ın bu konu ile ilişkili "Ters Dönmüş Bir Kaplumbağa ile Sanat Üzerine Konuşmalar" kitabında bahsettiği gibi "kaplumbağanın dünyanın yükünü sırtında taşıyor olduğu ihtimalini, bakanın bakış açısını hesaba katması gerekliliğini ...görüntüdeki tersliğin bakanın baş aşağı durmasından kaynaklanabileceğini "(Acar,2016:35), kaplumbağanın dünyanın ağırlığı ile hareket etmeye çalışırken aslında denemeye devam ediyor olması, eğitim alma isteğinin devam ettiğini göstermektedir. İnsanlar için eğitim bir hak ve ihtiyaçtır.

Günümüzde dijital ortamlar, insanların sosyal hayatının bir parçası olmaktadır. Eskiden sadece kitaplarda görülebilen sanat eserleri artık internetle bilgisayar ortamında incelenebilmektedir. Sanatçı atölyelerini ve konuşmaları, dijital ortamda rahatlıkla izlenebilmektedir. Birçok farklı bilgi aynı anda hayatımızın içinde bizi yönlendirmektedir. Genç kuşaklar ve içine doğdukları zaman ile bir önceki ya da ondan önceki kuşaklar arası hayatı algılamada büyük farklar oluşmaktadır. Günümüz gençlerinin çoğunluğu anne ve baba bütünlüğü ile aynı ortamda büyümediği için devamlı olarak yer değiştirmek ve bu değişikliğe kendisini uyumlamaya çalışmak zorunda kalmaktadır. Üstelik teknolojinin sürekli gelişimi yanı sıra dünyada neler olup bittiğini bilme isteği akıllı telefonlara bağlı gençlerin gün geçtikçe öz kontrollerini kullanmakta zorlandıklarını göstermektedir.

Bireyin kendisini, duygu ve düşüncelerini kontrol etmesi olarak tanımlanan özdenetim ya da öz kontrol, kişinin bir hedef belirlemesi ve bu hedef doğrultusunda harekete geçebilme kabiliyetini tanımlamaktadır. Son birkaç yıldır psikiyatristler "dikkat-eksikliği hiperaktivite" hastalığının genetik etmenlere bağlı olarak ortaya çıktığı kanısında olsalar da yaşadığımız çağın bize sunduğu çoklu yaşam süreci de bir o kadar etkili olabilmektedir. Zayıf özdenetim mekanizması belli başlı beyin fonksiyonlarından biri olan dikkat

eksikliğini yarattığı düşünülmektedir. Dikkat, özdenetimin vazgeçilmez bir parçası ve bir konu üzerinde odaklanma yeteneği olarak tanımlanabilir. Dikkat eksikliği ya da odaklanamama sorunu günümüzde eğitimin temel problemler arasında olduğu bilinmektedir.

Geçlerin tüm dikkatlerini yaptıkları işe verebilmeleri ve “şu ana” ve “şimdiye” odaklanabilmeleri ancak bire bir iletişim kurarak verilecek eğitim neticesinde sağlanabileceği düşünülmektedir. Eğitimcilerin iyi bir eğitim sunmaları için gençlerin dikkatlerini arttırmanın yollarını, yaratıcı çalışma yöntemleri bularak geliştirmeleri gerekmektedir.

2- Bakmak ve Görmek

Sanat eğitimi almak için gelen öğrencilerin meraklı ve dikkatli olmaları, eğitimin alınmasını kolaylaştırmaktadır. İnsan sevdiği şeyi merak eder, dikkat kesilir. Eğitimde merak motivasyonla, dikkat ise gözlemlerle çoğaltılabilmektedir. Gözlem gözle başlar ancak göz ve beyin koordinasyonu olmadan sürdürülemezdir. Görmek için önce bakmak gerekmektedir. J.Berger “yalnızca baktığımız şeyleri görürüz “(Berger,1986:8) der. Neye bakıp neye bakmayacağımız, baktığımız şeyler neye dönüşür? sorularına J. Berger ‘in cevabı

” bakmak bir seçme edimidir. Bu edinimin sonucu olarak gördüğümüz nesne her zaman elimizle dokunabileceğimiz bir nesne anlamında olmasa da ulaşılabilen bir alana getirilmiş olur...ve kendisini o şeyle ilişkili bir duruma sokması demektir...belleğimizde var olan o şeyle ilişkili tüm kayıtlar birbiri ile bağlantı kurmaya başlar. Bu bağlantılarla zenginleşen nesnenin çok kapsamlı hali bellekte unutulmaz kaydı oluşturur”(Berger,1986:7).

Baktığımız şeye ne kadar çok bakarsak, o şeyle ilgili ip uçları beynimizde daha iyi bir görme oluşturmaktadır. Böylece bakmak ediniminden görmeye başladığımız dünyamıza ulaşırız. Dünyada yolumuzu görerek buluruz. “Bu dünyayı sözcüklerle anlatırız ama sözcükler dünyayla çevrelenmiş olmamızı hiçbir zaman

değiştirmez. Her akşam güneşin batışını görürüz. Dünyanın güneşe arkasını dönmekte olduğunu biliriz. Ne var ki bu bilgi, bu açıklama gördüklerimize uymaz hiçbir zaman” (Berger,1986:7). Bakmakla başlayan görme edimi görünür dünyayı gözlememize yardım ederken gerçekte ne olup bittiğini kavramamızı ve görmemizi de sağlamaktadır.

3-Öz Kontrol

Öz denetim veya **öz kontrol**, kişinin toplumda işlev görebilmek için davranışlarını duygularını ve arzularını düzenleyebilme becerisi olarak tanımlanmaktadır. Psikolojide bazen duygusal öz-düzenleme olarak da adlandırılmaktadır. Öz-kontrol kişinin hedeflere ulaşabilmesinde ve olumsuz olabilecek dürtü/duygulardan kaçınabilmesi için gereklidir. “Kişinin kendisi ve dünya arasında daha iyi, daha ideal uyuma sahip olması için kendini değiştirme ve uyarlama kapasitesi olarak değerlendirilebilir” (Duyan, Gülden ve Gelbal, 2012:20). Düzenli çalışma disiplini geliştirebilmek için öz kontrol sanat eğitimi için önem arz etmektedir. Gereksiz hırslarla zaman kaybetmeden olduğun kişinin yapabileceklerine odaklanarak zamanın gerisinde kalmadan sadece yapmaya çalışmaktır. Farkındalıklarımızı arttırmak, meşgul olmak, hareket halinde olmak, bizim öz kontrolümüzü sağlamak için gerekli davranışlar olmaktadır.

4- Sanat Eğitiminde Hızlı Resim Yöntemi

Resim, fikirlerin ve duyguların belirli estetik niteliklerin yaratılmasıyla iki boyutlu görsel bir dilde ifadesidir. Bu görsel dildeki; şekil, çizgi, renk, ton ve doku gibi öğeler bir yüzey üzerinde hacim, boşluk, hareket ve ışık hissi yaratarak resim oluşturmaktadır. Kendini ifade etmenin en eski biçimlerinden biri olan resim, sözlü anlatımdan önce gelir ve düşünceleri görünür kılmaktadır. Hatta küçük çocukların düşüncesini iletmesine, hissettiklerini ifade etmesine, bilgi oluşturmasına ve dünyalarını anlamlandırmasına izin veren de resimdir.

Resim bir iletişim aracıdır, bir çeşit dildir. Temsil edilen nesnelerin nesnel anlamlarını iletir ve göstergelerin yapılandırılması yoluyla gerçeği aşan yeni anlamları iletmektedir. Fotoğraf da temsil etme gücüne sahiptir. Bu nedenle Türkçe de çokça aynı anlamda kullanılan resim ve fotoğraf kelimeleri birbirlerini ikame etmektedir. Makine yardımıyla görüntü oluşturmaya fotoğraf, insan eliyle görüntü oluşturmaya da resim denir. Her iki yöntemde de kayıt yapılmaktadır. Böylece resim hem bir dil hem de bir kayıt aracıdır. Birçok sanatçı yüz yıllardır resim yaparak kayıt yapmaktadır. Örnek olarak Francisco de Goya'nın "savaşın felaketleri" serisi savaşın acımasızlığının kayıtlarıdır.

Makinenin kaydına karşı insanın kaydı. Makinenin yapamadıklarına odaklanan izlenimci ressam; saatlerce aylarca ya da yıllarca süren resimler yerine günün her saatini kayıt altına aldılar. Gün ışığında, doğal ortamda atölye konforu olmaksızın, geçen zamanın ya da hareket eden ışığın görünümünü yakalayabilmek için hızlı çalışmaktaydılar. Zamanın en kısa birimi "an" ile yarıştılar. Mevsimlere göre değişen ışık kadar an be an değişen görüntüler resimlerin konusunu oluşturmaktaydı. Hızlı olmak, hareket halinde resim yapmak, üstelik geçici şartlara uyum içinde, yine çabuk olmayı gerektirmekteydi. İzlenimcilerle ressamlarla birlikte dünyayı görme ve algılama şeklide değişmiştir. Hız, zaman ve hareket artık fenomenlere dönüşmektedir. Günümüz sanat eğitiminde de akıp giden görünümü fark edip yakalamak eğitimin bir parçası haline gelmektedir.

Hızlı olabilmek tekrarlarla sağlanabilir. Bu durum ilk bakışta otomatik olarak refleksi çizime yönlendirebilir. Aktarılmaya çalışılan hızlı çizim- resim çalışması Sürrealistlerin otomatik resim anlayışındaki kontrol dışı tekrarlardan farklı olarak saniyeler içinde farkındalığın artarak ilerletildiği bir çalışma yöntemidir. Görme edimi, beyin ve göz koordinasyonunun dikkat kesilmesine bağlı olarak çalışmaktadır. Hızlı düşünebilmek, gördüğünün muhasebesini saniyeler içinde

yapabilmek ve hızla harekete geçmek ancak görmekle gerçekleşmektedir. Görme edimini içselleştirmek ise çokça tekrarlarla mümkün olmaktadır.

Günümüzün en önemli kavramı 'Hız' bir cismin birim zamandaki yer değiştirme miktarı olarak tanımlanmaktadır. Bir hareketlinin birim zamanda yaptığı yer değiştirmeyi ifade eder. Yüzeyde hareket eden çizgi de hareket ihtiva ediyor o halde hareketi göstermektedir. Hız eşittir yol artı hız artı zaman olarak formüle edilmektedir. Zamana karşı yapılan bir hareket ya da bir yarış, zamanla yapılan bir yarış olarak düşünülmektedir.

Hızlı resim ve çizim çalışması da zamana karşı yapılan bir yarış gibi stres duygusu vermektedir. Çalışmanın uygulamaları sırasında her 15 dakika da bir ara verilerek tüm öğrencilerin çalışmaları aynı anda görülebilecek şekilde sergilenip üzerinde görüşler ve düşünceler konuşulmalıdır. Olumlu yönler anlatılmaya ve dikkat edilmesi gerekenlerin hatırlatılması gerekmektedir. Konuşma araları sayesinde hızlı çalışmanın yarattığı stres olumlu beyin aktivitesine dönüşerek faydalı hale geldiği düşünülmektedir.

Çizgi noktaların yan yana gelmesinden oluştuğuna göre akıcı olabilmesini sağlamak gerekmektedir. Elin çizgi çizebilmesi ve farklı yönlerde hareketle çizebilmesi dikkat edilmesi gereken en önemli konuyu oluşturmaktadır. Hareketi çizebilmek hızlı çizebilmekle mümkün olmaktadır. Elin yavaş hareketi ancak silgi yardımı ile doğru çizgi çizebilirken hızla atılan bir çizgide neredeyse hiç bozukluk olmadığı da bilinmektedir. Hızlı çalışmada amaç elin rahat hareket eder hale gelmesini sağlamaktır. Rahat hareket etmesini istediğimiz elimizi önce farklı yönlerde çalıştırmamız gerekmektedir. Elimiz beynimizle çalıştığına göre tüm duyu organlarımız çizimi destekliyor demektir. Bu nedenle müzik dinlemek kadar temiz hava solumak, rahat bir şekilde oturmak ya da çizer ve boyar malzemelere dokunmak duyumlarımızı çalıştıracağı düşünülmektedir. Görünür gerçekliğin algılanması duyu organlarımızın duyumsama süreci olduğu

bilinmektedir. Bu sürecin sanatsal düzenleme ilkeleri ile beslenmesinin sağlanması gerekmektedir.

4-1-Hareket ve Zaman

Zaman içinde elimizin hızı gözümüzün hızına yetiştiğinde düşüncelerimiz çizgiler halinde akabilmektedir. Hareket etmek ya da hareketi takip etmek, tüm bunlar için yine göz ve beyin fonksiyonlarına ve zamana ihtiyaç duyulmaktadır. ‘Hız’ günümüzün kavramlarından biri ise diğeri ‘Zaman’ dır. En çok ihtiyacımız olan şeydir. Çocuklar ve gençler zamanı önemsemezler. Yetişkinlere göre daha hızlı hareket edebildikleri için çocukluk çağında zaman yavaş hareket etmektedir. En çok ihtiyacımız olan zamanın bir süresi vardır ve bunu bilmekteyiz.

Zamanı iyi kullanmamız gerekmektedir. Eğitimde hızlı resim çalışmaları ile zaman kazanabiliriz. Dersin ilk yarım saatinde yapılacak hızlı resim ve çizim çalışması sonrası öğrenciler günün geri kalan zamanında motivasyon içinde çalışmaya devam edebilmektedirler. Zamanla elimizin hızı gözümüzün, beynimizin hızına yetiştiğinde ise düşünceler çizgiler halinde akabilmektedir.

Bir motivasyon aracı ve bir çalışma yöntemi olarak sanat eğitiminde hızlı çizim ve resim çalışmasını 1996 yılında Anadolu Üniversitesi, animasyon bölümü öğrencileri ile birlikte uygulaması yapılmıştır. Amaç, saniyeler içinde bütünü görüp hareketi çizebilme yetisi ve disiplini kazandırabilmektir. Hızlı resim-çizim yöntemi ile aynı üniversitenin resim bölümü öğrencilerine uygulama amacı, saniyeler içinde bütünü görüp hareketi çizebilme yetisi yanı sıra, çizgi, renk, doku, mekan, değeri, biçim, motif gibi sanatsal düzenleme öğelerini motivasyon ile deneyimlemelerini sağlamaktır. Hızlı çizim-resim yöntemi öğrencinin yapabileceklerine odaklanabilmesi için dikkatini arttırmayı hedeflerken, duygu ve düşüncelerini ifade edebilmesinin önünü açmaktadır. Roger Malbert’in dediği gibi “Çizim, görsel ifadenin en doğrudan biçimlerinden biridir. Hem insanın

evriminde hem de bireyin gelişiminde kelimenin tam anlamıyla sanatın başladığı yer burasıdır” (Malbert, 2015:9).

4-2-Büyük Resmi Görme

Hızlı resim çalışmaları ile bütünü görmek mümkün olmaktadır. Bütünü görmek büyük resmi görmek olarak adlandırılabilir. Önce tamamı sonra parçaları görmek bir sanat öğrencisinin ilk görevi olmalıdır. Bütünü kavramak zordur. Tüm detaylarıyla üç boyutlu bütünü görmek ve bunu indirgeyerek iki boyutlu düzleme, kağıda aktarmak, kayıt edebilmeyi gerektirmektedir. Bütünü görmek geometri ile indirgeme yapacak bir göz ve beyin işbirliğini gerekli kılar. Bu gerekliliği karşılamak için her ikisini de çalıştıran egzersizler önem arz etmektedir. Egzersizler ile hızlı çizim ve resim çalışması bütünü ve parçalarını hareket halindeyken görmemize yardımcı olmaktadır.

Büyük resmi görmek geniş bakış açısını kullanabilmektir. Dünyayı bütün olarak tüm gerçekliği ile görmemizi sağlayan birlikte yaşadığımız insanlardan başlayarak karşılaştığımız tüm canlılar ve yaşadığımız tecrübeler kadar sanatın tüm alanları tiyatro, sinema, konser vb. görüş alanımızı genişletmektedir. Kuş bakışı , cepheden , 45 derece açıyla görüş açımız çok bakışlı olarak genişlemektedir. Böylece büyük resmi görmemiz an meselesi olmaktadır.

4-3-Tekrar/lar ve Disiplin

Göz, el ve beyin işbirliğini çalıştırabilmek için tekrarlar ve tekrarlamak önemlidir. Tekrarlar için alıştırma nasıl yapılmalı? Bir alçı kalıp heykelden ya da canlı modelden bakarak çalışmalarla mı yoksa bir objeden fincan, elma, sandalye gibi gözleme dayalı ve en doğrusu elde edilene kadar.

Tekrar etme yöntemi ustalardan kopya çalışmaları ile oluşturulabilmektedir. Tekrarlarla elde edilecek disiplin, beceriyi kalıcı hale getirmektedir. Fakat tekrarlanan obje nesnelleştirilemediği sürece ezber olmaktan daha ileriyeye

gidememektedir. Bu durumda sadece taklit olacaktır. 1980 lerden günümüze temellük etmek bir sanat biçimi olarak kabul edilmektedir. Temellük etmek (appropriation) yani kendine mal etmek, bilinen bir eserin tekrar edilmesi olarak kısaca tanımlanabilir. Tekrar, temellük sanat anlayışında da görülmektedir. İçine yerleştirdiği yeni fikir ile karşımıza çıkan sanatçı sanat marketinden malzeme alır gibi sanat tarihinden ödünç aldığı ve tekrar ettiği yapının fikrini değiştirerek yeni bir anlatım oluşturmaktadır. Temellük sanatı ile tekrarlar nasıl bir sanat disiplini oluşturmakta ise sanat eğitiminde de tekrar etme bir sanat eğitimi disiplini oluşturmaktadır.

Tekrarlarla elde edilen disiplinli çalışma sistemi hedeflere ulaşmayı sağlayabilir. Hızlı çalışma yönteminde hareketi hızla çalışırken her bir aşamada, çalışma aslında yine de biricikliğini korumaktadır. Çünkü ‘an’ içinde oluşan ve gelişen bir çalışma yöntemi olarak her bir saniye ve dakikada hareket ve anlam da değişmektedir.

4-4-Müzik Ritim ve Ses

Resim sanatı yansıtmaya çalıştığı görünenin ardındaki gerçeğe ulaşmayı isterken daima müzik yanı başındadır. Nazan İpşiroğlu’na göre müzik dinleyicisi “... bestecinin tınılarıyla yarattığı biçimlerin içeriğini düşüncesinde tamamlıyordu. Ne var ki, öznelcilik giderek ağır bastıkça düşünsel etkinliğin yerini hayal gücü alıyor...kendini müziğin uyandırdığı duygulara kaptırarak edilgenliğe sürükleniyor...”(İpşiroğlu,1994:24). Maddeden arınmış olan tek sanat ‘müzik’ resim sanatı içinde bir ilham kaynağı olmaktadır. “Müzik, yalnızca sesler olmanın ötesine geçer, birbirlerine mantıksal bir biçimde bağlı seslerin zamansal sıralanışı olması anlamında dili andırır. Bu sesler bir şey söyler ve söyledikleri şey genellikle insanidir” (Adorno,2003:320). Resim sanatında yapı arayışına destek olan müzik seslerle söyledikleri, resamlara ilham kaynağı olmaktadır. Örneğin

J.S. Bach bestelediği eserler birçok sanatçıya ilham olmuştur. Hem sağ hem de sol beyini aktif hale getirdiği düşünülen Bach eserlerinde eş zamanlı iki farklı motifin bir arada bulunması dinleyiciye bir çeşit beyin egzersizi vermektedir. E.Delacroix'in hareketli resimlerini şair Lord Byron şiirlerindense, besteci F. Chopin'in eserlerine borçlu olduğu bilinmektedir. Vincent Van Gogh, görünenin ardındaki gerçeğin peşinde 'Yıldızlı Geceler' de yıldızlar kendi etrafında dönen dervişler gibi ritim ve müzik oluşturmaktadırlar. Van Gogh resimleri, yeni hareketin ve yönelimlerin kaynağı olarak sanat tarihinde hak ettiği yeri almaktadır. "Müzikal olmak, daha yeni ortaya çıkmış yönelimleri harekete geçirmek demektir. Onları boyunduruk altına almak; şımartmak değil. İşte müziğin yapıya dönüşmesi böyle olur" (Adorno,2003:322).

Müziğin temel ögesi güzel ses, özü ise ritimdir. Resimde ritim, hareketin, renklerin, biçimlerin tekrarlarının oluşturduğu bir düzen olarak karşımıza çıkmaktadır. Hızlı çizim-resim çalışmalarında müzik, ritim ve sesler kişinin yoğunlaşmasına yardımcı bir tılsım olmaktadır. Bu tılsım kendisini bir başka yolla yapıya dönüştürür ki bu yapıya resim denilmektedir.

4-5-Zaman Karşı Hız ve Karar Verme

Hızlı hareket etme ve anı yakalama sırasında hızlı düşünmeye başlayan öğrenciler, alıştırmalar doğrultusunda kararlar vermeye de başlamaktadır. Eli ısıtmak, açmak için önce dikey sonra yatay daha sonra diyagonal hızlı çizim çalışmaları iyi bir başlangıç olmaktadır. El göz iş birliğini arttırmak için önce kontur çizim çalışması ile başlayıp boş-dolu çizim çalışması, eli kağıt üzerinden kaldırmadan çizim çalışması, kağıda bakmadan çizim çalışması v.b alıştırmaları sayesinde dikkatin artmaya başladığı gözlemlenmektedir. En kısa zaman aralığı 30 saniye ile başlayan çalışma daha sonra 1 dakika ile devam ettirilmektedir. En son 10 dakika süresi ile çalışma tamamlanmaktadır. Çalışma esnasında oluşan stres ve adrenalin birlikte çalışmanın verdiği enerjinin,

sinerjiye dönüştüğü görülmektedir. Çizgi, renk, değer, açık-koyu, motif oluşturma ve mekan kullanımı gözden kaçmadan kolaylıkla öğrenciler tarafından kağıt üzerine yerleştirebilmektedir. Böylece sanatsal düzenleme ilkeleri içselleştirilerek eğitimin tekrarlarla pekiştirildiği gözlemlenmektedir.

4-6-Eleştiri / Değerlendirme

Çalışma aralarında ya da çalışma esnasında öğrencilerle kurulacak diyaloglar ile sanat öğeleri hakkında farkındalık arttırılabilmektedir. Sanatsal düzenleme ilkeleri; oran-orantı, bütünlük, ritim, denge, açık-koyu, zıtlık, vurgu, hareket hakkında açıklama yapmak gereklidir. Değerlendirmeler uygulama sırasında oluşturulmalıdır. Demokratik bir biçimde hiçbir ayırım gözetmeksizin atölye içinde oluşturulacak özgür konuşma ortamı eleştiri ve değerlendirme konusunda büyük fayda sağlamaktadır. Öğrencilerimize saygımızı isim ile hitap ederek ve konuşmasını özenle dinleyerek göstermek mümkün olmaktadır. Birbirlerinin çalışmaları hakkında özgürce, kırııcı olmadan konuşmalarını sağlamak bizim öğrencilerimize verdiğimiz saygı ve sevgi ile gerçekleşir. Çalışma sonunda öğrencilerimiz hem kendisine olan hem de karşısındakine olan saygının önemini fark etmektedir. Bu saygı ve sevgi farkındalığı ile çalışmalar devam ederken eğitim de sürdürülebilirliğinin önü açılmaktadır.

5-Sonuç

Öğrencilerimizin verimli ve mutlu olabilmeleri için tüm dikkatlerini yaptıkları işe verebilmeleri ve “şimdi” ve “şu ana” odaklanabilmeleri için öz denetim gerekli olduğu düşünülmektedir. Eğitim ‘an’ da iletişim kurarak tam konsantrasyonla ve dikkatle hayata geçirilebiliyorsa neden öğrencilerimizin dikkatini an içinde arttırmanın yollarını bulmaya çalışmıyoruz? Bu soru ile başlayan hızlı resim ve desen çalışma yönteminde amaç, onlara saniyeler içinde bütünü görüp hareketi

çizebilme yetisi kazandırırken sanatsal düzenleme öğelerini hızlı çalışmalarla deneyimlemelerini de sağlamaktır. Öğrencinin kendi zihnini çalışmalar neticesinde geliştirdiğini görebilmesine yardımcı olabilmek en büyük kazanım olmaktadır. Bu amaçla gerçekleştirilen hızlı çizim-resim çalışma yöntemi kişinin öz denetimini kurma ve geliştirmede öğrencinin yapabileceklerine odaklanabilmesi için dikkatini artırırken duygu ve düşüncelerini ifade edebilmesinin önünü açtığı düşünülmektedir.

Kişinin benliği üzerinde, benlik tarafından kontrol edilme çabası yani öz denetim ya da öz kontrol ancak sanat yöntemleri uygulayarak geliştirilebilmektedir. Sonuç olarak hayata uyum öz kontrol ile mümkünse sanat yapmak ta öz kontrolünü kullanabilen bireylerle mümkün olmaktadır.

Kaynakça

Adorno, T.W. (2003). "Müzik ve Dil", Çev., Bülent O. Doğan. Cogito Yapı Kredi Yayınları, 36:320-324.

Acar, B. (2016). "Ters Dönmüş Bir Kaplumbağa ile Sanat Üzerine Konuşmalar" İstanbul: Sel Yayıncılık.

Berger, J. (1986). "Görme Biçimleri", Çev., Yurdanur Salman. İstanbul: Metis Yayınları

Malbert, R. (2015). "Drawing People The Human Figure in Contemporary Art", London: Thames&Hudson Ltd.

İpşiroğlu, N. (1994). "Resimde Müziğin Etkisi", İstanbul: Remzi Kitapevi.

San, İ. (1983). "Sanat Eğitimi Kuramları", Ankara: Tan Yayınları.

Duyan, V., Gülden, Ç., Gelbal, S. (2012). "Öz-Denetim Ölçeği-ÖDÖ: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması", Tolum ve Sosyal Hizmet, Cilt:23/1; 19-30

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Art; It is a means of expression in the creation of ideas, feelings and certain aesthetic qualities. Visual arts education plays an important role in acquiring skills such as critical thinking, appreciating, drawing conclusions, summarizing and abstracting, as well as cognitive and sensory gains of individuals. Drawing and design studies, which are fundamental in Visual Arts education, can be used as a working discipline in art education. The fast painting and drawing works created on this basis are aimed at staying in the "Moment", recording one's uniqueness and ensuring the cooperation of the brain and eye of the person.

Today, digital environments are a part of people's social life. Works of art, which could only be seen in books in the past, can now be viewed in the digital environment. Many different information directs us in our lives at the same time. There are great difference in the perception of life between the younger generation and the time they are born into and the previous or previous generations. Since the majority of today's youth cannot grow up in the same environment with the integrity of their parents, they have to constantly change places and try to adapt themselves to this change. Moreover, the constant development of technology, as well as the desire to know what is going on in the World, shows that young people who are connected to smart phones are having difficulty using their self-control day by day.

Quick drawing and painting exercises should be considered as an educational method in order to show that students are part of a whole together and can provide motivation to each other.

Method

Painting is the expression of ideas and emotions in a two-dimensional visual language with the creation of certain aesthetic qualities. Elements of this language can be expressed as the use of shape, line, color, tone and texture in various ways to create a sense of volume, space, movement and light on a surface.

In the fast drawing-painting method, the image changes where we look and this should be recorded immediately. Because the "moment" is unique. Being able to think fast, be able to account for what you see, make quick decisions and take action quickly can only be achieved after seeing, so this can be achieved with many repetitions.

Quick painting and drawing is like a race against time. It gives a feeling of stress. During the implementation of the study, there is a break every 10 minutes, and

all the students' works are exhibited so that they can be seen at the same time, and the positive aspects are explained together with their opinions and thoughts, and the points to be considered are repeated

Since the line consists of dots coming together, it should be ensured that it is fluent. It is important that the hand can draw lines and draw in different directions. The purpose of fast work is to make the hand move freely. We need to work the hand that we want to relax in different directions first.

Students who start to think quickly while moving quickly and catching the moment also start to make decisions in line with the exercises. In order to warm the hand and open it, first vertically, then horizontally and then diagonally quick drawing exercise are a good start. In order to increase hand-eye coordination, it is observed that attention starts to increase thanks to the practice of contour drawing, empty-full drawing, drawing without raising the hand from the paper, drawing without looking at the paper, etc. The shortest time interval starts with 30 seconds, then 1 minute. The work is completed in the last 10 minutes. It is seen that the energy given by working together with stress and adrenaline during working turn into synergy. Line, color, value, light-dark, creating and use of space can be easily placed on paper by students without overlooked. Thus, it is observed that the principles of artistic arrangement are internalized and education is reinforced with repetitions.

Conclusion

It is thought that self-control is necessary for our students to be productive and happy, to focus all their attention on the work they are doing, and to focus on the “presently” and “now”. If education can be implemented with full concentration and attention by communicating in the moment, why don't we try to find ways to increase the attention of our students in the moment? The aim of the fast painting and drawing study method, which starts with this question, is to enable them to experience the elements of artistic arrangement with rapid studies, while giving them the ability to see that they have developed their own mind as a result of studies. It is thought that the rapid drawing-painting method used for his purpose increase the attention of the student so that they can focus on what they can do in establishing and developing one's self-control, while opening the way for expressing their feelings and thoughts.

Self-control can only be developed by applying art methods. As a result, adaptation to life is possible, making art is possible with individuals who can use self-control.

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 16 Sayı : 43 Nisan 2023

Yayın Geliş Tarihi: 10.01.2023 Yayına Kabul Tarihi: 14.04.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1231623>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: Büyükoğlu, B., Şit, A.& Buyuran, B. (2023). Relationship Between Competition and Financial Development: Comparison of Turkey-BRICS Countries. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 356-378.

RELATIONSHIP BETWEEN COMPETITION AND FINANCIAL DEVELOPMENT: COMPARISON OF TURKEY-BRICS COUNTRIES

Burak BÜYÜKOĞLU* Ahmet ŞİT Burcu BUYURAN*****

Abstract

The purpose of this study is to examine the impact of competition on the financial development of countries. For this purpose, Turkey, and BRICS countries (Brazil, Russia, India, China, South Africa) were selected as sample countries for the study. A 17-year dataset was created with country data from 2005 to 2021 as the time period. The competitiveness factor is included in the analysis as an independent variable, using data from the Global Competitiveness Index published by the World Bank. The indices of the most traded stocks on the stock exchanges, which represent the financial performance of countries, were used as the dependent variable. The methods used in the study were the Westerlund cointegration test, Augmented Mean Group (AMG) estimation and Common Correlated Effects (CCE) estimation. The analyzes conducted showed that competition has a positive and significant impact on the financial performance of the sample countries.

* Öğr. Gör., Gaziantep Üniversitesi, Nizip Meslek Yüksekokulu Dış Ticaret Bölümü, burakbuyukoglu@hotmail.com, Gaziantep/Türkiye

** Doç. Dr., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, ahmet.sit@hotmail.com, Malatya/Türkiye

*** Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü, bbuyuran@hotmail.com, Gaziantep/Türkiye

Keywords: Competition, Financial Development, BRICS Countries and Turkey, Estimators for Average Groups

REKABET-FİNANSAL GELİŞMİŞLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE-BRICS ÜLKELERİ KARŞILAŞTIRMASI

Öz

Bu çalışmanın amacı rekabetin ülkelerin finansal gelişmişlikleri üzerine etkisini araştırmaktır. Bu amaçla çalışmada örneklem ülkeler olarak Türkiye ve BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ülkeleri seçilmiştir. Dönem olarak 2005-2021 yılları arası ülke verileri ile 17 yıllık veri seti oluşturulmuştur. Rekabet faktörü, Dünya Bankası tarafından yayınlanan Küresel Rekabet Endeksi verileri kullanılarak analize bağımsız değişken olarak dahil edilmiştir. Bağımlı değişken olarak da ülkelerin finansal gelişmişliklerini temsilen borsalarındaki en fazla işlem gören payların yer aldığı endeksler kullanılmıştır. Çalışmada yöntem olarak Westerland Eşbütünleşme testi, AMG ve CCE Ortalama Grup Tahmincileri kullanılmıştır. Uygulanan analizler sonucunda örneklem ülkelerinin finansal gelişmişlikleri üzerine rekabetin pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rekabet, Finansal Gelişme, BRICS Ülkeleri ve Türkiye, Ortalama Grup Tahmincisi

1. INTRODUCTION

The fact that the world has become a larger market with globalization brings to the forefront the concept of competition in countries. With the increase of competitiveness, productivity, production and income will increase. In this way, the country will develop, the prosperity level of households will increase, and the foundation for a good and quality life will be laid. As prosperity increases, individuals/institutions will invest more in financial markets when valuing their savings. With the increase of demand in financial markets, the market value of enterprises will increase and develop. Increasing the market value of

enterprises, increasing efficiency, and extensive and effective competition in many sectors will provide end consumers with better products, more innovation, lower prices, and improved international competitiveness. (OECD, 2009;8).

There are certain indices that serve as a guide for determining the competitiveness of countries. This is because knowing the level of performance in global competition is important for determining economic relations with other countries. In addition, these indices allow countries to determine which factors can be improved by identifying which factors are good and which are weak, and thus determine how to improve their competitiveness as part of a strategic plan. The most basic index used in this context is the Global Competitiveness Index produced by the World Bank. The Global Competitiveness Index is an index calculated since 1979 by the World Economic Forum with the aim of monitoring the competitiveness of countries and the microeconomic and macroeconomic bases of national competitiveness. Three basic factors, consisting of 12 components, and complementary data are used to calculate the index. The factors that determine competitiveness in the index are divided into three main areas and are as follows (WEF Global Competitiveness Report (2020:9);

- I. Basic requirements: Institutional structure, infrastructure, macroeconomic stability, health, and basic education.
- II. Productivity-enhancing factors: Higher education and training, product market efficiency, labor market efficiency, financial market sophistication, technological infrastructure, and market size.
- III. Innovation and diversity factors: Level of enterprise development, innovation.

The concept of financial development, which is one of the determinants of competition and productivity, is to ensure that the highest expected rate of return is achieved by meeting countries' resource needs with surplus funds and directing resources to effective and productive areas away from political concerns (King and Levine (1993)). One of the most important indicators of financial development is the presence of an effective financial system. The existence of an effective financial system is possible due to the efficiency and size of capital markets. In an efficient financial system, the performance and stability of benchmark stock indices in the market reflect the degree of financial development of countries.

The literature has examined the relationship between the degree of financial development and economic growth. In general, it is found that the relationship between the degree of financial development and economic growth is positive (Rajab and Zingales (1998), (Beck and Levine, 2002; (Levine, 2005), etc.). By saving time and resources, investments are made faster and economic growth is accelerated.

It is also argued that the effect of the concept of financial development on economic growth has negative effects on instability and crisis and contraction of the economy, or it has positive effects up to a certain level and then negatively (Minsky, 1977; Stockhammer, 2004; Cecchetti ve Kharroubi, 2012; Demetriades ve Rousseau, 2016). In the studies conducted with the level of competition, the relationship between economic growth and financial development has been investigated (Yurttaçıkırmaz, 2014; Özkaya, 2014; Aliber, 1993; Corden, 1994) and argued that economic growth accelerated as competition increased (Levine, 2005).

The main objective of this study is to determine the relationship between the competitiveness of countries and their level of financial development. In the study, the BRICS countries (Brazil, Russia, India, China, South Africa) and Turkey were used as the country selection. The fact that BRICS countries account for about 23.2% of the total value of all goods and services produced in the world in 2018 shows their importance in the world economy. Since Turkey has high foreign trade with BRICS countries, these countries were used as the sample for the study. The period between 2005 and 2021 have been chosen. This period is important in that it includes the 2008 and 2011 crises, the 2018 foreign exchange shocks, and the Covid 19 pandemic. The study uses the Global Competitiveness Index provided by the World Bank as the independent variable and the stock indices, one of the indicators of countries' financial development, as the dependent variable. The study first stakes out the theoretical framework for the relationship between financial development and competition among countries, and then determines whether there is a relationship between practice and the direction of the relationship.

In the next parts of the study, a detailed literature review will be given, and the information about the data used in the study will continue with the interpretation of the results obtained with the developed model and the applied analysis.

2. LITERATURE REVIEW

The literature shows that the relationship between economic growth is mainly investigated in financial development studies. As a result of the studies, it can be noted that many studies have found a positive and significant relationship between economic growth and financial development. Some study summaries in the literature are as follows;

Ahmed and Ensari (1998) examine the relationship between financial sector development and economic growth for three major South Asian economies, India, Pakistan, and Sri Lanka, using the Granger causality test. As a result of the study shows that financial sector development causes economic growth in the Granger sense. In their study, Zhang and Yao (2002) concluded that not only is there a significant relationship between financial depth and economic growth, but the two variables are also a Granger cause of each other, as shown by Chinese country data.

Following the findings of Murinde and Eng (1994) with data from Singapore as a sample, Luintel and Khan (1999) with data from ten countries, and Al-Yousif (2002) with data from 30 developing countries and both time and panel data econometrics, Dritsakis and Adamopoulos (2004) in their studies with data from Greece found that financial development and economic growth influence each other and concluded that there is a two-way causality.

There are not many studies in the literature on the relationship between financial development and competition.

Competitiveness is the ability of countries to offer their products and services in international markets and succeed while seeking to increase real returns to their citizens under free and regulated market conditions (President's Commission on Industrial Competitiveness 1985, 3-7). One of the most basic definitions of the macro approach emphasizes that the main purpose of achieving competitiveness under free market conditions is to increase the real income and welfare of the country's citizens, to secure a certain level of living, and to make the rise in the country's standard of living sustainable (Waheeduzzaman and Ryans 1996, 7-17). In this sense, it is stated that the most important prerequisite for sustainable development is to improve the ability of

countries to design, produce, distribute, and market various products in international trade (Scoot and Lodge 1985, 3).

In his study, Suslu (2006) used a comparative analysis of financial development and competitiveness to try to determine whether the competitiveness of regions within a country is related to the degree of financial development. Interregional competitiveness can be defined by the relative price structure of regions, and this is consistent with the logic of domestic terms of trade. The study concludes that if there is a positive relationship between regional productivity and financial development, the domestic terms of trade or relative income will increase faster in that region than in other regions.

De Guevara and Maudos (2009), analyse the impact of regional financial development and bank competition on the growth of firms, using the Spanish provinces as a testing ground in their study. The findings from the study show that firms in industries that are more dependent on external financing grow faster in more financially developed regions. At the same time, it is stated in the study that bank competition can have a negative effect on the availability of finance for firms that are less transparent in terms of information.

Kester and Luehrman (1989), Prahalad and Doz (1987) studies have noted the importance of cash flow and investment and concluded that financial activities have a major impact on the competitiveness of companies.

Kaya and Kaygısız (2015), in their study on the 2008 crisis and the implemented financial policies, state that the reason for the decrease in access to credit and indirectly to competitive advantages, especially for small businesses, in the current financial system is the increased demand for new credit and loan instruments. In their study, they conclude that the economic crisis of 2008, which hit many countries hard at the international level, was the beginning of

developments that severely limited access to credit for companies and individuals, especially SMEs.

In their study, Gülençer and Türkoğlu (2020) compared Asian and European developing countries in terms of financial development. The study examined the financial development levels of 26 Asian and European countries between 2013 and 2017 using the Operational Competitive Rating Analysis (OCRA). The analysis showed that the financial development level of Asian developing countries is higher than that of European countries.

Şahin (2022), in his study examining the competitiveness of BRICS countries and Turkey, created the dataset with the data between 2006 and 2017. According to the results of the applied panel data analysis, he concluded that the increase of openness and foreign direct investment has a positive impact on the global competitiveness index.

Kuşat and Atlas Denli (2021) compared the competitiveness of BRICS countries and Turkey in their study. In the results, it was found that the only commodity group in which Turkey has a competitive advantage over BRICS countries is the commodity group "food and live animals".

As can be seen from the literature review, the lack of studies examining the relationship between financial development and competitive factors, and the fact that the impact of this relationship on BRICS and Turkey has not been examined, indicates the originality of the study. In this regard, it is expected to contribute to the literature.

3. DATA AND METHODOLOGY

The objective of the study is to examine the impact of competition on financial development in Türkiye and BRICS countries. For this purpose, the Global Competitiveness Index announced by the World Bank for the countries was used as an independent variable for the competitiveness index. The Global Competitiveness Index consists of 12 components, these are; institutions, appropriate infrastructure, stable macroeconomic framework, good health and primary education, higher education and training, efficient goods markets, efficient labor markets, developed financial markets, ability to harness existing technology, market size-both domestic and international, production of new and different goods using the most sophisticated production processes, innovation (World Economic Forum, 2022).

The indices of the most traded companies in the countries were used as dependent variables. The summary of the dependent and independent variables can be found in Table 1.

Table 1. Variables used in the study

Abbreviation	Variable	Source
Index	Global Competitiveness Index	The Global Competitiveness Report
Stock	Countries' Stock Exchanges	TR Investing
Brazil	Bovespa (BVSP)	
Russia	MOEX Russia (IMOEX)	
India	Nifty 50	
China	Shanghai Composite (SSEC)	
South Africa	South Africa Top 40 (JTOPI)	
Türkiye	BIST-100	

The period of the study was 2005-2021 and 17 years of data were used. Since stock indices differ numerically, logarithmic values are used by taking the logarithm of the stock market data. This period has been discussed because the

study has recently been affected by financial markets and includes the pandemic period.

The situation that a shock occurring in one of the studied countries may affect other countries is called the problem of cross-sectional dependence between series (Koçbulut and Altıntaş, 2016: 152). For this reason, the existence of cross-sectional dependence between the variables is examined using the CD test. Then, the stationarity level of the variables was examined using the CADF unit root test developed by Pesaran.

Whether there is a long-term relationship between the variables was investigated using the Westerlund cointegration test. One of the basic assumptions of this method is that at least one of the variables is non-stationary. This test is a method that takes into account cross-sectional dependence and structural break (Hepaktan and Çınar, 2011:147). The cointegration model for the variables is as follows:

$$STOCK_{it} = \beta_0 + \beta_1 INDEX_{it} + \epsilon_{it}$$

In the formula, STOCK refers to the stock markets of the countries that are the dependent variable of the study, INDEX refers to the global competitiveness index determined by the World Bank, which is the independent variable of the study, and ϵ refers to the error term of the model.

The presence of a cointegrated relationship between the variables in the long run indicates that the variables are influenced by each other in the long run. However, one of the tests for determining the direction and coefficient of this relationship is the method of coefficient estimation. If one examines the literature, one finds that there are many tests for coefficient estimators. Again, AMG and CCE estimator models are used and are among the most commonly

used estimator methods. The method for estimating the CCE coefficients was created using the estimation method developed by Pesaran (2006) based on the Common Associated Effects (CCE) model. This method is used in both cases, regardless of time and section size (Pesaran, 2006: 967; Pesaran and Yamagata, 2008: 50). The other estimation method used in the study, AMG (Augmented Mean Group Estimator), takes the first differences of the variables in the series and adds time dummies to the model. Then the classical least squares method is applied. In the next step, the determined coefficients of the dummy variables are added to the first created model and the prediction is made (Büberkökü, 2016: 188). The purpose of using both AMG and CCE estimation methods in the study is to consolidate the results. The model created for the coefficient estimators is as follows:

$$STOCK_{it} = \alpha_i 'dt + \beta_i ' INDEX_{it} + e_{it} \quad i = 1,2, \dots, N \quad t = 1,2, \dots, T$$

In the equation, dt is the $n \times 1$ -dimensional observable joint effect and $INDEX_{it}$ is the $k \times 1$ -dimensional observed individual-specific regressor vector.

4. FINDINGS

In this part of the study, the results of the analysis of the variables are given and interpreted.

Table 2. Statistical Values of the Variables

Variable	Observation	Average	Std Deviation	Minimum	Maximum
Stock	84	3.789088	0.7129333	2.567738	5.007722
Index	84	62.67782	4.32951	42.5	73.9

As the logarithm of the stock market variable is taken, it varies between 2.5 and 5. The Global Competitiveness Index, on the other hand, varies between 42.5 and 73.9 for Türkiye and the BRICS countries. The closer the index is to 100, the more competitive the country is on world markets and the more resilient it is in competition.

The result of the cross-sectional dependence test applied to determine the problem of cross-sectional dependence between the variables is shown in Table 3.

Table 3. Cross-Section Dependency Test

	Panel	Stock	Index
CD-Test	8.349	8.17	3.70
Probability Value	0.0000	0.0000	0.0000

As can be seen in Table 3, a probability value of less than 5% for both the entire panel and the variables indicates that there is a problem with cross-sectional dependence between variables. For this reason, this study uses second-generation tests that account for the cross-sectional dependence problem.

To investigate the stationarity of the variables, the CADF unit root test was applied and the results of the analysis are as follows:

Table 4. CADF Unit Root Test Results

	t-bar	cv10	cv5	cv1	Z[t-bar]	Delay	Probability
Stock	-1.273	-2.220	-2.370	-2.660	0.982	1	0.837
Index	-1.957	-2.220	-2.370	-2.660	-0.554	1	0.290

	CIPS	%1	%5	%10
Panel	-1.504	-2.66	-2.37	-2.22

According to the results of the CADF unit root test, the fact that the statistical t-value for both variables is smaller than the cv values in absolute values indicates that both the stock and index variables are non-stationary at the level and have unit roots.

According to the results of the CIPS unit root test, the fact that the value of French fries is below the values of the 1%, 5%, and 10% significance levels for the absolute value across the entire panel indicates that the panel is non-stationary at the level.

The homogeneity of the slope coefficients of the variables was measured using the S-test developed by Swamy.

Table 5. Swamy S Homogeneity Test

	Chi-Square Value	Probability	Result
Model (Dep. Var: Stock)	2349.06	0.0000	The parameters are heterogeneous.

The fact that the probability value in the homogeneity test of Swamy S is below 5% shows that the effects of a change in the index variables on the stock variables can be different, i.e. the model is heterogeneous.

Table 6. Westerlund Cointegration Test Results

	Value	Z Value	Probability	Adj. Probability
G_t	-7.333	-15.180	0.000***	0.060
G_a	-15.709	-1.403	0.080*	0.340

P_t	-9.050	-4.513	0.000***	0.280
P_a	-11.420	-1.012	0.156	0.480

***, * means 1% and 10% significance level, respectively. In the test, the lag length was assumed to be 1 because the data were annual, and the bootstrap value was assumed to be 100.

A look at Table 6 shows that the probability values are less than 1%, indicating that in the long run there is a cointegrated relationship between the variables. In other words, in the long run, the country's stock market variables and the global competitiveness index influence each other. The results of the coefficient estimator test to determine the direction of this effect are shown in Table 7.

Table 7. Coefficient Estimator Results

Dependent Variable: Stock		AMG			CCE		
		Coefficient	Std Deviation	Probability	Coefficient	Std Deviation	Probability
Independent Variable: Index	Brazil	0.01298	0.01159	0.263	0.01795	0.01133	0.113
	Russia	-0.00209	0.00190	0.272	0.00423	0.00627	0.500
	India	0.00240	0.00538	0.655	-0.00809	0.00696	0.245
	China	-0.047492	0.01375	0.001***	-0.050842	0.01610	0.002 ***
	S. Africa	0.02093	0.01407	0.137	0.00568	0.02146	0.791
	Türkiye	0.01888	0.00688	0.006***	0.03227	0.01022	0.002 ***

*** 1% indicates significance levels.

Both the AMG and CCE coefficient estimator tests yield similar results. Comparing the BRICS countries and Türkiye using these results, it is found that only in China and Türkiye does the global competitiveness index have a strong impact on the countries' stock markets at the 1% significance level. However, this effect is opposite. So, one-unit increase in the global competitiveness index

leads to a 4% decline in the estimated AMG coefficient and a 5% decline in the estimated CCE coefficient for China's Shanghai Composite (SSEC) stock market.

Unlike China, the relationship is one-sided for Türkiye. A one-unit change in the global competitiveness index leads to a 1% increase in the estimated AMG coefficient and a 3% increase in the estimated CCE coefficient for the BIST100 index in Türkiye.

5. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The purpose of this study is to examine the impact of competition on the stock markets in Türkiye and BRICS countries. For this reason, the indices in which most of the stocks in the countries are traded are used as the dependent variable and the global competition index, according to the global acceptance, is used as the independent variable. The period of the study is 2007-2020 and it is important because there were some crises in this period. The study used Westerlund cointegration method and AMG and CCE coefficient estimators as the method.

The result of the cointegration test shows that there is a cointegrated relationship between the competition index and the stock market in the long run. This shows that competition has a positive/negative impact on the countries' stock markets and that they influence each other. The results of AMG and CCE coefficient estimators are similar and supportive. In this context, we can also say that the coefficient estimators are mutually supportive. According to both coefficient estimator models, a 1-unit change in China's competitiveness index causes the country's stock market to decline by 4% under the AMG coefficient estimator method and by 5% under the CCE coefficient estimator method. This means that the stock markets will be negatively affected if competition increases in China, which produces

technology, ranks first in the world, and mainly produces high value-added products. If competition increases, China will have to fear losing part of its market and production volume to other countries, which will affect the country's stock markets, which are one of the bases of its financial indicators.

According to both coefficient estimator models, a one-unit change in the competitiveness index in Türkiye leads to a 1% increase in the country's stock market under the AMG coefficient estimator method and a 3% increase under the CCE coefficient estimator method. This situation indicates that the increase in the level of competition in Türkiye, which has not yet reached the desired level in terms of production volume and competition, and which is a developing country that is more resilient to the markets and has more competitive policies, has a positive effect on the stock markets.

Contrasting results between China and Türkiye may be due to the development level of the countries. It will not be enough to explain this only with the level of development. China is one of the best countries in the world, especially in production. China, which produces high value-added and technological products, will not be affected by competition as much as other countries. Türkiye, on the other hand, aims to be a country that increases its production volume among developing countries. In other words, being more resistant to competition will positively affect their financial markets.

The results of the study are congruent with the studies discussed in the literature section (Süslü (2006), Kester and Luehrman (1989), Prahalad and Doz (1987), Kaya and Kaygısız (2015), Gülençer and Türkoğlu (2020), Şahin (2022)). Since the Global Competitiveness Index value for 2021 is not reported for the countries, the 2020 data is used as the current data. This situation can be called

the limitation of the study. The study can be further developed by expanding the group of countries and using other financial indicators.

REFERENCES

- Ahmed, S. M., & Ansari, M. I. (1998). Financial sector development and economic growth: The South-Asian experience. *Journal of Asian Economics*, 9(3), 503-517.
- Al-Yousif, Y. K. (2002). Financial development and economic growth: another look at the evidence from developing countries. *Review of financial economics*, 11(2), 131-150.
- Aliber, R. Z. (1993). *The multinational paradigm*. MIT Press Books, 1.
- Beck, T., & Levine, R. (2002). Industry growth and capital allocation:: does having a market-or bank-based system matter?. *Journal of financial economics*, 64(2), 147-180.
- Süslü, B., Baydur, M. C., & Çolak, Ö. F. (2006). Finansal Gelişme ve Rekabet Gücü: Ege Bölgesi İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz. *İktisat İşletme ve Finans*, 21(238), 73-87.
- Büberkökü, Ö. (2016). Ekonomik Büyüme ve Turizm İlişkisi: Yatay Kesit Bağımlılığına Karşı Dirençli Panel Nedensellik ve Eşbütünleşme Testlerine Dayalı Küresel Bir Analiz. *Ekonomik Yaklaşım*, 27(100), 177-206.
- Cecchetti, S. G., & Kharroubi, E. (2012). Reassessing the impact of finance on growth. Access Link: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2117753
- Corden, W. M. (1994). *Economic policy, exchange rates, and the international system*. OUP Oxford.
- De Guevara, J. F., & Maudos, J. (2009). Regional financial development and bank competition: effects on firms' growth. *Regional Studies*, 43(2), 211-228.

- Demetriades, P. O., & Rousseau, P. L. (2016). The changing face of financial development. *Economics Letters*, 141, 87-90.
- Dritsakis, N., & Adamopoulos, A. (2004). Financial development and economic growth in Greece: An empirical investigation with Granger causality analysis. *International Economic Journal*, 18(4), 547-559.
- Gülençer, I., & Türkoglu, S. P. (2020). Gelişmekte Olan Asya ve Avrupa Ülkelerinin Finansal Gelişmişlik Performansının İstatistiksel Varyans Prosedürü Temelli OCRA Yöntemiyle Analizi. *Third Sector Social Economic Review*, 55(2), 1330-1344.
- Hepaktan, C. E., & Çınar, S. (2011). OECD ülkeleri vergi sistemi esnekliğinin panel eşbütünlüşme testleri ile analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 133-153.
- Kaya, D. G., & Kaygısız, D. A. (2015). 2008 Küresel Krizi Ve Sonrasında Türkiye'de Uygulanan Maliye Politikalarına Genel Bir Bakış. *International Journal of Management Economics & Business/Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(26).
- Kester, W. C., & Luehrman, T. A. (1989). Are we feeling more competitive yet? The exchange rate gambit. *MIT Sloan Management Review*, 30(2), 19.
- King, R. G., & Levine, R. (1993). Finance and growth: Schumpeter might be right. *The quarterly journal of economics*, 108(3), 717-737.
- Koçbulut, Ö., & Altıntaş, H. (2016). İkiz açıklar ve Feldstein-Horioka Hipotezi: OECD ülkeleri üzerine yatay kesit bağımlılığı altında yapısal kırılmalı panel eşbütünlüşme analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (48), 145-174.
- Kuşat, N., & Denli, E. A. (2021). Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklere göre Türkiye-BRICS rekabet gücü analizi (2008-2019). *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 94-111.
- Levine, R. (2005). Finance and growth: theory and evidence. *Handbook of economic growth*, 1, 865-934.
- Kester, W. C., & Luehrman, T. A. (1989). Are we feeling more competitive yet? The exchange rate gambit. *MIT Sloan Management Review*, 30(2), 19.

- Luintel, K. B., & Khan, M. (1999). A quantitative reassessment of the finance–growth nexus: evidence from a multivariate VAR. *Journal of development economics*, 60(2), 381-405.
- Minsky, H. P. (1977). The financial instability hypothesis: An interpretation of Keynes and an alternative to “standard” theory. *Challenge*, 20(1), 20-27. Retrieved from <https://www.jstor.org/>
- Murinde, V., & Eng, F. S. (1994). Financial development and economic growth in Singapore: demand-following or supply-leading?. *Applied Financial Economics*, 4(6), 391-404.
- Özkaya, A. (2014). Türkiye’de Rekabet, Ar-Ge, İnovasyon ve Ekonomik Büyüme: Nasıl Bir İlişki Söz Konusudur. *Maliye Dergisi*, 166, 17-38.
- Pesaran, M. H. (2006). Estimation and inference in large heterogeneous panels with a multifactor error structure. *Econometrica*, 74(4), 967-1012.
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of econometrics*, 142(1), 50-93.
- Prahalad, C. K., & Doz, Y. L. (1987). *The multinational mission: Balancing local demands and global vision*. Simon and Schuster.
- Congress, U. S. (1985, March). Report of the President’s Commission on Industrial Competitiveness. In Hearing before the Subcommittee on Economic Stabilization of the Committee on Banking, Finance, and Urban Affairs, Hous of Representatives, Ninety-nith Congress, first session.
- Rajan, R., & Zingales, L. (1996). Financial dependence and growth.
- Scott, B. R., Lodge, G. C., & Bower, J. L. (1985). *US competitiveness in the world economy*. Harvard Business School Press.
- Stockhammer, E. (2004). Financialisation and the slowdown of accumulation. *Cambridge journal of economics*, 28(5), 719-741.
- Şahin, S. Rekabet Gücünün 2006-2017 Dönemleri Kapsamında Analizi: BRICS Ülkeleri Ve Türkiye Örneği. *Equinox Journal of Economics Business and Political Studies*, 9(1), 69-88.

WEF (2020), "The Global Competitiveness Report 2019-2020" Full Data Edition, World Economic Forum.

Waheeduzzaman, A. N. M., & Ryans, J. K. (1996). Definition, perspectives, and understanding of international competitiveness: A quest for a common ground. *Competitiveness Review: An International Business Journal*, 6(2), 7-26.

Yurttañıkılmaz, Z., Kabadayi, B., & Emsen, Ö. (2014). Ekonomik büyüme ve rekabet gücü üzerine Türkiye analizi. *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, (21), 21-46.

Zhang, Z., & Yao, S. (2002). Financial deepening and economic development in China. *Asia Pacific Business Review*, 8(3), 61-75.

Internet Sources

OECD (2009). Competition and Financial Markets, Date of Access: 11.06.2022, Access Link: <https://www.oecd.org/daf/competition/43067294.pdf>.

TR Investing (2022). BIST 100 (XU100). Access Link: <https://tr.investing.com/indices/ise-100>, Date of Access: 11.03.2022.

TR Investing (2022). Bovespa (BVSP). Access Link: <https://tr.investing.com/indices/bovespa> Date of Access: 11.03.2022.

TR Investing (2022). MOEX Russia (IMOEX). Access Link: <https://tr.investing.com/indices/mcx> Date of Access: 11.03.2022.

TR Investing (2022). Nifty 50 (NSEI). Access Link: <https://tr.investing.com/indices/s-p-cnx-nifty> Date of Access: 11.03.2022.

TR Investing (2022). Shanghai Composite (SSEC). Access Link: <https://tr.investing.com/indices/shanghai-composite> Date of Access: 11.03.2022.

TR Investing (2022). South Africa Top 40 (JTOPI). Access Link: <https://tr.investing.com/indices/ftse-jse-top-40> Date of Access: 11.03.2022.

Wikipedi (2020). BRICS. Erişim Tarihi: 11.06.2022, Access Link: <https://tr.wikipedia.org/wiki/BRICS> Date of Access: 11.03.2022.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Küreselleşme ile birlikte dünyanın daha büyük bir pazar haline gelmesi ülkelerde rekabet kavramını ön plana çıkarmaktadır. Rekabet gücünün artışı ile birlikte verimlilik, üretim ve gelir artışı meydana gelecektir. Bu sayede ülke kalkınarak hane halkının refah seviyesi artacak, iyi ve kaliteli bir yaşamın temeli atılmış olacaktır. Refah seviyesinin artması ile bireysel/kurumlar tasarruflarının değerlendirilmesinde finansal piyasalara daha fazla yatırım yapacaktır.

Ülkeler rekabet gücünün tespiti için kılavuz niteliğinde endekslerden faydalanılmaktadır. Bu kapsamda kullanılan en temel endeks Dünya Bankası tarafından servis edilen küresel rekabet endeksidir. Küresel rekabet endeksi ülkelerin rekabetçilik durumunu ulusal rekabetçiliğin mikro ve makroekonomik temellerini gözlemlemek amacı ile 1979 yılından itibaren Dünya Ekonomik Forumu tarafından hesaplanan bir endekstir. Endeksin hesaplanmasında 12 bileşenin ve birbirini tamamlayan verilerin oluşturduğu üç temel faktörden yararlanılmaktadır. Endekste rekabet gücünü belirleyen unsurlar 3 ana başlıkta yer almakta olup şunlardır (WEF Küresel Rekabetçilik Raporu (2020:9);

- I. Temel Gereksinimler: Kurumsal yapı, Altyapı, Makroekonomik İstikrar, Sağlık ve Temel Eğitim.
- II. Verimlilik Arttırıcı Faktörler: Yüksek Öğrenim ve Hizmet içi Eğitim, Ürün Piyasalarının Etkinliği, Emek Piyasalarının Etkinliği, Finansal Piyasaların Gelişmişliği, Teknolojik Altyapı ve Pazar Büyüklüğü.
- III. Yenilikçilik ve Çeşitlilik Faktörleri: İş Dünyasının Gelişmişlik Düzeyi, İnovasyon.

Bu çalışmanın temel amacı ülkelerin rekabet güçleri ile finansal gelişmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Çalışmada ülke örneklemleri olarak BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ülkeleri ve Türkiye alınmıştır. BRICS ülkelerinin dünya genelinde 2018 yılı itibari ile üretilen tüm mal ve hizmetlerin değer toplamının yaklaşık %23,2'sini oluşturması dünya ekonomisi için önemini ifade etmektedir. Türkiye'nin de BRICS ülkeleri ile dış ticaretinin yüksek olması nedeniyle çalışmada örneklem olarak bu ülkeler ele alınmıştır. Dönem olarak 2005-2021 yılları arası seçilmiştir. Bu dönemin 2008, 2011 krizlerini, 2018 döviz şoklarını ve Covid-19 pandemi dönemini kapsamı açısından önemlidir. Çalışmada bağımsız değişken olarak Dünya Bankası tarafından servis edilen Küresel Rekabet Endeksi, bağımlı değişken olarak da ülkelerin Finansal gelişmişlik göstergelerinden Borsa Endeksleri kullanılmıştır. Çalışmada ilk olarak Finansal gelişmişlik ve ülkeler arası rekabet arasındaki

ilişkinin teorik çerçevesi çizilecek daha sonra uygulama ile arasındaki ilişki olup olmadığı ve ilişkinin yönü tespit edilecektir.

Literatür

Literatürde finansal gelişme ile ilgili yapılan çalışmalarda en çok ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği görülmektedir. Çalışmaların neticesinde ise birçok çalışmada ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki tespit edildiği görülmektedir. Literatürde yer alan bazı çalışma özetleri şöyledir;

Kaya ve Kaygısız (2015) 2008 krizi ve uygulanan maliye politikaları ile ilgili yaptıkları çalışmada, mevcut finansal sistem içerisinde özellikle küçük çaplı teşebbüslerin kredilere erişiminin ve dolaylı yoldan rekabet avantajlarının azalmasının sebebinin yeni borçlanma ve borç verme araçlarına olan taleplerin artmasına dayandırmaktadırlar. Çalışmalarında, uluslararası ölçekte birçok ülkeyi derinden etkileyen 2008 ekonomik krizi, başta KOBİ'ler olmak üzere şirketlerin ve bireylerin krediye ulaşım imkanlarını büyük ölçüde kısıtlayan gelişmelerin başlangıcı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Gülençer ve Türkoğlu (2020) çalışmalarında finansal gelişmişlik bakımından gelişmekte olan Asya ve Avrupa ülkelerini karşılaştırmışlardır. Çalışmada 26 Asya ve Avrupa ülkesinin 2013 ile 2017 yılları arası dönemdeki finansal gelişmişlik seviyesi operasyonel rekabet değerlendirme (OCRA) analizi ile test edilmiştir. Finansal gelişmişlik göstergeleri olarak; geniş para arzının gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYİH) oranı, banka mevduatlarının GSYİH'ya oranı, özel sektöre verilen yurtiçi kredilerin GSYİH'ya oranı ve likit yükümlülüklerinin GSYİH'ya oranı kriterleri kullanılmıştır. Analizden elde edilen bulgular sonucunda gelişmekte olan Asya ülkelerinin finansal gelişmişlik seviyesinin Avrupa ülkelerine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Şahin (2022) BRICS ülkeleri ile Türkiye'nin rekabet gücünü araştırdığı çalışmasında 2006 ile 2017 yılları arasındaki veriler ile veri setini oluşturmuştur. Uygulanan panel veri analizinden elde edilen bulgulara göre dışa açıklıkta ve doğrudan yabancı yatırımlarda meydana gelen artışların küresel rekabet gücü endeksi üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kuşat ve Atlas Denli (2021) çalışmalarında, BRICS ülkeleri ile Türkiye'nin rekabet güçleri karşılaştırmıştır. Sonuçlarda Türkiye'nin BRICS ülkelerine karşı rekabet avantajı yakaladığı tek mal grubunun 'Gıda ve Canlı Hayvanlar Mal Grubu' olduğu tespit edilmiştir.

Literatür taramasında görüldüğü üzere gerek finansal gelişme ve rekabet faktörleri arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çalışma bulunmaması gerekse bu ilişkinin BRICS ve Türkiye üzerine etkisinin araştırılmamış olması çalışmanın özgünlüğünü ortaya çıkarmaktadır. Bu yönüyle alanyazına katkı sağlaması beklenmektedir.

Data ve Metodoloji

Çalışmanın amacı Türkiye ile BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, ülkelerinde rekabetin finansal gelişmişlik üzerine etkisi araştırmaktır. Bu amaçla rekabet endeksi için Dünya Bankası tarafından ülkeler için açıklanan Global Competitiveness Index (Küresel Rekabet Endeksi) bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Global Competitiveness Index 12 bileşenden meydana gelmektedir (World Economic Forum, 2022).

Sonuç ve Öneriler

Eşbütünlük testi sonucunda uzun vadede rekabet endeksi ile borsa arasında eşbütünlük ilişki olduğu görülmektedir. Bu da rekabetin ülkelerin borsalarını olumlu/olumsuz etkilediğini, birbirlerinden etkilendiğini göstermektedir. AMG ve CCE Katsayı tahminci sonuçları ise birbirine benzer ve destekler niteliktedir. Bu bağlamda katsayı tahmincileri birbirinin sağlaması olarak da nitelendirilebilir. Her iki katsayı tahminci modeline göre de Çin’de rekabet endeksinde meydana gelebilecek 1 birimlik değişim ülke borsasında AMG katsayı tahminci yöntemine göre %4, CCE katsayı tahminci yöntemine göre %5 azalışa neden olmaktadır. Bu durum teknoloji üreten, dünyada üretim açısından ilk sıralarda yer alan ve özellikle katma değeri yüksek ürünler üreten Çin’de rekabet arttıkça borsalarının olumsuz etkileneceği anlamına gelmektedir. Rekabet arttıkça Çin bazı pazar ve üretim hacmini diğer ülkelere kaptırma korkusu yaşayacak, bu durum da finansal göstergelerinin temellerinden biri olan borsalarını düşürecektir.

Her iki katsayı tahminci modeline göre de Türkiye’de rekabet endeksinde meydana gelebilecek 1 birimlik değişim ülke borsasında AMG katsayı tahminci yöntemine göre %1, CCE katsayı tahminci yöntemine göre %3 artışa neden olmaktadır. Bu durum üretim hacmi ve rekabet açısından henüz istenilen düzeyde olmayan, gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye’nin rekabet düzeyinin artmasının, piyasalara karşı daha dirençli olmasının, daha rekabet edilebilir politikalar izlemesinin borsalarını olumlu etkileyeceği sonucunu doğurmaktadır.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 16 Sayı : 43 Nisan 2023

Yayın Geliş Tarihi: 04.01.2023 Yayına Kabul Tarihi: 04.04.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1229257>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Şahin, C. (2023). Finansal Gelişme ve Yenilenebilir Enerji Arasında İlişki Car Mıdır? Türkiye İçin Uygulama, *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 379-407.

FİNANSAL GELİŞME VE YENİLENEBİLİR ENERJİ ARASINDA İLİŞKİ VAR MIDIR? TÜRKİYE İÇİN UYGULAMA

*Cumhur ŞAHİN**

Öz

Enerji, ülkelerin sürdürülebilir bir şekilde kalkınması ve bireylerin refah seviyesini artırmada en temel faktörlerden biridir. İskoçyalı mucit James Watt'ın buhar makinesini verimli bir şekilde kullanmasıyla birlikte 1760'lı yıllarda Britanya'da ortaya çıkan sanayi devrimi ile kömürün, 20. Yüzyılın başından itibaren de petrolün kullanılmaya başlamasıyla kömür ve petrol modern zamanlara damgasını vuran kaynaklar olarak öne çıkmıştır. Ancak bu kaynakların sınırlı olması ve yüksek miktarlarda tüketiliyor olmalarından dolayı özellikle sanayileşmiş ülkelerin başını çektiği gelişmiş ülkeler yeni enerji kaynakları arayışı içine girmişlerdir. Bu çalışmada, 1990'dan 2020 periyodu için Türkiye'deki yenilenebilir enerji gelişimi üzerindeki finansal gelişmenin etkisi sorgulanmıştır. Çalışmada; Sviryzenka tarafından geliştirilen finansal gelişme endeksi kullanılmıştır. Çalışmada, değişkenlerin durağanlık özelliklerini ve yapısal kırılma olasılığını belirlemek için ADF testi ve Zivot-Andrew testinin bir karışımı kullanılırken, değişkenler arasındaki uzun dönemli bağlantının belirlenmesi için ARDL kullanılmıştır. Veriler analiz edildiğinde, finansal gelişme endeksi ile yenilenebilir enerji arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Gelişme, Yenilenebilir Enerji, Türkiye

* Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bozüyük Meslek Yüksekokulu, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, cumhur.sahin@bilecik.edu.tr, Bilecik/Türkiye

IS THERE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND RENEWABLE ENERGY? APPLICATION FOR TURKEY

Abstract

Energy is among the main factors sustainable development of countries and increasing the welfare level of individuals. When Scottish inventor James Watt used the steam machine efficient way for the first time in Britain in the 1760s after the industrial revolution in Britain and with the use of coal and oil from the beginning of the early 20th century, coal and oil came to the fore as the most prominent sources for modern times. However, especially the developed countries led by industrialized countries have been in search of new energy sources because these resources are limited and consumed in high amounts. In the present study, the effect of financial development on renewable energy development in Turkey was questioned by using annual data from 1990 to 2020. To capture the multidimensional nature of financial development sufficiently, the extensive Financial Development Index, which was developed by Svirydzenka, which captured financial access, depth, and effectiveness, which is superior to traditional indicators, was used in the study. A mixture of the ADF Test and the Zivot-Andrew Test was used to determine the stability characteristics of the variables and the possibility of structural breakage, and the ARDL was used to determine the long-term associations between the variables. When the data were analyzed, a significant and negative relationship was detected between finance, development index, and renewable energy.

Keywords: *Financial Development, Renewable Energy, Turkey*

1. GİRİŞ

Enerji, ülkelerin sosyo ekonomik anlamda sürdürülebilir bir şekilde kalkınması ve bireylerin refah seviyesini artırmada en temel faktörlerden biridir. İskoçyalı ünlü mühendis ve mucit James Watt'ın buhar makinesini çok daha fonksiyonel ve verimli bir şekilde kullanmasıyla birlikte 1760'lı yıllarda ilk kez Britanya'da ortaya çıkan sanayi devrimi ile kömürün, 20. Yüzyılın başından itibaren de petrolün kullanılmaya başlamasıyla kömür ve petrol modern zamanlara damgasını vuran kaynaklar olarak öne çıkmıştır. Yoğun nüfus artışı, sanayileşme, küresel iklim değişikliği gibi faktörler neticesinde enerji ihtiyacı git gide artmaktadır. Fosil yakıtların faydalarının yanı sıra aynı zamanda çevreye verdikleri zararlar artık telafi edilemez noktalara gelmeye başlamıştır. Ayrıca, bu kaynakların sınırlı olması ve yüksek miktarlarda tüketiliyor olmalarından dolayı özellikle sanayileşmiş ülkelerin başını çektiği gelişmiş ülkeler yeni enerji kaynakları arayışı içine girmişlerdir. Bu nedenle özellikle 21. Yüzyıla birlikte alternatif enerji kavramı öne çıkmaya başlamıştır. Tabii kaynaklardan temin edilen ve tabiat tarafından sürekli olarak desteklenebilen enerji, yenilenebilir enerji olarak tanımlanmaktadır. Desteklenebilen enerji demek, sürekliliği olan anlamına geldiğinden dolayı doğal süreçlerden sağlanan kesintisiz, adeta tükenmeyen bir enerji söz konusudur. Yenilenebilir enerji, tabii ortamdan, ekosistemden devamlı veya yinelenen bir süreçte erişim olanağı bulunan tabii kaynaklardan sağlanmaktadır. Bu kaynaklar, kendiliğinden mevcut olup, tükenmeme özelliği taşıdıklarından ötürü alternatif enerji kaynakları olarak da ifade edilebilirler. Yenilenebilir enerji kaynakları hemen hemen her ülkenin gündeminde ön sıralara gelmiştir. Yenilenebilir enerji kaynakları hem iktisadi manada temin ettiği pozitif faktörler hem de sürekli kullanım olanağı sağlaması nedeniyle insanlık için kurtarıcı bir misyona sahiptir. Bu çalışmada Türkiye için 1990-2020 periyodu itibariyle yenilenebilir enerji tüketimi ile finansal gelişme

endeksi, kişi başına milli gelir büyüme oranı, doğrudan yabancı yatırım, enflasyon ve faiz oranı arasındaki ilişkiler araştırılmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Finansal Gelişme ve Enerji Kullanımına Yönelik Çalışmalar

Bu bölümde Finansal gelişmenin geleneksel enerji kullanımı üzerinde etkilerini ele alan literatür iki aşamada gözden geçirilmektedir. Her iki değişken arasında pozitif bir ilişki bildiren çalışmalar birinci aşamada, sunulmaktadır. Sadorsky (2010: 2525) ile başlanıldığında, çalışmada; Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) uygulanmış ve (borsa değişkenleri tarafından temsil edilen) *Finansal Gelişme* ile *Enerji Kullanımı* arasında önemli bir bağlantı kurulmuştur. Sadorsky (2011:999) benzer bir çalışmada finansal gelişmenin enerji kullanımı üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak için Orta ve Doğu Avrupa'dan 9 sınır ekonomisinin 1990'dan 2006'ya kadar olan verilerini kullanmıştır. Çok sayıda finansal gelişme proksisi kullandığı çalışmada; enerji kullanımının sadece bankacılık sektörü proksilerinden pozitif olarak etkilendiği sonucuna varmıştır. Çoban ve Topçu (2013:81), 1990-2011 dönemi için 27 Avrupa Birliği (AB) ülkesinden oluşan bir grupta Sistem-GMM Modelini kullanarak kurucu AB ortakları arasında her iki değişken arasında pozitif bir bağlantı bulmuştur. Daha sonra katılan AB ülkelerinde, bu bulgunun tam tersine, etkileşim, kullanılan finansal kalkınma proksisine bağlı olarak gelişmiştir. Bankalar ile ilgili bir proksi kullanıldığında, finansal gelişimin etkisi, ters U-şeklinde gösterilirken, finansal gelişimi ölçmek için bir hisse senedi endeksi kullanıldığında ise kayda değer bir bağlantı kurulamamıştır. Aynı şekilde İslam vd. (2013:435) Vektör Hata Düzeltme Modelini (VECM) kullanmışlar ve Malezya'da her iki değişken arasında pozitif bir etkileşiminin yanı sıra her iki değişken arasında bir geri besleme etkisinin de bulunduğu altını çizmişlerdir. Furuoka'da (2015:430) benzer şekilde, Asya'da her iki değişken arasındaki bağlantıyı değerlendirmiş ve çalışmada, enerji kullanımından finansal gelişmeye uzanan tek yönlü

nedenselliğin yanı sıra her iki değişken arasında uzun vadeli bir denge olduğunu bildirmiştir. Agbanike vd. (2019:292), bankacılık sektörü gelişimini ve Nijerya'nın 1971'den 2013'e kadar enerji kullanımını içeren nedensel ilişkiyi değerlendirmişlerdir. Bulguları, bankacılık sektörünün gelişmesinden enerji kullanımına uzanan tek yönlü bir nedenselliğe işaret etmektedir.

Finansal gelişme ve enerji tüketimi üzerine doğrudan bir ilişki kuran yeni araştırmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Dumrul (2018:294), finansal gelişme ile Türkiye'nin enerji kullanımı arasındaki ilişkiyi inceleyerek, finansal gelişme ile enerji kullanımı arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Danish vd. (2018:18651), sonraki 11 ülke için, finansal gelişmenin enerji kullanımını teşvik ettiğini bildirmektedir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesi verilerine dayanan Gaies vd. (2019:111000), *Dinamik Panel GMM Estimatorünü* uygulayarak ve 1996 ile 2014 yılları arasında finansal gelişimin enerji kullanımını teşvik ettiğini saptamışlardır. Aynı şekilde, Nkalu vd. (2020:215) Sahra altı Afrika (SSA) ülkeleri için her iki değişken arasındaki bağlantıyı araştırmak için Vektör Hata Düzeltme Modelini (VECM) uygulamışlar ve her iki değişken arasında pozitif ve anlamlı bir bağlantı olduğunu bildirmişlerdir. Mukhtarov vd. (2020:75), tarafından Kazakistan üzerine yapılan bir çalışmada; finansal gelişimin enerji kullanımını yönlendirdiği sonucuna varılmıştır. Ma ve Fu (2020:1428), 1991'den 2014'e kadar 120 ülkeden oluşan bir panel için Sistem-GMM Modeli yaklaşımını uygulayarak, enerji kullanımının finansal gelişme tarafından teşvik edildiğini göstermişlerdir. Yukarıdaki görüşlerin aksine, bazı akademisyenler (Tamazian vd. 2009:246) finansal gelişmenin enerji kullanımını azalttığına dair aksi yönde kanıtlar sunmaktadırlar. Bu görüşler; iyi-işleyen bir finansal sistemin, üretim ekipmanlarını ve teknolojilerini güncelleyerek, firmalar üzerindeki mali kısıtlamaları hafifletebileceğini ve böylece enerji verimliliğini artırabileceğini savunmaktadır. İlave olarak, finansal gelişme aynı zamanda firmaları esasen enerji tüketimini azaltan enerji tasarruflu ürünlerin araştırma ve geliştirme

yatırımlarını, tasarımı ve üretimini geliştirmeye teşvik etmektedir. Ali vd. (2015:816), spesifik olarak, Nijerya'da enerji kullanımı üzerindeki finansal gelişimin etkisini araştırmak için Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) tekniğini kullanmışlar ve finansal gelişimin ülkedeki enerji kullanımı üzerinde diğer etkenlerin yanında, daha az önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmışlardır.

Benzer şekilde, Shahbaz vd. (2016:52), ARDL tekniğini kullanarak, finansal gelişmenin Hindistan'da enerji tüketimini azalttığını ortaya çıkartmışlardır. Benzer şekilde, Hindistan için Shahbaz vd. (2017:199), [47], her iki değişken arasında nedensellik olmadığını doğrulamışlardır. Topçu ve Payne (2017:822), 32 yüksek gelirli ülke için, 1990'dan 2014'e kadar olan dönemde borsa endeksindeki iyileşmelerin enerji tüketimini azalttığını belirtmişlerdir. Çalışmada ayrıca, enerji kullanımı ile toplam finansal gelişme endeksi arasında istatistiksel bir ilişkinin olmadığı bildirilmiştir. Aynı şekilde, Ouyang ve Li (2018:238), Çin'de finansal gelişmenin enerji kullanımını önemli ölçüde azalttığını doğrulamışlardır. ARDL yaklaşımını kullanan Muhammed (2019:151), finansal gelişmenin Nijerya'nın enerji kullanımı üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu bildirmiştir. Benzer şekilde, Denisova (2020:35), Almanya'da her iki değişken arasında önemsiz bir ilişki olduğunu bildirmiştir.

2.2.Finansal Gelişme ve Yenilenebilir Enerji Tüketimi

Bu bölümde; finansal gelişme ile yenilenebilir enerji kullanımı arasındaki bağlantıyı değerlendiren çalışmalara odaklanılmaktadır. Bu fenomeni araştırmaya yönelik öncü araştırmacılardan birisi de Brunnschweiler'dir (2010:241). 1980 ve 2006 yılları arasında OECD üyesi olmayan 119 ülkeden oluşan bir örneklem kullanmıştır ve her iki değişken için pozitif ve anlamlı bir bağlantı olduğunu göstermiştir. Wu ve Broadstock (2015:20), gelişmekte olan 22 piyasa ekonomisinden oluşan bir grup için hem kurumsal kalitenin hem de

finansal gelişimin yenilenebilir enerji kullanımı üzerinde doğrudan etkisi olduğunu bildirmiştir. Lin vd. (2016:687), Çin'de, 1980'den 2011'e kadar değişen verileri kullanarak finansal gelişimin yenilenebilir enerji tüketimini teşvik ettiği sonucuna varmışlardır.

Benzer şekilde Omojolaibi (2016:185), Nijerya'nın 1980'den 2008'e kadar olan dönemde, yenilenebilir enerji gelişimi üzerindeki finansal gelişimin etkisini değerlendirmiştir. GMM estimatorünü kullanarak, Nijerya'daki finansal gelişmenin, yenilenebilir enerji üretimi üzerinde olumlu ve anlamlı bir etki yarattığını ortaya koymuştur. Tam tersine, Saibu ve Omoju (2016:65), Nijerya'da 1981'den 2011'e kadar olan verileri kullanarak finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimini azalttığını göstermişlerdir. Aynı şekilde, Best (2017:75), farklı bir enerji türünün kullanımı üzerindeki mali sermaye etkilerini incelemek için 1998'den 2013'e kadar olan dönemde 137 ülkenin verilerini kullanmıştır. Bulguları, yüksek-gelirli ülkeler için finansal sermayenin yenilenebilir temiz enerji kaynaklarına geçişi desteklediğini ortaya koymuştur. Ayrıca hem yerel özel borçlanma senetleri hem de banka özel kredilerinin yenilenebilir enerji kullanımını teşvik ettiğini bildirmiştir. Burakov ve Freidin (2017:39), Rusya'da finansal gelişme, ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı arasındaki nedensel bağlantılara odaklanmışlardır ve çalışmaları, yenilenebilir enerji kullanımından finansal gelişmeye giden bir nedensellik olmadığını göstermiştir.

Kutan vd. (2017:1761), gelişmekte olan 4 ekonomiye odaklanarak, borsa gelişiminin yenilenebilir enerji kullanımını teşvik ettiğini ortaya koymuştur. Hassine ve Harrathi (2017:76), Körfez İş Birliği Konseyi (GCC) ülkelerinden bir örnekte, her iki değişken arasında pozitif bir ilişki olduğunu doğrulamıştır. Ji ve Zhang (2019:114), bir Vektör Oto-regresyon (VAR) modeli uygulayarak, finansal gelişmenin Çin'in yenilenebilir enerji kullanımı için kritik olduğunu

bildirmişlerdir. Eren vd. (2019), Hindistan'da benzer bir çalışmada finansal gelişmenin yenilenebilir enerji kullanımını teşvik ettiği sonucuna varmışlardır. Anton ve Nucu (2019:330), 28 AB ülkesinden oluşan bir grup için, 1990'dan 2015'e kadar olan dönemde finansal gelişmenin, yenilenebilir enerji kullanımını teşvik ettiği sonucunu çıkartmışlardır. Razmi vd. (2020:2019), İran'da 1990'dan 2014'e kadar borsa, ekonomik büyüme ve (toplam atık ve yanıcı yenilenebilir enerji ve toplam güneş, rüzgâr, nükleer ve hidroelektrik enerjileri tarafından temsil edilen) yenilenebilir enerji kullanımı arasındaki bağlantıları değerlendirmişlerdir. Çalışmalarında ARDL uygulayarak borsa değerinin her iki yenilenebilir enerji türünü de etkilediğini bildirmişlerdir. Ankrah ve Lin (2020:117356) Vektör Hata Düzeltme Modelini (VECM) 1980'den 2015'e uzanan bir veri setine uyguladıktan sonra, Gana'daki finansal az gelişmişlik nedeniyle yenilenebilir enerji gelişiminin baltalandığı sonucuna varmıştır.

Raza vd. (2020:32034), 1997'den 2017'ye kadar en iyi yenilenebilir enerji tüketen 15 ülkenin verilerini kullanarak, yenilenebilir enerji tüketiminin finansal gelişme ile arttığı sonucuna varmışlardır. Kassi vd. (2020:12152), 1990'dan 2017'ye kadar 5 kıtayı kapsayan 123 ekonomide yenilenebilir enerji kullanımı, finansal gelişme ve ekonomik performans dinamikleri üzerinde yönetim kalitesinin koşullu rolünü incelemişlerdir. Çalışmada hem toplu hem de ayrıştırılmış analizler gerçekleştirmiş ve diğer nedenlerin yanı sıra, Orta Asya ve Avrupa'da yenilenebilir enerji kullanımı ile finansal gelişme arasında iki yönlü bir nedensellik olduğunu bildirmişlerdir. Bunun yanında, çalışmalarında, MENA, SSA ve Amerika bölgesi için yenilenebilir enerji kullanımından finansal gelişmeye uzanan tek yönlü bir nedensellik olduğu bildirilmektedir. Qamruzzaman ve Jianguo (2020:827), 1990 ve 2017 yılları arasındaki alt örneklem gruplarından (düşük, orta ve yüksek gelirli ülkelerden) seçilmiş örneklerinde ARDL panelini kullanmışlar ve yenilenebilir enerji kullanımının tüm alt örneklem gruplarında, finansal gelişme tarafından yönlendirildiğini bulmuşlardır. Khan vd. (2020:859),

192 ülkeden oluşan bir panel için, Panel Kantil Regresyonunu kullanarak, finansal gelişme ile yenilenebilir enerji tüketimi arasında pozitif bir ilişki olduğunu bildirmişlerdir. Lorembler vd. (2020:163), 1990'dan 2016'ya kadar yenilenebilir enerji tüketimi ile çevre kalitesi arasındaki bağlantıda finansal gelişmenin rolünü incelemişlerdir. Çalışmalarında, yenilenebilir enerji tüketiminin çevresel kaliteyi artırırken, çevrenin finansal gelişmeden zarar gördüğünü göstermişlerdir. Ancak çalışmada, finansal gelişme ile yenilenebilir enerji kullanımı arasındaki doğrudan etkileşim ele alınmamıştır. Dimnwobi vd. (2022:668), finansal gelişmenin Nijerya'da enerji tüketimi üzerine olan etkilerini araştırdıkları çalışmada, 1981-2019 periyodu için veriler incelenmiş olup, finansal gelişimin enerji tüketimi üzerinde kritik bir öneme sahip olduğu, finansal gelişmenin temiz enerji kullanımını hızlandırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

3. AMPİRİK MODEL, VERİLER VE METODOLOJİ

3.1. Ampirik Model

Türkiye'de finansal gelişimin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisini modellerken, Sadorsky (2011:999) tarafından belgelenen ve finansal gelişimin enerji kullanımı etkileyebileceği üç yönlü boyutu (iş, doğrudan etkiler ve servet etkileri) öne çıkaran teorik önermelere dayanılmıştır. Bu nedenle, Anton ve Nucu (2019: 330) tarafından 28 AB ülkesinde finansal gelişmenin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisini tahmin etmek için kullanılan benzer bir model benimsenmiştir. Bununla birlikte, kullanılan modelde; Anton ve Nucu'dan ayrılarak, Svirydenka (2016) tarafından geliştirilen ve finansal gelişimin çeşitli unsurlarını hem finansal piyasaları hem de finansal kurumları üç farklı tema grubundan oluşan (*erişim*: şirketlerin ve bireylerin finansal hizmet alma kapasiteleri; *derinlik*: pazar büyüklüğü ve likidite; ve *verimlilik*: kurumların finansal hizmetleri daha düşük oranda ve sürdürülebilir gelirlerle sunma yeteneği) olarak adlandırılan bir endekste toplayan geniş tabanlı finansal gelişme ölçüsü kullanılmaktadır.

Yenilenebilir Enerji Tüketiminin (YEN); Finansal Gelişmişlik Endeksi (FGI), Doğrudan Yabancı Yatırımın (DYY), Kişi Başına Düşen Büyüme Oranının (GSMHB), Tüketici Fiyat Endeksinin (ENF), ve Mevduat Faiz Oranının (MFAİZ) bir fonksiyonu olduğu varsayılmaktadır.

$$YEN = f(FGI, DYY, GSMHB, ENF, MFAİZ) \quad (1)$$

Burada, YEN, FGI, GSMHB, ENF, DYY, MFAİZ daha önce tanımlandığı gibidir. Denklem (1) tam ekonometrik formunda tanımlanarak, aşağıdaki formda Denklem (2) elde edilmektedir:

$$YEN = \beta_0 + \beta_1 FGI + \beta_2 DYY + \beta_3 GSMHB + \beta_4 ENF + \beta_5 MFAİZ \quad (2)$$

Burada β_0 , kesişme terimi; $\beta_1 - \beta_5$, parametreler; μ rastsal hata bozucu terimdir.

3.2. Veriler

Çalışmada, 1990'dan 2020'ye kadar olan yıllık ikincil zaman serisi verileri kullanılmıştır. Veriler Dünya Bankası ve IMF veri tabanından temin edilmiştir. İncelenen değişkenler ve yıllar, daha önceki araştırmalara ve veri mevcudiyetine göre seçilmiştir. Mali kurumların ve mali piyasaların bazı unsurlarını üç farklı kategoride (*erişim, derinlik ve etkinlik*) ele alan Svirydenka'nın (2016) geniş-tabanlı mali gelişme ölçüsünü izleyen Finansal Gelişme Endeksi (FGI) kullanılmaktadır. FGI hesaplanırken, orijinal olarak çeşitli ölçüm birimlerinde ifade edilen değişkenlerin toplanmasına yardımcı olan min-maks prosedürü kullanılarak, 0 ile 1 aralığında değerler elde edilmesi için, finansal kurumların ve finansal piyasaların yukarıda belirtilen alt endekslerine ilişkin verileri standartlaştırılmıştır. Değişkenlerin standardizasyonu için kullanılan min-maks prosedürü aşağıdaki formüle dayanmaktadır:

$$X_s = (X - X_{\min}) / (X_{\max} - X_{\min}) \quad (3)$$

Burada X_s , 0 ile 1 arasında bir değer aralığı ile standartlaştırılmış/dönüştürülmüş X değişkenini temsil etmektedir; X , ham verileri temsil etmektedir; X_{\max} , X 'in maksimum değeridir ve X_{\min} , X 'in minimum değeridir. X_s değerleri 0 ile 1 arasındadır ve bir ülkenin tüm ülkelerin ve yılların genelinde küresel minimum ve maksimum ile karşılaştırıldığındaki performansını göstermektedir; 0, en kötü performansı gösterir ve 1 en iyi performansı gösterir. Bununla birlikte, yüksek bir değer verimlilik açısından en kötü performansı ve düşük bir değer ise en iyi performansı gösteren (faiz dışı gelirin toplam gelire oranı, net faiz marjı, genel giderlerin toplam varlıklara oranı ve borç verme-mevduat marjı) gibi bazı endeksler için, serileri standardize etmek için aşağıdaki alternatif formül kullanılmaktadır:

$$X_s = 1 - ((X - X_{\min}) / (X_{\max} - X_{\min})) \quad (4)$$

Çevresel sürdürülebilirlik konusunda toplam nihai enerji tüketimi içindeki yüzdesel pay olarak ölçülebilen, yenilenebilir enerji tüketimi (YEN), bağımlı bir değişken olarak benimsenmiştir. Benzer şekilde, çalışmada; kişi başına düşen GSMHB enerji fiyatları, doğrudan yabancı yatırım DYY, ENF (enflasyon, diğer bir ifadeyle tüketici fiyat endeksi) ve MFAİZ (1 yıl vadeli mevduat faiz oranı) olmak üzere beş kontrol değişkeni tanımlanmıştır. Kişi başına düşen büyüme oranı GSMHB yenilenebilir enerji tüketimi seviyesinin belirlenmesinde gelirin (genellikle GSYİH şeklindeki) rolünü açıklamak için kullanılmaktadır. Gelir düzeyi (GSMHB) ile elde edilmiştir) yenilenebilir enerjinin geliştirilmesinde önemli bir bileşen olarak görülmektedir. Bu iki faktöre ilişkin yaygın inanış, ekonomi geliştikçe gelir düzeylerinin ve yaşam standartlarının da artacağı yönündedir. Yaşam standardındaki iyileşme, modern enerji kaynaklarının kullanımına olanak

sağlayacaktır. İlgili çeşitli çalışmalarda (Anton ve Nucu (2019:330), Ankras ve Lin (2020), Ergun vd. (2019:15390), bu değişken kullanılmıştır.

Sonuç olarak, daha önceki çalışmalarda enerji fiyatları yaygın olarak kullanılmıştır. (Anton ve Nucu,2019:330, Kwakwa,2021:101). Daha yüksek fiyatların, tüketicileri gelir ve ikame etkileri nedeniyle tüketim seviyelerini düşürmeye zorladığı için, fiyatların tipik olarak yenilenebilir enerji kullanımı üzerinde negatif bir bağlantısı bulunmaktadır. Bu çalışma; enerji fiyatları için en iyi alternatif proksi olarak, tüketici fiyat endeksinin (ENF) ve faiz oranı olarak da 1 yıl vadeli mevduat faiz oranının seçilmesi konusunda, Sadorsky (2010:2528), Anton ve Nucu (2019:330) ve Kwakwa (2021:101) ile ilişkilendirmektedir. Çeşitli veri kaynakları Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Değişken Tanımların Özeti ve Veri Kaynakları

İsimler	Kısaltması	Tanımı	Kaynaklar	Dahil Edilme Gereçesi
Yenilenebilir enerji tüketimi (YEN)	YEN	Yenilenebilir enerji tüketimi, toplam nihai enerji tüketiminde yenilenebilir enerjinin payıdır.	IMF veri tabanı	Bağımlı değişken
Finansal Gelişme Endeksi (FGI)	FGI	Geniş-tabanlı Finansal Erişim, Derinlik Ve Verimlilik Endeksi	Svirydzenka indeksine dayalı Dünya Bankası veri tabanı	Finans sektörünün gelişiminin yenilenebilir enerji kullanımını teşvik edip etmediğinin tespit edilmesi
Kişi başına büyüme oranı GSYİH	GSMHB	GDP'nin ülke nüfusuna oranındaki yıllık yüzde değişim	Dünya Bankası veri tabanı	İnsanların ekonomik refahının yenilenebilir enerji kullanımı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu önermesini yansıtmak
Tüketici Fiyat	ENF	Tüketici fiyat	Dünya	Gelir ve ikame

Endeksi (2010 ¼ 100) TÜFE (CPI)		endeksi, bir tüketiciye sunulan ortalama mal ve hizmet sepeti fiyatlarındaki sabit veya belirli zaman aralıklarında (genellikle bir yılda) değiştirilebilen değişikliklerdir.	Bankası veri tabanı	etkilerini test etmek için
Doğrudan yabancı yatırım, net girişler (GDP'nin yüzdesi)	DYY	Doğrudan yabancı yatırım, yatırımcı dışında bir ekonomide faaliyet gösteren bir işletmede uzun süreli (yüzde 10 veya daha fazla) yönetim kazancı elde etmeyi amaçlayan net yatırım girişidir.	Dünya Bankası veri tabanı	"Teknoloji transferi" hipotezini belirlemek için
1Yıl vadeli mevduat faiz oranı	MFAİZ	Türkiye'deki bankalarda geçerli en fazla 1 yıl vadeli mevduatlara verilen ortalama faiz oranıdır.	Dünya Bankası veri tabanı	Tasarrufların değerlendirildiği önemli bir finansal yatırım aracı olmasından dolayı.

3.3. Metodoloji

Modelin oluşturulmasından önce, birim kök testi ve eş bütünleşme analizleri gibi bazı ilgili ön-test analizleri gereklidir. Örnekleme periyodunda meydana gelebilecek yapısal kırılma olasılığından dolayı, ADF gibi geleneksel Birim Kök Testi prosedürleri, değişkenlerin tam entegrasyon sırasını raporlamada yanlış olabilir. Geleneksel prosedürler genellikle kırılmaları birim kökler olarak yanlış yorumladığından, kırılmalar muhtemelen birim kök hipotezinin reddedilmemesine yol açabilir. (Arranz ve Escribano,2000:23). Çalışma ADF testini; gerekli önlemleri almak için, seçilen zaman serisi değişkenlerinde yapısal kırılma olasılığını hesaba katmak için Zivot ve Andrew'dan (1992:251) elde edilen Zivot-Andrew (ZA) testi ile tamamlamaktadır. ZA testinin altında yatan

sıfır hipotezi, söz konusu zaman serisi değişkeninin hem eğimde hem de kesişimde yapısal kırılma ile trend durağan sürecinin ikame etmesine karşı, yapısal bir kırılma ile bir birim köke sahip olmasıdır. Bu nedenlerle, ZA testi aşağıdaki regresyonlara dayandırılmaktadır:

$$Y_t = \mu + \varphi_2 DU_t(t_b) + \beta t + \alpha Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta Y_{t-i} + e \quad (5)$$

$$Y_t = \mu + \lambda DT_t(t_b) + \beta t + \alpha Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta Y_{t-i} + e \quad (6)$$

$$Y_t = \mu + \varphi DU_t(t_b) + \beta t + \lambda DT_t(t_b) + \alpha Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta Y_{t-i} + e \quad (7)$$

Burada; DU_t ve DT_t sırasıyla ortalama ve trend kaymaları için kukla değişkenleri temsil etmektedir;

DU_t , kesişme noktasındaki bir değişikliği ifade eden kukla bir değişkendir, DT_t ise T_b zamanında trendde meydana gelen bir değişikliği ifade etmektedir.

Eşbütünleşme testinde, Pesaran vd. (2001:289), tarafından geliştirilen Otoresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Bu prosedürün, Engle-Granger artık-tabanlı testi ve Johansen eşbütünleşme prosedürleri gibi geleneksel yöntemlere göre bazı avantajları bulunmaktadır. Birincisi, nispeten küçük örneklem alanına göre geleneksel yöntemlerden daha iyi performans göstermektedir, bu da daha iyi küçük örneklem özelliklerine sahip olduğu anlamına gelmektedir. İkinci olarak, tüm değişkenlerin $I(1)$ veya $I(0)$ veya $I(1)$ ve $I(0)$, nin bir kombinasyonu olup olmadığına bakmaksızın bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığını incelemek için bir yöntem sunduğundan, değişkenlerin benzer bir entegrasyon düzeninde olması gerekli değildir. Böylece

birim kök için ön-test yapılması isteğe bağlı bir hale gelmektedir. Üçüncüsü, tek-denklemlerli bir kurulumda içsel ve açıklayıcı değişkenler arasında ayırım yaptığı için herhangi bir içsellik yanlılığı sorununun üstesinden gelebilir. Dördüncüsü, bu yaklaşım, tatmin edici gecikmeleri alan ve genelden özele bir modelleme çerçevesinde veri üretme sürecini yakalayan bir sınırsız Hata Düzeltme Modelinin (ECM) tahminine dayanmaktadır. ARDL bağlı testinin diğer avantajları Pesaran vd. (2001:289) tarafından belirtilmiştir. ARDL sınır testi, bağlı değişkenlerin $I(0)$ veya $I(1)$ olmasına bağlı olmadan standart olmayan bir dağılımı asimptotik olarak izleyen; regresörlerin sayısına ve modelin bir kesişme noktası ve/veya bir trendi olup olmadığına bakılmaksızın bir F-istatistiğini kullanmaktadır. F istatistiği üst sınır kritik değerini aşarsa, eş bütünleşme olmadığına ilişkin sıfır hipotezi reddedilir, F-istatistiği alt sınırlardan düşükse sıfır hipotezi reddedilemez. Bununla birlikte, F istatistiğinin alt ve üst sınır kritik değerleri arasında olması durumunda; olmadığına ilişkin sıfır hipotezini reddetme veya reddetmeme kararı, sonuçsuz kalır. ARDL bağlı eşbütünleşme testi, aşağıdaki sınırsız hata düzeltme modelini tahmin edilmesine dayanmaktadır:

$$\Delta YEN_t = \alpha_0 + \sum \Omega_i + \Delta YEN_{t-i} + \sum \delta_i \Delta FGI_{t-i} + \sum \lambda_i \Delta GSMHB_{t-i} + \sum \phi_i \Delta DYY_{t-i} + \sum \Theta_i \Delta ENF_{t-i} + \chi_1 YEN_{t-1} + \chi_2 \Delta FGI_{t-1} + \chi_3 GSMHB_{t-1} + \chi_4 DYY_{t-1} + \chi_5 ENF_{t-1} + v \quad (8)$$

Denklem (8)'in tahmini özellikle, χ_i ile temsil edilen gecikmeli seviye değişkenlerinin katsayılarının ortak önemi için F-istatistiğini elde etmeye yöneliktir. Dahası, eş bütünleşme olmadığına ilişkin sıfır hipotezi reddedilmesi durumunda, ARDL modelinin ECM versiyonunun, değişkenlerin uzun-vadeli davranışlarını kısa vadeli tepkileriyle uzlaştırdığı ve kısa-vadeli şoklardan uzun-vadeli dengeye uyum sağlama hızını ürettiği tahmin edilmektedir.

3.4. Ampirik Sonuçlar

3.4.1. Bulgular

Araştırma verilerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Verilerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	YEN	FGI	GSMHB	DYY	ENF	MFAİZ
Mean	17.00567	0.405484	2.977419	1.206452	35.83871	40.36451
Median	15.81500	0.430000	4.300000	1.200000	15.20000	24.30000
Maximum	24.51000	0.540000	9.500000	3.600000	105.2000	87.80000
Minimum	11.40000	0.200000	-7.100000	0.300000	6.300000	13.40000
Std. Dev.	4.535662	0.103307	4.412158	0.867155	32.55149	26.67800
Skewness	0.450954	-0.460802	-0.893351	1.054334	0.630163	0.521861
Kurtosis	1.704294	2.087029	2.952137	3.592619	1.839189	1.598711
Jarque-Bera	3.115366	2.173705	4.126356	6.196997	3.792208	3.943451
Probability	0.210624	0.337276	0.127050	0.045117	0.150152	0.139216
Sum	510.1700	12.57000	92.30000	37.40000	1111.000	1251.300
Sum Sq. Dev.	596.5947	0.320168	584.0142	22.55871	31787.99	21351.41
Observations	30	31	31	31	31	31

YEN: Yenilenebilir enerji, FGI: Finansal Gelişmişlik İndeksi, GSMHB: Gayri Safi Milli Hasıla Büyümesi, DYY: Doğrudan Yabancı Yatırım, ENF: Enflasyon, MFAİZ: Mevduat Faizi.

1990-2020 yılları arasında yenilenebilir enerji değeri %11.4 ile %24.51 arasında değişmekte olup, %17.00 ortalama değere sahiptir. Finansal gelişmişlik indeksi ortalama olarak %0.40 değere sahiptir ve 0.20 ile 0.54 arasında değişmektedir. GSMH büyümesi %-7.10 ile %9.5 arasında değişmekte olup, %2.98 ortalamaya sahiptir ve 1990-2020 yılları arasında totalde büyüme

eğilimindedir. DYY serisi %1.20 ortalama (%0.30-%3.60), enflasyon %35.84 ortalama (%6.30-%105.20) ve mevduat faizi ise %40.36 ortalama (%13.40-%87.80) sahiptir.

Araştırma serilerinin birim kök testi için yapılan Augmented Dickey Fuller (ADF) testi sonuçları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Araştırma Serilerinin Birim Kök Testi İçin Yapılan Augmented Dickey Fuller (ADF) Testi Sonuçları

	ADF istatistik seviyesi	ADF 1. fark
YEN	-1.5793	-5.1838**
FGI	-1.5948	-6.3846**
GSMHB	-5.7048**	
DYY	-2.1361	-4.8573**
ENF	-4.7603**	
MFAIZ	-0.6502	-7.7382**

YEN: Yenilenebilir enerji, FGI: Finansal Gelişmişlik İndeksi, GSMHB: Gayri Safi Milli Hasıla Büyümesi, DYY: Doğrudan Yabancı Yatırım, ENF: Enflasyon, MFAIZ: Mevduat Faizi.

ADF testi sonuçlarına göre GSMHB ve ENF serileri birim kök içermemektedir ve H0 hipotezi reddedilmiştir ($p < 0.05$). YEN, FGI, DYY ve MFAIZ değişkenleri birim kök içerdiğinden ($p > 0.05$), birinci gecikmeleri alınmıştır. Birinci derece farkların ADF sonuçlarına göre ise seriler birim kök içermemektedir ve H0 hipotezi reddedilmiştir ($p < 0.05$).

Zivot-Andrews birim kök ve kırılma noktaları testi sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Zivot-Andrews Birim Kök ve Kırılma Noktaları Testi

	ZA istatistik seviyesi	ZA 1. fark	Kırılma Tarihi	I (d)
YEN	-1.6029**		2000	I(1)
FGI	-3.5194	-4.3316**	2004	I(0)
GSMHB	-6.2478	-5.9221**	2002	I(0)
DYY	-4.8950**		2005	I(1)
ENF	-4.0953**		2003	I(1)
MFAIZ	-4.6826**		2003	I(1)

() birim kök testi %1(%5) düzeyinde reddedilebilir.

YEN: Yenilenebilir enerji, FGI: Finansal Gelişmişlik İndeksi, GSMHB: Gayri Safi Milli Hasıla Büyümesi, DYY: Doğrudan Yabancı Yatırım, ENF: Enflasyon, MFAIZ: Mevduat Faizi.

ZA birim kök ve kırılma testi sonuçlarına göre FGI ve GSMHB serileri temel düzeyde birim kök içerirken ($p > 0.05$), birinci düzey farkta birim kök içermemektedir ($p < 0.05$). YEN için kırılma yılı 2000, GSMHB serisi için 2002, ENF ve MFAIZ serileri için 2003, FGI serisi için 2004 ve DYY serisi için 2005 yılıdır.

ARDL bağlı eşbütünleşme testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. ARDL Bağlı Eşbütünleşme Testi

F İstatistiği	%5 Kritik Değer		p değeri
	Alt sınır	Üst sınır	
0.508457	3.868643	4.492565	0.7922

ARDL bağlı eşbütünleşme testi sonuçlarına göre H_0 hipotezi kabul edilmiş ve değişkenler arasında eş bütünleşme olmadığı görülmüştür. Bundan dolayı bağımlı değişken ile açıklayıcı seriler arasında kısa dönem ilişki olduğu öne sürülebilir.

Regresyon modeli aşağıdaki gibidir:

$$YEN_t = \alpha_0 + \sum \Phi_i FGI_{t-i} + \sum \delta_i GSMHB_{t-i} + \sum \varepsilon_i DYY_{t-i} + \sum \theta_i ENF_{t-i} + \sum \phi_i MFAIZ_{t-i}$$

Kısa vadede, ARDL sonuçlarına göre elde edilen eşitliğin parametreleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Kısa Vadede, ARDL Sonuçlarına Göre Elde Edilen Eşitliğin Parametreleri

	Katsayı	Std. Hata	t-değeri	p
FGI_1	-26.44541**	4.632489	-5.708683	0.0000
GSMHB	-0.017382	0.061568	-0.282328	0.7802
DYY_1	-0.693233	0.401505	-1.726587	0.0977
ENF	-0.013666	0.029226	-0.467582	0.6445
MFAIZ_1	0.068242	0.033540	2.034614	0.0536
C	26.15509**	2.545706	10.27420	0.0000

YEN: Yenilenebilir enerji, FGI: Finansal Gelişmişlik İndeksi, GSMHB: Gayri Safi Milli Hasıla Büyümesi, DYY: Doğrudan Yabancı Yatırım, ENF: Enflasyon, MFAIZ: Mevduat Faizi.

Regresyon analizi sonuçlarına göre yenilenebilir enerji üzerinde sadece FGI serisinin etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır (C=-26.44541; p<0.01). Etkinin yönü eksi olup, finansal gelişmişlik endeksi, yenilenebilir enerjiye olan yatırım düzeylerini düşürmektedir. Fosil yakıtın üretimde ağırlığının çok yüksek olmasının bu sonucu getirdiği öne sürülebilir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, 1990'dan 2020'ye kadar uzanan yıllık verileri kullanılarak Türkiye'deki yenilenebilir enerji gelişimi üzerindeki finansal gelişmenin etkisi sorgulanmıştır. Çalışmada, değişkenlerin durağanlık özelliklerini ve yapısal kırılma olasılığını belirlemek için ADF testi ve Zivot-Andrew testinin bir karışımı

kullanılırken, değişkenler arasındaki uzun dönemli bağlantının belirlenmesi için ARDL kullanılmıştır. Sonuçlar aşağıdaki şekilde özetlenmiştir: Türkiye’de yenilenebilir enerji tüketimi için finansal gelişme kritik öneme sahiptir. Etkinin yönü eksi olup, finansal gelişmişlik indeksi, yenilenebilir enerjiye olan yatırım düzeylerini düşürmektedir. İki değişken arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır. Özellikle petrol, doğal gaz, kömür başta olmak üzere fosil yakıtların üretimde ağırlığının çok yüksek olmasının bu sonucu getirdiği öne sürülebilir. Diğer değişkenler ele alındığında, tüketici fiyatları endeksi, diğer bir ifadeyle enflasyon, Türkiye’de yenilenebilir enerji kullanımı üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Ancak negatif yönlü bu ilişkinin derecesi zayıftır ve istatistiksel olarak anlamlı değildir. Son olarak, Türkiye’de yenilenebilir enerji kullanım düzeyinin belirlenmesinde kişi başına büyüme oranı, doğrudan yabancı yatırım da yenilenebilir enerji tüketimi ile negatif yönde ve zayıf bir ilişkiye sahip iken, mevduat faiz oranı ile yenilenebilir enerji kullanımı arasındaki ilişki pozitif yönlü fakat zayıf bir ilişki söz konusudur, diğer bir ifadeyle istatistiksel olarak anlamlı değildir. Türkiye’de yenilenebilir enerji kullanımının arttırılmasıyla ilgili olarak öneriler şunlar olabilir: Yenilenebilir enerji gelişimini hedefleyen finansal sektör politikaları belirlenebilir. Hükümet, finansal kuruluşlar ve enerji yatırımcıları arasındaki açık iş birliği ve koordinasyon kurulmalı ve geliştirilmelidir. Özellikle hükümet açısından, maliye, enerji ve çevre konularıyla ilgili politikaların ifade edilmesinde daha çevre dostu, yeşil bir zihniyete sahip olunması zorunludur. Bu bağlamda devlet, fosil yakıt tüketimini önemli ölçüde azaltmak için bilinçli adımlar atmalıdır. Finans sektörü kurumları, yenilikçi, yeşil iş-dostu paketler yoluyla finansman yollarını başlatarak yenilenebilir enerji büyümesine yardımcı olabilirken, mevcut yeşil krediler ve sigortalar canlandırılmalıdır. Gelecek çalışmalar, gelişmekte olan ülkelerde finansal gelişme-yenilenebilir enerji

tüketimi ilişkisinde yönetim kalitesinin rolüne odaklanarak bu konuyu geliştirebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Agbanike,T.F., Nwani, C., Uwazie, U.I., Anochiwa, L.I., & Enyoghasim, M.O. (2019). Banking Sector Development and Energy Consumption in Nigeria: Exploring the Causal Relationship and Its Implications. *African Development Review*, 31(3): 292-306.
- Ali, H.S., Yusop, Z.P., & Hook, L.S. (2015). Financial Development and Energy Consumption Nexus in Nigeria: An Application of Autoregressive Distributed Lag Bound Testing Approach. *International Journal of Energy Economics Policy*, 5(3):816-821.
- Ankrah, I., & Lin, B. (2020). Renewable Energy Development In Ghana: Beyond Potentials And Commitment. *Energy*, 117356.

- Anton, S.G., & Nucu, A.E.A. (2019). The Effect of Financial Development On Renewable Energy Consumption. A Panel Data Approach. *Renewable Energy*, 147(1): 330-338.
- Arranz, M.A., & Escribano, A. (2000). COINTEGRATION TESTING UNDER STRUCTURAL BREAKS: A ROBUST EXTENDED ERROR CORRECTION MODEL. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 62(1), 23-52.
- Best, R. (2017). Switching Towards Coal Or Renewable Energy? The Effects of Financial Capital On Energy Transitions. *Energy Economics*, 63, 75-83.
- Brunnschweiler, C.N. (2010). Finance For Renewable Energy: An Empirical Analysis of Developing And Transition Economies. *Environment and Development Economics*, 15 (3): 241-274.
- Burakov, D., & Freidin, M. (2017). Financial Development, Economic Growth and Renewable Energy Consumption In Russia: A Vector Error Correction Approach. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 7(6):39-47.
- Çoban,S.& Topcu, M. (2013). The Nexus Between Financial Development and Energy Consumption In the EU: A Dynamic Panel Data Analysis. *Energy Economics*, 39, 81-88.
- Danish, S. S., Baloch, M.A., & Lodhi,R.N. (2018). The Nexus Between Energy Consumption and Financial Development: Estimating the Role of Globalization In Next-11 Countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 25 (19): 18651-18661.
- Denisova, V. (2020). Financial Development And Energy Consumption: Evidence From Germany. *International Journal Of Energy Economics Policy*, 10(2): 35-39.
- Dimnwobi, S.K., Madichie, C.V., Ekesiobi, C., & Asongu, S.A. (2022). Financial Development and Renewable Energy Consumption In Nigeria. *Renewable Energy*, 192, 668-677.

- Dumrul, Y. (2018). Estimating the Impact of The Financial Development On Energy Consumption: A Cointegration Analysis. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 8(5): 294-299.
- Eren, B.M., Taspınar, N., & Gokmenoglu, K.K. (2019). The Impact of Financial Development And Economic Growth On Renewable Energy Consumption: Empirical Analysis of India. *Science of The Total Environment*, 663, 189-197.
- Ergun, S.J., Owusu, P.A., & Rivas, M.F. (2019). Determinants of Renewable Energy Consumption In Africa. *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 15390-15405.
- Furuoka F., Fi (2015). Financial Development And Energy Consumption: Evidence From A Heterogeneous Panel of Asian Countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 52, 430-444.
- Gaies B., Kaabia, O. R., Ayadi., Guesmi ,K. , & Abid, I. (2019). Financial Development and Energy Consumption: Is The MENA Region Different? *Energy Policy*, 135: 111000.
- Hassine, M.B., & Harrathi, N. (2017). The Causal Links Between Economic Growth, Renewable Energy, Financial Development And Foreign Trade In Gulf Cooperation Council Countries. *International Journal of Energy Economics And Policy*, 7(2): 76-85.
- Iorember, P.T., Goshit, G.G., & Dabwor, D.T. (2020). Testing The Nexus Between Renewable Energy Consumption And Environmental Quality In Nigeria: The Role of Broad- Based Financial Development. *African Development Review*, 32 (2): 163-175.
- Islam, F., Shahbaz, M., Ahmed, A.U., & Alam M.M. (2013). Financial Development And Energy Consumption Nexus In Malaysia: A Multivariate Time Series Analysis. *Economic Modelling*, 30 435-441.

- Ji,,Q.,& Zhang, D. (2019). How Much Does Financial Development Contribute To Renewable Energy Growth And Upgrading of Energy Structure in China? *Energy Policy*, 128, 114-124.
- Kassi, D.F., Sun, G., & Ding, N. (2020). Does Governance Quality Moderate The Finance- Renewable Energy-Growth Nexus? Evidence From Five Major Regions In The World. *Environmental Science and Pollution Research*, 27, 12152-12180.
- Khan, H., Khan, I., & Binh, T.T. (2020). The Heterogeneity of Renewable Energy Consumption, Carbon Emission And Financial Development In The Globe: A Panel Quantile Regression Approach. *Energy Reports*, 6, 859-867.
- Kutan, A.M., Paramati, S.R., Ummalla, M., & Zakari, A. (2017). Financing Renewable Energy Projects In Major Emerging Market Economies: Evidence In The Perspective of Sustainable Economic Development. *Emerging Markets Finance And Trade*, 54 (8):1761-1777.
- Kwakwa, P.A. (2021). What Determines Renewable Energy Consumption? Startling Evidence From Ghana. *International Journal of Energy Sector Management*, 15(1):101-118.
- Lin, B., Omoju, O.E., & Okonkwo, J. (2016). Factors Influencing Renewable Electricity Consumption In China. *Renewable And Sustainable Energy Reviews*, 55, 687-696.
- Ma, X., & Fu, Q. (2020). The Influence of Financial Development On Energy Consumption: Worldwide Evidence. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(4):1428.
- Muhammad, S. (2019). Financial Development, Investment And Energy Consumption In Nigeria: ARDL Approach. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 15(1):151-162.

- Mukhtarov, S., Humbatova, S., Seyfullayev, I., & Kalbiyev Y. (2020). The Effect of Financial Development On Energy Consumption In The Case of Kazakhstan. *Journal of Applied Economics*, 23 (1): 75-88.
- Nkalu, C.N., Ugwu, S.C., Asogwa, F.O., Kuma, M.P., & Onyeye, Q.O. (2020). Financial Development And Energy Consumptionlin Sub-Saharan Africa: Evidence From Panel Vector Error Correction Model. *Sage Open*, 10(3):2158244.
- Omojolaibi, J.A. (2016). Financing The Alternative: Renewable Energy In The Nigerian Economy. *International Journal Of Environment And Sustainable Development*, 15(2): 183-200.
- Ouyang, Y., & Li, P. (2018). On The Nexus of Financial Development, Economic Growth, And Energy Consumption In China: New Perspective From A GMM Panel VAR Approach. *Energy Economics*, 71, 238-252.
- Pesaran, M.H., Shin, Y., & Smith, R.J. (2001). Bounding Testing Approach To The Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3): 289-326.
- Qamruzzaman, M., & Jianguo, W. (2020). The Asymmetric Relationship Between Financial Development, Trade Openness, Foreign Capital Fows, And Renewable Energy Consumption: Fresh Evidence From Panel NARDL Investigation. *Renewable Energy*, 159, 827-842.
- Raza, S.A., Shah, N., Qureshi, M.A., Qaiser, S., Ali, R., & Ahmed, F. (2020). Non-Linear Threshold Effect of Financial Development On Renewable Energy Consumption: Evidence From Panel Smooth Transition Regression Approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 27, 32034-32047.
- Razmi, S.F., Bajgiran, B.R., Behname, M., Salari, T.E., & Razmi, S.M.J. (2020). The Relationship of Renewable Energy Consumption To Stock Market

- Development And Economic Growth In Iran. *Renewable Energy*, 145, 2019-2024.
- Sadorsky,P. (2010).The Impact of Financial Development On Energy Consumption In Emerging Economies. *Energy Policy*, 38 (5):2528-2535.
- Sadorsky,P. (2011). Financial Development And Energy Consumption In Central And Eastern European Frontier Economies. *Energy Policy*, 39 (2): 999-1006.
- Saibu, O.M., & Omoju, O.E. (2016). Macroeconomic Determinants of Renewable Electricity Technology Adoption In Nigeria. *Economic And Environmental Studies*, 16(1): 65-83.
- Shahbaz, M., Mallick, H., Mahalik, M.K., & Sadorsky, P. (2016). The Role of Globalization On The Recent Evolution of Energy Demand In India: Implications For Sustainable Development. *Energy Economics*, 55, 52-68.
- Shahbaz, M., Hoang, T.H.V., Mahalik, M.K., & Roubaud, D. (2017). Energy Consumption, Financial Development And Economic Growth In India: New Evidence From A Nonlinear And Asymmetric Analysis. *Energy Economics*, 63, 199-212.
- Svirydzhenka, K. (2016). Introducing A New Base Index of Financial Development In IMF. Working Paper WP/16/5.
- Tamazian, A., Chousa, J.P., & Vadlamannati, K.C. (2009). Does Higher Economic And Financial Development Lead To Environmental Degradation: Evidence From BRIC Countries. *Energy Policy*, 37 (1):246-253.
- Topcu, M., & Payne, J.E. (2017). The Financial Development-Energy Consumption Nexus Revisited. *Energy Sources, Part B: Energy Economics, Planning and Policy*, 12 (9):822-830.
- Wu, L., & Broadstock, D.C. (2015). Does Economic, Financial And Institutional Development Matter For Renewable Energy Consumption? Evidence

From Emerging Economies. International Journal of Economic Policy In Emerging Economies, 8(1):20-39.

Zivot, E., & Andrews, D.W.K. (1992). Further Evidence On The Great Crash, The Oil Price Shock And The Unit Root Hypothesis. Journal of Business & Economic Statistics, 10 (3): 251-270.

[https://data.imf.org/?sk=F8032E80-B36C-43B1-AC26-](https://data.imf.org/?sk=F8032E80-B36C-43B1-AC26-493C5B1CD33B&slid=1485894037365)

[493C5B1CD33B&slid=1485894037365](https://data.imf.org/?sk=F8032E80-B36C-43B1-AC26-493C5B1CD33B&slid=1485894037365) (erişim tarihi 23/11/2022)

<https://data.worldbank.org/indicator/EG.FEC.RNEW.ZS?locations=TR> (erişim tarihi 23/11/2022)

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG?locations=TR> (erişim tarihi 23/11/2022)

<https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?locations=TR> (erişim tarihi 23/11/2022)

<https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?locations=TR> (erişim tarihi 23/11/2022)

<https://data.worldbank.org/indicator/FR.INR.DPST?locations=TR> (erişim tarihi 23/11/2022)

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Energy is among the main factors in the socio-economically sustainable development of countries and increasing the welfare level of individuals. The existence of modern societies is associated with energy use. Based on this point of view, the level of development of a nation is evaluated at the rate of per capita consumption. Energy, which is a resource compulsory to use in industry, transportation, home, and workplace and is difficult to substitute, is also economically scarce and has a strategic position. This leads to monopoly formations in the energy resources market in the world. When famous engineer and inventor Scottish James Watt used the steam machine in a much more functional and efficient way for the first time in Britain in the 1760s after the industrial revolution in Britain and with the use of coal and oil from the

beginning of the early 20th century, coal and oil came to the fore as the most prominent sources for modern times. However, especially the developed countries led by industrialized countries have been in search of new energy sources because these resources are limited and consumed in high amounts. Studies in the field of renewable energy resources did not progress very quickly until the 1970s. Studies on non-fossil types that required higher investment, research development, and operating costs because of the cheap and easy supply of fossil resources did not attract much attention until those years. Sustainable development and economic development can only occur in sustainable settings. However, the rapidly exhausting energy sources cause great damage to nature and all living things, especially human existence. It is possible to say that using renewable, nature-friendly, clean energy resources is a necessity to build a beautiful future both socially, biologically, and economically instead of fossil-induced energies. Energy sources that exist in the same way during their evolution and subsequent processes are renewable. Non-renewable energy sources are natural sources such as sun, wind, hydraulics, and geothermal energy. In addition to being renewable, these are clean, nature-sensitive, and environmentally friendly. In short, renewable energy sources can also be called sustainable or clean, natural, and inexhaustible energy sources. Renewable energy sources are also called “green energy sources” or “sustainable energy resources”. Renewable energy consumption and financial development index, per capita national income growth rate, direct foreign investment, inflation, and interest rates are investigated in this study for the 1990-2020 period for Turkey.

Method

Some related pre-test analyzes are required before the creation of the model. Traditional unit root test procedures such as ADF may be biased in reporting the full integration order of variables because of the possibility of structural breakage that may occur in the sampling period. Since traditional procedures often misinterpret structural breakage as unit roots, these can probably lead to the rejection of the unit root hypothesis. To take the necessary measures, the study completed the ADF test with the Zivot-Andrew (ZA) test from Zivot and Andrews to take into account the possibility of structural breakage in the selected time series variables. The Autoregressive Distributed Delay (ARDL) boundary test approach developed by Pesaran et al was used in the cointegration test.

Finding (Results)

According to the results of the ADF Test, GSMHB and ENF series did not contain unit roots and the H_0 hypothesis was rejected. Since the variables of YEN, FGI,

DYM, and MFAIZ contained unit roots. The first delays were taken. According to the ADF results of the first-degree differences, the series did not contain unit roots and the H_0 hypothesis was rejected. According to the results of the unit root and breaking test, FGI and GSMHB series contained a basic unit root and did not contain a unit root at the first-level difference. The year of breakage for Yen was 2000, 2002 for the GSMHB series, 2003 for ENF and MFAIZ series, 2004 for the FGI series, and 2005 for the DYY series. According to the results of the ARDL-bound cointegration test, the H_0 hypothesis was accepted and there was no co-integration between the variables. For this reason, it can be argued that there is a short-term relationship between the dependent variable and the explanatory series. According to the results of the Regression Analysis, only the effect of the FGI series was statistically significant on renewable energy. The direction of the effect was minus and the financial development index reduced investment levels in renewable energy. It can be argued that the weight of fossil fuel was very high in production.

Conclusion and Discussion

The effect of financial development on renewable energy development in Turkey was questioned in the present study by using annual data from 1990 to 2020. The results can be summarized as follows. Financial development is critical in Turkey for renewable energy consumption. The direction of the effect is minus and the Financial Development Index reduces investment levels in renewable energy. The relationship between the two variables is statistically significant. It can be argued that the weight of fossil fuels is very high in production. Considering other variables, the consumer prices index, in other words, inflation, has a significant and negative effect on the use of renewable energy in Turkey. However, the degree of this negative relationship is weak and is not statistically significant. Finally, in the determination of renewable energy usage level in Turkey, although the per capita growth rate and the direct foreign investment have a negative and weak relationship with renewable energy consumption, the relationship between deposit interest rate and renewable energy use is positive but weak, in other words, it is not statistically significant. Recommendations may be as follows to increase the use of renewable energy in Turkey: Financial sector policies aiming to develop renewable energy can be determined. Open cooperation and coordination between the government, financial organizations, and energy investors must be established and developed. In particular, the government must have more environmentally friendly, green policies related to finance, energy and environmental issues must be adopted.

İBN HALDUN'UN TARİHÇİLİK YÖNTEMİ*

Fatih ÖZDEMİR Serpil DURĞUN*****

Öz

Bu çalışmanın amacı, tarih felsefesine ve tarihin bir bilim olarak konumlanmasına yönelik çabalara katkı sunan İbn Haldun'un tarihçilik yönteminin irdelenmesidir. İbn Haldun için tarih, belli bir döneme veya belli bir topluma ait olan olayların gerçekçi bir şekilde aktarılmasıdır. Bununla birlikte somut, bireysel ve bilfiil yaşanmış tarihi olayların mantıklı bir şekilde yazılıp insanlara aktarılmasında salt bilgi yeterli değildir. Bilginin yanı sıra bir ilkeler ve çerçeveler ilminin de gerekli olduğunu düşünen İbn Haldun, bu ilkeler ve çerçeveler ilmi olarak umran ortaya koymuştur. Tarih, umran ilmine örnekleri/modelleri oluşturması için veri malzemesi hazırlar. Umran bilgini de tarihiye elinde olan verileri bilimsel bir şekilde yorumlayabilmesi için ihtiyacı olan nedensel açıklama örneklerini/modellerini verir. İbn Haldun öne sürdüğü metodolojiyle, tarih ilmini ahlaki nasihatlerle sınırlı hikâyecilikten çıkarıp, bilimsel temeli olan bir açıklamaya dayandırmıştır. Ortaya koyduğu tarih anlayışıyla kendinden sonra gelen pek çok önemli düşünürü etkileyen İbn Haldun, nedenselci/tümevarımcı bilim anlayışının 14. yüzyıldaki uygulayıcısı olmuştur.

* Bu makale, 2022 yılında Muş Alparslan Üniversitesi Felsefe Anabilim Dalında Doç. Dr. Serpil Durğun'un tez danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, Muş. fatihozdemir0049@gmail.com

*** Doç. Dr. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. sdurgun@mehmetakif.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Tarih, tarih felsefesi, İbn Haldun, umran ilmi, nedensellik.

IBN KHALDUN'S METHOD OF HISTORIOGRAPHY

Abstract

The purpose of this research is to explore on Ibn Khaldun's historiography methodology, which contributes to historical philosophy and attempts to develop history as a science. History, according to Ibn Khaldun, is a true account of events that occurred within a certain era or civilization. However, mere knowledge is insufficient for the logical recording and transmission of specific, particular, and genuinely lived historical events. Ibn Khaldun presented the science of umran as this science of principles and frameworks, believing that a science of principles and frameworks is as important as knowledge. For the science of Umran to produce examples/models, history supplies data material. The Umran scholar also provides the historian with the examples/models of causal explanations that he need in order to scientifically analyze the evidence he has. With the methods he proposed, Ibn Khaldun established the study of history on a scientific basis, rather than on spiritual advice-based story. In the 14th century, Ibn Khaldun, whose grasp of history impacted many major philosophers after him, became the practitioner of the causal/inductive concept of science.

Keywords: History, philosophy of history, Ibn Khaldun, science of umran, causality.

1. GİRİŞ

Tarihi anlama, anlamlandırma ve açıklama çabasında olan insan her çağda "nereden geldik?", "neredeyiz?", "nereye gidiyoruz?" şeklinde sorular sorarak farklı düşünceler geliştirmiştir. İnsan bu soruların açtığı yolda ilerleyerek birtakım bilgilere ulaşmış, bu bilgileri sözlü veya yazılı olarak kendinden sonraki nesillere aktarmıştır. İnsanın elde ettiği bilgilerin niteliği, dönemden döneme ve

toplumdan topluma farklı özellikler göstermiştir. Geçmişini bilmek, şimdiki anlamak ve geleceğe ilişkin öngörülerde bulunmak isteyen insan, toplumsal hakikatin ancak kendi tarihselliği ve toplumsallığı ekseninde anlaşılabilirliğini öngörmüştür (Aşkın vd., 2017).

Batı dillerinde, Latince “historia”, İtalyanca “storia”, Fransızca “histoire”, İngilizce “history” ve Almanca “historie” şeklinde telaffuz edilen tarih kelimesi, Grekçe “bildirme”, “tanık olunan olayların bilgisi”, “haberdar olunan şeylerin bilgisi” gibi anlamlara gelen “istoria” sözcüğünden türetilmiştir (Özlem, 2010: 25-26). Arapça’dan dilimize geçen tarih kelimesi, Akadça’da ay, kamer anlamına gelen “erhü” ve İbranice’de ay anlamına gelen “yaruh” kelimeleri başta olmak üzere Sâmi dillerindeki “arh” kökünden gelmekte ve bir olayın, bir şeyin kronolojisinin tayini anlamını taşımaktadır (Şeşen, akt. Akbulut, 2006: 2). “Zaman içerisinde olmuş ve olmakta olan insanlığa ilişkin olayları ve süreçleri” (Doğan, 2013: 1639) ele alan tarihi, Sözer (1981: 21) “tarihsel olayları kendisine konu edinip inceleyen bilim” olarak tanımlamıştır. Daha açık bir ifadeyle, tarihi Seyyar’ın (2007: 998) da belirttiği gibi, “insanoğlunun hayat faaliyetlerini geçmişten bugüne kadar değişik perspektiflerden ele alan, geçmişin bilgisini bugüne ulaştıran, elde edilen bilgiler sayesinde bugünü anlamaya yardımcı olan, bu yönüyle şimdiki zamanı ve şartları ortaya çıkaran ve geleceğe dönük hareket plânlarının yapılmasına imkân tanıyan bir sosyal bilim” olarak tanımlayabiliriz.

Tarihsel süreç içerisinde tarihi anlama, anlamlandırma ve açıklama çabaları döngüsel ve çizgisel tarih anlayışları etrafında şekillenmiştir. Tarihle ilgili düşünmek, insanlığın ilk zamanlarından itibaren başlayan ve günümüze kadar devam eden çok uzun bir süreci kapsar. Bu süreç, öncelikle efsanelere dayanan mitsel düşüncenin etkisiyle ortaya çıkan anlatımlarla başlamış ve daha sonra Antikçağ Grek düşünürleriyle birlikte tarih döngüsel bir eksenle anlaşılmaya çalışılmıştır. Ortaçağ’da Batı dünyasında Yahudi-Hristiyan geleneğinin etkisiyle

beraber çizgisel bir tarih anlayışı karşımıza çıkmıştır. Batı Ortaçağ düşüncesinde çizgisel tarih anlayışı egemen bir durumda olmasına karşın, Doğu İslam dünyasının en önemli düşünürlerinden biri olan İbn Haldun (1332-1406), döngüsel bir tarih anlayışını savunarak tarihsel olay ve olgular arasındaki ilişkileri neden-sonuç ilişkilerine dayandırarak tümevarımsal bir biçimde ortaya koymaya çalışmış ve böylece tarihi belirleyen yasalara ulaşmayı amaçlayarak tarihi bir bilim olarak konumlandırmak istemiştir (Özlem, 2010: 42). İslam tarihiyle ilgili düşüncelerini kaleme almak için “Kitab’ul-İber” adlı bir eser yazan İbn Haldun, vefat ettiği için her ne kadar bu eserini tamamlayamamış olsa da “Kitab’ul-İber”in *Mukaddime* adlı bölümünde tarih ilminin önemine ve felsefesine dair düşüncelerini açıkça ortaya koymuştur. İbn Haldun tarafından ilk defa öne sürülen umran ilmi (sosyoloji) de hem kavramsal hem de metodolojik olarak söz konusu eserde temellendirilmiştir.

Yaşadığı dönemde İbn Haldun’un öne sürdüğü düşünceler pek fazla önemsenmemiş olmasına karşın 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı devlet adamları ve tarihçileri tarafından onun düşünceleri önemli ve kıymetli bulunmuştur. Eserin ilk Türkçe tercümesi 18. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı’nın Lale Devri döneminde Şeyhülislam Pirizade Mehmed Sâhib Efendi tarafından yapılmıştır. Pirizade Mehmed Sâhib Efendi, altı bölümden oluşan *Mukaddime*’nin ilk beş bölümünü tercüme etmiştir. Eserin geriye kalan kısmını ise, 19. yüzyılın ortalarında tarihçi ve hukukçu Ahmet Cevdet Paşa tercüme etmiştir (Yıldırım, 2006: 17-18). *Mukaddime* adlı eserinin Türkçe tercüme çalışmaları ile birlikte İbn Haldun’un fikirlerinin ne kadar önemli olduğu anlaşılmış ve düşünce dünyasında geniş bir yankı uyandırmıştır. Bütüncül bir yöntemle tarih ilmini, insani-toplumsal süreçleri ve kurumları analiz eden İbn Haldun, kendinden sonra gelen birçok önemli düşünürü etkilemiştir. Onun düşünceleri 19. yüzyıldan sonra Batılı düşünürlerin de dikkatini çekmiş (Tomar, 1999: 8) ve öne sürdüğü düşünceler birçok farklı disipline mensup araştırmacı tarafından ele alınmıştır.

Batıda düşünürler tarihsel olayları sadece bir yönü ile tek boyutlu açıklama yoluna gittiklerinden, İbn Haldun'un toplumsal ve tarihsel olayları çok boyutlu bir şekilde ele alması, bunları açıklarken bütüncül-geniş bir perspektifle değerlendirmesi onu Batılı düşünürlerden ayıran en önemli özellik olmuştur (Çalık, 2015: 47). Nitekim, İbn Haldun'un *Mukaddime* adlı eseri Fransızca, İspanyolca, İngilizce ve Japonca gibi birçok dünya diline tercüme edilmiştir. İbn Haldun yaşadığı dönemde tarihi masalsi bir yöntemle ele alan ve ahlaki nasihatlerle sınırlı olan yönelimin dışına çıkarak, tarihsel olayları umran ilminin yardımıyla açıklamaya çalışması, tarihsel olayları neden-sonuç ilişkisi kurarak tümevarımsal bir yöntemle ele alması ve böylece toplumu ve tarihi belirleyen kanunlara ulaşmayı hedefleyerek tarihi bir bilim olarak konumlandırmaya çalışması tarih bilimi ve tarih felsefesi açısından önem teşkil etmektedir. Tarihsel olayların, olguların nedenlerini geçmişteki benzer olay ve olgulara bakarak bulmaya çalışan (el-Husri, 2001: 329) İbn Haldun'un tarihle ilgili düşüncelerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, öncelikle onun insan varlığını nasıl ele aldığına bakılması yerinde olacaktır.

2. İnsan Varlığının Temel Nitelikleri ve İnsanı Çevreleyen Doğa Koşulları

İbn Haldun insanın doğası gereği toplumsal bir varlık olduğunu söyler. İnsan, tarihsel varlık alanı tarafından belirlenen hem de bu alanı belirleyen bir varlıktır. İnsanın evrendeki yerini, tarihsel yönünü, siyasi, sosyal ve psikolojik durumunu özgün bir şekilde açıklayan İbn Haldun'a göre, insan yeryüzüne umran kuran bir varlıktır, o belirli bir sorumluluk ve amaçla (Allah'ın emrettiklerini yerine getirmesi ve yeryüzünü mamur etmesi) yaratılmıştır. İbn Haldun insanın umran kuran bir varlık olması, düşünerek hareket edebilmesi ve el (üretim) yeteneğine sahip olması gibi özellikleriyle diğer canlı türlerinden ayrıldığını düşünür (İbn Haldun, 2007: 338). Ona göre, insan çevresindeki nesnelere, olayları, cinsleri, ayırt edici nitelikleri sebepleri ve sonuçlarıyla beraber olduğu gibi kavradığı

zaman kendi gerçekliğine ve kendi varlığının anlamına ulaşır (el- Husri, 2001:281).

İnsanın üstün özelliklerden olan düşünebilme ve el becerileri ona bilgi sahibi olma, devlet kurma, çalışarak yeni kazançlar elde etme, toplumun ihtiyaçlarını karşılayarak kentler, medeniyetler kurma -umran kurma- olanağı sağlar. İnsan düşünme ve el yeteneği sayesinde bilim, sanat ve teknoloji üreterek kendi varlığını hayvanlardan gelecek olan tehlikelerden korur. Böylece insan kendi varlığını sürdürebileceği ve yeryüzünü imar edebileceği birtakım araç-gereçlere sahip olarak yeryüzünde gücü ve üstünlüğü sağlar (İbn Haldun, 2007: 61). İbn Haldun için büyük öneme sahip olan insana özgü bu iki özellik - el (üretebilme) ve akıl (düşünme) becerileri- ancak düzenli bir toplum hayatı içinde yaşayan insanlarda işe yarar. Ona göre düşünme ve üretebilme, toplumda iş bölümü ve yardımlaşma umranın ve dolayısıyla uygarlığın temelini oluşturur (İlgaroğlu, 2020: 167).

Diğer yandan, İbn Haldun insanın davranışları üzerinde psikolojinin önemli bir etkisi olduğunu düşünür. Ona göre, "kendi kendine telkin" yöntemini kullanan insanlar davranışlarını kontrol altında tutabilir. İnsan türünün diğer bir özelliğinin de alışkanlıklar olduğunu söyleyen İbn Haldun, alışkanlıkların insanın babası niteliğinde olduğuna inanır (İbn Haldun, 2007: 404). Çünkü, insandaki bu alışkanlıklar başta gerçeklik (hakikat) algısı olmak üzere insanın tüm algılarını yönlendirebilir. Bu noktada İbn Haldun alışkanlıkların, içinde yaşanılan toplumun örf ve adetlerinin ve özellikle de yaşanılan bölgenin coğrafi yapısının insanın psikolojisini, ahlakını ve mizacını etkilediğini savunur. Ona göre, insan bu sosyo-kültürel ve iklimsel şartlara uyum göstererek değişen ve belirlenen toplumsal/tarihsel bir varlıktır (Canatan, 2009: 256).

İnsanın doğası gereği toplum içinde yaşamak zorunda olan bir varlık olduğunu vurgulayan İbn Haldun, insanın kendi ihtiyaçlarını karşılaması, kendini savunması ve geliştirmesi için dayanışmaya ve paylaşmaya muhtaç olduğunun altını çizer (İbn Haldun, 2007: 61-62). İbn Haldun'a göre, insanlar sosyal bir varlık olduğu için ne tek başına yaşayabilirler ne de kendilerini koruyabilirler. Bu nedenle insanın temel ihtiyaçlarını karşılaması ve kendini koruması için toplum içinde yaşaması ve diğer insanlarla bir yardımlaşma ve paylaşma içine girmesi gerekir (İbn Haldun, 2007: 61-62). İnsanlar, ihtiyaçlarını ancak düzenli bir toplum içerisinde ve dayanışma çatısı altında karşılayabildiklerinden insanın varlığı, ancak toplumun var olmasıyla mümkündür (Görgün, 2003: 545).

İbn Haldun için insanlar doğaları gereği öncelikle kendilerini korumaya, huzur ve güven içinde yaşamlarını sürdürmeye, beslenme ve barınma ihtiyaçlarını karşılayabilmeye uygun olan bölgelerde toplanıp beraber yaşama isteğine sahip olduklarından yeryüzünün umrana uygun coğrafyalarını seçerler. Ardından, sahip oldukları ilimlerle (sanat, teknik, bilgi) el becerileriyle, alışkanlıklarıyla (örf, adetler), düşünme yetenekleriyle yaşadıkları bölgeyi imar (inşa) ederler (İlgaroğlu, 2020: 169-170). *Mukaddime* adlı eserinde İbn Haldun, insanı yaşadığı iklim bölgesi ile bütünleşen, yaşadığı bölgenin doğa koşullarından doğrudan etkilenen bir varlık olarak ele alır. Yeryüzünü yedi iklim bölgesine ayırarak doğa - insan ilişkisine dikkat çeken İbn Haldun, insanın beden yapısının, ahlakının, ten renginin fiziki çevreye göre şekillendiğini savunur (İbn Haldun, 2013:258-267). Yedi iklim bölgesini sıcak, ılıman ve soğuk iklimler olmak üzere üç ana başlık altında ele alan İbn Haldun, coğrafi bölgeleri hava sıcaklığına göre birbirinden ayırır (İbn Haldun, 2003: 226-258). Yedi iklim bölgesine ayırdığı bölgelerden umrana en uygun olanının üçüncü, dördüncü ve beşinci iklim bölgelerinin olduğunu belirten İbn Haldun, bu iklim bölgelerinin ılıman olduğunu, insan yapısına en elverişli iklim şartlarına sahip olduğunu öne sürer. Buna karşın, ikinci ve altıncı iklim bölgelerinin ılıman iklim bölgelerine nazaran umrana ve insan

yapısına daha az uygun olduğunu düşünen İbn Haldun, birinci ve yedinci iklim bölgelerinin ise umrana ve insan yapısına uygun olmadığını, söz konusu bölgelerde toplumsal yaşamın gelişemeyeceği savunur (İbn Haldun, 2013: 259). İbn Haldun'a göre, iklim şartları insanın fiziki niteliklerini ve ruh dünyasını etkilemesinin yanı sıra toplumun sosyo-kültürel yapısına, devlete ve umrana da etki eder (İbn Haldun, 2013: 259-267).

Mukaddime'nin birinci bölümde İbn Haldun (2018: 211-320), mutedil olan ve olmayan iklim bölgelerini ve iklimin umran, insan bedeni ve ahlakı üzerindeki etkisini detaylı olarak ele almasının yanı sıra umranın ve uygarlaşmanın nasıl olduğunu ve toplumların kalıcı ve güçlü bir devlet kurmaları için, bir grup içindeki yardımlaşma ve şeref duygusundan gelen ve böylece dış düşmanlarla mücadele etme gücü veren bağ anlamına gelen asabiyet kavramını da ele almıştır (Şenol, 2009: 47). İbn Haldun'un umran ilmi bilinmeden onun tarih görüşünün anlaşılması eksik kalacağından öncelikle söz konusu ilme bakılmalıdır.

3. Umran İlmi ve Asabiyet Kavramı

İbn Haldun, *Mukaddime*'de "umran" kelimesini tüm canlıların (insan, hayvan ve bitkilerin) ortaya çıkarak yaşamlarını sürdürebilmeleri için uygun doğa koşullarına (iklim şartlarına) sahip olunmasını ve bu yerlerde gerçekleşen aktiviteleri anlatmak için kullanmaktadır (İbn Haldun, 2004: 82-83). Söz konusu eserinde İbn Haldun, insanın zorunlu olarak toplumsal bir varlık olduğunu ve bu zorunluluğun sonucunda umran ilminin ortaya çıktığını söyler (İbn Haldun, 2007: 61-62). İbn Haldun'a göre, umran toplumla kaynaşmak ve ihtiyaçları gidermek amacıyla bir şehre ya da jeopolitik konumu buna uygun olan bir merkeze yerleşmek ve orada toplumsal düzen içerisinde birlikte yaşamaktan ibarettir. Onun birlikte yaşamaktan kastettiği şey, insanların ihtiyaçları olan besin maddelerini üretmek ve kendilerini korumak için diğer insanlarla yardımlaşmak

ve iş bölümü yapmak durumunda olmalarıdır (İbn Haldun, 2007: 62). İnsanların dayanışmak, yardımlaşmak ve iş bölümü yapmak amacıyla bir araya gelmesi umranın gelişmesine ve devam etmesine neden olur (Toku, 2002: 114). İbn Haldun, ilmi umran ile insanın sosyal hayatla meydana çıktığını ve sosyal hayat ile beraber ilerlediğini imler (İbn Haldun, 2005: 89). O, her türlü toplumsal teşkilatlanmayı, yaşam tarzını, değişim geçiren toplumsal aşamaları ve bu aşamalarla beraber ekonomik yapıyı, sanatsal, kültürel ve ilmi çalışmaları bu çalışmaların etkisiyle ortaya çıkan farklı kurumları ve sosyal süreçleri umran ilmiyle analiz eder (İbn Haldun, 2005: 356). Umran ilminin konusunun genel olarak toplum olduğunu ileri sürer ve toplumu da bedevi ve hadari olmak üzere iki kısma ayırır:

Umrân bedevî ve hadarî olmak üzere iki kısımdır. Bedevî umrân; ovalarda, yaylalarda, hayvanların beslenmesine elverişli olan meralarda ve çöllerin dışında bulunur. Hadarî umrân ise şehirlerde, kasabalarda, kentlerde ve köylerde bulunur. Hadarî umrânda yaşamak demek, yerleşme yerlerindeki surlarda (kalelerde) korunmak, kendi varlığını savunmak ve buralarda ikâmet etmektir” (İbn Haldun, 2007: 62).

Bedevi umranı kırsal yerlerde göçebe veya yarı göçebe olarak ve insanların kabileler halinde yaşamlarını sürdürdüğü toplumsal örgütlenme olarak gören İbn Haldun, hadari umranı ise şehirlerde yaşayan ve yerleşik bir kültüre göre yaşamlarını sürdüren toplumlar olarak belirler (İbn Haldun, 2005: 325-329). Bu iki toplumsal yapı arasındaki bağı, asabiyet kavramı ile izah eder. Umran ilmiyle farklı içtima-i yaşam ile teşkilatlanma kademeleri arasındaki geçiş öğelerini incelediğini söyleyen İbn Haldun, bu öğelerin en başında farklı toplumsal yapıların geçişlerini sağlayan “asabiyet” kavramının geldiğini belirtir.

İbn Haldun felsefesinin en önemli kavram çatılarından olan “asabiyet” kavramı, tarihsel zaman içinde milletleri birbirine bağlayan ve onlara bir değer kazandıran “topluluk duygusu”, “dayanışma duygusu”, “tenasüt bağı” gibi anlamları içinde barındıran, toplum üyelerinin sosyal ilişkilerini düzenlemede yardımlaşma ve dayanışmaya vurgu yapan bir kavramdır (İbn Haldun, 2007: 360). İbn Haldun, Mukaddime adlı eserinde “asabiyet” kavramıyla ilgili birçok açıklama yapmasına rağmen onun kesin bir tanımını yapmamıştır. O, daha çok bu kavramın nasıl ortaya çıktığını, nasıl bir etkisinin olduğunu ve esas özelliklerinin neler olduğunu açıklamıştır (Hasanov, 2016: 1440). İbn Haldun’un asabiyet kavramı ile ilgili olarak yapmış olduğu tanımlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

“Asabiyet sadece nesep birliğinden veya o manadaki diğer bir şeyden hâsıl olan bir unsurdur” (İbn Haldun, 2007: 334).

“Asabiyet nihaî gayesi mülk olan bir unsurdur” (İbn Haldun, 2007: 439).

“Asabiyet aile ve şerefın kaynağıdır” (İbn Haldun, 2007: 439).

Bu tanımlamalardan yola çıkarak İbn Haldun’un, devletin kurulması ve var olması noktasında asabiyeti önemli bir yere koyduğu anlaşılmaktadır. İbn Haldun’un düşünce sisteminde topluluk duygusu, dayanışma duygusu ve grup ruhu gibi anlamlara gelen asabiyet, toplumun yardımlaşması, dayanışması ve dış tehlikelerden korunması gibi konularda çok önemli bir güce sahiptir. Asabiyet duygusu öncelikle bedevi (göçebe veya kırsal arazide yaşayan) toplumlarda daha sonra hadari (şehirdeki yaşam) toplumlarda görülmektedir. İbn Haldun, insanların devlet kurması için ortak amaçlara sahip olması gerektiğini ve güç sahibi olabilmeleri için de asabiyet duygusu içinde hareket etmeleri gerektiğini vurgular. İbn Haldun için asabiyet duygusu hem toplumların birlik ve beraberliğini sağlayan hem de devletlerin devamlılığını sağlayan temel bir duygudur. Sosyal yaşamı bireyler için doğal bir zorunluluk alanı olarak gören İbn

Haldun, bireylerin ancak topluluk halinde yaşayıp belirli bir iş paylaşımı ve dayanışma ile hayatlarını idame ettirebileceklerini ve böylece dışardan gelebilecek tehditlere karşı da kendilerini savunabileceklerini düşünür. Yardımlaşma ve dayanışmayla insanlar sosyalleşir ve ardından güçlü toplulukları oluşturur. Nitekim, ona göre “devlet ancak asabiyetin kuvvet ve kudretiyle kurulabilir” (İbn Haldun, 2007: 97) ve “devlet kurmak için gereken kuvvet ve üstünlük ancak asabiyet ile mümkündür” (İbn Haldun, 2007: 436). İbn Haldun asabiyet bağıyla birliktelik sağlayamayan toplulukların kendi devletlerini kuramayacakları gibi yaşamlarını dahi çok zor sürdürebileceklerini öne sürer. Bu gibi toplulukların küçük bir zorluk karşısında bile dayanmayacağını ve asabiyet bağı güçlü olan başka toplumların hâkimiyeti altına girebileceklerini belirtir. Toplulukların bu duruma düşmemesi için tek çare kuvvetli bir asabiyet bağıyla birlikteliğin kurulmasıdır. İbn Haldun asabiyet bağıyla birlikteliğin kurulduğu toplulukların hem kendi varlığını dış saldırılara karşı koruyacaklarını hem de yaşama hakkını diğer topluluklara kabul ettireceklerini düşünür (Yumuk, 2010: 245).

Asabiyet kavramını nesep ve sebep asabiyeti olmak üzere iki kısımda ele alan İbn Haldun’a göre, nesep asabiyetinde bireylerin aynı soydan, aynı kan bağından gelmesi gerekir. Sebep asabiyetinde ise, böyle bir şart söz konusu değildir. İbn Haldun, nesep asabiyetinin ilk topluluklarda ve bedevilerde daha çok yaygın ve hâkim olduğunu ancak toplumların gelişip medenileşmesiyle beraber bu durumun tersine dönerek, kan ve nesep asabiyeti yerine sebep asabiyetinin geçtiğini söyler. Diğer bir ifadeyle, toplumlarda umranın gelişmesiyle birlikte aynı soydan gelen (nesep) asabiyetin yerine, aynı gayeler için bir araya gelen (sebep) asabiyetin geçeceğini belirtir (İbn Haldun, 2005: 379). Bu durum, milli duyguların ortaya çıkardığı asabiyet şeklinde toplumlara yansır (İbn Haldun, 2005: 99). İbn Haldun, sebep asabiyetinde dinsel duygunun verdiği birlik ve beraberliğin de önemli olduğunu ve din duygusunun toplulukları bir araya

getirdiğini düşünür (İbn Haldun, 2005: 378). Asabiyetin öncelikle devletin örgütlenmesine, sonrasında ise umranın ortaya çıkmasına zemin hazırladığına inanan İbn Haldun, ister kan bağıyla kurulan nesep asabiyeti için olsun ister dini inanç veya farklı gayeler için birliktelik oluşturan sebep asabiyeti için olsun devletin sürekliliğini ve umranın kurulmasını sağlayacak olan asıl unsur asabiyet duygusu olduğunu vurgular (İbn Haldun, 2005: 379).

Asabiyetin asıl amacının devlet kurmak olduğunu öne süren İbn Haldun (2005: 99) devletin sürekliliği için asabiyet duygusunun devam etmesi gerektiğini belirtir. Ancak, devlet kurulduktan sonra zamanla asabiyet duygusunun ilk zamanki gücünü kaybettiğini ve bu durumu engellemenin mümkün olmadığını da ifade eder. Bu durumun öncelikli sebebi kan bağı ile bir araya gelen güçlü topluluklarda, şehir hayatındaki ihtiyaçların ve iktisadi farklılıkların etkisiyle asabiyet duygusunun azalmasıdır (Arslan, 2002: 127). Diğer bir sebep, devlet kurulma aşamasındayken toplumun asabiyet bağının kuvvetli olması, ancak zamanla hükümdar ile kavmi arasındaki bağın zayıflayarak ardından da kopmaya başlamasıdır. İbn Haldun'un bu düşüncesi, devletlerin ve asabiyet olgusunun aynı insan organizması gibi doğma, büyüme ve ölme evrelerinden geçtiğini düşünmesinden kaynaklanır (İbn Haldun, 2005: 107). Topluları organizmacı bir yaklaşımla ele alan İbn Haldun, her toplumun aynı organizmalar gibi doğduğunu ve öldüğünü düşünür. Topluların tarih sahnesine çıkmasından yıkılma sürecine kadar beş evreden geçtiklerini öne süren İbn Haldun için, birinci evre toplumun yerleşik hayata geçmesiyle başlar. Bu evrede asabiyet kabile dayanışması şeklindedir, yani toplum aile ve din bağlarına dayanmaktadır. Bu düzende yönetici bir kral gibi değil, bir lider gibi davranarak toplumun örf ve adetlerine uymak zorundadır (İbn Haldun, 1986: 392-393). İkinci evre, yöneticilerin yönettiği toplumu kendi otoritesi altına almaya başladığı bir dönemi anlatır. Yönetici bu evrede bir kral gibi davranarak kendisiyle aynı konumda olanları ortadan kaldırmayı hedefler. Daha sonra kendisine destek verenleri dağıtıp dine

dayanan dayanışmanın yerine, daha güvenilir alt yöneticilerin ve paralı askerlerin gücünü yanına almaya çalışır (İbn Haldun, 1986: 422-424; 460-461). Üçüncü evre, lüksün ve görkemin hâkim olduğu bir dönemdir. Bu evrede yöneticiler yetkilerini daha çok bireysel ihtiyaçları karşılamak amacıyla kullanırlar. Bireysel gelişim için devletin parasal kaynaklarına düzenleme getirirler. Böylece elde edilen büyük gelirden dolayı şehirler daha modern bir yapıya dönüşür, el sanatları ve güzel sanatlar gelişir, bilim ilerler ve herkes kendi payına düşeni almaya başlar ve böylece bolluk ve gösterişli bir dönem yaşanır (İbn Haldun, 1986: 424-425). Dördüncü evre, lüks içinde yaşanan hayatın en üst sınıra ulaşmasıyla birlikte tüketimin alışkanlık haline geldiği, kibirli bir yaşamın ortaya çıktığı bir dönemdir. Bu evrede toplum, içinde buldukları bu durumun hiç bozulmayacağını, hep devam edeceğini düşünür. Ancak gösterişin ve israfın tavan yaptığı bu dönemde farkına varılmadan devlet gerilemeye ve yıkılmaya başlar (İbn Haldun, 1986: 426-427). Beşinci evre ise, asabiyet ve din bağının sağladığı birlikteliğin artık çözülmeye başladığı bir dönemdir. Yöneticiler, alt yöneticilerin ve ordunun desteğini kendi otoritesinin altında tutmak için baskı kurar ve vergileri artırır. Vergilerin artmasıyla birlikte halkın devlete olan bağlılığı da zayıflar. Bunun yanı sıra devletin gelirleri giderleri karşılayamaz olur ve önceki yandaşların desteği azalır. Toplumda ahlaki bir çöküntü yaşanarak düzen bozulur ve böylece devlet parçalanma sürecine girerek dağılır, en sonunda yok olur (İbn Haldun, 1986: 428-430). İbn Haldun tüm toplumların doğal ömürlerinin 120 sene olduğunu söyler. Bu süreç, asabiyet duygularının kuvvetli olduğu “kurucu”, zayıf olduğu “sürdürücü” ve ortadan kalktığı “yıkıcı” olmak üzere toplamda üç kuşağın yaşayacağı 120 senelik bir ömürle son bulur (İbn Haldun, 1986: 431-435).

İbn Haldun, *Mukaddime* adlı eserinde umranın ve uygarlaşmanın nasıl olduğunu, asabiyet duygusunu ve insan topluluklarına etki eden meseleleri tek tek açıklamasının yanı sıra tarihte yaşanan olayların yasalarını ve nedenlerini

kavrayabilmesi için tarihçiye bir metodoloji de önermiştir. *Mukaddime*'nin giriş kısmında İbn Haldun tarih ilminin önemine değinmiş, tarihi usulleri incelemiş, tarihçilere musallat olan hatalara ve kuruntulara işaret etmiş ve bu hataların bir kısmının nedenlerini açıklamıştır (İbn Haldun, 2018: 155-165).

4. İbn Haldun'un Tarihçilik Yöntemi

İbn Haldun *Mukaddime*'ye tarih ilminin önemini ve gerekliliğini vurgulayarak başlar. Hemen ardından mevcut durumun tespitini yapan İbn Haldun, tarih ilmiyle uğraşanların hatalarını ve onları bu hatalara sevk eden sebepleri sıralar. İbn Haldun'a göre, İslam tarihçileri eski dönemlerde meydana gelen olaylara ilişkin topladıkları materyallere bir metodolojileri olmadığı için uydurma haberler karıştırmışlardır. Daha sonrakiler ise, tarihsel olaylara dair topladıkları materyallere bir ayrıştırma işlemi uygulamadıklarından ve onları doğru bir şekilde yorumlamadıklarından doğru ve yanlış birbirine karıştırmışlardır. Böylece, sırf rivayete dayanarak tarih ilmini hakikatten uzaklaştırmışlar, onu efsanelerden, olağanüstü olaylardan ve tesadüflerden oluşan bir masala çevirmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde de tarih ilmiyle uğraşanlar bu eski tarihçileri taklit etmişlerdir. Bu kişiler, kendilerinden öncekilerin yolundan giderek onlardan aldıkları örnek olaylara bağlı kalmışlar ve toplumların değişen örf ve adetlerinden, değişen durumlarından habersiz kalmışlardır. İbn Haldun, mukallit tarihçilerin önceki zamanlara ait olaylardan ve devletlerden aktarımda bulunurken bunlara dair bilgileri gerçeklikten uzak, akla ve mantığa uymayacak bir şekilde naklettiklerini söyler. Ona göre, mukallit tarihçileri duydukları olayları sorgulama yapmadan ve dönemin şartlarını araştırmadan olduğu gibi eserlerine aktarmışlardır (İbn Haldun, 2008: 160).

İbn Haldun yaptığı eleştiriyle gerçek bir tarihçinin hangi noktalara dikkat etmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. O, bilinçli bir tenkitçinin kendinden önceki tarihçilerin naklettiklerini kabul ya da reddetmeden önce kendi dönemini ölçü alması gerektiğini ve tarihi rivayetlerin umran ilminin verilerine göre yorumlanması gerektiğini belirtmektedir (Uludağ, 2015: 45-46). İbn Haldun'a göre nasıl ki evrenin kendine has bir tabiatı ve bu tabiata ait yasaları bulunuyorsa, insani toplumsal evrenin de kendine has tabiatı ve kanunları vardır. Bu nedenle tarihçiler bir haberi nakledecekleri zaman bu kanunları göz önünde bulundurmamak zorundadırlar. Bu kanunları göz önünde bulundurmayan tarihçiler hata yapmaktan ve hurafelerden kurtulamazlar.

Burada İbn Haldun, umran ilminin yönteminin yalnızca tarih ilimi ile ilgili olmadığını, söz konusu yöntemin tüm sosyal bilimlerde ve bilimsel düşünmenin tamamında kabul görecektir kurallar bütününden oluştuğunu ileri sürer. Bu yöntem kullanılmadığı zaman bilimsel düşünmenin devreye giremeyeceğini ve bu durumda da çok önemli hatalara düşüleceğini belirtir. İbn Haldun'un bu düşünceleri oldukça önemlidir, zira tarihsel varlık alanında meydana gelen olayların anlaşılıp açıklanmasında bir yöntemin olması insanlığın bir birikimi olan bilimsel düşüncenin gelişiminde vazgeçilmez bir öneme sahiptir (Freund, 1991: 53-54). Buradan hareketle, İbn Haldun'un modern bilimsel aklın gelişmesinde çok önemli bir yere sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Bu noktada Togan (1969: 157) bir tarihçi olarak İbn Haldun'u aşağıdaki gibi anlatır:

“İbn Haldun tarihin kaynaklarını, dokümanlarını ve aktarılan olayları titizlikle bir tenkide tabi tutar. Tarih kitaplarında yazılan abartılı olayları ve aslı olmayan hikâyelerin kaynaklarını araştırır. Onların gerçeklik değeri üzerinde durup, elde ettiği dokümanları akıl süzgecinden geçirerek değerlendirmeye alır. İbn Haldun, bu

şekilde davranarak tarihi hikâyecilikten çıkarıp onu bir araştırma disiplini haline getirmeye çalışır. İbn Haldun, tarihi olayları ele alırken nedensellik ilkesi üzerinde durur. Olayların sebep ve sonuçlarını araştırarak tarihteki olayların hangi usul ve esaslarla meydana çıktıklarını ortaya koyar. O, bu yöntemle tarihte yaşanan olayları bir olaylar yığını olmaktan çıkararak bir olaylar düzeni şeklinde anlatmaya girişir. Bunu yaparak tarihe usul ve nizam (düzen) düşüncesini getirir. Böylece, İbn Haldun tarihi, nakledilerek gelen bir bilgi alanı olmaktan çıkarıp onu kendine has yöntemi olan akli bir bilim dalı haline getirmeye çalışır.”

Diğer yandan, İbn Haldun'un tarih düşüncesinde “iber” (tekil manada ibret) kavramı kilit bir kavram olarak öne çıkar. Onun *Mukaddime*'yi kaleme almadaki gayesi, sadece tarihi olayları kayıt altına almak değildir, o aynı zamanda toplumların geçmişi ile şimdiki olayları karşılaştırıp yaşanan olaylardan ders çıkararak yanlışla düşülmemesi için yol göstermeye çalışır (İbn Haldun, 1989: 18-19). Burada “ibret” tarihte yaşanan olaylarla bu olayların nedenleri arasında bir bağ kurarak tarihin hem görünen hem de gizli yönünü doğru bir şekilde anlamamızı sağlayacak bir faaliyet olarak düşünülmektedir (Yıldız, 2010: 31-32).

Tarihi düz bir zeminde değişen bir süreç olarak değil, zaman içinde kopmaların olduğu ve tekrar başa dönmelerin yaşandığı bir süreç olarak gören İbn Haldun (2015: 399), tarihin görünen (zahiri) ve görünmeyen (batını) olmak üzere iki yönü olduğunu düşünür. Ona göre en sade haliyle tarih; “zahiri itibarıyla eski dönemlerden, devletlerden ve önceki zamanlarda vuku bulan olaylardan haber vermekten daha fazla bir şey değildir” (İbn Haldun, 2008: 158). Ancak bunun yanında tarihin bir de iç yüzü dediğimiz batını yönü bulunur. Bu yön “düşünmek, olayların nedenlerini bulmak ve araştırmalarda bulunup bilgileri ortaya koymak” (İbn Haldun, 2008: 158) anlamına gelir. İbn Haldun zahirde meydana gelen

olayları anlayabilmek için o olayların arkasında olup bitenlerin de bilinmesi gerektiğini vurgular. Tarihçilerin bu şekilde bir yol izlediği takdirde tarihe bütüncül ve eleştirel bir gözle bakabilme yeteneğini kazanabileceklerini öne sürer. İbn Haldun, hem zahirde olan tarihsel olayların perde arkasındaki sebeplerin açıklanması hem de olayların arkasında bulunan ve doğrudan algılanamayan batını sebeplerin ortaya koyulması gerektiğini düşünür. Böylece o, tarihsel olayları neden sonuç ilişkisi içinde ele alarak tarihe bir tarafsızlık atfetmek, tarihe bilimsel olarak yaklaşmak ister (Görgün, 1999: 544-545).

İbn Haldun tarihsel olayların iç yüzünü (batını yönünü) meydana çıkarmak için “nazar” (görmek, düşünmek), “tahkik” (inceleme, araştırma), “ta’lil” (sebe-sonuç ilişkisiyle ilgili beyanda bulunmak) tekniklerini kullanır (Şentürk, 2009: 271). Tarihin açık yönünü (zahiri) “doğal zamana ait geçmişin haberleri” kapsamında ele alan İbn Haldun, tarihin doğru haber ile yanlış haberi birbirinden sınırları belli olacak şekilde ayırarak rivayet edilmesi gereken bir bilim olduğunu düşünür. O, bu bağlamda rivayet edilen tarihsel olayların, umran ilminin kapsamına uygun düşen olabilirlik şartlarını taşıyıp taşıyamadığını ortaya koymaya çalışır (İbn Haldun, 2007: 37). İbn Haldun, bu konudaki görüşlerini aşağıdaki gibi ifade eder:

“Yanlış haberin ortaya çıkış sebeplerinin en önde geleni, umrandaki ahvalin tabiatını bilmemektir. Hiç şüphe yok ki, meydana gelen olaylardan her birinin, mutlak surette hem kendi zatına hem de ona arız olan hallere özgü bir tabiatı mevcuttur. Eğer haberi duyan ve alan kişi, varlıktaki olaylara ait hallerin tabiatını ve bu tabiatın gereklerini bilirse; bu durum, doğru haberi yanlış haberden ayırmak için haberleri tenkit ve tetkik etme konusunda ona yol gösterir. Nitekim yanlış haber hangi taraftan ortaya çıkarsa çıksın, bu yöntem, eleştiriye tabi tutma ve tahkik

etme konusunda en etkili ve en uygun yöntemdir”
(İbn Haldun, 2007: 53).

Nakledilen haberler analitik bir şekilde ele alındığı takdirde doğru haberlerin yanlış haberlerden ayırt edilebileceğini düşünen İbn Haldun'a bu yöntem, rivayet eden kişilerin (ravi) ve rivayet edilen haberlerin doğruluğunu araştırma konusundaki yöntem olan cerh'den (hem ravinin hem rivayetinin reddedilmesi) ve ravinin rivayet ettiği olayların geçerli olduğunu imleyen ta'dilden önce gelir. Dolayısıyla, nakledilen bir rivayetin doğru olduğu ve imkânsız olmadığı bilinmeden rivayet edenlerin ta'diline ve doğru oluşlarına bakılmamalıdır. Çünkü İbn Haldun o haberlerin imkânsız olması durumunda, onları rivayet edenlerin cerh ve ta'diline bakılmasının hiçbir yararının olmayacağına inanır (İbn Haldun, 2007: 55-56).

İbn Haldun'a göre, rivayet edilen haberlerin ve olayların doğru olanıyla yanlış olanını birbirinden ayırt edebilmek için hem rivayet ile olayın birbirine uygun olup olmadığına hem de umran ilminin yöntemine uygun olup olmadığına bakılması gerekir. İbn Haldun'un cephesinden bakıldığında bu nokta, tarihi olayları rivayet ve haberlerde doğruyu yanlıştan ayırt etme hususunda kanuni bir delil niteliğindedir. Tarihcilerin, rivayet ettikleri olayların doğru olup olmadığının yalnızca böyle bir yöntem izlenerek bilinebileceğini öne süren İbn Haldun, tarihin kendine özgü bir ilim dalı olduğunu aşağıdaki şu cümlelerle açıklar:

“Bu müstakil bir ilimdir. Çünkü kendine özgü bir konusu vardır. Bu konu beşeri umran ve insani içtimadır. Yine bu ilim, kendine has problemlerle uğraşır. Bunlar da umranın ahvalindeki değişim ve ondaki arazların açıklanmasıdır. Vaz'i ve nakli bütün ilimlerde, söz konusu bu durum böyledir. Kendine has bir konusu, yöntemi ve problematiği olan her uğraş bir ilimdir” (İbn Haldun, 2007: 56).

İbn Haldun'un öne sürdüğü bu düşünceler, onun kendi zamanına kadar tarihçilerin çoğu tarafından ortaya koyulmamış olan yeni düşüncelerdir. O, getirdiği yeni yöntemle tarihsel olayların gerçek olup olmadığını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Doğrudan doğruya bir olay anlatıcısı olmayan, sosyal hayatın gerekliliklerini inceleyen İbn Haldun, sosyal hayata özgü neden-sonuç ilişkilerini inceleyerek bunları *Mukaddime* adlı eserinde detaylıca ortaya koymaktadır. Devamlılığı olan, birbirini takip eden düzenli durumları ve birbirinden kopuk olan çatlaklıkları tespit ederek kendi yöntemini geliştirmektedir. *Mukaddime* adlı eserinde İbn Haldun, vuku bulan her olayın bir nedeni olduğunu, bu olayların meydana gelmesinde akli bir açıklamanın ve bilimsel bir gerçekliğin kesinlikle bulunduğunu belirtmektedir. Bu nedenlerin ortaya çıkarılmasının ilim adamlarının en temel görevlerinden biri olduğunu düşünen İbn Haldun, hiçbir şeyin kendiliğinden ya da tesadüf eseri meydana gelmediğine inanır. Tarihte meydana gelmiş her olayın perde arkasında kesinlikle sebepler olduğunu düşünür (Collingwood, 2001: 162).

İbn Haldun, kendine özgü metodolojisinin temel dayanak noktalarını belirlerken öncelikle düşünceyi durağan durumdan kurtarmaya çalışmıştır. Böylece sosyal olgu ve olaylar üzerine düşünce geliştirmeye giden yolu açmıştır. Sosyal olgu ve olaylar artık daha reel ve nesnel temellerde analiz edilebilir duruma gelmiştir. İbn Haldun'un düşüncesinin ana gayelerinden biri "tarihte, umranda ve devlette olan biten olay ve olguların nedenlerini bulmaktır" (Altay, 2019: 38). Böylece o, sosyal ve tarihsel olayların devamlılıklarını ve farklılıklarını ortaya çıkararak nesnel bir öneride bulunmanın imkânına ulaşmaya çalışmıştır (Altay, 2019: 133). Somut yaşamdaki doğa gibi sosyal yaşamdaki doğanın da mevcudiyetine vurgu yapması ve bu doğanın düzenliliğini bulmaya çalışması, İbn Haldun'un metodolojisinin en değerli noktalarından biridir. O, tarihi kaynaklara karışmış olan hatalı verileri umran ilminin kuralları çerçevesinde akıl, mantık, gözlem ve nedensellik ilişkisi kapsamında tespit etmiştir (İbn Haldun, 2015: 189-191).

Sosyal ve tarihsel olayları hep bir neden-sonuç ilişkisi içinde formüle eden İbn Haldun doğa, varlık ve tarih alanında bir döngüsellik var olduğunu da savunmuştur. Nedensellik ve döngüsellik düşüncesi onun tarih anlayışının en önemli dayanak noktalarındandır. Buradan hareketle, İbn Haldun'un tarihçilik yöntemi nedensellik ilkesi bağlamında ve döngüsellik düşüncesi bağlamında ele alınabilir.

a) Nedensellik İlkesi Bağlamında Tarihçilik Yöntemi: İbn Haldun'un coğrafi (iklim şartları, doğa koşulları), iktisadi (ekonomik) ve siyasal alanlara dair açıklamaları hep bir nedensellik zeminine dayanır. Daha önce de belirtildiği gibi, İbn Haldun'a göre insanlık genel olarak yedi iklim bölgesine yerleşmiştir. Bu iklim bölgeleri arasında umrana en uygun yer dördüncü iklim bölgesidir. Dolayısıyla en mükemmel insanlar da bu bölgede yaşamaktadır. Bunun nedeni, sıcak ve soğuk hava şartlarının en mutedil (ılıman) olduğu iklim bölgesinin burası olmasındandır (İbn Haldun, 2018: 242-248). Burada İbn Haldun'un coğrafi nedensellikte anlatmaya çalıştığı şey, insanı çevreleyen doğa koşullarının belirleyiciliğidir. Bunun yanı sıra insanların zenginleşmesi veya fakirleşmesi, devletin güçlenmesi veya zayıflanması, nüfusun artması veya azalması ve devletin vergi politikası gibi durumları da her zaman iktisadi neden-sonuç ilişkisi kapsamında değerlendirmiştir. İbn Haldun'a göre her devlet öncelikle bedevilikle kurulur. Kuruluş aşamasında devlet bedevi bir yapıya sahip olduğu için ilk olarak sadece temel ihtiyaçlarını karşılamak için çalışır. Bu nedenle devletin lükse ve refaha harcaması yoktur. Daha sonra hadari bir yapıya dönüşen devlet, temel ihtiyaçlarının dışında lüks ve refaha da harcama yapar. Bu durum devletin ilaveten bir harcama yapmasına sebep olur. Devlet bunu karşılayabilmek için vergileri artırmak zorunda kalır. Vergi artırımının neticesinde insanların üretim isteği azalır ve devlete olan bağlılıkları zayıflar. İbn Haldun, insanların vergi yükü kaldırılmadığı zaman üretimin durmaya başlayacağını belirtir. Bu durumun ise devletin dağılıp çökmesine sebep olacağını söyler (İbn Haldun, 2018: 538-540).

Ayrıca, İbn Haldun, bireylerin toplum olmaya, toplumların da devlet olmaya doğru ilerleyen sürecini siyasi neden-sonuç çerçevesinde değerlendirir. İbn Haldun'a göre insanlar gibi hanedanlıklar da doğar, büyür, gelişir ve ölürler. Rahatlık ve lükse ulaşan hanedanlıklarda yaşlılık işaretleri görülmeye başlanır. Bu işaretlerin en somut göstergesi hanedanlık içinde anlaşmazlıkların ve çatışmaların ortaya çıkmasıdır. İbn Haldun'a göre bu durum siyasi otoritenin zayıflığından kaynaklanmaz, o bu durumu her siyasi otoritenin yaşayacağını söyler. İbn Haldun'un neden-sonuç çerçevesinde ele aldığı bu husus da siyasi nedensellik olarak karşımıza çıkmaktadır (İbn Haldun, 2018: 555-557).

Devletlerin ve umranın bir nizam çerçevesinde hareket etmesi ve belli kademeleri aşarak ortadan kalkması daima nedenlerin olmasıyla ilgilidir. Nedensellik hem bir nizamın hem de bir değişimin bilinmesi noktasında önemli bir dayanak noktasıdır (Hassan, 2015: 136). İbn Haldun, umran ilmini kurarken ve değişiminin altında yatan açıklamalarını temellendirirken de neden-sonuç ilişkisinden faydalanmıştır (Baali, 1988: 40). Akıllı, duyuları ve tarihi dokümanları gerçek bilginin kaynakları olarak ve sosyal yaşama rehberlik eden araçlar olarak ele alan İbn Haldun, birbiriyle bağlantılı olmayan, birbirini devam ettirmeyen sosyal ve siyasi olayların dikkate alınmaması gerektiğini düşünerek toplumsal yaşamdaki düzenliliği bulmaya çalışmıştır. O, sosyal, siyasal ve tarihi olayların gerçekliğini ortaya çıkarmaya çalışırken akıl ve gözlem yoluyla ulaştığı verileri neden-sonuç ilişkisi ekseninde değerlendirdikten sonra bu verilerin olabilirliğini ya onaylamış ya da reddetmiştir (Altay, 2019: 135-136).

b) Döngüsellik Düşüncesi Bağlamında Tarihçilik Yöntemi: İbn Haldun doğa, varlık ve tarih alanında bir döngüsellik var olduğuna inanır. Evrendeki her şeyin devamlı olarak bir değişim geçirdiğini, hareket ederek bir oluşumu meydana getirdiğini en basit olgulardan başlayarak tüm canlı ve cansız varlıkların dönüştüğünü, her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğunu ve bu

bağlantıların belli bir düzene göre hareket ettiğini düşünür (Ülken, 1998: 207). Varlığa dayalı farklılıkları onu belirleyen etmenler çerçevesinde sentezleyerek döngüsel bir süreç içerisinde betimleme İbn Haldun felsefesinin dayanak noktalarından biridir. Döngüsel bir zaman anlayışını savunan İbn Haldun'a göre, evrendeki tüm varlıklar basit ve karmaşık olarak yukarıdan aşağıya ya da aşağıdan yukarıya doğru devrimsel bir değişim ve dönüşüm içinde hareket etmektedir. Bu durum milletler ve devletler için de geçerlidir. İbn Haldun, asabiyet kavramının tarihsel zaman içindeki sürecini de döngüsel bir zaman anlayışı içinde tasavvur etmektedir. Bu döngüsellığı umranın doğası olarak gören İbn Haldun için tarih, devletin oluşum aşaması sürecinde bedevilikten hadariliğe doğru bir geçiştir ve bu geçiş her zaman dairesel bir nitelik taşır (Yıldız, 2010: 41). Toplumların meydana gelme sürecini bir döngüsellik içinde ele alan İbn Haldun'a göre, toplumlar belli zamanlardan geçerek bir sonraki oluş şekline ulaşmakta ve bu geçiş sürecinde bazı farklı huylar edinmektedirler (Uludağ, 2001: 171). O, toplumların yaşadığı bu kademeli durumların sosyal ve siyasi sebeplerden kaynaklanan değişimler olduğunu söyler. Bu kademeli değişim döngüsel bir şekilde her devlette devamlı olarak tekrar etmektedir ve bu durum tüm devletlerin yaşayacağı zorunlu bir süreçtir. Bunun yanı sıra, aynı çağda varlık gösteren farklı devletlerde farklı aşamalar yaşanabilmektedir. Yani bir devlet kurulurken diğer bir devlet yükselmekte ya da çöküşe geçebilmektedir (Ülken ve Fahri, 1940: 148). Bir toplum doğarken, bir diğer toplum çökme ve ölme sürecine girmiş olabileceğinden tüm toplumların tüm dönemlerde aynı döngüsel zamanı yaşıyor olması gerekmemektedir. Ancak, bu döngüsel sürecin çöküşle sona ermesi her toplum için kaçınılmazdır (Özlem, 2010: 44). İbn Haldun'a göre devletlerin yaşadığı bu aşamalı süreç toplumsal bir yasadır ve bireylerin özgür iradesine bağlı olmadan gerçekleşmektedir (İbn Haldun, 1989: 422-436).

5. Tarih ile Umran Arasındaki İlişki

İbn Haldun'a göre beşeri ve tarihi varlık alanını ele alan iki temel ilim vardır. Bunlar tarih ve umran ilmidir. Tarih, İbn Haldun tarafından ortaya koyulan bir ilim olmamasına karşın, umran ilmi/sosyoloji İbn Haldun tarafından ortaya koyulmuştur (Arslan, 2019: 60). Umran toplumsal örgütlenme biçimlerini, toplumsal kurumları, toplumsal grupları, egemenlik tarzlarını, ekonomik düzenlemeleri ve mülkiyet ilişkilerini genel olarak inceleyen bir bilim olarak belirir. Böyle bir bilim tanımına benzer bir tanım Batı felsefesinde ancak 18. yüzyılda Vico tarafından öne sürülmüştür (Özlem, 2010: 43). Umran ilmi ile tarih ilmi arasındaki ilişkiye baktığımızda, ele aldıkları sorunlar ve ilgilendikleri konu itibariyle aralarında büyük bir benzerlik olduğu görülmektedir. Tarih ilmi, geçmişte belli bir dönemde veya belli bir insan topluluğunda yaşanan tarihsel olayları kapsamaktadır. İbn Haldun bu görüşe karşı çıkmamakla beraber, tarihi olayların genel itibariyle anlaşılın sadece saf siyasi olayları içerdiğini düşünmemekte ve tarihi olayların tarihe damga vurmuş kişilerin (peygamberler, hükümdarlar gibi) hayatlarının anlatıldığı olaylardan ibaret olmadığını savunmaktadır. İbn Haldun bir tarihçinin sadece siyasi olaylara bakarak tarihi olayları açıklamaya çalışmasını büyük bir eksiklik olarak gördüğünden, tarihi olayların içine her türlü sosyal, ekonomik, kültürel, bilimsel ve dini olayların da eklenmesi gerektiğini belirtmektedir. Nitekim, İbn Haldun bu konudaki düşüncelerini aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

“Tarihin hakikatinin, alemin umrânı olan insani toplumsal örgütlenme ve bu umrânın tabiatından doğan vahşilik (tavahhus), ehlilik (taannus), çeşitli asabiyeler, insanların bazılarının diğerlerinin üzerine çeşitli egemenlik biçimleri (tagallubât), bu egemenlik olayından çıkan mülk, hânedanlar, bunların içinde mevcut dereceler, insanın hayatını kazanmak ve sürdürmek için

gerçekleştirdiği çeşitli kazanç (kasb) ve geçinme (ma'âş) yolları, bilimler, san'atlar gibi olay grupları ve umrânda meydana gelen benzeri hâller üzerine bir haber olduğu bilinmelidir" (İbn Haldun, 1968: 82).

Yönümüzü umran ilmine çevirdiğimizde, İbn Haldun (1968: 12) onun konusunu "özü gereği ârız olan mülk, devlet, kazanç, geçim yolları, san'atlar, bilimler ve bunların nedenleri" olarak belirler. Umranı İbn Haldun (1968: 90) "insani toplumsal örgütlenme üzerine derin bir araştırma (nazâr), ona özü gereği ait olan, ondan doğası gereği çıkan hâllerin bilgisi" olarak görür. Umran ilmiyle, ele aldığı olayların niçin ve nasıl ortaya çıktıklarını açıklamaya ve bu olayların birbirlerini nasıl etkiledikleri noktasında nedensel ilişkiler kurmaya çalışır (Uludağ, 2015: 58).

İbn Haldun için umran ilminin gayesi, geçmişte yaşanan olayları kendi tarihsel döneminde ve sebep-sonuç ilişkisi içinde ele alarak tarihin bir bütün olarak doğru anlaşılmasına yardımcı olacak olan kalıcı ve genel yargılara ulaşmaktır (İbn Haldun, 2007: 7-8). Burada İbn Haldun, umran ilminin gayesinin tarihe bir amaç yüklemek olmadığını, asıl amacının tarihe bir açıklama getirmek olduğunu vurgular. Ona göre umran ilmi, hem geçmişte hem de şimdide yaşanan olayları daha anlaşılır bir hale getirmeye yarar.

Tarih ve umran ilmi arasında önemli bir benzerlik olmasına rağmen İbn Haldun, ikisinin aynı ilim olmadığını vurgular. O, tarihin umran ilmine ihtiyaç duyduğunu ancak ondan farklı bir ilim olduğunu söyleyerek, kendisinin özgün bir bilim yarattığını ve bu bilimin dar anlamda tarih olmadığını belirtir. Ancak, bu iki ilim arasındaki farklılıkları özel olarak analiz etmez. Bununla birlikte, İbn Haldun'un *Mukaddime* adlı eserinde bu iki ilim ile ilgili ele aldığı konu ve sorunları,

açıklamaları ve verdiği örnekleri göz önünde bulundurduğumuzda aralarındaki farklılıkları açıkça görmek mümkündür (Arslan, 2019: 62).

Daha önce de belirtildiği gibi, İbn Haldun'a göre tarihin konusu geçmişte belli bir dönemde veya belli bir insan topluluğunda yaşanan tarihsel olaylar ve bu olayların haberleridir. Söz konusu olaylar farklı farklı konulardan oluşur: Bir peygamberin kendi şeriatını açıklarken karşılaştığı olaylar dini (örneğin Hz. Musa peygamberin hayatı etrafında yaşanan olaylar), bir ailenin otoriteyi ele geçirirken yaşadıkları siyasi (örneğin Emevilerin iktidarlığı ele geçirmesi), Samarra veya Bağdat şehirlerinin kurulması gibi olaylar şehirselsel, bazı yeni ilim dallarının ortaya çıkması gibi olaylar kültürel, Batı Afrika'da vergilerin artması gibi olaylar ekonomik vb. olaylardan oluşur. İbn Haldun, bir tarihçinin öncelikli görevinin tarihte vuku bulmuş bütün olayları meydana çıkmış olduğu biçimde ele almak, yani tarihsel bir şekilde yaşandığı şartlara uygun olarak ve tüm gerçekliğiyle değerlendirerek aktarmak olduğunu belirtir. Tarihçinin tarihi bir olayla, o olaya dair haberler arasındaki tutarlığı ortaya koyması gerektiğini düşünen İbn Haldun, olayların fiili olarak yaşanmış olduğu tarzda haberinin verilmesiyle tarihsel bir olayın gerçek anlamda anlaşılabilmesine inanmaz. Çünkü, ona göre var olan her şeyde olduğu gibi tarihi olaylar arasında da bazı ilişkiler vardır. Olaylardan bazıları önce yaşanmakta, bunun sonucuyla başka olaylar ortaya çıkmakta ve sonra da daha başka bazı olaylar yaşanmaktadır. Bu nedenle, İbn Haldun için tarihçinin görevi sadece tarihi olayların zaman ve mekan bilgisinin verilmesinden ve yaşanan olayların hikaye edilmesinden ibaret olamaz. Tarihçinin bu olaylar arasında gerçekten var olan bazı nedensel ilişkileri de ortaya koyması gerekir. Çünkü, tarihçi ancak bu şekilde yaşanan olayları aklen anlaşılabilir ve açıklanabilir bir hale getirebilir (Arslan, 2019: 62-63).

İbn Haldun, tarihçinin olaylar arasında bu şekilde nedensel ilişkiler kurabilmesi için onun elinde yeterli miktarda bu tür olayların yaşandığı nedensel

örneklerin/modellerin olması gerektiğini düşünür. Öyle ki, tarihçi yaşanan herhangi bir tarihi olayı izah etmek istediğinde, bu olayları elindeki örneklerden ona en uygun olacak olan nedensel bir açıklama örneğine başvurarak açıklayabilmelidir. İbn Haldun için, tarihçi yaşanan örnek olayları elindeki var olan örneklere/modellere dayandırıp açıkladığında görevini tamamıyla yerine getirmiş olur (Arslan, 2019: 63). Peki, bu durumda nedensel açıklama örneklerinin veya modellerinin nasıl oluşturulması gerekir? İşte bu noktada umran ilmi araştırmacısı karşımıza çıkar. İbn Haldun nedensel açıklama modellerinin yine tarihi olayların kendi gerçekliğine bakılarak oluşturulması gerektiğini öne sürer. Bununla birlikte, söz konusu örnekleri/modelleri oluşturacak olan umran ilmi araştırmacısının tarihte yaşanmış olaylara tarihçinin baktığı pencereden değil, farklı bir pencereden bakması gerektiğini belirtir. “Suyun suya benzemesinden daha çok geçmiş geleceğe ve hale benzer” diyen İbn Haldun (2005: 166), bu düşüncesiyle, günümüzde gerçekleşmesi mümkün olan bir olayın, geçmişte yaşandığının ve gelecekte de yaşanılmasının mümkün olduğunu imler. Bu nedenle umran ilmi araştırmacısı, geçmişte yaşanan olayların bireysel özelliklerini değil, sebep ve sonuçları itibarıyla benzerliklerinin neler olduğunu yakalamaya çalışmalıdır. İbn Haldun, tarihi olayların bu şekilde ele alınmasıyla onlarda var olan bazı sürekliliklerin, benzer birçok yönlerinin olduğunu görebileceğimizi düşünür (İbn Haldun, 2005: 166). İşte tarihi olaylardaki bazı sürekliliklerin ve benzer yönlerin ortaya çıkarılması tarihçi tarafından değil, umran ilmi araştırmacısı tarafından yapılır.

Bu noktada tarihle umran arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için, egemenlik/hakimiyet (tagallüb) sorunu örneği üzerinden gidilebilir. İbn Haldun egemenliği umranın temel sorunlarından biri olarak görür. Ona göre tarihte bütün toplumlarda, her çağda ve her yerde bir egemenlik olayına mutlaka şahit olmuşuzdur. Çünkü, herhangi bir toplumsal gruplaşmanın olduğu yerde egemenlik problemi yaşanmadan, o toplumsal grubun ortaya çıkması veya

egemenliğe sahip olması mümkün değildir. İşte bir tarihçi, tarihte yaşanan bu egemenlik olayını somut, bireysel ve bilfiil yaşanmış bir biçimde tüm özel şartlarıyla aktarmalıdır. Örneğin, bir tarihçi egemenliği Abbasi veya Emevi Hanedanlığı için ele alıyorsa bunu tüm özellikleriyle beraber ele alıp anlatmak zorundadır. Umran ilimi araştırmacısı ise, belirli bir egemenlik olayını değil, egemenlik olayının kendisini değerlendirmeye çalışır. Bu nedenle, umran ilmi araştırmacısının Abbasi ve Emevi egemenliklerinde aynı olan, tekrarlanmış gibi görünen bazı özellikleri saptayıp bu özellikler üzerinde durması gerekir. Her egemenlik olayında benzer koşulların ve sabit ilişkilerin var olduğunu düşünen İbn Haldun'a göre, her egemenliğin öncelikli koşulu, daha önce de belirtildiği gibi "asabiyet" duygusudur. Asabiyet duygusu güçlü olan herhangi bir toplum, kendi egemenliğini kurarak diğer toplumlara yönetmeye başlar. Yine İbn Haldun'a göre, her egemenlik olayının önceden tahmin edilebilir bir yönü bulunur. Bu yön, egemenliğin zamanla tek kişinin yönetimi olan "mutlak monarşi"yi ortaya çıkarmasıdır. Bir egemenlik olayında öncelikle yönetimi elinde tutan bir aile veya kabile herkese eşit bir yönetim uygularken zamanla o ailenin veya kabilenin reisi tüm yetkileri elinde toplar, sonrasında ise kendisini oraya getirenleri ve diğer grupları saf dışı bırakarak tüm egemenliği kendi elinde tutmaya çalışır. Böylece, bu kişinin mutlak monarşiye doğru gittiği görülür. Bunun yanı sıra, her egemenlik olayı ile umranda meydana gelen olaylar arasında bazı sabit ve zaruri ilişkiler mevcuttur. Örneğin, mutlak monarşiye dönüşen bir egemenlik, umranın en yüksek seviyesine çıkmış olur. Buna "şehir umran"ı diyen İbn Haldun, egemenliğin dağılmaya başlamasıyla umranın da dağılacağını belirtir (Arslan, 2019: 63-64).

İbn Haldun için egemenlik olayında yukarıda görüldüğü gibi nasıl bazı özellikler tekrarlanıyorsa, devletlerin ve toplumların yaşadığı geçim sıkıntıları, ekonomik, bilimsel, kültürel, dini vb. olay grupları için de tekrarlanan bazı hususlar söz konusudur. Yani, bu olay gruplarının kendi arasında da önceden görülebilir bazı

ilişkiler mevcuttur (Durant, 1978: 15). Bu olay gruplarının tamamında benzer koşulların ve sabit ilişkilerin var olduğu göz önünde bulundurulduğunda, umran ilmi araştırmacısının örnekleri veya modelleri oluşturmasının mümkün olduğu görülür. İbn Haldun'a göre, tarihte meydana gelen somut, bireysel olayların tamamı bu modellere göre geliştiği için, tarihçi tarihsel olayları açıklamak için umran ilmi araştırmacısı tarafından oluşturulan bu örneklerden/modellerden faydalanmalıdır. Bu düşünceden hareketle, umran ilmi ile tarih ilmi arasında şu şekilde bir ilişkinin var olduğu söylenebilir: Tarih, umran ilmine sözünü ettiğimiz örnekleri/modelleri oluşturması için "veri malzemesi" hazırlar. Bu nedenle, tarihçi çalışmasını zaman olarak umran ilmi araştırmacısından önce yapmalıdır. Diğer yandan umran ilmi araştırmacısı da, tarihçiye elinde olan verileri bilimsel bir şekilde yorumlayabilmesi için ona ihtiyacı olan nedensel açıklama örneklerini/modellerini verir. Bu durumda umran ilmi tarihçi için bir "ilkeler ve çerçeveler ilmi" olmaktadır (Arslan, 2019: 65).

İbn Haldun için tarih, belli bir döneme veya belli bir topluma ait olan olayların gerçekçi bir şekilde aktarılmasıdır. Ancak, bu tarihi olayların mantıklı bir şekilde yazılıp insanlara aktarılmasında salt bilginin yeterli olamayacağını düşünen İbn Haldun, bilginin yanı sıra Arslan'ın deyimiyle bir "ilkeler ve çerçeveler ilmi" nin de gerekli olduğunu savunmuştur. İşte bu "ilkeler ve çerçeveler ilmi" olarak İbn Haldun, umran ilmini ortaya koymuştur (Arslan, 2019: 65). Batı felsefesinde daha sonraki yüzyıllarda karşımıza çıkacak olan tarih ve sosyoloji ilişkisi konularında sürdürülen çalışmalara benzer bir çalışmayı, ilk olarak 14. yüzyılda İbn Haldun gerçekleştirmiştir (Özlem, 2010: 43). İbn Haldun'un tarih biliminin metodolojik temellerini sorgulaması ve buradan bir tür sosyolojiye (umran) geçmek istemesi tarih bilimi felsefesine bir örnek teşkil etmektedir ve bu tür bir çalışmaya daha sonra ancak 18. yüzyılda Vico'da rastlanmaktadır (Özlem, 2010: 261).

6. SONUÇ

İbn Haldun modern tarihçiliğin ve sosyolojinin ilk habercisi ve hatta kurucusu olarak görülebilir. Onun tarih filozofu, bilim filozofu ve metodolog yönleri birlikte değerlendirildiğinde sadece İslam ve Hıristiyan Ortaçağı için değil, Yeniçağ için de istisna oluşturan bir filozof olduğu aşikârdır. Çünkü İbn Haldun'un geliştirdiği türden bir tarih eleştirisi ve tarih felsefesiyle karşılaştırılabilecek ilk örneğe, Batı felsefesinde ancak 18. yüzyılda Vico'da rastlanmaktadır. Bir tarih filozofu olarak İbn Haldun'un döngüsel tarih anlayışı katı bir belirlenimcilik ve hatta fatalizm içerir. Tarih anlayışının bu yönü sonradan Vico ve Spengler'in ve kısmen de Toynbee'nin tarih felsefelerinde yeniden karşımıza çıkar (Özlem, 2010: 40-46). Bir bilim filozofu ve bir metodolog olarak İbn Haldun ise, 17. yüzyılda Batı felsefesinde doğa bilimlerinin metodolojik kuramcısı olarak kabul edilen Francis Bacon'da görülecek olan tümevarımcı/nedenselci bilim anlayışının 14. yüzyıldaki ilk uygulayıcısıdır (Arslan, 1987: 98).

Antikçağda karşımıza çıkan döngüsel tarih anlayışı, Ortaçağda Yahudilik ve Hristiyanlık geleneğinin etkisiyle ve daha sonra Aydınlanma felsefesi ile çizgisel/ilerlemeci bir yöne kaymıştır. 14. yüzyılda Doğu İslam dünyasında döngüsel bir tarih anlayışı ortaya koyan İbn Haldun, kendi tarih metodolojisini oluşturarak tarihi bilimsel bir temele dayandırmaya çalışmıştır. İbn Haldun'a göre, doğal hayatta nasıl ki doğal kanunlar varsa toplumsal hayatta da neden-sonuç ilişkilerine dayalı bir düzenlilik vardır. Toplumları organizmacı bir yaklaşımla ele alan, toplumların da diğer canlılar gibi belli bir döngüsellik içinde devinip durduğunu düşünen İbn Haldun, ilerlemeci tarih anlayışına karşıt olarak her şeyin başladığı noktaya tekrar geri döndüğüne inandığından toplumların devamlı olarak bir gelişim göstermediklerini düşünür. Devletler ve medeniyetler aynı organizmalar gibi doğar, büyür, gelişir ve sonunda yok olur.

Döngüsel, doğalcı ve belirlenimci bir tarih anlayışına sahip olan İbn Haldun, kendi yaşadığı dönemde tarihi masalsi bir şekilde ele alan ve ahlaki nasihatlerle sınırlı olan yönelimin dışına çıkarak, tarihsel-toplumsal olayları umran ilminin yardımıyla nedensellik ve düzenlilik düşüncesine tutunarak açıklamaya çalışmıştır. İbn Haldun tarihçilerin tarihsel olayları yaşadığı zamanın şartlarını göz önünde bulundurarak incelemeleri, neden-sonuç ilişkisi içinde değerlendirmeleri ve hayal ürünü düşüncelerle tarihsel olayları temellendirmemeleri gerektiğini savunur. Bunun yanı sıra, tarihçilerin olayları ele alırken objektif olmalarını isteyen İbn Haldun siyasi, dini, ideolojik gibi çeşitli düşüncelerin etkisinde kalarak tarihsel araştırmalar yapıldığında tarihçilerin hataya düşeceğini ve hakikati ortaya koyamayacaklarını vurgular.

İbn Haldun'a göre, tarih önemli bir amacı olan ve hakikati anlamak için faydalı olan şerefli bir ilimdir Tarihi, geçmişte yaşanan olayların gerçek bilgisinin elde edilmesi için gerekli bir ilim olarak gören İbn Haldun, bu ilmin ancak doğru bir sistem ve bilimsel bir akıl yürütme ile hakikati verebileceğini düşünür. Tarihin hakikati veren önemli bir ilim olabilmesi için, tarihte yaşanmış olayların belli bir düzene oturtulmasını, neden-sonuç ilişkisi kurularak sorgulanmasını, umran ilminin içindeki konumuna göre ele alınmasını ve olayın yaşandığı medeniyetin temel özelliklerinin verilmesini gerekli görür. Tarihsel olaylar umran ilmiyle akli temellendirmelere gitmeden ele alındığı takdirde tarihin gerçek anlamda bir ilim olamayacağını öne süren İbn Haldun, tarihsel olaylar arasındaki nedensel ilişkilerin ele alınıp ortaya çıkarılmasını umran ilmiyle mümkün görür. Tarihsel olaylara umran ilminin yöntemiyle yaklaşıldığında tarih ilminin bilimsel olarak temellendirilebileceğini ve böylece toplumu ve tarihi belirleyen kanunlara ulaşılacağını savunur.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu makale için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Akbulut, U. (2006). *Osmanlı Tarih Yazıcılarına Göre Tarih ve Tarihçi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Altay, S. (2019). İbn Haldun'un Metodolojisi. *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 129-141.
- Arslan, A. (1987). İbn Haldun'un İlim ve Fikir Dünyası. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Arslan, A. (2002). *İbn Haldun'un İlim ve Fikir Dünyası*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Arslan, A. (2019). *İbn-i Haldun*. (4. Baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aşkın, Z., Durğun, S. ve Geçit, B. (2017). *Tarih Felsefesinde Nedensellik Sorunsalı*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Baali, F. (1988). *Society, State, and Urbanism: Ibn Khaldun's Sociological Thought*. New York: State University of New York Press.

- Canatan, K. (2009). *Mukaddime: Klasik Sosyal Bilimler Sözlüğü*. İstanbul: Rasyo Yayınları.
- Collingwood, R. G. (2001). *Tarih Felsefesi Üzerine Denemeler*. Çev., E. Özvar. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Çalık, E. (2015). İbn Haldun'un Düşünce Sisteminde Siyaset-Toplum İlişkisi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 43-56.
- Durant, W. (1978). *Medeniyetin Temelleri*. Çev., N. Muallimoğlu. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- El-Husri, S. (2001). *İbn Haldun Üzerine Araştırmalar*. Çev., S. Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Freund, J. (1991). *Beşeri Bilim Teorileri*. Çev., B. Yediyıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımı.
- Görgün, T. (1999). İbn Haldun. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 19): İstanbul.
- Görgün, T. (2003). *Tarihsellik ve Tarihselcilik Üzerine Birkaç Not, Kur'ân-ı Kerim, Tarihselcilik ve Hermenötik*. İzmir: Yeni ümit Kitaplığı.
- Hasanov, B. (2016). İbn Haldun'da Asabiyet Kavramı – Maurice Halbwachs'ın "Kolektif Hafıza" Kavramı İle Bir Karşılaştırma, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* (Güz), 15(59), 1437-1446.
- Hassan, Ü. (2015). *İbn Haldun*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Ilgaroğlu, M. (2020). *Tarihselcilik Düşüncesi Bakımından İbn Haldun*. İstanbul: Hiperyayın.
- İbn Haldun (1989). *Mukaddime*. Çev., Z. K. Ugan. Cilt I. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- İbn Haldun (2004). *Bilim ile Siyaset Arasında Hatıralar*. Çev., V. Akyüz. İstanbul: Dergah Yayınları.
- İbn Haldun (2005). *Mukaddime*. Çev., S. Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları.
- İbn Haldun (2007). *Mukaddime*. Çev., S. Uludağ. Cilt I. İstanbul: Dergah Yayınları.
- İbn Haldun (2008). *Mukaddime*. Çev., S. Uludağ. Cilt. I-II. İstanbul: Dergah Yayınları.
- İbn Haldun (2009). *Devlet*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- İbn Haldun (2013). *Mukaddime*. Çev., S. Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İbn Haldun (2015). *Mukaddime*. Çev., S. Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İbn Haldun (2018). *Mukaddime*. Çev., S. Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özlem, D. (2010). *Tarih Felsefesi*. Ankara: Say Yayınları.
- Seyyar, A. (2007). *İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Sözer, Ö. (1981). *Anlayan Tarih*. İstanbul: Yazko Yayınları.
- Şenol, H. F. (2009). *İbn Haldun'da Tarih ve Umran Sorunu*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şentürk, R. (2009). *İbn Haldun: Güncel Okumalar*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Togan, Z. V. (1969). *Tarihte Usul*. İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Toku, N. (2002). *İlm-i Umran*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tomar, C. (1999). İbn Haldun. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 20): İstanbul.
- Uludağ, S. (2001). *İbn-i Haldun Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Uludağ, S. (2015). *İbn Haldun Hayatı, Eserleri, Fikirleri*. Ankara: Harf Eğitim Yayıncılığı.

- Ülken, H. Z. (1998). *Eski Yunandan Çağdaş Düşünceye Doğru İslam Felsefesi: Kaynakları ve Etkileri*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ülken, H. Z. ve Fahri, Z. (1940). *İbn Haldun*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Yıldırım, Y. (2006) "Mukaddime'nin Osmanlı Dönemi Türkçe Tercümesi" *Divan İlmî Araştırmalar*, 21, 17-33.
- Yıldız, M. (2010). İbn Haldun'un Tarihselci Devlet Kuramı. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 25-55.
- Yumuk, R. (2010). İbn Haldun'da Devlet Görüşü (Birinci Kısım). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (1-2), 229-250.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The purpose of this research is to explore Ibn Khaldun's historiography methodology, which contributes to historical philosophy and attempts to develop history as a science. Ibn Khaldun's ideas on how historical events should be handled and explained using the science of umran were investigated in a comprehensive, methodical, and inquisitive manner for this aim. Thinking about history covers a very long process that started from the earliest times of humanity and continues to the present day. This process first started with the narratives that emerged under the influence of mythical thought based on legends and then continued with Herodotus and Thucydides, who were the initiators of two different orientations regarding historiography in Antiquity. With the ancient Greek thinkers, history was tried to be understood on a cyclical axis. In the Middle Ages, a linear understanding of history emerged in the Western world with the influence of the Judeo-Christian tradition. On the other hand, in the 14th century Eastern Islamic World, Ibn Khaldun advocated a cyclical understanding of history and tried to position history as a science. In his lifetime, Ibn Khaldun approached the science of history with a causal/inductive method, leaving the orientation that dealt with history in a fairy-tale way and limited to moral advice. It is important in terms of the philosophy of history that he tries to explain social events with the help of the science of umran, to deal with historical events with an inductive method by establishing a cause-

effect relationship, and thus try to position history as a science by aiming to reach the laws that determine society and history. Ibn Khaldun's thoughts attracted the attention of Western thinkers, especially after the 19th century, and his thoughts were discussed by researchers from many different disciplines. The most important feature that distinguishes Ibn Khaldun from Western thinkers is that he handled social and historical events in a multidimensional way with the help of the science of umran and looked at them from a holistic perspective while explaining them. In this context, the study was written to examine what kind of method Ibn Khaldun put forward for historical studies, which influenced many important thinkers after him.

Method

In this study, the document analysis/literature scanning method, which is the method in which written materials containing information on the realities or realities aimed to be investigated, are analyzed. Accordingly, the works given in the bibliography were read and examined in detail and meticulously by the researcher. Information on the subject was handled and evaluated in a systematic and questioning manner. In this study, the works written by Ibn Khaldun, especially his work Mukaddime, have been our main guide. In addition, secondary sources, which were written by different authors and thought to contribute to the subject of this study, were also consulted.

Findings (Results)

History, according to Ibn Khaldun, is a true account of events that occurred within a certain era or civilization. However, mere knowledge is insufficient for the logical recording and transmission of specific, particular, and genuinely lived historical events. Ibn Khaldun presented the science of umran as this "science of principles and frameworks", believing that a "science of principles and frameworks" is as important as knowledge. For the science of Umran to produce examples/models, history supplies "data material". The Umran scholar also provides the historian with the examples/models of causal explanations that he needs to scientifically analyze the evidence he has. Therefore, the historian should do his work before the umran scholar in terms of time.

Conclusion and Discussion

In his lifetime, Ibn Khaldun approached the science of history with a causal/inductive method, leaving the orientation that dealt with history in a fairy-tale way and limited to moral advice. According to Ibn Khaldun, the primary duty of a historian is to deal with all the events that took place in

history as they happened, that is, to convey them historically under the conditions in which they were lived and by evaluating them with all their reality. For the historian, the science of umran must be "the science of principles and frames", according to Ibn Khaldun. The historian should use the science of umran to establish causality relationship between historical events that have occurred, are occurring, or are expected to occur. According to Ibn Khaldun, who stands for a cyclical perspective of history rather than a progressive linear understanding, every event in human history as well as in nature has a reason for occurring, and this reason is also the cause for the events that will follow it. With the methods he proposed, Ibn Khaldun established the study of history on a scientific basis, rather than on a spiritual advice-based story. In the 14th century, Ibn Khaldun, whose grasp of history impacted many major philosophers after him, became the practitioner of the causal/inductive concept of science.

GİRİŞİMCİ LİDERLİK: KAVRAM, İLİŞKİ VE YAKLAŞIMLAR

Filiz DEMİR*

Öz

Liderlik kavramının tarihi insanlık tarihi kadar geçmişe dayanmaktadır ancak her geçen gün gelişen ve değişen ihtiyaçlarla birlikte ortaya çıkan talepleri karşılayacak farklı liderlik türleri de ortaya çıkmaktadır. 21.yüzyılın itici gücü haline gelen girişimciliğin liderlikle birleşiminden oluşan girişimci liderlik kavramı da son zamanlarda öne çıkan liderlik türlerindedir. Girişimci liderlik, ulusal yazında sık rastlanmasa da uluslararası yazında oldukça popüler ve merak uyandıran, araştırılan bir kavram haline gelmiştir. Ona rağmen kavramsal çerçevesi, diğer liderlik türleri ile ilişkisi ve dayandığı yaklaşımlar gibi konularda birtakım araştırma boşlukları bulunmaktadır. Literatürde girişimci liderliğin bu dinamikler açısından sınırlı bir inceleme alanı bulmuş olması bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı; girişimci liderliğin oluşumunun kavramsal, teorik ve yapısal açıdan kapsamlı bir şekilde incelenip, anlaşılmasının sağlanmasının dışında; girişimci liderliğin özellik, model ve diğer liderlik türleri ile ilişkisi bakımından açıklanmasıdır. Özellikle yerli yazındaki boşluğun doldurulması hususunda önem arz eden araştırmacının deseni, derleme çalışması olarak hazırlanmış olup kavramsal inceleme tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın sonunda, girişimci liderlik model ve yaklaşımlarının gerek kuramsal araştırmacılar gerekse örgütsel yaşamda yer alan yöneticiler ve işgörenler açısından önemi çerçevesinde değerlendirmeler yapılmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Turizm Rehberliği Anabilim Dalı, filizdemir_yilmaz@hotmail.com, Karaman/Türkiye

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, liderlik, girişimci liderlik.

ENTREPRENEURIAL LEADERSHIP: CONCEPT, RELATIONSHIP AND APPROACHES

Abstract

The history of leadership is as old as the history of humanity, but different types of the leadership concept are emerging to meet demands arising with ever-evolving and changing needs. The concept of entrepreneurial leadership, consisting of the combination of entrepreneurship and leadership, has become one of the leading leadership types recently. Whereas entrepreneurial leadership is not common in local literature, it has become a very popular, intriguing, and researched concept in the international literature. Despite this, there are some research gaps in subjects such as its conceptual framework, relationships with other leadership types, and approaches it is based on. The fact that entrepreneurial leadership has found a limited field of study in terms of these dynamics, is the starting point of this study. Therefore, the aim of this study is; in addition to providing a comprehensive analysis of the conceptual, theoretical and structural basis of entrepreneurial leadership; the explanation of entrepreneurial leadership in terms of characteristics, models and its relationship with other leadership types. In this study, which is especially important in filling the gap in the national literature, the research pattern was prepared as a compilation study and the conceptual review technique was used. At the end of the study, evaluations were made within the framework of the importance of entrepreneurial leadership models and approaches for both theoretical researchers and managers and employees in organizational life.

Keywords: Entrepreneurship, leadership, entrepreneurial leadership.

1. GİRİŞ

Girişimcilik ve liderlik birbiriyle örtüşen ve birbiriyle çok Şey paylaşan iki alan olmakla birlikte, sahip olunması gereken özellikler itibariyle birbirine çok benzeyen iki kavramdır (Erdem, 2016: 1). Her iki kavram da girişimciliğin başarısını liderin veya girişimcinin sorumluluğu olarak görmektedir. Örneğin, liderlik becerilerini göstermeden girişimcilik; yani yenilikçi, yaratıcı, buluşçu

davranışlar sergilemek mümkün görünmemektedir. Lider konumundaki insanlar ise girişimcilik süreçlerinde aktif bir rol üstlenmektedirler. Çünkü liderler astlarını etkileme yeterliliğine sahiptirler. Üstelik liderler girişimin vizyonunu belirleyerek izleyenlerini güdüleyip faaliyetlere yönlendirebilmekte ustadırlar (Ay ve Koca, 2013: 68). Girişimci birey de aynı zamanda bir liderdir ve girişimcilerin çalışma tarzını etkileyen nitelik ve özellikler arayışı yüzyıllar boyunca devam etmektedir. Bu sebeptendir ki, çağdaş işletmelerin ve ekonomik kalkınmanın kahramanları haline gelen girişimciler, örgütsel etkinliği ve performansı etkileyen çeşitli liderlik türlerini benimserler (Karmarkar vd., 2014: 156-159). Ancak girişimcilik yalnızca bir politika olarak benimsenerek uygulamaya geçemez. Bunun için örgütü girişimcilik ile buluşturan, örgütte girişimciliği yayan, uygulama ve politikayı birleştiren bir koordinatöre yani lidere ihtiyaç duyulur. Bu ihtiyaca en uygun lider ise girişimci liderdir (Uncuoğlu Yolcu, 2017: 192). Girişimci liderler, bireysel anlamda oluşturulacak örgütsel yapının tüm aşamalarında yenilikleri takip ederek, pazar koşullarını iyi değerlendirip, diğerlerine kıyasla farklılık meydana getirerek, o farklılıkların sunduğu fırsatlardan faydalanan ve bu sayılanların gerçekleşmesi için en önemli husus olan iş görenlere olayın döngüsünde önemli sorumluluklar vererek onlardan maksimum derecede yararlanabilme davranışı gösteren liderlerdir (Zorlu ve Tetik, 2018: 299).

Girişimci liderlik, uluslararası yazında yerli yazına nispeten oldukça kapsamlı ve sık çalışılmıştır (Prabhu, 1999; Gupta vd., 2004; Fernald vd., 2005; Okudan ve Rsaza, 2006; Kuratko, 2007; Roomi ve Harrison, 2011; Greenberg vd., 2011; Renko, 2017; Leith ve Volery, 2017). Kavramsal analizin yanında inovasyon, yenilikçi iş davranışı, sürdürülebilirlik konularında yoğunlaşan araştırmalarda özellikle 2022 yılı sonrasında gözle görülür bir artış meydana gelmiştir (Bagheri vd., 2022; Hoang vd., 2022; Liu vd., 2022; Faridian, 2022; Strobl vd., 2022; Islam vd., 2022; Aziz ve Abiddin, 2022; Kirby vd., 2022). Yerli yazında Uncuoğlu Yolcu

(2017), Esmer ve Dayı (2019), Solmaztürk (2019) ve Akca (2020) girişimci liderlik kavramının teorik çerçevesini alan yazına kazandırmışlardır. Yazarlar çalışmalarında literatür doğrultusunda girişimcilik ve liderlik kavramlarından yola çıkarak girişimci, lider ve özelliklerini ele almış, girişimci liderliği kavramsal çerçevede inceleyip tartışarak önemine vurgu yapmışlardır. Ayrıca Zorlu ve Tetik (2018) çalışan yaratıcılığı, Ersarı ve Naktiyok (2020) işletme performansı ve farklılaştırma değişkenleriyle girişimci liderliğin ilişkisini araştırmış; Bekmezci vd. (2021) ise girişimci liderlik ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasını yaparak girişimci liderliğin bireysel performansa etkisini incelemişlerdir.

Gelgelelim girişimci liderlik alanında bazı araştırma boşlukları bulunmaktadır. Bunlardan birisi, kavramın yapısal oluşumu, ikincisi girişimci liderliğin diğer liderlik türleri ile ilişkisi, üçüncüsü girişimci liderlik yaklaşımları ve dördüncüsü ise bir girişimci liderlik modeli olan 'Girişimcilik Düşünce ve Eylemi'dir. Literatürde girişimci liderliğin bu kavram ve değişkenler açısından sınırlı bir inceleme alanı bulmuş olması çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Nitekim bu çalışmada yazında boşluk oluşturan; girişimci liderliğin yapısal oluşumu, diğer liderlik türleri ile ilişkisinin belirlenmesi, girişimci liderlik yaklaşımları ve girişimci liderlik modelinin açıklanması amacıyla öncelikle girişimci ve liderlik kavramları kısaca tanımlanmış, ardından girişimci liderlik kavramı açıklanmış, girişimci liderliğin yapısal oluşumu ve özellikleri şekil yardımıyla açıklanmıştır. Devamında, girişimci liderlik yaklaşımları, bir girişimci liderlik modeli olan 'girişimcilik düşünce ve eylemi' ve girişimci liderliğin diğer liderlik türleri ile ilişkisi başlıklarına yer verilmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Geniş bir yazın taramasını kapsayan bu çalışmanın temel amacı, girişimci liderlik teriminin tarihsel süreç ve oluşumu ile birlikte incelenerek kavramsal, teorik ve yapısal açıdan kapsamlı bir şekilde incelenip, girişimci liderlik modeli kavramın

anlaşılmasının sağlanmasıdır. Bu amaçla çalışma, derleme deseninde tasarlanmış olup, kavramsal inceleme tekniği kapsamında tanımlayıcı ve açıklayıcı araştırma yöntemi kullanmıştır. Kavram incelemesinde amaç bir kavrama ait çeşitli tanımları, uygulamaları, kullanımları ve kavramla yakın ilişkili diğer kavramları inceleyerek kavramı oluşturan temel unsurları belirlemektir (Rodgers ve Knafli, 2000). Bunlardan tanımlayıcı araştırmalar; birey, grup, örgüt, olgu ya da durumun düzgün bir çerçevesini çizmeyi amaçlamaktadır (Altunışık vd., 2010). Açıklayıcı araştırmalar ise genel olarak temel bilimsel sorunların uygulamadaki yararı düşünülmezsizin yapılan kuramsal araştırmalardır (Ural ve Kılıç, 2006). Bununla birlikte kavram incelemesi etkileşimsiz araştırmalar arasında yer almaktadır. Etkileşimsiz araştırma, birebir etkileşim gerektirmeyen, daha çok dokümanlara ve onları inceleme esasına dayalı araştırma deseni olarak tanımlanmaktadır (Sözbilir, 2012).

3. SORUNSAK

Uluslararası literatürde çok sayıda girişimci liderlik çalışmaları yapılmış olsa da yerli alan yazında birtakım eksiklikler tespit edilmiştir. Olası eksikliklerin oluşturduğu boşluğu tamamlama fikri çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu çerçevede öncelikli olarak literatürden elde edilen bilgilerle araştırma içinde şu sorulara yanıt aranmaktadır:

S1: Girişimci liderlik kavramı nedir; yapısal oluşumu ve gelişimi nasıldır, özellikleri nelerdir?

S2: Girişimci liderlik yaklaşımları nelerdir?

S3: Bir girişimci liderlik modeli olan 'girişimcilik düşünce ve eylemi' nedir?

S4: Girişimci liderliğin diğer liderlik türleri ile ilişkisi nedir?

4. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde girişimci, liderlik ve girişimci liderlik kavramlarının tanımı yer almaktadır.

4.1. Girişimcilik

Girişimcilik, en temel tanımıyla bireyin yeni bir iş kurması ve onu yönetmesi sürecidir. Girişimci ise, yeni bir ürün veya hizmet fikri ile kurduğu şirketin temel ihtiyaçlarını koordine eden ve çevredeki fırsat ve riskleri yönetmekle sorumlu olan kişidir. Araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile yenilikler üreten girişimciler aynı zamanda yeni teşebbüslerin, yeni pazarların, ürün ve teknolojilerin kapılarını aralarlar. Bununla birlikte girişimciler, mevcut ürün ve teknolojiler tarafından hala çözülememiş sorunların çözümünde rol oynarlar (Tripathi vd., 2022). Başka bir ifadeyle, girişimcilik yaratıcı kişiliktir. Gelecekle ve bilinmeyenle ilgilenen, olasılıklardan olanaklar yaratan, vizyon sahibi, karmaşayı uyuma çeviren kişiler girişimci kişilerdir. Girişimci kişiliğe sahip bireyler çok önemsiz durumları bile önemli fırsatlara çevirmekle ünlüdür (Gerber, 2003: 4).

Girişimciliğin esas amacı mal ve hizmet üretimi ve bunlardan bir kazanç sağlamak olsa da bir girişim yalnızca kâr amaçlı oluşturulmaz. Girişim aynı zamanda, işletmeyi sürekli kılma ve topluma hizmet etme gibi genel birtakım amaçlara da sahip olabilir (Haftacı, 2015: 2). Girişimcilik vizyonu ve riski, ayırt edici bir yönetim tarzıdır. Bu nedenle girişimcilik, yönetim yazınında gelişmeye devam eden ve tartışılan bir konudur. Girişimci özelliklerinin incelenerek, bazılarının diğerlerine göre neden daha başarılı olduğunu araştıran çalışmalarda; başarı tutkusu, egemenlik ve üstünlük kurma arzusu, sorumluluk üstlenme, riskli kararların tercihi, öngörü yeteneği ve kendi patronu olma isteği gibi pek çok tavır ve değer saptanmıştır (Vesper, 1980: 9). Yine örgütlerde yenilikçiliği ve değişen çevrelere uyumu gerektiren girişimci özellik ve davranışlarının

başarılması için, yalnızca girişimcinin değil, organizasyonun her kademesindeki çalışanların da girişimci davranış ve tutumları benimsemesi (Renko vd., 2015: 54), çalışanları ise bu duyguya yönlendirecek bir lider yönetici gerekmektedir. Lider yöneticilik ya da liderlik, girişimsel başarı için vazgeçilmez bir faktör olmakla beraber yönetsel başarının da en önemli unsurlarındandır. İşletmesinde çalışanları ortak bir amaca doğru yönlendirmek, onları bu konuda desteklemek ve motive etmek girişimcinin görevidir. Bu nedenle girişimci, liderlik davranışları sergilemelidir. Dolayısıyla girişimcilik, bireylere liderlik becerilerini geliştirme ve ifade etme fırsatı tanıyan bir süreçtir (Arıkan, 2002: 53).

4.2. Liderlik

Liderlik, bir bireyin ortak bir amacı gerçekleştirmek uğruna bir grup insanı harekete geçirme sürecidir (Northouse, 2016: 9). Daha açık bir ifadeyle liderlik, bir bireyin tanımlanmış başarıya veya örgütsel amaçlara ulaşabilmek için diğer grup üyelerini aralarındaki etkileşimden doğan güçle etkilediği ve yönlendirdiği süreçtir (Lunenburg ve Ornstein, 2013: 399). Hollander (1978: 2) liderliği; bir grubun, örgütün ya da toplumun ortak ve belirli hedeflere ulaşmayı amaç edindiği çift taraflı işleyen etkileme süreci olarak tanımlamaktadır. Adair'e (2008: 86) göreyse liderlik; ekipleri yapılandırmak, onlara yön vermek ve çevredekilere söz ve davranışlarla birebir örnek oluşturarak ilham kaynağı olmaktır. Bunun yanında liderlik, bir örgütte düzen ve koordinasyonu sağlama, motive etme, örgütsel rehberlik rolünü gerçekleştirme, görevleri atama, sonuçları izleme ve gösterebilmedir (Bernardin ve Russell, 2007:153).

Liderliğin oluşması için bir bireyin resmi yetkilere ihtiyacı yoktur, aksine hiçbir yetkiye sahip olmadığı halde kitleleri ardından sürükleyebilen liderler vardır (Şimşek vd., 2016: 197). Bunun içinse izleyenlerini ait olma duygusu, özsaygı, kabul görme, başarı güdüsü, kendi yaşamını kontrol edebilme hissi ve kendi idealleriyle uyumlu yaşama yeteneği gibi temel insani ihtiyaçları karşılayarak

motive ederler (Kotter, 2001: 93). Bunları başaran büyük liderler vizyon, strateji ve gcl fikirleri sayesinde izleyenlerin ilerinde tutku uyandırır, ellerinden geleni yapmalarını sağlayan bir esin kaynağı olurlar ve onları harekete geçirirler (Goleman vd., 2002: 15).

Milattan nce 6. Yüzyıl kadar öncesine dayanan liderlik terimi, 1920 yılından beri yönetim araştırmalarının nc odağı olmuştur. Şimdiye kadar tanımlanan 350'den fazla lider ve liderlik sıfatı bulunmaktadır (Erçetin, 2000: 3). Bunlar; tarih, koşul, konum ve prosedürlerin farklı ve çeşitli gereksinimlerine göre değişiklik göstermektedir (Jensen ve Luthans, 2006: 648). Değişmeyen tek Şey liderlik kavramının genel kapsamı ve algısıdır.

4.3. Girişimci Liderlik

Girişimciliğin yönetim yazınında nispeten yeni, gelişmeye devam eden ve tartışmaya açık kavramlardan birisi olduğundan, insanlık tarihi kadar eski olan liderliğin ise hemen hemen milattan 500 yıl öncesinden itibaren araştırılan bir konu olduğundan yukarıda bahsedilmişti. Geçtiğimiz yıllardaki artan rekabet, işletmeleri yalnızca girişimciliği benimsemeye zorlamamakta; aynı zamanda liderlerini de dinamik iş çevresine uyum sağlayabilecek bireylerden seçmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu sebepten işletmeler, liderleri bir tek işlerin yürümesinden sorumlu görmekten ziyade; lideri girişimciliği örgütün tüm birimlerine yayan değişim kaynağı ve kanalı olarak görmektedir (Uncuoğlu Yolcu, 2017: 183). Bu da alanda yeni sayılabilecek bir kavram olan girişimci liderlik ile başarılabilmektedir (Fernald vd., 2005: 1).

Girişimci liderlik, girişimcilik ve liderlik özelliklerini eşzamanlı taşıyarak her iki kavramın becerilerine sahip bireylerin bir tanımlamasıdır (Bay ve Akpınar, 2017: 968). Liderlikteki vizyon, tutku, ilham verme ve odaklanma yeteneklerinin yanında zihniyet ve beceri seti, yeni iş fırsatları yakalama ve geliştirme gibi

niteliklere de sahip olan kişiler girişimci liderler olarak belirtilmektedir (Karadal, 2016: 25). Girişimci liderler, girişimsel fırsatların fark edilmesi ve keşfedilmesi, grup üyelerinin performanslarının örgütsel amaçların başarılmasına yönelik yönlendirilmesi ve etkilenmesinden sorumludurlar (Renko vd., 2015: 55). Ayrıca girişimci liderler, öngörülmesi büyük ölçüde mümkün olmayan çevre koşullarına uyum sağlanabilmesi için işletmenin gerekli çeşitliliği sunabilme kapasitesini artırma ve firmayı bunun için yeniden konumlandırabilme rolüdür (Huang vd., 2014: 454).

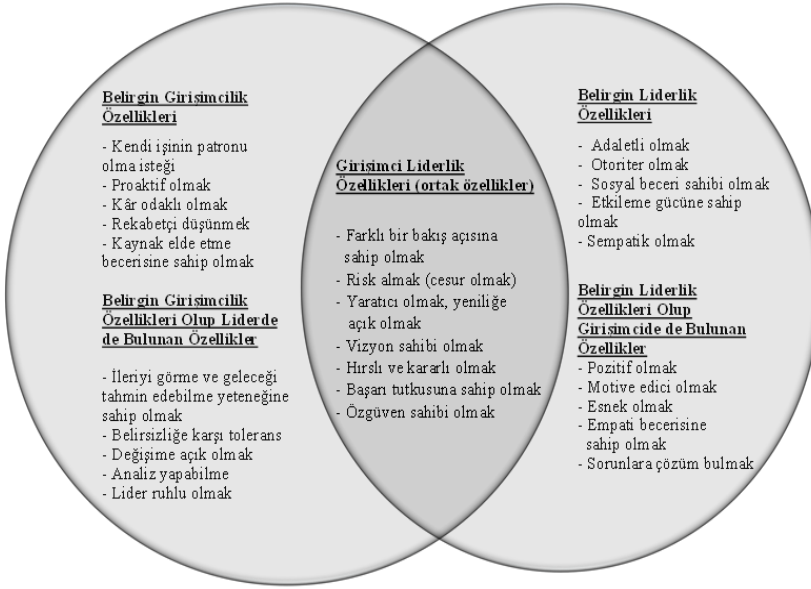
Bir başka tanıma göre girişimci liderlik, girişimsel fırsatları tanımlamayı, değerlendirmeyi ve bunlardan yararlanmayı kolaylaştıran sosyal bir etki sürecidir (Nwoye, 2011: 66). Bunun içinse çalışanların içinde bulundurduğu yenilikçilik ruhunu canlandırabilmek, onların potansiyelini örgütün amaçları doğrultusunda ortaya çıkarmak yatmaktadır (Kuratko, 2007: 2).

Nitekim girişimci liderlerin temel görevi paydaşlarla duygusal düzeyde iletişim kurabilme ve lider izleyici arasında ortak bir vizyon oluşturma işidir (Roomi ve Harrison, 2011: 20). Bir yanda avantaj ve fırsat arayışlarını sürdüren diğer yandan vizyonunu gerçekleştirmeye çalışan girişimci lider, bu süreçte hem girişimsel yetkinliğini hem de insan sermayesini açık bilgi paylaşımıyla geliştirerek çevredeki yeniliklere karşı güncelliğini korur. Yine aynı zamanda yenilikçi gücünü artırarak rekabet avantajı sağlamaya çalışır (Kumkale, 2015: 196). Konunun daha iyi anlaşılması açısından çalışmanın devamında girişimci liderliğin özellikleri ile kavramsal ve yapısal oluşumu incelenecektir.

5. GİRİŞİMCİ LİDERLİĞİN ÖZELLİKLERİ İLE KAVRAMSAL VE YAPISAL OLUŞUMU

Çalışmanın başında, girişimciliğin ve liderliğin birbirine çok yakın ve birbiriyle çok şey paylaşan iki alan olmakla birlikte, sahip olunması gereken özellikler itibarıyla birbirine çok benzeyen iki kavram olduğundan (Erdem, 2016: 1) bahsedilmiştir.

Bu yargıya iyi bir girişimci ve başarılı bir liderde öne çıkan özellikler incelenerek açıklık getirilebilir. Girişimci, lider ve girişimci liderin özellikleri literatürde çeşitli yazarlar tarafından desteklenmektedir. Fernald vd. (2005: 6), girişimci liderlerde hem girişimci hem de liderde bulunan sekiz ortak özellik ortaya koymuşlardır. Bu ortak özellikler vizyon sahibi olma, başarı odaklılık, risk almaya yatkınlık, motive etme becerisi, yaratıcı, esnek, ısrarlı ve sabırlı değildir. Gupta vd. (2004), “Küresel Liderlik ve Örgütsel Davranış Etkililiği” projesi kapsamında on dokuz girişimci liderlik özelliği saptamışlardır. Bu özellikler performans odaklılık, hırs, bilgelik, güçlü sezgi, öngörü, güven verici, iletişime açıklık, pazarlıkçı, ikna edici, cesaretlendirici, ilham veren, hevesli, takım oluşturucu, gelişime odaklı, birleştirici, uyarıcı, olumlu ve kararlılıktır. Cogliser ve Brigham (2004: 773) ise, her ne kadar yaşam döngüleri eş biçimli olmasa da girişimciliğin ve liderliğin arasında birçok paralellik olduğuna inanır. Onlara göre girişimcilik ve liderliğin entegrasyonu, girişimcilik alanına çok fazla katkı sağlayacaktır. Şekil 1’de girişimcilik ve liderliğin özelliklerinin birleşiminden oluşan girişimci liderlik özellikleri, yani ortak özellikler yer almaktadır.

Şekil 1: Ortak Girişimci ve Liderlik Özelliklerinin Birleşiminden Oluşan Girişimci Liderlik Özellikleri

Kaynak: Literatüre dayanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekilde görüldüğü gibi, girişimcide ve liderde bulunması gereken özellikler arasında birçok ortak ve benzer özellik yer almaktadır. Girişimci Liderlik kavramının oluşumu da tam bu noktada gerçekleşmektedir. Öyle ki, çalışmanın devamında girişimci liderlik yaklaşımlarından olan 'Girişimciliğin ve Liderliğin Kesişiminin İncelenmesi Yaklaşımı'nda görüleceği gibi, bu özelliklerin iç içe geçmiş ve örtüşen nitelikte hatta birçoğunun ortak özellik olması, girişimcilik ve liderlik kavramlarının birleşiminden ortaya çıkan yeni bir terimin, girişimci liderliğin yapısal oluşumunu ortaya koymaktadır. Farklı bir bakış açısına sahip olmak, risk alma ve cesaretli olmak, yaratıcı olmak, yeniliğe açık olmak, vizyon sahibi olmak, hırslı ve kararlı olmak, başarı tutkusuna sahip olmak ve özgüven sahibi olmak her iki bireyin ortak özelliklerindedir ve girişimci liderlik özellikleri

olarak yazında yerini almıştır (Gupta vd., 2004; Cogliser ve Brigham, 2004; Fernald vd., 2005; Kuratko, 2007; Roomi ve Harrison, 2011; Renko vd., 2015).

şekil yardımıyla girişimcilik ve liderlik kavramlarının özelliklerinin iç içe geçmesi ve bütünleşmesiyle birlikte girişimci liderlik kavramının oluşumu rahatça görülebilmektedir. Girişimciliğe ve liderliğe has özellikler aynı zamanda girişimci liderliğin özellikleri olabilmektedir. Girişimci liderliğin yeni oluşan bir kavram olması çeşitli açılardan incelenmesini gerektirmektedir. Bu yüzden farklı yazarların girişimciliği liderlikle ilişkilendiren araştırmalarında elde ettikleri bulgulara bakmakta yarar vardır.

şekilde görüldüğü üzere, kendi işinin patronu olma isteğini taşımak, proaktif ve kâr odaklı olmak, rekabetçi düşünmek ve kaynak elde etme becerisine sahip olmak girişimci kişiliğin kendine has özellikleri olarak karşımıza çıkmakta iken adaletli olma, otoriter olma, sosyal beceri sahibi olma, etkileme gücüne sahip ve sempatik olma özellikleri ise girişimci kişiliğe özgü özellikler olarak kabul edilmektedir. İleriyi görme ve geleceği tahmin edebilme yeteneğine sahip olmak, belirsizliğe karşı tolerans, değişime açıklık, analiz yapabilme yeteneğine sahip ve hatta lider ruhlu olmak hem belirgin girişimcilik özellikleri hem de liderde var olan özelliklerdir. Adaletli, otoriter, sosyal beceri sahibi, etkileme gücüne sahip ve sempatik olma özellikleri liderliğe özgü özellikler olarak bilinmektedir. Pozitif, motive edici ve esnek olmak, empati becerisine sahip olmak, sorunlara çözüm bulmak ise lidere has özellikler olmakla birlikte zaman zaman girişimci bireylerde de görülebilen özelliklerdir.

Bu çıkarımlardan anlaşıldığı üzere, girişimci ve lider tanımlarının birleşiminden ortaya çıkan girişimci liderlik kavramı, bireylerin sahip oldukları liderlik potansiyelini girişimcilik ruhuyla harmanlamasıyla oluşmaktadır.

6. GİRİŞİMCİ LİDERLİK YAKLAŞIMLARI

Araştırmacılar girişimci liderliği tanımlama girişimlerinde üç ana yaklaşımdan faydalanmaktadır. İlk olarak, girişimci liderleri diğer liderlerden ayıran ancak hem girişimcide hem de liderde bulunan öz nitelikleri üzerinde durulur. İkinci yaklaşımda örgütsel liderlerin görevlerini ve rollerini gerçekleştirirken girişimci ilkeleri ve stratejileri uygulamaya yönlendiren çevresel dinamikler, toplu süreçler ve bağlamsal faktörler incelenir. Üçüncü yaklaşımda, girişimci liderlerin vizyonlarını gerçekleştirmeleri için bir grup insanı etkiledikleri sosyal süreçler ve psikolojik bakış açısı araştırılır (Nicholson, 1998; DuBrin ve Dalglish, 2003; Vecchio, 2003; Cogliser ve Brigham, 2004; Gupta vd., 2004; Roomi ve Harrison, 2011; Kansikas vd., 2012). Aşağıda bu yaklaşımlar sırasıyla açıklanmaktadır.

6.1. Girişimciliğin ve Liderliğin Kesişiminin İncelenmesi Yaklaşımı

Roomi ve Harrison (2011: 1) girişimci liderliği girişimcilik ve liderlik terimlerinin bir birleşimi olarak görmektedirler. Girişimciliğin ve Liderliğin Kesişiminin İncelenmesi yaklaşımında Roomi ve Harrison (2011: 4) girişimciliği ve liderliği farklı yapılar olarak görürler ve bu ayrı yapıların 'kavramsal örtüşen' (kesişen) alanlarını tanımlar. Girişimci liderliği girişimcilik ve liderlik kavramlarının birleşimi olarak görmektedirler. Onlara göre girişimci liderler rekabet avantajı elde etmek için fırsatları belirlemek, geliştirmek ve fırsatlardan yararlanmak üzere ekipleri devreye sokacak vizyona sahiptirler ve bu vizyonu astlarına aktarmaktadırlar. Cogliser ve Brigham (2004: 777) bu kesişmeyi şematik bir ayrıntıda göstererek her iki kavram için en uygun dört özelliğe işaret etmektedir: vizyon, yenilikçilik / yaratıcılık, planlama ve etkileme gücü. Fernald vd. (2005: 3) ise benzer bir yaklaşımı, farklı kaynakların incelenmesiyle ortaya koymaktadırlar. Bu kaynaklar yine vizyon başta olmak üzere problem çözme, karar verme, stratejik inisiyatifler ve risk almadır.

Kansikas vd. (2012: 143) göre de girişimci ve liderlik kavramları örtüşmektedir ve bunun sebebini; girişimcilerin, şirketlerdeki yeni girişimlerde ve girişimcilik projelerinde sıklıkla lider pozisyonlarında görülmesi olarak açıklamaktadır. Girişimci beceri ve özelliklerine sahip liderler, bir girişimci lider olmak için gereken yetkinliğe sahip olabilirler. Ayrıca Kansikas vd. (2012) girişimci liderliği iki kategoriye ayırmışlardır: Lider olan girişimciler ve girişimci olmadıkları halde girişimci liderlik tarzına sahip liderler. Bunun yanında, bir kuruluştaki girişimci liderlik vasfına sahip olan herhangi bir bireyin girişimci lider olarak kabul edilebileceğini eklemiştir.

Benzer bir düşünceye göre girişimci liderlik kavramı hem liderlik hem de girişimcilik davranışını araştırır ve birleştirir. Vecchio'nun (2003: 322) "Girişimcilik, belirli bir ortamda ortaya çıkan bir liderlik türüdür" savının üzerine Antonakis ve Autio, girişimci liderliği "girişimcilik araştırmasının ihmal edilen bir alanı" olarak tanımlamışlardır ve girişimciliğin, liderlik araştırmalarıyla bütünleşerek daha büyük bir kazanım sağlayabileceğini iddia etmişlerdir (Antonakis ve Autio, 2006: 203). Daha önceki araştırmacılar, girişimciliği liderliğin bir dalı olarak sınıflandırmaya kalkmış olsalar da çağdaş araştırmalar liderliği, girişimciliğin bir fonksiyonu olarak değerlendirmektedirler (Karmarkar vd., 2014: 156).

6.2. Girişimci Liderliğin Bağlamsal bir Yaklaşım Olarak Benimsenmesi

Bağlamsal yaklaşımda girişimci liderlik; farklı yeteneklerin, toplu süreçlerde daha yaratıcı ve yenilikçi çalışmasını, sadece bireylere değil, ilişkilere ve ilişkisel dinamiklere de odaklanmasını istemektedir. Sosyal yönden yaratıcı ekiplerin grup halinde çalışabilme yetisine inanılan bağlamsal yaklaşımda, liderliğin müşterek şekilde ortaya konulan bir güç haline getirilmesi önerilmektedir. Kolektif yaratıcılık için ortam geliştirmek ve kişileri bir araya getirmek, post-sanayi girişimci liderinin kilit işlevlerinden biridir (Hjorth, 2015: 1).

Girişimci liderliği etkileyen farklı öğelerin incelendiği bağlamsal yaklaşımda aynı zamanda, kavramın ve kavramı oluşturan unsurların daha iyi anlaşılması ve geliştirilmesi konusu üzerinde durulmuştur (Karmarkar vd., 2014: 181). Bu yaklaşımda, girişimci liderin olağan taraflarından ziyade girişimcilik olarak adlandırılabilir belirli bir liderlik tarzını destekleyen çevresel unsurlar da dikkate alınmaktadır (Roomi ve Harrison, 2011: 5). Kişiler veya takımlar dâhil olmak üzere etrafı izleyen ve çevreye uyum sağlayan liderler, beklenen hedefler yönünde kullanılacak olan zaman, enerji ve kaynaklar ile kabul edilebilir düzeyde veya gerekli risk derecesi kapsamında kararlar vermektedir (Jackson ve Dutton, 1988: 373). Daha açık bir anlatımla, girişimci liderliğin hedeflerini elde etmedeki başarısı (sonuçları), sadece liderin kendi davranışlarına ve eylemlerine değil, bir o kadar da örgütsel ve çevresel özelliklerin yanı sıra çalışanların davranış ve özelliklerine (bağlama) da bağlıdır (Antonakis ve Axtio, 2006). Bu anlamda girişimci liderliğin iş görenlerin davranışları ve özellikleri ile etki ve ilişkisini araştırmaya yönelik çalışmaların önemi gittikçe artmaktadır (Zorlu ve Tetik, 2018: 298).

6.3. Girişimci Liderliğin Psikolojik bir Yaklaşım Olarak Benimsenmesi

Literatürde, özellikle de psikolojik ve bağlamsal yaklaşımlarda girişimci liderliğe daha bütüncül ve açıklayıcı bir açıdan yaklaşıldığı görülmektedir (Surie ve Ashley, 2008: 235- 236). Girişimci liderliğin psikolojik bir yaklaşım olarak benimsenmesi, özelliklerin yanında davranışsal boyutuyla açıklanır. Bu hususta Brockhaus (1982) ve Nicholson (1998), liderlik rolleri bulunan girişimci örneklerinde kişilik özelliklerini incelemektedirler. Bu nedenle girişimci liderler öğrenilebilecek ya da öğretilerebilecek bir dizi beceri açısından değil de yönetici olup olmadıkları açısından incelenmektedir. Benzer çalışmalar, girişimcilik bağlamlarında liderlik davranışlarını psikolojik bir bakış açısıyla araştırırken bunları “yönetmel” açıdan ayırır. Bazı çalışmalar ise girişimci liderlikte öğrenilen

davranışların değil de doğuştan gelen nitelikler üzerinde durmakta iken; Gupta vd. (2004: 242), girişimci liderliğe, özelliklerin bir koleksiyonu olarak değil, bir davranış dizisi olarak bakmaktadır (Roomi ve Harrison, 2011: 5). Buna göre girişimci liderlik altı farklı davranışla karakterize edilebilir. Bunlar; girişimcilik yeteneğinin beslenmesi, inovasyonların korunması, egemen mantığın sorgulanması, fırsatların anlamlandırılması, soruların gözden geçirilmesi ve girişimcilikle stratejik yönetimin birleştirilmesidir (Covin ve Slevin, 2002: 319).

7. BİR GİRİŞİMCİ LİDERLİK MODELİ: GİRİŞİMCİLİK DÜŞÜNCE VE EYLEMİ

Yaklaşık 16 yıldır girişimcilik dalında çalışmalar yürüten Greenberg ve diğerleri (2011a) girişimci liderlik araştırmaları çerçevesinde girişimci liderliği geliştirme yöntemi olarak bir model geliştirmişlerdir. Modelde 'Girişimcilik Düşünce ve Eylemi'ni geliştirmeye ve eğitmeye yönelik üç ilke öne sürülmüştür. Greenberg modeli ve ilkeleri aşağıdaki gibidir.

Şekil 2: Greenberg vd.'nin (2011a) 'Girişimcilik Düşünce ve Eylemi' Modeli ve Üç İlkesi

Kaynak: Greenberg, D, McKone-Sweet, K. ve Wilson, H. J. (2011a: 11).

7.1. Bilişsel Çift Yönlülük İlkesi (Cognitive Ambidexterity)

Bir girişimci liderlik modeli olan 'Girişimcilik Düşünce ve Eylemi'nin ilk ilkesi düşünmenin ve harekete geçmenin farklı bir yolu olan bilişsel çift yönlülük (Cognitive Ambidexterity) ile alakalıdır. Bu ilkede girişimci liderlerin, karar verme yaklaşımlarında hem tahmin mantığını hem de yaratıcı mantığını kullanarak bilişsel anlamda çift yönlü davranmayı öğrenmeleri gerekmektedir. Buna göre bir organizasyonun hedefleri ve çevresi geçmişi yansıtıyorsa, girişimci liderler durumu tahmin etmek ve yönetmek için geleneksel analitik modellerden faydalanabilirler. Bununla birlikte girişimci liderler, geleceğin bilinmediği ve geçmişe pek benzemediği durumlarda, eylem ve tecrübe yoluyla geleceği nasıl şekillendireceklerini kurgulamalıdır. Bilişsel çift yönlülük ilkesi sayesinde, girişimci liderler bu karar verme yaklaşımlarının her ikisini de dengelemeyi ve kullanmayı öğrenmektedirler (Greenberg vd., 2011a).

Bu çalışmada yapılan literatür taramasında elde edilen bulgular neticesinde birçok özelliğin hem belirgin girişimcilik özelliği hem de belirgin liderlik özelliği olarak ortaya konulmuş olması, ayrıca ileriye görme ve geleceği tahmin edebilme yeteneğinin etkin girişimcilik özelliği olması, girişimci liderlik olgusunda bu modelin ilkelerinden olan 'Bilişsel Çift Yönlülük' ilkesini doğrular niteliktedir.

7.2. Sosyal, Çevresel, Ekonomik Sorumluluk ve Sürdürülebilirlik İlkesi (SEERS)

Çoklu bir düşünme biçimi olan bilişsel çift yönlülüğün ardında yatan esas neden, ikinci ilke olan 'girişimci liderlerin iş hayatı ve topluma farklı bir dünya görüşüyle yaklaşımları' gerçeğidir. Bu farklı dünya görüşü işletmeler için sosyal, çevresel, ekonomik sorumluluk ve sürdürülebilirlik ilkesi olarak adlandırılan değer tabanı anlayışından başlamaktadır. Bu ilkeye göre girişimci liderler toplumsal, çevresel ve ekonomik değer yaratma yollarını iyi bilmeli ve olağan gerilim ve potansiyel sinerjileri yönlendirebilmelidirler. Üstelik toplumsal, çevresel ve ekonomik değer

yaratmayı sıralı değil de eşzamanlı olarak yürütmeyi öğrenmelidirler (Greenberg vd., 2011b).

Çalışmada yapılan literatür taraması sonucunda, kr odaklı olmak ve kaynak elde etme becerisine sahip olmak belirgin girişimcilik özelliği; farklı bir bakış açısına sahip olmak, yaratıcı ve yeniliğe açık olmak girişimci liderlik özelliği; sosyal beceri sahibi olma özelliğinin ise belirgin liderlik özelliği olduğu görülmektedir. Yine bu ilkeye yakın olan özelliklerden empati becerisine sahip olmak ve sorunlara çözüm bulmak da belirgin liderlik özelliği olup, girişimcide de bulunan yetkinliklerdir. Bu bilgiler Sosyal, Çevresel, Ekonomik Sorumluluk ve Sürdürülebilirlik İlkesi ile örtüşerek modeli doğrulamaktadır.

7.3. z ve Sosyal Bilinç İlkesi (SSI-Self and Social Identification)

Girişimci liderler, eylemlerinde etkili hareket edebilmek için öz ve toplumsal bilinç bağlamından sonuna kadar yararlanmaktadırlar. Girişimcilik düşünce ve eyleminin bu üçüncü ilkesi, öz ve sosyal bilinç ilkesi olarak adlandırılmakta ve kişisel ve toplumsal farkındalıkla ilişkilendirilmektedir. Girişimci liderler çevreyi de dikkate alarak kendi amaç ve öz bilincine duydukları zgn ve derin bir güven içinde belirsiz ve bilinmeyen durumlarda daha etkili kararlar almaktadırlar (Greenberg vd., 2011a). Bu durum yine çalışmanın yazın taraması sonucunda ortaya konulan, girişimci ve lider olmak üzere her iki bireyde ortak bulunan zgven özelliğine karşılıklı gelmektedir. Ayrıca çevreyle i içe olmak hem girişimcinin hem de liderin vasfı iken takipçilerin lideri izlemesi de sosyal kimlik ilkesini doğrulamaktadır.

Girişimcilik Düşünce ve Eylemini içeren bu üç ilke, liderliğin farklı yollarının ve liderleri farklı şekilde eğitmenin temeli olarak ortaya atılmıştır. Farklı dünya görüşüne dayalı düşünen ve hareket eden girişimci liderler yetiştirilebilirse eğer,

iş dünyası, toplum ve organizasyonlar sürekli değişen bir dünyada sürdürülebilir fırsatları şekillendirmeye daha iyi hazırlanabileceklerdir (Greenberg vd., 2011b).

8. GİRİŞİMCİ LİDERLİĞİN DİĞER LİDERLİK TÜRLERİ İLE İLİŞKİSİ

Modern liderlik türleri ayrıntılarıyla incelendiğinde, birçoğunun nitelik itibariyle birbirini tamamlayan ve iç içe geçmiş teoriler oldukları rahatlıkla görülebilmektedir. Bir liderlik türünü benimseyen liderde bulunan özellik, aynı zamanda bir diğer liderlik türünün de özelliği olabilmektedir (Demir, 2018: 417). Bu yüzden alanda yeni sayılabilecek girişimci liderliğin diğer liderlik türleriyle ilişkisini incelemekte fayda vardır.

8.1. Hizmetkâr Liderlik

Girişimci liderler, çalışanların yaratıcılığını destekleyen bir ortam yaratırlar. Böyle liderler, en iyi fikirlerin kendilerinden değil, çalışanlardan geleceğini bilirler. Bu tür ortamlarda hiyerarşik karar verme sınırlıdır, çapraz işlevli takımlar bir araya gelirler ve fikirler özgürce ortaya atılır (www.forbes.com). Hizmetkâr liderlik yaklaşımında da hiyerarşik düzene sahip diğer liderlik yaklaşımlarının aksine; iş birliği, empati, güven ve en önemlisi gücün etik kullanımına vurgu yapılır. Amaç kişisel katılımı, takım çalışmasını ve kurumdaki bireylerin ilerlemesini arttırmaktır. “Hizmetkâr bir girişimci” hizmeti daima kârın üzerinde tutar. Personele hizmet her şeyden önce gelir. Hizmetkâr girişimci olmak, yapılması gereken hafif ama büyük bir değişimdir. Bu kavram, sürdürülebilirlik için uzun vadeli bir çözüm olabilmekle beraber toplumu olumlu yönde etkileme potansiyeline de sahiptir (Karmarkar vd., 2014: 182).

8.2. Vizyoner Liderlik

Vizyoner liderlik, liderin organizasyonu başarıya götüren yolda geleceğin resmini (vizyonunu) astlarıyla birlikte çizmesi, çalışanlarla beraber emek harcaması,

çalışanlarını motive ederek performanslarını yükseltmesi, güçlü bir örgüt kültürü oluşturarak bunu örgütün geneline yayması ve tüm bunları uygularken gelişim ve değişimin gerekliliğinin bilincinde olmasıdır (Tekin ve Ehtiyar, 2011: 4010). Girişimci liderlik de aynı şekilde, liderin daha iyi bir gelecek için bir vizyon geliştirdiği, en azından dolaylı olarak bir fırsat peşinde koştuğu süreçtir (Schjoedt ve Valencia, 2018: 165). Girişimci lider, girişimci ekibin merkezinde yer alan ve stratejik değere ulaşmak için vizyon oluşturan, ayrıca bu vizyonu gerçekleştirecek üyelerin desteklenmesine yardımcı senaryolar yaratması gereken kişidir. Başka bir ifadeyle girişimci liderlik, liderin stratejik değer yaratma fikrini keşfetme ve kullanma vizyonu ile katılımcıların desteklerini birleştirerek harekete geçirme vizyonunu oluşturan liderlik olarak tanımlanır (Gupta vd., 2004: 242).

8.3. Dönüşümcü liderlik

Surie ve Ashley (2008), girişimci liderliği hızla değişen ve belirsiz ortamlarda yenilik ve uyum yeteneğine sahip liderlik olarak tanımlıyorlar. Bu bağlamda girişimci liderler dönüşümcü ve takım odaklı liderlerdir ve çalışanların olağanüstü çabalarını ortaya çıkarma yeteneği ile tanınmaktadırlar (Surie ve Ashley, 2008: 235). Fernald ve diğerleri (2005: 6) ise girişimci liderliği “kârlı fırsatlar sunan dinamik bir pazarda faaliyet gösteren girişimci ve dönüşümcü lider” olarak tanımlamaktadır. Dönüşümcü liderler, izleyenlerinden beklemedikleri rol ve görevleri açıkça belirleyerek onları belli bir vizyona yönlendirirler. İzleyenlerinin beceri ve yeteneklerine odaklanarak özgüvenlerini arttırmaya ve bu sayede beklenilenin üzerinde performans elde etmeye çalışırlar. Böylelikle çalışanlar da görevlerinin önemini daha iyi kavrayarak bireysellikten ziyade örgüt çıkarlarına odaklanmaktadırlar. Dolayısıyla, ortak bir kültürün varlığı ve yenilikçi uygulamalara verilen önem desteklenmektedir (Şimşek vd., 2016: 201). Bu, girişimci liderlerin girişimci vizyonuna ulaşmak için bir grup insanı harekete

geçirdiği etkili süreçlerde kişilerarası ilişkilere odaklandıkları bilgisi ile uyumludur. Bu bağlamda girişimci liderlik, hızla değişen ve belirsiz durumlarda sosyal etki, dönüşüm ve güçlendirme sürecidir (Kempster ve Cope, 2010: 29).

8.4. Stratejik Liderlik

Stratejik liderlik, geleceği tahmin ederek şekillendirebilmek, bunun için gereken stratejik yönetim anlayışını oluşturabilmek ve bu yönde diğer yönetici ve çalışanları yetkili kılarak, onları kuruluş vizyonu doğrultusunda yaratıcı ve yenilikçi hedeflere yönlendirerek karmaşık küresel rekabet ortamında gerektiğinde hızla stratejik değişimi sağlayabilmektir (Altıntaş, 2007: 1). Lideri stratejist yapan unsurlar; vizyonu, becerileri ve tutumudur. Strateji oluşturma konusunda etkin olan girişimci liderler karmaşık bir sistem olan örgütün dinamikleriyle iç içe bir strateji geliştirmek durumunda kalabildikleri gibi yönlendirici ve tamamen bağımsız bir rolü de sahlenebilirler (Gündüz, 2010: 212-213). Girişimci liderlik, fırsat ve avantaj arama davranışlarını öne çıkarma maksadıyla çalışanları, kaynakları stratejik olarak yönetmeleri için etkileme yeteneğidir (Ireland vd., 2003: 971).

8.5. Etik Liderlik

Etik liderlik, organizasyonda etik bir örgüt kültürünün oluşmasına ve işletmenin tüm paydaşları ile etik ilişkiler sürdürmesine rehberlik eden bir liderlik yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır (Kapur, 2018: 3). Girişimci liderler, hedeflere ve başarıya odaklanmaları sebebiyle genellikle ahlak ve değerlerden yoksun olarak algılsalar da, en başarılı girişimci liderlerin verimliliği etikle bütünleştirmeleri değer temelli liderliğe işaret etmektedir (Surie ve Ashley, 2008: 236). Öyle ki, girişimci liderliğin hiçbir perspektifi, işletmenin etik tarafının kabulü olmadan tamamlanmayacaktır. Etik olmak, girişimci liderler için çeşitli zorluklar sunsa da girişimci liderin değerler sistemi, etik bir yaklaşımın kurulmasının anahtarıdır. Bir

liderin, tüm önemli kararlarda dürüst, tutarlı ve etik olabilmesi için eşsiz fırsatı vardır ve liderin davranışı, diğer tüm çalışanlar için bir model görevi görür (Kuratko, 2007: 7). Girişimci liderler, sadece işletme sahiplerinin değil, tüm paydaşların memnun kalmasını sağlamak amacıyla faaliyetlerini etik davranışlarla sürdürürler (Kumkale, 2015: 196).

8.6. Etkin Liderlik

Bir işletmenin başarısı, üst yönetiminin etkin liderlik becerilerinin yansımasıdır esasında (<http://stratejigirisimcilik.org>). Etkin liderler takım içerisinde vizyon oluşturur, değişiklikler yaratır ve takım üyelerinin yeteneklerini keşfederler (Larson ve LaFasto, 1989: 121). Etkin liderlerin etkin takım yapılarının oluşturulması sürecindeki rollerine bakıldığında bu roller; yönlendirme, motive etme, yetki verme, uygun yönetim tarzı, karar verme, sorun çözme, açık iletişim kurma, uygun çalışma ortamı sağlama, uyum sağlama, kaynak temin etme, ilham verme, yaratıcılığı destekleme, takım ruhunu ve yetenekleri geliştirme, plan yapma, değişimi yönetme ve kolaylaştırma olarak karşımıza çıkmaktadır (Gökçe, 2011: 32). Bu rollerin girişimci liderlik rolleriyle birebir örtüştüğü görülmektedir ki bu durumda girişimci liderlerin aynı zamanda etkin liderler, hatta etkin girişimci liderler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

9. TARTIŞMA VE SONUÇ

Girişimci liderliğin kavramı ve kapsamını, oluşumunu, girişimci liderlik modelini, girişimci liderlik yaklaşımlarını ve girişimci liderliğin diğer liderlik türleri ile ilişkisini inceleyen bu çalışmada ulusal ve uluslararası literatür gözden geçirilmiştir. Bu çerçevede girişimci liderlik kavramını ilgilendiren tüm hususlarla birlikte girişimci liderlik yaklaşımları ve bir girişimci liderlik modeli olan 'girişimcilik düşünce ve eylemi' nelerdir sorularına yanıt aranmıştır. Elde edilen bilgiler ışığında girişimciliğin ve liderliğin birbiriyle örtüşen iki alan olmakla

birlikte girişimci liderliğin, birleşiminden oluştuğu girişimci ve lider kavramlarının ortak özelliğini taşıdığı görülmüştür. Yapılan literatür taramasıyla bu ortak özelliklerin vizyon sahibi olma, başarı odaklılık, risk almaya yatkınlık, motive etme becerisi, yaratıcılık, esneklik, sabırlılık, performans odaklılık, bilgelik, iletişime açıklık ve kararlılık gibi yetkinlikler olduğu ortaya konulmuştur. Böylelikle araştırmanın birinci sorunsalı olan “S1: Girişimci liderlik kavramı nedir; yapısal oluşumu ve gelişimi nasıldır, özellikleri nelerdir?” sorusuna cevap verilmiştir.

Araştırmacılar girişimci liderliği üç ana yaklaşımla açıklamaktadırlar. İlk yaklaşım, girişimci liderliği girişimciliğin ve liderliğin özelliklerinin kesişiminden oluşan öz nitelikleri ile betimlemektedir. İkinci yaklaşımda, örgütsel liderleri görevlerini ve rollerini gerçekleştirirken girişimci ilke ve stratejilerinden faydalanmaya iten toplu süreçler ve çevresel dinamikler gibi bağlamsal faktörler incelenir. Üçüncü yaklaşımda ise, girişimci liderlerin vizyonlarını gerçekleştirmeleri için bir grup insanı etkiledikleri sosyal süreçler ile psikolojik yönleri araştırılır. Yaklaşımların açıklanmasıyla araştırmanın sorunsallarından olan “S2: Girişimci liderlik yaklaşımları nelerdir?” sorusuna da yanıt verilmiştir.

Girişimci liderliğin açıklanmasında faydalanılan yaklaşımların dışında bir de girişimci liderlik eğitimi amacıyla model geliştirilmiştir. Bir girişimci liderlik modeli olan ‘Girişimcilik Düşünce ve Eylemi’, Greenberg vd. (2011a) tarafından öne sürülmüştür. Modelde, girişimcilik düşünce ve eylemini geliştirmeye yönelik üç ilke yer almaktadır. Bunlardan ilki, ‘Bilişsel Çift Yönlülük İlkesi’dir (Cognitive Ambidexterity). Bu ilkeye göre girişimci liderlerin, karar verme yaklaşımlarında hem tahmin mantığını hem de yaratıcı mantığını kullanarak bilişsel anlamda çift yönlü davranmayı öğrenmeleri gerekmektedir. İkinci ilke olan ‘Sosyal, Çevresel, Ekonomik Sorumluluk ve Sürdürülebilirlik İlkesi’ne (SEERS) göre girişimci liderler toplumsal, çevresel ve ekonomik değer yaratma yollarını iyi bilmeli ve

potansiyel sinerjileri eşzamanlı olarak yürütebilmelidirler. Modelin son ilkesi olan 'Öz ve Sosyal Bilinç İlkesi' (SSI), kişisel ve toplumsal farkındalıkla ilişkilendirilmektedir. Buna göre girişimci liderler belirsiz ve bilinmeyen durumlarda çevreyi de dikkate alarak kendi amaç ve öz bilincine duydukları güven dahilinde daha etkili kararlar almaktadırlar. Modelin açıklanmasıyla araştırmamızın sorunsallarından "S3: Bir girişimci liderlik modeli olan 'girişimcilik düşünce ve eylemi' nedir?" konusu açıklığa kavuşturulmuştur.

Modern liderlik türleri incelendiğinde, birçoğunun nitelik itibarıyla birbiriyle benzeşen, birbirinin devamı niteliğinde veya birbirini tamamlayan türler olduğu ortadadır. Belli bir liderlik türünü benimseyip uygulayan bir lider, aynı zamanda bir diğer liderlik türünün gerektirdiği özellik ve niteliklere sahip olabilmektedir. Alanda yeni sayılabilecek girişimci liderlik literatürü kapsamlı bir şekilde incelendiğinde, diğer liderlik türleri olan hizmetkâr liderlik, vizyoner liderlik, dönüşümcü liderlik, stratejik liderlik, etik liderlik ve etkin liderlik ile ilişkili olduğu görülmektedir (Gupta vd., 2004; Karmarkar vd., 2014; Surie ve Ashley, 2008; Ireland vd., 2003; Kuratko, 2007, Gökçe, 2011). Bu açıklamalarla birlikte, çalışmamızın son sorunsalı olan "S4: Girişimci liderliğin diğer liderlik türleri ile ilişkisi nedir?" sorusu da yanıt bulmuştur. Bununla birlikte bahsedilen liderlik türlerindeki rollerin girişimci liderlik rolleriyle birebir örtüştüğü görülmektedir ki bu durumda girişimci liderlerin aynı zamanda etkin liderler, hatta etkin girişimci liderler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Nitekim bu çıkarımlardan elde edilecek sonuç, girişimci liderliğin yönetim yazını, girişimciler ve işletme bilimine katacağı çok şeyin olmasıdır. Birçok pozitif özelliği bünyesinde barındıran girişimci liderler, bu yetkinlikleri sayesinde işletmelerini her zaman bir adım ileriye taşıyacaklardır. Astlarına girişimciliği aşılayarak, organizasyonun her kademesine yaydıkları girişimcilik ruhu sayesinde

yöneticiler ve çalışanları; proaktif, vizyoner, azimli, kararlı, yenilikçi, yaratıcı, adaletli ve çözüm odaklı davranışları ile başarılı işlere imza atacaktadırlar.

Bu bilgilere dayanarak, işletme sahipleri ve yöneticileri için girişimci liderlik düzeylerini arttırmaları konusunda tavsiyeler verilebilir. Bunun için yöneticiler girişimci ve liderlik özelliklerinin yanı sıra girişimci liderliğin olumlu çıktılarını işletmelerinde sağlamalı ve sürdürmelidirler. Araştırmacılara ise özellikle ulusal alan yazında girişimci liderliğin farklı değişkenlerle olası etkilerini ortaya koyabilecek araştırma modelleri tasarlayarak girişimci liderliğin etkisinin tespitine yönelik araştırmalar yapmaları ve bu sayede literatürdeki eksikliğin giderilmesinin sağlanması önerilebilir.

Çıkar Beyanı:

Çalışmadan kaynaklı herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Adair, J. (2008). Patronlar Değil Liderler -Başarıya Götürecek Liderlik Nasıl Olmalıdır? 1. Baskı, Çev., G. Doğançalı. Babiali Kültür Yayıncılığı.
- Akca, M. (2020). "Girişimcilikten Girişimci Liderliğe." International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal, 6 (2): 80-89.

- Altıntaş, N. (2007). Stratejik Liderlik ve Yetenek Yönetimi. NTV, <http://www.ntvmsnbc.com/news/249410.asp>.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı. Sakarya Yayıncılık.
- Antonakis, J. ve Autio, E. (2006). Entrepreneurship and Leadership (Ed. J. R. Baum, M. Frese & R. Baron). The Psychology of Entrepreneurship, London: Routledge, 189–208.
- Arıkan, S. (2002). Girişimcilik: Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ay, Ü. ve Koca, A.İ. (2013). “Farklı Boyutlarıyla Kadın Girişimcilik.” (Ed., E. Kaygın, B. Güven), Kadın Girişimci Tipleri ve Bunların Gösterdiği Özellikler. İstanbul: Veritasakademi.
- Aziz, S.A.A. ve Abiddin, N.Z. (2022). “Leadership Style and Entrepreneurial Leadership Among University Students: A Literature Review.” International Journal of Learning and Development, 12(3): 1522-1522.
- Bagheri, A., Newman, A., ve Eva, N. (2022). “Entrepreneurial Leadership of Ceos and Employees’ Innovative Behavior in High-Technology New Ventures.” Journal of Small Business Management, 60(4): 805-827.
- Bay, M. ve Akpınar, S. (2017). “Liderlik Tarzları ve Girişimcilik Özellikleri Üzerine Bir Uygulama”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(52): 964-973.
- Bekmezci, M., Saygın, M. ve Orçanlı, K. (2021). “Girişimci Liderlik Ölçeği’nin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması ve Girişimci Liderliğin Bireysel Performansa Etkisi.” Savunma Bilimleri Dergisi, (39): 249-274.
- Bernardin, J.H. ve Russel, J. E. A. (2007). Human Resource Management: An Experiential Approach (4th ed.). Irwin: McGraw-Hill.
- Brockhaus, R.H. (1982). The Psychology of the Entrepreneur. Encyclopedia of Entrepreneurship, (1)39-57.

- Cogliser, C.C. ve Brigham, K.H. (2004). "The Intersection of Leadership and Entrepreneurship: Mutual Lessons to be Learned". *The Leadership Quarterly*, 15(6): 771- 799.
- Covin, J.G. ve Slevin, D.P. (2002). *The Entrepreneurial Imperatives of Strategic Leadership, Strategic Entrepreneurship: Creating a New Mindset* (1st ed.). Oxford: Blackwell.
- Demir, F. (2018). "Çağdaş Liderlik Yaklaşımları ve Selçuk Ecza A. Ş. Lideri Ahmet Keleşoğlu Örneği". (Ed. H. Muşmal, E. Yüksel, M.A. Kapar ve Ö. Çeçen). *Ermenek Araştırmaları-2*, 407-422.
- DuBrin, A. ve Dalglish, C. (2003). *Leadership: An Australian Focus*, Milton QLD Australia: John Wiley and Sons.
- Erçetin, Ş. (2000). *Lider Sarmalında Vizyon* (2.Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Erdem, O. (2016). Girişimci Liderlik. http://m.manisainternethaber.com/yazi/309/girisimci_liderlik_.html.
- Ersarı, G. ve Naktiyok, A. (2020). "Yöneticilerin Girişimci Liderlik Davranışlarının İşletme Performansına Etkisinde Farklılaştırma Stratejisinin Aracı Rolü." *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, (1): 221-236.
- Esmer, Y., ve Dayı, F. (2019). "Girişimci Liderlik: Teorik bir Çerçeve." *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2).
- Faridian, P. H. (2022). *Leading Open Innovation: The Role of Strategic Entrepreneurial Leadership in Orchestration of Value Creation and Capture in Github Open Source Communities*. *Technovation*, 102546.
- Fernald, L.W., Solomon, G. T. ve Tarabishy, A. (2005). "A New Paradigm: Entrepreneurial Leadership." *Southern Business Review*; 30(2): 1-10.
- Gerber, M. E. (2003). *Girişimcilik Tutkusu: Küçük İşletmeler Niçin Batar Nasıl Büyür?* İstanbul: Sistem Yayıncılık.

- Goleman, D., Boyatzis, R. ve McKee, A. (2002). Yeni Liderler (çev. F. Nayır, O. Deniztekin). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gökçe, H. (2011). Etkin Liderlik ve Takım Çalışması. Tezsiz Yüksek Lisans Bitirme Projesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Greenberg, D, McKone-Sweet, K. ve Wilson, H. J. (2011a). The New Entrepreneurial Leader: Developing Leaders Who Shape Social and Economic Opportunity (1st Ed.). San Francisco: Berrett-Koehler Publishers.
- Greenberg, D, McKone-Sweet, K. ve Wilson, H. J. (2011b). "Entrepreneurial Thought and Action: A Methodology for Developing Entrepreneurial Leaders." Babson College Articles.
- Gupta, V., MacMillan, I.C. ve Surie, G. (2004). "Entrepreneurial Leadership: Developing and Measuring a Cross-Cultural Construct." Journal of Business Venturing, (19): 241-260.
- Gündüz, ř. (2010). "Kontrol Liderin Elinde Mi? Girişimcilik Okulundan Cevap." Doğuş Üniversitesi Dergisi, 11(2): 212-222.
- Haftacı, V. (2015). Kobiler ve Girişimcilik (1. Baskı). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Hjorth, D. (2015). "Entrepreneurial Leadership." Entrepreneurship Research and Education Magazine, Copenhagen Business School.
- Hoang, G., Luu, T. T., Nguyen, T. T., Du, T., ve Le, L. P. (2022). "Examining the Effect of Entrepreneurial Leadership on Employees' Innovative Behavior in SME Hotels: A Mediated Moderation Model." International Journal of Hospitality Management, 102: 103-142.
- Hollander, E.P. (1978). Leadership Dynamics: A Practical Guide to Effective Relationships. New York: Free Press.
- http://m.manisainternethaber.com/yazi/309/girisimci_liderlik_.html. Erişim Tarihi: 02.12.2021.
- <http://stratejikgirisimcilik.org/?p=55>. Erişim Tarihi: 04.11.2021.

- <https://www.forbes.com/sites/tendayiviki/2017/10/08/the-five-traits-of-entrepreneurial-leadership/#6e9bcba23513>. Erişim Tarihi: 26.10.2021.
- Huang, S., Ding, D. ve Chen, Z. (2014). "Entrepreneurial Leadership and Performance in Chinese New Ventures: A Moderated Mediation Model of Exploratory Innovation, Exploitative Innovation and Environmental Dynamism." *Creativity and Innovation Management Review*, 23(4).
- Ireland, R. D., Hitt, M. A. ve Sirmon, D. G. (2003). "A Model of Strategic Entrepreneurship: The Construct and its Dimensions." *Journal of Management*, 29(6): 963-989.
- Islam, T., Zahra, I., Rehman, S. U. ve Jamil, S. (2022). How Knowledge Sharing Encourages Innovative Work Behavior Through Occupational Self-Efficacy? The Moderating Role of Entrepreneurial Leadership. *Global Knowledge, Memory and Communication*.
- Jackson, S.E. ve Dutton, J.E. (1988). "Discerning Threats and Opportunities." *Administrative Science Quarterly* 33(3): 370-387.
- Jensen, S.M. ve Luthans, F. (2006). "Entrepreneurs as Authentic Leaders: Impact on Employees' Attitudes." *Leadership & Organization Development Journal*, 27(8): 646-666.
- Kansikas, J., Laakkonen, A., Sarpo, V. ve Kontinen, T. (2012). "Entrepreneurial Leadership and Familiness as Resources for Strategic Entrepreneurship." *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 18(2): 141-158.
- Kapur, R. (2018). *Ethical Leadership* (1st Ed.). Delhi: University of Delhi.
- Karadal, H. (2016). "Girişimcilik Bilgisi." *Girişimcilik içinde* (1-37) (ed. H. Karadal). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Karmarkar, Y., Chabra, M. ve Deshpande, A. (2014). "Entrepreneurial Leadership Style(s): A Taxonomic Review." *Pune Annual Research Journal of Symbiosis Centre for Management Studies*, 2(1): 156-189.

- Kempster, S. ve Cope, J. (2010). "Learning to Lead in the Entrepreneurial Context." *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 16(1): 5-34.
- Kirby, D. A., El-Kaffass, I., ve Healey-Benson, F. (2022). A New Harmonised Approach to Sustainability: Implications for Entrepreneurial Leadership in the Middle East and Globally." *Management & Sustainability: An Arab Review*.
- Kotter, J.S. (2001). "What Leaders Really do?" *Harvard Business Review*, 79(11).
- Kumkale, İ. (2015). "Stratejik Girişimcilik ve Girişimcilikte Yeni Yönetim Yaklaşımları" *Girişimcilik: Temel Kavramlar, Girişimcilik Türleri, Girişimcilikte Güncel Konular içinde* (ed., E. Kaygın, B. Güven), İstanbul: Siyah İnci Akademi.
- Kuratko, D.F. (2007). "Entrepreneurial Leadership in the 21st Century, Guest Editor's Perspective." *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 13(4): 1-11.
- Larson, C. E. ve LaFasto, F. M. J. (1989). *Teamwork: What Must Go Right / What Can Go Wrong*. Newbury Park: Sage Publications.
- Leitch, C. M. ve Volery, T. (2017). "Entrepreneurial Leadership: Insights and Directions." *International Small Business Journal*, 35(2): 147-156.
- Liu, J., Zhou, X. ve Wang, Q. (2022). The Influence of Entrepreneurial Leadership on Employee İmprovisation in New Ventures: Based on Cognitive-Affective Processing System Framework. *Kybernetes*.
- Lunenburg, F. C. ve Ornstein A. C. (2013). *Eğitim Yönetimi* (çev. G. Arastaman). Ankara: Nobel Yayınları.
- Nicholson, N. (1998). "Personality and Entrepreneurial Leadership: A Study of the Heads of the UK's Most Successful İndependent Companies." *European Management Journal*, 16(5): 529-539.

- Northouse, P.G. (2016). *Leadership: Theory and Practise* (7th Ed.). Michigan: Western Michigan University.
- Nwoye, M. I. (2011). "Perspectives on Entrepreneurial Leadership: Obstacles Delimiting Women." *Pakistan Journal of Women's Studies*, 18(2): 65.
- Okudan, G.E. ve Rzasa, S.E. (2006). "A Project-Based Approach to Entrepreneurial Leadership Education." *Technovation*, 26(2): 195-210.
- Prabhu, G.N. (1999). *Social Entrepreneurial Leadership*. Career Development International.
- Renko, M. (2017). "Entrepreneurial Leadership." in *Nature of Leadership*, 3rd Ed., (Ed. D.V. Day and J. Antonakis). SAGE Publications.
- Renko, M., El Tarabishy, A., Carsrud, A.L. ve Brännback, M. (2015). "Understanding and Measuring Entrepreneurial Leadership Style." *Journal of Small Business Management*, 53(1): 54-74.
- Rodgers, B. L. ve Knafl, K. A. (2000). *Concept Development in Nursing* (2nd Ed.). Philadelphia: Saunders.
- Roomi, M.A. ve Harrison, P. (2011). "Entrepreneurial Leadership: What is it and How Should it be Taught?" *International Review of Entrepreneurship*, 19(9): 1-48.
- Schjoedt, L. ve Valencia, V.S. (2018). "Entrepreneurial Leaders And Entrepreneurial Managers: Differences and Similarities in Their Learning Approach." *Research Handbook on Entrepreneurship and Leadership* içinde (ed. R.T. Harrison, C.M. Leitch), USA: Elgar Publishing.
- Solmaztürk, A. B. (2019). "Girişimci Liderlik." 21. Yüzyılda Liderlik Yaklaşımları içinde (ed. A. Güler), ss.187-204.
- Sözbilir, M. (2012). *Araştırma Yaklaşım-Desen ve Yöntemleri*. <https://msbay.files.wordpress.com/2009/10/6-hafta-arac59ftc4b1rma-yaklac59fc4b1mdesen-ve-yc3b6ntemleri.pdf>. Erişim Tarihi: 03.08.2021.

- Strobl, A., Kallmuenzer, A., ve Peters, M. (2022). Entrepreneurial Leadership in Austrian Family SMEs: A Configurational Approach. *International Small Business Journal*, 0(0): 1-29.
- Surie, G. ve Ashley, A. (2008). "Integrating Pragmatism and Ethics in Entrepreneurial Leadership for Sustainable Value Creation." *Journal of Business Ethics*, 81(1): 235-246.
- şimşek, M. ř., elik, A. ve Akgemci, T. (2016). *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış* (9. Baskı), Konya: Eğitim Kitabevi.
- Tekin, Y. ve Ehtiyar, R. (2011). "Başarının Temel Aktörleri: Vizyoner Liderler." *Journal of Yasar University*, 24(6): 4007-4023.
- Tripathi, M.A., Tripathi, R., Sharma, N., Singhal, S., Jindal, M., ve Aarif, M. (2022). A Brief Study on Entrepreneurship and its Classification. *International Journal of Health Sciences*, 6(2).
- Uncuoğlu Yolcu, İ. (2017). "Girişimcilik ve Liderliğe Farklı Bir Bakış: Girişimci liderlik." *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (60): 182-195.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Vecchio, R.P. (2003). "Entrepreneurship and Leadership: Common Trends and Common Threads." *Human Resource Management Review*, 13(2): 303-327.
- Vesper, K.H. (1980). *New Venture Strategies*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Zorlu, K. ve Tetik, F. (2018). "Girişimci Liderlik Davranışının alışan Yaratıcılığına Etkisi." *Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi*, (39): 297-307.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Besides entrepreneurship and leadership are two fields that overlap and share a lot with each other, they are two concepts being very similar in terms of features (Erdem, 2016: 1). Both concepts agree the success of entrepreneurship as the responsibility of the leader or entrepreneur. For example, entrepreneurship without demonstrating leadership skills doesn't seem possible to exhibit innovative, creative and inventive behaviors whereas leaders take an active role in entrepreneurship processes. Moreover, leaders are adept at determining the vision of the enterprise, motivating their followers and directing them to activities (Ay & Koca, 2013: 68). The entrepreneurial individual is also a leader, and the search for qualities and characteristics that affect the way entrepreneurs work has been going on for centuries. For this reason, entrepreneurs, who have become the heroes of contemporary businesses and economic development, adopt various types of leadership that affect organizational effectiveness and performance (Karmarkar et al., 2014: 156-159). However, entrepreneurship cannot be implemented only by being adopted as a policy. For this, a coordinator (a leader) who brings the organization together with entrepreneurship, spreads entrepreneurship there, and combines practice and policy, is needed. The most suitable leader for this need is the entrepreneurial leader (Uncuoğlu Yolcu, 2017: 192).

Entrepreneurial leadership has been studied extensively and frequently in the international literature (Prabhu, 1999; Gupta et al., 2004; Fernald et al., 2005; Okudan & Rsaza, 2006; Kuratko, 2007; Roomi & Harrison, 2011; Greenberg et al., 2011; Renko, 2017; Leith & Volery, 2017) but there are some research gaps in the domestic field. One of them is the structural formation of the concept, the second is the relationship of entrepreneurial leadership with other leadership types, the third is entrepreneurial leadership approaches, and the fourth is the entrepreneurial leadership model called "Entrepreneurial Thought and Action". The fact that entrepreneurial leadership has found a limited field of study in terms of this concept and variables in the local literature has formed the starting point of this study.

Method

In this study, which examines the concept and scope of entrepreneurial leadership, its formation, the entrepreneurial leadership model,

entrepreneurial leadership approaches, and the relationship of entrepreneurial leadership with other leadership types; literature is reviewed. The conceptual review technique, which is one of the compilation research design, was used in the research. In this context, along with all issues related to the concept of entrepreneurial leadership, answers were sought to questions of entrepreneurial leadership approaches and “entrepreneurial thinking and action”, which is an entrepreneurial leadership model. In the light of information obtained, it has been seen that entrepreneurship and leadership are two overlapping fields; and entrepreneurial leadership which consists of a combination of the entrepreneur and leader concepts, belongs common features. With the literature review, it has been revealed that these common features are being visionary, success-oriented, creative, flexible, patient, performance-oriented, risk-taking, communicative, determined, and wise. At the same time, it has been seen that entrepreneurial leaders are prone to take risks and have the ability to motivate.

In order to determine the structural formation of entrepreneurial leadership, its relationship with other leadership types, and to explain entrepreneurial leadership approaches and the entrepreneurial leadership model; the descriptive and explanatory research method was used within the scope of conceptual review technique, which is one of the compilation research design. Therefore, first of all, the concepts of entrepreneurship and leadership are briefly defined, then the concept of entrepreneurial leadership is explained, and the structural formation and characteristics of entrepreneurial leadership are explained with the help of figures. In the following, entrepreneurial leadership approaches, the entrepreneurial leadership model named ‘entrepreneurial thought and action’, and the relationship of entrepreneurial leadership with other leadership types are included.

Findings (Results)

Entrepreneurial leadership is explained by three main approaches. The first approach describes entrepreneurial leadership with its attributes consisting of the intersection of entrepreneurship and leadership characteristics. The second approach examines contextual factors such as collective processes and environmental dynamics that push organizational leaders to utilize entrepreneurial principles and strategies in performing their tasks and roles. In the third approach, the social processes and psychological aspects of entrepreneurial leaders are investigated in which they influence a group of people to realize their visions.

Apart from the approaches used to explain entrepreneurial leadership, a model has been developed for entrepreneurial leadership training. This was suggested

by Greenberg et al. (2011a) as 'Entrepreneurial Thought and Action'. The model includes three principles for developing entrepreneurial thinking and action. The first of these is the 'Cognitive Ambidexterity'. the second is 'Social, Environmental, Economic Responsibility and Sustainability', and the third principle is the 'Principle of Self and Social Awareness'.

When modern leadership types are examined, it is obvious that many of them are similar in nature, and are the continuation of each other or complement each other. A leader who adopts and practices a certain type of leadership can also have the characteristics and qualities required by another type of leadership. When the entrepreneurial leadership literature, which can be considered new in the field, is examined comprehensively, it can be seen that it is related to other leadership types such as servant leadership, visionary leadership, transformational leadership, strategic leadership, ethical leadership, and effective leadership (Gupta et al., 2004; Karmarkar et al., 2014; Surie & Ashley, 2008; Ireland et al., 2003; Kuratko, 2007).

Conclusion and Discussion

The conclusion to be drawn from these inferences is that entrepreneurial leadership has much to contribute to management literature, entrepreneurs and business science. Entrepreneurial leaders, who have many positive features, will always take their businesses one step further thanks to these competencies. Thanks to the entrepreneurial spirit that they spread to all levels of the organization by instilling entrepreneurship in their subordinates, managers will undertake successful works with their proactive, visionary, determined, innovative, creative, fair, and solution-oriented behaviors. Based on this information, recommendations can be made for business owners and managers to increase their level of entrepreneurial leadership. For this, managers should provide and maintain the positive outputs of entrepreneurial leadership as well as entrepreneurial and leadership characteristics.

TÜRKİYE SİYASETİNDE MUHAFAZAKÂRLIK KAVRAMI VE ETKİSİ:

AK PARTİ İKTİDARININ FELSEFİ KİMLİĞİ

Fırat DEMİRKOL*

Öz

İlgili çalışma muhafazakârlık kavramının Türkiye siyaseti üzerine etkisini araştıran nitel bir araştırmadır. Yakın dönem siyasi hayatın en önemli aktörlerinden birisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (Ak Parti) felsefi kişiliği üzerinden muhafazakârlık kavramı incelenecektir. Muhafazakârlık kavramı Türkiye toplumunun günlük yaşamında olduğu gibi siyasi alanda da seçmen tercihlerini doğrudan etkileyen bir kavram olarak karşılık bulmaktadır. Muhafazakârlık bir yaşam biçimi olarak değerlendirilmesinin yanında tarihi arka planı olan sosyal, ekonomik ve siyasi bir olgudur. Muhafazakârlık, Türkiye siyasetinde kendi başına bir ideoloji olarak algılanmıyor olsa dahi seçmenin kendini ifade ettiği hayat görüşü ve siyasi partilerin karar alma mekanizmaları içerisinde önemli bir etki alanı bulunmaktadır. Bu çalışma Türkiye siyasetinde muhafazakârlık üzerine kurgulanan İslamcı siyasi yaklaşımın felsefi ve düşünsel alt yapısını ortaya koymayı amaçlamıştır. Muhafazakâr görüşe sahip ve İslamcı referanslar ile hareket eden düşünürlerin, siyasetçilerin ve siyasi partilerin zaman içerisinde muhafazakârlık kavramına kattığı anlam açıklanacaktır. Bunun sonucunda ortaya çıkan muhafazakâr bakış açısının siyasi olaylara ve olgulara bakışı açıklanmaya çalışılmıştır. Özellikle Millî Görüş Hareketi ve Lideri Erbakan'ın siyasi olaylara yaklaşımı çözüm önerilerinden başlamak üzere aynı ekolden gelmekte olan Ak Parti'nin Millî Görüş çizgisine ait taşıdığı izler ve muhafazakâr/İslamcı yaklaşımın çözüm önerilerini benimsediği ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ak Parti, İslamcılık, Muhafazakârlık, Siyasi Düşünce, Türk Siyasi Hayatı

THE CONSERVATIVE CONCEPT AND ITS IMPACT IN TURKISH POLITICS: THE PHILOSOPHIC IDENTITY OF THE AK PARTY GOVERNMENT

Abstract

This study is a qualitative study investigating the effect of the concept of conservatism on Turkish politics. The concept of conservatism will be examined through the philosophical personality of Ak Party. Conservatism affects voter preferences in the political field as well as in the daily life of Turkish society. In addition to being evaluated as a way of life, conservatism is a social, economic and political phenomenon with a historical background. Conservatism is not perceived as an ideology in Turkish politics, it has an important area of influence in the view of life in which voters and the decision-making mechanisms of political parties. This study aimed to reveal the philosophical and intellectual infrastructure of the Islamist is on conservatism in Turkey. The thinkers, politicians and political parties who have conservative act with Islamic references add to the concept of conservatism explained. As a result, the view of the conservative on political events tried to be explained. Especially, explained that the National Vision and Erbakan's approach to political events, the solution proposal, the traces of the National Vision line of the Ak Party, comes from the same school that the conservative/Islamic approach adopted the solution proposals.

Keywords: Ak Party, Conservatism, Islamism, Political Thought, Turkish Political Life

1. GİRİŞ

Muhafazakâr bakış açısı tam anlamıyla geçmişe bağlı kalma ve değişime karşı çıkma olarak değerlendirilmemelidir. Farklı bakış açıları ve yaklaşımlar olmak ile Türkiye muhafazakârlığı katı Batı karşıtlığı üzerine kurgulanmamıştır. Kendine özgü bir yapısı olmak ile İslam dünyası ile karşılıklı etkileşim halinde olan Türkiye muhafazakârlığı hayatın tüm alanlarına ilişkin yol gösterici bir niteliğe sahiptir. Muhafaza etme kavramı insanın var oluşundan beri gerçekliğini korumaktadır. Günlük yaşam içerisinde barınma ve gıda maddelerinin korunması ile başlayan muhafaza etme süreci bir süre sonra insan için toplumsal yaşam içerisinde

değerleri, olguları, kavramları, konumunu ve yaşam biçimini muhafaza etme olarak devam etmiştir.

Muhafazakârlık kavramı siyaset bilimi açısından ‘Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler’ adlı çalışması ile olarak Edmund Burke tarafından ortaya konulmuştur. Burke her ne kadar muhafazakârlık kavramını doğrudan kullanmamış olsa da özellikle Fransız Devrimi’nin köktenci ve yıkıcı etkileri üzerinden eleştirel bir bakış açısı geliştirmiştir. Toplum sözleşmesi kavramına vurgu yapmak ile toplumun geçmişte yaşayanlar, bugün yaşayanlar ve yarın yaşayacaklar arasında bir köprü olduğundan bahseder. Toplumu bir aileye benzeten Burke geçmişini bilmeyenin geleceğini inşa edemeyeceğine değinir (Burke, 1986: 194-195).

17. ve 18. Yüzyılda Avrupa’da siyaseten ortaya çıkan keskin değişiklikler neticesinde daha önceki dönemlerde siyaseten ve ekonomik olarak güçlü olan aristokrasi ve kilise ayrıcalıklarını kaybetme tehdidiyle karşı karşıya kalmaya başlamıştır. Bu durum kilise ve aristokrasi mensuplarını yeni bir fikirsel arayış içerisine itmiş ve Burke’nin görüşleri ile fikirsel olarak desteklenmeye çalışılmıştır (Weiss, 1977: 9-18).

Atilla Yayla, muhafazakârlığı tanımlarken bireyin kendisini gerçekleştirmesinin temelinde olduğu aile ve din gibi sosyal kurumların korunması ve kollanması noktasında hareket eden felsefi ve edebi bir akım olarak bahseder (Yayla, 2005: 134). Her ne kadar liberal bir düşünür olsa da Yayla devrim ile keskin bir değişim ülkelerin yerine daha tedrici bir değişim yapan ve kademeli bir geçiş şeklinde değişimini tamamlayan ülkelerin daha başarılı olacağından bahsetmektedir (Yayla, 2013: 14-16). Ancak her ne kadar bu şekilde bir düşüncesi olsa da Yayla liberalizm ile muhafazakârlığın uyumlu olamayacağını belirtir. Çünkü muhafazakârlar liberalleri aşırı değişimci ve çerçevesi belli olmayan bir yapı

olarak tanımlarlar. Bu nedenle Yayla liberal bir bakış açısı ile muhafazakârları. Bazı durumlarda otoriterleşme eğilimi gösteren değişime direnen bir yapıya dönüşebileceğinden bahseder (Yayla, 2012: 127).

Bekir Berat Özipek bazı düşünürlerden farklı olarak muhafazakârlığı bir ideoloji olarak görür aynı zamanda bir fikir geleneği olarak da tanımlamış olduğu muhafazakârlığı 3 başlık altında özetler. Bunlar (Özipek, 2017: 16):

- Keskin bir değişime karşı derece derece değişimi savunur
- Aile gelenek ve din gibi kurumlara ve değerlere saygı duyar
- Siyasette sınırlı yük yüklenir

Özipek, muhafazakârlığın toplumsal ve tarihi sembollere büyük önem verdiğinden ve bu durumun toplumu bir arada tutacak önemli etkileri olduğundan bahseder. Bu duruma örnek olarak Birleşik Krallık'ta bulunan Kraliyeti örnek gösterir. Bu kurumun varlığının toplumu bir arada tutmada önemli bir etkisi olduğundan bahseder ve toplumu baskı altına almak isteyen yöneticilerin bu tarz kurumları yıktığını ortadan kaldırdığını söyler. Kraliyetin varlığının toplumsal direnci azalttığını ve toplumu değişime karşı koruyacak olan güçlerin yok olduğundan bahseder. Hilafetin kaldırılmasının bu anlamda tersi bir örnek teşkil ettiğinden bahseder (Özipek, 2017: 56-67). Geleneksel kurumların toplumsal olayları yatıştırmada etkili olduğuna yönelik olarak 1981 yılında İspanya'da ordunun yapmış olduğu darbe neticesinde halka ve sivil topluma vurulan darbenin etkisiyle toplum sessizleşmişken Kral Juan Carlos halkın karşısına askeri üniforması ile çıkmış ve ordu üzerinde psikolojik olarak etki yaratarak ordunun kışlarına geri dönmesi konusunda telkinde bulunması hadisesi de gösterilmektedir (Roskin, 2011: 39).

Siyaset bilimci ve eski ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın muhafazakârlığı 'Bir muhafazakâr, karar veremez ise büyükannesine sorar' şeklinde geleneklere bağlılık ve geçmişe olan güven ve saygı olarak tanımlamaktadır (Wilson, 2019).

Muhafazakârlık toplumsal değer ve sembollerin ortak birikimler ve yaşanmışlıklar çerçevesinde ortaya çıktığından bahseder. Bu nedenle özellikle kriz anlarında bu değerlerin toplumu bir arada tutmada ve çözüm üretmede önemli katkı sağladığına değinir. Yukarıda verilen örneklerin benzerleri Türk Siyasi Hayatı açısından da birçok verilmektedir. İngiltere'de yazılı bir anayasa olmamasına rağmen muhafaza etmiş olduğu toplumsal ve yönetsel ilişki normları sayesinde sorunsuz bir biçimde süreçleri yürütebilirken Türkiye'de ise detaylı bir anayasa olmasına rağmen muhafazakâr kurum ve olguların zedelenmesi nedeniyle sistem krizleri yaşanmaktadır ve tıpkı '367 krizinde' olduğu gibi toplum yeni üretilen norm ve uygulamalar nedeniyle siyasal ve toplumsal krizler yaşamaktadır. Her ne kadar bu çerçeve de özellikle Türkiye'de bulunan muhafazakâr kesim tarafından bir eleştiri getirilmiş olsa da muhafazakâr tabandan gelen bir hükümet olan Ak Parti'de hükümet etme sisteminde köklü bir anayasa değişikliğine gitmiş ve parlamenter sistem yerine Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş yapmıştır.

2. TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂRLIK

Muhafazakârlığın bir ideoloji mi ya da bir düşünce sistemi mi olduğuna dair tartışmalar devam etmektedir. Bu tartışmalar ile Türkiye'de de karşılaşmaktadır. Her ne kadar muhafazakârlık üzerine bu tartışmalar devam ediyor olsa da muhafazakârlık düşünsel olarak mantık çerçevesi çizmektedir. Bu kapsamda muhafazakârlık mantık örgüsü aşağıdaki şekilde belirtilmektedir (Özipek, 2017: 92-93) :

- İnsan sınırlı bir varlıktır ve mükemmel değildir. İçerisinde bulunduğu dünyayı sadece kendisinin bilgi ve tecrübesi ile yönetmesi mümkün değildir.
- Sınırlı insan ideal dünyayı kurma noktasında gerekli bilgi ve tecrübeye sahip değildir.
- İnsan ancak bir toplum içerisinde mana kazanır. Birey ancak aile, din gibi kurum ve değerler içerisinde anlamlı hale gelir.

Bahsedilen mantık örgüsü değişim karşıtı bir yapı ortaya koymamaktadır. Ya da başka bir ifade yeniye ya da iyiye karşı bir direnç anlamına gelmemektedir. Bu kapsamda Türkiye muhafazakârlığı da Batı karşıtlığı üzerine konumlanmamıştır. Ancak özellikle özellikle aşırı Batılılaşma ve kültürel değerlerinde yer değiştirmesi konusunda çekinceler ortaya koymuştur. Bu noktada yeni çağa ayak uyduran ve bu şekilde iktisadi kalkınma sağlayan ancak kültürel değerlerinden taviz vermeden koruyan Japonya örneği her zaman muhafazakâr düşünce tarafından önemsenmiştir. Eğer dış kaynaklı bir referans alınacak ise bunun Japonya olması gerektiğine değinilmiştir (Beziş, 2010: 59). Bu nedenle Cumhuriyet devrimleri muhafazakâr kesim tarafından eleştirilmiştir. Özellikle tepeden inme olduğu ve temelden gelmediği noktasında bir eleştiri bulunmaktadır. Bu durumun temelinde de muhafazakâr düşüncenin organizma kavramı yatmaktadır. Organizma kavramı zaman içerisinde kendiliğinden oluşur ve bu şekilde milli cevher ortaya çıkar. Ancak Cumhuriyet'in hızlı bir değişim ve dönüşüm ile yapay bir milli cevher oluşturduğundan ve bu durumun toplumda bozulmalara neden olduğunu ve toplumun organik gelişimine ve bünyesine uymadığından bahsederler (Bora, 2018: 344-346).

Türkiye'de muhafazakâr kesimin kült isimlerinden birisi olan Necip Fazıl Kısakürek 1939 yılında ortaya koyduğu Ben Buyum adlı eserinde kendisinden devrimci bir muhafazakâr olarak bahsetmiştir. Bu duruma ilişkin bir programda

ortaya koyan Kısakürek özellikle karşı saftan bir transfer olması nedeniyle muhafazakâr kesimde bir panzehir etkisi ortaya koymuştur. Kendisini anti-komünist, anti-faşist ve anti-liberal olarak tanımlayan Kısakürek birçok muhafazakâr kesim üyesinin hislerine tercüman olmuştur ancak bu saydıkları arasında en temel karşıtlığı sol ve komünizm üzerine kurmuştur. Bu durum o kadar belirgin bir hal almıştır ki: 1977 yılında

‘kalbimi ve aklımı hep sağ elime verdim

Görevi olmasaydı sol elimi keserdim’

gibi bir ifade ile kendi bedeni üzerinden somutlaştırarak net bir biçimde bir mesaj vermiştir (Bora, 2018: 442). Kısakürek’in görüşleri muhafazakâr kesim üzerinde olduğu gibi siyasetçiler üzerinde de etkili olmuştur. Dini referansları önemseyen İslamcı siyasetinde önemli bir referans kaynağı olmuştur. Özellikle milliyet-muhafazakâr seçmen kitlesi üzerinde sol karşıtlığı söylemi büyük bir etki uyandırmıştır. Uzun yıllar Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı yapmış olan Melih Gökçek bu söylemleri oldukça sıklıkla kullanmıştır. 2015 yılındaki seçimlerin öncesinde Ankara’nın birçok bölgesinde siyah zemin üzerinde ‘Gökçek Gidecek, Sol Gelecek’ şeklinde yazılar asılmıştır. Yine özellikle Cumhuriyet Halk Partisi’ne (CHP) karşı tutumu oldukça katı olan Kısakürek Demokrat Parti’yi bile yeteri kadar radikal olmaması nedeniyle eleştirmiş ve DP’den CHP’nin iyisi olarak bahsetmiştir. Yine egemenlik kavramının sadece Allah’a ait olacağını söyleyen Kısakürek’in fikirleri Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından 1994 yılında üyesi olduğu Refah Partisi’nin (RP) Ümraniye ilçe Başkanlığı’nda yaptığı bir konuşmada dile getirilmiştir. Erdoğan yaptığı konuşmada egemenlik kayıtsız ve şartsız milletindir sözünün yalan olduğunu ve egemenliğin kayıtsız ve şartsız Allah’a ait olacağını söylemiştir (Kasetin Dili Çözüldü, *Hürriyet Gazetesi*, 21.08.2001)

Muhafazakâr kesim içerisinde yukarıda bahsedilen şekilde kuvvetli bir milliyetçi-muhafazakâr kanat olmakla birlikte farklı düşüncede hareket eden düşünürler de olmuştur. Bunların içerisinde kendisini muhafazakâr devrimci olarak nitelendiren Nurettin Topçu bulunmaktadır. Hatta Topçu'nun bazı fikirleri özellikle sol tarafta ilgi ile karşılanmış ve Kemalistleri bile memnun edecek bazı noktaları olmuştur. Bu noktada özellikle ABD'nin 6. Filosuna yönelik eylem yapan ve karşı çıkan solcu gençlere müdahale edenleri sert bir dille eleştirmiştir. Özellikle Suudi Arabistan rejiminden eleştiril biçimde 'petrolcü Suud rejimi' olarak bahsetmiştir. Sosyalizmi zalim milyonerlere karşı bir direniş olarak görmüş ve kooperatifçilik ve dayanışmayı önemsemiştir. Özellikle solcuların dinsizlik ile suçlanmasını cahiliye dönemi düşüncesi olarak nitelendirmiş ve Necip Fazıl'dan 'kumarıcı üstad' olarak bahsetmiştir (Bora, 2018: 378-382).

Muhafazakâr kesim içerisinde geçmişte olduğu günümüzde de karşılık bulan bakış açılarından birisi anti-semitizmdir. Cevat Atilla gibi muhafazakâr kesim düşünürleri mevcut dünya siyasetinde bulunan Marksizm, Liberalizm ve kapitalizmin tamamen bir Yahudi icadı olduğunu ve dolayısı ile şeytani olduğunu savunmuştur. Millî Görüş Hareketi'nin lideri Necmettin Erbakan'da sıklıkla Siyonizm ve İsrail karşıtlığı vurgusu yapmıştır (Bora, 2018: 385-386). Bu düşünce güncel siyasette karşılığını korumaktadır. Dış güçler ve küresel güçler ifadesi neredeyse bütün hükümetler döneminde kötü giden her şeyin sorumlusu olarak gösterilmiş olsa da Ak Parti döneminde de bu duruma rastlanmıştır. İktidarını özellikle ilk 10 yıllık sürecinde bu durumu eleştiren Ak Parti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan özellikle 15 Temmuz sonrasında ABD üzerinden olmak üzere bu söyleme sıklıkla başvurmuş ve muhafazakâr kesim üzerinden etkili olmuştur. Her ne kadar bu dilin çatışma ve düşmanlaştırma üzerinden ilerlediğine dair eleştiriler olsa da İslami kesim içerisinde yumuşak huylu olmayı öğütleyen isimlerde mevcuttur. Ak Parti'nin kurucularından olan ve muhafazakâr kesim tarafından yüksek saygı gören Nevzat Yalçıntaş bu konuyu sıklıkla dile getirmiş

tatlı dilli ve yumuşak tavırlı olmanın toplumsal desteği artıracaklarını ve İslam'ın hoşgörü tarafını öne çıkaracağından bahsetmiştir.

3. MUHAFAZAKÂR SİYASET, İSLAMCILIK, MİLLİ GÖRÜŞ VE AK PARTİ

Türkiye siyasetinin en önemli seçmen grupları başında milliyetçi-muhafazakâr seçmen grubu gelmektedir. Genel olarak bu seçmen grubundan oy alabilen partilerin seçimi kazanabileceği noktasında bir kanaat mevcuttur. Her ne kadar dünyada bulunan literatürde muhafazakârlık ve milliyetçilik birbiri ile çelişen değerler barındırıyor olarak gözüksün de Türkiye'de birbiri ile yol alabilen akımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada özellikle 'milli' kavramı ortak bir payda oluşturmaktadır.

Milli ifadesi milliyetçilik içerisinde kendisine karşılık bulmak ile muhafazakâr düşünce içerisinde de Osmanlı Millet Sistemi'nde bulunan ümmetin karşılığı olması nedeniyle benimsenmiştir. Bu nedenle Türkiye geniş kitleler tarafından kabul gören 'Rehber Kuran Hedef Turan' sözü bulunmaktadır. Bu birliktelik 1960'lı yıllara kadar dayanmaktadır. Özellikle milliyetçi ve muhafazakâr gençlerin kuluçka merkezi olarak kabul edilen Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) bu anlamda önemli isimleri ve kadroları yetiştiren bir yapıdır. Her ne kadar 1970'li yıllar itibari ile bir yol ayrımı olmuş olsa da uzun yıllar sonra Cumhuriyet ile yeniden bu koalisyon bir araya gelmiştir.

MTTB'nin yanında farklı sivil toplum yapıları da benzer örnek teşkil etmektedir. İlim Yayma Cemiyeti bu anlamda önemli bir merkezdir ve Türkiye siyasetine önemli etkileri olmuştur. Cemiyetin önemli isimlerinden olan Sebahattin Zaim 'Özal bizdendir, onları idare etmeye çalışır. Demirel onlardandır, bizi idare etmeye çalışır' ifadesi politik olarak duruş mesajı da

vermiştir (Bora, 2018: 404). Bu durum seçmen tercihleri ve muhafazakâr kesimin liderlere bakış açılarını da doğrudan etkilemiştir.

Bahsedilen durumun Ak Parti üzerine de önemli yansımaları olmuştur. Ak Parti'nin önde gelen isimlerinden olan Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Bülent Arınç ve İsmail Kahraman gibi isimler bu sivil toplum kuruluşları içerisinde yetişmişlerdir. Özellikle Erdoğan'ın sıklıkla milletin adamları olarak atıfta bulunduğu isimler Adnan Menderes ve Turgut Özal'dır. Bu isimlerin arasında Süleyman Demirel bulunmamaktadır. Bu durumun nedeni olarak muhafazakâr gençlerin düşünsel önder olarak kabul ettiği isimlerin bu siyasetçilere yönelik bakış açılarının etkili olmasıdır.

Muhafazakâr kişiliği ön plana çıkan ve muhafazakâr kesim tarafından önemli bir devrimci olarak kabul edilen Özal ekonomik ve siyasal anlamda liberal ilkeler doğrultusunda hareket etmiştir. Ancak kendisini hiçbir zaman liberal olarak adlandırmamış onun yerine muhafazakâr kimliğe vurgu yapmıştır. Benzer bir yaklaşım Ak Parti'de ortaya çıkmıştır. Liberal demokrasinin birçok ilkesi benimsenerek hareket edilmesine rağmen siyasi tanımlamada 'muhafazakâr demokrat' sıfatı kullanılmıştır. Bu durum Ak Parti tarafından da birçok kez dile getirildiği şekliyle muhafazakârlığın bir değişim karşıtlığı değil yıkıcı bir hızlı değişim yerine daha sakin ve tabandan gelen tedrici bir değişim yönelimi olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır (Yayla, 2012: 123).

3. 1. Muhafazakârlık ve İslamcılık

Muhafazakârlık genel olarak din ile bağlantılı bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Ancak zaman içerisinde birçok kesim ve görüş içerisinde mevcut durumunu korumak adına değişime mesafeli durum muhafazakâr bir kanat ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle daha dini referanslara yönelen bir siyaset

yürütün siyasetçiler için İslamcılık ya da İslamcı siyaset kavramları kullanılmaktadır. Her ne kadar Türkiye'deki İslamcılık dünyadaki İslamcılık gelişmelerinden etkileniyor olsa da kendi iç dinamikleri doğrultusunda farklı bir yol alma durumu da mevcuttur. Bu kapsamda Türkiye'deki İslamcı siyasi hareketler 3 evrede değerlendirilmektedir. Bunlar (Koyuncu, 2018: 58):

- İlk evre Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamid döneminde başlayan devletin dağılmasını engellemeye yönelik toparlayıcı İslamcılık
- İkinci evre II. Meşrutiyet ile Cumhuriyetin kurulması arasındaki toparlanma süreci
- Son evre ise büyük bir kısmını muhalif olarak geçiren Cumhuriyet dönemi İslamcılığıdır.

İslamcılık yaklaşımı İslam'ı sadece manevi dünyaya ait bir inanç sistemi olarak düşünmez aksine topyekûn bir hayat biçimi toplumsal form olarak değerlendirir. Siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanda olduğu bireysel ve toplumsal birçok alanda vardır. Hatta yönetim biçimi açısından da telkinleri bulunmaktadır dolayısıyla manevi dünyanın bir ögesi olmanın yanında somut dünyada bulunan ideolojiler ile de rekabet içerisinde (Koyuncu, 2018: 59).

Her ne kadar böyle bir görüş savunulmak ile aslında İslamcılığın ideolojik temel üzerine oturtularak değil özellikle dağılma sürecine girmiş bir imparatorluğu toplamaya yönelik bir akım olarak ortaya çıktığını savunanlarda bulunmaktadır. Bu görüşü savunanlar İslamcılığın temel amacı olan Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını önlemeye yönelik toparlayıcı yaklaşımın başarılı olamaması nedeniyle geçerliliğini de kaybettiğine yönelik tespitte bulunmaktadırlar (Karakas, 2008: 79).

İslamcılık anlayışının topyekûn bir hayat biçimi olduğunu savunanlara yönelik yapılan eleştirilerden birisi de bunun bir toplum mühendisliğine dönüşebileceğine yöneliktir. İnanç sistemi içerisinde kurulan bir düzende ilahi kaynaktan meşruiyet alınması nedeniyle kararların sorgulanamaması ve herkesin tek hayat biçimine uygun yaşamak zorunda kalması gibi bir eleştiri ortaya konulmaktadır (Yayla, 2013: 63).

Her ne kadar toplum mühendisliğine yönelik eleştiri İslamcılık için yapılıyor olsa da genellikle bu eleştiri İslamcı kesim tarafından Kemalist-laik kesime yönelik sıkça yapılmaktadır. İslamcı siyasi harekete karşı belki de en geniş tabanlı yapılan eleştirilerden birisi oryantalist bakış açısının da etkisiyle 'din' kavramının ilerlemeye ve gelişmeye engel olduğuna yönelik eleştiridir. Burada ilerlemeye engel olarak kabul edilen 'din' kavramı özelde İslam dini olarak kullanılmaktadır.

İslamcı siyaset yapanlar bu durumun yanlış olduğunu özellikle tarihsel süreç içerisinde Hz. Peygamber dönemi ve İslam medeniyetinin altın çağını yaşadıkları dönemi örnek gösterirler. Bu noktada Said Halim Paşa 'ilerleyen milletlere din mani olamaz' diyerek geri kalmanın nedeni olarak din değil dinin hükümleri yanlış anlayan ve yorumlayanları gösterir (Paşa, 2009: 161-163). Bu görüş güncel olarak da geçerliliğini korumaktadır ve özellikle oryantalist bakış açısına sahip olanların argümanlarına karşı sorunun İslam ile ilgili değil Müslümanların davranışları ile ilgili olduğunu güçlü bir biçimde dile getirmektedirler.

1924 yılında Hilafetin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması İslamcı hareketin gücünü doğrudan etkilemiştir (Koyuncu, 2018: 94). Bu nedenle İslamcı hareket Cumhuriyet devrimlerine muhalif bir hale gelmiş ve yukarıda belirtilen şekilde Cumhuriyet döneminin büyük ölçüde muhalif bir kimlik ile geçirmiştir.

Bu çatışmanın karşılıklı olduğu savunan Hamza Türkmen, Cumhuriyet ulus-devlet projesini inşa ederken en çok İslamcı kesim ile ve bu İslami kimlik ile sürtüşme yaşadığını belirtmiştir (Türkmen, 2008: 23). Bu durum ideolojik bir çatışma haline dönüşmeye başlamış ve toplumda güç alanları yaratmak için bir mücadele içerisine girilmiştir.

Ulus inşası açısından tehlike olarak kabul edilen ümmet anlayışının üzerine tıpkı diğer tehlikeli kabul edilen akımlar gibi sert bir biçimde gidilmiş ve bunun sonucunda İslamcı siyaset yer altına çekilmek ve faaliyetlerini gizliden yürütmek durumunda kalmıştır. Said-i Nursi ve Süleyman Hilmi Tunahan gibi isimler Doğu ve Güneydoğu'da özellikle Kürt aşiretler üzerinden eğitim faaliyetleri toplumsal tabanını canlı tutmaya çalışmıştır (Koyuncu, 2018: 94). Batı'da ise yine resmi ulusçuluk anlayışı ile sorun yaşayan milliyetçi akım ile iş birliği halinde kendisine alan açma gayreti içerisinde olmuştur (Şentürk, 2011: 116).

İslamcılık sadece bu şekilde bir var olma mücadelesi göstermemiş aynı zamanda felsefi olarak da Cumhuriyet'in getirdikleri ile mücadele etmiştir. Bu anlamda Necip Fazıl Kısakürek ve hocaları Mustafa Şekip Tunç ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu Cumhuriyet'in katı bir pozitivist anlayışın savunduğu noktasında yoğun eleştirilerini ortaya koymuştur (Duran, 2014: 132). Özellikle Necip Fazıl ilk evre toparlayıcı İslamcılık düşüncesinin dışına çıkarak konumunu Cumhuriyet eleştiri üzerine oturtmuştur. Özellikle tek parti döneminde İslamcı siyaset daha zorlanmış olsa da özellikle DP döneminde daha rahat hareket etmek imkânı bulmuştur ve düşünce yapısını sağcılık, milliyetçilik, devletçilik ve muhafazakârlık üzerine kurmuştur (Türkmen, 2008: 16).

İslamcı hareketin düşünsel anlamda güncel olarak da yönlendiricisi kabul edilen Said-i Nursi'dir. Nursi güncel siyasetin mevcut tartışmalarına konu olmak ile çok tartışmalı olan cemaat yapılanları açısından da önemli bir referans kaynağıdır.

Özellikle FETÖ yapılanması tarafından fikir dünyası önderi olarak lanse edilen Nursi Peygamberin elçisi gibi kabul edilen zamanın Kuran elçisi olarak Bediüzzaman olarak anılmaktadır. Ancak kendisi bir konuşmasında zamanın yenilikçisi, yenilik çıkaran anlamında Bid'atüzzaman* olarak kendisini tanıtmıştır (Bora, 2018: 424-425). Özellikle Nur Hareketi'nin önderi kabul edilen Nursi'nin Risale-i Nur isimli eserleri FETÖ yapılanması tarafından alternatif din öğretisi için sıklıkla kullanılmış Kur'an-ı Kerim yerine dini öğretmek için okutulmuştur. Bu durum Nursi'nin neredeyse bir peygamber gibi kabul edilmeye başlandığı algısını uyandırmakla birlikte aslında bu yolla Fethullah Gülen'e yönelik ilahi bir merteye oluşturulmaya çalışılmıştır.

Nursi dinin yeni şartlar içerisinde anlatılması konusuna eğilmiştir ve bu şekilde İslamcı düşüncenin canlı toplumsal desteği olacağını düşünmektedir. Hamza Türkmen 1950-1970 yılları arası için İslamcı anlayışın aslında karşıtlarına sığınarak var olma çabası gösterdiğinden bahsetmiştir. Dolayısı ile seküler bir akım olan ve çoğu ve zaman ümmeti böldüğü kabul edilen milliyetçilik ile iş birliği yapmıştır.

Sezai Karakoç, bu durumu insan türü benzetmesi üzerinden açıklar. İnsanı ya tam Müslüman ya da tam inkârcı olarak tanımlayan Karakoç bu durumu siyasi olarak sağcı yanı tam Müslüman solcu yani tam komünist olarak tanımlamıştır (Karakoç, 2010: 13). Bu durum milliyetçi-muhafazakâr bir koalisyonu ortaya çıkarmıştır. Burada özellikle İslamcılık vurgusu muhafazakârlık vurgusuna dönüşmüştür. Bu şekilde özellikle sert ve seküler milliyetçilik anlayışının da çıkmazları aşmaya çalışılmıştır. Burada hem milliyetçileri hem de İslamcıları memnun edecek ve temellendirecek yeni muhafazakârlık anlayışı ortaya çıkmış ve bu özellikle Cumhuriyet dönemine karşı Osmanlı idealleştirilmesi şeklinde karşılık bulmuştur. Bu durum tarih yazımından toplumsal ilişkilere kadar

* Zamanın yenilikçisi (Bediüzzaman sıfatından farklı olarak kullanmıştır)

Cumhuriyet döneminde sorun yaşayan milliyetçi ve İslamcı kesimlerin alternatif bir düzen talebi gibi olmuştur (Mert, 2014: 414-416). Bu durum Ak Parti döneminde de sıklıkla gündeme gelmiştir. Özellikle bir dönem Başbakanlık görevinde de bulunan Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanlığı ve Başbakan Danışmanlığı görevlerinde de bu vurgu sıklıkla yapılmış ve neredeyse Ak Parti hükümetlerinin temel politikası haline gelmiştir. Toplumsal algının da bu anlamda pekiştirilmesi adına özellikle TRT dizilerinde sıklıkla Osmanlı temalı diziler ve filmler yayınlanmaktadır.

3.2. Millî Görüş ve Ak Parti

1960'lı yıllardan itibaren yavaş yavaş güçlenmeye ve toplumsal desteğini artırmaya başlayan İslamcılık farklı arayışlar içerisinde girmiştir. Bu kapsamda bir dönem Sezai Karakoç'un yoğunlukla gündeme getirdiği ümmeti toparlayıcı Büyük İslam Federasyonu anlayışı önem kazanmaya başlamıştır (Duran, 2014: 144).

Alternatif bir yol olarak ortaya çıkmaya başlayan İslamcılık münhasır bir yapıda ortaya çıkmıyor olsa da genel olarak anti-komünist bir tutum sergilemeye devam etmiştir. 70'li, 80'li ve 90'lı yıllarda yaşanan hızlı değişim ve gelişim İslamcı akımı da etkilemiştir. Postmodernizm, liberalleşme, insan hakları, devletin küçülmesi, Afganistan Cihadı, İran İslam Devrimi ve 12 Eylül askeri darbesi İslamcılık anlayışının kendi içerisinde kırılımlar yaşamasına neden olmuştur. Bu süreçte sola hep mesafeli duran İslamcılarının içerisinde anti-kapitalist ya da sosyalist gruplar çıkmaya başlamış bunun yanında özellikle 12 Eylül askeri darbesinin sağ ve sol siyasetin neredeyse bir dozer gibi üstünden geçmesi İslamcı siyaseti daha güçlü hale getirmiştir.

Bu dönemde özellikle demokrasiye bakış noktasında İslamcı siyasette bir yumuşama olmuş ve Hayrettin Karaman araç olarak görülüp kutsallaştırılmadığı sürece demokrasinin iyi bir hayat için kullanılabileceğinden bahsetmiştir (Karaman, 2006: 90-91). Bu bakış açısını 95 yılındaki konuşmasında Erdoğan'da dillendirmiş ve demokrasinin amaç değil bir araç olduğundan bahsetmiştir. Bu durum her ne kadar Millî Görüş gömleğini çıkarmış olarak kendisini adlandırmış olsa da İslamcı siyasi felsefenin Ak Parti'nin kişiliğini doğrudan etkilediğini göstermektedir.

Ak Parti mevcut değişime ayak uydurmuş ve yeni nesil muhafazakârlık anlayışı özellikle sınırlı devlet ve piyasa ekonomisini benimseyerek muhafazakâr-demokratlık çizgisine gelmiştir (Akdoğan, 2010: 41). Bu yaklaşım İslamcı kesimin üzerindeki baskının ancak topyekûn bir demokratikleşme adımı azalacağı görüşüne dayanmaktadır. Ayrıca bu şekilde farklı kesimlerin demokrasi talepleri karşılanacak ve destek kitlesi artırılacaktır.

İslamcı kesim içinde önemli olan sivil toplum hareketleri yoğun şekilde desteklenmiş ve toplumsal taban güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde bir tutum ilk önceleri İslamcı kesimin içerisinde de eleştirilmiştir çünkü İslamcıların temel sorunları olan başörtüsü ve kısıtlayıcı laiklik uygulamalarına karşı temkinli bir yaklaşım ve çekingen bir tavır olduğu düşünülmektedir (Koyuncu, 2018: 202-203). Ancak bu durum uzun vadede Ak Parti'nin toplumsal desteğini artırmasına ve Millî Görüş'ün üzerinde oy desteği almasına kaynak sağlamıştır.

Bu değişimin temelinde referans kaynak alınan düşünürlerin değişmesi kabul edilmiştir. El-Benna, Kutub, Mevdudi gibi isimlerin Fazlur Rahman, Gannuşi, Turabi, Suruş ve Cabiri gibi isimler referans olarak alınmaya başlanmıştır (Eliacık, 2003: 4). Davutoğlu bu değişme paralel olarak İslam inancının ve İslam inancının yönetim şeklinin tarih boyunca özgürlükçü ve eşitlikçi olduğunu ve dolayısıyla

demokrasi ile çelişmediğini ve hatta hesap verilebilirlik noktasına en şeffaf yönetim şekillerinden birisi olduğundan bahseder (Davutoğlu, 2000: 101). Ak Parti'ye doğrudan yansıyan bu İslamcı kesimdeki değişim dış dünya kaynaklı birçok gelişmeden etkilendiği gibi özellikle 80'li yıllarda ortaya çıkan Özal siyaseti etkisinden de doğrudan etkilenmiştir (Koyuncu, 2018,: 232).

İslamcı kesim üzerinde önemli kırılma noktalarından birisi 28 Şubat süreci olmuştur. Özipek bu süreci sadece siyasi olarak değerlendirmez bunun yanında düşünsel olarak da büyük etkileri olduğundan bahsetmektedir (Özipek, 2014: 64). Bu değişim ideolojik kimlik olarak Ak Parti'nin 'milli görüş' gömleğini çıkarmasına ve muhafazakâr-demokrat olmasına yol açmıştır (Akdoğan, 2004: 7).

Bu değişim ilk başlarda İslamcı kesimin içerisinde belli bir kesim tarafından eleştirilmiş ve Ak Parti'nin sekülerleştiği ve ehlileştiği gibi bir yaklaşım ortaya konulmuştur (Koyuncu, 2018: 108). İslamcı siyasi hareket demokrasi ve demokrasi kavramlarını 80'li yıllardan itibaren daha yoğun bir biçimde kullanmaya başlamıştır. Bu durumun temelinde çoğunlukla muhalif olan ve özellikle ulus-devlet inşa sürecinde sorun yaşayan İslamcılık yaklaşımının toplayıcı bir nitelik kazanması ve bir nevi kendisini sistem muhaliflerinin toplanma alanı yerine koymasındır.

Bu şekilde hem farklı kesimlerin desteğini alacak hem de topyekûn bir demokratikleşme ile kendisine de önemli ölçüde alan açacaktır. Bu nedenle agresif tutum sergilememiş ve kavgacı sokak siyasetinin içerisine girmemiştir. Değişime kapalı bir bakış açısı değil aksine tüm kesimler için değişim öngören politikalar ortaya koymuş ve Ak Parti'nin kurucularından olan Bakanlık, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı görevlerinde bulunan Abdullah Gül bu değişim politikasını 'sessiz devrim' olarak nitelendirmiştir.

İslamcı kesimin demokrasiye yönelik değişen bu bakış açısı çok yoğun ve kitlesel olmamak ile farklı ideolojilere yönelik kaymalara da neden olmuştur. Özellikle ‘antikapitalist Müslümanlar’ söylemi ile sınıflı toplumu şirk olarak kabul eden sosyalizme yakın Müslüman gruplar ortaya çıkmıştır. İhsan Eliaçık’ın önemli isimlerinden olduğu bu topluluk özellikle Gezi Parkı Eylemleri sırasında popülerite kazanmış ve liberal ekonomik politikalar başta olmak üzere Ak Parti’yi İslami referanslar ile eleştirmişlerdir.

Ancak İslamcıların her ne kadar ayrışma yaşamış olsalar da en önemli referans kaynağı birçok noktada Necmettin Erbakan ve Millî Görüş olmuştur. Millî Görüş Erbakan tarafından milletin tarihi, an’anevi ve manevi değerlerine saygılı olan görüş olarak tanımlanmıştır (Albayrak, 1989: 82). Erbakan İslamcılar için önemli bir figürdür ve amacı Müslümanlık ruhunu canlandırmak ve özellikle Cumhuriyet döneminde Türklük üzerinden yazılan tarihi tekrar Müslümanlık üzerinden olacak şekilde değiştirmektir (Tanju, 1978: 112). Bu noktada dünya görüşünün ismi belirlenirken ‘millî’ ifadesi tesadüfen seçilmemiştir. Özellikle ‘millî’ kavramının algısının değiştirilerek tıpkı Osmanlı Millet sisteminde olduğu gibi dini bir referans ile anılmasını sağlamaktır.

Burada Cumhuriyet ile merkezden uzaklaşan ya da başka bir ifade merkezden yeteri kadar pay alamadığını düşünen ve Cumhuriyetin bürokratik elitleri ile sorun yaşayan ‘küçük Anadolu burjuvazisi’ ana kitle olarak belirlenmiştir. Ancak yine özellikle demokrasi talebi olan ve mevcut sistemden memnun olmayan farklı kesimlerinde desteğinin alınabilmesi adına millî egemenlik kavramı üzerine de gidilmiştir. Erbakan mevcut sistemi güdümlü demokrasi olmak ile eleştirmiş ve bunun nedenini de millete güvenmeme olduğunu vurgulamıştır (Erbakan, 1991: 42). Bu noktada özellikle Başkanlık sistemi ve referandum ile sistemin doğrudan halkın iradesine bırakılması gerektiği savunulmuştur.

Erbakan'ın birçok kez dile getirdiği bu husus kapatılan Milli Nizam Partisi (MNP)'nin yerine kurulan Milli Selamet Partisi (MSP)'nin ilk Genel Başkanı Süleyman Akif Emre tarafından açıkça dile getirilmiş ve 'hakimiyeti kayıtsız ve şartsız milletindir' sözünün hayata geçmesi için Başkanlık sistemine geçişin şart olduğundan bahsetmektedir (Referandum Hakkı Tanınmalı, *Milli Gazete*, 31.01.1973). Bu düşünce sıklıkla Ak Parti ve Erdoğan tarafından da dile getirilmiş ve 2017 yılında 'Türk tipi Başkanlık' olarak anılan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş bir halk oylaması ile yapılmıştır. Bu durum tarihsel ve ideolojik bağı daha net biçimde ortaya koymaktadır.

Siyasi desteği alınmak istenen Anadolu burjuvazisinin bir diğer özelliği ticaret ilkelerine yönelik bakış açısıdır. Bu noktada Nakşibendi tarikatının önemli isimlerinden Ziyaüddin Gümüşhanevi önemli bir yol gösterici olmuştur (Teazis, 2011: 103). Özellikle faiz konusu dinen haram kılınmış olması nedeniyle modern finans sistemi bu kesime uygun değildir. Bu kapsamda Batı tarzı olmayan bir sermaye ve finans sistemi geliştirilmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu nedenle İslami hassasiyetler göz önünde bulunduran bir nevi yardımlaşma ve dayanışma sistemi gibi işleyen faizsiz uzun dönem borçlanma sistemi olan Kâr-zı Hasen geliştirilmiştir (Gürdoğan, 1991: 96). Bu durum siyasi sistemin yanında ekonomik olarak da yeni bir model önermekte (Yalçın, 2008) ve Müslüman girişimcileri bir araya getirerek cesaretlendirmeyi amaçlamaktadır. (Teazis, 2011: 105). Ayrıca bu sistem içerisinde sadece Batı'nın modelinin kullanılmamasının yanında alışveriş ve ticari ilişkilerinde azaltılması ve öncelikli olarak Müslüman ülkeler ile ticaretin geliştirilmesi telkininde bulunmaktadır (Gürdoğan, 1991: 58-59).

Gümüşhanevi ekolünün temsilcilerinden olan Esat Coşan, kendi kültürünü korumanın ve dışa bağımlı olmamanın temelinde ihtiyaçlarını üretmek olduğunu

vurgulamaktadır. Ekonomik olarak bağımsızlık siyasi olarak da bağımsızlığı sağlayacaktır düşüncesi benimsenmektedir (Gürdoğan, 1991: 98).

İslamcı yaklaşımlar içerisinde Mehmet Zahid Kotku ve Sabahattin Zaim de benzer telkinlerde bulunmuştur. Özellikle Kotku destekçilerine memuriyetle uğraşmamaları ve ticaretle uğraşmaları konusunda telkinlerde bulunmuştur (Kotku, 1991: 112-113). Bu durumun İslamcılarını bir arada tutacağı ve dayanışmayı artıracığı görüşü hakimdir. Siyasi olarak bu bakış açısı hep DP ile özdeşleştirilmiş olsa da I: Meclis'te II. Grubun önemli temsilcilerinde olan Hüseyin Avni Ulaş tarafından kurulan çok partili hayata geçişin ilk partilerinden olan Milli Kalkınma Partisi (MKP) Cumhuriyet'in devletçi yaklaşımı eleştirmiş bu noktada siyasal olarak etkili olmasa da felsefi olarak ekonomik model yaklaşımını etkilemiştir (Tuncer, 2008: 14). Partinin isminde bulunan 'milli' ve 'kalkınma' ifadeleri önemli sembolik ifadelerdir.

Milli ifadesi Müslümanlık vurgusuna atıf iken kalkınma ise Müslümanın kendi kendisine yetmesi ve ekonomik alanda yeteri kadar pay alması gerektiğini temsil etmektedir. DP döneminde bu düşünceleri paylaşan Kotku tarafından Gümüş Motor fabrikası kurulmuştur. Fabrikanın Müdür Necmettin Erbakan olmuştur. Bu fabrika milli görüş çizgisinin ağır sanayi hamlesinin ve düşüncesinin ilk adımı olarak büyük bir sembolik öneme sahiptir (Gürdoğan, 1991: 28).

Her ne kadar tam olarak milli görüş çizgisinde yer almasa da Özal'da piyasa ekonomisi uygulamaları içerisinde Anadolu sermayesinin yer almasının kendisini mutlu edeceğinden bahsetmiştir (Güzel, 2006). Ak Parti ve Erdoğan'da özellikle Özal tarafından geliştirilen neo-liberal ekonomik uygulamaların devamı niteliğinde hareket etmiştir. Özellikle yabancı sermaye konusunda 'paranın dini imanı olmaz' ifadesini kullanmıştır. Özelleştirmeyi önemli bir politika haline getirmiş ve bu noktada muhafazakâr Anadolu burjuvazisini oyuna dahil etmiştir.

Bu nedenle neo-liberal İslamcı olarak anıldığı dönemler olmuştur (Bora, 2018: 480-488).

Ortaya konulan İslami finans modeline uygun piyasa da rekabet edebilecek bir sistem olması adına 80'li yıllarda Özal döneminde 'faizsiz bankacılık' ya da 'İslami bankacılık' adında finans kuruluşları kurulmuştur. Dayanışmanın artırılması ve özellikle seküler İstanbul sermayesi ile rekabet edebilmesi adına küçük şirketlerin güçlerini birleştirdiği Kombassan ve Yimpaş gibi holdinglerin kurulması teşvik edilmiştir. Merkezden pay alan seküler sermaye grubu olarak kabul edilen TÜSİAD ile rekabet edebilecek ve Anadolu sermayesinin sesini duyurabileceği MÜSİAD 1992 yılında kurulmuştur. MÜSİAD hem toplumsal destek hem de ekonomik faaliyetler anlamında RP ve Ak Parti'nin önemli bir destekçisi olmuştur (Teazis, 2011: 119-120).

ANAP ile başlayan 4 eğilimi birleştirme siyaseti merkez sağ siyasetin önemli bir seçmen tabanını oluşturmaktadır. Özal'dan sonra DYP, ANAP hatta bir kısmı MHP'ye dağılan merkez sağ seçmeni Ak Parti ile tekrar bir araya gelmiştir. Bu durum sadece seçmen nezdinde olmamış liberal, muhafazakâr ve milliyetçi kodlara sahip ve MTTB, Birlik Vakfı gibi oluşumların tedrisatından geçmiş olan isimler ile RP ve ANAP kökenli birçok önemli isim Ak Parti'de toplanmıştır (Manaz, 2008: 282). Özal 'namaz kılan ilk Cumhurbaşkanı' sıfatı Erdoğan ile bir adım öteye taşınmış İmam-Hatipli, eşi ve kızları başörtülü olması ile İslamcı kesimin gözünde önemli bir figüre dönüşmüştür.

Ak Parti'nin isim belirlenirken de benzer bir tarihsel devamlılık bulunmaktadır. Adalet ve Kalkınma kelimeleri sebepsiz seçilmemiş ve Ak kısaltması da tesadüfen yapılmamıştır. Ak ifadesi İslamcı siyaset içerisinde kullanılan bir kavram olup 1996 yılında Yemen'de bir grup İslamcı genç Adalet ve Kalkınma Partisi adında bir parti bile kurmuştur (Nafi, 2012: 261).

Ak Parti söylemlerinde de Erbakan çizgisini devam ettirmiştir ve özellikle müesses nizam ile laiklik üzerinden karşı karşıya geldiği 2007 seçimlerinde kullandığı seçim beyannamesinde ‘Ak Parti milletin partisi, milletin iktidarındır’ ve ‘yetkinin gerçek sahibi millettir’ gibi ifadelerle yer verilmiştir (Ak Parti Seçim Beyannamesi, 2007). Bu seçim ve diğer bütün seçimlerde rakiplerine karşı ideolojik vurgudan önce hizmet siyaseti vurgusu yapılmıştır. Bu durum Erbakan tarafından yapılan vurgular ile DP, ANAP ve DYP gibi merkez sağ partilerin söylemlerini de kapsamaktadır. Bu noktada özellikle toplumsal desteği ve uzun süre tek başına iktidarda kalması nedeniyle Güneydoğu/Kürt sorunu ya da laiklik konusunda merkezi yapıyı öncüllerinden daha fazla zorlayacak söylem ve eylemlerde bulunmuştur.

Ak Parti kendisini muhafazakâr demokrat olarak adlandırmaktadır. Bu söylem I. Meclis’in II. Grubuna kadar dayanmaktadır. Hatta liberal muhafazakâr kökler bakımına Ahrar Fırkası’na kadar dayanmaktadır (Manaz, 2008: 273). 7 Aralık 2005 tarihli Ak Parti Siyaset Akademisi’nde konuşma yapan Ak Parti Genel Başkan Yardımcısı Nihat Ergün muhafazakâr-demokratlığı tedrici değişim yolu ile toplumsal değerleri muhafaza ederek kaynağını millettten alan bir değişim modeli olarak tanımlamıştır (Ergün, 2005). İslam coğrafyasında modernizm dalgası geç gelmiştir ve özellikle belirli toplumsal kesimler tarafından tepeden inme şeklinde uygulanmaya çalışılmıştır. Bu durum bazen aşırı Batılılaşma eğilimini ortaya çıkarmış ve İslamcı hareketlerin sistemde tutunmasının önüne geçmiştir. Benzer bir durum Türkiye içinde geçerli olmuştur (Küçükcan, 2005: 116-120). Ak Parti bu noktada klasik İslamcı çizgiden tamamen kopmadan ancak kendisini yenileyerek kitlesel desteğini genişletmiştir.

4. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Ak Parti kuruluşunun yaklaşık 1 yıl sonrasında girdiği ilk seçimde tek başına iktidar olma başarısı göstermiş bir partidir. Ancak bu şekilde analiz tek başına yeterli olmamakta ve Ak Parti'nin iktidara gelişini açıklamada eksik kalmaktadır. Ak Parti, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden başlayan ancak asıl Cumhuriyetin kuruluşundan sonra sistem muhalifi olarak siyasal mücadele içerisinde bulunan toplumsal kitlelerin temsilcisi niteliğindedir. Dolayısıyla uzun bir siyasi geçmişi mevcuttur. Destek veren halk kitlesi muhafazakâr kesim olarak adlandırılmaktadır. Ancak burada özellikle milli görüş hareketi ile İslamcı bir siyaset ön plana çıkmıştır.

Ak Parti her ne kadar milli görüş gömleğini çıkardığını belirtip kendisini muhafazakâr-demokrat olarak tanımlamış olsa da kullandığı sembollerden birçok söylemine kadar Erbakan çizgisinde hareket ettiğini göstermektedir. Referanduma sıklıkla başvurulması, yerli ve milli vurgusu, Batı'yı önceleyen dış siyasetten vazgeçme ve yönetim sisteminin değiştirilmesi en önemli göstergeler olarak ortaya çıkmaktadır.

Ak Parti dünya ekonomisine entegre olmuş serbest piyasa ekonomisini destekleyen, özelleştirme ve özel sektör girişimine karşı olmayan ve yabancı sermaye noktasında oldukça istekli hareket eden bir görünüm sunmaktadır. Bu durum RP ve Erbakan çizgisinden uzaklaştığı anlamına gelmemekte olup bu sayede özellikle kendi tabanını oluşturan Anadolu Burjuvazisinin önünü açmaktadır. Bunun yanında özellikle sivil toplum örgütleri vasıtası ile hem ideolojik anlamda hem de hizmet bağlamında halkın tüm kesimlerine rahatlıkla ulaşma ve kesintisiz olarak bu irtibatı kurma yoluna gitmiştir.

Türkiye'de ortaya konulan modernleşme faaliyetleri halktan gelen taleplerde ziyade yukarıdan aşağıya doğru bir düzenleme ile ortaya çıkmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak uzun yıllar toplumsal muhalefette kalan ve yasaklar ile iktidara

ulaşması engellenmeye çalışılan İslami kesim özellikle 90'lı yılların getirdiği istikrarsızlık neticesinde topyekûn bir demokratikleşme ve değişim dalgası sonucunda son temsilcisi konumunda olan Ak Parti ile güçlü bir iktidara ulaşmış ve uzun sürede tek başına iktidar da kalmayı başarmıştır. Erdoğan, konuşmalarında sıkça “dik duracağız ama diklenmeyeceğiz” ve “biz ancak rükû ve secdede Rabbimizin huzurunda eğiliriz” ifadelerini kullanmaktadır. Bu ifadeler sadece Erdoğan'ın terminolojisinde değil İslami terminolojide yer alan ifadelerdir. “Kâfire karşı Elif harfi gibi dik durma” telkini Necip Fazıl tarafından verilmektedir. Bu durum münafıklara galiz söz söyleme hakkını da vermektedir. Belirtilen benzerlik İslamcılık felsefesinin Ak Parti ve Erdoğan'ın karakteri üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir.

Ak Parti ve lideri Erdoğan toplumda bulunan değişim isteklerine direnç göstermek yerine klasik bir muhafazakâr bakış açısı ile tedrici bir değişimi desteklemiştir. Özellikle Cumhuriyet devrimlerinin yıkıcı ve hızlı olduğu söylemi üzerinden eski bazı değerlerin ve kavramların yeniden toplum hayatına dahil olması öncelenmiştir. Mevcut sistemin gerçekten millete güvenmediği egemenliği gerçekten millete gerekçesi sistem değişikliği konusunda istikrarlı bir şekilde mücadele etmiş ve sonunda Erbakan'ın ideali olan sisteme geçilmiştir. Sonuç olarak Ak Parti her ne kadar milli görüş gömleğini çıkarmış olduğunu iddia etse de oluşturmak istediği ve dayandığı toplumsal değerlerin neredeyse tamamı İslami ve muhafazakâr değerlerdir. Pragmatik bir muhafazakâr bakış açısı ortaya koymuş ve değişimi özellikle muhafazakar kesimi rahatlatmak ve merkeze yaklaştırmak adına yapmıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almadığımı beyan ederim.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç olmadığını beyan ederim.

KAYNAKÇA

Ak Parti Seçim Beyanamesi. (2007).

<http://www.akparti.org.tr/media/272213/2007-2007-secim-beyanamesi-ozet.pdf>, 23 Haziran 2019 tarihinde www.akparti.org adresinden alındı

Akdoğan, Y. (2004). Ak Parti ve Muhafazakâr Demokrasi. İstanbul: Alfa Yayınları.

Akdoğan, Y. (2010). Muhafazakâr - Demokrat Siyasal Kimliğin Önemi ve Siyasal İslamcılıktan Farkı. H. YAVUZ içinde, Ak Parti Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri (s. 59 - 96). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Albayrak, S. (1989). Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı. İstanbul: Araştırma Yayınları.

Beziş, H. E. (2010). Nostaljik, Muhafazakarlık ve Türkiye. Muhafazakâr Düşünce(25-26), 47-74.

Bora, T. (2018). Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler (6. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Burke, E. (1986). Reflections on Revolution in France. Londra: Penguin Book.

- Davutoğlu, A. (2000). Küreselleşme, Zihniyet Bunalımı ve Demokrasi. İslam ve Demokrasi, 87-111.
- Duran, B. (2014). Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı: İdeolojik Konumları, Dönüşümü ve Evreleri. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 6: İslamcılık (s. 129-156). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eliaçık, İ. (2003). Çağdaş İslam Siyaset Düşüncesinde nc Evrilme veya Yeni İslamcılık'da Devlet Düşüncesi. Bilgi ve Düşünce, 28-41.
- Erbakan, N. (1991). Türkiye'nin Temel Meseleleri ve zmleri. (H. H. CEYLAN, D.) Ankâra: Rehber Yayınları.
- Ergün, N. (2005, Aralık 7). Ak Parti Siyaset Akademisi.
- Gürdoğan, E. N. (1991). Görünmeyen niversite. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Güzel, H. C. (2006). Yeşil Sermayenin Serencamı, 24 Haziran 2019 tarihinde <https://www.gastearsivi.com/gazete/radikal> adresinden alınmıştır
- Hürriyet Gazetesi. (2001). 30 Kasım 2022 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kasetin-dili-cozuldu-11318> adresinden alındı
- Krakaş, M. (2008). II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri. A. Z içinde, Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Krako, S. (2010). Diriliş Neslinin Amentüsü (13. b.). İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kraman, H. (2006). Laik Düzende Dini Yaşamak 2 (3. b.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kotku, M. Z. (1991). Tasavvufi Ahlak. İstanbul: Seha Yayınları.
- Koyuncu, A. A. (2018). İslamcılık ve Demokrasi. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Küçükcan, T. (2005). Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslam Dünyası. İslam Araştırmaları Dergisi, 109 - 128. 30. Ekim 2022 tarihinde http://isad.isam.org.tr/vdata/sayi13/isad013_kucukcan1.pdf adresinden alındı
- Manaz, A. (2008). 2 Siyasal İslamcılık (1. b.). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

- Mert, N. (2014). Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce 6: İslamcılık. Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış (s. 411-419). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nafi, B. M. (2012). İslamcılık. (B. ALDİYAİ, Çev.) İstanbul: Yarın Yayınları.
- Özipek, B. B. (2014). 28 Şubat ve İslamcılar. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 6: İslamcılık (s. 640-651). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özipek, B. B. (2017). Muhafazarlık Nedir? Ankâra: Liberte Yayınları.
- Paşa, S. H. (2009). Buhranlarımız ve Son Eserleri (6. b.). (M. DÜZDAĞ, Dü.) İstanbul: İz Yayıncılık.
- Referandum Hakkı Tanınmalı. (1973, 01 31). Milli Gazete.
- Roskin, M. G. (2011). Çağdaş Devlet Sistemleri, Siyaseti Coğrafya, Kültür (3. b.). Ankâra: Liberte.
- Şentürk, H. (2011). Türkiye'de İslami Oluşumlar ve Siyaset: İslamcılık (2. b.). İstanbul: Çıra Yayınları.
- Tanju, S. (1978). Tepedeki 4 Adam. İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Tezsis, C. (2011). İnkincilerin Cumhuriyeti Adalet ve Kalkınma Partisi (2. b.). İstanbul: Mızrak Yayıncılık.
- Tuncer, E. (2008). 1946 Seçimleri. Ankâra: TESAV Yayınları.
- Türkmen, H. (2008). Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştir. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Weiss, J. (1977). Conservatism in Europe 1770-1945 Traditionalism, Reaction and Counter Revolution. London: Thames and Hudson
- Wilson, W. 28 Haziran 2019 tarihinde BrainyQuote:
https://www.brainyquote.com/quotes/woodrow_wilson_135822
adresinden alındı
- Yalçın, S. (2008). Not Defteri: Dünden Bugüne, İsim İsim Siyasal İslam'ın Gizli Kasalar. Hürriyet Gazetesi.
- Yayla, A. (2005). Siyasi Düşünceler Sözlüğü. Ankâra: Adres Yayınları.
- Yayla, A. (2012). Siyaset Teorisine Giriş (5. Baskı b.). İstanbul: Kesit Yayınları.

Yayla, A. (2013). Fikir Hareketleri ve Liberal Düşünce Topluluğu (2. Baskı b.).
Ankâra: Liberte Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Debates continue as to whether conservatism is an ideology or a system of thought. These discussions are also encountered in Turkey. Although these discussions on conservatism continue, conservatism draws an intellectual framework. In this context, the logic of conservatism is stated as follows:

Conservative point of view should not be considered as sticking to the past and opposing change. With different perspectives and approaches, Turkey's conservatism is not built on strict anti-Westernism. Conservatism in Turkey, which has a unique structure and interacts with the Islamic world, has a guiding quality in all areas of life. The concept of conservation has been maintaining its reality since the existence of man. The preservation process, which started with the protection of shelter and foodstuffs in daily life, continued as the preservation of values, facts, concepts, position and lifestyle for people in social life after a while.

Conservatism mentions that social values and symbols emerge within the framework of common experiences and experiences. For this reason, he mentions that these values make an important contribution to keeping the society together and producing solutions, especially in times of crisis. Similar examples of the examples given above are also given in terms of Turkish Political Life. Although there is no written constitution in England, it can carry out processes smoothly thanks to the social and administrative relationship norms it has preserved, while in Turkey, although there is a detailed constitution, system crises are experienced due to the damage of conservative institutions and facts. It is experiencing political and social crises due to the norms and practices produced. Although criticism was brought about this framework, especially by the conservatives in Turkey, the AK Party, which is a government from the conservative base, went through a fundamental constitutional change in the government system and switched to the Presidential System of Government instead of the parliamentary system.

Method

The related study is a qualitative study investigating the effect of the concept of conservatism on Turkish politics. The concept of conservatism will be examined through the philosophical personality of the Justice and Development Party (AK Party), which is one of the most important actors of recent political life. This study aimed to reveal the philosophical and intellectual infrastructure of the Islamist political approach, which is based on conservatism in Turkish politics. The meaning that the thinkers, politicians and political parties who have conservative views and act with Islamic references add to the concept of conservatism over time will be explained. As a result of this, the view of the conservative point of view on political events and phenomena has been tried to be explained. In particular, it is revealed that the National Vision Movement and its leader Erbakan's approach to political events, starting with the solution proposal, the traces of the National Vision line of the Ak Party, which comes from the same school, and that the conservative/Islamic approach has adopted the solution proposals.

Findings (Results)

Bu kısma, biçimlendirme bozulmadan, 750-1000 kelimedenden oluşan geniş İngilizce özet yazılmalıdır. Bu özet alt başlıklar (Introduction, Method vb.) içermeli, makalenin temel fikirlerinin tümünü kapsayacak biçimde, paragraflar halinde olmalıdır. It is a party that has succeeded in coming to power on its own in the first election, which was entered after about 1 year after the establishment of the AK Party. However, such an analysis alone is not sufficient and falls short of explaining the AK Party's coming to power. The AK Party is the representative of the social masses, which started from the last periods of the Ottoman Empire, but after the establishment of the original Republic, they were in a political struggle as an opponent of the system. Therefore, it has a long political history. The mass of people who support it is called the conservative segment. However, here, especially the nationalist movement and an Islamist politics came to the fore.

Although the AK Party has stated that it has taken off its national opinion shirt and defined itself as a conservative-democrat, it shows that it acts in the line of Erbakan, from the symbols it uses to many of its discourses. The most important indicators are the frequent use of the referendum, the emphasis on domestic and national, the abandonment of foreign policy that prioritizes the West, and the change of the administrative system.

The AK Party presents an outlook that supports the free market economy integrated into the world economy, is not against privatization and private sector initiatives, and acts very willingly in terms of foreign capital. This does not mean that he has moved away from the RP and Erbakan lines, and thus paves the way for the Anatolian Bourgeoisie, which constitutes its own base. In addition, especially through non-governmental organizations, it has tried to reach all segments of the public easily and to establish this contact without interruption, both in the ideological sense and in the context of service.

Conclusion and Discussion

The modernization activities put forward in Turkey have emerged with a top-down arrangement rather than demands from the public. As a result of this situation, the Islamic section, which remained in social opposition for many years and tried to prevent it from reaching power with bans, reached a strong power with the AK Party, which was the last representative, as a result of a wave of democratization and change, especially as a result of the instability brought by the 90s. managed to stay in power. In his speeches, Erdogan frequently uses the expressions "we will stand upright but we will not stand" and "we only bow down before our Lord in bowing and prostration". These expressions are not only in Erdogan's terminology but also in Islamic terminology. Necip Fazıl gives the suggestion to "stand upright like the letter Elif against an unbeliever". This situation also gives hypocrites the right to speak galiz. The mentioned similarity reveals the influence of the philosophy of Islamism on the character of the AK Party and Erdogan.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE YOKSULLUĞUN BELİRLEYİCİLERİ: PANEL ZAMAN SERİSİ ANALİZİ

Hasan Çebi BAL* Filiz TUTAR Didem BALKAYA*****
Öz

Sürdürülebilir kalkınma kavramı üç temel unsur etrafında odaklanmaktadır. Bunlar ekonomik, çevre ve sosyal boyuttur. Yoksulluğun her biçiminin dünyanın her yerinde ortadan kaldırılması sürdürülebilir kalkınmanın en önemli amaçlarından birisidir. Literatür incelendiğinde yoksulluğun; gelir dağılımı adaletsizliği, sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme gibi önemli ekonomik göstergelerle doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir. Çalışmada yoksulluğu daha kapsamlı bir şekilde incelemek için gini katsayısı ve işsizlik verileri tercih edilmiştir. Çalışmada kullanılan model geçmiş çalışmalar dikkate alınarak oluşturulmuştur. Çalışmada 2000-2019 yılları arası gelişmekte olan on farklı ülkenin yıllık verileri kullanılmıştır. Bu kapsamda ülkeler; Kırgızistan, Kazakistan, Türkiye, Kosta Rika, Peru, Panama, Ermenistan, Gürcistan, Endonezya, Honduras olarak belirlenmiştir. Analizin ilk aşamasında verilerin yatay kesit bağımlılıkları ve homojenlik durumlarına bakılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre yatay kesit bağımlılığının varlığı görülmüş ve ikinci nesil birim kök testi yapılmıştır. Değişkenlerin seviyede birim kök

* Dr. Öğr. Üyesi., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, hbal@ktu.edu.tr, Trabzon/Türkiye

** Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, flztutar@hotmail.com, Niğde/Türkiye

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, hiradidembalkaya@gmail.com, Niğde/Türkiye

içerdiği tespit edildikten sonra uzun dönemli ilişkinin tespiti için eş bütünleşme analizi yapılmıştır. Eş bütünleşme analizi sonuçlarının daha sağlıklı anlaşılabilmesi için eş bütünleşme katsayılarının da incelemesi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda gini katsayısında bulunan dengesizliklerin ve işsizliğin artmasının uzun dönemde yoksulluğun artışıını önemli ölçüde etkilediği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma, Yoksulluk İnsani Kalkınma Endeksi*

DETERMINANTS OF POVERTY IN DEVELOPING COUNTRIES: A PANEL TIME-SERIES ANALYSIS

Abstract

The concept of sustainable development focuses around three basic elements. These are the economic, environmental, and social dimensions. Elimination of all forms of poverty all over the world is one of the most important goals of sustainable development. When the literature is examined, poverty; is seen that it is directly related to important economic indicators such as income distribution injustice, sustainable development, and economic growth. In the study, the Gini coefficient and unemployment data were preferred to examine poverty in a more comprehensive way. The model used in the study was created by considering the previous studies. In the study, annual data from ten different developing countries between the years 2000-2019 were used. In this context, countries; are Kyrgyzstan, Kazakhstan, Turkey, Costa Rica, Peru, Panama, Armenia, Georgia, Indonesia, and Honduras. In the first stage of the analysis, cross-section dependencies and homogeneity of the data were examined. According to the results obtained, cross-section dependence was observed and the second-generation unit root test was performed. After it was determined that the variables contained unit roots at the level, cointegration analysis was performed to determine the long-term relationship. In order to better understand the results of the cointegration analysis, the cointegration coefficients were also examined. As a result of the study, it has been observed that the imbalances in the Gini coefficient and the increase in unemployment significantly affect the increase in poverty in the long term.

Keywords: *Sustainability, Sustainable Development, Poverty, Human Development Index*

1. GİRİŞ

Büyüyen ve gelişen devletler için sürdürülebilir kalkınma odaklı hedefler oluşturulması önemlidir. Sürdürülebilir ekonomik kalkınma içerisinde eğitim, Sağlık, gelir, yaşam standartlarının artırılması, beşerî sermaye ve yoksulluk gibi geniş çaplı hedefler barındırmaktadır. Sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya kavramsal açıdan bir tanım yapmak gerekirse bu tanım: “Bir ülkeye ait üretimin yapısını kalıcı dönüşümlerle yüksek katma değerli üretimi yaygınlaştırmak ve çıktının gelir gruplarının tamamında adaletli dağıtılmasını sağlayarak refah düzeyini yükseltilmesi” olmaktadır (Arslan, 2013: 46).

Geçmişten itibaren yaşanan savaşlar, doğal felaketler, salgınlar, yoksulluk kavramının oluşmasında önemli rol oynamıştır. Yoksulluğun zaman içerisinde devletlerin çeşitli uygulamalarıyla kısmen etkisi azaltılmış olsa da özellikle 18. yüzyıldan itibaren yoksulluk önemli ölçüde global bir sorun olmaya devam etmiştir (Şenses, 2006: 102). Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasıyla yoksulluğun da önemli ölçüde önüne geçilmiş olacaktır.

Literatüre bakıldığında yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği, sürdürülebilir kalkınma gibi önem arz eden başlıkların genellikle kavramsal bakımdan bir arada incelendiği görülmektedir. Çalışmada sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluk ilişkisi incelenmiştir. Bu doğrultuda sürdürülebilir kalkınma göstergelerinden olan işsizlik ve gini katsayısının yoksulluk ile bağlantısı analiz edilmiştir. Bu çalışmanın literatüre kattığı bulgu sürdürülebilir kalkınmanın temsili olarak seçilen işsizlik ve gini katsayısının uzun dönemde yoksulluğa olan etkileridir. Sürdürülebilir kalkınmanın uzun dönemde devam ettirilememesi yoksulluğun artmasına neden olmaktadır.

2. KAVRAMSAL AÇIDAN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE YOKSULLUK

Kalkınma kavramı insan merkezli bir yapı etrafında oluşturulmuştur. Yalnızca ekonomik bakımdan değil insani ihtiyaçların tamamını kapsamaktadır. Bu açıdan bakıldığında bir ülkenin kalkınma hedeflerinin temelinde insani yaşam standartlarını yükseltmek yer almaktadır. İnsani yaşam standardının boyutunu ölçmek için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme-UNDP) İnsani Kalkınma Endeksini (Human Development Index-HDI) geliştirmiştir (Tüylüoğlu ve Karalı, 2006:56). Literatüre bakıldığında İnsani Kalkınma Endeksine göre sağlıklı yaşamın uzunluğu, ülkede bulunan okur-yazarlığın oranındaki artış, eğitim seviyesini arttırmak ve gelir dağılımında adaletin sağlanması yoksulluğun önlenmesindeki en etkili yöntemler olarak belirlenmiştir. Tablo 1’de İnsanî Kalkınma Endeksi hesaplanırken; sağlık, bilgi ve gelir olarak üç endeks dikkate alınmaktadır.

Tablo 1. İnsanî Kalkınma Endeksinin Hesaplanması

Boyut	Uzun ve Sağlıklı Yaşam	Bilgiye Erişim		Refah Düzeyi
Gösterge	Doğumda Yaşam Beklentisi	Beklenen Okullaşma Yılı	Ort. Eğitim Yılı	Kişi başı GSMH
Boyut Endeksi	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi		GSMH Endeksi

Kaynak: UNDP, 2006, s.393.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyinin en önemli göstergelerinden biri İnsanî Kalkınma endeksidir. Gelişmiş ülkelerin endeksi 1 iken gelişmemiş ülkelerin endeksi 0’dır. Tam olarak 1 ve 0 olan ülke bulunmamaktadır. Bu nedenle ülkelerin endeksleri 0 ve 1 arasında değişmektedir. Ülkeler için endeksin 1’e yaklaşması yaşam standartlarının arttığına göstergesidir.

1980'li yıllardan bu yana ülkeler kalkınmanın sürdürülebilir bir boyut kazanması için çalışmalar yapmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk kez 1980 yılında Birleşmiş Milletler Çevre programı (UNEP) ve Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF) tarafından hazırlanan "Dünyayı Koruma Stratejisi" raporunda tanımlanmıştır. Bu tanıma göre sürdürülebilir kalkınma; doğal kaynakların gelecek kuşaklar için korunması ve aktarılmasının sağlanması şeklindedir. Raporda sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için yedi temel unsurdan bahsedilmektedir (Arapcioğlu ve Oğuz, 2018: 770-771). Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Ekonomik büyümenin devamlılığının sağlanması,
- Büyümenin nitelik bakımından derinleştirilmesi,
- Zaruri yaşam faktörlerinin sağlanması,
- Nüfus artış hızında düzenlemeler yapılması,
- Kaynak kullanımının stratejik ve sürdürülebilir bir hale getirilmesi,
- İnovatif teknolojilerin bulunması ve yaygınlaştırılması,
- Karar verme sürecinde çevre ve ekonominin birleştirilmesi.

Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasını; ekonomik, çevresel ve sosyal şartların olumlu yönde ilerliyor olmasına bağlamıştır. Bu şartlara bağlı olarak Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri belirlenmiştir (Peşkircioğlu, 2016: 6-7). Bunlar:

- Yoksulluğu bitirmek,
- Sürdürülebilir tarım desteklenerek beslenme koşullarının iyileştirilmesi,
- Yaşam standartlarının yükseltilmesi,
- Eğitimde sürdürülebilirliğin sağlanması ve yaşam boyu eğitim platformları geliştirmek,
- Cinsiyet eşitsizliğinin son bulması,

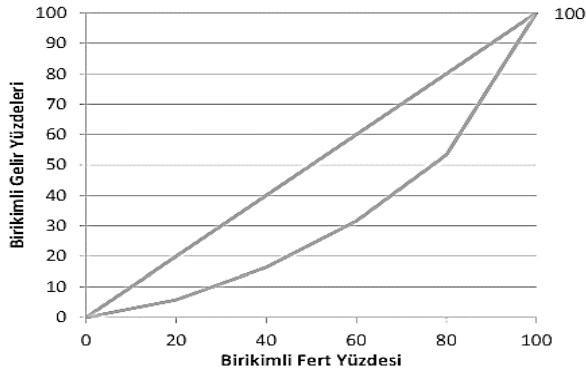
- Temiz su kaynaklarının devamlılığını ve bu kaynaklara sorunsuz erişimi sağlamak,
- Sürdürülebilir enerji kaynaklarının aktif kullanılması,
- İstihdam düzeyini arttırmak,
- Sanayi ve alt yapı alanında gelişmeleri teşvik etmek,
- Ülkeler arası eşitsizliği en aza indirmek,
- Kent ve yaşam merkezlerinde güvenliğin sağlanması,
- Üretim ve tüketimde sürdürülebilirlik,
- İklim krizine çözüm bulmak,
- Okyanus ve denizlerin korunması; sürdürülebilirliğinin sağlanması,
- Dünya üzerinde var olan tüm ekolojik çeşitliliğin (hayvanlar, ormanlar, çöller vb.) korunmasını ve sürdürülebilirliğini sağlamak,
- Adalet erişimini her kesim için sorunsuz sağlamak ve kurumsal şeffaflığı arttırmak,
- Küresel ortaklığın sürdürülebilir bir şekilde devam ettirilmesi için araçların güçlendirilmesi.

Sürdürülebilir kalkınma; hedeflerinden en önemlisi olan yoksulluk olgusu incelendiğinde insanî temel ihtiyaçların karşılanamaması karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk kavramının temelinde ise giyinme, barınma, yeme-içme gibi hayati önem taşıyan olgular yer almaktadır. Günümüzde savaşlar, salgınlar, doğal afetler ve yaşanan ekonomik krizler nedeniyle global bir sorun haline gelen yoksulluğun önüne geçmek bütün ülkelerin en öncelikli hedeflerinden biri olmuştur.

Yoksulluğun önüne geçilemez ise; işsizlik, çarpık kentleşme, sağlıksız yaşam koşulları, sosyal koruma yetersizliği ve eşitsizlik gibi önemli sorunlar artacaktır. Bu doğrultuda alınacak tedbirler ve yapılması gereken uygulamalar her ülkeyi önemli derecede ilgilendirmektedir.

S. Roventree (1901) yoksulluk tanımını ilk yapan kişidir. Yoksulluğu insanî temel ihtiyaçların elde edilen gelirle karşılanamaması olarak tanımlamıştır (aktaran: Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 60). Yoksulluk literatüre bakıldığında ona ayrılır. Bunlar: var olan yoksulluk, göreceli yoksulluk, insanî yoksulluk, nesnel yoksulluk, öznel yoksulluk, kronik yoksulluk, geçici yoksulluk, derin yoksulluk, kırsal ve kentsel yoksulluktur. Literatür incelendiğinde yoksulluğun temel nedenleri arasında göç, işsizlik, dengesiz nüfus artışı, enflasyon, düşük büyüme oranları, gelir eşitsizliği, eğitim kalitesindeki düşüklük gibi önemli etkenler göze çarpmaktadır.

Yapılan araştırmalara bakıldığında Lorenz Eğrisi'nin ve Gini katsayısının yoksulluk ile doğrudan ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Lorenz eğrisi, yüzde olarak ülkedeki toplam gelirin ne kadarını kaç kişinin aldığını, diğer bir ifadeyle; gelirin paylaşım şeklini göstermektedir. Lorenz eğrisi, gelir dağılımı eşitliğini ifade etmektedir. Buna göre toplumdaki her birey gelirden eşit miktarda pay almaktadır. Bu nedenle Lorenz Eğrisi; “tam eşitlik doğrusu” olarak da bilinmektedir (DPT, 2001:7). Grafik 1’de Lorenz eğrisi gösterilmektedir.

Grafik 1. Lorenz Eğrisi

Grafik 1’de ki 45 derecelik doğru; ülkede bulunan hane halkının gelirin tamamına sahip olduğunu ifade etmektedir. Zaman içerisinde tam eşitlik doğrusundan

uzaklaşan yeni doğru ise ülkedeki gelir dağılımında oluşan bozulmaları göstermektedir. Genel olarak bakıldığında Lorenz Eğrisi toplumun yüzde kaçının toplam milli gelirden ne kadar pay aldığını göstermektedir.

Gini katsayısı ise bu hesaplamanın formülleştirilmiş halini vermektedir (Sarıdaş ve Çelik, 2022:354). Gini katsayısı ise kişiler arası gelir dağılımını ölçmek için kullanılan diğer bir değişkendir. Ülkede bulunan tüm hane halkı arasında gelir dağılımında eşitlik sağlanıyorsa değer sifira yaklaşırken; gelir dağılımı yalnızca belli bir kesim ya da kişinin lehine olduğunda bire yaklaşmaktadır.

Yoksulluğun hangi boyutlarda olduğunun bilinmesi ülkelerin strateji geliştirmeleri açısından oldukça önemlidir. Bu konuda geliştirilen birçok ölçme yöntemi vardır (Doğan, 2014; 13). Bu noktada özellikle yoksulluk türlerinin tanınması ve yoksulluk türleri içinden derin yoksulluk kavramının incelenmesi yoksulluğa geliştirilecek çözümlerin etkili olmasını sağlayacaktır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluk kavramlarını içeren çok sayıda çalışma vardır. Ancak her iki kavramın birlikte ilişkilerini inceleyen çalışma sayısının sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Aşağıda sürdürülebilir kalkınma, kalkınma ve yoksulluğu inceleyen bazı çalışmalar ve bu çalışmalara ait sonuçlara yer verilmiştir.

Açıkgöz (2015), yoksulluk, sürdürülebilir kalkınma ve kamu harcamalarının birbirleriyle ilişkilerini analiz etmiştir. Modele gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri dahil etmiştir. Çalışma sonucunda; yoksulluğun varlığının ve büyüklüğünün toplumu olumsuz olarak etkilediği gözlenmiştir. Bu sonuçtan hareketle yoksulluğun olumsuz dışsallığının olduğu savunulmuştur.

Çütçü, Atay ve Akkurt (2020) tarafından yapılan çalışmada kalkınma politikalarıyla gelir dağılımının arasında olan uzun dönemli ilişki incelenmiştir. Temel hipotez olarak “kalkınma ile gelir dağılımı arasında uzun dönemli ilişki vardır” alınmıştır. 1980 ve 2018 yılları arası Türkiye ekonomisi incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda eş bütünleşme ilişkisi görülürken veriler arasında nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.

Sançar ve Polat (2021), yoksulluk, işsizlik ve ekonomik büyüme verileri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Türkiye’de Düzey 1 bölgeleri ölçeğinde panel veri analizi uygulamışlardır. Çalışmanın sonucunda ekonomik büyümede sürdürülebilirliğin sağlanması, yoksulluğun ve işsizliğin önüne geçebilecek önlemlerin önemli olduğu görülmüştür.

Asandaş ve Işık (2021) tarafından yapılan çalışmada; ekonomik büyümenin tek başına yeterli olmadığını bunun yanı sıra kalkınmanın da sağlanması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda sürdürülebilir kalkınmanın göstergesi olan veriler kullanılmıştır. Çalışmada insani kalkınma endeksi, gelir dağılımı, işsizlik oranı ve enflasyon verileri kullanılarak iki farklı model oluşturulmuştur. Türkiye’de içinde olmak üzere toplamda 16 farklı gelişmekte olan ülke verileri alınmıştır. Çalışmanın sonucunda işsizlik ve enflasyondaki artışın gelir dağılımında adaletsizliği arttırdığını ve buna bağlı olarak da yoksulluğun arttığı görülmüştür.

Özgün (2022), çalışmasında sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden olan finansal içerme konusuna yoğunlaşmıştır. Finansal içermenin yoksulluğu azaltıcı etkilerinin olduğuna dikkat çekmektedir. Finansal içermeyi ise bireyler ve firmalar olarak iki kategoride ele almıştır. Bu doğrultuda Türkiye’ye ait veriler kullanarak analizlerini gerçekleştirmiştir. Çalışmanın sonucunda; finansal içermenin yoksulluk üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Firma bazında gerçekleşen finansal içermenin bireysel bazda gerçekleşen finansal içermeye göre etkisinin büyük olduğu görülmüştür.

Ancak firma finansal içermesinin ve bireysel finansal içermenin arasında çok büyük bir farklılık olmaması, yapılacak olan politikaların her iki kategori içinde dengeli olması gerektiğini belirtmiştir. Bu sayede finansal içermenin yoksulluğu azaltıcı etkisini arttıracığı vurgulanmıştır.

4. EKONOMETRİK ANALİZ

4.1. Veri

Çalışmada 2000-2019 yılları arası gelişmekte olan 10 farklı ülkenin yıllık verileri kullanılmıştır. Seçilen ülkeler yoksulluk verilerine göre belirlenen zaman aralığında eksik veri içermemesine göre alınmıştır. Bu kapsamda ülkeler; Kırgızistan, Kazakistan, Türkiye, Kosta Rika, Peru, Panama, Ermenistan, Gürcistan, Endonezya, Honduras olarak belirlenmiştir. Çalışmada sürdürülebilir kalkınmanın temsilci verileri olarak literatürde eksikliği fark edilen işsizlik ve gini katsayısı alınmıştır. Seçilen ülkelerin yoksulluk, gini katsayısı ve işsizlik oranları verileri kullanılarak model oluşturulmuştur. Tablo 2’de değişkenlere ait detaylı bilgi verilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlerin tanımı ve kaynakları

DEĞİŞKENLER	DEĞİŞKEN TİPİ	TANIM	KAYNAKLAR
Yoksulluk	Bağımlı değişken	Günde 1.19\$ çalışan sayısı oranı	World Bank
Gini Katsayısı	Bağımsız değişken	Gini Katsayısı	World Bank
İşsizlik	Bağımsız değişken	Toplam İşgücü ILO Tahmini	World Bank

Çalışmada EViews, Gauss ve Stata istatistik programları kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır. Yatay kesit boyutu (N=10) 10 ülkeden oluşurken, zaman boyutu (T=20) toplam 20 yılın verilerini içermektedir. Sonuçlar %95 güven aralığında yorumlanmıştır.

4.2. Teorik Model Formülasyonu

Seçilen ülkelerin verilerinden bağımsız değişkenler olan gini katsayısı değerleri ve işsizlik oranlarının, yoksulluk ile ilişkisinin olup olmadığını incelemek ve ilişki var ise iktisadi olarak açıklayıcı yorumlar yapabilmek için aşağıdaki model belirlenmiştir. Modelde bağımlı değişken yoksulluk (pov_{it}); bağımsız değişkenler Gini katsayısı ($lngini_{it}$) ve işsizlik oranı ($lnunem_{it}$) olarak tanımlanmıştır:

$$pov_{it} = \beta_0 + \beta_1 lngini_{it} + \beta_3 lnunem_{it} + \varepsilon_{it}$$

$i: 1, \dots, 10$ $T: 2000, \dots, 2019$ (1)

- β_0 = sabit regresyon katsayısı
- ε_{it} = tesadüfi hata terimi

4.3. Metodoloji

Öncelikle değişkenlerin yatay kesit bağımlılığına bakılmıştır. Değişkenlerdeki yatay-kesit bağımlılığı (Breusch-Pagan (1980)) LM Test and Pesaran-Yamagata (2008) CD Test) Gauss kodlarıyla belirlenmiştir. Değişkenlerin homejenlik durumu (Pesaran and Yamagata (2008)) Gauss kodları yardımıyla bulunmuştur. Serilerin durağanlığı; ikinci nesil birim kök testlerinden olan, Bai and Ng (2004) tarafından oluşturulan PANIC testi ile Eviews programında bulunmuştur. Seriler arasında bulunan eş bütünleşme ilişkisi; Persyn ve Westerlund (2008) tarafından oluşturulan ECM yöntemi ve Gauss kodları kullanılarak incelenmiştir. Uzun dönemde eş bütünleşme katsayıları; Pesaran (2006) tarafından oluşturulan CCE tekniğiyle ve Stata programı kullanılarak incelenmiştir.

4.4. Yatay Kesit Analizi

Analize başlarken ilk olarak, serilerde yatay kesit bağımlılığının varlığının incelenmesi gereklidir. Yapılacak olan birim kök ve eş-bütünleşme testleri seçilirken, yatay kesit bağımlılığının var olup olmadığının bilinmesi daha doğru sonuçlara ulaştıracaktır.

Yatay kesit bağımlılığı; zaman boyutu (T) yatay kesit boyutundan (N) büyük olduğunda ($T > N$); Berusch & Pagan (1980) LM testi ve Peseran, Ullah & Yamagata (2008) LM_{adj} testleriyle ($T < N$ veya $T > N$); Peseran (2004) CD_{LM} testiyle ($T < N$); Peseran (2004) CD testiyle kontrol edilmektedir. Bu testler için oluşturulan hipotezler;

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Testlerden çıkan sonuçlara göre H_0 hipotezinin kabul edildiğinde, ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı yoktur. Yatay kesit bağımlılığı yok ise analize birinci nesil panel birim kök testleri ile devam edilmelidir. Ancak, H_0 hipotezi reddedilir yani ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı söz konusu ise; analize ikinci nesil panel birim kök testleri ile devam edilmelidir (Baltagi, 2008:284).

Tablo 3. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonucu

	Breusch, Pagan LM Testi		Peseran 2004 CD	
	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.
<i>pov</i>	73.618	0.005	-1.676	0.047
<i>Ingini</i>	71.564	0.007	-2.169	0.015
<i>Inunem</i>	73.187	0.005	-0.566	0.286

Panel veri analizi sonucunda değişkenler ayrı ayrı incelendiğinde iki ayrı test sonucunda da %5 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığının varlığı görülmektedir. Değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığında birim

kök testlerinde ikinci nesil birim kök testi seçilmelidir. Bu aşamada hangi ikinci nesil birim kök uygulanacağına ise homojenlik testi sonuçlarına göre karar verilmelidir.

4.5. Homojenlik Testi

Ülkelerin eğim katsayılarının homojen veya heterojen olduğunu tespit etmek için Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen delta testi kullanılmaktadır. Delta testi şu şekilde hesaplanır (Pesaran ve Yamagata, 2008:56):

$$\hat{\Delta} = \sqrt{N} \frac{N^{-1} \hat{S}_{-k}^{\square}}{\sqrt{2k}} \quad (2)$$

S^{\square} : Swamy (1970) tarafından önerilen test istatistiğini ifade eder.

k : açıklayıcı değişken sayısını verir.

N : yatay kesit sayısını vermektedir.

$\hat{\Delta}_{adj}$: düzeltilmiş delta test istatistiğini vermektedir.

$$\hat{\Delta}_{adj} = \hat{\Delta} = \sqrt{N} \frac{N^{-1} \hat{S}_{-E(Z_{it}^{\square})}}{\sqrt{Var(Z_{it}^{\square})}} \quad (3)$$

Bu açıklamaya göre çalışmaya ait sonuçlar aşağıda tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Pesaran ve Yamagata Homojenlik Testi Sonuçları

	Delta Tilde		Delta Tilde Adj	
	Statistics	Prop.	Statistics	Prop.
<i>pov</i>	1.080	0.140	1.172	0.121
<i>Ingini</i>	0.930	0.176	1.009	0.157
<i>Inunem</i>	1.495	0.106	1.706	0.103

Sonuçlara göre “ H_0 : eğim katsayıları homojendir.” hipotezi reddedilememektedir. Eğim katsayıları homojendir. Bu nedenle yapılacak olan

katsayı tahminlerinde ülkelerin tamamında beta katsayıları tek bir betaya eşittir. Buradan hareketle yapılacak olan uzun dönem ilişkilerinin tahmini panelin tamamı için geçerli olacaktır.

4.6. Birim Kök Analizi

Birim kök testi ile serilerin durağanlık durumları test edilmektedir. Yatay kesit bağımlılığının sonucuna göre birinci ya da ikinci nesil birim kök testleri tercih edilmelidir. Birinci nesil birim kök testleri yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumlarda kullanılmaktadır. En çok bilinen birinci nesil birim kök testleri; Levin, Lin ve Chu (2002), Breitung (2005), Hadri (2000), Maddala ve Wu (1999), Im, Pesaran ve Shin (IPS, 2003), Choi (2001) birim kök testleridir.

İkinci nesil birim kök testlerinde ise yatay kesit bağımlılığının varlığı kabul edilmiştir. En çok bilinen ikinci nesil birim kök testleri; Bai ve Ng (2004), Taylor ve Sarno (MADF, 1998), Breuer, Mcknown ve Wallace (SURADF, 2002), Pesaran (CADF; 2006, 2007) ve Carrion-i Silvestre vd. (PANKPSS, 2005) ikinci nesil birim kök testleridir (Yıldırım vd., 2013: 88; Pesaran, 2007: 266). Tablo 5'te ikinci nesil birim kök testlerinden biri olan Bai ve Ng (2004) test sonuçları verilmiştir:

Tablo 5. Bai and Ng (2004) Birim Kök Testi Sonuçları

	Value	P-Value
Δpov	3.615	0.000
$\Delta lngini$	2.464	0.013
$\Delta lnunem$	***	0.000

Bai ve Ng (2004) tarafından geliştirilen ikinci nesil birim kök testi sonuçlarına göre bağımlı değişken pov'un ve bağımsız değişkenler olan lngini ve lnunem' in seviyede birim kök içerdiği için birinci farkı alınarak, %5 anlamlılık düzeyinde, birinci farkında durağan hale getirilmiştir. Bu aşamadan sonra değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi için panel eş bütünleşme analizi yapılmıştır.

4.7. Panel Eş Bütünleşme Analizi

Farkında durağan olan seriler arasında uzun dönemli ilişkilerin varlığı, eş bütünleşme testleri ile belirlenir. Panel verilere uygulanan ve nispeten yeni bir yöntem olan Persyn ve Westerlund (2008) eş bütünleşme testi, değişkenler arası uzun dönemli ilişkilerin varlığını sınamak için aşağıdaki gibi tanımlanan bir regresyon denklemini kullanır:

$$\Delta Y_{it} = \delta'_i d_t + \mu'_i \Delta X_{it} + \gamma_i Y_{it-1} + \varphi_i X_{it-1} + e_{it} \quad (4)$$

Denklemden yer alan d_t , sabit ve trendi gösteren vektör, μ'_i uzun dönem, γ_i ve φ_i kısa dönem parametreleridir. Westerlund eş bütünleşme testi için sıfır ve alternatif hipotezleri şu şekildedir:

$$H_0: p_i = 0 \text{ (tüm } i\text{'ler için)}$$

$$H_1: p_i < 0 \text{ (tüm } i\text{'ler için)}$$

Daha sonra bu hipotezleri test etmek için p_a ve p_t istatistikleri, eşitlik 5 ve 6'nın hesaplaması ile bulunur:

$$P_a \text{ istatistiği} \quad P_a = (\sum_{i=1}^N L_{i11})^{-1} \sum_{i=1}^N L_{i12} \quad (5)$$

$$P_t \text{ istatistiği} \quad P_t = \hat{\sigma}^{-1} (\sum_{i=1}^N L_{i11})^{-1/2} \sum_{i=1}^N L_{i12} \quad (6)$$

Diğer taraftan Westerlund eş bütünleşme testi için grup ortalama istatistikleri olan G_t ve G_a 'nın hesaplanmasında, her yatay kesit birimi için tahmin edilen p_i 'lerin t oranlarındaki ağırlıklı ortalaması dikkate alınmaktadır:

$$G_a \text{ istatistiği} \quad G_a = \sum_{i=1}^N L_{i11}^2 L_{i12} \quad (7)$$

$$G_t \text{ istatistiği} \quad G_t = \sum_{i=1}^N \bar{\sigma}_i L_{i11}^{-1/2} L_{i12} \quad (8)$$

Grup ortalama istatistikleri için H_0 ve H_1 hipotezleri ise şu şekildedir:

$$H_0: \gamma_i = 0 \text{ (tüm } i\text{'ler için)}$$

$H_1: \gamma_i < 0$ (tüm i'ler için)

H_0 hipotezinin reddedilmesi, panelin tamamında değişkenler arası eş bütünleşme ilişkisinin varlığını göstermektedir. Testin istatistikî sonuçları değerlendirilirken, homojenlik ve heterojenlik varsayımına göre yorum yapılır. Homojenlik varsayımında yatay kesit birimlerinin tamamına ait P_t ve P_a panel test istatistikleriyle değerlendirme yapılır. Heterojenlik varsayımı söz konusu ise G_t ve G_a grup test istatistikleriyle değerlendirme yapılmalıdır (Aytun ve Akın, 2014:80).

Tablo 6. Eş Bütünleşme Testi Sonuçları

	Stat.	Asym P-Val.	Bootstrap
P_Tau	-3.406	0.000	0.287
P_Alpha	-4.223	0.000	0.196

Analiz sonucuna göre, H_0 hipotezi reddedilmiş ve paneldeki bütün ülkelerde Gini katsayısı ve işsizliğin yoksulluk ile eş bütünleşme ilişkisinin var olduğuna karar verilmiştir. Daha detaylı analiz için her yatay kesit birimine ait uzun dönem eş bütünleşme katsayılarının analizi yapılmıştır.

4.8. Eş Bütünleşme Katsayılarının Tahmin Edilmesi

Yatay kesitlerin her birimi için, uzun dönemli bireysel eş bütünleşme katsayıları Peseran (2006) tarafından geliştirilen CCE tahmincisi kullanılarak analiz edilmiştir. Yatay kesitlerin bağımlı olduğu varsayımı altında heterojen paneller için geliştirilen tahminci T sabit, $N \rightarrow \infty$ veya $N, T \rightarrow \infty$ gibi her iki durum için tutarlı, asimptotik, normal dağılım sağlayan çıktıları vermektedir. Her birim için eş bütünleşme katsayılarının tahminini sağlayan CCE tahmincisi $N, T \rightarrow \infty$ olduğu durumda tutarlıdır ve asimptotik dağılım gösterir (Pesaran, 2006: 969). CCE tahmincisi; eşitlik (9)'daki doğrusal panel veri modeline göre oluşturulmuştur.

$$y_{it} = \alpha_i' d_t + \beta_i' x_{it} + e_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N \quad t = 1, 2, \dots, T \quad (9)$$

Pesaran tarafından, panel veri analizleri için uzun dönemli her birime özel eş bütünleşme katsayılarının tahmin edilmesinde CCEMG ve CCEP olarak iki tahminci üretilmiştir. CCEMG tahmincisi; yatay kesitlerin her biri için uzun dönemli eş bütünleşme katsayılarını hesaplamaktadır:

$$\hat{a}_{MG} = N^{-1} \sum_{i=1}^N \hat{a}_i \quad (10)$$

Burada \hat{a}_i yatay kesitlerin her biri özel eğim katsayısı için CCE tahminini vermektedir. CCEP tahmincisi; yatay kesitlerin her biri için eğim katsayıları (β_i) bire bir aynı olduğu durumda ($\beta_i = \beta$; sabit etkiler veya havuzlanmış) etkili sonuçlar vermektedir. β' nın havuzlanmış tahmincisi CCEP; (11) nolu denklemde verilmiştir (Pesaran, 2006: 982-986; Pesaran, Tosetti, 2011: 185):

$$\hat{a}_p = (\sum_{i=1}^N \theta X_i' \bar{M}_D X_i)^{-1} \sum_{i=1}^N \theta X_i' \bar{M}_D y_i \quad (11)$$

Buna göre tablo 7'de eş bütünleşme katsayıları verilmiştir.

Tablo 7. Eş Bütünleşme Katsayıları

	<i>Lngini</i>			<i>Inunemp</i>		
	Katsayı	Std. Err	P-Value	Katsayı	Std. Err	P-Value
Kazakistan	22.783	4.118	0.000	-7.955	3.165	0.012
Kırgızistan	-28.355	9.210	0.002	3.833	5.156	0.457
Türkiye	0.859	3.647	0.814	1.814	0.893	0.042
Kosta Rika	-7.020	4.861	0.149	-0.412	0.279	0.106
Peru	9.902	6.454	0.125	7.271	3.823	0.057
Panama	22.027	20.865	0.291	0.716	1.260	0.570
Ermenistan	15.400	3.844	0.000	1.328	2.600	0.690
Gürcistan	60.649	14.592	0.000	0.328	2.505	0.896
Endonezya	15.011	17.278	0.385	18.530	3.494	0.000
Honduras	48.551	13.452	0.000	8.087	1.594	0.000
Group Mean						
	15.981	8.097	0.048	3.350	2.194	0.127

Wald <i>Chi</i>²	6.31	Prob > <i>Chi</i>²	0.0426
------------------------------------	------	---	--------

Yoksulluk ile ilgili tutarlı sonuçlar ulaşmak için Gini katsayısının ve işsizliğin istatistiki olarak anlamlı olması gerekmektedir. Her iki değişken için istatistiki anlamlılık; Türkiye, Kosta Rika, Peru, Panama, Endonezya için sağlanamasa da Kazakistan, Kırgızistan, Ermenistan, Gürcistan, Hondorus için olasılık değeri %5 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. İşsizlik değişkeni için olasılık değerine bakıldığında; Kazakistan, Türkiye, Peru, Endonezya ve Honduras için olasılık değerinin anlamlı olduğu görülmektedir. Yoksulluğun uzun dönemde işsizlik ve Gini katsayısı ile olan ilişkisi seçili ülkelerden Kazakistan ve Honduras'da daha net olarak görülmektedir. Buna göre işsizliğin artması ve gelir dağılımında yaşanan adaletsizlikler uzun dönemde yoksulluğu arttırmaktadır.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada, 2000-2019 dönemi yıllık verileri kullanılarak seçili ülkelerde sürdürülebilir kalkınmanın göstergesi olarak ele alınan Gini katsayısı ve işsizliğin, yoksulluk üzerindeki etkileri yatay kesit bağımlılığı altında panel eş bütünleşme analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Yatay kesitin bağımlı olması seçili her ülke için işsizlik ve Gini katsayısının durumunun yoksulluğu etkilediğini göstermektedir. Yapılan birim kök testi sonucu da yatay kesit analizini destekler nitelikte sonuçlar vermiş ve değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını kabul etmektedir. Eş bütünleşme analizi sonucunda da değişkenler arasında ilişkinin varlığının tespit edilmesi üzerine uzun dönemli eş bütünleşme katsayıları analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre seçili ülkelerde, Gini katsayısındaki dengesizlikler ve işsizliğin artışı uzun dönemde de yoksulluğun artışında önemli ölçüde etkilemektedir.

Gini katsayısı ülkedeki gelir dağılımının durumunu göstermektedir. Bir ülkede gelir dağılımında meydana gelen eşitsizlik toplumda bazı kesimlerin yoksullaşmasına neden olmaktadır. Yoksulluğun artması ise sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Diğer yandan işsizlik faktörü de yoksullukla mücadelede karşımıza çıkan önemli faktörlerden biridir. Sürdürülebilir kalkınmanın hedeflerinden biri de istihdam oranlarının arttırılmasıdır. İşsizliği azaltıcı yani istihdam yaratıcı politikaların teşvik edilmesi toplumun yoksullaşmasını önleyecektir.

Yoksulluğun azaltılmasında; her alanda sürdürülebilirlik, ekonomik büyüme, yeni istihdam alanlarının oluşturulması ve her kesimden insanın bu olanaklara eşit erişiminin sağlanabilmesi, yaşam standartlarının yükseltilmesi, üretimin arttırılması ve adaletli yönetimin önemli etkileri vardır. Literatüre bakıldığında her çalışmada yoksulluğu etkileyen farklı değişkenlerin etkileri analiz edilmiştir. Ancak bir ülkede yoksulluğun en temel nedeni gelir dağılımındaki eşitsizlik ve istihdam sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gelecek çalışmalarda çalışmamızda kullanan değişkenlere ek olarak; ekonomik büyüme, insanî gelişim endeksi, ithalat ve ihracat verileri, girişimcilik alanında yapılan sübvansiyonlar, enflasyon oranları, döviz kuru, enerji tüketimi, eğitim seviyesi ve nüfus artış hızı gibi önemli değişkenlerin eklenmesi, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluk ilişkisini analiz etmek için yapılan çalışmalara farklı boyutlarda çözümler sağlayacaktır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederiz.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmadığını beyan ederiz.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç olmadığını beyan ederiz.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, B. (2015). Yoksulluk, Kalkınma ve Kamu Harcamaları İlişkisinin Ekonometrik Analizi. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 7(1), 37-49.
- Açıkgöz, R. (2010). Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme. Mamuret'ül-Aziz Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, 45-60.
- Argun, A. İ. (2016). Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Gelişme ve Gelir Eşitsizliği. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 61-74.
- Arpacıoğlu, Ö. Ö. ve Yıldırım, M. (2011). Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4(2), 60-76.
- Arpacıoğlu, Ö. Ö. Ve Oğuz, İ. H. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma Perspektifinden Yoksulluk Olgusu. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(55), 769-782.
- Arslan, G. E. (2013). Ekonomik Büyüme, Kalkınma ve Gelir Dağılımı. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2), 45-52.

- Asandaş, N. Ve Işık, N. (2021). Ekonomik Kalkınma ve Gelir Dağılımının Yoksulluk Üzerindeki Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(3), 101-116.
- Aytun, C., ve Akın, C. S. (2014). OECD Ülkelerinde Telekomünikasyon Altyapısı ve Ekonomik Büyüme: Yatay Kesit Bağımlı Heterojen Panel Nedensellik Analizi. İktisat İşletme ve Finans, 29(340), 69-94.
- Bai, J., and Ng, S. (2004). A Panic Attack On Unit Roots And Cointegration. *Econometrica*, 72(4), 1127-1177.
- BALTAGI, Badi H. (2008). *Econometric Analysis of Panel Data*. Fourth Edition. West Sussex: John Wiley and Sons.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Human Development Report 2006, 1-440.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Breuer, J. B., McNown, R., and Wallace, M. (2002). Series-specific Unit Root Tests with Panel Data. *Oxford Bulletin Of Economics And Statistics*, 64(5), 527-546.
- Cantarero, D., Marta P. and Jose M. S. (2005). Effects of Income Inequality on Population Health: New Evidence from the European Community Household Panel. *Applied Economics*, 37(1), 87-91.
- Choi, I. (2001). Unit Root Tests For Panel Data. *Journal of International Money and Finance* (20), 249-272.
- Çütçü, İ., Atay, G. ve Akkurt, A. (2020). Kalkınma-Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Yapısal Kırılmalı Ekonometrik Analiz, *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(11), 448-466.

- Doğan, E. (2014). Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi. Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Yayın No:2880.
- Dumlu, U. and Aydın Ö. (2008). Ekonometrik Modellemelerle Türkiye İçin 2006 Yılı Gini Katsayısı Tahmini. Ege Akademik Bakış, 8(1), 373-393.
- Espoir, D. K. and Ngepah, N. (2021). Income Distribution And Total Faktor Productivity: A Cross-Country Panel Cointegration Analysis. International Economics and Economic Policy, 1-38.
- Gans, H. J. (1972). The Positive Functions of Poverty. American Journal of Sociology. 78(2): 275-289.
- Hadri, K., and Kurozumi, E. (2012). A Simple Panel Stationarity Test İn The Presence Of Serial Correlation And A Common Factor. Economic Letters (115), 31-34.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., and Shin, Y. (2003). Testingfor Unit Roots İn Heterogeneous Panels. Journal of Econometrics (115), 53-74.
- Karabıyık, C.ve İlkey D. (2016). Gelir Eşitsizliği ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İlişkisi: Panel Veri Analizi. Journal of Yasar University, 11(44), 316- 325.
- Levin, A., Lin, C.-F., and Chu, C.-S. J. (2002). Unit root tests in panel data:asymptotic and finite-sample properties. Journal of Econometrics, (108), 1-24.
- Maddala, G., and Wu, S. (1999). A Comparative Study of Unit Root Tests With Panel Data And A New Simple Test. Oxford Bulletin Of Economics And Statistics(Special Issue), 631-652.
- Özgün, F. (2022). Finansal İçerme ve Yoksulluk İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. Doktora Tezi, MARMARA ÜNİVERSİTESİ, İstanbul.
- Persyn, D., ve Westerlund, J. (2008). Error-Correction-Based Cointegration Tests for Panel Data. Stata Journal, 8(2), 232-241.

- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests For Cross Section Dependence In Panels. University Of Cambridge Working Paper, 0435, Internet Address: http://Papers.Ssrn.Com/Sol3/Papers.Cfm?Abstract_id=572504, Date Of Access: 10.06.2022.
- Pesaran, M. H. (2006). Estimation And Inference In Large Heterogeneous Panels With A Multifactor Error Structure. *Econometrica*, 74(4), 967-1012.
- Pesaran, M. H., ve Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity In Large Panels. *Journal Of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Pesaran, M. H., Ullah, A. and Yamagata T. (2008). A Bias-Adjusted Lm Test Of Error Cross Section Independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), Pp. 105–127.
- Peşkırcioğlu, N. (2016). 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri: Küresel Verimlilik Hareketine Doğru. *Anahtar Dergisi*, 28(355), 4-9.
- Sançar, C. ve Polat, M. A. (2021). Yoksulluk, İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye ve Düzey 1 Bölgeleri Ölçeğinde Bir Uygulama. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51, 211-242.
- Sandıklı, A. (2009). Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki Sorunun Kaynakları. *Bilgesam Stratejik Araştırma Merkezi, Raporlar*.
- Sarıdaş, G. ve Çelik, K. (2022). Türkiye'de Eğitimin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisinin İncelenmesi (2003-2018). *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (3); 353-366.
- Şenses, F. (2006). Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk–Kavramlar Nedenler, Politikalar ve Temel Eğilimler. *İstanbul: İletişim Yayınları*.
- Şentürk, M. (2015). Dışarıda ve Dışında Olmak: Yoksul Gençlerin Mekânla İlişkileri. *Sosyoloji Dergisi*, 2, 169-203.
- Yıldırım, K., Mercan, M. ve Kostakoğlu K. S. (2013). Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Test Edilmesi: Zaman Serisi ve Panel Veri Analizi. *Eskişehir*

Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(3), Ss.75-95.

Tüylüoğlu, Ş., Karalı, B. (2006). İnsani Kalkınma Endeksi ve Türkiye İçin Değerlendirilmesi. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 6(12), 53-88.

UN, <https://hdr.undp.org/en/data> , Erişim Tarihi: 10.05.2022.

World Bank, <https://data.worldbank.org/> , Erişim Tarihi: 10.05.2022.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The participates in the instruction of schools in everyday activities connected to ancient events. Over time, it will continue with the ways that will continue with the existing worldwide challenge of poverty (Şenses, 2006: 102). Another critical argument is that economic development is insufficient for developing and emerging economies. At this stage, the formulation of long-term development goals is gaining prominence. Education, health, income, improved living standards, human capital, and poverty are all aims of sustainable economic growth. If we must define sustainable economic development conceptually, it is "to grow a country's production structure with lasting changes, high value-added production, and to enhance living standards by guaranteeing that output is divided equally among all income groups." (Arslan, 2013: 46). The most essential thing to remember at this stage is that the adjustment affects all income levels. In this way, poverty will be significantly prevented. The most important point in the economic development of a country is the unfair distribution of poverty and related production opportunities (Ay vd., 2018: 369).

Method

At the first stage of the analysis, horizontal cross-section dependencies and homogeneity states of the data were examined. Unit root test and cointegration analysis were used to identify the long-term link based on these findings. The cointegration coefficients were also evaluated to better understand the outcomes of the cointegration analysis. First of all, the cross-sectional dependence of the variables was examined. Cross-sectional dependence of the variables (Breusch-Pagan (1980)) LM Test and Peseran-Yamagata (2008) CD Test) was determined by Gaussian codes. The homogeneity of the variables (Peseran and Yamagata (2008)) was found with the help of Gaussian codes. Stationarity of

the series; It was found in the Eviews program with the PANIC test created by Bai and Ng (2004), which is one of the second generation unit root tests. The cointegration relationship between the series; It was analyzed using the ECM method and Gaussian codes created by Persyn and Westerlund (2008). Co-integration coefficients in the long run; It was analyzed using the CCE technique created by Pesaran (2006) and the Stata program.

Findings (Results)

As a result of the panel data analysis, when the variables are examined separately, it is seen that there is a cross-sectional dependence at the 5% significance level as a result of two separate tests. In the presence of cross-sectional dependence between the variables, the second generation unit root test should be chosen in unit root tests.

According to the results of the homogeneity test, “ H_0 : slope coefficients are homogeneous.” hypothesis cannot be rejected. The slope coefficients are homogeneous. For this reason, in the coefficient estimates to be made, beta coefficients are equal to a single beta in all countries. The estimation of the long-term relationships to be made from this point of view will be valid for the entire panel.

According to the results of the second generation unit root test developed by Bai and Ng (2004), the dependent variable pov and the independent variables lngini and lnunem were made stationary at the first difference at the 5% significance level by taking the first difference since they contain unit root at the level. After this stage, panel cointegration analysis was performed to examine the relationships between the variables.

According to the results of the cointegration test analysis, the H_0 hypothesis was rejected and it was decided that there was a cointegration relationship between poverty and Gini coefficient of unemployment and poverty in all countries in the panel. For a more detailed analysis, the long-term cointegration coefficients of each cross-section unit were analyzed.

In order to reach consistent results on poverty, the Gini coefficient and unemployment should be statistically significant. Statistical significance for both variables; Although it cannot be provided for Turkey, Costa Rica, Peru, Panama, Indonesia, the probability value for Kazakhstan, Kyrgyzstan, Armenia, Georgia, Honduras is significant at the 5% significance level. Considering the probability value for the unemployment variable; the probability value seems to be significant for Kazakhstan, Turkey, Peru, Indonesia and Honduras. The relationship of poverty with unemployment and Gini coefficient in the long run is

more clearly seen in selected countries Kazakhstan and Honduras. Accordingly, the increase in unemployment and inequalities in income distribution increase poverty in the long run.

Conclusion and Discussion

In this study, the Gini coefficient, which is considered as an indicator of sustainable development in selected countries, and the effects of unemployment on poverty were analyzed using panel cointegration analysis under the cross-sectional dependence, using annual data for the period 2000-2019. The dependency of the cross-section shows that unemployment and the Gini coefficient state affect poverty for each selected country. The result of the unit root test also gave results that support the cross-section analysis and accepts the existence of the relationship between the variables. As a result of the cointegration analysis, the long-term cointegration coefficients were analyzed after determining the existence of a relationship between the variables. According to the results obtained from the study, the imbalances in the Gini coefficient and the increase in unemployment significantly affect the increase in poverty in the long run in selected countries.

The Gini coefficient shows the state of the income distribution in the country. Inequality in income distribution in a country causes some segments of the society to become impoverished. Increasing poverty makes it difficult to achieve sustainable development. On the other hand, unemployment factor is one of the important factors that we encounter in the fight against poverty.

In addition to the variables used in our study in future studies; Adding important variables such as economic growth, human development index, import and export data, subsidies made in the field of entrepreneurship, inflation rates, exchange rate, energy consumption, education level and population growth rate, various solutions to the studies conducted to analyze the relationship between sustainable development and poverty.

ADIAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 16 Sayı : 43 Nisan 2023

Yayın Geliş Tarihi:26.02.2023 Yayına Kabul Tarihi: 04.04.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1256783>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atf/Citation: Yavuzer, H. (2023). Toplumsal Huzurun Sağlanmasında Din ve Din Görevlileri. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 535-563.

TOPLUMSAL HUZURUN SAĞLANMASINDA DİN VE DİN GÖREVLİLERİ

Hasan YAVUZER*

Öz

Toplumun temel kurumlarından bir tanesi de dindir. Din, insanlık tarihi ile başlamış ve insanlık ile yaşıt evrensel bir olgudur. Tarihin her döneminde ve her toplumda var olmuş, günümüzde de varlığını en canlı bir şekilde hissettiren önemli ve hassas bir kurumdur. İnsanların huzur ve mutluluğuna önemli katkı sağlayan en güçlü temel kurumlardan biri olan din, geçmişte olduğu gibi günümüzde de birey ve toplumların sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik hayatlarını derinden etkilemekte, milli birlik ve beraberliğe de önemli katkı sağlamaktadır. Din kurucusu olan Peygamberler yaşadıkları dönemde bireyleri ve toplumları inanç, ahlak ve sosyal hayat açısından derinden etkilemiştir. Sosyolojik açıdan yaklaşıldığında ve din toplum ilişkileri açısından değerlendirildiğinde din ve din görevlileri toplumları pek çok yönü ile etkilemiş ve ciddi oranda dönüştürmüşlerdir.İslam dini ve bu dini tebliğ eden Hz. Peygamber de bunun en canlı örneklerinden sadece biridir. Hz. Peygamber, yüce yaratıcıya inancı kaybedip kendi elleri ile yaptıkları putlara tapan insanları İslam dini etrafında birleştirmiş, bir Allah inancı etrafında kenetlenmiştir. Getirmiş olduğu ahlak kuralları ile de toplumun huzur ve mutluluğunu pekiştirmiş, din kardeşliği ilkesini geliştirerek inananları kaynaştırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, peygamber, din görevlisi, milli birlik ve beraberlik, toplumsal huzur ve barış.

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, hasanyavuzer@nevsehir.edu.tr, Nevşehir/Türkiye

RELIGION AND RELIGIOUS OFFICIALS IN ENSURING SOCIAL PEACE

Abstract

Religion is one of the basic institutions of society. It is a universal phenomenon that started with the history of humanity and is as old as humanity itself. It is an essential and delicate institution that has existed in every period of history and in every society, and makes its presence felt most vividly nowadays. Religion, which is one of the most powerful fundamental institutions that contribute to the peace and welfare of people, deeply affects the social, cultural, political and economic lives of individuals and societies today as it did in the past, and it makes a significant contribution to national unity and solidarity. Prophets, who are the founders of religions, deeply affected individuals and societies in terms of belief, morality and social life. When approached from a sociological point of view and evaluated in terms of religion-society relations, religion and religious officials have influenced and transformed societies impressively. The religion of Islam and the Prophet Muhammad is just one of the most vivid examples of this fact. The Prophet Muhammad united people, who had lost faith in the supreme creator around the religion of Islam and joined them around a belief in one God. With the moral rules he brought and united the believers by developing the principle of religious brotherhood.

Keywords: Religion, prophet, religious official, national unity and solidarity, social peace and peace.

1. GİRİŞ

Toplumların temel kurumlarından bir tanesi de dindir. Din, insanlık tarihi ile başlamış ve insanlık ile yaşıt evrensel bir olgudur. Tarihin her döneminde ve her toplumda var olmuş, günümüzde de varlığını canlı bir şekilde hissettiren çok önemli bir kurumdur. Antropoloji bilimi bireysel olarak inanmayan kişiler olmakla beraber tarih boyunca top yekûn dinsiz bir topluma rastlanmadığını haber vermektedir.

Din kurucusu olan Peygamberler yaşadıkları dönemde bireyleri ve toplumları inanç, ahlak ve sosyal hayat açısından derinden etkilemiştir. Sosyoloji ve din sosyolojisi açıdan yaklaşıldığında ve din toplum ilişkileri açısından değerlendirildiğinde dinin toplumu toplumun da dini etkilediği gibi (Aydın, 1986, 47-59; Aydın, 2013, 167-172,) din görevlileri de toplumları pek çok yönü ile ciddi oranda etkilemişlerdir.

İslam dini ve bu dini tebliğ eden Hz. Peygamber de bunun en canlı örneklerinden sadece biridir. Hz. Peygamber, yüce yaratıcıya inancı kaybedip kendi elleri ile yaptıkları putlara tapan insanları İslam dini etrafında birleştirmiş, bir Allah inancı etrafında kenetlenmiştir. Getirmiş olduğu ahlak kuralları ile de toplumun huzur ve mutluluğunu pekiştirmiş, din kardeşliği ilkesini geliştirerek inananları kaynaştırmıştır. Toplumdaki kan davalarını ortadan kaldırarak toplumsal huzur ve barışa katkı sağlamıştır.

Diğer Peygamberler de başta inanç, ibadet ve ahlak olmak üzere kendi toplumlarını pek çok açıdan etkilemiş ve dönüştürmüştür. Peygamberlerden sonra da “din bilginleri”, “din gönüllüleri”, “din görevlileri” veya “din adamları” şeklinde isimlendirilen kişiler de toplumları önemli oranda etkilemiş ve yönlendirmişleridir. Söz konusu bu kişiler dininin inanç, ibadet ve ahlak kurallarının öğretilmesi ve gereklerinin yerine getirilmesi konusunda önemli görevler icra etmişler ve etmeye devam etmektedirler. Bir taraftan inanç, ibadet ve ahlaki değerlere diğer taraftan da sosyal, kültürel ve ekonomik hayata önemli katkı sağlamışlar, aynı etkileri günümüzde de canlı bir şekilde hissedilmektedir. Öncü oldukları yardımlaşma, dayanışma ve kaynaşma ile bireylerin ve toplumların maddi ve manevi ihtiyaçlarının temininde olduğu gibi gönül huzuru ve toplumsal barışın sağlanmasında da önemli rol oynamışlardır. Dini kurumlar, din görevlileri veya din gönüllüleri tarafından günümüzde de hemen hemen her toplumda aynı rolün gereği etkin olarak yerine getirilmekte,

dini hizmetlere ilave olarak yardımlaşma, dayanışma ve kaynaşma ile bireysel ve toplumsal huzur ve barışa katkı sağlanmaktadır.

İslam dininde Hz. Peygamberden sonra “din bilginleri”, “din gönüllüleri”, “din görevlileri” veya “din adamları” şeklinde isimlendirilen kişiler vasıtasıyla elden ele, dilden dile, gönülden gönüle ve nesilden nesile ulaştırılmış, günümüzde de dünyada en fazla taraftarı olan ikinci din konumuna yükselmiştir. (<https://www.webtekno.com/hangi-din-dunyada-ne-kadar-yaygin-h121653.html>).

Ünlü Alman sosyolog Joachim Wach'ın tabiri ile dinlerin teolojik, pratik ve sosyolojik olmak üzere üç temel özelliği bulunmaktadır (Günay, 2003, 238-254). Allah tarafından gönderilen ve son Peygamber Hz. Muhammet (a.s) tarafından tebliğ edilen en son ilahi din olan İslam dininde de benzer özellikler bulunmaktadır. İslam bilginleri bunu iman, ibadet ve ahlak olarak tasnif etmektedir. İslam dininde iman konusu çok önemli bir konu olup Hz. Peygamber mesaisinin önemli bir kısmını insanları imana davet etmekle geçirmiştir. En büyük tepkiyi bu konuda almış, en fazla zorluğu da bu konuda yaşamıştır. Tüm dinlerde olduğu gibi İslam dininde de ibadet vardır. İnananların bu ibadetleri yerine getirmeleri istenmiştir. İslam dini ahlak konusuna da çok önem vermekte, iman ve ibadetin kişileri ahlaken olgunlaştırmaları beklenmektedir.

Bu çalışmada “Toplumsal huzurun sağlanmasında din ve din görevlileri” çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

Çalışmadaki amacımız toplumsal huzurun sağlanmasında din ve din görevlilerinin/din adamlarının topluma etki ve katkılarını tespit etmektir.

Çalışmanın önemi: Toplamların vazgeçemediği temel kurumlarından bir tanesi de dindir. Dinin öğretilmesi, anlatılması ve yaşanması konusunda din bilginleri,

din görevlileri ve din gönüllülerinin önemli katkısı vardır. Bu çalışmada toplumsal huzurun sağlanmasında din ve din görevlilerinin katkılarının tespit edilmesi çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmada literatür taramasına ilave olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Diğer dinlerden de örnekler verilmiş olmasına rağmen çalışmanın büyük kısmı İslam dini ve bu dindeki din görevlileri ile sınırlıdır.

2.DİN VE DİNİ KURALLARIN TOPLUMA ETKİ VE KATKILARI

Din, tarih boyunca insanların en güvenli sığınağı olmuş, insanlar manevi ihtiyaçlarını din ve dini değerler ile gidermişlerdir. En mutlu ve en sıkıntılı dönemlerinde din ve dini değerler hayatlarına ayrı bir güç katmış, mutlulukların ve sıkıntıların paylaşılmasında da din ve dini değerler etkin olmuştur. Aynı etki hem bireysel hem de toplumsal bazda günümüzde de güçlü bir şekilde devam etmektedir.

Dinler hem üzerinde yaşadığımız bu dünya hem de öldükten sonraki ahiret âlemi ile ilgili hükümler ve kurallar koymakta, insanları da buna göre yaşamaya davet etmektedir. İslam dini açısından yaklaştığımızda İslam dini de her şeyden önce inanç konusu üzerinde durmakta, kâinatı yoktan var eden ve varlığından haberdar eden âlemlerin rabbi, rahman ve rahim olan Allah'ın varlığı ve birliğine iman etmeyi emretmektedir. İnsanlara yaratıcıyı tanıtan, o'nun emir ve yasaklarını haber vererek dünya ve ahiret saadeti için çalışan peygamberlere iman etmeyi emreder, imanın diğer şartlarının kabul edilmesini ister. Sadece inanç konusu değil bu inancı besleyen ve kuvvetlendiren ibadet konusu da dinlerin olmazsa olmazlarından. Bu cümleden olarak İslam dini, dinin direği olan namaz başta olmak üzere, oruç, zekat ve haccı İslam'ın temel şartlarından kabul etmiş, şartları haiz olanların bu görevleri yerine getirmeleri emredilmiştir. Toplu olarak yapılan ibadetlere 27 derece fazla sevap verileceği (Şentürk-Yazıcı,

2009,157) bildirilerek toplu ibadetler teşvik edilmiş, böylece tanışma, kaynaşma ve ihtiyaç durumlarında yardımlaşma konusunda da önemli mesafeler kat edilmiştir.

İslam dininin emir ve yasaklarına dikkat edildiğinde hem birey hem de toplumların huzur ve mutluluğu ile dünya ve ahiret saadetine katkı sağladığı görülmektedir. Aşağıda vereceğimiz örnekler de bu konunun canlı şahitleri ve belgelerinden sadece birkaçıdır.

İnsanlara dünya ve ahiret saadeti kazandıracak olan ilim, okuma, öğrenme ve bilgi sahibi olma konusu İslam'ın en çok önem verdiği konulardan bir tanesidir. Kur'an-ı Kerim oku emri ile başlamış (Alak suresi, 1-5) daha sonra gelen pek çok ayette de ilmin, okumanın, okutmanın, öğrenmenin ve bilgi sahibi olmanın öneminden bahsedilmiş, ilim sahipleri övülmüştür. Hz. Peygamberin hadislerinde de ilme önem verilmiş ve ilim teşvik edilmiştir. İslam dininde ilim öğrenmek emredilmekte, kadın erkek herkese ilmin farz olduğu bildirilmekte, öğrenmenin beşikten mezara kadar devam edeceği hatırlatılmaktadır. Zümer suresi 9. Ayette "Hiç bilenler ile bilmeyenler bir olur mu" denilmekte ve bilenler ile bilmeyenlerin bir olmayacağına dikkat çekilerek okumaya, öğrenmeye ve bilgi sahibi olmaya davet edilmektedir. İslam dininde dünyayı isteyen ilme sarılması, ahireti isteyen ilme sarılması hem dünyayı hem de ahireti isteyen yine ilme sarılması tavsiye edilmektedir. Bu emir ve tavsiyeler İslam dininde ilme ve ilim sahiplerine verilen önemin ve bilginin en canlı örnekleri olarak dikkat çekmektedir.

Çalışma konusu da İslam dininin üzerinde önemle durduğu bir konu olup, hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya için çalışılması, yarın ölecekmiş, yarına çıkmadan ölecekmiş gibi de ahirete hazırlanılması emredilmiştir. Çalışma emredilirken yapılan işe hile karıştırılmaması ve işin düzgün yapılması pek çok ayet ve hadiste her vesile ile dile getirilmiştir. İslam'da helal kazanç emredilmiş, kazanca haram

karıştırılmaması, çalışanların kendilerinin haram yemedikleri gibi aile fertlerine de haram lokma yedirilmemesi öğütlenmiştir. İslam dininde yapılan işin düzgün yapılması ve işe hile karıştırılmaması emredildiği gibi çalışanların mağdur edilmeden hakkının zamanında, alınının teri kurumadan ve tam olarak verilmesi de istenmektedir.

Çalışma ve üretimde olduğu gibi tüketim ve harcama ile ilgili de hükümler içeren İslam dini, israfa karşı çıkmakta, tutumlu olmak ve tasarruf etmek emredilmektedir. Anadolu'da yaygın tabir ile "har vurup harman savurmamak" istenilmektedir. İslam dini riya ve gösterişten de uzak bir hayat tavsiye etmekte, lüks ve israfa karşı çıkmaktadır. İnananların sadece kendi ihtiyaçlarını karşılaması ve kendini düşünmesini de yeterli bulmamakta, yardımlaşma, dayanışma, kaynaşma ve paylaşmaya önem vermektedir. "Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir" hadisi şerifi de bunun en canlı örnekleri arasında yer almaktadır.

Yaratılış bakımından üstün bir şekilde yaratılan ve yaratılmışların en mükemmeli olan insanoğlu (Tin, 5) akıl, fikir ve irade gibi nimetler ile donatılmıştır. İslam dininde insanın canı, malı ve namusu mukaddes kabul edilmiştir. İnsanların huzur ve mutluluk içinde can, mal ve namus güvenliği içerisinde hayatlarını devam ettirmeleri için herkese görev ve sorumluluk verilmiştir. Hz. Peygamber de bireysel ve toplumsal huzurun temini için "kendin için yapılmasını istemediğin şeyleri sen de başkasına yapma" talimatında bulunmuş, böyle yapanların hakkıyla iman etmiş olamayacaklarını haber vermiştir (Nevvî, 1974, 166-167).

Din, koymuş olduğu kurallar ve almış olduğu tedbirler ile inanç birliği ve din kardeşliğini sağlama konusunda da önemli fonksiyon icra etmektedir. İbadet birliği ve toplu yapılan ibadetler ile hem birlik ve beraberliğe hem de huzur ve mutluluğa ciddi katkılar sağlamaktadır. Beş vakit namaz, cuma, bayram, teravih

ve cenaze namazları birlik ve beraberliğin en güzel örneklerini ortaya koymaktadır. İslam dinindeki zekât, sadaka, fitre, kurban, hayır-hasenat gibi mali ibadetler ile ramazan ayındaki iftar programları da toplumda yardımlaşma, dayanışma ve kaynaşmaya önemli katkı sağlamaktadır. Bu durum ise toplumsal huzur ile barış ve kardeşliğin sağlanmasında olduğu gibi milli birlik ve beraberliğin sağlanmasına da önemli katkılar sunmaktadır.

İslam dinindeki anne-baba hakkı, akraba ve komşu hakkı, kul hakkı gibi konulardaki emir ve tavsiyeler aile bireyleri, akrabalar, komşular ve tüm insanlar arasındaki ilişkileri tanzim etmekte, bireysel ve toplumsal huzur ve mutluluğa katkı sağlayacak önemli kurallar olarak dikkat çekmektedir.

Toplumsal barış ve huzur için en önemli şartlardan biri olan adalet konusu da İslam dinin üzerinde en fazla durduğu temel konulardan biri olarak dikkat çekmektedir. Kur'an-ı Kerimde birçok ayette ve pek çok hadiste bu konuya değinilmekte, adalet emredilmekte ve adil olmak istenmektedir. Her hafta Cuma günü Cuma namazında minberlerde okunan Nahl suresi 90. ayette de Cenabı Allah'ın kullarına adaleti emrettiği hatırlatılmakta, yaptıkları ve yapacakları işlerde, verdikleri ve verecekleri kararlarda adaletten ayrılmamaları istenmektedir.

İslam dini doğruluk ve dürüstlüğe de önem vermiş, İslam dininde yalan söylemek, yalan şahitliği yapmak, iftira atmak, dedikodu ve gıybet etmek yasaklanmıştır. Böylece toplumun birlik ve beraberliği ile huzur ve mutluluğuna zarar verecek tüm önlemler alınmıştır.

Barış ve esenlik dini olan İslam dininde sevgi, saygı ve hoşgörüyü önem verilmiş, inananlardan da bu kurallara dikkat etmeleri istenmiştir. İçerisinde bulunduğumuz asırda başta aile ve aile bireyleri olmak üzere, toplumun her katmanında sevgi, saygı ve hoşgörünün bireysel ve toplumsal huzura etkisi inkar

edilemeyecek bir gerçektir. İslam dini birey ve toplumların huzur ve mutluluğu için gerekli tedbirleri asırlar önce almış, saygı, sevgi ve hoşgörüye önem vermiştir. Hz. Peygamber bunun en güzel örneklerini vermiş, Mekke’de kendisine ve ashabına her türlü kötülüğü yapanları Mekke’nin fethinde affetmiş ve hiçbir ceza vermemiştir. Göstermiş olduğu bu hoşgörü insanların dikkatinden kaçmamış ve gönüllü olarak İslam dinine girmelerine vesile olmuştur.

En son peygamber olarak tüm insanlığa gönderilen Hz. Muhammet, 23 yıllık Peygamberlik döneminde hep insanlara dünya ve ahiret saadetinin yollarını göstermek için çırpınmış, gerektiğinde taşı yastık edinmiştir. Hz. Peygamberin bu gayretleri cahiliye dönemi olarak adlandırılan öyle bir ortamdan “asrı saadet” yani huzur ve mutluluk dönemine geçişe katkı sağlamış, inanç, ibadet, ahlak ve sosyal hayattaki yanlışların düzeltilerek huzurlu ve mutlu bir ortamın doğmasına, sevgi, saygı ve hoşgörü ortamının gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Hz. Peygamber hayatta olduğu dönemde dinin emir ve yasaklarını insanlara kendisi tebliğ etmiş, dünya ve ahiret saadetinin yollarını göstererek barış, kardeşlik ve sevgi ortamında insanları kaynaştırmıştır. Peygamberin vefatından sonra halifeler ve diğer din bilginleri, din gönüllüleri, din görevlileri veya din adamları bu konuda topluma destek olmuş, onlar dinin öğretilmesi, yaşanması ve gelecek nesillere aktarılması konusunda önemli fonksiyonlar icra etmişlerdir. Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı döneminde de dinin öğretilmesi ve din hizmetlerinin yerine getirilmesi din bilginleri başta olmak üzere farklı unvan ve görevdeki din görevlileri ve din gönüllüleri tarafından yerine getirilmiştir.

3. TOPLUMSAL HUZURUN SAĞLANMASINDA DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI VE DİN HİZMETLERİ

Cumhuriyet döneminde ülkemizde din hizmetlerinden sorumlu olarak 3 Mart 1924 tarihinde Diyanet İşleri Reisliği bugünkü adıyla Diyanet İşleri Başkanlığı

kurulmuştur(<https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay//1/diyamet-isleri-baskanligi-kurulus-ve-tarihcesi>). Kuruluş döneminde sınırlı imkanlar ile hizmet yürüten kurum, zaman zaman olumsuzluklar da yaşamasına rağmen* genelde ülke genelindeki değişmelerden olumlu etkilenmiş ve sürekli gelişerek bugünkü konumuna gelmiştir. Cumhuriyet ile yaşıt olan Diyanet İşleri Başkanlığı günümüzde ülkenin en güçlü ve en köklü kurumlarından biri olmuştur.

Günümüzde yurtiçinde 81 ilimiz ile tüm ilçelerimizde il ve ilçe müftülükleri olarak teşkilatlanan Diyanet İşleri Başkanlığı yurdun en ücra köşelerine kadar din hizmeti götürmektedir. Bu hizmetlerin yerine getirilmesinde ise farklı görev ve unvanlardaki din görevlileri yer almaktadır. Topluma din hizmetlerinin götürülmesinde başta her zaman toplum ile iç içe olan imam ve müezzinler olmak üzere zaman zaman il ve ilçe müftüleri ile vaiz ve vaizeler tarafından yerine getirilen cami hizmetleri önemli bir rol oynamaktadır. Camilerde beş vakit okunan ezanlar ve verilen selalar başta olmak üzere toplu olarak kılınan beş vakit namaz, cuma, bayram, teravih ve cenaze namazları, yapılan vaaz ve nasihatler, okunan Kur'an-ı Kerim ve yapılan dualar ile camiler dini alanda olduğu gibi sosyal, kültürel ve eğitim alanında da önemli bir boşluğu doldurmakta, çok önemli işlevler yerine getirmektedir.

Kuruluşundan itibaren sadece yurtiçinde din hizmeti veren Diyanet İşleri Başkanlığı 1971 yılında Almanya'da yaşayan vatandaş ve soydaşlarımızdan gelen yoğun talep üzerine Ramazan ve Kurban Bayramlarında olmak üzere yurtdışına da din hizmeti götürmeye başlamıştır (Diyanet İşleri Başkanlığı 1991 yılı Yurtdışı

* 1931 yılında tüm cami ve mescitlerin yönetim ve denetimi ile buralarda görev yapan hademeyi hayrat (cami görevlileri) Vakıflar Umum Müdürlüğüne devredilmiş, Diyanet İşleri Reisliğinin görev alanı oldukça daraltılmış, Diyanet hizmetleri de bundan olumsuz etkilenmiştir. Bu durum 1950 yılına kadar devam etmiştir. 1950 yılında cami ve mescitler görevlileri ile beraber yeniden Diyanet'e devredilmiştir (Yavuzer, 2006, 55-56; Erşahin, 2019, 37).

Din Hizmetleri Raporu, 1992, 7). Böylece Başkanlığın yerine getirdiği din hizmeti yurtdışına da taşınmış, oralarda yaşayan vatandaş ve soydaşların milli, manevi, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına da cevap verilmeye çalışılmıştır. 1978 yılında 10 adet Din Hizmetleri Müşavirliği ihdas edilerek bu hizmet yurtdışında Türklerin yoğun olarak bulunduğu diğer ülkelere de götürülmüştür. 1971 yılında Avrupa ülkelerinde başlayan bu gelişmeleri 1974 yılında Kıbrıs, 1992 de Sovyetler Birliğinden bağımsızlığını kazanan Türk devletleri ve Balkan ülkeleri takip etmiştir (Yavuzer, 2006, 71, 76, 224). Yıllara göre yaşanan gelişmelere bağlı olarak başta Avrupa ülkeleri olmak üzere Diyanet, günümüzde ABD, Kanada, Japonya, Avusturalya, Türk Devletleri ve Balkan ülkeleri olmak üzere dünyanın pek çok yerine hizmet götüren bir kurum haline gelmiştir (Yavuzer, 2019, 99-100).

Aşağıdaki verilerde de belirtildiği üzere 2021 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yurtdışında 52 Din Hizmetleri Müşaviri, 38 Din Hizmetleri Ataşesi, 12 Din Hizmetleri Koordinatörü ve 1500 din görevlisi ile dünyanın pek çok yerinde din hizmetleri verilmektedir (<https://disiliskiler.diyamet.gov.tr/kategoriler/yurtdisi-temsilcilikler> (23.09.2022)). Yurtdışında yaşayan vatandaş ve soydaşların bulunduğu ülkelere ihtiyaç durumuna göre ramazan ayı, bayramlar ve diğer zamanlarda da geçici süreli din görevlileri ve irşat ekipleri gönderilmekte, bu vesile ile yurtiçinde olduğu gibi yurtdışında da din hizmeti götürülmeyen yer bırakılmamaya özen gösterilmektedir.

Yurtdışına götürülen din hizmetleri oralarda yaşayan vatandaş ve soydaşlar ile yine oralarda doğup büyüyen çocukların dini ve milli değerlere bağlılıklarında önemli katkılar sağlamaktadır. Anavatandan uzak ve gurbet ellerde doğup büyüyen veya uzun yıllardır oralarda yaşayan vatandaş ve soydaşlarımızın dini ve milli değerlere bağlılıklarında oralardaki camiler, verilen din hizmetleri ve bu görevleri yerine getiren din görevlilerinin önemli katkıları olmuştur. Bunun

farkına varan vatandaş ve soydaşlarımız oralarda daha fazla cami açma ve daha fazla din görevlisi talep etme yarışına girmişlerdir. Devletimiz de bu haklı taleplere olumlu cevap vermiş ve çok sayıda din görevlisi yurtdışında istihdam edilerek kendilerine yardımcı olmaya çalışılmıştır.

Yurtiçi ve yurtdışında camilerdeki 5 vakit, cuma, bayram, teravih ve cenaze namazları ile vaaz ve irşat faaliyetlerinden ayrı olarak okulların tatil olduğu yaz aylarında camilerde çocuklara yönelik yaz Kur'an kursları da açılmakta, dini, milli ve ahlaki konularda çocuklar bilgilendirilmektedir. Buna ilave olarak yurtiçinde hem farklı yaş gruplarındaki kişilere hitap eden gündüzlü ve yatılı kız ve erkek Kuran kursları hem de 4-6 yaş aralığındaki çocuklara yönelik eğitim faaliyetleriyle de önemli hizmetlere imza atılmaktadır. Bu vesile ile her yaş ve cinsten kişilere hem Allah'ın emir ve yasakları ile dinin inanç, ibadet ve ahlak kuralları anlatılmakta hem de tüm katılımcıların oralarda sosyalleşmelerine katkı sağlanmaktadır. Helal ve haram ile günah ve sevap gibi konular öğretilerek hayatlarını bunlara göre tanzim etmeleri istenmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından çocuklar, gençler, kadınlar, erkeler ve din görevlileri başta olmak üzere toplumun her kesimine yönelik dergi, kitap ve ansiklopedi gibi Diyanet yayınları yoluyla da dini, milli, sosyal, kültürel ve ahlaki konularda toplum aydınlatılmaya ve din hizmetleri daha geniş çevrelere ulaştırılmaya gayret edilmektedir (Kurt, 2019, 200-208).

İnsanların karşılaştıkları her türlü soru ve sorunlar konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı, Müftülük ve din görevlilerinin yapmış olduğu açıklamalar ve verdikleri fetvalar da birey ve topluma sunulan önemli hizmetler arasında yer almaktadır. Birey ve toplum bu açıklama ve fetvalar vasıtasıyla soru ve sorunlarına çözüm bulmakta, birey ve toplum olarak psikolojik ve sosyolojik açıdan rahatlamaktadır.

Her hafta Cuma namazları ile Ramazan ve Kurban bayramlarında okunan hutbelerde iman, ibadet ve ahlak konusu ele alınmakta, sosyal-kültürel ve ekonomik alanda vatandaşlar bilgilendirilmektedir. Okunan hutbelerde ele alınan konular ile bireysel ve toplumsal pek çok konuya temas edilmekte, insanlar aydınlatılmaktadır. Aynı şekilde her hafta kılınan cuma namazı ile bayram ve teravîh namazları dolayısıyla yapılan vaaz-irşat programlarında da yine iman, ibadet ve ahlak konusu başta olmak üzere bireyleri ve toplumları ilgilendiren hemen her konuda cemaat bilgilendirilmektedir. Hem hutbelerde hem de vaazlarda anne baba hakkı, akraba ve komşu hakkı, kul hakkı başta olmak üzere, eğitim-öğretim, aile, ekonomi, çalışma, üretme-kazanma-harcama, vatan ve millet sevgisi, şehitlik-gazilik, birlik beraberlik, yardımlaşma, dayanışma ve kaynaşma, doğruluk-dürüstlük, adalet, temizlik, sağlık ve çevre vb. gibi pek çok konu ele alınmaktadır. Yalan söylemek, yalancı şahitlik yapmak, gıybet ve dedikodu yapmak, iftira atmak, kul hakkına riayet etmemek, içki, kumar, uyuşturucu ve zina başta olmak üzere toplumsal birlik ve dirliğe zarar veren kötü alışkanlıklardan uzak durma konusunda cemaat aydınlatılmaktadır.

Cuma ve bayram namazları ile teravîh namazlarında ele alınan konulardan bir tanesi de sabır ve hoşgörüdür. Her zaman olduğu gibi günümüzde de en çok ihtiyaç duyulan sabır ve hoşgörü din görevlileri tarafından her vesile ile dile getirilmekte, ayet ve hadisler ışığında toplumsal barış ve huzura zarar veren unsurlar ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

Hem birey hem de toplumu yakından ilgilendiren bir diğer konu da ölüm ve cenaze durumlarıdır. Din görevlileri böyle zor ve acılı bir durumda herkesin yanında yer almakta, cenaze ile ilgili tüm işlemleri yerine getirerek acılı ve zor günlerinde insanlara yardımcı olmaktadır. Daha sonraki dönemde cenaze sahiplerinin mevtaları için yapacağı, yaptıracığı her türlü dini görev ve

programlarda kendilerine yardımcı olarak onların vicdanen rahatlatma ve gönül huzuru duymalarına katkı sağlamaktadırlar.

Diyanet İşleri Başkanlığı yurtiçi ve yurtdışında camilerde icra edilen din hizmetlerine ilave olarak en yaygın iletişim araçlarından olan televizyon, radyo ve sosyal medya yayıncılığına da önem vermiş, bu konuda da önemli tedbirler almıştır. Hem Diyanet TV ve Diyanet Radyo gibi iletişim araçları hem de farklı konularda düzenlenen çeşitli panel, konferans ve sempozyumlar ile hizmet cami dışına taşınmakta, camiye gelmeyen veya gelemeyen her yaş ve cinsten kişilere ulaşılmaya ve din hizmetleri verilmeye çalışılmaktadır.

Böylece 1965 yılında çıkarılan 633 sayılı teşkilat kanununda zikredilen ve günümüzde de devam eden “İslam dininin inançları, ibadetleri ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek...” (2.7.1965 tarih ve 12038 sayılı Resmi Gazete) görevini yerine getirmektedir.

Tüm bunlar ve burada zikredilemeyen daha pek çok görev Diyanet İşleri Başkanlığı ve bu kuruma bağlı din görevlileri tarafından yerine getirilmektedir. Yapılan hizmetler ile bir taraftan manevi bir ihtiyaç giderilirken diğer taraftan da bireysel ve toplumsal huzura ciddi katkılar sağlanmaktadır.

4.DİNİ VE MİLLİ KONULARDA DİN VE DİN GÖREVLİLERİ

Dinin inanç, ibadet ve ahlak konusundaki emir ve yasakları ile diğer konulardaki talimatları sosyal ve kültürel hayatta da etkisini göstermektedir. Aşağıda verilen birkaç örnek ile bu konudaki gelişmeler dile getirilecektir.

Hemen hemen her dinde bir din mensubu çocuklarını inandığı dine göre yetiştirmek, dinin inanç, ibadet ve ahlaki değerlerini gelen nesillere aktarmak istemekte ve pratik hayatta da bunu uygulamaya çalışmaktadır. Bu konuda

kendi bilgi ve gayretlerine ilave olarak din bilginlerinden ve din görevlilerinden de destek almaktadırlar. Tarih boyunca bu böyle olmuş, aynı uygulama günümüzde de devam etmektedir. Din bilginleri ve din görevlileri her vesile ile dinin inanç, ibadet ve ahlaki değerleri ile sosyal ve kültürel değerlerini anlatmaya, öğretmeye ve uygulamaya çalışmışlardır. Bu gayretlerin bireysel ve toplumsal karşılığı güçlü bir şekilde alınmış, gelen nesillerin o dinin birer ferdi olarak kalma ve dinin gereklerini yerine getirme başta olmak üzere milli ve manevi değerlerle de yoğrulmalarına vesile olmuştur. Aşağıda da görüleceği üzere ülkemizde bunun en güzel örnekleri çeşitli vesileler ile çok açık ve net bir şekilde görülmüştür.

Dinin ortaya koymuş olduğu vatan sevgisi her dönemde olduğu gibi Milli Mücadele döneminde de çok canlı bir şekilde ortaya konulmuş, “ölürsem şehit, kalırsam gazi” unvanı ile kadın erkek, genç ihtiyar her yaş ve cinsten binlerce, milyonlarca kişi cephelere koşmuş ve canı pahasına vatanını korumuştur. Bu iman ve azim ile çok zor şartlarda kendilerinden kat kat güçlü olan ordular yenilmiş, Çanakkale'nin geçilmez olduğu dost düşmana bir kez daha ilan edilmiştir. Hiç şüphesiz ki o zor dönemde milli ve manevi duyguların harekete geçirilmesi ve vatan müdafaasında pek çok etken rol oynamıştır. Bununla birlikte milli ve manevi duyguların canlandırılmasında din, dini değerler ve ibadet mekânı olan camiler ile din görevlilerinin de önemli katkıları olmuştur. Milli mücadele döneminde camiler ve cami kürsüleri insanların milli ve manevi duygularını canlandırmada etkin olarak kullanılan mekanlar olurken, din görevlileri ve din gönüllüleri de bu alanda aktif olarak faaliyet yapmışlardır. Din adamlarının milli mücadelede gösterdikleri kahramanlık ve fedakarlıklar kitaplara ve doktora tezlerine konu olmuş, tarihe altın harfler ile yazılmıştır (Mısıroğlu, 1992; Çelik 1998, Sarıkoyuncu, 2012, Kuzu, 2014).

Aynı durum 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe teşebbüsünde de yaşanmıştır. O gece ve devam eden günlerde Çanakkale, Dumlupınar, Kahramanmaraş ve Gaziantep'te kısaca milli mücadelede tüm cephelerde olduğu gibi aynı ruh ve aynı heyecan ile ülkenin dört bir yanında kadın erkek, genç ihtiyar, köylü kentli her yaş ve cinsten pek çok insan canı pahasına vatan müdafaasına koşmuştur. Bu mücadelenin verilmesi ve başarısının elde edilmesinde şüphesiz ki pek çok faktör vardır. Onlardan bir tanesi de o gece camilerde okunan "selalar" ve bu selaları okuyan din görevlileri olmuştur.

15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe gecesinde gecenin farklı saatlerinde ülke genelinde din görevlileri tarafından camilerden okunan "selalar" ile vatandaşların dini ve milli duyguları canlı tutulmaya çalışılmıştır. Bu selalar böyle bir gecede uyuyanların uyanmasına, yatanların kalkmasına, evde oturanların sokak, cadde, köprü ve havaalanı ile meydanlara koşmasına sebep olmuştur. O milli ve manevi coşku sayesinde ülke darbeci hainlerden kurtarılmış, dünyaya da eşine rastlanmayacak bir kahramanlık örneği daha verilmiştir (Yavuzer, 2021, 58).

Sadece cami ve Kuran Kurslarında verilen hizmetler değil 2019 yılı sonunda Çin'de başlayan ve çok kısa bir zamanda tüm dünyayı etkileyen Covid 19, daha yaygın kullanılan haliyle "korona virüs" döneminde din görevlileri "Vefa Sosyal Destek Grupları"nda da görev alarak bu alanda da önemli görevler ifa etmişlerdir. Başta 65 yaş üstü yaşlılar olmak üzere hasta ve kimsesiz kişilerin gıda, ilaç ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı sağlamışlardır. Çevreyi en iyi bilen bilge bir kişi olarak devlet bu alanda da kendilerinden yararlanma yoluna gitmiş, din görevlileri de bu dönemde önemli hizmetlere imza atmışlardır. İhtiyaçların temininde olduğu gibi vefat edenlerin cenazelerinin kaldırılmasında yerine getirmiş oldukları hizmetler ile de ailelerin zor gününde

bireysel ve toplumsal huzura psikolojik ve sosyolojik olarak önemli katkı sağlamışlardır.

Toplumsal huzur ve barışın temininde terör eylemleri başta olmak üzere sel, yangın ve deprem gibi her türlü doğal afette din en büyük güç ve teselli kaynağı olmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı ve din görevlileri de böyle zamanlarda hep alanda olmuş ve insanlara yardımcı olmuşlardır.

Terör eylemleri ve şehadet durumlarında cenaze namazının kılınması, defin işlemleri ve daha sonraki süreçte de Kur'an-ı Kerim okuyup dualar yaparak hem şehit ailelerine hem de topluma manevi destek sağlamışlardır. Şehitlik ve şehitliğin İslam dinindeki yeri ve şehitlerin yüce makamından bahsederek yaptıkları konuşmalar ve vaazlar ile de başta şehit aileleri olmak üzere insanları rahatlatmış ve teskin etmişlerdir. Aynı uygulama ihtiyaç halinde her konuda ve her zaman devam etmekte, psikolojik ve sosyolojik olarak bireysel ve toplumsal huzura önemli katkı sağlanmaktadır.

Ülkede yaşanan sel, orman yangını ve deprem gibi felaketlerde de dini ve milli değerler paylaşılarak, yaraların sarılması ile felaketzedelerin moral ve motivasyonlarının yükseltilmesinde de din ve dini değerler etkin olarak kullanılmaktadır. 1939 yılında yaşanan Erzincan depremi, 1999 yılında Düzce merkezli deprem başta olmak üzere son yıllarda Van, Elazığ, İzmir ve diğer yerlerde yaşanan depremlerden kaynaklı zor günlerde din ve dini değerler en büyük teselli kaynağı olmuştur. Böyle zor günlerde yaraların sarılması ve ihtiyaçların karşılanmasında olduğu gibi dini görevlerin yerine getirilmesi konusunda da din görevlileri önemli görevler icra etmişlerdir. Ölenlerin defin işlemleri ile ilgili her türlü görev yerine getirilirken yaralıların ve depremlerden etkilenen kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması, moral ve motivasyonlarının yükseltilmesi için de gayret göstermişlerdir.

2023 yılı başlarında ve 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli 7,7 ve 7,6 büyüklüğünde meydana gelen ve Kahramanmaraş, Adıyaman, Hatay, Gaziantep, Osmaniye, Malatya, Adana, Diyarbakır, Şanlıurfa, Kilis ve Elâzığ dahil 11 ili ve yaklaşık 14 milyon nüfusu etkileyen yüzyılın felaketi olarak kabul edilen büyük depremde de din ve dini değerler büyük bir güç ve teselli kaynağı olmuştur. İnsanlar en zor anda dahi dine ve Allah'a sığınmış, bu güç anda "din ve dini değerler" onları teskin etmiştir. Depremde evi yıkılan kişilerden pek çoğunun "evimiz yıkıldı ama çok şükür canımıza bir şey olmadı" diyerek dinde teselli bulduklarına şahit olunmuştur. Depremde evi yıkılmış, her şeyini kaybetmiş ve hiçbir şeyi kalmamış kişiler dahil orada bulunan ve o durumlara şahitlik yapan hemen herkesin en çok kullandığı söz ve dualar "Allah esirgesin, Allah korusun, Allah bir daha yaşatmasın, Allah beterinden esirgesin, Allah yardımcımız olsun" olmuştur. Aile bireylerini, sevdiklerini ve yakınlarını kaybeden kişilerin cenazeleri ile ilgili "Allah rahmet etsin, makamı Cennet olsun, Allah şehit kulların arasına dahil etsin, Allah korktuğundan kurtarsın" şeklindeki dualar onları teselli etmiştir. Cenaze yakınları başta olmak üzere tüm depremedeler için söylenen "Allah sabır versin, Allah sabrınızı artırsın, Allah yardımcınız olsun" gibi tabirler ve dualar ile onların Allaha sığınıp teselli bulduklarına şahit olunmuştur. Enkazdan yaralı olarak kurtulan pek çok kişi de bu hallerinde dahi Allaha sığınmış ve yine ona şükür etmiştir. Günler ve saatler sonra enkazdan birini kurtaran "arama kurtarma ekipleri", "onun yakınları" ve "orada bulunan kişiler" Allaha şükür ederek sevinç gösterisiyle birbirlerine sarılmışlardır. Günler ve saatler sonra enkaz altından çıkarılan her bir kişi için arama kurtarma ekipleri ve orada bulunan vatandaşların "Allahu Ekber, Allahu Ekber" nidaları ile bu mutluluğu yaşadıkları ve "öldürmeyen Allah öldürmüyor", "Allah'tan ümit kesilmez" sözleri ile umutlandıkları ve hayata bağlandıkları dikkat çekmiştir. Ekran başlarında bu duruma şahitlik yapan hemen herkes de aynı duyguları yaşamıştır. Günler ve saatler sonra enkazdan kurtulan kişiler de

bilinci yerinde ve kendinde ise Allaha şükür ederek duygularını paylaşmışlardır. Bu duygular bile bireysel ve toplumsal huzurun sağlanmasında dinin önem ve gücünü ortaya koymaktadır.

Depremde evleri yıkılan veya hasar gören vatandaşlar için ilk andan itibaren camiler ve yatılı Kuran Kursları toplanma ve sığınma merkezi olmuş, onların her türlü ihtiyaçları da oralarda karşılanmıştır. Bu zor günde Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı da tüm birimleri ve imkanları ile deprem bölgesinde olmuş, her iki kurumun merkez teşkilatlarındaki tüm yetkililer başta olmak üzere taşra teşkilatlarında her kademedeki personel depremzedelerin yardımına koşmuştur. Depremin ilk anından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bir koordinasyon merkezi kurulmuş başkan yardımcıları, genel müdürler ve diğer yetkililer koordinatör olarak görevlendirilmiştir. Deprem bölgesinin dışında kalan 70 il müftüsü ile ilçe müftüleri, vaiz ve vaizeler, Kur'an kursu öğretmenleri, imam hatip ve müezzin kayımlar bir program dahilinde ve periyodik aralıklarla deprem bölgelerinde olmuşlardır. Deprem bölgesinde her kademedeki Diyanet personeli depremzedelerin yiyecek, giyecek, su, çadır, uyku tulumu ve ısıtıcı gibi ihtiyaçları başta olmak üzere her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasında aktif rol almışlardır. Sadece maddi ihtiyaçlar değil dini ve manevi ihtiyaçlara da cevap verilmiştir.

Diyanet en kısa zamanda çok sayıda cenaze yıkayıcı kadın ve erkek gassal ile bunların kullanacağı su, sabun, kefen ve ceset torbasını da deprem bölgesine ulaştırmıştır. Depremde vefat edenlerin cenazelerinin yıkanması, kefenlenmesi, cenaze namazlarının kılınması ve defin işlemlerinde de bu gassal ve din görevlileri çok önemli ve hassas bir görevi yerine getirmişlerdir. Umutların yıkıldığı, yüreklerin dağıldığı o zor günlerde din ve din görevlileri insanların en büyük güç ve teselli kaynağı olmuştur. Cenazelerin yıkanması, kefenlenmesi ve cenaze namazlarının kılınıp defin işlemlerinin yapılması dini görevlerin yerine

getirilmesi ise cenaze yakınları için bir başka güç ve teselli kaynağı olmuştur. Böyle çok zor bir dönemde Diyanet ve din görevlileri bireysel huzur ve mutluluğun sağlanmasında olduğu gibi toplumun birliği ve dirliği ile toplumsal huzur ve barışın sağlanmasında da önemli katkılar sağlamıştır.

Depremden sonra her kademedeki diyanet personeli ve din görevlileri depremzedelerin yerleştiği çadır ve konteyner kentler ile yurt ve pansiyonlarda yemek, su ve giyecek dağıtarak, dini ve manevi rehberlik yaparak, Kur'an-ı Kerim okuyup dualar yaparak depremzedelere yardımcı olmuşlardır. Deprem bölgelerinde namazların kılınacağı çadırlar açarak ve ezanlar okuyarak insanları manen rahatlatma yoluna gitmişlerdir. Çocuklar için tedbirler alıp kurdukları mekanlarda onlar için oyuncak temin edip oyunlar oynamışlardır. Dua, Kur'an, ilahi ve şiirler öğretmek ve okuyarak çocuklara moral verip motive etmişlerdir. Kadınlar ve yetişkinler için de farklı programlar icra edilmiş, eşini, çocuklarını, anne baba ve diğer yakınlarını kaybederek zor günler geçiren pek çok kişiye manevi destek olunmuştur.

Deprem bölgesine gitmeden görev yerlerinde kalan ya da deprem bölgesinden dönen diyanet personeli ise buldukları yerlerde yiyecek, giyecek başta olmak üzere depremzedeler için aynı ve nakdi yardımlar toplayarak aynı yardımları tırlar ile deprem bölgelerine göndermişlerdir. Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş Hatay'da 25.02.2023 tarihinde deprem çadırları ve konteynerlerde kalanları ziyaretinde yaptığı açıklamada "depremin ilk gününden itibaren çok sayıda personelleri ile arama kurtarma dahil, pek çok konuda depremzedelere yardımcı olduklarını, 1300 tır dolusu aynı yardımı da deprem bölgelerinde depremzedelere ulaştırdıklarını dile getirmiştir. Münavebeli olarak yapılan görevlendirmeler ile halen 20.000 Diyanet personelinin farklı şehirlerde ve farklı görevler ile depremzedelere yardımcı olduklarını" dile getirmiştir. Bunlardan ayrı olarak 10 Şubat 2023 tarihinde Cuma namazında ülke genelindeki tüm

camiler ile yurtdışındaki camilerde para toplanmış, toplanan paralar depremzedelerin ihtiyaçlarında kullanılmak üzere Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)'a teslim edilmiştir.

Depremi olduğu andan itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından depremzedelerin ihtiyaçlarının karşılanması için cami kürsüleri ve televizyon ekranlarından aynı ve nakdi yardımlar konusunda vatandaş teşvik edilmiştir. Yaptığı açıklamalar ve gösterilen gayretler ile Diyanet, sivil toplum kuruluşu (STK)'lar dahil tüm unsurlarıyla toplumu harekete geçiren muharrik güçlerden biri olmuştur.

10 Şubat 2023 Cuma günü ve 17 Şubat 2023 tarihindeki Miraç Kandili'nde tüm camilerde depremzedeler için Kur'anı Kerim okunup, hatimler ve dualar yapılmıştır. Okunan Kur'an-ı Kerim ve hatimlerden hasıl olan sevaplar depremde hayatlarını kaybedenlerin ruhuna bağışlanmış, yaralıları için acil şifalar talebinde bulunulmuş, depremde etkilenen kişilerin her türlü sıkıntılarının giderilmesi için dualar edilmiştir. Yapılan vaazlar ve dualar ile başta depremzedeler olmak üzere tüm vatandaşlar manevi açıdan rahatlatılmıştır.

Depremde etkilenen illerde vatandaş enkazdan kurtulmak veya bir yakınına kurtarmak için AFAD, güvenlik için asker, jandarma ve polis, sağlık ve tedavi için sağlık personeli, din ve dini hizmetler ile diğer hizmetlerinde Diyanet ve din görevlileri, yiyecek-giyecek, çadır ve konteyner için de Kızılay'ı aramıştır. Devlet de tüm imkanları ile depremzedelerin yanında olmuştur. Asrın felaketi olan bu depremde sivil toplum kuruluşları ve gönüllüleri de her türlü fedakarlığı yapmış, devlet millet kaynaşmasının en güzel örneklerine şahit olunmuştur. Devlet, millet ve sivil toplum kuruluşları ile böyle zor bir günde tüm ülke "tek ses, tek nefes ve tek yürek" olmuş, dünyada örneğine rastlanmayacak güzellikler yaşanmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı ve din görevlileri de bir taraftan aynı ve nakdi yardımlar diğer taraftan da vefat edenlerin cenazelerinin kaldırılmasında çok önemli görevler ifa etmişlerdir. Böyle zor bir zamanda yaraların sarılması başta olmak üzere dini, milli, sosyal, kültürel ve insani destekler ile depremzedelerin yanında olan Diyanet İşleri Başkanlığı ve din görevlileri devlet-millet kaynaşmasında da köprü olmuştur.

Din görevlileri Diyanet TV, Diyanet Radyo, cami ve Kur'an kurslarında okunan Kur'an-ı Kerimler ve yapılan hatimleri depremde hayatını kaybedenlerin ruhuna bağışlayarak ve yaralananların sağlığına kavuşması için dua ederek yakınlarını kaybeden, yaralanan, enkaz altında kalan, evleri yıkılan ve zorda kalan insanlara moral verip motive etmeye çalışmıştır. Diyanet TV ve Diyanet Radyo'da verilen tarafsız ve doğru haberler ve diğer programlar ile de toplumsal huzur ve barışa bir başka açıdan katkı sağlanmıştır.

Örneklerde de görüldüğü üzere Diyanet İşleri Başkanlığı ve teşkilat bünyesinde görevli personel başta cami, Kur'an kursu, radyo ve televizyon programları olmak üzere farklı yol ve yöntemler ile din hizmetleri vermeye ve toplumu her konuda aydınlatmaya devam etmektedir. Yaptıkları sosyal ve kültürel faaliyetler ile de alanda önemli boşluklar doldurmaktadır. Bunun neticesinde toplumda yardımlaşma, dayanışma ve kaynaşma ile birlik-beraberlik ve kardeşlik duyguları pekiştirilmekte, milli ve manevi değerler öğretilerek toplumsal huzur ve barışa katkı sağlanmaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME, SONUÇ ve ÖNERİLER

Din, tarih boyunca insanların vaz geçemediği, bundan sonra da vaz geçmesinin mümkün görünmediği önemli ve hassas bir kurumdur. İnsanlık tarihi ile yaşıt olan din geçmişte olduğu gibi günümüzde de birey ve toplumların sosyal,

kültürel, siyasal ve ekonomik hayatlarını derinden etkilemekte, dünya ve ahiret saadetinin de yollarını göstermektedir.

Din, hayatın her safhasını kuşatmakta, doğumdan ölüme hatta ölümden sonraki dönem için dahi kurallar ve hükümler koymaktadır. Koymuş olduğu hükümler ile insanların huzur ve mutluluğuna önemli katkı sağlayan en güçlü temel kurumlardan biri olan dinin emir ve yasakları din görevlileri tarafından insanlara anlatılmakta, öğretilmekte ve gereklerinin yerine getirilmesine katkı sağlanmaktadır. Din görevlileri sadece inanç ve ibadet konusunda değil, ahlaki değerlerin öğretilmesi, milli birlik ve beraberliğin sağlanması ile toplumsal huzurun temininde de büyük katkılarda bulunmaktadır.

Geleneksel toplumlarda daha etkin olan din ve din adamları sanayi devrimi ile başlayan süreçte çeşitli akımların etkisi ile önemli itibar kaybına uğramıştır. Bu konuda Hristiyan dünyada kilise ve din adamlarının yaşadığı itibar kaybı bunun en canlı örnekleri olarak dikkat çekmektedir. İslam dünyasında da Osmanlı döneminde “Meşihat Makamı” olan Şeyhülislamlık makamı ve bu kuruma bağlı din görevlilerinin farklı zamanlarda yaşadığı itibar kaybı da bunun en canlı örnekleri arasında yer almaktadır.

Modern dönemde din ve din adamlarının yaşadığı her türlü itibar kaybına rağmen din, toplumların gündeminden çıkma yerine yeniden bir dine dönüş ve dinin toplumsal hayatta etkinliğinin her geçen gün arttığı bir sürece girilmiştir. 21. asırda Avrupa'nın göbeğinde yer alan Vatikan'da dinin etkisi en canlı bir şekilde varlığını devam ettirmekte, din başkanı olan Papa aynı zamanda devlet başkanı olarak da görev yapmaktadır. ABD'de yapılan genel seçimlerde seçimi kazanarak devlet başkanlığı makamına oturacak kişinin başkent Washington DC.'de ülkenin en büyük kiliselerinden birinde ve din adamının huzurunda İncil'e el basıp yemin ederek göreve başlaması da hala devam etmektedir. Her türlü olumsuzluklara ve itibar kaybına rağmen dünyanın birçok yerinde ve gelişen

yeni dünyada dine yeniden bir dönüş gündeme gelmiş, din ve din adamları ile dini gruplar itibar kazanmaya başlamıştır (Onay, 2019, 136-148). Dünyanın hemen her yerinde farklı dini grupların gördükleri teveccüh ve kazandıkları güç de bunun en canlı örnekleri olarak dikkat çekmektedir.

Ünlü sosyolog Emile Durkheim birey ve toplum açısından dinin görevlerini 4 ana başlıkta şöyle özetlemektedir. “1- Din, insanın belirli kurallara uyarak kendini disipline etmesine yardımcı olur. 2- Bireyler arasında birleşme ve dayanışma sağlar. 3- Geleneklerin devamlılığını sağlar. 4- Dini ayinler de bir huzur ve güven ortamı yaratarak onları mutlu kılar, kaygılardan ve endişelerden uzaklaştırır” (Özkalp, 2005, 230). Ülkede din hizmetlerinden sorumlu tek kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı ile bu kuruma bağlı her kademedeki personel yapmış olduğu din hizmetleri ile bir taraftan insanların kurallara uyarak kendilerini disipline etmesine yardımcı olurken, diğer taraftan da birleşme, dayanışma, kaynaşma ve yardımlaşma konusunda önemli katkılar sağlamaktadır. Dini ve milli değerlerin kuşaktan kuşağa ve nesilden nesile aktarılması ile yapılan ve yaptırılan ibadetler de kişilere huzur ve güven vermekte, onları mutlu ve mesut etmektedir. Bu manevi duygu onları korku, endişe ve sıkıntılarından kurtularak gönül huzuruna kavuşturmaktadır.

İslam dininde ve Müslümanlar arasında cuma ve bayram günleri ile ramazan ayı ve kandillerin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Bu günlerde insanlar kendilerine daha fazla çekidüzen vermekte, camiler de daha fazla cemaat ile dolmaktadır. Özellikle ramazan ayında ve kandillerde kadınlar ve çocuklarda camilere daha çok gelmekte ve o manevi coşkuya ortak olmaktadır. Böyle bir durumda yapılan vaaz-nasihatler ve okunan hutbelerde din ve dini değerler anlatılmakta, ahlaki kurallar öğretilmekte, yardımlaşma, dayanışma ve kaynaşma konuları ile bireysel ve toplumsal konularda önemli mesajlar verilmektedir. Verilen mesajlar

ile bireysel olduğu gibi toplumun birliği, dirliği ve huzuruna da önemli katkılar sağlanmaktadır.

Tüm bunlar ve burada zikredilemeyen daha pek çok görev Diyanet İşleri Başkanlığı ve bu kuruma bağlı din görevlileri tarafından yerine getirilmektedir. Yapılan hizmetler ile bir taraftan manevi bir ihtiyaç giderilirken diğer taraftan da bireysel ve toplumsal huzur ile barış ve esenliğe ciddi katkılar sağlanmaktadır.

Evrensel kurumlardan biri olan din önemli ve hassas bir kurumdur. İhmali ve istismarı halinde ciddi sıkıntıların gündeme gelmesi söz konusudur. Tarihin her döneminde ve hemen her toplumda bunun örnekleri görülmüş, ülkemizde de acı örnekleri yaşanmıştır. Böyle bir duruma bir daha fırsat vermemek için din ve dini değerler hem günümüz insanlarına hem de gelecek nesillere doğru bir şekilde anlatılmalı ve öğretilmelidir. Bunun için ülkede din hizmetlerinden sorumlu tek yetkili kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı her kademedeki personelini bu iş için daha efektive değerlendirme konusunda tedbirler almalı, gelişen şartlara göre yeni tedbirler ile de din hizmetlerini daha geniş kesimlere ulaştırabilmenin yollarını aramalıdır. Çok önemli ve çok hassas bir görev icra eden din görevlileri de sorumluluklarının bilincinde olarak, örnek yaşantı ve davranışları ile topluma rol model olmalıdır. Mevzuat gereği memur statüsündeki resmi sıfatı ile isimlendirilen bir din görevlisinden ziyade bir din gönüllüsü olarak hizmet etmenin azim ve gayreti içerisinde olmalıdır.

KAYNAKÇA

Aydın, M. (1986). "Din ve Toplum İlişkisi." Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (3): 47-59.

Aydın, M. (2013). Kurumlar Sosyolojisi. İstanbul: Açılım Kitabevi.

- Çelik, R. (1998). Milli Mücadelede Din Adamlarının Rolü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Diyanet İşleri Başkanlığı 1991 yılı Yurtdışı Din Hizmetleri Raporu, (1992), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Erşahin, S. (2019). "Bir Cumhuriyet Kurumu Olarak Diyanet İşleri Başkanlığının Tarihi Kökeni." Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Günay, Ü. (2003). Din Sosyolojisi. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kurt, F. (2019). "Sahih Dini Bilginin Topluma Ulaştırılmasında Diyanet İşleri Başkanlığı Yayıncılığı." Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kuzu, A. (2014). *Milli Mücadele'nin Bilinmeyen Kahramanları* Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk Ve Din Adamları. İstanbul: Parola Yayınları.
- Mısıroğlu, K. (1992). Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler. 9. Baskı. İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Nevevî, M. (1974). Riyazü's Sâlihîn, (Ter. Mehmed Emre), İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Onay, A. (2019). "Dini Gruplar Sosyolojisi." Din Sosyolojisi. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Özkalp, E. (2005). Sosyolojiye Giriş. 13. Baskı. Bursa: Ekin Yayınları.
- Resmi Gazete, 2.7.1965 tarih ve 12038 sayılı
- Sarkoyuncu, A. (2012). Milli Mücadelede Din Adamları. c.1-II. 6. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Şentürk, L., Yazıcı, S. (2009). İslam İlmihali. 16. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yavuzer, H. (2006). Çağdaş Din Hizmetleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı. 2. Baskı. Kayseri: Laçın Yayınları.
- Yavuzer, H. (2019). "Din Hizmetleri ve Din Eğitiminde Türkiye Tecrübesi." Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Yavuzer, H. (2021). "5. Yılında 15 Temmuz Darbesi." Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, 5 (2): 47-73.

<https://disiliskiler.diyamet.gov.tr/kategoriler/yurt-dışı-temsilcilikler> (23.09.2022)

<https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay//1/diyamet-isleri-baskanligi-kurulus-ve-tarihcesi> (15.12.2022).

<https://www.webtekno.com/hangi-din-dunyada-ne-kadar-yaygin-h121653.html> (21.02.2023).

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Religion is one of the basic institutions of society. It is a universal phenomenon that started with the history of humanity and is as old as humanity itself. It is an essential and delicate institution that has existed in every period of history and in every society, and makes its presence felt most vividly nowadays. The science of anthropology shows that although there were individuals who had no religious faith throughout history, there had never been a society without religion.

Our aim in the study is to determine the effects and contributions of religion and religious officials to society in ensuring social peace.

Importance of study: Religion is one of the basic institutions of societies. Religious scholars, religious officials and religious volunteers have an important contribution in teaching, explaining and living religion. In this study, determining the contribution of religion and religious officials in ensuring social peace reveals the importance of the study.

Method

In addition to the literature review, qualitative research method was used in the study.

Although examples from other religions are given, most of the study is limited to the religion of Islam and the religious officials in this religion.

Discussion

Religion, which is one of the most powerful fundamental institutions that contribute to the peace and welfare of people, deeply affects the social,

cultural, political and economic lives of individuals and societies today as it did in the past, and it makes a significant contribution to national unity and solidarity.

Prophets, who are the founders of religions, deeply affected individuals and societies in terms of belief, morality and social life. When approached from a sociological point of view and evaluated in terms of religion-society relations, religion and religious officials have influenced and transformed societies impressively.

The religion of Islam and the Prophet Muhammad is just one of the most vivid examples of this fact. The Prophet Muhammad united people, who had lost faith in the supreme creator and worshiped the idols they had made with their own hands, around the religion of Islam and joined them around a belief in one God. With the moral rules he brought, he established the peace and welfare of the society, and united the believers by developing the principle of religious brotherhood.

Other prophets also influenced and transformed their societies in many ways, especially faith, worship and morality. After those Prophets, people named as "religious scholars", "religious volunteers", "religious officials" or "religious men" also significantly influenced and directed their societies.

Findings (Results)

The religion of Islam was transmitted from hand to hand, from mouth to mouth, from heart to heart and from generation to generation through people called "religious scholars", "religious volunteers", "religious officials" or "religious men" after the Hz. Prophet. It has risen to the position of the second religion that is a supporter of it.

Religion, with the rules it has set and the measures it has taken, performs important functions in ensuring the unity of faith and religious brotherhood. With the unity of worship and collective worship, it makes serious contributions to both unity and solidarity as well as peace and happiness.

The five daily prayers, Friday, Eid, tarawih and funeral prayers are the best examples of unity and togetherness. Financial worship such as zakat, charity, fitra, sacrifice, charity and hasenat in the religion of Islam and iftar programs in the month of Ramadan also make a significant contribution to cooperation, solidarity and cohesion in the society. This situation, on the other hand, provides important contributions to the provision of national unity and solidarity, as well as to the provision of social peace, peace and brotherhood.

Religions lay down rules and rules regarding both this world we live on and the hereafter after death, and invite people to live accordingly. The religion of Islam, first of all, focuses on the issue of belief, and commands to believe in the existence and oneness of Allah, the Lord of the worlds, the merciful and merciful, who created the universe from nothing and made it aware of its existence. He orders people to believe in the prophets who introduce the Creator to the people and work for the happiness of the world and the hereafter by informing about his orders and prohibitions, and demands that other conditions of faith be accepted. Not only the subject of belief, but also the subject of worship, which nourishes and strengthens this belief, is one of the sine qua non of religions. From this sentence, the religion of Islam accepts fasting, zakat and pilgrimage, especially prayer, which is the pillar of the religion, among the basic conditions of Islam, and those who meet the conditions are ordered to fulfill these duties. It was stated that collective worship would be rewarded with 27 degrees more rewards, and collective worship was encouraged.

Conclusion

Religion encompasses every aspect of life, and sets rules and provisions from birth to death, even for the period after death. The orders and prohibitions of religion, which is one of the strongest fundamental institutions that make a significant contribution to the peace and happiness of people with the provisions it has made, are explained and taught to people by religious officials and they contribute to the fulfillment of their requirements.

The Presidency of Religious Affairs, which is responsible for religious services in our country, and religious officials at all levels of this institution make great contributions not only in faith and worship, but also in ensuring national unity and solidarity and ensuring social peace.

OSMANLI'DAN CUMHURİYETE TÜRK GÜMRÜK SİSTEMİNİN

EVİRİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Mehtap KEÇE * Osman Kubilay GÜL **

Öz

İnsanoğlu tarih boyunca ilkel düzeyde ticaret ile uğraşmıştır. İkel zamanlarda ticaret takas usulü ile olmuştur. İlerleyen dönemlerde siyasi sınırların çizilmesi ile ekonomik sınırlarda çizilmiştir. Devletler siyasi sınırlar içerisinde giren ya da çıkan ticari faaliyetlerden gümrük vergisi adı altında çeşitli vergiler almışlardır. Gümrükler dünya üzerinde sanayi inkılabından sonra hızlı değişimler yaşamıştır. Sanayileşmede geciken toplumlarda, her alanda olduğu gibi, gümrüklerde de yıkıcı sonuçlar meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılış sebeplerinden biri olan ekonomik bozukluğun birçok sebebi olmakla birlikte en önemlilerinden birisi sanayileşme ve bunun getirdiği gümrüklerdeki yıkım olarak kabul edilebilir. Zira sanayileşme hammadde ve pazar arayışına sebep olurken sanayileşmiş devletler siyasi sınırlarda uygulanan gümrük vergilerinden rahatsız olmuşlardır. Sanayileşmiş başka ülkelerle yaptıkları ticarete gerek ithalat gerekse ihracatta gümrük vergilerini kaldırmak ya da cüzi rakamlara düşürmek istemişlerdir. Bu durum Osmanlı gibi sanayileşmede gecikmiş ülkelerin ekonomik sistemlerini sarsmıştır. Cumhuriyet dönemine geçerken ortaya çıkan yıkıcı gümrük uygulamalarını yeni Türk

* Bu makale 2022 yılında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilmiş "1918-1938 Yılları Arası Türk Gümrük Sistemi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Yüksek Lisans Mezunu, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, mehtap.1kece@gmail.com, Sivas/Türkiye

** Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilimler Eğitimi ABD, kubilaygul@gmail.com, Sivas, Türkiye

devletinin kurucuları Lozan'da kaldırmak için uğraşmışlardır. Ancak beş yıl gibi bir süre Osmanlı'dan devralınan gümrük vergilerinde değişiklik yapılamamıştır. Bu durum Cumhuriyet dönemi ekonomisini olumsuz etkilemiştir. 1928'den itibaren gümrüklerde Türkiye Cumhuriyeti istediği düzenlemeleri yapabilmıştır. Ancak bu tarihten itibaren ortaya çıkan dünya ekonomik buhranı Türk gümrüklerini olumsuz etkilemiştir. Çalışmada Osmanlı'nın son dönemi ve Atatürk dönemi Türkiye'de gümrüklerin gelişimi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gümrük, Ekonomi, Ticaret, Tarife, Rüsumat

AN ASSESSMENT OF THE EVOLUTION OF THE TURKISH CUSTOMS SYSTEM FROM THE OTTOMAN EMPIRE TO THE REPUBLIC

Abstract

The history of trade goes back to primitive times, where barter was the norm. With the drawing of political borders, economic borders were also established, and states levied customs duties on commercial activities. The industrial revolution brought rapid changes to customs, causing destructive results in societies that were slow to industrialize. One of the main reasons for the economic disorder leading to the collapse of the Ottoman Empire was industrialization and the destruction of customs. Industrialized states wanted to abolish or reduce customs duties, which disrupted the economic systems of countries like the Ottoman Empire that were lagging behind in industrialization. The founders of the new Turkish state attempted to abolish destructive customs practices, but the customs duties inherited from the Ottoman Empire could not be changed for five years. This had a negative impact on the economy of the Republican period. The Republic of Turkey was able to make desired customs arrangements from 1928 onwards, but the global economic depression after this date negatively affected Turkish customs. The study focuses on the years 1908-1938.

Keywords: Customs, Economy, Trade, Tariff, Rusumat

1. GİRİŞ

Tarihi bilgiler incelendiğinde insanlığın göçebe bir yaşam sürdürdüğü bilinmektedir. Avcılık ve toplayıcılık ile geçen bu sürede sürekli yer değiştirilerek yaşam

kaynaklarına ulaşmayı denemişlerdir. Cilalı taş devrinden itibaren yerleşik hayata geçilmeye başlanmıştır. Bu durumun en büyük sebebi insanların ihtiyaç duyduğu gıdaları yetiştirme bilgisine sahip hale gelmeleri olarak gösterilebilir. Özellikle su kenarlarında başlayan yerleşim, tarım olanaklarının fazlalığı olarak değerlendirilmelidir. İlerleyen dönemlerde köy yerleşimleri genişleyerek daha büyük ve organize yapılar haline dönüşmüş ve devletler ortaya çıkmıştır. Devletlerin ortaya çıkması ile tarım ve hayvancılığın yanında devletler arası ticaret de ekonomik sistemin içerisine dahil olmuştur.

Devletlerin gelirleri hüküm sürdükleri döneme ve güçlerine göre çeşitlilik göstermiştir. Çoğunlukla halktan alınan vergiler devlet gelirinin büyük bir kısmını oluşturmakla birlikte, devletin askeri gücüne bağlı olarak, komşu devletlerden aldıkları vergiler de önemli gelir kalemlerinden birisi olarak kabul edilebilir. Önemli gelirlerden birisi de devletler arasındaki ticarettten elde edilen gelirler olarak kayda geçmiştir. Bu durum iki şekilde sınıflanabilir. Bunlardan ilki devletin kendi toprakları üzerinden yapılan ticareti vergilendirmesidir. Buna en bariz örnek, kadim ticaret yolları olan Baharat ve İpek Yolları üzerinde bulunana devletlerin gelirleridir. Tarihi kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilere göre bu ticaret yollarına hakim olan devletlerin ekonomileri hızlı bir şekilde yükselmiş, bu yükselme de diğer devletlerin ticaret yollarına hakim olma arzusunu arttırmıştır. Bu nedenle ticaret yollarına hakim olmak için tarih boyunca ciddi mücadeleler yaşanmıştır.

Devletlerin ticaret gelirlerinin diğer kısmı ise kendi ülkesine gelen ürünlerden aldığı vergi olmuştur. Daha sonraları gümrük vergisi adı verilen bu vergiler, hem kar etmelerine hem de iç piyasalarındaki üretim üzerindeki yabancı malı etkisini kontrol etmelerini sağlamıştır.

Ulaşım alanında yaşanan gelişmeler, yeni kıtaların ve su yollarının keşfi gümrük sistemini devletler için hayati öneme sahip bir mesele olarak ortaya çıkarmıştır.

Gümrük duvarları yüksek olmayan ülkelere giren değerli madenler ve mallar, ülkenin ekonomik düzenini altüst etmiştir. Ekonomide yaşanan yıkım da bazı devletlerin yıkılmasına gidecek yolu açmıştır.

2. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE GÜMRÜKLER

2.1. Kuruluştan Balta Limanı Antlaşmasına Kadar Gümrük Uygulamaları

Türklerde gümrük uygulamaları Anadolu Beyliklerinde (Kesik, 2015: 9) Osmanlı Devleti'ne, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne kadar gelişerek devam etmiştir. Osmanlı ticari faaliyetler ve gümrük uygulamalarında siyasi ve mali amaçlar gözetmiştir. Bu bağlamda çeşitli devletlere ticari ve gümrük ayrıcalıklarını içeren kapitülasyonlar vermiştir (Pamir, 2002: 84). Ayrıca Osmanlı Devleti'nde yerel veya bölgesel ticaretin yapısı da Osmanlı ekonomisini etkilemiştir. Dolayısıyla gümrük uygulamalarında yerel farklılıklar ortaya çıkmıştır (Köse, 2013: 43). Osmanlı klasik döneminde gümrük vergileri gümrük resmi adıyla ve şer'i esaslara uygun olarak zekât-ı aşir tarzında tahsil edilmiştir (Yurtseven, 2012: 153). Nitekim yerli tüccarlardan kırkta bir, yabancı tüccarlardan onda bir oranında gümrük vergisi alınmıştır. Devletin kuruluşundan itibaren yabancı devletler ile yapılan antlaşmalara kadar şeriata uygun bir şekilde ve zekât olarak gümrük vergisi alınmaya devam etmiştir (1926). Ticari mallar üzerinden alınan vergiler gümrük vergileri ve ihtisap resmidir (Sami, 2018: 67).

Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı Devleti'nde alınan gümrük vergilerine Ezmine-i Atika Gümrükleri denilmiştir. Gümrük vergileri genellikle kıymet esasına göre tespit edilmiş, bu nedenle tüccarla gümrükçüler arasında eşyanın değeri konusu devamlı tartışmalara sebep olmuştur. İlaveten yabancı devletlerle ticaret anlaşmaları yapıncaya ve gümrük tarifeleri konuluncaya kadar her yerde

eşit gümrük vergisi uygulanmamıştır (Dünden Bugüne Gümrükler Genel Müdürlüğü (1909-2012), 2012: 7).

Tanzimat'tan önce gümrükler dahili ve harici gümrükler olarak ikiye ayrılmıştır. Memleket dahilinde bir bölgeden başka bir bölgeye gönderilen bazı maddelerden, her bölgenin kendine mahsus tarifelerine göre ihtisap, bac, kantariye adlarında çeşitli vergiler alınmıştır (Eldem, 1994: 176). İç gümrüklerden alınan vergilere masdariye denilmiştir. Dış gümrüklerden alınan vergiye ise reftiye ve amediye, müruriye-i harici denilmektedir (Gümrük Mecmuası, 1926). Reftiye Osmanlı Devlet'inden yabancı ülkelere ihracat vergisinin karşılığıdır (Eldem, 1994: 176). Amediye, yabancı memleketten kara ve deniz yoluyla Türkiye'ye getirilen mal ve eşyadan alınan vergidir ki bugünkü ithalât vergisinin karşılığıdır (Kütükoğlu, 1994: 95). Masdariye, içeride harcanan ve tüketilen eşyadan alınan vergidir. Mururiye, yabancı memleketten gelip Türkiye üzerinden diğer bir yabancı ülkeye giden eşyadan alınan vergi olup transit vergisidir (Gümrük Mecmuası, 1926).

Osmanlı'nın geleneksel iktisadi politikası, tarıma dayalı olmakla birlikte, üç temele oturmaktadır. Bunlar; iaşecili (provizyonizm), gelenekçilik (tradisyonalizm) ve gelircilik (fiskalizm) dir. (Genç, 2003: 45-52). Osmanlı Devleti'nin iktisadi politikalarının temelinde, geçimi sağlamak, gelirleri mümkün olduğu kadar üst düzeyde tutmak ve geleneksel düzenin korunması yatmaktadır. Bu çerçevede, Osmanlı iktisadi zihniyetinde üretimin temel amacı, kâr elde etmek değil, ihtiyacın karşılanmasını sağlamaktır. Devlet, malın kalitesini ve fiyatını bir standarda bağladığı için rekabete yer verilmemişti (Aydüz, 2000: 74-81). Bununla birlikte, ihracata da kısıtlı ölçüde izin verilmiştir. Üretilen mal, önce merkezin ihtiyacını karşılamakta kullanılmış, artarsa daha küçük idari birimlere gönderilmiştir. Ancak tüm ihtiyaçlar karşılandıktan sonra artık mal kalırsa, ihraç edilmiştir. Devletin ihracata karşı temkinli yaklaşması,

ihraç gümrüğü vergilerinin ithalata oranla caydırıcı derecede yüksek olmasından da anlaşılmıştır (Ulutaş, 2012: 500).

Osmanlı hazinelerinde toplanan vergiler sarayın tasarrufunda çeşitli yerlerde kullanılmıştır. Bu vergiler Osmanlı'da kara, deniz ve transit noktalarında gümrük vergisi olarak toplanmıştır. Gerek ithalat gerekse ihracatın iyi yürütülmesi için kurulan ana gümrük merkezleri İstanbul, İzmir, Antalya, Selanik, Beyrut ve Trabzon'dadır. Gümrüklerde alınan vergiler %3-5 arasındadır (Nemlioğlu Koca, 2015: 467).

2.2. 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması ve Tanzimat Dönemi Gümrükleri

19. yüzyılda dağılmaya başlayan Osmanlı Devleti'nin yaptığı savaşlar ve ortaya çıkan isyanlar ekonomik yapıya büyük zarar vermiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti bazı gümrük düzenlemeleri yapmaya başlamış, hazinenin gelir kaybını engellemek ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak istemiştir. Yabancı tüccarlar, özellikle İngilizler, bu durumdan rahatsız olmuşlardır (Kütükoğlu, 2002: 38). Öte yandan Osmanlı Devleti'nin iç gelişmeleri ve bu yüzyıldaki İngiltere-Rusya rekabeti 1838 tarihli Balta Limanı Ticaret Antlaşmasının ortaya çıkışının bir diğer boyutunu oluşturmuştur. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın çıkardığı isyanın bastırılmaması, devletin içinde bulunduğu zafiyeti net olarak göstermiştir. Osmanlı Devleti Rusya ile Hünkar İskelesi Anlaşmasını imzalamak durumunda kalmıştır. Bu anlaşma ile Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzu ciddi manada artmıştır. Bu durumdan rahatsız olan İngiltere Osmanlı Devleti'nin tamamen Rus nüfuzuna girmesini engellemek için harekete geçmiştir. Zira Rusya'nın desteğini sağlayan devlet İngiltere'ye uyguladığı gümrük vergilerini %3'ten %5'e çıkarmaya çalışmıştır (Gencer, 2015: 647). Bu durum İngiltere tarafından hoş karşılanmamıştır. Daha önceleri Mehmet Ali Paşa isyanına kayıtsız kalan İngiltere harekete geçerek devam eden tarife müzakerelerini anlaşmaya dönüştürmek istemiştir.

Türk tarafında Hariciye Nâzırı Mustafa Reşid Paşa, Başvekâlet Muavini Kâni Bey ve Hariciye Müsteşarı Nûri Efendi ile İngiltere tarafından Sir Henry Lytton Bulwer ve Başkonsolos Cartwright tarafından Reşid Paşa'nın Balta Limanı'ndaki yalısında gizli bir müzakere gerçekleştirilmiştir. Bu müzakere sonucunda 16 Ağustos 1838 tarihli Balta Limanı Muahedesi imzalanmıştır (Kütükoğlu, 2002: 38). Anlaşma maddeleri incelendiğinde İngiltere'nin elde ettiği haklar ile yetinmeyip Osmanlı Devleti'nin başka devletlere sunacağı daha iyi koşullardan faydalanmayı da taahhüt altına aldığı görülmektedir. İç piyasada ihtiyaç duyulan ve devletin ihracatını yasakladığı malların ihraç yasağının İngiltere lehine kaldırılması Osmanlı Devleti'nin ekonomide İngiltere'yi kendi çıkarlarının önüne koyması manasına gelmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin daha önce %5'e çıkarmak istediği gümrük vergisi %3+2 olarak planlanmışsa da reel ekonomide bu vergi ancak %1-1.5'e tekabül edebilmiştir (Pamuk, 2011: 226). İngiltere daha önce kendisine tanınan imtiyazlardan da vazgeçmemiş elde ettiği yeni imtiyazları eski imtiyazlara eklemiştir.

Antlaşmanın en fazla dikkat çeken maddelerinden biri de sonsuza kadar yürürlükte kalacak olmasıdır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti ilk olarak Fatih Sultan Mehmet döneminde Venediklilere ticari imtiyaz tanımıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde bu imtiyazlar farklı ülkelerde verilerek genişletilmiştir. Bu dönemlerde ekonominin güçlü olmasına rağmen verilen imtiyazlar antlaşmayı imzalayan padişah ve imparatorun hayatta kaldığı müddetçe ibaresi ile sınırlandırılmıştır. Balta Limanı Antlaşması'nda ise sonsuza kadar ifadesi ile değişecek siyasi, ekonomik ve askeri koşullarda bile antlaşmanın devamlı statüde olacağı taahhüt edilmiştir.

Balta Limanı Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin İngiltere için açık bir pazar haline geldiği net olarak görülmektedir. Devlet, İngiltere lehine gümrük vergilerini düşürdüğü gibi yabancı tüccarların antlaşma öncesinde gümrük

vergisi olarak ödedikleri %8'lik vergiden de vazgeçilmiştir (Avdar ve Avdar, 2020: 116). Antlaşmanın maddeleri genel olarak değerlendirildiğinde ekonominin Osmanlı Devleti'nin birinci öncelikli sorunu olmadığı net bir şekilde anlaşılmaktadır. Mehmet Ali Paşa isyanı ile aşık olan ordunun yetersizliği yabancı devletler tarafından net bir şekilde görülmüştür. Böylesi bir durumda toprak bütünlüğünün korunması adına ülkenin İngilizlerin ham madde kaynağı ve pazarı olmasına müsaade edilmiştir.

İngiltere'ye verilen imtiyazlar diğer devletlerin rahatsız olmasına neden olmuştur. Fransa derhal harekete geçerek Balta Limanı Antlaşması temelinde yeni bir ticaret antlaşması yapılması talebinde bulunmuştur. Yapılan müzakereler neticesinde Fransa'nın talepleri doğrultusunda on maddelik bir antlaşma 25 Kasım 1838'de imzalanmış ve 6 Nisan 1838'de yürürlüğe girmiştir.

2.3. Osmanlı Borçlanmasının Gümrükler Üzerindeki Etkisi

Yukarıda bahsedildiği üzere 1838 Balta Limanı Antlaşması Osmanlı Devleti'ni yarı sömürge konumuna getirmiştir. Devletin yer altı ve yerüstü zenginlikleri çok ucuz fiyata yurt dışına çıkarılırken ithal edilen ürünlerin minimum maliyet ile ülkeye girmesi ekonominin tamamen alt üst olmasına neden olmuştur. Bu durum yerli sanayinin gelişmesini engellediği gibi ülkenin ithal mallar tarafından işgaline de sebep olmuştur.

Zaten iyi durumda olmayan ekonomi Balta Limanı Antlaşması'nın ağır şartları neticesinde iyice bozulmuştur. Gelir ve gider dengesi tamamen alt üst olmuş ve devlet hazinesi ciddi açıklar vermeye başlamıştır. Osmanlı Devleti varlığını devam ettirmek için dış borçlanmaya gitmek zorunda kalmıştır (Narin, 2009: 49).

1853 Kırım Savaşı'nın giderlerini karşılamakta zorlanan devlet önce iç borçlanma daha sonra dış borçlanmaya gitmek zorunda kalmıştır (Doğan K. , 2011: 10).

Alınan borca karşılık, Mısır vergi gelirleri, Suriye ve İzmir'in gümrük resimleri borç karşılığı olarak gösterilmiştir. Galata bankerlerinden alınan iç borçlar için de 1863 yılındaki gümrük gelirleri, ipek, zeytinyağı, tuz ve tütün aşarı gelirleri gösterilmiş ve buralardan elde edilen gelirin tamamı Galata Bankerlerine ayrılmıştır (Yıldız, 2011: 325).

Devletin önemli gelir kaynaklarını borçların ödenmesine ayırması ciddi manada gelir kaybı yaşamasına neden olmuştur. Alınan borçlar yine dış borçlar ile kapatılmaya çalışılmıştır (Sayar, 1977: 191). Sonuç olarak devlet borçlarını ödeyemez hale gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin dış borcu 1875 yılına kadar artarak devam etmiştir. Dikkat edilmesi gereken başka bir husus ise alınan borç ile ele geçen miktar arasındaki farktır (Tunçel ve Yıldırım, 2014: 14). İlk yıllarda alınan borcun önemli bir kısmı ele geçerken yıllar ilerledikçe oran düşmeye başlamıştır. 1870 yılında %32'ye kadar düştüğü görülmektedir. Bunun nedeni Osmanlı Devleti'nin savaş maliyetlerinin artması ve borç veren devletlerin yeni verdiği borçlar karşılığında eski borçları tahsil etmeleri olarak gösterilebilir.

2.4. II. Meşrutiyet Dönemi Gümrükler

Meşrutiyet döneminde, İttihatçılar, artan Gayrimüslim etkisini azaltmak ve yerli tüccarları güçlendirmek için ikinci bir Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarmışlardır. 1908 yılından 1914 yılına kadar ekonomi de Müslüman unsur ön plana çıkartılmaya çalışılsa da Osmanlı Devleti'nin önceki yıllarda vermiş olduğu kapitülasyonlar buna engel olmuştur. Birinci Dünya savaşı arifesinde siyasi ortamın gerginliğinden faydalanmak isteyen Osmanlı Devleti %8 olan gümrük vergilerini %13'e çıkarmak istemiş hatta bu konuda İngiltere'nin onayını da almıştır. 10 Temmuz 1914 de %13'lük vergi uygulanmaya başlanmıştır (Özdemir, 2014: 75).

Birinci Dünya Savaşının başlaması milli ekonomi oluşturma yolunda Müslüman Türk tüccarın güçlendirilmesi için uygun zemin oluşturmuştur. Zaten savaşta olduğu için İttihat ve Terakkiciler ekonomiye doğrudan müdahale etme imkanı bulmuşlardır (Kalabak, 2014: 318). 8 Eylül 1914'te kapitülasyonların tek taraflı olarak iptal edildiği ilan edilmiştir. Ayrıca gümrük resimleri de %50 oranında arttırılmıştır. 21 Eylül 1914 tarihli kanun ile %11 gümrük uygulanan ürünlerden alınan vergi %15, %8 olarak uygulanan ürünlerden alınan vergiler ise %12'ye çıkarılmıştır. Ayrıca ihraç ürünlerinin değeri üzerinden alınan gümrük resminde de oran %10 olarak belirlenmiştir. 1 Ekim 1914 tarihinde yürürlüğe giren bu karar ile ithal ürünlerden alınan gümrük resmi %50 oranında arttırılmıştır (Şahin ve Yılmaz, 2015: 47).

Bu dönemdeki önemli gelişmelerden birisi de İstanbul'da bir İhracat Heyeti oluşturulması olmuştur. Bu heyetin çalışmaları neticesinde 1913-1914 yıllarında ithalat ve ihracat arasındaki fark 422 milyon kuruşun altına düşmüştür (Eldem, 1973: 62-63, 90). Ülke içerisindeki yabancı sermayenin denetim altına alınması içinde kanunlar çıkarılmıştır. 15 Ekim 1914 tarihli Kavanin-i Mevcude de Uhud-i Atikaya Müstenid Ahkâmın Lağvı Hakkında Kanun-ı Muvakkat ile Osmanlı Devleti Mevzuatında yabancı sermayeye tanınan imtiyazlardan kaynaklanan bütün hükümlerin geçerliliğini yitirdiği ilan edilmiştir. 13 Aralık 1914 tarihli Ecnebi Anonim ve Sermayesi Eshama Münkasım şirketler ile Ecnebi Sigorta Şirketleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat ile de gerçek ve tüzel nitelikteki kişilerin Osmanlı Mevzuatı kapsamına alınması şartı getirilmiştir. Böylelikle Milli ekonomiyi oluşturma çabası kapsamında yabancı şirketlerin ayrıcalıklarına son verilmiştir. Aynı tarihli Temettü Vergisi Hakkında Kanun-ı Muvakkat ile o güne kadar gelir vergisi ödemekten muaf tutulan yabancı şirketlere de vergi verme yükümlülüğü getirilmiştir (Kalabak, 2014: 318). Milli ekonomi düşüncesi ile korumacı gümrük politikasını savunan siyasetçiler gümrük tarifelerinde de değişiklik yapılmasını istemiştir. Yabancı ülkelerle bir an önce görüşme masasına

oturarak, Osmanlı Devleti'nin iktisadi bağımsızlığını sağlayacak şekilde yeni ticari sözleşmeler imzalanması istenmiştir (Toprak, 1985: 13).

Yapılan ticaret antlaşmaları, gümrük sistemindeki düzenlemeler, ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmeler, ülke içerisindeki yabancı sermayenin artması ve yabancı tüccarlara sunulan imtiyazlar Osmanlı Devleti'nin, kendi aleyhine olmak üzere, dünya kapitalist düzeni ile hızlı bir şekilde de bütünleşmesine sebep olmuştur (Hayta, 2019: 419). Osmanlı Devleti savaşın olağanüstü şartlarından faydalanarak çıkardığı kanunlar ile kapitalist dünya ile olan ilişkisini kendi lehine çevirmeye çalışmıştır.

Osmanlı Devleti çıkardığı kanunlar ile mamul maddelerin ihracatını kolaylaştırmak, yabancı menşeli mamul ürünlerin ithalatını mümkün mertebe önlemek amacıyla bazı imtiyazları lağvetmiş, ticaret antlaşmalarını gözden geçirmiş ve gümrük vergilerini arttırmışsa da rekabet gücü neredeyse tamamen kırılmış olan ekonomiyi toparlaması mümkün olmamıştır (Turan, 2015: 61).

2.5. Mondros Mütarekesi'nden TBMM'nin Açılışına Kadar Gümrükler

Osmanlı Devleti ile imzalanan Mondros Mütarekesi bir ateşkes antlaşması olmasının ötesinde maddeler içermiştir. Normal şartlarda barış görüşmeleri sırasında tarafların savaşı durdurması manasına gelmesi gereken mütareke, Osmanlı Devleti'nin neredeyse tamamen teslimini sağlayan maddeler içermiştir. Ayrıca meşhur 7. madde ile de ülke işgale açık hale gelmiştir. Anlaşmanın ekonomi ile alakalı maddeleri de mevcuttur. 8. Madde ile İtilaf Devletlerinin liman ve demirhanelerden istifade etmesi ve 14. Madde ile de kömür mahrukat ve bahri levazımın (memleketin ihtiyacı karşılandıktan sonra) işgal güçlerince kullanılması kararlaştırılmıştır.

Bununla ilgili Vakıf gazetesinin 1 Kasım 1918 tarihli nüshasında yer alan ve gazetenin başyazarı Ahmet Emin (Yalman) Bey'in imzasını taşıyan "Mütareke" başlıklı yazıda bu noktaya değinilmiştir. Yazıda savaşın sona ermesi ile ilgili duyulan memnuniyetle birlikte mütarekeye karşı genel hoşnutsuzluğun olduğu, çekilen çilelere neden olan siyasetçilerin eleştirildiği, gelecekle ilgili endişelere dikkat çekildiği ve halka moral verecek geleceğe yönelik ümitlerin kaybedilmemesinin istendiği yazılmıştır. Ancak mütarekeden sonra Osmanlı Devleti ekonomik olarak büyük bir çöküntü yaşamış ve halkın temel ihtiyaçlarının karşılanmasında sıkıntı yaşamıştır. Gıda maddesi temininde yaşanan sıkıntılar henüz savaş devam ederken başlamıştır. İstanbul'da gıda ürünlerinde kıtlık yaşanırken, ekmek, un ve şeker fiyatlarında büyük artışlar olmuştur. Osmanlı yöneticileri kötü gidiş durdurmak için birtakım tedbirlere başvurmuşlardır. Bazı gıda maddelerinin kullanılmasının yasaklanması ya da ekmek, et ve şeker gibi önemli besin maddelerinin yurt dışından veya Anadolu'dan getirilmesi yoluna başvurulmuştur (Karcı ve Karcı, 2019: 780). Alınan bütün tedbirlere rağmen, yalnızca un ve pirinç fiyatları düşmüş, et ve diğer ürünlerin pek çoğunun fiyatı, Amerika Birleşik Devletleri tarafından yapılan iâşe sevkiyatına rağmen, artmaya devam etmiştir. Kıtlık, mütarekeden sonra da devam etmiştir (Özden, 2019: 1113).

İşgalci devletlerin depolar ve gümrükler üzerindeki denetimi gelir kaybına da neden olmuştur. Örneğin, Karaköy Rıhtımındaki bina ve depolar İngiliz askeri kuvvetleri tarafından işgal edilmiş olduğu için vapurların yanaşmasına izin verilmemiş, mallar ve yolcular gümrükten geçemedikleri için ciddi gelir kaybı yaşanmıştır (Komisyon, 2007: 19). Duyunu Umumiye ile tartışılır hale gelen ekonomik bağımsızlık işgal uygulamaları ile neredeyse tamamen kaybedilmiştir.

Mütarekenin imzalanması ile daha önce arttırılan gümrük vergileri 1916 seviyesine geri çekilmiştir. Bu durum gümrük vergilerinin bütçedeki payının

%20'lere kadar geriletmiştir. Zaten ekonomik çöküş içerisinde olan devlet iyiden iyiye zor duruma düşmüştür (Şahin ve Yılmaz, 2015: 47).

3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE GÜMRÜKLER

3.1. TBMM'nin Açılması ve Lozan Antlaşması'na Giden Süreçte Gümrükler

Büyük Millet Meclisinin açılması ve mülki, askeri makamların ve bütün milletin merciinin meclis olarak ilan edilmesi ile, tarih sahnesine, bütün siyasi, askeri, hukuki yetki ve kuvvetleri kendinde toplamış bir yönetim ortaya çıkmıştır (Tunaya, 1958: 229). Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki meclis sadece askeri çalışmalar yapmak ile kalmamış tam bağımsızlığın bir parçası olan ekonomik meseleler ile de ilgilenmiştir. Bu bağlamda gümrük meselesi de ele alınmıştır. Yapılan düzenlemeler ile meclis kendisine gelir kaynağı oluşturmaya gayret emiştir. Bunun için de ilk olarak gümrük düzenlemeleri yapılmıştır.

Gümrük vergisi ile ilgili olarak, ilk düzenleme 24 Haziran 1920 tarihli oturumda yapılmıştır. Dönemin Maliye Vekili Ferit Bey gümrük vergisini %5 oranında arttırmak için teklif sunmuştur. Teklif, üç farklı komisyona incelemeye gönderilmiştir. Tartışılan diğer bir konu ise gümrük vergisinin nakit mi, altın mı üzerinden alınacağı olmuştur. Bu görüşmelerde milletvekilleri arasında itiraz söz konusu olmuş, kıymet üzerinden alınması teklif edilmiştir (Zabıt Ceridesi, 1920: 9). Maliye Vekili altın ve nakdi olarak alınan gümrük vergisinin eski bir uygulama olduğunu, çoğu devletin bu uygulamayı kullanmadığını ve belirli bir tarife üzerinden alındığını belirterek, verginin sıklet üzerinden alınması için yeni düzenlemeler yapılmaya başlandığını ifade etmiştir. Ferit Bey'in sunduğu teklif üç komisyon tarafından kabul edilmiş ve üç komisyondan da sorunsuz geçmiş ve 26 Temmuz 1920 tarihinde 8 ret oyuna karşılık 171 evet oyu ile kabul edilmiştir (Zabıt Ceridesi, 1920: 9).

Vergi konusunda yapılan bir diğer düzenleme 2 Ağustos 1920 tarihinde kabul edilen 11 numaralı kanun ile olmuştur. Bu kanun ile maden kömüründen, gümrük vergisinin haricinde, yıkanmışından ton başına 3 lira, yıkanmamışından 2 lira alınması kabul edilmiştir (Zabıt Ceridesi, 1981: 20).

6 Eylül 1920 günü yapılan meclis oturumunda gümrük ambarları ile ilgili yeni bir düzenleme yapılması için teklif sunulmuştur. Teklifte gümrük ambarlarına getirilen malların, sonraki günlerde alınmamasından dolayı ambarların dolup taşıdığı ve yeni gelen malların dışarıda kalarak, yağmur vs. sebeplerden dolayı zarar gördüğü belirtilmiştir. Bunu için ambara gelen malların geldiği günden itibaren bir hafta süre ile ambarda muhafaza edilmesi, bir hafta süreden sonra alınmadığı takdirde verginin %10 oranında arttırılması kararlaştırılmıştır (Zabıt Ceridesi, 1920: 9).

20 Eylül 1920 tarih ve 23 numaralı kanun ile ihraç edilen ürünlerin değerleri üzerinden alınmakta olan vergiden vazgeçilerek, ağırlık ve adet üzerinden alınması yöntemine geçilmiştir (Zabıt Ceridesi, 1920: 9). Böylelikle değerli ürünlerin fiyatlarının düşük gösterilmesi yoluyla yapılan vergi kaçakçılığının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

1921 yılının Ocak ayında 1920 senesi bütçe kanunu dolayısıyla yapılan görüşmelerde Maliye Vekili bütçe hakkında ayrıntılı bir izahatta bulunmuştur. İçinde bulunulan dönemin ekonomik sıkıntılarını ifade etmiş ve gelir kalemleri hakkında bilgi vermiştir. Ferit Bey'in yaptığı bu açıklama vekiller tarafından tatmin edici bulunmamıştır. Yaşanan gelir kaybını gümrükler ile ilgili düzenli bir tarifenin olmamasına bağlayan vekiller bu durumu eleştirmiştir. Ferit Bey; gümrük kapılarının çoğunun kapalı olduğunu ve vergilerin kontrolsüz arttırılmasının halka ağır geleceğini söyleyerek mevcut durumu savunmuştur (Zabıt Ceridesia, 1921: 178-187). Bütün bunların yanında 7 milyon liralık açığın kapatılması için gümrük vergisinin %12 oranında arttırılması tartışılmıştır. En

büyük geliri sağlayan İstanbul gümrüklerinin işgal altında olmasından dolayı gelir getiremeyeceği de belirtilmiştir (Zabıt Ceridesi, 1921: 272). Yapılan araştırmalar sonucunda gümrüklere ve diğer vergilere yapılması düşünülen %12'lik zammın açığı 2 milyon liraya düşüreceği ön görülmüştür (Zabıt Ceridesi, 1921b: 14). Mecliste yapılan oturumda I. Dünya Savaşı'nın bir iktisat savaşı olduğunu ve galip devletler tarafından devletin kendi iktisadi anlayışını işgal edilen devletin iktisadi kurumlarına yerleştirdiği konuşulmuştur. Bunun yanı sıra bir milletin istiklalinin ancak iktisadi özgürlük ile olacağını ve Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonlardan dolayı istiklaline mani olduğu belirtilmiştir (Zabıt Ceridesi, 1921a: 398).

Saruhan Milletvekili Mustafa Necati Bey gümrüklerin ne derece önemli olduğunu yine bir meclis konuşmasında dile getirilmiştir ve gümrük çalışanlarının vazifelerini yerine getirmediğini bildirmiştir (Zabıt Ceridesi, 1921a: 315)". Bu sorunu gidermek için, 5 Kanunevvel (Aralık) 1921 yılında gümrüklerde zaruri ihtiyaçlar haricinde alınan eşyalar için yeni gümrük düzenlemesi teklifi sunulmuştur (Zabıt Ceridesi, 1921a: 217).

Bu dönemde yapılan değişiklikler daha çok halkın ihtiyaçlarını karşılamak için yapılmıştır. Bu değişiklikler şunlardır; 15 Nisan 1922 tarihli ve 217 sayılı "istihlak resmi hakkında kanun" ile şeker, çay, kahve ve petrolden alınan tüketim vergisinin miktarının arttırılmasının yanı sıra verginin kapsamı genişletilerek piriç, baharat, margarin, mum, adi sabun ve boş çuvalarda verginin konusuna dahil edilmiştir. Bu mallar ithal edildiğinden, yapılan düzenlemeye döviz kaynaklarının dışarıya aktarımı önlenmeye çalışılmıştır. Yani üretimi ülke içinde olabilecek ürünleri dışardan almak yerine üretmek için yüksek vergi oranı koyulmak istenmiştir. Bu malların ithali sırasında tüketim vergisi gümrük giriş kapısında gümrük vergileriyle birlikte tahsil olunmuştur (Şahin ve Yılmaz, 2015: 222). Ancak bu kanun gümrük tarifesi ile ilgili olmadığı ve normal bir talimat ile düzeltilebileceği söylenerek söz konusu mesele kısa kesilmiştir. Ancak yine aynı

gün yapılan oturumda gümrüklerin açık olduğunu bundan ziyade sınırların açık olduğunu ve kaçakçılığa müsait bir ortam olduğu konuşulmuştur. Bunu engellemek için ise tüccarın gümrükten geçirdiği malın toplamını bir beyanname ile alması ve bu beyannameyi dükkanına asarak iki ayda bir yenilenmesi teklifi sunulmuştur. İki ayın sonunda getirdiğim maldan şu kadar sattım tekrar bu kadar yeni mal getirdim diye belirtmesi şartı getirilmelidir, denilmiştir. Teklif kabul edilerek işleme konulmuştur (Zabıt Ceridesi, 1921a: 254-255).

Sınırlarda gümrük noktalarının az olması ve sınır hattı boyunca herhangi bir güvenlik ve muhafaza teşkilatının olmaması önceki oturumda dillendirilmiştir. Bu sorunun çözümü için güneydoğu sınırının belirlenmesi ve Türkiye ile Suriye arasında bir gümrük tarife antlaşması imzalanması kararlaştırılmıştır (Zabıt Ceridesi, 1921b: 5). Antlaşmaya Türkiye Hükümeti adına ticaret müsteşarı Vahid Bey ve Rüsumat Şubesi Müdürlüğü adına da İsmail Hakkı Bey katılmıştır. Suriye adına, Fransa Hükümeti komiserliği, Suriye ve Lübnan Hükümetleri Müsteşarı Umumiyesi ve Fransa gümrükleri Müdürü Musiv Mlunki Venasi'nin de aralarında (Gümrük Mecmuası, 1926: 5) bulunduğu komisyon ile 27 Teşrinivevvel (Ekim) 1921 tarihinde Ankara'da iki nüsha olarak imzalanmıştır (Zabıt Ceridesi, 1921b: 26).

Aynı yıl, gümrüklerde kaçakçılığı engellemek ve gümrükleri denetlemek için Maliye Vekâleti tarafından dört tane müfettişlik kurulması 11 ret ve 107 oy ile kabul edilmiştir (Zabıt Ceridesi, 1921a: 171-185).

Mecliste 1922 senesi bütçe görüşmesi yapılırken üzerinde en çok durulan konu gümrükler olmuştur. Devlete en çok gelir getiren vergiler arasında olan gümrük, kontrol edilmesi en zor olan vergidir. Çünkü kara ve deniz sınırı boyunca gümrük birimlerinin olması ve memurların işlerini tam olarak yapması önemlidir. Sınır boylarında gümrük birimlerinin olmaması ve tarifede olan karışıklıklar kaçakçılık için uygun şartlar sağlamaktadır. Gümrüklerdeki en büyük problem ise eşyanın

kıymeti üzerinden alınan tarife uygulamasıdır. Ziyet eşyalarındaki zafiyeti ortadan kaldırmak için düzenleme yapılmış ancak eşya kıymeti üzerine ortak bir noktaya varılamamıştır. Netice olarak 1922 bütçe görüşmesinde tarifede değişiklik yapılmayarak, güvenlik önlemlerin artırılması için çalışmalar yapılması kararı alınmıştır (Zabıt Ceridesi, 1923: 75).

Milli Mücadele döneminde tüm imkânlar kısıtlı iken ekonomi alanında da büyük sıkıntılar yaşanmış ve bu sıkıntıların giderilmesi için çalışmalar yapılmış olsa bile çok etkili olmamıştır. Daha sonra ise gümrük tarifeleri ile ilgili olarak Lozan Antlaşması'nda yeni düzenlemeler yapılmıştır.

3.2. Lozan Antlaşması'nda (11 Kasım 1922- 24 Temmuz 1923) Gümrükler

Her ne kadar Milli Mücadele kazanılmış olsa da Lozan görüşmeleri hararetli tartışmalara sahne olmuştur. Osmanlı Devleti üzerindeki imtiyazlarından vazgeçmek istemeyen devletler Türk Heyetinin isteklerini kendilerine göre şekillendirmek konusunda büyük çaba sarf etmiştir. Aynı şekilde bu devletlerin teklifleri mecliste de heyecanlı tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle gümrükler alanında yeni Türk Devletinin yaptığı düzenlemeler çok tartışılmıştır. Yabancı devletlerin gümrük meselelerini kendi çıkarlarına göre yapılmasına karar verme olasılıkları mecliste ciddi bir endişe uyandırmıştır. Maliye vekili Hasan Fehmi Bey Lozan heyetine duyduğu güveni dile getirerek çıkarlarımızın sonuna kadar savunulacağını ifade etmiştir. Yine mecliste gümrük ile ilgili olan kararlarda Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey böyle bir kararı milletin seçtiği vekiller yani kongreye giden temsilcilerimiz karar verebilir şeklinde açıklamıştır (Zabıt Ceridesi, 1923: 7174, 181).

Bu tartışmalar arasındaki önemli bir diğer konuda Osmanlı Devleti'nin dış borçları için ayrılan gümrük gelirleri olmuştur. Lozan Antlaşması ile bazı bölgelerin gümrük gelirlerinin dış borçları ödemesinin dışında tutulması

olmuştur (Düstur, 1931: 50). Yine bu maddenin birinci fıkrası hükümleri gereğince bölüşülecek payın yıllık taksitler toplamına göre tutarı, söz konusu adalar ve ayrılan ülkelerin, genel gelirleri toplamı ortalamasının, 1907 yılında konulan ek gümrük vergisi ile, 1910-1911 ve 1911-1912 bütçe yılları sırasında Osmanlı Devleti'nin hazine gelirlerinin toplamının ortalamasıyla eş oranda olacaktır. Ayrıca 1907 yılında konulan ek gümrük vergi gelirleri toprak ve adalar paylaştırıldıktan sonra kalan yerlerin gelirleri ile eş tutulacaktır (Lozan, 2023: 14). 5 Temmuz 1890 tarihli Türk gümrük tarifesinin yeniden düzenlenerek yayınlanması için uluslararası bir birlik kurulmuştur.

Lozan'da görüşülen bir diğer konu da Türkiye'nin ticaret özgürlüğünden yararlanması ve ekonomik gelişmesini sağlaması için yeni gümrük vergileri koyabilmesi olmuştur. Buradaki en büyük sıkıntı yıllardır imtiyazlar doğrultusunda Osmanlı Devleti'nde ticaret yapan devletlerin yeni sisteme ayak uyduramamaları ile alakalı olmuştur. Bu nedenle yeni gümrük tarifeleri oluşturulurken bir geçiş döneminin olması uygun görülmüştür (Meray, 2018: 288-297). Fransa ve İngiltere heyetleri gümrükler ile ilgili olarak sundukları teklifte; Türkiye müttefik devletler ile ticaret sözleşmesi yapana kadar ulus rejimi uygulanacaktır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti gümrük bölgelerinde hangi milletin nüfusu fazla ise o millete verdiği ayrıcalıkları uygulamıştır. Bu duruma ulus rejimi adı verilmiştir.

Anlaşma yapıldıktan 2 yıl sonra yürürlüğe girecek ve Türkiye en düşük gümrük vergilerinin konulmasını ön görecektir. Bu anlaşma diğer müttefik devletler için de geçerli olacaktır. Eğer bir anlaşmazlık çıkarsa Milletler Cemiyeti'nin belirlediği herhangi bir mahkeme ile sorun çözülecek ve sorun çözülmüye kadar ulus rejimi kullanılmaya devam edecektir. Aynı şekilde anlaşma yürürlüğe girdikten sonra ithalat vergisi 25 Nisan 1911 tarihli sözleşmede ön görüldüğü gibi %4'lük artışla uygulanacaktır. İhracat vergisi ise toplam değerinin %15'ini ve söz

konusu her malın değerinin %20'sini geçmeyecektir. Bunların haricinde Osmanlı Devleti borcunun 1907 ve 1911 anlaşmalarındaki güvenceleri göz ardı edilmeyecek ve Osmanlı Devleti borçları için ayrılan gümrük gelirleri oranlarında indirim yapılmayacaktır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin gümrük oranlarını kendilerinin belirlemesine engel olduğu gibi gelirleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmasını da engellemiştir. Türk temsilcileri bu duruma karşı çıkmış ve ulus rejiminin sekiz yıl önce bırakıldığını müttefiklerin tekliflerini kabul edilmesinin kapitülasyon, rejimine geri dönmesi anlamına geldiğini savunmuştur. Özgür bir ülkede gümrük tarifeleri, belirli bir ekonomik rejim, kurulmasında bir araç ise Türkiye'ye teklif edilen sistemin, bu amaca hizmet etmediği belirtilmiştir. Tüm bunların sonucunda Türkiye ve Müttefik Devletler antlaşmanın imzalanmasından başlayarak iki yıl içinde aralarında devletler hukuku kurallarına ve karşılıklı olma ilkesine dayanan ticaret anlaşmaları yapmaya karar verdiklerini bildirmişlerdir. Görüldüğü üzere Türk Heyeti görüşmelerin başında ulus rejimini reddetmiş olsa da geçiş sürecine kadar bu uygulamayı kabul etmek durumunda kalmıştır. Bu sayede yeni antlaşma imzalanıncaya kadar hali hazırda yürürlükte olan gümrük tarifelerini kullanmaya devam etmiştir. Bununla birlikte 30 Eylül 1922'de Suriye ile imzalanan ticaret antlaşması bu kapsamın dışında bırakılmıştır (Meray, 2018: 297-300).

Lozan Antlaşması kapsamında ticaret antlaşması imzalanmayan devletler için yeni tarife düzenlemesi yapılmıştır. Düzenlemeye göre 28 Temmuz 1920 tarihli kanunda %5 olan gümrük vergi %8 oranına yükseltilmiştir (Zabıt Ceridesi, 1920: 100).

Henüz Lozan görüşmeleri devam ederken devlet, ekonomi alanında yenilikler yapmak için adımlar atmıştır. Savaş meydanında kazanılan zaferden sonra ekonomi alanında da yeni zaferler elde edilerek milli mücadele taçlandırılmak

istenmiştir. Bu amaçla 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de geniş katılımlı bir İktisat Kongresi düzenlenmiştir.

3.3. 1923-1928 YILLARI ARASINDA GÜMRÜKLER

Lozan Antlaşmasının imzalanmasından sonra, mecliste 1923 yılı bütçe görüşmeleri yapılırken üzerinde en çok durulan konu işgal yaşamış olan İstanbul gümrük vergilerinin %5 oranında arttırılması olmuştur. 28 Şubat 1923 tarihli avans kanununun beşinci maddesi ile buğday, un ve bunlardan üretilen ürünlerin gümrük vergisi %5 oranında arttırılmıştır. Avans Kanun'un bir diğer önemli maddesi ise, hariçten ithal edilecek hayvanların iki sene müddetle Gümrük Resmî'nden muaf olmasına dairdir (Zabıt Ceridesi, 1923: 534). Bu sayede ekonomisi büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa bağlı olan ülkenin hayvancılık alanında ilerlemesi sağlanmaya çalışılmıştır. Ziraat konusunda da aynı düşüncenin hakim olduğu görülmektedir.

Ziraatta kullanılan ürünlerin 'hariçten ithal edilecek maddenin Gümrük ve İstihlâk Resmî'ne dair Kanun'un 178 milletvekilinin katılımı ile 29 ret ve 4 müstenkife karşı 145 oy ile kabul edilmiştir (Zabıt Ceridesi, 1923: 85-95). Aynı kanunun içeriğinde ziraat için kullanılacak makinalar, binek hayvanı at ve kısrak bunlara ek olarak damızlık keçi ve koyununda da gümrük vergisinden muaf tutulması istenmiştir.

1923 yılı bütçe görüşmelerinde tarım ürünlerinin gümrük vergileri ile ilgili önemli bir değişiklik yapılmamıştır. Bağımsız gümrük politikası konusunda en önemli adım Nisan 1923'te İstanbul Gümrük Vergisinin, Ankara Hükümeti'nce tahsil edilmesi olmuştur. Ekim 1923'te de Düyun-u Umûmiye İdaresi'nin gelir toplama yetkisine son verilmiş ve Düyun-u Umumiye kapatılmıştır (Kartopu, 2012: 39-40). Böylece Osmanlı döneminde yabancılara teminat olarak bırakılan

gümrük gelirlerinin çoğunluğu Ankara Hükümeti'nin kontrolüne geçmiş, bağımsız devletin en büyük engeli ortadan kaldırılmıştır.

1924 yılında gümrüklerle ilgili olarak ortaya çıkan ilk sorun gümrüklerce basılıp belli bir değerde satılan evrakın kağıt fiyatlarındaki değişikliğin zarara sebep vermesi olmuştur. Zararın önüne geçilmesi için kağıt bedellerinde artış talep edilmiştir. Gümrük kanunu 14. Maddesinde yapılan değişiklik ile; gümrük evraklarının gümrük idarelerince basılacağı, manifesto ve barnamelerin (kara gümrüklerinde gösterilmesi gereken gümrük belgesi) beşer, ordınoların (deniz ticaretinde malın gümrükten çekilebilmesi için gösterilen belge) birer kuruşa satılacağı bunların dışında üzerine yazılarak gösterilecek ve verilecek evrakların gümrüklerce kabul olunmayacağı belirtilmiştir (Zabıt Ceridesi, 1923: 507). Böylelikle gümrük vergileri haricinde evraklar satışından da kar elde edilmesi hedeflenmiştir.

1924 yılında Türk denizciliğinin geliştirilmesi için çaba sarf edilmiştir. İstanbul milletvekilleri Ali Rıza ve Ahmet Hamdi Bey'ler Türkiye Cumhuriyeti'ne ait şirketler ve şahıslar tarafından satın alınan gemilerin gümrük vergisi dışında tutulması için bir kanun teklifi sunmuştur. Teklifin gerekçesinde Türk gemicilerinin birçok zorlukla mücadele ettiği bu nedenle gemi ithal etmek isteyen müteşebbislerden gümrük vergisi almak yerine bilakis prim ve teşvik verilmesi gerektiği belirtilmiştir (Zabıt Ceridesi, 1924: 839).

9 Şubat 1924 yılında bazı özel durumlar için de gümrük muafiyeti uygulanmıştır. Örneğin Trabzon ve Rize'ye ithal edilecek olan mısırdan gümrük vergisi alınmaması bazı ilaçlar ve tıbbi aletlerin gümrük vergisinden muaf olmaları kararlaştırılmıştır (Zabıt Ceridesi, 1924: 182).

1925 yılında gümrük tarifelerinde gözle görünür bir değişim yaşanmazken eski kanunlara ilave düzenlemeler yapılmıştır. Değişiklik yapılan kanunlar şu

şekildedir; 14 Nisan 1925 günü Gümrük Kanun'un 20. Maddesine eklemeye yapılarak Türkiye limanlarında seyreden hacmi yirmi tondan az olan küçük gemiler manifesto vermekten istisna tutulup ulaştıkları limanlarda yükleri hakkında sözlü bilgi vermeleri, bu bilgilerin gümrük idareleri tarafından kayıt altına alınıp, kaptanlarca imzalanması kararlaştırılmıştır. Aynı dönemde vergi alınmayan gazete kağıdı gibi gösterilerek başka amaçla kullanılan kağıtlar ile ilgili de tedbir alınmıştır. 15 Haziran 1925 günü çıkarılan kanun ile vergi kaybı engellenmeye çalışılmıştır (Zabıt Ceridesi, 1925: 87).

1923 yılında kaçakçılığı engellemek için çıkarılan gümrük kanuna ek olarak, 25 Ocak 1926 yılında Gümrük Kanun'un 9. maddesinde değişiklik yapılmıştır. Kanunda, benzin ithal eden kişilere daha önce ithal ettikleri benzinden ellerinde ne kadar kaldığını bir ay içerisinde bir beyanname ile bildirmek zorunluluğu getirilmiştir. Beyannameye belirtilen miktarın bulunduğu yerde ortalama iki ay içinde ahaliye satılması veya ihraç edilmesi şartı getirilmiştir. İhraç edilen yahut satılan malların gümrük ve tüketim vergileri ihraç iskelesinde ödenecektir (Zabıt Ceridesi, 1926: 256), değişikliği yapılarak uygulamaya konulmuştur.

1927 yılında ekonomik alanda yeni atılımlar yapılmaya çalışılırken gümrük alanında bazı düzenlemelere de gidilmiştir. Bu düzenleme ile gümrük vergilerindeki kayıp giderilmeye çalışılmıştır. 19 Mayıs 1927 tarihinde mecliste Muamele Vergisi'nin çıkarılması için kanun layihası sunulmuştur (Zabıt Ceridesi, 1927a: 185). Düzenlemeye konu, olan kayıp ithal edilen eşyanın nikel olduğu halde daha düşük gümrüğe tabi gümüş gibi gösterilmesi hakkındadır. Bu sorunu çözmek meclisin uzun bir zamanını almıştır. Sonuç olarak 27 Kasım 1927 alınan bir karar ile gümrük noktalarında eşyanın kıymetinden dolayı çıkan anlaşmazlıkları denetlemek ve karara bağlamak için, bir heyet kurulmuştur (Zabıt Ceridesi, 1927b: 4).

27 Aralık 1927 tarihinde çıkan bir diğer düzenleme ise ithalat ile gelen hayvanın muayene edilmesi ve gümrük ambarlarında korunması için alınan vergide olmuştur. Muayene için alınan ücret fazla ise gümrük ambarlarından alınan vergilerin azaltılması için heyetin gümrük vergisini yeniden düzenlemesini istemişti (Zabıt Ceridesi, 1927a: 112-113).

1928 yılına gelindiğinde dünya ekonomisi iyice zor duruma girmiş vaziyettedir. Bununla birlikte Lozan Antlaşması gereğince gümrük alanında değişiklikler yapılamıyor olması ülkeyi daha zor bir duruma sokmuştur. Bu nedenle, dünya ekonomik krizi yaklaşıyor olmasına rağmen, gümrük vergilerinde artış yapılamamıştır. Yaşanan gelir kaybını telafi etmek için ülke içerisindeki eşyalardan alınan vergilerde artırım yapılmıştır.

1929 yılı Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Gerek kapitülasyonların tam anlamıyla kaldırılması gerekse 1929 Ekonomik Buhranı ülke ekonomisini çok kötü bir noktaya getirmiştir. Ülkelerin pek çoğu yaklaşan kriz için tedbirler alırken Türkiye, gümrüklerinde tam denetime sahip olmadığından bunu başaramamıştır. Kapitülasyonların kaldırılmasından hemen önce bu durumdan yararlanmak isteyen sermaye sahipleri dışarıdan yüklü miktarda mal almışlardır. Böylece ülkede tutulması gereken para yurt dışına çıkmıştır. Buhran patlak verdiğinde ülkede yeterli sermaye bulunmaması ciddi bir ekonomik kriz yaşanmasına neden olmuştur. Zaten zayıf olan sanayi bu krize karşı direnç gösterememiştir.

3.4. 1929 Dünya Ekonomik Buhranının Türk Gümrüklerine Yansıması

Buhrandan az etkilenen İngiltere buhran öncesinde ekonomisi en iyi olan ülkeler arasındadır. 1927-1931 dönemindeki aylık verilerle yapılan çalışmada ülkeler arasındaki faiz oranları etkileşimlerinde en güçlü ilişki İngiltere ve ABD arasında olmuştur (Buluş ve Kabaklarlı, 2010: 5). Ancak İngiltere buhran dolayısıyla iki

büyük çıkmaza girmiştir. Birincisi ulusal parası aşırı değer kazanmış ancak üretim şekli eskimiştir. Bu durum uluslararası ticarete uyum sağlayamamasına neden olmuştur. İkincisi ise üretimin yavaş olmasından dolayı ihracatı giderek azalırken, ithalatının artması ve yabancı sermayesinin bir kısmını kaybetmesidir (Bulut, 2003: 80). Ekonominin kendi kendine istihdam düzeyinde dengeye geleceğine inanan ülkeler bile devalüasyona başvurmuş, artan mal stoklarını eritmeye, gümrük vergilerini yükselterek ithalatta daraltıcı tedbir ile krizin etkilerini gidermeye çalışmışlardır (Doğan S. , 2015: 24).

Tüm dünyada büyük etkiler yaratan buhran Türkiye'yi de ciddi manada etkilemiştir. Dünya üzerinde oluşan talep daralması Türk ürünlerine de yansımıştır. Türkiye'nin de dış satımında bir daralma olmuştur (Kazgan, 2005: 34). İhracat olmadığından dolayı üretilen tarım ürünleri elde kalmıştır. Sanayileşmek için lazım olan döviz ülkeye girememiş bu da sanayileşmenin önündeki en büyük engel olmuştur.

Türkiye'de krizin yarattığı etkiler farklı uygulamalar ile ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin krizi atlattık için aldığı tedbirler, genel olarak yasal ve yarı-resmi kuruluşların oluşturulması, merkez bankasının kurulması, danışma nitelikli raporların hazırlanması, gibi tedbirler olarak ele alınabilir. Bu uygulamaların yanında, buhran dönemini en az hasarla atlattık için devletçilik ilkesine geçilmiştir. Devletçilik; devletin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda daha hızlı bir gelişme sağlamak amacıyla yaptığı uygulamalar olarak tanımlanabilir. Devletçilik ilkesine geçişin en önemli nedeni ise, 1929 yılında yeni gümrük rejiminin yürürlüğe girişine kadar, ulusal sanayinin dış rekabete karşı korunamamasıdır (Bulut, 2003: 88-91).

1929 yılı ekonomik buhran olma özelliğinden farklı olarak Türkiye için iki önemli etkiye sahiptir. Birincisi Lozan Antlaşması'na göre Türkiye'nin Osmanlı'dan payına düşen borçları ödemeye başlayacağı tarihtir. İkincisi ise, Lozan

Antlaşması'na ek olarak imzalanan Ticaret Sözleşmesi'nin uygulanmaya başlanmasıdır. Yukarıda da anıldığı üzere bu durum Türkiye'nin ekonomik buhrana hazırlıksız yakalanmasına neden olmuştur. Yine de 1928 yılından itibaren gümrüklerde yapılacak değişiklikler görüşülmeye başlanmış, gerekli kararlar alınmış fakat uygulanması 1929 yılına bırakılmıştır. Örneğin 1928 yılı meclis oturumlarında gümrük tarifesi ile ilgili olarak, gümrüklerde kaçakçılığın engellenmesi için İcra Vekilleri heyeti tarafından yeni bir heyetin kurulması görüşülmüş ancak, 1929 yılına kadar gümrükler ile ilgili bir düzenleme yapılamayacağından dolayı (Zabıt Ceridesi, 1928: 13) bu uygulama 2 Mayıs 1929 yılında resmi gazetede yayınlanan kaçakçılık düzenlemesi ile resmileştirilmiştir. Karara göre kaçakçılığın engellenmesi ve deniz ticaretinin takip edilmesi için kaçakçılıktan alınan ceza paralarının maliye vekaleti tarafından toplanması kararlaştırılmıştır. Toplanan bir buçuk milyon lira ceza parası devlet bütçesine alınmıştır. Ayrıca 1930 yılında bazı mahallerde inşasına başlanılacak olan gümrük ambarlarının giderleri 1929 senesi bütçesinden 125.000 lira kadar ayrılarak maliye vekâletine bırakılmıştır (Resmi Gazete, 1920: 7100).

3.5. 1499 Numaralı Gümrük Tarifesi Kanunu

Gümrükler ile ilgili kapsamlı bir kanunun kabul edilmesi 1 Haziran 1929 tarihinde olmuştur. 1 Temmuz 1929 da Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren bu kanun 33 maddeden oluşmaktadır (Resmi Gazete, 1929: 7753-7754). Kanunun birinci maddesi gümrüklerden alınacak vergi oranlarını düzenlemektedir. Buna göre Türkiye'ye girecek her türlü eşyadan gümrük vergisi alınması, bu verginin de eşyanın rayiç kıymeti üzerinden %40 oranında olması kararlaştırılmıştır.

İkinci maddede gümrük vergilerinin uygulanmasında karşılıklılık esası olması kararlaştırılmıştır. Buna göre ihraç edilen eşyaya yabancı devletlerin ağır vergiler uygulaması durumunda o ülkeden ithal edilecek eşyalardan alınacak gümrük vergisinin yükseltilmesi uygun görülmüş ve bunun yetkisi icra vekilleri heyetine

verilmiştir. Bu durumun tam tersi yaşanması durumunda ise, icra vekilleri heyetinin alacağı karar doğrultusunda, gümrük vergilerinde indirimle gidilebileceği esası kabul edilmiştir.

Kanunun üçüncü maddesinde gümrük vergilerinde olası bir açığın tespit edilmesi ve bunun suiistimal edilmesine karşı tedbir alınmak istenmiştir. Böylesi bir durumda gümrük vergisinde gerekli artışın yapılması salahiyeti icra vekillerine verilmiştir.

Kanunun dördüncü, beşinci, altıncı maddelerinde gümrükten muaf tutulacak eşyalar detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Kanunun diğer maddelerinde ise eşyalardan alınacak gümrük vergileri kalem kalem belirtilmiş ve vergi oranları net bir şekilde ifade edilmiştir.

Kanunun sonunda bir tane de muvakkat madde yer almıştır. Bu maddeye göre şeker, şekerli madde ve petrol ürünleri ile ilgili olarak daha önceden yapılan ticari anlaşmalara sadık kalınması ve anlaşma bitimine kadar eski gümrük tarifesinin uygulanması fakat bu maddelerin her kilosundan sekiz kuruş inhisar vergisi alınması kararlaştırılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin gümrükler ile ilgili olarak çıkardığı ilk kanun olma özelliğini taşıyan 1499 Numaralı Gümrük Tarifesi Kanunu mümkün olduğunca ayrıntılı bir şekilde hazırlanmış ve ülke ekonomisinin yabancı malların istilasından kurtarılması için gerekli tedbirler alınmaya gayret edilmiştir. Gerek karşılıklılık esasına kanunda yer verilmesi gerekse daha önce imzalanmış, süresi kanunun ilanından sonra bitecek anlaşmalara sadık kalınacağına kararlaştırılması ile devamlılık ilkesine yer verilmesi Türk devlet kültürünün kanundaki yansıması olarak görülebilir. Yine bu kanun ile Türkiye sadece gümrüklerinde değil ekonomisinde de tam denetimi eline almıştır.

3.6. 1930 Gümrükleri ve Gümrük ve İnhisarlar Vekâletinin Kuruluşu (29 Aralık 1931)

Yukarıda bahsedildiği üzere gümrük kanunu yürürlüğe girmiş olmasına rağmen devam eden ticari anlaşmalar söz konusudur. Bu anlaşmalar 11 Nisan 1928 tarihli Gümrük Kanun'una göre imzalanmış olduğundan kanun, tamamen yürürlükten kalkmamış bir müddet daha devam etmiştir. 4 Ocak 1930 tarihinde yapılan meclis oturumunda bu kanunun 35. maddesinde düzenleme ve değişiklikler yapılmıştır. Buna göre; gümrüklere gelen tüccar eşyası, gümrük idarelerinin bulunduğu binaların dahil ve haricindeki ambarlarda bir sene ve yolcu eşyası üç aydan fazla bırakılmayacağı karara bağlanmıştır. Antrepolar ile çifte anahtarlı hususî ambarlarda da bu süre üç sene olarak sınırlandırılmıştır. Olağan üstü durumlarda süre İcra Vekilleri kararı ile uzatılabilecektir (Zabit Ceridesi, 1930: 3).

4 Ocak 1930 tarihide yapılan bir diğer değişiklik ise 7 Haziran 1926 tarih ve 906 numaralı kanunun 43. maddesinde yapılmıştır. Buna göre bozulma ya da telef olma tehlikesi içinde olan ve yukarıda belirtilen süreler içerisinde alınmayan malların gümrük memurları tarafından müzayede ile satışa sunulması kararlaştırılmıştır. Satış sonucunda elde edilen paradan depo ücreti, gümrük vergisi ve para cezaları kesilecektir. Kalan miktar sahibi müracaat edip alıncaya kadar emanette bekletilecektir. Bu değişiklikler 13 Ocak 1930 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 1930: 8643-8644).

1931 yılında gümrükler ile ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır. Buna göre çalışmalarda gümrüklerde görev yapan zabit, küçük zabit, nefer ve muhafaza memurları askeri kanuna tabi tutulmuş ve suç işlemleri durumunda askeri mahkemelerde yargılanmaları yönünde kanun çıkarılmıştır. Yine bu kanun ile Gümrük kıtalarının silâh ve cephane ihtiyaçlarının Millî Müdafaa Vekâletince,

diğer teçhizatın ise Maliye Vekâletince temin edileceği kararlaştırılmıştır (Resmi Gazete, 1931: 7100).

Yukarıda da bahsedildiği üzere gümrüklerin statüsünde ciddi problemler vardır. Gümrükler bazı konularda Milli Müdafaa Vekaletine bazı konularda ise Maliye Vekaletine bağlıdır. Bu karışıklığı ortadan kaldırmak için 29 Aralık 1931 tarihinde Gümrük ve İhisarlar Vekâleti kurulmuştur. Vekâletin kuruluşu için teklifini Kocaeli milletvekili Sırrı Bey vermiştir (Zabıt Ceridesi, 1931: 137). Teklifte gümrük gelir ve giderlerinin yerinde kontrol edilerek kayıt altına alınmasının maliye için kıymetli olduğunu dile getirilmiştir. Bu sayede gümrüklerin idaresinin de kolaylaşacağını savunmuştur. Meclisteki tartışmalar (Zabıt Ceridesi, 1931: 138) neticesinde gümrük ve devlet inhisarları işleri ile (posta, telgraf ve telefon hariç) meşgul olmak üzere Gümrük ve İhisarlar Vekaleti teşkil edilmesine dair kanun kabul edilmiş ve 30.12.1931 tarihinde resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Gümrük ve İhisarlar Vekâletinin başına İstanbul Milletvekili Rana Bey atanmıştır (Resmi Gazete, 1931: 1098 - 1099).

3.7. 1932- 1938 Arası Gümrükler

1932 yılının ilk düzenlemesi Gümrük ve İhisarlar Vekâletinin memur maaşları ile alakalıdır. Buna göre memurların maaşları gümrük vergisi gelirlerine bağlanmıştır (Resmi Gazete, 1932: 1097-1098). 1932 yılının düzenlemeleri büyük oranda kaçakçılık ile ilgili olmuştur. 7 Ocak 1932 yılındaki meclis oturumunda, gümrük sınırları içerisinde devletin izni olmadan ithalat yapmak, ithal edilen ürünler ile üretim yapmak ve ülke sınırları içerisinde nakletmenin kaçakçılık sayılması kabul edilmiştir. Ayrıca kaçak getirilen ham maddeden üretilen ürünleri satmak da suç sayılmıştır. Kaçakçılıktaki bir diğer konu ise askerler tarafından, askere mahsus silah ve mühimmatta yapılan usulsüzlüktür. Bu tür suçları işleyen kişilerin askeri mahkemede yargılanması kararlaştırılmıştır (Zabıt Ceridesi, 1932: 177-178). Kaçakçılığı önleme konusunda; devletin, mahallî

idarenin, belediyelerin ve bunlara ait müesseselerin memurları, köy muhtarları, ihtiyar heyeti azaları, mahalle, kır ve orman bekçileri, köy korucuları görevlendirilmiştir. Ayrıca her bölgenin en büyük mülki memurları, gümrük memurları, polis müdürleri, jandarma kumandanları, gümrük muhafaza kıta zabıtları kaçakçılığı engellemek ve denetlemekle görevlendirilmiştir (Resmi Gazete, 1932: 1103). Gümrük salonlarında kaçak eşya sakladığından şüphelenilen kişilerin üzeri sivil, asker ayrılmaksızın kayıtsız şartsız aranabilecektir. Bütün suçların cezai işlemi; para cezası, kaçak malların elinden alınması ve diğer durumlarda hapis olarak belirlenmiştir (Resmi Gazete, 1932: 1142).

Bu düzenlemeler ile gümrükleri muhafaza etmek ve kaçak malların girişini engelleyerek gümrüklerin korunması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu denetimler sayesinde gümrük gelirlerinin artırılması hedeflenmiştir.

31 Ağustos 1933 tarihinde çıkarılan bir kanun ile kaçakçılığın engellenmesi ve işlenecek herhangi bir suçta diğer devletin kıtaları ile yardımlaşma içinde olunması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla valiler ve hudut kumandanları, kendilerine ait vazifeden dolayı karşı tarafın hudut komiseri, mülkî ve askerî memurları ile iletişim içerisinde olabilecektir. Bu memurlarla icra edilecek haberleşmenin resmî tarzda ve nazikâne bir dilde yapılmasına dikkat edilmesi istenmiştir (Resmi Gazete, 1933: 3028-3038).

1934 yılı düzenlemesinde ise ilk olarak memleket haricinde mamul tütün ve sigara satışı için bir limitet şirketi kurulacak ve bu şirket yaprak tütün ticareti ile de ilgilenecektir (Resmi Gazete, 1934a: 3353). Kanuna göre tüm tütün mamullerinin ithalat ve ihracatı bu şirkete bırakılmıştır. Aynı zamanda ülke içindeki tütün kullanımı ve satıştaki kontrolü de bu şirkete verilmiştir.

Gümrüklerde yaşanan önemli sıkıntılardan birisi de memurların rüşvet alması meselesidir. 2350 sayılı Tasfiye ve Bahşış Kanunu ile bu durum önüne

geçilmeye çalışılmıştır. 1934 yılına gelindiğinde rüşvet meselesinin yeniden gündeme geldiği görülmektedir. Bu nedenle 1934 yılı içerisinde anılan kanunun gereğinin yapılması hususunda bir hatırlatma kanunu yayınlanmıştır. Bu hatırlatma ile memurların harçlık adı altında rüşvet alması ve görevini kötüye kullanmasının suç sayıldığı belirtilmiştir. Yolsuzluğun engellenmesi ve bütün gümrük memurlarının kendi şerefleri ve hükümetin birliği için hassasiyet göstermesi kanunda ayrıca belirtilmiştir (Resmi Gazete, 1934b: 3395-3396).

Yukarıda bahsedildiği üzere 1931 yılında Gümrük ve İhisar Vekaleti kurulmuştur. Buna rağmen vekaletin teşkilat ve vazife kanununu yayınlaması ancak 9 Ekim 1935 tarihinde gerçekleşmiştir. 2825 sayılı kanuna göre; Gümrük ve İhisarlar Vekilliğinin, merkez hizmet birimlerinden birisi de Gümrük Umum Müdürlüğü olarak belirlenmiştir. Gümrük Umum Müdürlüğü'nün görevleri; gümrük ve tarife kanunlarını düzenlemek, gümrüklerle alakalı diğer kanun, nizamname, muahede ve mukavelelerin iyi tatbikini temin ve gümrüklerin bu yoldaki faaliyetlerini tanzim ve takip etmek ve gümrük şube servislerinin verimli ve ileri çalışmalarına yarayacak tedbirler almak olarak belirlenmiştir. Bu kanuna göre Gümrük Umum Müdürlüğü; Tarife, Gümrük İşleri, Ekonomik İşler ve Neşir İşleri adı ile dört şubeden oluşmaktadır (Resmi Gazete, 1935: 5715-5716).

1936 yılına gelindiğinde gümrüklerin deniz ve kara olarak ayrılması meselesi gündeme gelmiştir. Gümrüklerin idaresini kolaylaştırmayı ve kaçakçılığı en aza indirmeyi hedefleyen kanun 15 Haziran 1936 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 1936: 6641-6642).

1937 yılının ilk düzenlemesi ise jandarma, gümrük memur ve subaylarının üniformaları, kaput ve çizmelerinin devlet tarafından karşılanması ile alakalıdır. 1935 yılında meclis görüşmelerine konu olan memurların kıyafet meselesi 1937 tarihinde çıkarılan kanun ile çözüme kavuşturulmuştur (Zabıt Ceridesi, 1937: 90). Kanun uygulanmasında Dahiliye, Gümrük ve İhisarlar Vekaleti sorumlu

tutulmuştur (Resmi Gazete, 1937: 7615). Aynı yıl içerisinde Marmara Havzası dışında ve yalnız Türk limanları arasında nakledilecek yerli veya gümrük vergisi ödenmiş ecnebi eşyasına ait talimatname yayınlanmıştır. Buna göre; geminin çıkış noktasında eşya sahibi tarafından gümrükte vergisi ödenmiş eşyanın kontrolü yaptırılacak ve beyanname alınacaktır. Beyannamenin bir asıl ve bir kopyasını eşya sahibinin üzerinde bulunduracaktır. Beyannamelerde eşyanın cinsi, miktarı, saf ağırlığı, kıymeti (alış ve satış), kapların çeşidi, markası, numarası ve miktarı, göndericinin ve alıcının adresleri, çıkış ve varış gümrüğünün isimleri, nakil vasıtasının ismi ve seferi ve mensup olduğu daire veya kumpanyası ve sahibi ve hacmi gösterilecektir. Varış noktasında ise beyannameleri kontrol edilerek kaçak olup olmadığına bakılacaktır. Eğer kaçak şüphesi varsa teftişe tabi tutulacak yoksa ambara uğramadan sahibine teslim edilecektir (Resmi Gazete, 1937: 7836).

1938 yılında Gümrük Tarifesi Kanunu'nun 6. maddesinde değişiklik yapılmıştır. Değişikliğe göre devlet elçileri, diplomatlar ve siyasi delegelerin yanlarında getirdiği şahsi eşyalar gümrük vergilerinden muaf tutulmuştur. Ancak şahsi araçları ile getirilen gaz, benzin ve maden kömürü gibi maddeler bu hükmün haricindedir. Hariciye, Gümrük ve İnhisarlar Vekâletlerince uygun görülen diplomatlar ile siyasi delegeler hakkında yukarıdaki fıkrayı uygulamaya koymuştur (Resmi Gazete, 1938: 9761).

4. SONUÇ

İnsanlığın var oluşundan günümüze kadar ticaret sürekli insan hayatının olmuştur. Takas ile başlayan yöresel ticaret, paranın bulunması ile farklı bir boyuta evrilmiştir. Mülkiyet kavramının oluşumu ile siyasi olarak belirlenen sınırlara ilerleyen zamanlarda ekonomik sınırlar da eklenmiştir. Devletler varlıklarını askeri güçlerine bağlamışlarsa da askeri güçleri de doğrudan doğruya ekonomik güçlerine bağlı olmuştur. Bu nedenle devletler, siyasi sınırları kadar ekonomik

sınırlarını da muhafaza etme yoluna gitmişlerdir. Sonuç olarak gümrük kavramı ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nin dünya siyasetinde kendisinden söz ettirmesinin askeri başarılarından kaynaklandığı bir gerçektir. Diğer taraftan Selçuklu Devleti'nden devraldığı ekonomik sistemleri de bu başarının en büyük kaynaklarından birisi olarak göstermek yanlış olmayacaktır. Dirlik sisteminin başarısı, ticaret yollarının üzerinde bulunması, fetihlerden elde edilen yüklü miktardaki ganimetler, bağlı olan devletlerin verdiği vergiler sayesinde Osmanlı Devleti ekonomik refahın zirvesini yaşamıştır. Ticareten elde edilen gelirlerin artırılması amacıyla verilen kapitülasyonlar, amaca hizmet etmiş ve ticari olarak da Osmanlı Devleti ciddi karlar elde etmiştir.

Yeni kıtaların ve ticaret yollarının keşfi, Osmanlı Devleti için başlarda sorun gibi gözükmese de ilerleyen zamanlarda ciddi problemler yaşatacak boyuta ulaşmıştır. Dünyadaki yeni gelişmelere uygun olarak ekonomik sistem güncellenmemiştir. Bunun sonucunda da ekonomi ve dolayısıyla da diğer bütün sistemler hasar almaya başlamıştır. Askeri gücün kaybı ile daha önce verilen imtiyazlar Osmanlı Devleti'nin varlığını tehdit eder boyuta gelmiştir. Durumun fark edilmesi ve gerekli düzenlemeler için adımlar atılması hususunda çok geç kalınmıştır. Netice itibarıyla 1881 yılında Duyun-u Umumiye kurularak Osmanlı Devleti bir tür haciz vakası ile karşı karşıya kalmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile pek çok alanda olduğu gibi ekonomi alanında da yenilikler yapılmaya gayret edilmiştir. Lozan Barış Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin imzalamış olduğu bağitlardan kurtulan ülke, daha önce yapılan yanlışları tekrar etmemeyi ilke edinerek ülkenin sanayileşmiş devletlerin açık pazarı haline gelmesini engellemeye gayret etmişlerdir.

Gümrüklerle ilgili ciddi çalışmalar yapılmış, çıkarılan yasalar ile sadece gümrük vergileri değil, gümrük sisteminin tamamen organize bir hal alması için gayret sarfedilmiştir. Gümrüklerin statüsü, gümrük çalışanlarının görev ve yetkileri, kaçakçılık gibi konularda çıkarılan kanunlar, hem yerli üretimi desteklemiş hem de o dönem içinde hayli ihtiyaç duyulan paranın bir kısmının gümrüklerden elde edilmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar

- (1920). *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, 2, İçtima Senesi 1.
- (1921a). *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, 15, İçtima Senesi 2..
- (1921b). *Zabıt Ceridesi*, Devre 2, 7, İçtima Senesi 1.
- (1923). *Zabıt Ceridesi*, Devre 1, 29, İçtima Senesi 4..
- (1925). *Zabıt Ceridesi*, Devre 2, 18,10. İçtima Senesi 2.
- (1926). *Türkiye Gümrük Mecmuası*, (15).
- (1926). *Zabıt Ceridesi*, Devre 2, 26, İçtima Senesi 3.
- (1927a). *Zabıt Ceridesi*, Devre 2, 1,1 İçtima Senesi 3.
- (1927b). *Zabıt Ceridesi*, 1, Devre II, İçtima Senesi 1.
- (1930). *Zabıt Ceridesi*, 17, İçtima Senesi 3, birleşim 22.
- (1931). *Zabıt Ceridesi*, Devre 4. 5, İçtima 1, birleşim 19.
- (1932). *Resmî Gazete*, (2000).
- (1932). *Zabıt Ceridesi*, Devre 4, 7, İçtima Senesi 1.
- (1933). *Resmî Gazete*, (2491).
- (1934a). *Resmî Gazete*, (2593).
- (1934b). *Resmî Gazete*, (2638).
- (1935). *Resmî Gazete*, (3313).
- (1935). *Zabıt Ceridesi*, Devre 5, 5, İçtima Senesi , Birleşim 40.
- (1936). *Resmî Gazete*, (3330).

- (1937). *Resmi Gazete*, (3559).
- (1938). *Resmi Gazete*, (3893).
- (1938). *Zabıt Ceridesi*, Devre III. 3, İçtima Senesi 1.

Telif Eserler

-(2019). Ticaret Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı.
- Avdar, R., ve Avdar, R. (2020). "Balta Liman'ından Mondros'a Kadar Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Ticaret." *Sakarya İktisat Dergisi* (100. Yıl Milli Egemenlik Özel Sayısı): 110-124.
- Aydüz, D. (2000). "Osmanlı Devleti'nde Narh Uygulaması." *Yeni Türkiye Dergisi* 701 Osmanlı Özel Sayısı II, 32(6): 74-81.
- Buluş, A., ve Kabaklarlı, E. (2010). "1929 Ekonomik Buhranı ile Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması." *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(19): 1-22.
- Bulut, M. (2003, Bahar). "1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş." *Bilig* (26): 77-101.
- Doğan, K. (2011). *1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması ve Osmanlı Modernleşmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Doğan, S. (2015). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Merkezi.
- *Dünden Bugüne Gümrükler Genel Müdürlüğü (1909-2012)*. (2012) Ankara: T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Gümrükler Genel Müdürlüğü.
- Eldem, V. (1973). *Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi*. Ankara: Epamat Yayınları.
- Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gencer, F. (2015). "Hünkar İskelesi Antlaşması'nın Osmanlı - İngiliz İlişkilerine Yansımaları." *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34(58): 629-650.

- Genç, M. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken.
- Hayta, S. (2019). "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Ekonomisi." *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*(38): 416-428.
- Kalabak, A. Y. (2014). "Osmanlı'nın Son Dönemlerinin Sosyo- Ekonomik Buhranları ve Mali Emperyalizm." *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(27): 304-326.
- Karcı, E., ve Karcı, B. (2019). *Vakit ve Alemdar Gazetelerine Göre Mütareke Dönemi (1 Kasım 1918-31 Ocak 1919)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kartopu, S. (2012). "Düyun-u Umumiye İdaresi ve İdareyle İlgili Görüşler." *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 1(2): 32-40.
- Kazgan, G. (2005). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929 - 2001)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kesik, M. (2015). *Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beylikleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Komasyon. (2007). *Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Köse, M. Z. (2013,). "Osmanlı Balkan'ında Kara Ticareti ve Rekabet, Rumeli'de Dubrivnik Tüccarları (1600-1630)." *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(16): 41-58.
- Kütükoğlu, M. (1994). Gümrük. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Cilt 14: 95). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kütükoğlu, M. (2002). Balta Limanı Muahedesi. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5: 38-40). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Lozan. (2023, Şubat 1). *Türk Tarih Kurumu*. Türk Tarih Kurumu:
<https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/3-Lozan13-357.pdf>
adresinden alındı
- Meray, S. (2018). *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Narin, R. (2009, Bahar). "Düÿûn-ı Umûmiye İdaresi ve Adapazarı." *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 6(21): 49-59.
- Nemlioğlu Koca, Y. (2015). "19. yy Trabzon Limanı: Seferler, Tüccarlar, Mallar", VII. Türk Deniz Ticareti Sempozyumu, 29 Nisan – 1 Mayıs, Samsun.
- Özdemir, A. (2014). "Petrolün Birinci Dünya Savaşındaki Yeri ve Savaş Sonrası Düzenlemelere Etkileri". 1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşını Anlamak, 20-21 Kasım, İstanbul.
- Özden, K. (2019). "Hermann Baltzer'in Gözünden Mondros Mütarekesi'nin Başlangıcında Türkiye'deki Durum ve Almanların Geri Dönüşü", Mondros Mütarekesi'nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı'nın Sonu Mütarekeler ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu, 20-26 Ekim, Ankara.
- Pamir, A. (2002). "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devletine Etkileri." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, LI(2): 79-119.
- Pamuk, Ş. (2011). *Osmanlı - Türkiye İktisadi Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sayar, N. S. (1977). *Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları*. İstanbul: Met-Er Matbaası.
- Şahin, N., ve Yılmaz, A. (2015). *Milli Mücadele Stratejisinin Mali İktisadi Boyutu ve Sosyo - Ekonomik Dinamikler*. Ankara: Vergi Müfettişleri Derneği.
- Toprak, Z. (1985). II. Meşrutiyet Döneminde İktisadi Düşünce. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 3: 635-640).
- Tunaya, T. Z. (1958). "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri." *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 23(4): 227-247.

- Tunçel, A. K., ve Yıldırım, M. (2014). "1854-1874 Döneminde Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması: Kaç Milyar Dolar Osmanlı Devleti'nin İflasına Neden Oldu?" *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1): 1-26.
- Turan, M. (2015). "I. Dünya Savaşı Öncesinde Avrupa Devletlerinin Siyaset Stratejileri ve Osmanlı Devleti", 100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu, 3-5 Kasım, Budapeşte.
- Ulutaş, S. (2012, Aralık). "19. Yüzyılın İlk Yarısında Kapitalist Ticari İlişkilerdeki Dönüşümün Tarsus'taki Yansımaları (1839-1856)." *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII(2): 499-525.
- Yıldız, A. (2011). "Osmanlı Devletinin Borçlanmasında Osmanlı Bankası'nın Rolü ve Önemi." *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36): 318-330.
- Yurtseven, Y. (2012). "Klasik Dönem Osmanlı Devletinde Vergi Adaleti". I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi, 21-22 Aralık, İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

Objective

The functioning of customs in the last periods of the Ottoman Empire and the changes made in customs in the Republic of Turkey Comparing and evaluating the effects on the country's economy

Method

Document review

Conclusion and Discussion

Human beings have been engaged in trade throughout history, albeit at a primitive level. In primitive times, trade was by barter. In the following periods, with the drawing of political borders, economic borders were also drawn. States have levied various taxes under the name of customs tax from commercial activities entering or leaving within political borders.

In the first period of geographical discoveries, the source of wealth was still seen as land. However, those who made the discoveries did not have the idea of settling in the places they discovered at first. They obtained the riches of

these places either through trade or plunder and brought them to Europe. This situation caused the source of wealth to turn from land to precious metals.

The Ottoman Empire did not make innovations in its economic system against the changing world economic order. The commercial privileges previously granted in order to encourage trade started to cause great difficulties with the new order. Losses in customs and changes in trade routes brought the Ottoman economy to the brink of a rapid collapse. By the time the situation was realized and measures were taken, it was too late. The Ottoman Empire had already become an open market for industrialized states. After a certain point, the Ottoman Empire had to give up its economic freedom in order to defend its political independence. The Treaty of Balta Port formalized the country's transformation into an open market. Economic difficulties also prevented the financing of wars. The Ottoman Empire had to take its first foreign debt during the Crimean War of 1854. Although this debt was quickly paid off, foreign borrowing grew in the following periods. In the following periods, although the amount of borrowings increased, the money received decreased gradually. This was because the lending states deducted the old debt, at least the interest, from the new debt and handed over the money. As a result of this situation, the Duyun-u Umumiye Administration was established in 1881. This institution, whose administrators were foreigners, literally seized a significant portion of the Ottoman revenues. The state was unable to make any investment without asking the creditors. The Ottoman Empire was unable to control not only its customs but also some of the taxes in its own country.

We believe that it would not be wrong to consider the first intellectuals of the Turkish Republic as the last intellectuals of the Ottoman Empire. While establishing the new state, these intellectuals endeavored not to fall into the mistakes made by the old state. For this reason, they carried out very meticulous studies. Starting from the 1921 Ankara Treaty signed with the French in 1921 until Lausanne, careful steps were taken in every field. Especially in Lausanne, a struggle was waged for economic independence and success was achieved, even though it would be implemented with a delay of a few years.

1929 was a year of devastation not only for Turkey but also for the economies of the whole world. The world economic crisis collapsed liberal economies. Countries endeavored to keep their capital in their countries and started to conduct their trade through a system called kliring, which is based on the barter method. Before 1929, Turkey's lack of full control over its customs led to large amounts of capital going abroad. After 1929, regulations on customs were quickly introduced. The first steps were taken with the number 1499. The Customs Tariff Law No. 1499, which was the first law enacted by the Republic of Turkey on customs, was prepared in as much detail as possible and efforts were made to take the necessary measures to save the national economy from the

invasion of foreign goods. Both the inclusion of the principle of reciprocity in the law and the inclusion of the principle of continuity by decreeing that Turkey would abide by the previously signed agreements that would expire after the promulgation of the law can be seen as the reflection of the Turkish state culture in the law. One of the most important problems in customs is the bribery of officials. The Law No. 2350 on Liquidation and Gratuity tried to prevent this situation. In 1934, it was observed that the issue of bribery was on the agenda again. For this reason, a reminder law was issued in 1934 to fulfill the requirements of the aforementioned law. With this reminder, it was stated that it was a criminal offense for civil servants to take bribes under the name of allowance and to abuse their duties..

In 1936, the issue of separation of customs into sea and land was brought to the agenda. The law, which aimed to facilitate the administration of customs and minimize smuggling, was published on June 15, 1936 and entered into force.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl: 16 Sayı: 43 Nisan 2023

Yayın Geliş Tarihi: 27.10.2022 Yayına Kabul Tarihi: 06.04.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1195742>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Atıf/Citation: Kılıç, M. & Keskin, C. (2023). Ev Kadınlarının Serbest Zaman Yoksunluğunun İncelenmesi: Düzce Örneği, *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 603-632.

EV KADINLARININ SERBEST ZAMAN YOKSUNLUĞUNUN İNCELENMESİ: DÜZCE ÖRNEĞİ

Metin KILIÇ* **Ceylan KESKİN****

Öz

Günümüzde kadınların ücretli çalışma olarak belirttiğimiz işgücü piyasasında çalışma oranları oldukça düşüktür. Toplumda kadınların çoğunluğu ev içi ücretsiz çalışma alanlarında çoklu görev üstlendikleri görülmektedir. Bu görevlerin belli bir mesai gerektirmeyen ve kendine özgü rutinlerle belirlendiği, yapılmasının kadın tarafından zorunlu olarak görüldüğü bir algı yaratmıştır. Bu rutin ve zorunluluklar kadınların serbest zaman planlamalarını kısıtlayıcı bir etki yaratmakla birlikte, serbest zamanı bir kaçış ya da dinlenme olarak görmelerine neden olmakta ve serbest zaman yoksunluğu yaratmaktadır.

Yaptığımız derinlemesine araştırmada, kırsal ve kentsel ayrımın yanında çeşitli değişkenler gözetilerek kadınların serbest zamanı nasıl anlamlandırmaya çalıştıkları ve serbest zaman kısıtlamaları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda serbest zamanları olduğunu düşünen kadınların bile serbest zaman yoksunluğu yaşadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ev kadınları, Serbest Zaman, Boş Zaman.

* Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, metinkilic@duzce.edu.tr,
Düzce/Türkiye

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
ceylankeskin2@gmail.com, Düzce/Türkiye

EXAMINING HOUSEWIVES' DEPRIVATION OF LEISURE TIME: THE CASE OF DÜZCE

Abstract

Today, the rate of women working in the labor market, which we define as paid work, is very low. It is seen that most women in society multitask in unpaid work areas at home. That generates a perception that these tasks do not require some overtime and are determined by their own routines and that the woman sees their performance as mandatory. While these routines and obligations have a restrictive effect on women's leisure time planning, they cause them to see leisure time as an escape or rest, which in turn, creates leisure time deprivation. In-depth research aimed to reveal how women try to make sense of leisure time and restrictions at that time by considering various variables and rural and urban distinctions. As a result of the study, it was found that even women who think they have leisure time experience a lack of leisure time.

Keywords: *Housewives, Leisure Time, Free Time.*

1. GİRİŞ

Serbest zaman ve eğlence gibi kelimeler birçok değişik anlama çağrışım yapar. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde serbest zaman sıklıkla kişisel ve bireysel olarak tanımlanmış ve bu nedenle İngilizce konuşan insanlar arasında bile evrensel olarak anlaşılmaz veya yorumlanmaz. Serbest zaman 50 yılı aşkın bir süredir ciddi bir şekilde incelenmeye başlandığından buyana tanımsal tutarsızlıktan ötürü bu alanda çalışan araştırmacılar ağıtlar yakmıştır (Howe and Rancourt, 1990: 390-392). Serbest zamanın standardizasyonunu ortaya koyamamada cinsiyet, yaş, kültür, sınıf, sosyo-kültürel faktörlerin çeşitliliğine bağlı farklılıklar ortaya çıkar. Ama serbest zaman genellikle bireylerin "seçim özgürlüğünü" kullandıkları yer ile ilişkilendirilir ve genellikle istihdam, ev işi ve diğer sosyal yükümlülüklerle ilgili kısıtlamalardan kurtulma ile karakterize edilir.

Birçok yazarın gözlemediği gibi, serbest zaman insanlara rahatlamak ve stresten kurtulmak için bir alan açarken, günlük aktivitelerin yorgunluğundan kurtulmak ve yaratıcı olmak için de fırsatlar sunar. Ayrıca sosyal ağların kurulması ve sürdürülmesi için önemli bir bağlamdır ve aynı zamanda, fiziksel aktivite yoluyla sağlığın geliştirilmesi için bir yol olarak görülür (Wimbush, 1987; Haworth, 1997; Brown and Brown, 1999; Csikszentmihalyi. 2018).

Serbest zaman kazanımları bireylerin toplumsal bir varlık olarak kendilerini inşa etmeleri için modern toplumda oldukça önemli bir yere karşılık gelse de, toplumsal cinsiyet bağlamında serbest zamanın ve serbest zaman aktivitelerinden yararlanmanın eşit dağıtılmadığını, “ortalama olarak kadınların erkeklerden daha az serbest zamana sahip olduğunu söyleyebiliriz” (Zuzanek ve Smale: 1997; Sayer, 2005; Mullahy ve Robert: 2008; Beck ve Arnold: 2009).

Bu eşitsizlik “ücretli çalışma” ve “ücretsiz çalışma” açısından değerlendirildiğinde de söz konusudur. Günümüzde kadınların ekonomik sermaye bağlamında ücretli çalışma oranları artmaktadır. Bu artış ilk bakışta serbest zaman bağlamında olumlu bir kazanım gibi düşünülebilecekken, esasında ev içi sorumluluklarda bu zamanı bir kat daha kısıtlamakta ve Deem’e göre (1996), zaman parçalanması çoğu kadının yaşamına hâkim olmaktadır. Kültürel kodlar, kadına ailede ve toplumda biçilen roller*, ücretsiz ev içi

* Tarihsel süreç içerisinde toplumda kadına biçilen roller ünlü kişilerin söylemlerinde de anlam bulmaktadır. Örneğin, Napoleon, “kadınlar sadece çocuk üretme makinesidir” demiş. Schopenhauer; kadınların ne müzik, ne şiir, ne güzel sanatlardan anladığını söylemiş, Stephen Hawking; kadınların matematikte ve fizikte daha başarısız olduğunu iddia etmiş, Einstein “Bütün diğer alanlarda olduğu gibi, fen de kadınlar için kolaylaştırılmalıdır” demiş. Jean-Jacques Rousseau, “Genellikle kadınlar sanatı sevmez, anlamaz ve bu konuda zekâları yoktur”, diye buyurmuştur. Sonuçta kadına verilen mesaj “bir erkeğin desteği olmadan hayatta kalmakta acizsin” olmuştur (Eriş, 2021). Bu denli

çalışmanın kadına atfedilmiş bir zorunluluk olarak görülmesini etkilemekte ve “*serbest zaman yoksunluğu*”[†]nu artırmaktadır.

Serbest zaman yoksunluğu toplumsal cinsiyet bağlamında düşünüldüğünde, kadınların erkeklere oranla daha fazla serbest zaman yoksunluğu içerisinde olduğu söylenebilir. Yapılan çalışmalardan elde edilen bilgiler, kadınların serbest zamanlarının, ev içi sorumlulukları nedeniyle sık sık kesintiye uğradığını göstermektedir (Shaw, 1985; Mattingly ve Bianchi, 2003, Kılıç, 2019; 2021).

2. YÖNTEM

Araştırma, Düzce ilinde yaşayan ev kadınları kapsamaktadır. Araştırmanın katılımcıları, farklı sosyo-kültürel yapıdaki ev kadınlarından oluşmaktadır. Görüşmeler yaşları 27 ile 50 arasında değişen 9’u kentsel alanda 11’i kırsal alanda ikamet eden 20 kadınla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında nitel yöntem tekniğini kullanmasındaki amacı, hem daha derinlemesine bir görüşme sağlamak hem de görüşmeleri, doğal ortamda gerçekçi bir şekilde ortaya koymaktır.

Görüşme yapılan kişiler rastlantısal olarak seçilip yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile mülakatlar yapılmıştır. Araştırma sonuçlarını analiz edebilmek adına tematik veri analizi yönteminden yararlanılmıştır. Görüşmeler, Düzce Fevziler Köyü, Küçük Mehmetler Köyü, Aziziye Mahallesi ve Yeşiltepe olmak üzere toplam da dört farklı bölgede gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde, mülakat yapılacak kişinin gönüllü olarak görüşmeye katılmak istemesi dikkate alınmıştır.

karanlık dönemler geride kalmış olmasına rağmen halen daha etkisinin azalarak devam ettiğini söylemek yanlış olmaz.

[†] *Serbest zaman yoksunluğu*; insanların serbest zaman aktivitelerine katılacak zamanının olmaması, sosyo-kültürel sermayesinin yetersiz olması ya da serbest zamanı olmasına rağmen bu zamanı nasıl kullanacağını bilememesi/kullanamamasıdır (Kılıç, 2019).

Görüşmeler 11 Mart 2022- 5 Mayıs 2022 tarihleri arasında ortalama 3 ay içerisinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma da önceden hazırlanan 17 açık uçlu soru ev kadınlarının yoğunluğu gözetilerek, özellikle kırsal yaşantıdaki kadınların bağ bahçe ve hayvan bakımlarının aksamaması için kadınların istedikleri yer ve zamanda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Mülakat öncesinde kadınlara serbest zaman hakkında kısa bir bilgilendirme yapılmış ve sorular mümkün olduğunca görüşmecilerin anlayabilecekleri seviyeye indirgenerek yöneltmeye çalışılmıştır. Görüşme esnasında, görüşmecilerin bilgisi dâhilin de ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Her bir ses kaydı yaklaşık olarak 33- 37 dakika arası sürmüştür. Görüşmeler sonrasında ses kayıtları bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Soruları

Ev kadınlarının serbest zaman kullanım alışkanlıkları ve serbest zaman kullanım tercihlerini etkileyen faktörlerin ve serbest zaman yoksunluğunun temellerinin anlamlandırılması araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır.

- Modern toplum ile beraber kadının toplumdaki rolünün değişmesi, konumunun güçlenmesi ve kadına sunulan fırsatların artması serbest zaman yoksunluğunu azaltmakta mıdır?
- Kent yaşantısından kırsal yaşantıya doğru gidildikçe serbest zaman yoksunluğu artmakta mıdır?
- Ev kadınlarının eğitim seviyelerindeki artış ve yaşadığı mekân serbest zaman yoksunluğunu azaltmakta mıdır?
- Ev kadınlarının çocukları veya evde bulunan bakıma muhtaç bireyin olması serbest zaman yoksunluğunu arttırmakta mıdır?

3. BULGULAR

Tablo 1: Görüşmecilerin Bazı Demografik Özellikleri

Örneklem	Yaş	Eğitim	Gelir Durumu	Yaşadığı Mekân	Çocuk Sayısı
G1	45	Lise Mezunu	Asgari Ücret Üstü	Kent	2
G2	47	İlkokul Mezunu	Asgari Ücret	Kır	2
G3	48	İlkokul Mezunu	Asgari Ücret	Kır	2
G4	44	İlkokul Mezunu	Asgari Ücret Üstü	Kent	2
G5	50	İlkokul Mezunu	Asgari Ücret	Kır	3
G6	31	İlkokul Mezunu	Asgari Ücret Altı	Kent	2
G7	29	Lisans Mezunu	Asgari Ücret	Kır	-
G8	40	İlkokul Mezunu	Asgari Ücret	Kır	3
G9	41	İlkokul Mezunu	Asgari Ücret	Kır	4
G10	35	Lise Mezunu	Asgari Ücret Üstü	Kent	2
G11	38	İlkokul Mezunu	Asgari Ücret Üstü	Kent	2
G12	45	İlkokul Mezunu	Asgari Ücret	Kır	2

G13	45	İlkokul Mezunu	Asgari Ücret Altı	Kır	4
G14	35	İlkokul Mezunu	Asgari Ücret Üstü	Kır	2
G15	27	Lise Mezunu	Asgari Ücret Altı	Kent	1
G16	44	İlkokul Mezunu	Asgari Ücret	Kır	2
G17	34	İlkokul Mezunu	Asgari Ücret Altı	Kır	3
G18	50	Lise Mezunu	Asgari Ücret	Kent	2
G19	49	İlkokul Mezunu	Asgari Ücret Üstü	Kent	1
G20	47	İlkokul Mezunu	Asgari Ücret Üstü	Kent	3

Araştırmaya katılan görüşmecilerin yaş dağılımlarına bakıldığında çoğunluğunun orta yaşlı olduğu gözlenmektedir. Katılımcıların 1'i lisans mezunu, 4'ü lise mezunu, 15'i ilkokul mezunu ve gelir durumları göz önünde bulundurulduğunda genel olarak düşük sosyo-ekonomik gelire sahip oldukları tespit edilmiştir.

3. 1. Kırsal- Kentsel Yaşamda Serbest Zaman Ayırımı

Araştırmaya katılan görüşmecilerin yaşam alanları gözetildiğinde serbest zamanı anlamlandırma biçimleri ve serbest zaman aktivitelerine katılmaları arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Görüşmecilere, serbest (boş) zaman size ne ifade ediyor? diye sorulduğunda görüşmecilerin çoğunluğunun cevabı: "dinlenmek, kendine vakit ayırmak ve gezmek" olmuştur. Akabinde kendinizi rahatlatmak

için ne tür serbest (boş) zaman faaliyetlerine katılıyorsunuz? diye sorulduğunda; kırsal alanlarda yaşayan görüşmeciler genel olarak “düğün, akraba ziyaretleri, ev oturmaları ve altın (para) gününden” bahsederken kentsel alanlarda yaşayan görüşmeciler, “çarşıda gezmek, arkadaşlarıyla kafe de buluşmak, konsere gitmek ve seminerlere katılmak” gibi cevaplar vermişlerdir. Görüşmeciler bu durumu şöyle ifade etmektedirler:

“...Boş vakitte dinlenmek istiyom aslında kafamı dinlim istiyom. Ama yine de günümü bomboş geçirmim kafama göre biriyle gidip muhabbet edim. Hani günüm güzel geçsin... ..Hm bide ben güne pek katılmıyorum ama ablamın var işte o akrabalar falan toplandıklarında bende gidiyorum öyle iyi geliyor. Çayımızı falan içiyoruz yiyip içiyoruz. Birisi bişey anlatırsa dinliyoruz. Bu ara ekonomiden her şey aldı başını gidiyor yani mesela. Bizde ev hanımıyız yani bi aile geçindiriyoruz yani yeri geldiğinde.”(G3, 48, Kır)

“Bazen oh diyom yani dinlenmek için bazen diyom biraz gidem komşulara bakam. Değişiyö yani bi gün onu yapmak istiyom yarın başka şey yani. Bazen kafamı dinlemek istiyom... Valla kapılarda hiç işimiz bitmiyor bizim. Odun kesiyöz bahçe düzenliyoruz ne bilim. Ama seviyom ben bu bahçeyle falan uğraşmayı evde daralınca kapıya çıkıyom hemen. Düğünler olursa oraya gidiyöz cenazelere gidiyöz iyi oluyo gidiyöz öyle. Biz gezmeyi çok severiz eşim çok sever. Aslında biz çok yerleri geziyöz. Eşim haydi dedim mi gidiyöz yani biz ‘hazır asker’. Genelde mesela Bolu’ ya gideriz. Türbeleri ziyaret ediyöz, pikniğe gidiyöz.” (G5, 48, Kır)

“Kurtuluş vallahi. Boş zamanda tabi ki kendi başıma kalabiliyorum. Kendimle ilgilenmeyi seviyorum. Yapmak istediğim şeyleri yapıyorum. Mesela dışarıya çıkıyorum. Arkadaşlarla kahvaltıya gidiyorum eşim eğer çocuklara bakarsa, eşim ilgilendiği zaman arkadaşlarla rahat vakit geçiriyorum. ...İşte arkadaşlarla çaya kahveye gidiyöz geliyöz birbirimize. Arkadaşlarla olunca arada eğitime seminerlere gidiyoruz...” (G6, 31, Kent)

“Eğer yorgunsam dinleniyorum ara ara kitap okuyorum genelde roman oluyor televizyondan falan psikologları dinliyorum çocuk ve ailelerle ilgili... Benim farklı farklı gruplarım var. Mesela sülaleyle olan bir grubum var onlarla cumartesi günü bi tanesinin evinde toplandık. Bu çarşamba oğlumun sınıf arkadaşlarının velileriyle bi kafede toplancaz. Değişiklik olsun dedik. Onlarda ev hanımı farklılık olsun zaten hep evdeyiz eve bağlıyız. Onun dışında sinemaya çocuklarımla gidiyorum.” (G11, 38, Kent)

“Vallahi ben yalnız kalıp rahatlamayı kendimi dinlemeyi böyle sessizlik istiyorum. Günlük hayat beni yoruyor. Her zaman için yoruyordu.”(G13, 45, Kır)

“Yani daha çok dinlenme vakti. ...Arkadaşlarımın evine gidiyorum çay, pasta, yemek yiyoruz. Yılda bir bilemedin iki kere pikniğe gidiyoruz. Yazın derelere, dağlara gidiyoruz. Bir ara da halk eğitimin Kuran Kursuna gittim.” (G12, 45, Kır)

“Dinleniyorum mesela kedilerim var dışarda onlarla konuşuyom. İşim olmadı zaman dışarıya çıkıyom kedilerle oturuyom. İyi geliyor rahatlatıyor beni mutlu ediyö. ...Valla kafam eserse çarşıya gidiyorum biraz dolaşmaya genel de küçük oğlum bana çok eşlik eder. Bana çok düşkün beraber yemek yiyöz çay içiyöz. Stres atıyöz beraber. Günümüz var böyle bikaç kişi yakın arkadaşlarla onlarla dışarda toplanıyöz mesela. Lokantaya gidiyöz yiyöz içiyöz yani ne bilim evden çok bunalıyöz ya evden çıkalım da yani ne olursa olsun. Mukabelelere gidiyom. Aa ben kursada gittim sıfıradan başladım Kuran’a, kapı süsü kursuna.”(G18, 50, Kent)

Görüşmecilerin söylemleri genellendiğinde serbest zamanın “dinlenmek” için kullanılan bir zaman olarak algılandığı söylenebilir. Bilimsel olarak yapılan araştırmaların çoğunda, serbest zaman baskı ve yükümlülüklerden kurtulmak adına bir dinlenme faaliyeti olarak görülmektedir. Bu görüş genellikle pozitif serbest zaman algısı olarak anlandırılmaktadır (Juniu and Henderson; 2001).

Başka bir açıdan dinlenme, olumsuz bir çağrışım taşıyan zaman kaybını yansıtır. Serbest zamanın karanlık yüzü, sapkın tarafı (Rojek, 1999; Kılıç, 2020) olan ve zamanın nasıl algılandığını anlamaya çalışırken göz ardı edilmemesi gereken tarafıdır. Dinlenmek, enerjiyi geri kazanmak mahiyetinde anlamlandırılırsa faydacı iken enerjiyi geri kazanmadan öte rutinleşen bir davranışa dönüşürse zaman kaybı olabilme ihtimali artacaktır. Green ve Singleton (2006) bu durumu, hiçbir aktivitenin her zaman serbest zaman etkinliği olamayacağı çünkü bazı koşullar altında neredeyse her şeyin bir zorunluluk olabileceği şeklinde ifadelendirmektedir. Görüşmecilerin söylemlerinden hareketle, yoğun ev hayatının kadınları yordugunu ve aslında düşünülenin aksine zorunluluklardan ötürü serbest zaman yoksunluğu çektiklerini görüyoruz. Bazı görüşmeciler bu durumu şöyle açıklamaktadırlar:

“Bi kaç saat anca yani. İşte o birkaç saatte de oturuyom veya biraz dinleniyom. Yine işlerim oluyo yarım saat falan bi oturuyom sonra aynen devam evde kapıda onları yapıyom. Gündüz işim oluyo da akşamları eşimle televizyon izliyorum.”(G5, 50, Kır)

“Günlük şöyle gün boyunca devamlı çocuğum hep yanımda tek başıma kalmıyorum. Ama tabi arkadaşlarla çay kahve falan o tarz birbirimize gidip geliyoruz. Ama o zamanda çocuk yanımda da tabi bi yandan ona da bakıyorum. Yani anca akşam onlar uyduktan sonra bi kendi kendime kalıyorum. Gün içinde dinleniyorum aslında ama tabi anca onlar uyduktan sonra birkaç saat tam olarak boşum.”(G6, 31, Kent)

“Uzanırım dinlenirim yani. İnsan rahatlamak istiyoo günlük bir saat kendine ayırmak çok büyük bi nimet yani insan için bence çok büyük rahatlık. Dinleniyosun hem kafan rahatlıyo kendi kendine kalıyon.”(G7, 29, Kır)

“Kendim için hiç vakitim yok hiç. Hep bi şeyler yapıyorum. Mesela sabahları kalkıyorum kendime bi kahvaltı hazırlıyorum. Sonra kızlar okula eşim işe gidiyo işe. Sonra genel temizlik çamaşır, bulaşık...” (G4, 44, Kent)

Ev kadınları, toplumumuzda çokça serbest zamana sahip olduğu düşünülen bir algıdadırlar. Ancak görüşmecilerin ifade ettiği üzere gün içinde evde gösterdikleri ücretsiz emek (ev işleri, çocuk bakımı vs.) gücünden dolayı kendilerine vakit ayıramamaktadırlar. İddialı bir biçimde kadınlar tüm evin iş yükünü tek başına üstlenmiş konumdadırlar. Bu durumdan dolayı kendileri, serbest zamanı daha çok dinlenerek geçirilen bir zaman dilimi olarak görmektedirler. Kendisine yeterince vakit ayıramayan çoğunluğun yanında, kendine vakit ayırabildiğini söyleyen görüşmecide olmuştur ve G9 bu durumu şöyle ifade ederek:

“Çok ayırıyom valla. Ben oturiyom hep. Sabah 7 de kalkarım en geç 8.30 boşalır benim evim. Herkes okuluna gider eşim işine gider. 9- 12 arası programımı yaparım evimi temizlerim, yemeğim yoksa yemeğimi ayarlarım o aralıkta ondan sonra düşünürüm işte nereye gideceksem arabam da var. İstedğim yere giderim gezerim. Eşimin kendi arabası var benim kendi eşimde hiç karışmaz ona sadece gitceğim yeri haber veririm o kadar. Akşam çocuklarımın geleceği saatte evde bulunurum hani çocuklarım mağdur olmasın diye. Hani onların okul saati arasında hem işimi hem gezmemi ayarlarım yani.” (G9, 41, Kır)

Görüşmeci 9 gün içerisinde kendine yeterince vakit ayırabildiğini ifade etmektedir. Ancak görüşmecinin kendisine vakit ayırabilmesi için önce evdeki sorumluluklarını yerine getirmesi gerekmektedir. İlgili alanyazın çalışmaları kadınların serbest zamanlarının, ev içi sorumlulukları nedeniyle sık sık kesintiye uğradığını göstermektedir (Bittman ve Wajcman, 2000; Mattingly ve Bianchi, 2003). Bu kesintinin temel sebebi, kendisine serbest zaman ayırdığını düşünen

kadın, çocuklar gelmeden evde olmalı ve yemeklerini hazırlamalıdır. Kadın çocuklarını mağdur etmeden ve evin ihtiyaçlarını aksatmadan kendine vakit ayırabilir. Zamanlarının çoğunu ev-içi görevlere ve yükümlülüklerle ayırması nedeniyle gündelik yaşamın sürdürülmesinde ağırlıklı rol üstlenen kadınların, zaman kullanımında yoksunluk yaşadıkları gözlemlenmektedir. Kendilerine istedikleri ve ihtiyaçları olduğu kadar serbest zaman ayıramamaktadırlar. Toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak toplumun kadına yüklediği misyonu tamamlamaya çalışmaktadırlar. Çocuklara bakmak, onların eğitim ve sağlığıyla ilgilenmenin genellikle kadının sorumluluğuna bırakılması, ev işlerinin kadın tarafından yapılması gerektiği algısı ve genelde ev kadınlarınca da doğru olan, yapılması gereken bu düşüncesi ile kendilerini mecbur hissetmeleri, serbest zaman yoksunluğunun oluşmasına etken olmuştur.

Bu alanda yapılan çalışmalar gösteriyor ki, kadınların serbest zaman kullanımını etkileyen birçok faktör söz konusudur. Günümüz insanı şimdiye kadar hiçbir insanın sahip olmadığı kadar serbest zamana ve değerlendirme olanaklarına sahiptir. Serbest zaman değerlendirme alanları günümüzde büyük bir piyasa haline dönüşmüştür. Araştırmada ekonominin serbest zaman üzerine etkisini anlayabilmek adına; serbest zaman faaliyetlerine katılımınızı etkileyen faktörler nelerdir? Ailenize ekonomik katkı sağlayabilecek bir işte çalışmak ister miydiniz? Neden çalışmıyorsunuz?' gibi sorular yöneltilmiştir. Görüşmeciler kendilerini şöyle ifade etmişlerdir:

"Evde el işi yapıyorum. Çocuklarımla her işiyle kendim ilgilenmek istedim bu yüzden dışarıda bir işte çalışmayı hiç düşünmedim. Maddi durumumuz aman aman kötü değil kötü olsaydı mecburen çalışırdım. ...Ekonomi olmazsa ben bunların hepsini yapamam. Yaptığım el işi olmasa sadece kocamdan para alsam olmaz. Yaptığım işin parasının bir kısmını kendime harcıyorum. Önceden akşam saatlerinde dışarıya çıkmaya çekiniyordum. 'Şuna bak akşam vakti dışarda ne işi

var 'falan derler diye. Ama artık bilmiyorum yaşımdın ilerlediğinden mi daha çok tecrübeme kazandım bilmiyorum ama ben artık takmıyorum. Hani çıkabiliyorum istediğim gibi.'(G11, 38, Kent)

"Bizim hayvanlarımız, bahçemiz, tarla var zaten. Bahçeye yimelik patates, soğan, ıspanak ekıyorum. Arkada 6 dönümlük tarla var oraya yazın yeşil fasulye, yeşilbiber, kırmızıbiber ekıyorum olunca da topluyorum pazarcılara satıyorum onlarda pazarda satıyor. Eltilerim de yapıyor bunu. Salça yapıyorum domates, biber salçası onları satıyorum. Şimdiye kadara yumurta hiç satmamıştım ama Allah'a çok şükür tavuğum da var bir sürü onların yumurtasını satıyorum. Günde 20-30 lira geçiriyor elime. İneklerim var sütünü sağıp satıyorum. Eltimin oğlunun öğretmenleri tereyağı süt istiyor onlara yapıp yolluyorum. Elime geçen parayla da günlük ihtiyacımızı karşılıyor. Kocamın sigarası evin ihtiyaçlarına gidiyor. Bazen kocam da yardım ediyor benim belim ağrıdığına ineği sağıyor. Ben tabi eskisi gibi değilim bir de rahatsızlık geçirince daha çok yoruluyorum."(G12, 45, Kır)

"Maalesef hiç çalışmadım. İsterdim ama eşim izin vermedi halen daha da izin vermez. Kıskançlıktan da olabilir zaten eşim izin verse ailesi izin vermez."(G15, 27, Kent)

Araştırmada bireylerin sosyal ve ekonomik sermayelerinin yetersiz olması, serbest zaman kullanımlarını etkileyen önemli bir faktör olarak gözlemlenmiştir. Özellikle ekonomik hayatta gerçekleşen değişiklikler aile yapısında ve beraberinde kadının aile içindeki konumunda değişmelere ön ayak olmuştur. Son dönemdeki gelişmeler hayat şartlarının zorlaşmasına rağmen, yaşam kalitesinin arttırılmak istenmesi ekonomiyi hayatımızın merkezine yerleştirmiştir. Görüşmecilerin büyük bir çoğunluğu evlenmeden önce farklı iş

tecrübelerinin olduğunu belirtmişlerdir. Görüşmeciler bu konuda kendilerini şöyle ifade etmektedirler:

“Gençlikte işe başlamıştım ama yarım kaldı artık şimdi bünye kaldırmaz yapamam ki. Bide gençlikte eşimle biz dükkana gidiyorduk dükkân vardı gümüşçü dükkânı. Gümüş tamiri imalatı falan yapıyorduk... Bir müddet sonra dükkân kapatılınca evde kaldım. Çocuklar küçüktü ondan sonra çocukların peşinde bilmem ne okula gidiyorlar geliyorlar derken benim de yaşım baya ilerledi.” (G2, 47, Kır)

“Daha önce çalışıyodum. İlk çocuğum okula gitmeden önce çalışıyodum. Oğuzhan 3 yaşındaydı ben çalışmaya başlamıştım. 8 yaşındayken bıraktım. Bire başlarken çalışmak istemedim onun eğitimini ne bilim boş vermek istemedim. Ben ilgilenmek istedim. O zamanlar öyle bıraktım sonra eşimde istemedi bende öyle yani.” (G20, 47, Kent)

Görüşmecilerin şuanda çalışmıyor olmasının ardındaki neden eşlerinin çalışmalarına izin vermemesi ve çocuk bakımı gibi sorumlulukları yerine getirmesi yer almaktadır. Kadının çalışma hayatına katılma pratiğinin eşinden aldığı izne bağlı olmasının dezavantajlı konumunu kır ve kent yaşamında da görüyoruz. Ancak yapılan araştırmada kırsal alanlardaki kadınların ‘ev dışına çıkmadan’ ürettikleri el işleriyle, bağ-bahçe ekerek ve elde edilen ürünleri satarak ailelerine ekonomik katkıda buldukları tespit edilmiştir. Bu üretim evresinin özellikle yaz aylarında havaların elverişli hale gelmesiyle beraber çok daha yoğun bir hale geldiği belirtilmiştir. Ev kadınları bu süreçte kendi serbest zamanlarından feragat ederek, el emeğini satmaktadır. Dışarı da (fabrika, tekstil vs.) çalışmaları belli nedenlerden ötürü engellense de bu durum kırdaki yaşayan ev kadınlarının ekonomik sermaye üretkenliğine engel olamamıştır. Sattıkları emek gücü sayesinde ev ekonomisine önemli katkıda bulunmuşlardır. Elde ettikleri bu geliri ise kendileri için değil çocukların ve evin ihtiyaçları

doğrultusunda harcadıklarını ifade etmişlerdir. Ev kadınlarının kendileri için ayırabilecekleri zaman diliminden aile ve çocuklarının ihtiyaçları için “sessiz bir vazgeçiş” söz konusudur. Bağımlı emek teorisi bağlamında düşünüldüğünde, bu sessiz vazgeçişle kadınların serbest zamanlarının kendileri tarafından kısıtlandığı ve bu kısıtlanmanın karşı cins tarafından patolojik görülmemesi söz konusudur (Thrane, 2000).

3.2. “Ev Dışı” Zaman Kullanımı

Serbest zaman faaliyetlerine katılım için “ev dışına” çıkma araştırmadaki görüşmecilerin sosyal ve ekonomik sermayeleri dikkate alındığında oldukça önemli bir nitelik taşımaktadır. Kır ve kent ayrımı gözetmeksizin tüm görüşmeciler için ev dışında serbest zaman etkinliklerine katılmak oldukça önemlidir. Görüşmecilerin serbest zamandan beklentileri arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Bu durumda ev dışına serbest zaman kullanımı kentte ve kırsal alanlarda yaşayan görüşmecilerin, katılım sağladığı serbest zaman etkinlikleri arasında anlamlı bir fark oluşmasına neden olmaktadır. Görüşmeciler serbest zamandan beklentilerini şu şekilde ifade etmektedir;

“Yani insan hayatı boş geçirmemeli bir şeyler başarmak için gayret etmeli. Ben hep bi şeyler öğreniyim bi şeyleri daha iyi yapayım istiyorum ondan. Kendimi geliştirmek istiyorum.” (G1, 45, Kent)

“Bi şeyler üretmek çok mutlu oluyorum ürettiğim zaman... Bunlar bana yaptıkça öz güven veriyor. Meraklıyım bilmediğim şeyi öğrenme taraftarıyım. Arkadaşlarla farklı ortamlara giriyoz, sosyalleşiyoruz iyi geliyor bunlar.” (G17, 34, Kent)

“Kafa dağıtıyosun yani mutlu oluyosun. Ev ortamından çıkmış oluyosun yani evde her gün aynı rutin işler yapıyosun, o anlık başka bişeyler yapıyorsun değişiklik oluyo. Kendine iyi geliyor kafa dağıtıyosun.”(G6, 31, Kent)

“Yeni arkadaşlar yeni çevre edinmek eğlence bunları bekluyo insan baş vaktinde bir farklılık bir neşe olsun güzel vakit geçirsin.” (G13, 45, Kır)

Kentsel alanlarda yaşayan görüşmeciler genel olarak serbest zamandan beklentisini yeni şeyler öğrenmek, üretimde bulunmak, rahatlamak ve sosyalleşmek olarak anlamlandırırken, kırsal alanlarda yaşayan görüşmeciler ise daha çok stres atmak, dinlenmek ve akrabalarıyla arkadaşlarıyla sohbet etmek, vakit geçirmek şeklinde anlamlandırmışlardır. Bireylerin ifade ettiği serbest zaman beklentileri içinde buldukları ekonomik şartlar, sorumluluklar ve imkânlar dâhilinde gelişmiştir. Henderson ve Hickerson’un (2007) söylemiyle, kadınların serbest zamanları sosyal faktörlerin kısıtlamalarına bağlıdır ve bütünseldir. Her kadın bildiği, gördüğü kadarını yaşamak ister. Kırsal alanlarda yaşayan görüşmecilerin serbest zamandan beklentisinin yalnızca dinlenmek, stres atmak veya akrabalarıyla muhabbet etmekten ibaret olması tamamen bu olguyla alakalıdır. Görüşmeciler serbest zamandan beklentileri doğrultusunda aktivitelere katılım göstermişlerdir. En çok vakit ayırdıkları serbest zaman faaliyetleri? ve serbest zamanlarında hep yapmak istedikleri faaliyetlerin neler olduğunu sorduğumuz da görüşmeciler şöyle cevaplar vermişlerdir;

“En çok valla komşularla bol bol kahve içmek yani. Çay kahve bunlar genelde her öğleden sonra olan şeyler yani kesinlikle. Yazın özellikle müsait olursak gerçekten gün aşırı yapıyoruz bunu. Ramazana girmeden bi yapalım dedik mesela hep beraber yaptık...Aslında kitap da okumak isterim. Bu dini kitaplar da olabilir, tarih te olabilir bunu istiyorum aslında ama çocuklardan pek fırsat olmuyo.”(G10, 35, Kent)

“Valla en çok elişi yapıyorumdur. Evlenmeden önce de yapıyodum ama buraya geldiğimden beri daha çok yapıyorum. 10- 15 yıldır falan yapıyorum yani. Hani el işi bana bi iş gibi gelmiyor artık kafanı falan boşaltıyon, boş durmuyon ben seviyom yani... Yani hiç öyle bi şey aklıma gelmiyor ama yine kafamın bi kenarında hacca umreye gitmek var. Ondan başka yok aklıma gelmiyor yani.”(G8, 40, Kır)

“Şimdi şuanda valla çok boş zamanım yok eskisi gibi çünkü sabahları kursa gidiyorum ben öğlene kadar. Kuran kursuna diyanetin. İki senedir gidiyorum yani buna. Orada Kuran öğreniyoz dini bilgiler öğreniyoz seviyorum ben orayı maneviyata iyi geliyor. Biliyodum da ben şimdi tecvit falan öğreniyorum... Yo öyle özel bişey yok. Ben en çok Umre ye gitmek istiyom aslında tabi nasip olmadı yani. İstanbul’ la gitmek isterim yani sık sık orada kızlarım var benim bütün ailemde orada. Aslında bazen yapıyoz bazen yapamıyoz yani ne bilim. Para önemli yani bu işleri yapmak hep para ister yani e bide adam hep çalışıyo onun zamanı yok ondan olmuyo yani.”(G9, 41, Kır)

“Birkaç yıldır ebru sanatı kursuna gidiyorum...Ben böyle dolu dolu bilmediğim yerleri gezmeyi severim. Eşimle çocuklarımla beraber yapamıyoruz çünkü vakit yok denk getiremiyoruz iş güç çocukların okulu falan.” (G1, 45, Kent)

“Boş zamanım daha fazla olsun kurslara gideyim isterdim ne bilim el işi olur, yemek kursları olur, el sanatları olur. Severim böyle şeyleri de işte tam bu şeyleri yaşayacağım zamanlar da bu hastalık geldi başımıza... En çok el işi yapıyorum. İğne oyası da rahatlatıyor beni. Eşimin o günkü haline göre değişiyor eğer onu çok kaldırıp yatırırıysam daha az yapıyorum ama hep elim doludur.”(G13, 45, Kır)

Görüşmecilerin en çok vakit ayırdığı serbest zaman etkinlikleri incelendiğinde çoğunun sıradan serbest zaman etkinliği olduğunu görüyoruz. Sıradan serbest

zaman etkinlikleri herhangi bir eğitim gerektirmeyen, kişiye “haz” ve “mutluluk” veren kısa süreli etkinliklerdir (Stebbins, 1997a). Sıradan serbest zaman etkinliklerinden alınan doyumda kısa sürelidir ve hiçbir şekilde bir kariyer sunmaz. Sıradan serbest zaman etkinlik biçimleri birbirinden çok farklı olabilir; yürüyüş yapmak, televizyon izleme, pikniğe gitmek, uyumak vb. bunlara dâhildir. Yapılan araştırmada görüşmecilerden yalnızca bir tanesinin belli bir sistematikliği içinde barındıran ve kişiye haz ve mutluluktan öte “tatmin” duygusu veren ciddi serbest zaman etkinliğine (Stebbins, 1997b) katılım sağladığı tespit edilmiştir. Görüşmecilerin çoğu sıradan serbest zaman etkinliklerine katılmalarının nedenini zamansızlık, ev içi rol dağılımına bağlı olarak sorumlulukların fazlalığı ve çocuk bakımından kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Toplumda ‘kadın’ olarak dezavantajlı konumda olan görüşmeciler evlenmenin beraberinde çocuk olgusuyla beraber kendi yaşamlarını, ihtiyaçlarını arka plana atmaktadır. Görüşmeciler bu ‘sessiz vazgeçiş’ de gönüllü olduklarını belirtmişlerdir. Görüşmecilere ev dışında en fazla vakit ayırdığı serbest zaman faaliyetleri sorulduğunda ise şöyle cevaplar alınmıştır;

“İşte pikniklere, akrabama ziyaretlerine gidiyoruz. Ebru kursu var ama ben onu boş zaman olarak bakmıyorum ciddiye alıyorum aslında.” (G1, 45, Kent)

“Hem aslında bizim evin dışında çok aktivitemiz oluyor. Yani aynı memleketliyiz eşimde bende burada doğduk burada büyüdük. Eşim dostumuz, akrabalarımız, hepsi burada hep onlarla vakit geçiriyoruz. Düşünlerimiz, nişanlarımız, cenazelerimiz, hastalarımız yoğun yani sürekli gidiyoruz yetiyor zaten.”(G2, 47, Kır)

“Kışın komşulara gidiyorum yazın o kadar çok vaktimiz olmuyor, dedim ya tarlalarla falan uğraşyoruz. Komşulara gittiğimde de toplanıp el işi yapıyoruz.

Boş duran olmuyor. Bir yandan yiyoruz içiyoruz biraz dedikodu yapıyoruz adamları çekiştiriyoruz.” (G14, 35, Kır)

“İşte arkadaşlarla çaya kahveye gidiyöz-geliyöz birbirimize. Geçen yaz önce eğitimde dikiş kursu falan açıldıydı oraya gitmiştim sonra beğenmedim bıraktım bana göre değildi. Hafta sonları genelde kız kardeşlerimle görüşüyorum eşli olarak onlarla görüşüyorum. Anneme kayınvalideme gidiyorum, arkadaş oturmaları oluyor. Bazen planlı bazen plansız. Eşimle sinemaya gidiyoduk küçük oğlum olmadan önce. . Hemen iki dakkada hazırlanıp çıkıyorum. Otobüse binince bile mutlu oluyom bazen çok sıkıldığımda. İşte günlerimiz oluyor mesela arkadaşlarla günlerimizi dışarda yapabiliyoruz. O gün mesela yemeğe gidiyoruz dışarıya kahvaltıya falan. Her defasında başka bi yere gidiyoruz. Mesela bi gün lokantaya gittiysek sonra pastacıya gidiyöz, sonra başka bi yere.”(G6, 31, Kent)

Komşuya gideriz arkadaşlarla anlaşır ona gideriz. Günlerimiz var oturmalı iki tane günümüz var onun haricinde yelek ve namaz başörtüsü gibi günlerimiz var yani. Orada oturuyoruz gırgır şamata.. Düğünler olursa oraya gidiyöz cenazelere gidiyöz iyi oluyo gidiyöz öyle. Biz gezmeyi çok severiz eşim çok sever. Aslında biz çok yerleri geziyöz. Genelde mesela Bolu’ ya gideriz. Türbeleri ziyaret ediyöz, pikniğe gidiyöz, alışveriş merkezlerine gidiyöz yani ne bilim.” (G8, 40, Kır)

Görüşmecilerin ev dışında serbest zaman faaliyetlerinde bulunmada çok istekli oldukları gözlemlenmiştir. Kadınların etkinliklere katılmak amacıyla ev dışına çıkmalarının, geleneksel çevrelerinden, günlük rutinden, zorunlu görevlerinden ve ilişkilerinden kurtulmalarına yaradığını göstermektedir. Görüşmecilerin yaşadığı mekânlar ve imkânlar dikkate alındığında kentsel alanlarda yaşayan görüşmeciler ev dışındaki serbest zamanlarını sinema, kafe, restoran gibi ücret karşılığında yararlanıla bilen faaliyetlerden yana kullanırken, kırsal alanlarda yaşayan görüşmeciler ev dışı serbest zamanlarını daha çok akraba ziyaretleri,

komşu ziyaretleri, piknik, cenaze ve düğünlerden yana kullanmıştır. Kırsal alanlarda yaşayan kadınlar için düğün ve cenazeler gönüllü katılımı ile gerçekleşen oldukça önemli serbest zaman faaliyetleri olarak görülürken, kentsel alanlarda yaşayan kadınlar için düğün ve cenazeler bir serbest zaman aktivitesi olmanın dışında zorunluluktan katıldıkları organizasyonlardır.

3.3. Aile Üyeleriyle Planlanan- Planlanmayan Serbest Zaman

Hemen hemen her toplumda bireyin sosyal yaşamı üzerinde en büyük etkiye sahip kurum, ailedir. Aile en önemli toplumsal kurumlardan birisidir. Geçmişten günümüze aile, birçok değişim geçirmiş ve geçirmeye devam etmektedir. Görüşmecilerin serbest zaman faaliyetlerine katılımlarında, serbest zaman faaliyetlerine ailenizle mi yoksa yalnız katılmayı mı tercih ediyorsunuz? sorusuna verilen cevaplar şu şekildedir;

“Ya yerine göre yalnız yerine göre beraber. Bazen yalnız olmak daha iyi geliyor bana kimine kalabalık iyi gelir ama bana bazen de yalnızlık daha iyi gelir. Denizi çok severim bide böyle deniz kenarında bi yerde otursam bıraksalar hiç şey yapmam yani çok iyi olur. Yalnızken oturuyorum kendimi dinliyorum düşünüyorum yani. Eşimle de dışarı çıkarız hafta da bi kere iki kere Alışveriş yaparız ihtiyaçlarımızı alırız. Ailemde şimdi burada bazen hep beraberde gideriz bazen bizim yalnız gittiğimizde oluyo.” (G7, 29, Kır)

“Ben ailemden ayrı kalmak istemiyorum yok yani çocuklarım olmadan olmaz. Eşimle, ailemle gezmeyi daha çok seviyorum onlarla gidiyorum ne bilim onlarsız bi yere gitmeyi pek sevmiyorum. Hani arkadaşlarım ayrı bişey evet onlarla da zaten normalde de gündüz görüşüyoruz mesela bi şekilde yani eşimle ailemle daha çok vakit geçirmeyi seviyorum işe falan da gidiyo ya.” (G6, 31, Kent)

“Ben ailemle güzel yemekler hazırlım yiyelim içelim. Oturup güzel güzel sohbet edelim ben en çok bununla mutlu olurum. Onlar iyi olsun beraber olalım bana yeter. Öyle benim çok şey isteğim yok yani. Ben her şeyi beraber olunca mutlu oluyorum. Akşam işte biraz kafamı dinlesem yeter bana yani.”(G14, 35, Kır)

“Yerine göre değişiyor aslında. Mesela bu akşam günüm var yalnız gitmek istiyorum kızım da evde babasıyla kalsın. Her zaman her zaman kalabalıkta olmuyor.”(G20, 47, Kent)

Görüşmecilerin bir kısmı serbest zaman faaliyetlerine ailesiyle beraber katılmayı tercih ederken bir kısmı ise yalnız katılmayı tercih ediyor. Bireylerin bu tercihlerini gündelik hayatın monotonluğundan ve yoruculuğundan ayrılmak, evin ihtiyaçları ve çocuk bakımından biraz olsun uzaklaşmak adına yapılacak serbest zaman faaliyetinin mahiyetine göre seçim yapılmaktadır.

Aile kurumunun en önemli parçalarından çocuğun ev kadınlarının tercihlerini etkileyip etkilemediğini öğrenmek adına yöneltilen soruya şu cevaplar verilmiştir;

“Genelde çocuklar okuldayken gitmeyi tercih ediyoruz. Onun dışında hafta içi gidiceksem okuldan çıkışını bekliyorum, daha çok hafta sonu dışarıya çıkıyorsun. Köyün içinden bir komşuya gideceksen söylüyorsun okuldan çıkınca senin yanına geliyor. Her şeyi etkiliyor aslında yani çocuk demek sorumluluk demek.”(G14, 35, Kır)

“Benim büyük oğlum biraz sıkıntılı ikinci öğretim onun okulu öğlene kadar yatıyo geç kalkıyo. Biraz kaprisli o herşeyi yemez ona göre hayatımı uyduruyom ben artık...Şuan en rahat zamanımız yani rahata erdiğimiz dönem. Onlar üniversite sınavına girene kadar kurallarım vardı benim mesela oğlum sesten rahatsız

oluyo diye misafir kabul etmiyodum. Onlara evde varlığımı bile hissettirmiyodum rahatsız olmasınlar diye. Ama çok şükür verimini aldık yani.”(G18, 50, Kent)

“Tabi canım. Mesela kızım formasyona gidiyor o geleceği zaman bir yere gitmiyom bile. Arıyor beni anne sobamı yak, yemeğimi ısıt hazırlıyorum. Birde kızım korkar evde tek başına durmaya korkar onu da yalnız bırakmam. Hele akşamları korkar diye dışarıya çıkmamaya özen gösteriyorum.”(G12, 45, Kır)

“Çocuklar büyüyene kadar ben hiçbir yere gitmedim zaten. Hatta zorunda olmadıkça cenaze düğün olmadıkça çıkmıyordum.”(Görüşmecı 11, 38, Kent)

“Evet, çocuklarla bazı yerlere gitmiyorum. Mesela alışverişe onular için gitmiyosam, kendim için gidiyosam onunla ilgilenmekten kendime bişey bakamıyorum örneğin. Direk onlar için gidiyosam yemeğe o tarz yerlere falan tamam amenna ama arkadaşlarla falan gidiyosam çocuk yanımda götürürüm ama yani onlarla ancak şey yerlere gidiyom parkı olan, oyun havuzu olan yerlere. Bazı yerlerde çocuklarla olmuyo yani rahat edemiyosun mesela Kuran’lar falan varsa babalarına bırakıyom ben kaçıyom.”(G6, 31, Kent)

“Eskiden karışanlar oluyordu kocam sıkıyordu çocuklar vardı bir yere gidemiyordum evden dışarı çıkamıyordum. Tam rahata erdik eşim kıskanmayı bıraktı çocuklar büyüdü hastalık çıktı.”(G13, 45, Kır)

Algılanan partner duyarlılığı karşılıklı duygu düzenleme eğilimini arttırmaktadır (Tosyali ve Harma; 2021). Yani eşlerin birbirlerini ne derece anladıkları ve saygı duyduklarıyla, problem karşısında yeni perspektifler edinebilmek için olayları birlikte ele alma eğilimlerinin arasında doğrusal bir ilişki vardır. Çocukların kadınlarda serbest zaman yoksunluğunu artıran etkisi partner duyarlılığının ve duygu düzenlemenin eksikliğini bize göstermektedir. Bu durum esasında çocuk sahibi olduktan sonra erkeklere kıyasla kadınlar, ev işlerine daha fazla zaman

ayrımak zorunda kaldıklarının (Sanchez ve Thomson, 1997) ve serbest zamandan daha çok kadınların feragat ettiğinin açık göstergesidir. Kadınlar sosyal hayatlarını düzenlerken ev içi yapılması zorunlu olarak görülen çok fazla çoklu görev üstlendikleri görülmektedir. Sosyolog Barbara Schneider, çoklu görevlerin çoğunun insanlar için stresli olup olmadığını anlamak çabası içerisine girmiştir. Schneider, erkeklerin çoklu görevlerin zevkli olduğuna düşünme olasılıklarının daha yüksek olduğunu ancak buna katılma olasılıklarının daha düşük olduğunu ortaya koymuştur ve kadınların haftada yaklaşık elli saat çoklu görev yaptıklarını ve bu durumun onları strese soktuğunu tespit etmiştir. Aynı anda birden çok şey yapmaya çalışırken en çok strese giren grup anneler olmuştur (Headlee, 2022).

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Modern çağın zorunlu getirilerinden olan serbest zaman, giderek herkesin hayatına daha fazla oranda nüfuz etmektedir. Araştırma değişkenlerinden biri olan kırsal ve kentsel yaşamda ev kadınlarının serbest zaman alışkanlıkları incelendiğinde kentin sunduğu bazı sosyal, kültürel etkinlik ve eğlence olanakları kentliler arasında ön plana çıkarken köyde yaşayanların henüz bu kadar imkâna ve çeşitliliğe sahip durumda olmadıkları tespit edilmiştir. Kentsel mekân, bireyin gündelik pratiklerini yaşamasına olanak sağlayan ya da bu olanaklardan mahrum bırakan çoklu sosyal ve kültürel görünümleri ortaya çıkardığı için tarihten bugüne evrimsel bir öneme sahiptir. Şöyle ki kentsel mekânda yeme-içme yeri olan restoran, kafe ve pastaneler; eğlence yeri olan sosyal etkinliklerin yapıldığı sinema, tiyatro, sergi salonları, kongre merkezleri, konser alanları, sosyal kulüpler, vakit geçirme yeri olan parklar ve bahçeler; serbest zaman aktivitesi olarak çeşitlilik sunmaktadır. Kırsal alanlarda yaşayanlar açısından ise, köyde, ağırlıklı olarak insan gücüne dayanan tarım ve hayvancılık işlerinin yorucu olması ve belli bir mesai saati gerektirmemesi serbest zamanlarında kentsel alanlardaki gibi ayrışmasının önüne set çekmektedir. Buna karşın kırsal ve kentsel yaşantıda kadınların çoğunluğu ataerkil ideolojinin sunduğu toplumsal cinsiyet rollerine

bağlı olarak yüklenen sorumlulukların yoğunluğundan dolayı serbest zaman yoksunluğu çekmektedir. Serbest zamanı kendilerini rahatlatacak yeni güne ve aynı tempoya hazırlayacak, dinlenmeyi sağlayacak bir zaman dilimi olarak görmeleri serbest zaman yoksunluğunu oluşturan başlıca faktördür. Çünkü görüşmeye katılan bireylerin çoğunluğu yoğun olarak serbest zaman deyince akıllarına dinlenmek gelmektedir. Elbette dinlenmek kişiyi gündelik hayata keşmekeşinden uzaklaştırmak için pozitif bir faktör olarak düşünülmesine karşılık, rutin bir davranış haline geldiğinde gizil bir fonksiyon olarak zorunluluğa dönüşmekte ve serbest zamanların pozitif faydasından bireyi uzaklaştırmaktadır.

Ekonomik sermayede ev kadınlarının serbest zaman aktivitelerine katılımı doğrudan etkileyen önemli parametreler arasında yer almaktadır. Görüşmeye katılan kadınların birçoğu evlenmeden önce iş gücü piyasasında yer alırken evlendikten ya da çocuk doğurduktan sonra ev dışı bir işte çalışmak istemelerine rağmen çalışmamışlardır. Bu durumun temelinde de eşin kıskançlığı, geleneksel baskı, çocuk bakımı gibi faktörlerin oldukça etkili olduğuna dair fikirleri ifadelerinde ortaya koymuşlardır. Düşük sosyo-ekonomik yapıdaki kadınların kentsel alanlarda çalışmamasının temellerinde bu tür faktörlerin etkisi söz konusu iken, kırsal alanlarda kadınların ev dışı üretimin içinde oldukları (bağ-bahçe, tarla vs) tespit edilmiştir. Ancak kırsal alanlarda yaşayan ve kısmen kentte yaşayan bir kısım ev kadınları, ev dışına çıkmadan günlük rutin ev işlerinin yanında kendi el emekleriyle üretimde buldukları ürünleri (el işi, tülbent, seccade işleme, dikim vs.) satmakta ve ekonomik bir gelir elde etmektedirler. Kadınlar kendi emekleriyle kazandıkları bu ücretleri dahi evin ihtiyaçları, eşin ve çocukların ihtiyaçları için kullanmakta, serbest zaman aktivitelerine katılmak için kullanamamaktadırlar.

Araştırmada ev kadınları gündelik hayatın monotonluğundan, ev içi sorumlulukların yoruculuğundan o kadar bunalmış durumdadırlar ki 'evden

çıkarak, ev dışında vakit geçirmek' düşüncesi onlar için bir kurtuluştur. Ama kır ve kent *yaşamı* arasında serbest zaman faaliyetlerinin ifade ettiği anlamlarda farklılık göstermektedir. Kentte yaşayan görüşmeciler serbest zamanlarında yoğun olarak ek bir ücret ödeyip faydalanacağı serbest zaman etkinliklerini tercih ederken (sinema, alışveriş, çeşitli kurslar), köy yaşamındaki kadınlar daha çok komşu oturmaları (yine farklı bir evde gün oturmaları), altın günleri, düğün ve cenazeleri en çok katıldıkları serbest zaman faaliyeti olarak görülmektedir. Düğün ve cenazeler kırsal kesimdeki kadınlar için akrabalarını görme, toplu bir mecliste bulunma adına çok önemli ve onları mutlu eden bir faaliyet iken, kentte yaşayan kadınlar için katılması mecburi olan zevk ve mutluluk almaktan öte sosyal bir sorumluluktur. Kentte ve kırdaki gerçekleştirilen 'altın günü' olgusu da farklılık göstermektedir. Kırdaki yapılan günler evlerde pasta börekli bir oturma iken kentte yapılan altın günleri kapalı serbest zaman faaliyetlerinin gerçekleştiği kafe, restoran ortamına taşınmıştır.

Araştırmada gün içerisinde kendine yeterince vakit ayırabildiğini ifade eden sınırlı sayıda görüşmecide olmuştur. Ancak görüşmecilerin kendisine vakit ayırabilmesi için önce evdeki sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğini belirtmesi oldukça önemlidir. Kendisine serbest zaman ayırdığını düşünen kadın, çocuklar gelmeden evde olmalı ve yemeklerini hazırlamalıdır. Çocuklarını ve eşini mağdur etmeden, evin ihtiyaçlarını aksatmadan kendine vakit ayırabilir. Zamanlarının çoğunu ev-içi görevlere ve yükümlülüklerle ayırması nedeniyle gündelik yaşamın sürdürülmesinde ağırlıklı rol üstlenen ve toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak toplumun kadına yüklediği misyonu tamamlamaya çalışan kadınlar "sessiz bir vazgeçiş" içerisinde olup kendilerine istedikleri ve ihtiyaçları olduğu kadar serbest zaman ayıramamaktadırlar. Çocuklara bakmak, onların eğitim ve sağlığıyla ilgilenmenin genellikle kadının sorumluluğuna bırakılması, ev işlerinin kadın tarafından yapılması gerektiği algısı ve genelde ev kadınlarınca da doğru olan, yapılması gerekenin bu olduğu düşüncesi ile kendilerini mecbur

hissetmeleri serbest zaman yoksunluğunun oluşmasına etken olmuştur. Elbette bu yoksunluk, kadınların kendilerini ev içi rutinlerin dışında anlamlandırmak adına programlı hareket etmeye sevk etmiştir.

Bu bağlamda, kadınların, ancak ataerkil sistemle üstü örtülü bir anlaşmayı vurgulayan, çoklu görevler diye tabir ettiğimiz zorunlu görülen birincil görevlerini tamamlamak koşuluyla çeşitli etkinliklere katılabilmeleri onları programlı hareket etmeye yönlendirmiştir. Onların gündelik yaşamlarında kendilerine ait bir zaman dilimi yaratma ve dolayısıyla rutinin dışına çıkarak farklı bir aktivite içerisine katılması gündelik yaşamı planlama becerisiyle oluşmuştur. Günlük rutinlerden kurtulup serbest zaman yaratan kadınların, serbest zamanlarını rutinleştirme(me)leri de göz önünde bulundurulması gereken bir olgudur.

KAYNAKÇA

- Beck, M. E. and Arnold, J. E. (2009). Gendered time use at home: An ethnographic examination of leisure time in middle-class families. *Leisure Studies*, 28(2), 121–142.
- Bittman, M. and Wajcman, J. (2000). The rush hour: The character of leisure time and gender equity. *Social Forces*, 79, 165–189.
- Brown, P. and Brown, W. (1999). Women And Leisure: Does All Work And No Play Make Jill Unwell?, *World Leisure & Recreation*, 41:1, 11-14
- Csikszentmihalyi, M. (2018). Akış: Mutluluk Bilimi, (Çev. Esra E. Orhan), 3. Basım, Ankara: Buzdağı Yayınevi.
- Deem, R. (1996). 'No time for a rest? an exploration of women's work, engendered leisure and holidays, *Time and Society*, 5(1), 5–25.
- Eriş, B. (2021). Şimdi Değilse Ne Zaman, İstanbul: Alfa Yayınları.

- Green, E. and Singleton, C. (2006). Risky Bodies at Leisure: Young Women Negotiating Space and Place, *Sociology*, 40(5): 853-871.
- Haworth, J.T. (1997). *Work, Leisure and Well-being*, Routledge, London
- Headlee, C. (2022). Hiçbir Şey Yapmama Sanatı: Çok Çalışmaktan, Fazla Mesaiden Nasıl Kurtulur ve Hayatın Tadını Çıkartırız, (Çev. Mervener Vural), İstanbul: Nova Kitap.
- Henderson, A.K. and Hickerson, B. (2007). Women and Leisure: Premises and Performances Uncovered in an Integrative Review, *Journal of Leisure Research*, 39:4, 591-610,
- Howe, C.A. and Rancourt, A.M. (1 990). The importance of definitions of selected concepts for leisure inquiry. *Leisure Sciences*, 12, 395-406.
- Juniu, S. and Henderson, K. (2001). Problems in Researching Leisure and Women: Global Considerations, *World Leisure Journal*, 43(4): 3-10.
- Kılıç, M. (2019). Leisure Time Deprivation. *Modern Leisure Studies*, 1(1), 1-12.
- Kılıç, M. (2020). Sapkın Serbest Zaman. *Modern Leisure Studies*, 2(1): 1-10.
- Kılıç, M. (2021). Akademisyenlerin "Serbest Zaman Yoksunluğuna" Etki Eden Unsurlar: Düzce Üniversitesi Örneği. *Sosyolojik Düşün*, 6 (1) , 89-111.
- Mattingly, M. J. and Bianchi, S. M. (2003). Gender differences in quantity and quality of free time: The U.S. experience. *Social Forces*, 81, 999–1030.
- Mullahy, J. and Robert, S. A. (2008). *No time to lose? Time constraints and physical activity*. Cambridge, MA.
- Rojek, C. (1999). Deviant leisure: the dark side of free-time activity. In E.L. Jackson and T.L. Burton (Eds.), *Leisure studies: Prospects for the twenty-first century* (pp. 81-96). State College, PA: Venture.
- Sanchez, L. and Thomson, E. (1997). Becoming mothers and fathers: Parenthood, gender, and the division of labor. *Gender & Society*, 11: 747–772.

- Sayer, L.C. (2005). Gender, time, and inequality: Trends in women's and men's paid work, unpaid work, and free time. *Social Forces*, 84, 285–303.
- Shaw, S. M. (1985). Gender and leisure: Inequality in the distribution of leisure time. *Journal of Leisure Research*, 17, 266–282
- Stebbins, A. R. (1997a). Casual leisure: a conceptual statement, *Leisure Studies*, 16:1, 17-25,
- Stebbins, A. R. (1997b). Serious Leisure: A Conceptual Statement, *The Pacific Sociological Review*, 25(2): 251-272.
- Thrane, C. (2000). Men, Women, and Leisure Time: Scandinavian Evidence of Gender Inequality, *Leisure Sciences*, 22:(2): 109-122.
- Tosyali, A. F. and Harma, M. (2021). The role of co-regulation of stress in the relationship between perceived partner responsiveness and binge eating: A dyadic analysis. *International Journal of Psychology*, 56(3), 435-443.
- Wimbush, E. (1987). 'Mothers with young children - understanding their leisure', in Henry, I. (ed.) *Women's Leisure: Constraints and Opportunities*, LSA, Brighton, pp. 13-26.
- Zuzanek, J. and Smale, B. J. A. (1997). More work-less leisure? Changing allocations of time in Canada, 1981 to 1992. *Society and Leisure*, 29, 73–106.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Words such as leisure and recreation refer to many different meanings. Those working in the field have criticized the lack of definitional consistency since leisure began to be studied seriously over 50 years (Howe and Rancourt, 1990: 390-392). In the inability to demonstrate the standardization of leisure time, differences arise due to the diversity of gender, age, culture, class, and socio-cultural factors. But leisure is often associated with where individuals exercise

their “freedom of choice” and is often characterized by freedom from constraints related to employment, housework, and other social obligations.

Method

The research includes housewives living in Düzce. The participants of the research are housewives from different socio-cultural backgrounds. Interviews were conducted with 20 women aged between 27 and 50. Nine of the participants reside in urban areas, and eleven participants reside in rural areas. The qualitative research method was used in the research.

In order to analyze the research results, thematic data analysis was used. The interviews were held in four different regions: Düzce Fevziler Village, Küçük Mehmetler Village, Aziziye Mahallesi, and Yeşiltepe. Participation in the interviews was voluntary. The interviews were carried out between 11 March 2022 and 5 May 2022 in an average of 3 months.

Findings (Results)

Leisure time, one of the obligatory returns of the modern age, is increasing in everyone’s life. Urban space has an evolutionary significance from history to the present, as it reveals multiple social and cultural aspects that allow or deprive the individual to live their daily practices. Namely, eating and drinking places such as restaurants, cafes, and patisseries in the urban space; recreations like concerts; social clubs and holiday venues; parks and gardens as places to spend time; cinemas, theaters, exhibition halls, and congress centers where social activities are held offer variety of leisure time activities. For the villagers, the heavy and tiring agricultural work based on manpower in the village, the very low level of income, and the distribution of work to different areas, especially in villages where there is no specialization in a certain product branch, are seen among the negative aspects of village life. Most women living in rural and urban areas lack leisure time due to the intensity of the responsibilities undertaken depending on the gender roles offered by the patriarchal ideology.

The main factor generating the lack of leisure time is that women see it as a period that can relax them, prepare them for the new day and the same tempo, and provide rest. Among the factors affecting the participation of housewives in leisure practices, the economy is followed by health. However, many housewives cannot work outside the home despite their desire to work under the pressure of patriarchal ideology. However, women living in rural areas and partially urban housewives sell their own handicraft products (cheesecloth, prayer rug, sewing, etc.) without leaving the house and earning an economic income. Women even use these wages earned by their own labor for the needs of the house (e.g., for the spouse and child), and they cannot use it to

participate in leisure activities. In the research, housewives are so overwhelmed by the monotony of daily life and the exhaustion of domestic responsibilities that the thought of “leaving the house, spending time outside the home” is a salvation for them. But the meanings of leisure activities differ between rural and urban *life*. While the interviewees living in the city prefer leisure time activities (cinema, shopping, various courses) that they can benefit from by paying an additional fee for that time, women in village life mostly participate in neighbor visits (again, they live in a different house), altın günü, weddings, and funerals as the leisure activities. While weddings and funerals are very important for rural women to see their relatives and hold a collective assembly, and make them happy, for women living in the city, it is a social responsibility beyond pleasure and happiness. The phenomena, ‘altın günü’ held in the city and the countryside, also differ. While these activities, organized in the countryside, refer to spending time in houses while eating cakes and pies, altın günü in the city were moved to the cafe and restaurant environment where leisure activities were held.

Conclusion and Discussion

In the study, the woman who thinks she has leisure time should be at home and prepare meals before the children arrive. She can take time for herself without disrupting the house’s needs and making her children suffer. Women, who play a major role in the maintenance of daily life due to devoting most of their time to domestic duties and obligations, and who try to complete the mission that society imposes on women due to gender roles, cannot find leisure time for themselves. The following were the main factors for women’s lack of leisure time: taking care of children, their education and health, the perception that women should do housework, and the thought that this is the right thing to do. In this context, the fact that women can participate in activities only on condition that they complete their primary duties, emphasizing an implicit agreement with the patriarchal system, has led them to act in a programmed manner. Creating time for themselves in their daily lives and thus meeting a different lifestyle by stepping out of the routine has been achieved by acquiring the habit of planning daily life to participate in leisure activities. Women started to care and be cared about themselves first by making a schedule to create a time of their own without disrupting their domestic duties. Women, who participate in the field where social roles can realize themselves and be independent of the obligatory network of relations through leisure activities, thus have the opportunity to leave their daily routine and the social environment they live in. It is also a phenomenon that should be considered that women who could get rid of daily routines and create leisure time can routinize their leisure time.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 16 Sayı : 43 Nisan 2023

Yayın Geliş Tarihi: 04.09.2022 Yayına Kabul Tarihi: 06.04.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1170913>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atf/Citation: Filiz, M. (2023). OECD Ülkelerinde Sağlık Hizmetleri Arz ve Talebi Üzerinde Bir Değerlendirme. *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 633-659.

OECD ÜLKELERİNDE SAĞLIK HİZMETLERİ ARZ VE TALEBİ ÜZERİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Mustafa FİLİZ*

Öz

Bu çalışma, OECD ülkelerinin sağlık arz ve talep değerlerine göre nasıl kümelendiği ve Türkiye'nin hangi OECD ülkeleri ile benzerlik gösterdiğinin belirlenmesi ve ülkeler üzerinde bir kısım değerlendirmelerde bulunmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya 39 ülke dahil edilmiştir. Araştırmada sağlık arzını temsil eden 3 değişken, sağlık talebini temsil eden 4 değişken olmak üzere toplamda 7 değişken kullanılmıştır. Verilerin analiz edilmesinde Ward analizi ve hiyerarşik olmayan kümeleme analizi yöntemlerinden k-ortalama kümeleme analizi kullanılmıştır. ANOVA testi ile değişkenlerin kümelere göre farklılığı belirlenmiştir. Ward yöntemine göre beş kümenin olduğu ve Türkiye'nin Rusya, Litvanya, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Estonya, Polonya, Slovakya ve Macaristan ile aynı kümede yer aldığı görülmüştür. K-ortalama kümeleme analizi sonucu seçili ülkelerden uzaklığın en az Lüksemburg en fazla ise Kolombiya olduğu görülmüştür. Türkiye'nin içinde bulunduğu kümede iki değişkende en düşük değerlere sahip olduğu ve hiçbir değişkende en yüksek değere sahip olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sağlık hizmetleri, kümeleme analizi, ward yöntemi.

* Öğr. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, mustafafiliz1109@gmail.com, Artvin-Türkiye,

AN ASSESSMENT ON THE SUPPLY AND DEMAND OF HEALTH SERVICES IN OECD COUNTRIES

Abstract

This study was carried out in order to determine how OECD countries are clustered according to health supply and demand rates and to determine which OECD countries Turkey is similar to and to make some evaluations on the countries. 39 countries were included in the study. In the research, a total of 7 variables, 3 variables representing health supply and 4 variables representing health demand, were used. In the analysis of the data, k-means clustering analysis, one of the Ward analysis and non-hierarchical clustering analysis methods, was used. With the ANOVA test, the differences of the variables according to the clusters were determined. According to Ward's method, five clusters were formed and Turkey was found to be in the same cluster with Russia, Lithuania, Czech Republic, Latvia, Estonia, Poland, Slovakia and Hungary. As a result of the k-means clustering analysis, the distance from the selected countries is at least Luxembourg has the highest number in Colombia. It has been observed that Turkey has the lowest values in two variables in the cluster it is in, and it does not have the highest value in any of the variables.

Keywords: Health services, cluster analysis, ward method.

1. GİRİŞ

Bir ülkenin kalkınmışlık ve sosyo-ekonomik gelişmişlik derecesinin ortaya konulmasında ekonomik, sosyal ve kültürel etmenlere ek olarak sağlık statüsüne yönelik göstergelerde önemli bir ölçüt olarak dikkate alınmaktadır (Temür ve Bakırcı, 2008: 262). Toplumların sağlığını korumak ve geliştirmek adına sunulan sağlık hizmetleri, tüm ülkeler için önemli bir etkidir. Özellikle teknoloji

alanında yaşanan hızlı gelişim ve değişim, eğitim düzeyinin yükselmesi, bilinç seviyesinin artması ve sağlığa olan talebin artması ile birlikte sağlık hizmeti maliyetlerinde ortaya çıkan artışlar ülkelerin sağlık etkinliklerini değerlendirmeleri ve sağlığa daha fazla önem vermeleri gerekliliğini gündeme getirmiştir (Alptekin ve Yeşilaydın, 2015).

Sağlık hizmetlerinin üretilmesi ve sunumunun gerçekleştirilmesi hem bireysel hem de toplumsal düzeyde büyük önem arz etmektedir. Sağlık hizmetlerinin devamlılığı ile birey ve toplumların sağlıklı kalabilmeleri mümkün olabilmektedir (Altay, 2007). Sağlık hizmetlerinin devamlı olarak sunumunun gerçekleşmesi için diğer birçok sektörde olduğu gibi kaynakların sınırlı olmasına karşılık artan hizmet talebi ve beraberinde yükselen sağlık harcamaları, sağlık ekonomisi alanının önem kazanmasına ve gelişmesinde büyük etkisi olmuştur (McPake ve Normand, 2007: 1-2). Bu durum zamanla sağlık ekonomisinin, iktisat biliminden ayrı bir uygulama alanı olarak gelişmesine yol açmıştır. Sağlık ekonomisi, ekonomi biliminin teori, kavram ve metodolojisinin sağlık hizmeti ile ilgili faaliyetlere ve kurumlara uygulanması olarak ifade edilebilir (Çalışkan, 2008: 31).

Sağlık hizmetleri, koruyucu sağlık hizmetleri, tedavi edici sağlık hizmetleri ve rehabilitasyon hizmetleri şeklinde sınıflandırılmaktadır. Sağlık sorununun ortaya çıkmadan önce alınan tüm önlemler koruyucu sağlık hizmetlerini ifade etmektedir. Koruyucu hizmetlerin tüketimi sonucu toplumun tamamı fayda elde etmektedir. Diğer ifade ile sosyal faydası özel faydasından çok yüksek olan bir hizmettir (Aktan ve Işık, 2010). Koruyucu hizmetler, nispeten daha ucuz ve kolay olmasından dolayı daha önceliklidir (Altay, 2007: 34). Tedavi edici hizmetler koruyucu hizmetlere göre daha çok özel fayda içermektedir. Diğer yandan hastalıkların tedavi edilmesinden sonra ortaya çıkan verimlilik artışından dolayı sosyal fayda da sağlamaktadır (Aktan ve Işık, 2010). Tedavi edici sağlık

hizmetleri, koruyucu sağlık hizmetlerine göre daha fazla maliyet ve örgütlenme gerektirmektedir (Altay, 2007: 35). Bu açıdan sağlık hizmetlerinin arz ve talebinde hizmet türünün de maliyet ve kolaylık açısından göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Bu çalışmada amaç, Türkiye'nin de üye olduğu Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD), üye ülkelerin sağlık hizmetleri arz ve taleplerini belirlenen değişkenlerle değerlendirip, ülkeleri sınıflandırmaktır. Araştırmada, kümeleme analizi ile hangi OECD ülkelerinin kendi içerisinde benzerlik gösterdiği ve Türkiye'nin hangi ülkelerle aynı kümede yer aldığı ve elde edilen verilere göre kümeler arasında ki farklılıkları ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Çalışmada gerçekleştirilen analizlere, 2020 ve 2021 yılında OECD'ye yeni katılan ülkelerinde dahil edilmesinden dolayı literatüre yeni bilgiler sağlayacağı öngörülmektedir.

1.1.Sağlık Hizmetlerinin Talebi

Sağlık hizmetleri, toplumun sosyo-ekonomik, demografik ve epidemiyolojik yapısına göre nüfusun dile getirdiği her türlü sağlık hizmetini, ilaç ve tıbbi malzeme ihtiyacını içermektedir (Çelik, 2016: 119). Sağlık hizmetlerinin talebi, genel itibariyle sağlığın tehlikeye düşmesi ile meydana gelen ihtiyaca bağlı olarak gelişmektedir. Sağlık kavramı ile ilgili yapılan tanımlamalarda bireyin iyi olma hali özellikle vurgulanmaktadır. Bu açıdan bireylerin kendi içinde tasarladığı sağlık ve sağlıklı olma halinin birbirinden farklı olabileceği ve bu yönden zihinlerde tasarlanan sağlık tanımının gereği olarak sağlık hizmetleri talebinin de farklılık arz ettiği açıktır. Bu noktalar göz önünde bulundurulduğunda, sağlık hizmetlerinin talebi, sağlığın kaybolması ile ortaya çıkmasından ziyade, bireylerin ve onların oluşturduğu toplumların kendileri için algıladıkları iyi olma hali ile ilgili ihtiyaçlarını ifade etmektedir (Çoban, 2009: 53).

Sağlık hizmeti hayati öneme sahip olmasından dolayı, talebinin şekillenmesi ve karşılanması büyük önem arz etmektedir (Orhaner, 2006: 6). Sağlık hizmetleri talebinin en önemli amacı, elde edilebilecek en yüksek faydanın sağlanmasıdır (Campbell vd., 1991: 1612). Sağlık hizmetlerinin talebi; hizmetlerin fiyatı, bireylerin gelir düzeyi, kişisel zevk ve tercihler, ülkenin finansman yöntemi ve sağlık hizmetine duyulan ihtiyacın şiddeti gibi faktörlere göre değişiklik arz etmektedir (Ünal, 2013:34). Literatürde yapılan çalışmalarda sağlık hizmetlerinin talebini çeşitli faktörlerin etkilediği görülmüştür. Kişilerin eğitim düzeyi, erişimde mesafe ve yolculuk maliyeti (Gerdtham vd., 1999), sağlık kurumunun uzmanlaşmış medikal ve cerrahi hizmetler sunabilmeleri, tedavinin sonucu, laboratuvara kolay ulaşılabilmesi (Mariko, 2003), hizmet alanlarının geniş olması, sevk işlemlerinin az yaşanması, giriş işlemlerinin kolay olması (Brogan vd., 2008), hastaya bilgi verilmesi (Phelps, 2003), bekleme süresi, randevu esnekliği, hastanede konaklama yeri (Hodgson, 2008) gibi faktörlerin hizmete olan talebi etkilediği görülmüştür.

Diğer yandan, talep düzeni, yönetim yapılarının güçlü bir biçimde örgütlenmesi, tüm bireyleri kapsamaları ve etkili çalışmaları, kişileri hizmet sunucuları karşısında korumak ve gözetmek, yönlendirme ve düzenleme gücünde talep ediciler aleyhinde olan eşitsizliği gidermek, pazarı etkilemek, hizmette kalite ve ucuzluğu sağlamak, yararlanma imkanlarını geliştirmek gibi etkilerle, kişileri ve toplumları sağlıklı kılma hedefini gerçekleştirmek bakımından oldukça önemlidir (Sargutan, 2004).

1.2.Sağlık Hizmetlerinin Arzı

Arz kavramı, belirli bir piyasada, belirli bir dönemde, diğer faktörler sabit kalmak şartıyla, çeşitli fiyatlardan satıcıların satmayı kabul ettikleri mal ve hizmet miktarıdır. Mal veya hizmetin fiyatı, diğer malların piyasa fiyatı, üretim

faktörlerinin fiyatı, üretim teknolojisi, devletin üreticiden aldığı vergiler, devletin üreticilere yaptığı sübvansiyonlar, geleceğe dair beklentiler arz fonksiyonunu etkilemektedir (Tatar, 2013: 342). Makroekonomi açısından bakıldığı zaman mal ve hizmetlere yönelik piyasa arzı ile kast edilen toplam arz miktarıdır. Toplam arz, belli fiyatlarda ve bir dönem içerisinde üretilen toplam mal ve hizmet miktarını ifade etmektedir. Bu yönden bir mal veya hizmetin arz fonksiyonu, malın üretimini etkileyen bütün değişkenleri kapsamaktadır (Wessels, 2006: 122).

Sağlık hizmetlerinin arzı, sağlık hizmetlerinin üretimi için gerekli bütün üretim faktörleri ve maliyetlerini ifade etmektedir (Çalışkan, 2008: 36). Bir başka tanıma göre sağlık hizmetleri arzı, sağlık kurumlarının belli bir zamanda belli bir fiyattan sağlık hizmetinden satmaya razı oldukları miktardır (Orhaner, 2006: 4). Sağlık hizmetleri arzı, sağlık hizmeti veren kurumlar, bu kurumlarda çalışan sağlık personeli (hekim, hemşire, ebe vb.) ve bunlarla birlikte ilaç, tıbbi malzeme, alet ve donanım üretimi faktörlerin bütününe kapsamaktadır (Çelik, 2016: 75).

Normal bir piyasada olduğu gibi sağlık hizmetleri piyasasında da arz miktarı, fiyat artıkça artar, fiyat azaldıkça azalır. Arz ile fiyat arasındaki ilişki pozitif yöndedir. Sağlık hizmeti sunan çalışanların hizmetin artan fiyatına bağlı olarak daha fazla kazanç elde etmek adına daha çok hizmet sunmak isteyecekleri aşikardır. Bundan dolayı sağlık hizmetlerinde arz eğrisi doğrusal olup arz, fiyata bağlı olarak artmaktadır. Fakat bu süreç oldukça ağır ilerlemektedir (Durmaz ve Erdem, 2017: 582). Çünkü sağlık hizmetlerinin arzında temel rol oynayan sağlık çalışanlarının yetiştirilmesi maliyetli ve zaman alan bir süreçtir. Bundan dolayı arz miktarı kısa sürede hızlıca artırılması zor olmaktadır. Fakat mevcut talebi karşılamak için en doğru yol kapasitenin tam ve verimli kullanılmasıdır (Jack,

1999: 121). Sağlık hizmetlerinin arzını çeşitli faktörler etkilemektedir. Aşağıda bu faktörler, belirtilmiştir (Mutlu ve Işık, 2012: Çelik, 2016):

- Üretilecek mal veya hizmetin fiyatı
- Üretim faktörleri fiyatının ve ulaşılabilirliği
- Teknolojideki gelişmeler
- Devlet teşvikleri ve vergi politikaları
- Geleceğe yönelik beklentiler
- Devletin kısıtlamaları ve politika değişiklikleri
- Ulusal ve uluslararası sağlık kurulları
- Sağlık işgücü
- Kapasite kullanım oranı olarak özetlenebilir.

1.3.Literatür Taraması

Sağlık hizmetlerinin arz ve talebine yönelik ulusal ve uluslararası literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Bu bölümde literatürde yapılan çalışmalar kronolojik sıralamaya göre verilecektir.

Sığırılı vd. (2006) Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinin sağlık düzeyi ölçütleri ile ilgili yaptıkları çalışmada, Türkiye'nin, Bulgaristan ve Romanya ile yakın konumda ve Almanya, İngiltere, İtalya vb. ülkelerle uzak konumda olduğu bulgulanmıştır. Türkiye, Slovakya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti dışındaki diğer ülkelerden, temel sağlık göstergeleri bakımından ve özellikle yapılan sağlık harcamaları ve milli gelirden sağlığa ayrılan pay bakımından farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ersöz (2009) 30 OECD ülkesine ait 2004 sağlık verileri ile kümeleme ve ayırma yöntemlerini kullanarak sınıflandırmıştır. Hiyerarşik kümeleme analizi sonucunda Türkiye'nin Slovakya, Macaristan, Polonya, Kore, Meksika ve Çek Cumhuriyeti ile aynı kümede yer aldığı, k ortalama kümeleme analizinde ise bu kümeye Portekiz'inde dahil olduğu görülmüştür. Ayırma analizinde ise Türkiye'nin Meksika ile aynı kümede olduğu görülmüştür. Lorcu

ve Bolat (2012) çalışmalarında Türkiye, Bulgaristan ve Romanya'nın benzer göstergelere sahip olduğu tespit edilmiştir. Altıntaş (2012) çalışmasında Türkiye'nin sağlık göstergeleri açısından henüz Avrupa Birliği düzeyine ulaşmadığını tespit etmiştir.

Girginer (2013) 2010 yılı sağlık verilerini kullanarak 27 Avrupa birliğine üye ülkelere yönelik yaptığı çalışmada Türkiye, Letonya, Polonya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Macaristan ve Estonya'nın aynı grupta yer aldığını tespit etmiştir. Alptekin (2014) 27 Avrupa ülkesinin 2012 yılı dünya sağlık raporunun verilerini kullanarak yaptığı çalışmada Türkiye, Kıbrıs, Letonya, Macaristan, Litvanya, Estonya, Bulgaristan, Slovakya, Romanya ve Polonya'nın yer aldığı tespit edilmiştir. Nirel vd., (2015) İsrail'deki hemşirelerin arz ve talep projeksiyonları arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmaya göre İsrail nüfusunun giderek yaşlanmasına ve talebin artacağı göz önünde bulundurulduğunda hemşirelik arzının artması da öngörülmüştür. Çalışmada 2030 yılına kadar hizmet talebinin ciddi şekilde artacağı ve önemli bir hemşirelik açığının artacağı tespit edilmiştir. Daha fazla hemşire yetiştirilmesi ve mevcut hemşirelerin verimli istihdam edilmesinin bir gereklilik olduğu tespit edilmiştir.

Alptekin ve Yeşilaydın (2015), araştırmalarında OECD ülkelerini belirli sağlık göstergelerine göre bulanık kümeleme tekniği aracılığıyla sınıflandırmışlardır. Araştırma bulgularına göre küme sayısının beş olduğu ve Türkiye'nin Şili, Meksika, Estonya, Polonya ve Macaristan ile aynı grupta yer aldığı bulgulanmıştır. Köksal vd. (2016) sağlık göstergelerinde Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasında önemli farklılıklar olduğu bulgulanmıştır. Türkiye'nin ana-çocuk sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesi, milli gelirden sağlığa ayrılan payın arttırılması ve sağlık alanında insan gücü planlamasının iyileştirilmesi ile Avrupa Birliği ülkelerini sağlık düzeyi göstergelerinin ortalamasına yaklaşılabileceği tespit edilmiştir. Şahin (2017) sağlık göstergeleri açısından 2000 ve 2014 yıllarında

Türkiye'nin Hırvatistan, Estonya, Litvanya, Romanya, Letonya, Çekya, Estonya, Polonya, Slovakya ve Macaristan ile aynı kümede olduğu saptanmıştır.

Mut ve Akyürek (2017) OECD üyesi ülkeleri sağlık göstergelerine göre kümeleme analiz ile incelemiştir. Araştırma sonucuna göre Türkiye, Şili ve Meksika aynı kümede yer almışlardır. Türkiye'nin içinde bulunduğu grubun, hasta yatağı sayısı, hekim sayısı, GSYİH'den sağlığa ayrılan pay, kızamık aşısı olan çocukların yüzdesi, 25-64 yaş arası erişkinlerde okullaşma oranı, doğumdan beklenen yaşam yılı ortalamalarının en düşük, Gini katsayısı ve bebek ölüm hızının en yüksek olan grup olduğu bulgulanmıştır. Yalçın-Balçık vd. (2021) birçok ülkeyi değerlendirdikleri çalışmada, Türkiye'nin Bulgaristan, Letonya, Bosna Hersek, Estonya, Polonya, Makedonya, Slovakya, Karadağ, Arnavutluk, Macaristan, Sırbistan, Litvanya ve Romanya ile aynı kümede olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'nin içinde bulunduğu kümenin doğumda beklenen yaşam süresi, doktor ve hemşire sayısı, anne ölüm hızı ve sigara içme oranı sağlık göstergesi ortalamaları açısından diğer kümelerin gerisinde kaldığı tespit edilmiştir. Alkaya (2022) çalışmasında Türkiye'nin Çekya, Polonya, Hırvatistan, Slovakya ve Macaristan ile aynı kümede yer aldığı ve Türkiye'nin daha iyi sağlık göstergesi değerlerine sahip Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında sınıflanmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürde genel olarak görüldüğü üzere Türkiye'nin büyük Avrupa ülkeleri ile aynı kümede yer almadığı ve henüz o seviyelere ulaşmadığı görülmektedir. Bu çalışmada, 2019 yılı verilerine göre Türkiye'nin verilerinde değişim olup olmadığı araştırılacak ve literatüre yeni bilgiler sağlayacağı öngörülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi: Araştırmanın evrenini OECD ülkeleri oluşturmaktadır. Bu ülkeler, Almanya, ABD, Avustralya, Avusturya, Belçika,

Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Kosta Rika, Kolombiya, Kore, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Şili, Türkiye, Yeni Zelanda ve Yunanistan şeklinde sıralanabilir. Araştırmada örneklem seçilmeyip tüm evren dahil edilmiştir. Ek olarak Rusya verileri de OECD ülkelerinin verileri arasında yer almasından dolayı Rusya da örnekleme dahil edilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın örneklemini 39 ülke oluşturmaktadır. Araştırmada OECD ülkelerinin seçilme nedeni olarak, söz konusu ülkelerin verilerine ilişkin OECD tarafından aynı kriterlere göre toplanması ve karşılaştırmalı araştırmalara imkan sağlamasıdır (Afonso ve Aubyn, 2005: 228).

2.2. Araştırmada Kullanılan Değişkenler: Araştırmada kullanılacak değişkenlerin belirlenmesinde, alanda daha önce yapılmış çalışmalara yönelik literatür taraması yapılmıştır. Literatürden elde edilen veriler doğrultusunda sağlık hizmetlerinin arz ve talebi üzerinde etkisi olduğu düşünülen değişkenler belirlenmiştir. Araştırmada GSYİH'den sağlığa ayrılan pay (%), 1.000 kişiye düşen hasta yatağı sayısı ve 1.000 kişiye düşen hekim sayısı arz değişkeni olarak, kişi başına düşen GSYİH (\$), 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfus içindeki payı (%), kişi başı hekime müracaat oranı ve sağlık sigortası kapsamı (kamu + özel) (%) değişkenleri talep değişkeni olarak analize dahil edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen ülkeler, ülkelerin arz ve talep değişkenlerine yönelik veriler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Değişkenlere Ait Veriler (OECD, 2019), (DB, 2019)

Ülkeler	Ülkeler Kişi Başına Düşen GSYİH (\$)	Talep Değişkenleri			Arz Değişkenleri		
		65+ Nüfusun Toplam Nüfusu İçindeki Payı (%)	Kişi Başı Hekime Müracaat Oranı	Sağlık Sigortası Kapsamı (Kamu +Özel)	GSYİH'den Sağlığa Ayrılan Pay (%)	1.000 Kişiye Düşen Hasta Yatağı Sayısı	1.000 Kişiye Düşen Hekim Sayısı
Avustralya	47.651,9	15,8	7,3	100	9,418	3,8	3,76
Avusturya	52.670,8	18,9	6,6	100	10,434	7,2	5,21
Almanya	50.187,9	21,4	9,8	100	11,697	7,9	4,30
ABD	60.650,8	16	3,9	90	16,767	2,8	2,60
Belçika	48.524,8	18,7	7,3	99	10,659	5,6	5,96
Birleşik Kr.	45.157,0	18,3	4,9	100	10,154	2,5	5,82
Çek Cum.	38.419,2	19,8	8,2	100	7,835	6,6	4,12
Danimarka	52.980,4	19,7	4	100	9,956	2,6	4,22
Estonya	34.269,0	19,9	5,5	95	6,730	4,5	3,46
Finlandiya	45.807,3	22,1	4,4	100	9,159	3,4	4,64
Fransa	43.127,6	20,3	5,9	100	11,112	5,8	6,53
Hollanda	53.905,0	18,9	8,8	100	10,165	3,1	3,70
İrlanda	83.766,6	14,2	5,8	100	6,679	2,9	3,35
İspanya	38.125,7	19,1	7,3	100	9,132	3,0	4,03
İsrail	38.642,4	11,9	8,2	100	7,461	3,0	5,47
İsveç	50.955,8	19,9	2,6	100	10,291	2,1	4,33
İsviçre	68.852,6	18,6	4,3	100	11,291	4,6	4,33
İtalya	39.154,9	22,8	10,4	100	8,669	3,2	8,01
İzlanda	53.718,0	14,3	5,8	100	8,566	2,8	4,14
Japonya	45.571,7	28,2	12,5	100	11,037	12,8	2,48
Kanada	43.336,1	17,2	6,6	100	10,844	2,5	2,44
Kore	41.783,6	15,1	17,2	100	8,164	12,4	2,41
Letonya	29.093,5	20,4	6,1	100	6,578	5,4	3,30
Litvanya	34.853,0	19,8	9,5	99	7,006	6,4	5,04
Lüksemburg	110.770,5	14,4	5,5	100	5,371	4,3	3,01
Macaristan	31.696,4	19,3	10,7	94	6,350	6,9	3,41
Meksika	18.954,0	7,4	2,3	81	5,433	1,0	4,85
Norveç	61.707,1	17,4	4,4	100	10,521	3,5	4,89
Polonya	31.717,6	17,5	7,7	93	6,462	6,2	2,38
Portekiz	33.308,4	21,8	4,0	100	9,531	3,5	2,37
Slovakya	33.317,2	16,3	11,1	95	6,959	5,8	3,52
Slovenya	36.433,6	20,0	6,7	100	8,524	4,4	3,17
Şili	21.299,2	11,8	2,9	96	9,333	2,0	5,18
Türkiye	28.262,4	8,8	9,8	99	4,344	2,9	1,81

Y. Zelanda	39.684,6	15,3	3,8	100	9,069	2,5	3,42
Yunanistan	28.121,8	21,8	3,2	100	7,838	4,2	6,23
Rusya	25.713,0	14,6	9,9	99	5,607	7,6	4,44
Kolombiya	12.900,0	11,4	2,6	95	7,709	1,7	3,84
Kosta Rika	19.082,0	8,51	2,3	91	7,274	1,1	2,89

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi: Araştırmada 39 ülkenin sağlık göstergelerine yönelik veriler kullanılmıştır. Araştırma verileri OECD tarafından düzenli olarak yayınlanan istatistiklerden (<http://stats.oecd.org/>) sağlanmıştır. Arz değişkenlerinden “1000 kişiye düşen hekim sayısı” değişkenine ilişkin veriler Dünya Bankası’nın web sitesinden (<http://data.worldbank.org/indicator>) alınmıştır. Hekim sayısı ile ilgili OECD veri tabanında yer alan istatistiklerde, hekim sayılarının toplam olarak bulunmadığı, bunun yerine; farklı hekim türlerine göre (pratisyen, uzman, asistan, öğretim üyesi, hekim olup mesleğini icra etmeyen, iş bulamayan ya da emekli olan hekimler) verilerin ayrı ayrı bulunduğu görülmektedir (Alptekin ve Yeşilaydın, 2015: 145). Bu kadar ayrıntılı verilerin kullanılması ve erişimin zor olmasından dolayı hekim sayısına ilişkin veriler Dünya Bankası’ndan sağlanmıştır. Araştırmada 2020-2021 yılına ait değişkenlerde birçok ülkenin henüz girilmemesinden dolayı 2019 yılı verileri kullanılmıştır. 2019 yılı verilerinde olan eksiklikler ise en yakın yıla ait veriler kullanılmıştır. Bu durum her ne kadar istenilmeyen bir şey olsa da ülke karşılaştırılması ile ilgili çalışmalarda çoğunlukla başvurulan bir yöntemdir (Moran ve Jacops, 2013: 89; Alptekin ve Yeşilaydın, 2015: 145).

Araştırma 39 ülkenin sağlık göstergelerine göre sınıflandırılması kümeleme analizi yöntemiyle yapılmıştır. Kümeleme analizinin 4 temel aşaması bulunmaktadır. Bunlar; kullanılacak değişkenlerin seçilip veri matrisinin oluşturulması, gözlemlerin uzaklık veya yakınlıklarını belirlemek için uzaklık ölçüsünün seçilmesi, analizde kullanılacak kümeleme yöntemi ve türünün belirlenmesi ve son olarak kümelere ayrılan verilerin yorumlanmasıdır (Karagöz,

2019). Araştırmada öncelikle, gruplayıcı hiyerarşik yöntemlerden tek bağlantı, tam bağlantı, ortalama bağlantı, merkezi yöntem gibi çeşitli analizler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler sonucunda ağaç grafikleri (Dendrogramlar) değerlendirilmiş ve Ward yönteminin tercih edilmesine karar verilmiştir. Ward yönteminin matematiksel olarak kullanılabilirliği ve üstün oluşu birçok disiplinde tercih edilmesini sağlamaktadır (Cohen ve Shannon, 1981). Kalaycı (2016)'ya göre analizde değişken çeşitliliği arttıkça ölçüm araçları da değişmektedir. Doğru sonuçların elde edilmesi için değişkenlerin standartlaştırılması gerekmektedir. Diğer ifade ile değişkenlerin aynı duruma getirilmesi gerekmektedir. Bu araştırmada da benzer mantıkla ölçek farkının giderilmesi için kümeleme analizi yapılmadan önce değişkenler, standartlaştırma da genel olarak tercih edilen "Z skorları" olarak da ifade edilen değerlere dönüştürülmüştür.

Değişkenler standartlaştırılmasından sonra Ward analizi sonucunda küme sayısı belirlenmiştir. Bu aşamalardan sonra hiyerarşik olmayan kümeleme analizi yöntemlerinden k-ortalama kümeleme analizi kullanılmıştır. Çalışmada hiyerarşik yöntemler öncelikle kullanılmış ki, hiyerarşik olmayan yöntemler kullanılırken küme sayısının belirlenmesinde yol gösterici olsun. Küme sayısı belirlendikten sonra k-ortalama kümeleme analizi sonucunda ülkelerin hangi kümelerin içinde yer aldığı, her kümenin değişkenlere göre merkezleri ve kümeler arası uzaklık tabloları oluşturulmuştur. ANOVA testi ile değişkenlerin kümelere göre farklılıkları ortaya konulmuştur. Microsoft Excel ve SPSS 25 paket programları üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir.

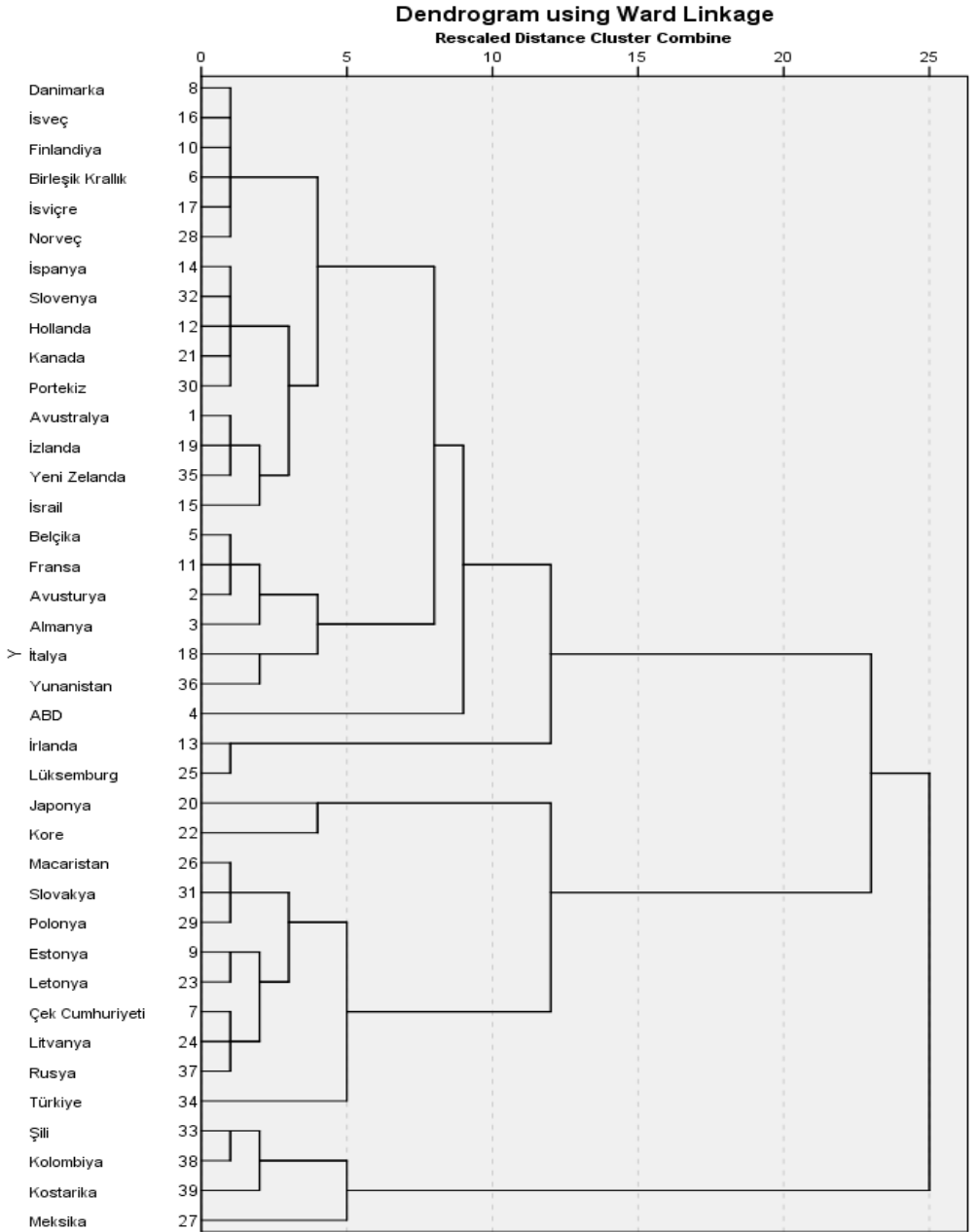
3. BULGULAR

Tablo 2. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Değerlendirmeye alınan sağlık göstergeleri	Min	Maks.	Ort.	S.S
Kişi Başına Düşen GSYİH (\$)	12,900	110,770,5	42,927,52	18,046,14
65+ Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Payı (%)	7,400	28.200	23,882,30	42,597,11
Kişi Başı Hekime Müracaat Oranı	2,300	17,200	6,661	3,229
Sağlık Sigortası Kapsamı (Kamu ve Özel) (%)	81	100	98,10	3,912
GSYİH'den Sağlığa Ayrılan Pay (%)	4,344	16,767	8,721	2,310
1.000 Kişiye Düşen Hasta Yatağı Sayısı	1,00	12,800	4,474	2,636
1.000 Kişiye Düşen Hekim Sayısı	1,81	8,010	4,078	1,333

Tablo 2’de elde edilen verilere göre kişi başı hekime müracaat oranı 2,300-17,200 arasında değiştiği ve ülkelerin ortalama değerinin 6,661 olduğu görülmüştür. Aynı şekilde 1.000 kişiye düşen hekim sayısı 1,81-8,010 arasında değiştiği ve ülkelerin ortalamasının 4,078 olduğu görülmüştür.

Aşağıdaki, Şekil 1’de Ward yöntemi ile elde edilen ağaç grafiği verilmiştir. Soldan sağa beşer birim arayla ölçeklendirilen ağaç grafiğinde birbirine en fazla benzerlik gösteren ülkeler en yakın mesafede bir araya gelirler. Uzaklık arttıkça benzerliğe bağlı olarak ilk oluşan kümeye yeni ülkeler dahil olur. Mesafe 25 birime geldiğinde tek bir küme ortaya çıkmakta ve tüm ülkeler bu küme içerisine dahil olmaktadır (Gan vd., 2007). Şekil 1’de ağaç grafiği incelenmiş en uygun küme sayısının 5 olduğu görülmüştür. Ward yöntemi kullanılarak elde edilen 5’li kümeleme sonucu Tablo 3’te verilmiştir.

Şekil 1. Ward Metodu Kullanılarak Oluşturulan Ağaç Grafiği

Tablo 3. Ward Yöntemi Kullanılarak Elde Edilen Kümeleme Sonuçları

1. Küme (22)		2. Küme (2)	3. Küme (2)	4. Küme (9)	5. Küme (4)
Danimarka	Kanada	İrlanda	Japonya	Türkiye	Şili
İsveç	Portekiz	Lüksemburg	Kore	Rusya	Kolombiya
Finlandiya	Avusturya			Litvanya	Kostarika
Birleşik Kr.	Avusturalya			Çek Cum.	Meksika
İsviçre	Y. Zelanda			Letonya	
Norveç	İzlanda			Estonya	
İspanya	İsrail			Polonya	
Slovenya	Belçika			Slovakya	
Hollanda	Fransa			Macaristan	
ABD	Yunanistan				
Almanya	İtalya				

Tablo 3'te OECD ülkelerinin belirlenen sağlık göstergelerine göre beş kümeye ayrılmasına karar verilmiştir. Buna göre 1.küme'de 22 ülke, 2. ve 3. kümelere ise 2'şer tane ülke yer aldığı görülmüştür. Küme sayıları belirlendikten sonra, hiyerarşik olmayan kümeleme analizi yöntemlerinden k-ortalama kümeleme analizi yöntemi uygulanmıştır. Tablo 4'te yapılan analiz sonucu verilmiştir.

Tablo 4. K-ortalama Kümeleme Analizine Göre Küme Üyelikleri ve Uzaklıkları

Ülkeler	Küme	Uzaklık	Ülkeler	Küme	Uzaklık
Avustralya	1	4,960	Kanada	1	0,644
Avusturya	4	1,926	Kore	1	0,970
Almanya	4	4,409	Letonya	3	1,158
ABD	4	6,053	Litvanya	3	6,918
Belçika	1	5,833	Lüksemburg	2	0,000
Birleşik Krallık	1	2,465	Macaristan	3	3,761
Çek Cumhuriyeti	1	4,272	Meksika	3	8,980
Danimarka	4	1,616	Norveç	4	7,110
Estonya	3	6,334	Polonya	3	3,782
Finlandiya	1	3,116	Portekiz	3	5,373
Fransa	1	0,436	Slovakya	3	5,382
Hollanda	4	0,691	Slovenya	1	6,257
İrlanda	5	7,446	Şili	3	6,635
İspanya	1	4,565	Türkiye	3	0,327
İsrail	1	4,048	Yeni Zelanda	1	3,006
İsveç	4	3,641	Yunanistan	3	0,187
İsviçre	5	7,467	Rusya	3	2,221
İtalya	1	3,536	Kolombiya	3	15,034
İzlanda	4	0,878	Kostarika	3	0,885
Japonya	1	2,880			

Tablo 4'te K-ortalama kümeleme analizi sonucu oluşan küme üyelikleri ve uzaklıkları verilmiştir. Buna göre analize dahil edilen ülkelerin, uzaklığın en az Lüksemburg (0,000) en fazla ise Kolombiya (15,034) olduğu görülmüştür. K ortalama kümeleme analizi yöntemiyle elde edilen kümeleme sonucunda ülkelerin oluşturdukları kümeler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. K-ortalama Kümeleme Analizine Göre Kümeleme Sonuçları

5'li Kümeleme Sonucu						
1.Küme (14)	2.Küme (1)	3.Küme (14)	4.Küme (8)	5.Küme (2)		
Avustralya	İsrail	Lüksemburg	Estonya	Slovakya	Avusturya	İrlanda
Belçika	İtalya		Letonya	Şili	Almanya	İsviçre
Birleşik Kr.	Japonya		Litvanya	Türkiye	ABD	
Çek Cum.	Kanada		Macaristan	Yunanistan	Danimarka	
Finlandiya	Kore		Meksika	Rusya	Hollanda	
Fransa	Slovenya		Polonya	Kolombiya	İsveç	
Y.Zelanda	İspanya		Portekiz	Kostarika	İzlanda	
					Norveç	

Tablo 5'te K-ortalama kümeleme analizi sonucu oluşan küme üyelikleri verilmiştir. Buna göre 1. ve 3. kümeler (14) en fazla ülkeye sahipken 2.küme (1), en az ülkeye sahip küme olmuştur. Kümelemede kullanılan sağlık göstergelerinin kümeler itibari ile ortalamaları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Son Küme Merkezleri

Sağlık Göstergeleri	Kümeler				
	1	2	3	4	5
Kişi Başına Düşen GSYİH (\$)	0,42244	1,10770	<u>0,27327</u>	0,54596	0,76309
65+Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Payı (%)	18,9000	<u>14,4000</u>	15,6650	18,3125	16,4000
Kişi Başı Hekime Müracaat Oranı	7,90714	5,50000	6,25714	5,7375	<u>5,05000</u>
Sağlık Sigortası Kapsamı (Kamu ve Özel) (%)	100	100	<u>96</u>	99	100
GSYİH'den Sağlığa Ayrılan Pay (%)	9,37407	<u>5,37100</u>	6,93957	11,0496	8,98500
1.000 Kişiye Düşen Hasta Yatağı Sayısı	5,10714	4,30000	4,22857	4,00000	<u>3,75000</u>
1.000 Kişiye Düşen Hekim Sayısı	4,44714	<u>3,01000</u>	3,76571	4,17375	3,84000

Tablo 6'ya göre kişi başına düşen GSYİH (\$) ortalamasının en yüksek değere sahip kümenin 2. Küme olduğu ve en düşük kümenin ise 3.küme olduğu görülmüştür. 65+ nüfusun toplam nüfus içindeki payı (%), kişi başı hekime müracaat oranı, 1.000 kişiye düşen hasta yatağı sayısı ve 1.000 kişiye düşen hekim sayısı ortalamalarının en yüksek değer 1.kümenin sahip olduğu, sağlık sigortası kapsamı (Kamu ve Özel) (%) en yüksek ortalama değer 1., 2. ve 5. kümenin sahip olduğu ve en düşük ortalamaya ise 3.kümenin sahip olduğu görülmüştür. 65+ nüfusun toplam nüfus içindeki payı (%), GSYİH'den sağlığa ayrılan pay (%) ve 1.000 kişiye düşen hekim sayısı ortalamasına en az sahip kümenin ise 2.küme olduğu görülmüştür. Aşağıdaki Tablo 7'de son küme merkezleri arasındaki uzaklıklara ait değerler verilmiştir.

Tablo 7. Son Küme Merkezleri Arasındaki Uzaklıklar

Kümelere	1	2	3	4	5
1	*	*	*	*	*
2	6,853	*	*	*	*
3	1,492	8,344	*	*	*
4	1,235	5,617	2,727	*	*
5	3,406	3,446	4,898	2,171	*

Tablo 7, incelendiğinde son küme merkezleri arasındaki uzaklık değerlerine ilişkin olarak, 1.küme ve 4.kümelere birbirine en yakın (1,235) kümeler olduğu, 3.küme ve 2.kümelere ise birbirinden en uzak (8,344) kümeler olduğu görülmüştür. Kümeleme analizinde sağlık göstergelerinin kümeler açısından farklılığını öğrenmek adına ANOVA testi uygulanmıştır. K-ortalama kümeleme analizi sonucu oluşan kümelere ilişkin ANOVA testi sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. K-ortalama Kümeleme Analizi ANOVA Sonuçları

Sağlık Göstergeleri	Kareler Ortalaması	df	Hata Ortalaması	Kareler	df	F	p
Kişi başına düşen GSYİH (\$)	28,335	4	30,614	34	9,255	0,000	
65+ nüfusun toplam nüfus içindeki payı (%)	22,820	4	17,721	34	1,288	0,294	
Kişi başı hekime müracaat oranı	9,346	4	10,551	34	0,886	0,483	
Sağlık sigortası kapsamı (kamu ve özel) (%)	38,915	4	12,527	34	3,106	0,028	
GSYİH'den sağlığa ayrılan pay (%)	26,285	4	2,875	34	9,144	0,000	
1.000 kişiye düşen hasta yatağı sayısı	2,333	4	7,489	34	0,311	0,868	
1.000 kişiye düşen hekim sayısı	1,150	4	1,849	34	0,622	0,650	

Tablo 8'e göre ANOVA sonuçları incelendiğinde OECD ülkelerinin beş küme altında kümelenmesinde seçilen değişkenlerden kişi başına düşen GSYİH (\$), ($p:0,000<0,05$) sağlık sigortası kapsamı (Kamu + Özel) (%) ($0,028<0,05$) ve GSYİH'den sağlığa ayrılan pay (%) ($0,000<0,05$) değişkenlerin önemli rol oynadığı görülmüştür.

Yine Tablo 8'e göre OECD ülkelerinin beş küme altında kümelenmesinde seçilen değişkenlerden 65+ nüfusun toplam nüfus içindeki payı (%) ($p:0,294>0,05$), kişi başı hekime müracaat oranı ($0,483>0,05$), 1.000 kişiye düşen hasta yatağı sayısı ($p:0,868>0,05$) ve 1.000 kişiye düşen hekim sayısı ($p:0,650>0,05$) değişkenlerin herhangi bir rol oynamadığı görülmüştür.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada 39 ülkenin sağlık arz ve sağlık taleplerine yönelik verilerle kümeleme analizi yapıp sınıflandırılmıştır. Çalışmada öncelikle ülkeler K-ortalama kümeleme yöntemine göre kümelendirilmiştir. K-ortalama kümeleme

yönteminde küme sayısının belirlenmesi için kümele metotlarından Ward metodu uygulanmış ve ülkelerin beş kümeye ayrılması uygun görülmüştür. Ward yöntemine göre birinci kümede Danimarka, İsveç, Finlandiya, Birleşik Krallık, İsviçre, Norveç, İspanya, Slovenya, Hollanda, ABD, Almanya, Kanada, Portekiz, Avusturya, Avusturalya, Yeni Zelanda, İzlanda, İsrail, Belçika, Fransa, Yunanistan ve İtalya olduğu, ikinci kümede İrlanda ve İzlanda olduğu, Üçüncü kümede Japonya ve Kore olduğu, Dördüncü kümede Türkiye, Rusya, Litvanya, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Estonya, Polonya, Slovakya ve Macaristan olduğu, beşinci kümede ise Şili, Kolombiya, Kostarika ve Meksika olduğu görülmüştür. K-ortalama kümeleme yöntemi ile kümeleme analizinde ise Türkiye'nin Estonya, Letonya, Macaristan, Litvanya, Meksika, Polonya, Portekiz, Slovakya, Şili, Yunanistan, Rusya, Kolombiya ve Kostarika ile üçüncü kümede yer aldığı görülmüştür.

K-ortalama kümeleme analizi sonucu oluşan küme üyelikleri ve uzaklıklarına göre uzaklığın en az Lüksemburg (0,000) en fazla ise Kolombiya (15,034) olduğu görülmüştür. Son küme merkezleri arasında ki uzaklık değerlerine ilişkin olarak, 1.küme ve 4.kümelerin birbirine en yakın (1,235) kümeler olduğu, 3.küme ve 2.kümelerin ise birbirinden en uzak (8,344) kümeler olduğu görülmüştür. Türkiye'nin içinde bulunduğu 2.kümeyle nispeten en uzak farkı oluşturması dikkat çekmektedir.

Ülkelerinin beş küme altında kümelenmesinde seçilen değişkenlerden, kişi başına düşen GSYİH (\$), ($p:0,000<0,05$) sağlık sigortası kapsamı (Kamu + Özel) (%) ($0,028<0,05$) ve GSYİH'den sağlığa ayrılan pay (%) ($0,000<0,05$) değişkenlerin önemli rol oynadığı görülmüştür. 65+nüfusun toplam nüfus içindeki payı (%) ($p:0,294>0,05$), kişi başı hekime müracaat oranı ($0,483>0,05$), 1.000 kişiye düşen hasta yatağı sayısı ($p:0,868>0,05$) ve 1.000 kişiye düşen hekim sayısı ($p:0,650>0,05$) değişkenlerin herhangi bir rol oynamadığı görülmüştür.

Türkiye'nin içinde bulunduğu üçüncü kümede kişi başına düşen GSYİH (\$) ve sağlık sigortası kapsamı (Kamu + Özel) ortalamasının en düşük değere sahip küme olduğu görülmüştür. Ayrıca Türkiye'nin bulunduğu 3.kümenin hiçbir değişkende en iyi küme olmadığı görülmüştür.

Sonuç olarak sağlık arz ve talep göstergelerinde Türkiye'nin gelişmiş büyük Avrupa devletleriyle aynı kümede yer almadığı görülmüştür. Özellikle Kişi Başına Düşen GSYİH (\$) ve Sağlık Sigortası Kapsamı (Kamu + Özel) gibi değerlerin iyileştirilmesiyle Türkiye'nin daha iyi kümelerde yer alacağı öngörülmektedir. Belirtilen bu iki değişkende ülkenin ekonomisinin gelişmesiyle paralel olarak artacağı öngörülmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışma bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri: Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Çalışma da elde edilen veriler, OECD ve Dünya Bankasının yayınlanan hazır verileri olduğu için herhangi bir izne ihtiyaç duyulmamıştır. Bu yüzden çalışmanın yapılması için etik kurul, aydınlatılmış onay veya herhangi bir yasal izin alınmamıştır.

KAYNAKÇA

- Afonso, A. Aubyn, M., S. (2005). "Non-Parametric Approaches to Education and Health Efficiency in OECD Countries." *Journal of Applied Economics*. 8(2): 227-246.
- Aktan, C.C. Işık, A.K (2010). "Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı ve Alternatif Yöntemler", <http://www.canaktan.org/ekonomi/saglik-degisim->

- caginda/pdf-aktan/ finansman-alternatif.pdf, (Erişim Tarihi: 06.01.2022).
- Alkaya, A. (2022). "Sağlık Göstergeleri Açısından Avrupa Birliğine Üye ve Aday Ülkeleriyle Sınıflaması." Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 25(1):29-46.
- Alptekin, N. (2014). "Comparison of Turkey and European Union countries' health indicators by using fuzzy clustering analysis." International Journal of Business and Social Research, 4(10):68-74.
- Alptekin, N. Yeşilaydın, G. (2015). "OECD Ülkelerinin Sağlık Göstergelerine Göre Bulanık Kümeleme Analizi ile Sınıflandırılması." Journal of Business Research-Türk, 7(4):137-155.
- Altay A (2007). "Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Yeni Açılımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi." Sayıştay Dergisi, 64:12-33.
- Altıntaş, T. (2012). *Türkiye ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin sağlık göstergeleri açısından çok değişkenli istatistik yöntemlerle karşılaştırılması.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Brogan, C. Lawrence, D. Mayhew, L. (2008) "Clinical-Outcome-Based Demand Management in Health Services." Public Health, 122:84-91.
- Campell, N. (1991). "Economics, Health, and Economics of Health." BMJ.
- Cohen, G.L. Shannon, A.G. (1981). "John Ward's Method For The Calculation of Pi." Historia Mathematica, 8,133-144.
- Çalışkan, Z. (2008). "Sağlık Ekonomisi: Kavramsal Bir Yaklaşım." Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26(2),29-50.
- Çelik Y. (2016). Sağlık Ekonomisi. Siyasal Kitabevi. Ankara.
- Çoban, H. (2009). *Sağlık Ekonomisi ve Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Yeniden Yapılandırılması.* Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı.

- Durmaz, T. Erdem, R. (2017). "Hastanelerde Arz Kaynaklı Gereksiz Sağlık Hizmeti Kullanımının Hasta Algısı Üzerinden Değerlendirilmesi." Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29(4), 579-604.
- Ersöz, F. (2009). "Türkiye ile OECD'ye Üye Ülkelerin Seçilmiş Sağlık Göstergelerinin Kümeleme ve Ayırma Analizi ile Karşılaştırılması." Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi, 29(6), 1650-1659.
- Gan, G., Ma, C., Wu, J. (2007). Data Clustering Theory, Algorithms And Applications (Asa-Siam Series On Statistics And Applied Probability), Canada: SIAM Society for Industrial and Applied Mathematics Publishing.
- Gerdtham, U.G., Johannesson, M., Lundberg, L., Isacson, D. (1999) "The Demand for Health: Results from New Measures of Health Capital" European Journal of Political Economy, 15, 501-521.
- Girginer, N. (2013). "A Comparison of the healthcare indicators of Turkey and The European Union members countries using multidimensional scaling analysis and cluster analysis." İktisat İşletme ve Finans, 28(2), 119-136.
- Hodgson, G.M. (2008) "An Institutional and Evolutionary Perspective on Health Economics." Cambridge Journal of Economics, 32,235-256.
- [Http://Data.Worldbank.Org/İndicator](http://Data.Worldbank.Org/İndicator) (Erişim Tarihi: 11.05.2022).
- [Http://Stats.Oecd.Org/](http://Stats.Oecd.Org/) (Erişim Tarihi: 11.05.2022) .
- Jack, W. (1999). Principles of Health Economics for Development Countries, WBI Development Studies, Washington: The World Bank. Erişim Adresi:[<http://documents.worldbank.org/curated/en/569351468765045048/pdf/multipage.pdf>]. (Erişim Tarihi: 10.05.2022).
- Kalaycı, Ş. (2016). *Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Asil Yayınevi. Ankara.

- Karagöz, Y. (2019). *Spss Amos Meta Uygulamalı İstatistiksel Analizler*. Nobel Yayıncılık. Ankara.
- Köksal, S.S., Sipahioğlu, N.T., Yurtsever, E., Vehid, S. (2016). “Temel sağlık düzeyi göstergeleri açısından Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleri.” *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 10(4),205-212.
- Lorcu, F., Bolat, B. A. (2012). “Comparison member and candidate countries to the European Union by means of main health indicators.” *China-USA Business Review*, 11(4), 556-563.
- Mariko, M. (2003). “Quality of Care and the Demand for Health Services in Bamako, Mali: The Specific Roles of Structural, Process, And Outcome Components” *Social Science & Medicine*, 56, 1183-1196.
- Mcpake, B. Normand, C. (2007). *Health Economics an International Perspective*. London and Newyork: Routledge.
- Moran, V. Jacobs, R. (2013). “An international comparison of efficiency of inpatient mental health care systems.” *Health Policy*, 112, 88– 99.
- Mut, S. Akyürek, Ç.E. (2017). “OECD Ülkelerinin Sağlık Göstergelerine Göre Kümeleme Analizi ile Sınıflandırılması.” *International Journal of Academic Value Studies*, 3(12), 411-422.
- Mutlu, A. Işık, A.K. (2012). *Sağlık Ekonomisine Giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Nirel, N, Grinstien Cohen, O. Eyal, Y. Samuel, H. Ben Shoham, A. (2015). “Models for projecting supply and demand for nurses in Israel.” *Israel Journal of Health Policy Research*, 4(46), 1-12.
- Orhaner, E. (2006). “Türkiye’de Sağlık Hizmetleri Finansmanı ve Genel Sağlık Sigortası.” *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-22.
- Phelps, C.E. (2003). *Health Economics*, 3rd Edition, Boston, Addison Wesley.
- Sargutan, A. E. (2004) *Karşılaştırmalı Sağlık Sistemleri*, Başaran Teknik, Ankara.

- Sığırlı, D., Ediz, B., Cangür, Ş., Ercan, İ., Kan, İ. (2006). "Türkiye ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin sağlık düzeyi ölçülerinin çok boyutlu ölçekleme analizi ile incelenmesi." İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 13(2), 81-85.
- Şahin, D. (2017). Sağlık Göstergeleri Bakımından Türkiye'nin Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Yeri: İstatistiksel Bir Analiz. ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(2), 55-77.
- Tatar, M. (2013). *Sağlık Ekonomisi. H. S. Palteki içinde*, Hastane Yönetimi (s. 337-354). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi.
- Temür, Y. Bakırcı, F., (2008). "Türkiye'de sağlık kurumlarının performans analizi: bir VZA uygulaması", Sosyal Bilimler Dergisi, 10(3), 261-281.
- Ünal, E. (2013). *Sağlık Ekonomisi ve Yönetimi*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Wessels, W.J. (2006). Economics. Barron's Business Review Series. New York.
- Yalçın Balçık, P., Demirci, Ş., Konca, M. (2021). "Comparison of European countries' health indicators and health expenditures by clustering analysis." Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(2), 365-377.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In addition to economic, social and cultural factors, it is used as an important criterion in indicators of health status in revealing the level of development and socio-economic development of a country (Temür and Bakırcı, 2008: 262). Health services provided in order to protect and improve the health of societies are important for all countries. Especially with the rapid developments and changes in the field of technology, the increase in the level of education, the increase in the level of consciousness and the increase in the demand for health, the increase in health care costs has brought the necessity of countries

to evaluate health activities and give more importance to health (Alptekin and Yeşilaydın, 2015).

The production and delivery of health services is of great importance both at the individual and social level. With the continuity of health services, it is possible for individuals and societies to stay healthy (Altay, 2007). In order to ensure the continuous delivery of health services, as in many other sectors, the increasing demand for services and the rising health expenditures, despite the limited resources, have had a great impact on the importance and development of the field of health economics (McPake and Normand, 2007: 1-2). This situation has led to the development of health economics as a separate field of application from economics. Health economics can be expressed as the application of the theory, concept and methodology of economics to health service-related activities and institutions (Çalışkan, 2008: 31).

The aim of this study is to classify the countries by evaluating the health services supply and demands of the member countries of the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), of which Turkey is also a member. The purpose of the research is to determine which OECD countries are similar in themselves and which countries Turkey is similar to with cluster analysis and to evaluate the differences between clusters according to the data obtained. It is anticipated that the study will add new information to the literature since it is included in the new OECD countries in 2020 and 2021.

Method

The population of the research consists of OECD countries. These countries are Germany, USA, Australia, Austria, Belgium, United Kingdom, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Netherlands, Ireland, Spain, Israel, Sweden, Switzerland, Italy, Iceland, Japan, Canada, Costa Rica, Colombia, Korea, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Hungary, Mexico, Norway, Poland, Portugal, Slovakia, Slovenia, Chile, Turkey, New Zealand and Greece. In the study, the sample was not selected and the whole universe was included. In addition, Russia was included in the sample because it is among the data of OECD countries. Therefore, the sample of the study consists of 39 countries.

In determining the variables to be used in the research, a literature review was conducted for previous studies in the field. In line with the data obtained from the literature, the variables that are thought to have an effect on the supply and demand of health services have been determined. In the research, the share of GDP allocated to health, the number of patient beds per 1,000 people and the number of physicians per 1,000 people as supply variables, GDP per capita, the share of the population over 65 in the total population, physician per capita.

application rate and health insurance coverage variables were included in the analysis as demand variables.

Data on health indicators of 39 countries were used in the study. Research data were obtained from statistics regularly published by the OECD (<http://stats.oecd.org/>). The data on the "number of physicians per 1000 population" variable, which is considered only as a supply variable, were obtained from the World Bank's website (<http://data.worldbank.org/indicator>). In the statistics in the OECD database on the number of physicians, the total number of physicians is not found, instead; It is seen that there are data according to different types of physicians (practitioners, specialists, assistants, lecturers, physicians who do not practice their profession, cannot find a job or are retired) (Alptekin and Yeşilaydın, 2015: 145). Due to the use of such detailed data and the difficulty of access, the data on the number of physicians were obtained from the World Bank.

Findings (Results)

In order to determine the number of clusters in the k-mean clustering method, Ward's method, one of the clustering methods, was applied and it was deemed appropriate to divide the countries into five clusters. According to the Ward method, in the first cluster Denmark, Sweden, Finland, United Kingdom, Switzerland, Norway, Spain, Slovenia, Netherlands, USA, Germany, Canada, Portugal, Austria, Australia, New Zealand, Iceland, Israel, Belgium, France, Greece and Italy It is seen that the second cluster is Ireland and Iceland, the third cluster is Japan and Korea, the fourth cluster is Turkey, Russia, Lithuania, Czech Republic, Latvia, Estonia, Poland, Slovakia and Hungary, and the fifth cluster is Chile, Colombia, Costa Rica and Mexico. In the clustering analysis with the K-means clustering method, it has been seen that Turkey is in the third cluster with Estonia, Latvia, Hungary, Lithuania, Mexico, Poland, Portugal, Slovakia, Chile, Greece, Russia, Colombia and Costa Rica.

Conclusion and Discussion

As a result, it has been seen that Turkey is not in the same cluster with the developed big European states in health supply and demand indicators. It is predicted that Turkey will be in better clusters, especially with the improvement of values such as GDP Per Capita and Health Insurance Coverage. It is predicted that these two variables will increase in parallel with the development of the country's economy.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308-9196 / e-ISSN:1308-7363

Yıl : 16 Sayı : 43 Nisan 2023

Yayın Geliş Tarihi: 21.02.2023 Yayına Kabul Tarihi: 04.04.2023

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1252229>

Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article

Atıf/Citation: Gündüz, M. & Artar, F. (2023). Bir Yönetime Katılım Aracı Olarak CİMER'in Toplumsal Anlamı: Amaç, Etkinlik, Güven, *Adiyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 660-700.

BİR YÖNETİME KATILIM ARACI OLARAK CİMER'İN TOPLUMSAL

ANLAMI: AMAÇ, ETKİNLİK, GÜVEN*

Mustafa GÜNDÜZ* **Feray ARTAR****

Öz

Katılımcı bir yönetim anlayışının toplumun genelince kabul görmesi ve katılım araçlarının doğru, adil ve etkin kullanılabilmesi yapısal olduğu kadar kültürel bir meseledir. Literatürde, katılım kültürünün gelişimine ilişkin en temel gösterge katılıma istekli insanların sayısıdır. Ancak katılım motivasyonunun niteliksel yönleri de politik kültür açısından önemlidir. Bu çalışma, bir katılım aracı olarak Türkiye'de kurulan Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi'nin (CİMER) toplumsal anlamı üzerine özgün bulgular sunar. Araştırmanın bulguları, Türkiye nüfusunun %30'undan fazlasını oluşturan İstanbul, Ankara ve İzmir illerinden, internet kullanım verilerinin dayandığı 16-74 yaş grubu dikkate alınarak seçilen 400 kişilik bir örnekleme dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yönetişim, Katılım, CİMER, E-devlet.

*Araştırma verilerinin elde edilmesine destek veren Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'na teşekkür ederiz.

* Prof. Dr., Başkent Üniversitesi, mstfgndz02@gmail.com, Ankara/Türkiye

** Dr., ferayartar@gmail.com, Ankara/Türkiye

SOCIAL MEANING OF CİMER AS A TOOL OF PARTICIPATION IN MANAGEMENT: PURPOSE, EFFECTIVENESS, TRUST

Abstract

The acceptance of a participatory management approach by the society and the correct, fair and effective use of participation tools is a cultural as well as a structural issue. In the literature, the most basic indicator of the development of a culture of participation is the number of people willing to participate. However, qualitative aspects of participation motivation are also important for political culture. This study presents original findings on the social meaning of the Presidential Communication Center (CİMER) established in Turkey as a participation tool. The findings of the study are based on a sample of 400 people selected from the provinces of Istanbul, Ankara and Izmir, which constitute more than 30% of the Turkish population, taking into account the 16-74 age group on which the internet usage data is based.

Keywords: Governance, Participation, CİMER, E-government.

1. GİRİŞ

CİMER'e başvuranların ve muhataplara verilen cevapların sayısının her geçen yıl arttığı bilinmektedir (AA, 2019). Niceliksel olarak değerlendirildiğinde CİMER'in yaygınlaştığı ve toplumsal kesimlerce kabul gören bir iletişim aracı haline geldiği söylenebilirken, niteliksel incelemeler bazı sorunları göstermektedir. Güven, Kutlu ve Demirci'nin (2019) paylaştığı bir örneğe göre "vatandaşlar ve devlet memurları, aralarında yaşamış oldukları en küçük problemlerde dahi birbirini CİMER'e şikâyet etmekle tehdit etmeye ve kendini temize çıkarmanın arayışına da girmektedirler". Gerçekten de CİMER'in bazı kötü ve yanlış amaçlı kullanımları birtakım tedbirleri gerektirmiştir. Teknik tedbirler bir kenara bırakıldığında, CİMER gibi bir platformun amacına uygun kullanımı için katılım kültürünün geliştirilmesi de bir hedef olmalıdır. Bu amacın temel bir bileşeni CİMER'in toplumsal anlamının dönüştürülmesi olmalıdır.

Bu çalışma, kamu yönetimi anlayışındaki önemli değişimlerden hareket ederek Türkiye’de uygulamaya konulan Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) hizmetinin toplumsal anlamı üzerine özgün bulgular sunar. CİMER’in inşa edilmekte olan kurumsal kimliği ile toplumsal anlamının yapı taşları hakkında fikir veren bulgulara geçmeden önce katılımcı yönetim anlayışının, teknolojinin ve CİMER’in gelişiminden söz edilerek politik kültür ve katılım kültürü kavramları üzerinde durulacaktır. Daha sonra, araştırma yönteminin sunulması ile birlikte bulgular, CİMER’in amacı, etkinliği ve CİMER’e güven bağlamında değerlendirilecektir.

1.1. Katılımcı Yönetim Anlayışı, Teknoloji ve CİMER’in Gelişimi

Klasik dönemlerde yaşam tarzlarına bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal yapılar ile onların somutlaştırdığı büyük akıl olan devlet sistemi ve devlet ile vatandaşlar arasındaki ilişki biçimleri modern süreçlere göre oldukça basitti. Dolayısıyla toplumların ihtiyaçlarına cevap vermek, onları sevk ve idare etmek günümüze göre çok daha belirgin stratejileri gerektirmekteydi. Teknoloji geliştikçe toplumsal yapılar karmaşık hale geldi ve devlet sistemi ile onun yönetimi de çok daha heterojen araçlarla kendini tahkim etmek zorunda kaldı. Uzaktan iletişimin olanakları arttıkça kurumlarda fiziksel belgelere ve klasörlere dayanan yüz yüze kamu hizmeti arzı devam ederken telefon, faks, e-posta ve internet tabanlı diğer iletişim araçlarının kullanımı ve belgelerin dijitalleşmesi de yaygınlaştı. Kamu kurumuna fiziksel başvuru ile uzaktan başvuru olanakları bir arada varlığını sürdürürken ikincisinin lehine bir değişim yaşanmaktadır. Postmodern süreçlerin üretimlerinde olduğu gibi postmodern zihniyetler ile toplumsal kurgular da bir tarafıyla karmaşık, öteki tarafıyla esnek yapılar yarattı. Elbette bütün bu süreçlerde devletler ile vatandaşları arasında yeni sözleşmeler yapıldı, yeni vatandaşlık hakları ortaya çıktı ve bu da yeni ilişki biçimlerini zorladı. İşte yenilenen bu ilişki biçimlerinden biri de hiç kuşkusuz vatandaşların da yönetimin

bir parçası addedilmesi, onlar ile yönetimler arasında geçmişte olduğundan çok daha yakın temaslı ilişkiler tesis edilmesidir. Aynı toplumsal dönüşüm süreçlerinin sonucu olarak yönetim anlayışlarının yerini kademeli olarak yönetişim anlayışları aldı.

Özetle günümüz dünyasında yaşanan toplumsal, siyasal, ekonomik ve teknolojik gelişmeler her alanda yeniliği ve dönüşümü zorunlu kılmıştır. Kamu Yönetimi de bu değişim ve dönüşümlerden etkilenecek yenilenmiş ve birey odaklı bir yönetim şekline evrilmiştir. Işık'ın (2010) ifadesine göre bu değişimde, özellikle 1980'lerden sonra hız kazanan, devlete güven probleminin aşılması ihtiyacı da etkili olmuştur. Bu bağlamda "toplumsal beklentileri karşılamak, hizmetlerin adalet, eşitlik, verimlilik, etkinlik ve yansızlık ilkeleri çerçevesinde sunulmasını sağlamak ve vatandaş-yönetim arasındaki ilişkileri daha sağlıklı bir zemine oturtmak için yönetişim kavramı bir çözüm olarak" görülmektedir (Durkal Eroğlu ve Korkmaz, 2017). Yönetişim anlayışını geliştirmek için devletler çok sayıda kamu yönetimi reformuna gitmiştir (Şahin, 2018).

Bu reformlar toplumsal katılımın payını arttıran yönde görünmektedir. Bir yandan "kamu hizmetlerinin çeşitliliği, ulaşılabilirliği ve etkinliği artırılırken diğer yandan bireylerin yönetime talep, istek, öneri ve şikâyetlerini iletme ihtiyacını karşılayacak iletişim/hak arama mekanizmalarının oluşturulmasına önem verilmiştir" (Güler ve Yılmaz, 2019). Böylece vatandaş-devlet ilişkilerinin geliştirilmesi, güçlendirilmesi ve kamuda yönetimin daha etkin hale getirilmesi açısından önemli araçlar oluşturulmuştur (Ateş ve Buyruk, 2018). Bu amaçla Türkiye'de halkın şikâyetlerini ve önerilerini ulaştırabileceği bir uygulama olarak kurulan CİMER ile kişiler kamu yönetimine doğrudan katılabilmektedir. Bu katılım, kamu yönetimi uygulamaları ve memurların görevlerini ifa etme biçimleri hakkında fikir beyan etme, şikâyetlerini dile getirme imkânı sağlamıştır (Demirci, 2015).

1.2. Politik Kültür ve Katılım

Politik kültür, toplumu oluşturan bireylerin hükümet, parti, parlamento gibi politik nesnelere yönelik tutum, anlamlandırma ve eğilimleri olarak ifade edilir (Dalton ve Wlzel, 2014). Türkiye’deki hâkim politik kültürün tanımlanması ve değişiminin izlenmesi siyaset bilimi ve siyaset tarihi çalışmalarının önemli bir konusu olmuş, çoğu zaman, Türkiye’nin modernleşmesi tartışmalarının bir parçası olarak ele alınmıştır (Artar, 2021). Kalaycıoğlu ve Sarıbay (2009) tarafından ifade edildiği üzere modernleşme sürecinin politik alanda sağladığı en büyük dönüşüm politik katılımın genişlemesidir. “Genişleme” hem daha fazla insanın katılıma istekli olmasını hem de daha fazla katılım aracının topluma sunulmuş olmasını gerektirir. Katılım fırsatlarının toplumu oluşturan bireylere sunulmuş olması tek başına yeterli değildir, ayrıca politik yaşama katılma fırsatının varlığı hakkında “bilişsel bir hazırlığa” sahip olmaları da gerekir (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2009).

Politik kültürdeki gelişmenin Batılılaşma ideali ile paralel bir istikamete sahip olması Doğu’ya göre Batı’da daha katılımcı bir politik kültürün hâkim olduğu anlayışına dayanır. Demokratik bir politik kültürün gelişmiş Batı ülkelerinde bulunduğu kabulü (Uslu ve Karabay, 2019; Okur Çakıcı, 2016) daima Doğu ile Batı arasında karşılaştırmalı bir tanımlamayı tetiklemiştir. Bu haliyle politik kültür, katılıma istekli ve özgüvenli kitlelerin artması anlamına gelir. Ancak katılımın niteliği politik kültürün başka bir yönüdür ve bu nedenle “katılımın” toplumsal anlamı üzerine düşünmek de faydalı olabilir. Yönetime katılmak istemek olumlu bir politik gösterge; peki ama ne için? Bu araştırma, CİMER özelinde, katılım ya da yönetim kültürünü niteliksel yönden inceleme fikrine dayanmaktadır.

2. YÖNTEM

Toplumsal anlam inşalarını inceleyen bir çalışmada nitel yöntem kullanmak uygun ve yaygındır. Ancak bu çalışmada CİMER'in toplumsal anlamına ilişkin görüş ve düşünce biçimleri medya, sosyal medya ve literatür incelemesi ile edinilmiş ve soru formunun oluşturulması için listelenmiştir. Geniş kitlelere ulaşma hedefini taşıyan bu çalışmada söz konusu görüş ve düşünce ifadeleri yapılandırılmış bir soru formuna dönüştürülerek nicel bir araştırma tasarlanmıştır. Bu soru formunun hazırlanmasında CİMER ile ilgili çalışmalardan (Aksan, 2014; Eski, Özben ve Günbayı, 2019; Durkal Eroğlu ve Korkmaz, 2017; Güneş ve Günbayı, 2017; Yüksel, 2019; Batal, 2019; Çiçekli, 2016; Selvi, Ulucan ve Coşgun, 2019) faydalanılmıştır. Halkın CİMER uygulamasına ilişkin değerlendirmelerini sunmalarına olanak tanıyan yapılandırılmış bir soru formu katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin yanı sıra CİMER'in amacı, etkinliği, olumlu ve olumsuz özellikleri hakkındaki görüşlerini almayı sağlamıştır. Demografik bilgiler nedensel açıklamalar için imkân sağlamaktadır.

Türkiye genelinde kullanılan CİMER sisteminin değerlendirilmesi için çalışma alanını sınırlamak gerekir. Üretim, hizmet ve yönetim sektörlerinin yoğunlaştığı üç metropol politika yönelimli bir araştırma için uygun örnekleme daraltılmış bir alandan sağlamaya imkân verir. Araştırmanın kapsamını İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde ikamet edenler oluşturur. Daraltılmış bu alan Türkiye nüfusunun %30'undan fazlasını oluşturmaktadır. Nüfus içindeki yaş dağılımına ilişkin bir sınırlama belirlemek için internet kullanım verilerinin dayandığı 16-74 yaş grubu dikkate alınmıştır. Türkiye toplam nüfusunun yaklaşık %70'ini oluşturan grup üç büyük kentin nüfusuna uygulandığında çalışmanın evreni 17 buçuk milyon olarak belirlenmiş olur. Bu evren içinden %95 güven seviyesi ve %5 hata payı ile belirlenen örneklem sayısı 400'dür. Bu araştırmanın özgün verileri, İstanbul, Ankara ve İzmir'de ikamet eden, 16-74 yaş grubu 400 kişiye 2020 yılında

uygulanan yapılandırılmış soru formlarına dayanmaktadır. Örneklemin özelliklerini sunmakta fayda vardır.

Katılımcıların %42,5'i İstanbul ilinde, %32,5'i Ankara ilinde, %25'i ise İzmir ilinde ikamet etmektedir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1 Örneklemin ikamet edilen illere göre dağılımı

İl	N	%
İstanbul	170	42,5
Ankara	130	32,5
İzmir	100	25
Toplam	400	100

Örneklemin %32,8'ini kadınlar oluştururken; %28,8'ini 25-34 yaş grubu, %22,3'ünü 35-44 yaş grubu, %3'ünü ise 65+ yaş üstü grup oluşturmaktadır (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2 Yaş dağılımı

Yaş aralığı	N	%
15-24	65	16,3
25-34	115	28,8
35-44	89	22,3
45-54	78	19,5
55-64	41	10,3
65-74	12	3,0
Toplam	400	100,0

Çalışma durumuna göre katılımcılar; ücretli çalışanlar, işyeri ve serbest meslek sahipleri, çalışmayan ve inaktif gruplar olarak özetlenebilir. Böylece ücretli çalışanlar örneklemin %43,5'ini, işyeri ve serbest meslek sahipleri %28,8'ini,

Çalışmayanlar %13,3'ünü ve aktif olmayan gruplar %14,5'ini oluşturur (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3 Örneklemin çalışma durumuna göre dağılımı

Çalışma durumu	N	%
Aktif olmayan gruplar (Öğrenci ve emekli)	58	14,5
Çalışmayan gruplar (İşsiz ve ev kadınları)	53	13,3
Ücretli çalışan gruplar (Kamuda ve özel sektörde)	174	43,5
İşyeri ve serbest meslek sahipleri	115	28,8
Toplam	400	100,0

400 katılımcının eğitim durumlarına bakıldığında bir kişinin eğitim almadığı (%0,3), %19,5'lik bir kesimin ilköğretim mezunu olduğu, %48,3'lük geniş bir kesimin ise lise mezunu olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 4).

Tablo 4 Örneklemin eğitim seviyesine göre dağılımı

Eğitim	N	%
Eğitim görmemiş	1	,3
İlköğretim mezunu	78	19,5
Lise mezunu	193	48,3
Üniversite öğrencisi	29	7,3
Üniversite mezunu	99	24,8
Toplam	400	100,0

Anket çalışmasında katılımcılara yöneltilen “CİMER’e hiç başvurduunuz mu?” sorusuna karşılık olarak %90 oranında “hayır, hiç” cevabı alınmıştır. Yanıtlayıcıların %5,3'ü ise CİMER’e bir kez başvurduğunu beyan etmiştir. Birkaç kere başvuranların oranı ise %4,8'dir (Bkz. Tablo 5). Ancak CİMER deneyimine sahip olmayan kişiler de CİMER uygulamasını bilmekte ve hakkında fikir beyan edebilmektedir.

Tablo 5 Örneklemin CİMER deneyimi yönünden dağılımı

CİMER'e Başvuru	N	%
-----------------	---	---

Hayır, hiç	360	90,0
Bir kez	21	5,3
Birkaç kere	19	4,7
Toplam	400	100,0

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Katılımcılara CİMER'in temel amacı, etkinliği, olumlu ve olumsuz yönleri ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Bu sorular literatürde tartışılan konuları içerir. Bu bölümde (1) Amaç, (2) Etkinlik ve (3) Sorunlar başlıkları altında söz konusu sorulara verilen yanıtlara ilişkin analiz ve değerlendirmeler sunulacaktır.

3.1. CİMER'in Amacı

Katılımcılara CİMER'in en önemli amacına ilişkin fikirleri sorulmuştur. Buna göre örneklemin %58,3'ü "vatandaşın sorunlarının çözülmesinin" CİMER'in öncelikli amacı olduğunu düşünmektedir. "Halkın katılımının sağlanması ve kamu hizmetini iyileştirmek" amacını birinci sırada görenler örneklemin %25'ini oluştururken "Kamu hizmetlerinin yukarıdan yönetilmesi ile disiplini sağlamak" örneklemin %16,3'ü tarafından CİMER'in en önemli amacı olarak kabul edilmiştir (Bkz. Tablo 6).

Tablo 6 CİMER'in en önemli amacı yönünden örneklemin dağılımı

CİMER'in en önemli amacı	N	%
Vatandaşın sorunlarını çözmek	233	58,3
Halkın katılımı ile kamu hizmetlerini iyileştirmek	100	25
Kamu hizmetlerinin yukarıdan yönetilmesi ile disiplini sağlamak	65	16,3
Diğer	2	0,5
Toplam	400	100

CİMER'in amaçlarına ilişkin yanıtlarının illere göre dağılımına bakıldığında İstanbulluların %70'e yakınının Ankara ve İzmir katılımcılarının ise yaklaşık %50'sinin CİMER'in temel amacını vatandaşın sorunlarını çözmek olarak gördüğü anlaşılmaktadır. "Kamu hizmetlerinin yukarıdan yönetilmesi ile disiplini sağlamak" seçeneğini CİMER'in en önemli amacı olarak görenler, İstanbul katılımcılarının %16,60'ı Ankara katılımcılarının %13,80'i iken İzmir katılımcılarının yüzde yirmisine yakındır (Bkz. Tablo 7).

Tablo 7 CİMER'in en önemli amacına ilişkin görüşlerin illere göre dağılımı

CİMER'in en önemli amacı		İstanbul	Ankara	İzmir	Toplam
Vatandaşın sorunlarını çözmek	N	116	67	50	233
	%	68,60%	51,50%	50,50%	58,50%
Halkın katılımı ile kamu hizmetlerini iyileştirmek	N	25	45	30	100
	%	14,80%	34,60%	30,30%	25,10%
Kamu hizmetlerinin yukarıdan yönetilmesi ile disiplini sağlamak	N	28	18	19	65
	%	16,60%	13,80%	19,20%	16,30%
Toplam	N	169	130	99	398
	%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

CİMER'in amacına ilişkin yanıtlarda kadınlar ve erkekler açısından anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Yaş gruplarına göre CİMER'in en temel amacı nedir sorusuna verilen yanıtlara bakıldığında 65-74 yaş grubunun %83,30 oranında, söz konusu hizmetin vatandaşın sorunlarını çözmek için yapıldığını düşünürken 15-24 yaş grubunun %66,20'sinin aynı düşünceye sahip olduğu görülmüştür. Ara yaş gruplarında bu yanıtın oranı –yine en fazla verilen yanıt olmasına karşın– görece azalır. CİMER'in en önemli amacını "kamu hizmetlerinin yukarıdan

yönetilmesi ile disiplini sağlamak” olarak görenler her yaş grubundan %20’nin altında iken 45-54 yaş grubunda %27,30’dur.

CİMER’in en önemli amacına ilişkin fikirler ile eğitim seviyesi arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Chi square $X = 17,203$, $sd = 4$, $p = 0,002$). Tablo 8’de görüleceği üzere vatandaşın sorunlarını çözmeyi CİMER’in en önemli amacı olarak görenlerin oranı eğitim seviyesi arttıkça düşer. Temel eğitim seviyesinde %65,80 olan oran Üniversite mezunlarında %41,80’dir. Yurttaşlık haklarına ve aktif vatandaş olmaya vurgu yapan “Halkın katılımı ile kamu hizmetlerini iyileştirmek” ise eğitim seviyesi ile artan bir yanıt olarak karşımıza çıkar. Temel eğitim seviyesinde böyle düşünenlerin oranı %16,50 iken Lise mezunlarında oran %22,60’a, üniversite mezunlarında ise %37,80’e çıkar. “Kamu hizmetlerinin yukarıdan yönetilmesi ile disiplini sağlamak” fikrini CİMER’in en önemli amacı olarak görenler arasında eğitim seviyesi bakımından düzenli bir dağılım yoktur ancak gruplar içinde en yüksek oranda bu yanıtı verenler üniversite mezunları olmuştur (Bkz. Tablo 8).

Tablo 8 CİMER'in en önemli amacı ile eğitim seviyesi arasındaki ilişki

CİMER'in en önemli amacı		Temel eğitim	Lise mezunu	Üniversite mezunu	Toplam
Vatandaşın sorunlarını çözmek	N	52	140	41	233
	%	65,80%	63,30%	41,80%	58,50%
Halkın katılımı ile kamu hizmetlerini iyileştirmek	N	13	50	37	100
	%	16,50%	22,60%	37,80%	25,10%
Kamu hizmetlerinin yukarıdan yönetilmesi ile disiplini sağlamak	N	14	31	20	65
	%	17,70%	14,00%	20,40%	16,30%
Toplam	N	79	221	98	398
	%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

CİMER'in en önemli amacına ilişkin fikirler ile çalışma durumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Chi square $X = 19,969$, $sd = 6$, $p = ,003$). Tablo 9'de görüleceği üzere ekonomik olarak aktif olmayan gruplar %74,10 oranında vatandaşın sorunlarını çözmeyi CİMER'in en önemli amacı olarak görmektedir. Diğer çalışma durumları için de en çok tercih edilen yanıt bu olsa da görece olarak daha düşük oranlarda verilmiş bir cevap olduğu söylenebilir. Bu yanıtı en az tercih edenler ücretli çalışanlar olmuştur. Diğer gruplar halkın katılımını sağlama ve hizmetlerin iyileştirilmesi seçeneğini eşit oranlarda tercih ederken ücretli gruplar burada da diğer gruplardan ayrılır. Yurttaşlık haklarına ve aktif vatandaş olmaya vurgu yapan "Halkın katılımı ile kamu hizmetlerini iyileştirmek" yanıtı ücretli çalışanların %33,90'ı için CİMER'in en önemli amacı olmuştur. "Kamu hizmetlerinin yukarıdan yönetilmesi ile disiplini sağlamak" yanıtı ekonomik olarak aktif olmayan gruplar için oldukça uzak bir seçenek iken çalışmayanlar ve işyeri/serbest meslek sahipleri bu yanıtı %20'nin üzerinde önemli görmüştür. Ücretli çalışanlar ise bu seçeneği sadece %14,40 oranında tercih etmiştir (Bkz. Tablo 9).

Tablo 9 CİMER'in en önemli amacı ile çalışma durumu arasındaki ilişki

CİMER'in en önemli amacı		Aktif olmayan gruplar (Öğrenci ve emekli)	Çalışmayan gruplar (İşsiz ve ev kadını)	Ücretli çalışan gruplar (Kamuda ve özel sektörde)	İşyeri ve serbest meslek sahipleri	Toplam
Vatandaşın sorunlarını çözmek	N	43	31	90	69	233
	%	74,10%	58,50%	51,70%	61,10%	58,50%
Halkın katılımı ile kamu hizmetlerini iyileştirmek	N	11	10	59	20	100
	%	19,00%	18,90%	33,90%	17,70%	25,10%
Kamu	N	4	12	25	24	65

hizmetlerini n yukarıdan yönetilmesi ile disiplini sağlamak	%	6,90%	22,60%	14,40%	21,20%	16,30 %
Toplam	N	58	53	174	113	398
	%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,0 0%

3.2. CİMER'in Etkinliği

CİMER'in etkinliği ve başarısı ile ilgili görüşleri öğrenilmek istenen katılımcılara birtakım ifadeler verilmiş ve bunlara katılma derecelerini belirtmeleri istenmiştir. CİMER'in etkili ve başarılı olduğunu anlatan ifadeler yüksek oranda kabul edilmiş görünmektedir. CİMER'in vatandaşların sorunlarının çözümünde önemli bir yenilik olduğunu düşünenler "CİMER sayesinde vatandaşın sorunları çözülmeye başladı" ifadesine %62,8 oranında katıldıklarını ifade etmiştir. Örneklemin %29,3'ü bu konuda bir eğilim belirtmezken 32 kişi söz konusu ifadeye katılmadıklarını beyan etmiştir (Bkz. Tablo 10).

Bu yeniliğin hizmet kalitesi üzerinde olumlu bir etki yarattığı fikri de yüksek oranda kabul görmüştür. Yalnızca 25 kişi CİMER sayesinde kamu hizmetinin sunulmasında bir iyileşme yaşandığı fikrine katılmadığını beyan etmiştir. "CİMER sayesinde vatandaşa yönelik hizmetlerde gelişme ve iyileşme oldu, hizmet kalitesi arttı" ifadesi örneklemin %68,3'ü tarafından kabul edilirken %25,5 bu konuda olumlu ya da olumsuz bir fikir beyan etmemiştir (Bkz. Tablo 10).

Hizmet arzında yaşanan söz konusu değişim, aksaklıkların merkezden çözülmeye başlanması ile ilgili olumlu algıyı göstermektedir. Çünkü katılımcılar sorunların ilgili kurumlar üzerinden çözüleceğine inanmamaktadır. Bu anlayış, geçmiş kamu hizmeti deneyimleri ile ilgili görünmektedir. "Kurumların kendilerine başvurduğumuzda CİMER kadar iyi sonuç alamayız" ifadesi örneklemin %61,3'ü

tarafından kabul görmüştür. Yanıtlayıcıların %31'i bu konuda görüş bildiremezken %7,8 olumsuz görüş bildirmiştir (Bkz. Tablo 10).

Tablo 10 CİMER'in etkinliğine ilişkin olumlu değerlendirmelerin dağılımı

İfade		Tamam en katılıyor um	Katıl ıyor um	Kısmen katılıyor/k ararsız	Pek katılmıy orum	Hiç katılm ıyoru m	Topl am
CİMER sayesinde vatandaşın sorunları çözülmeye başladı	N	87	164	117	22	10	400
	%	21,8	41	29,3	5,5	2,5	100
CİMER sayesinde vatandaşa yönelik hizmetlerde gelişme ve iyileşme oldu, hizmet kalitesi arttı	N	89	184	102	17	8	400
	%	22,3	46	25,5	4,3	2	100
Kurumların kendilerine başvurduğumuzda CİMER kadar iyi sonuç alamayız	N	76	169	124	24	7	400
	%	19	42,3	31	6	1,8	100

CİMER'in kamu hizmetine ulaşma konusunda sağladığı avantajlar onun etkili ve başarılı bulunmasını sağlarken katılımcıların öznel ifadeleri ve duygu durumları üzerinde de olumlu etkiler bırakmıştır. Bilgi ile duygular arasındaki ilişki tek yönlü değildir; duygular da bilgiyi yorumlama üzerinde etkilidir. Bu nedenle CİMER'in etkinliği üzerine yapılan değerlendirmeler, hükümetin genel politikaları hakkındaki görüşlerle paralellik sergilemektedir. Ancak anket sonuçlarında karşılaşılan yüksek oranlar, hükümetin tüm politikalarını desteklemeyenlerin de CİMER uygulaması hakkında olumlu görüş bildirebildiğini göstermiştir.

CİMER'in etkinliği üzerine sunulan görüşler ile karşılıklı etkileşim halinde olan öznel ifadeler toplum huzuru, umut, devletle bütünleşme ve Cumhurbaşkanına yaklaşma üzerinedir. Örneklemin yarıdan biraz fazlası (%52,5) CİMER sayesinde toplum huzurunun arttığını düşünürken %37,3'lük bir kesim bu konuda fikir beyan edememektedir. Ankete katılan 29 kişi ise bu fikre pek katılmadığını ya da hiç katılmadığını söylemiştir. Örneklemin %64,3'ü CİMER'in topluma umut verdiğini ifade ederken %7,3'ü "CİMER vatandaşlara umut veren bir kurumdur" ifadesine katılmadığını beyan etmiştir. 114 kişi ise bu konuda olumlu ya da olumsuz bir görüş sunamamıştır (Bkz. Tablo 11).

CİMER'in vatandaş ile devlet arasındaki mesafeyi azalttığı fikri de yüksek kabul gören bir fikirdir. Örneklemin %70'e yakını böyle düşünürken %7,3'ü bu düşünceye karşıdır. %25,3'lük bir kesimin ise bu konuda kararsız kaldığı ya da bir fikre sahip olmadığı görülür. Vatandaşın sorunlarının doğrudan Cumhurbaşkanına iletildiği düşüncesi (ya da duygusu) da %64,6 oranında kabul görmüştür. Bu konuda kararsız olan ya da bilgi sahibi olmadığını belirtenlerin oranı %27'dir. %8,5'lik bir kesim ise "CİMER halkın sorun ve önerilerini doğrudan Cumhurbaşkanına iletme imkânı verdi" düşüncesine katılmadığını beyan etmiştir (Bkz. Tablo 11).

Tablo 11 Duygu ifadelerinin dağılımı

İfade	Tamamen katılıyor	Katılı yorum	Kısmen katılıyor/kararsız	Pek katılı yorum	Hiç katılı yorum	Toplam
CİMER sayesinde toplum huzuru arttı	N 90 % 22,5	132 33	149 37,3	14 3,5	15 3,8	400 100
CİMER vatandaşlara umut veren bir kurumdur	N 89 % 22,3	168 42	114 28,5	17 4,3	12 3	400 100
CİMER vatandaş ile devlet arasındaki mesafeyi azaltmıştır	N 80 % 20	190 47,5	101 25,3	17 4,3	12 3	400 100
CİMER halkın sorun	N 79	179	108	24	10	400

ve önerilerini doğrudan Cumhurbaşkanına iletme imkânı verdi	% 19,8	44,8	27	6	2,5	100
---	--------	------	----	---	-----	-----

Anket çalışmasında katılımcılara yalnızca CİMER ile ilgili olumlu ifadeler sunulmamıştır. Kontrol soruları da benzer eğilimleri göstermiştir. “CİMER başarılı bir uygulama değildir” ifadesi %7,8 oranında kabul görürken örneklemin %80'e yakını bu ifadeyi kabul etmediğini beyan etmiştir. Bu soruda kararsızlık ifade edenlerin oranı öncekilere göre daha az olarak %13,5'te kalmıştır. Ancak CİMER'in halkın önerilerini dikkate almadığı yönündeki ifadede kararsızların/fikir sahibi olmayanların oranı %19,8'e yükselir. Bunun nedeni doğrudan CİMER uygulamasını kullanmamış olmaları ile ilgili görülebilir. “CİMER sorunlarımızın çözülmesini ve önerilerimizin dikkate alınmasını sağlayamamaktadır” 33 kişi tarafından yani %8,3 oranında kabul edilmiştir (Bkz. Tablo 12). Bu oran önceki sorular ile karşılaştırıldığında CİMER'in etkinliğini kabul eden ancak yeterince katılımcı bulmayan küçük bir miktarın var olduğunu söyler.

“CİMER yerine her kurumun kendisine şikâyet ve önerilerimizi sunmalıyız” ifadesi örneklemin %10'u tarafından kabul edilmiştir (Bkz. Tablo 12). Bu, “Kurumların kendilerine başvurduğumuzda CİMER kadar iyi sonuç alamayız” diyenlerin oranından (%7,8) biraz daha fazladır (Bkz. Tablo 10). Bu küçük değişim kamu kurumları ile doğrudan iletişimin etkili olmadığını ancak gelişmesi gerektiğini düşünenlerin eğilimini göstermektedir. Vatandaşın şikâyet ve önerilerinin doğrudan kurumların kendisine iletilmesi fikrine örneklemin %63,6'sı katılmaz ve merkezden yönetilmesinden yana olduğunu gösterir. Bunun dışında kamu hizmeti ile ilgili sorunlar için idare mahkemesine başvurmayı CİMER'e başvurmaktan daha doğru bulanların oranı %9,3 iken bu fikre katılmadığını ifade edenler örneklemin %70'inden fazlasını

oluşturmaktadır. 77 kişi ise (%19,3) bu konuda görüş beyan edememiştir (Bkz. Tablo 12).

Tablo 12 CİMER'in etkinliğine ilişkin olumsuz değerlendirmelerin dağılımı

İfade		Tamam en katılıyor um	Katıl ıyor um	Kısmen katılıyor /kararsız	Pek katılm ıyoru m	Hiç katılm ıyoru m	Topla m
CİMER başarılı bir uygulama değildir	N	13	18	54	175	140	400
	%	3,3	4,5	13,5	43,8	35	100
CİMER sorunlarımızın çözülmesini ve önerilerimizin dikkate alınmasını sağlayamamaktadır	N	10	23	79	159	129	400
	%	2,5	5,8	19,8	39,8	32,3	100
CİMER yerine her kurumun kendisine şikâyet ve önerilerimizi sunmalıyız	N	12	28	106	101	153	400
	%	3	7	26,5	25,3	38,3	100
CİMER yerine idari mahkemeye başvurmayı tercih ederim	N	13	24	77	145	141	400
	%	3,3	6	19,3	36,3	35,3	100

Örneklerimin büyük bölümünün CİMER'in etkinliği ile ilgili olumlu görüşlere sahip olduğu dikkati çekmektedir. Bu nedenle dikkat edilmesi gereken noktalar için nüanslara bakılması gerekir. Etkinliğe ilişkin bazı ifadelere verilen yanıtların ortalamalarına bakıldığında örnekleme tarafından en fazla kabul gören ifadenin "CİMER sayesinde vatandaşa yönelik hizmetlerde gelişme ve iyileşme oldu, hizmet kalitesi arttı" en fazla reddedilen ifadenin ise "CİMER başarılı bir uygulama değildir" olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 12).

Katılımcıların çoğu tarafından kabul gören olumlu ifadeler arasında görece daha az kabul gören "Kurumların kendilerine başvurduğumuzda CİMER kadar iyi

sonuç alamayız” olmuştur. Bu konuda daha fazla kişinin kararsız kaldığı düşünülmelidir. Katılımcıların geneli tarafından reddedilen ifadelerden görece en az reddedilen ise “CİMER yerine her kurumun kendisine şikâyet ve önerilerimizi sunmalıyız” olmuştur. Yine katılımcıların görece daha fazlasının bu konuda kararsız kaldığı düşünülebilir (Bkz. Tablo 13). Her iki ifadenin de ortak yönü kamu hizmeti ile ilgili talep ve şikâyetlerin merkezde toplanması, yerinden yönetilmemesi konusuna şüphe ile bakan kişilerin az da olsa bulunduğunu gösteriyor olmalarıdır.

Tablo 13 CİMER'in etkinliği ile ilgili yanıtların ortalama değerleri

İfade	N	Tamam en katılımı	Hiç katılımı	Ortalama	Standart Sapma
CİMER sayesinde vatandaşın sorunları çözülmeye başladı	400	1	5	2,26	0,943
CİMER sayesinde vatandaşa yönelik hizmetlerde gelişme ve iyileşme oldu, hizmet kalitesi arttı	400	1	5	2,18	0,893
Kurumların kendilerine başvurduğumuzda CİMER kadar iyi sonuç alamayız	400	1	5	2,29	0,902
CİMER başarılı bir uygulama değildir	400	1	5	4,03	0,979
CİMER sorunlarımızın çözülmesini ve önerilerimizin dikkate alınmasını sağlayamamaktadır	400	1	5	3,94	0,987
CİMER yerine her kurumun kendisine şikâyet ve önerilerimizi sunmalıyız	400	1	5	3,89	1,09
CİMER yerine idari mahkemeye başvurmayı tercih ederim	400	1	5	3,94	1,038

Katılımcılara verdikleri yanıtlar çerçevesinde (öznel duygu ifadeleri hariç) CİMER’i etkin bulma seviyelerini ifade eden “Etkinlik Puanı” verilmiştir. Tablo 12’deki ifadeleri CİMER’i olumlu şekilde yanıtlamış olanlar yüksek, CİMER’i eleştirir şekilde yanıtlamış olanlar düşük Etkinlik Puanına sahip olmuştur. Yapılan ANOVA testleri, Etkinlik Puanı ile eğitim seviyesi, ikamet edilen il, CİMER deneyimi ve cinsiyet arasında anlamlı ilişkinin varlığını ortaya koyarken, çalışma durumları ve yaş arasında anlamlı ilişki olmadığını göstermiştir (Bkz. Tablo 14).

Tablo 14 “Etkinlik Puanı” bağımsız değişkeni üzerine Lineer Regrasyon Anova testleri

İkamet edilen il	F (1, 398) = 15,672	p = ,000
Cinsiyet	F (1, 398) = 4,038	p = ,045
Yaş	F (1, 398) = 0,326	p = ,568
Çalışma durumu	F (1, 398) = 0,216	p = ,643
Eğitim durumu	F (1, 398) = 25,331	p = ,000
CİMER başvurusu yapmış olma durumu	F (1, 398) = 9,803	p = ,002

3.3. CİMER’e Güven

Literatürde CİMER ile ilgili olarak dile getirilen sorunlar teknik ve sistemsel olabilmektedir. Ancak bu çalışmanın konusu daha çok insan faktörü ile ilgili olan sorun kaynaklarıdır. CİMER içi ve dışı kamu personeli ile kullanıcı vatandaşlar ile ilgili sorunlar konusunda bazı ifadelerle karşı karşıya bırakılan yanıtlayıcılara bu ifadelere katılma dereceleri sorulmuştur. Tablo 15’teki iki ifade CİMER personeline güven konusundadır. Örneklemin %55,8’i CİMER çalışanlarına güvendiğini ifade ederken %35,5’i bu konuda olumlu ya da olumsuz bir fikir beyan edememiştir. Örneklemin %8,8’i ise böyle bir güven duygusuna sahip olmadığını beyan etmiştir. Konu CİMER yetkililerine kişisel olarak değil de uzmanlıkları bakımından güvenmek olduğunda kararsızların oranı biraz artar (%37,5), güven duyanların oranı bir miktar geriler (%54,1) (Bkz. Tablo 15).

Tablo 15 CİMER çalışanlarına güven ifadelerinin dağılımı

İfade		Tamam en katılıyo rum	Katılı y orum	Kısmen katılıyor/k ararsız	Pek katılmıy orum	Hiç katılmıy orum	Toplam
CİMER çalışanlarına güveniyorum	N	73	150	142	24	11	400
	%	18,3	37,5	35,5	6	2,8	100
CİMER çalışanlarının işlerinin uzmanı olduğunu düşünüyorum	N	61	155	150	27	7	400
	%	15,3	38,8	37,5	6,8	1,8	100

CİMER çalışanlarına güveniyorum ifadesinin iller bazındaki dağılımına bakıldığında benzerlikler görüldüğü halde anlamlı bir farktan da söz edilebilir ($X = 10,214$, $sd = 4$, $p = 0,037$). Tüm illerdeki anket yanıtlayıcıları büyük oranda “CİMER çalışanlarına güveniyorum” ifadesine katıldığını belirtmiştir ancak bu oran İzmir’de (%52) Ankara (%56,20) ve İstanbul’a (%57,60) göre nispeten daha düşüktür (Bkz. Tablo 16). İfadeye katılma durumu ile cinsiyet değişkeni ve yaş grupları arasında ise anlamlı bir ilişki görülmemiştir.

Tablo 16 “CİMER çalışanlarına güveniyorum” ifadesinin ikamet yerine göre dağılımı

CİMER çalışanlarına güveniyorum		İstanbul	Ankara	İzmir	Toplam
Katılmıyor	N	7	18	10	35
	%	4,10%	13,80%	10,00%	8,80%
Ne katılıyor ne katılmıyor	N	65	39	38	142
	%	38,20%	30,00%	38,00%	35,50%
Katılıyor	N	98	73	52	223
	%	57,60%	56,20%	52,00%	55,80%
Toplam	N	170	130	100	400
	%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

CİMER personeline güven ifadesine verilen yanıtlar bakımından çalışma grupları arasında da anlamlı bir fark gözlemlenmemiştir. Ancak eğitim durumu ile güven duygusu arasında bir ilişki dikkati çeker ($X = 21,751$, $sd = 4$, $p = 0,000$). Buna göre, eğitim seviyesi arttıkça “CİMER çalışanlarına güveniyorum” ifadesine eleştirel yaklaşma oranı artar. Üniversite mezunlarının %18,20’si, Lise mezunlarının %6,30’u, Temel eğitim seviyesindekilerin ise yalnızca %3,80’i bu ifadeye katılmadığını belirtmiştir. Düşük eğitim seviyesinden katılımcılar %44,30 oranında bir görüş bildiremediklerini ifade etmiştir. Lise mezunlarının %62,60 gibi büyük bir bölümü CİMER çalışanlarına güvendiğini belirtirken bu yanıt daha düşük eğitim seviyesinde %51,90, daha yüksek seviyede ise %43,40’a düşer (Bkz. Tablo 17).

Tablo 17 “CİMER çalışanlarına güveniyorum” ifadesinin eğitim seviyesine göre dağılımı

CİMER çalışanlarına güveniyorum		Temel eğitim seviyesi	Lise mezunu	Üniversite mezunu	Toplam
Katılmıyor	N	3	14	18	35
	%	3,80%	6,30%	18,20%	8,80%
Ne katılıyor ne katılmıyor	N	35	69	38	142
	%	44,30%	31,10%	38,40%	35,50%
Katılıyor	N	41	139	43	223
	%	51,90%	62,60%	43,40%	55,80%
Toplam	N	79	222	99	400
	%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

CİMER çalışanlarına güven konusundaki görüş ile anlamlı ilişki keşfedilen bir başka değişken ise CİMER deneyimine sahip olma durumudur ($X = 26,586$, $sd = 4$, $p = 0,000$). Buna daha önce CİMER uygulamasını hiç kullanmamış olanlar “CİMER çalışanlarına güveniyorum” ifadesine yüksek oranda katılım gösterirken (%58,10) CİMER başvurusuna sahip olanlarda, özellikle de birden çok kere

kullanmış olanlarda bu oran %31,60'a düşmüştür. Aynı şekilde, CİMER'i hiç kullanmamış olanların yalnızca %6,4'ü güven ifadesine olumlu yanıt vermemişken bu oran bir başvuruya sahip olanlarda %28,6'ya, birden fazla başvuruya sahiplerde %31,6'ya kadar çıkar (Bkz. Tablo 18). Bu durum CİMER deneyiminin personele güven konusunda olumlu bir etki yaratmadığını göstermektedir.

Tablo 18 “CİMER çalışanlarına güveniyorum” ifadesinin CİMER deneyimine sahip olma durumuna göre dağılımı

CİMER çalışanlarına güveniyorum		Hayır, hiç	Bir kez	Birkaç kere	Toplam
Katılmıyor	N	23	6	6	35
	%	6,40%	28,60%	31,60%	8,80%
Ne katılıyor ne katılmıyor	N	128	7	7	142
	%	35,60%	33,30%	36,80%	35,50%
Katılıyor	N	209	8	6	223
	%	58,10%	38,10%	31,60%	55,80%
Toplam	N	360	21	19	400
	%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Bilindiği gibi, diğer kurumlarca sağlanan kamu hizmetleri CİMER başvuru konularının başında gelir. Bu nedenle, literatürde de rastlandığı üzere, vatandaşların CİMER başvurularının kamu personeli ve hizmet akışı üzerinde de belli bir etkiye sahip olduğu iddiası mevcuttur. Anket katılımcılarının CİMER şikâyetlerinin çalışanlar ve hizmet üzerinde olumsuz etkiler yaratıp yaratmadığı konusundaki görüşleri de alınmaya çalışıldı. “CİMER şikâyetleri çalışanların motivasyonunu düşürür” ifadesi örneklemin sadece 8,8'i tarafından kabul görülürken “CİMER talepleri kamu hizmetinde aksamalara neden olur” ifadesi %9,5'lik bir grup tarafından uygun bir ifade olarak görülmüştür. Kararsız kalan ya da fikir beyan edemeyenler CİMER çalışanlarına güven konusunda olduğu kadar

yüksek oranda değildi. Onun yerine örneklemin büyük kısmı, %71'i çalışanların motivasyonları üzerindeki olumsuz etkiyi, %80'e yakını kamu hizmeti üzerindeki aksatıcı etkiyi reddetti (Bkz. Tablo 19).

Tablo 19 CİMER'in çalışanlar ve kamu hizmetleri üzerindeki olumsuz etkileri

İfade		Tamamen katılıyor	Katılıyor	Kısmen katılıyor/kararsız	Pek katılmıyor	Hiç katılmıyor	Toplam
CİMER şikâyetleri çalışanların motivasyonunu düşürür	N	14	21	81	128	156	400
	%	3,5	5,3	20,3	32	39	100
CİMER talepleri kamu hizmetinde aksamalara neden olur	N	10	28	44	178	140	400
	%	2,5	7	11	44,5	35	100

CİMER şikâyetlerinin çalışanların motivasyonunu düşürdüğü yönündeki ifade farklı illerde ikamet edenlerce ya da farklı yaş gruplarınca farklı şekillerde karşılanmadı. Ancak cinsiyet yönünden anlamlı bir farktan söz etmek mümkündür ($X = 8,632$, $sd = 2$, $p = 0,013$). Buna göre CİMER şikâyetlerinin çalışanların motivasyonunu düşürdüğü yönündeki ifade erkeklerin %74,5'i tarafından reddedilirken kadınların %61,8'i tarafından reddedilmiştir. Kadınlar erkeklerden daha yüksek oranda kararsızlık bildirmiş (%25,2) veya ifadenin doğru olduğunu düşünmüştür (%13) (Bkz. Tablo 20). "CİMER talepleri kamu hizmetinde aksamalara neden olur" ifadesi ise ne ikamet edilen il ne yaş ne de cinsiyet bazında farklı yaklaşımlar doğurmuştur.

Tablo 20 “CİMER şikâyetleri çalışanların motivasyonunu düşürür” ifadesinin cinsiyete göre dağılımı

CİMER şikâyetleri çalışanların motivasyonunu düşürür		Kadın	Erkek	Toplam
Katılmıyor	N	81	203	284
	%	61,80%	75,50%	71,00%
Ne katılıyor ne katılmıyor	N	33	48	81
	%	25,20%	17,80%	20,20%
Katılıyor	N	17	18	35
	%	13,00%	6,70%	8,80%
Toplam	N	131	269	400
	%	100,00%	100,00%	100,00%

“CİMER şikâyetleri çalışanların motivasyonunu düşürür” ifadesi farklı çalışma durumundaki bireylerce de anlamlı farklar ortaya çıkacak şekilde karşılanmamıştır. Ancak yanıtlayıcıların eğitim seviyesi, CİMER'in kamu çalışanlarının motivasyonu üzerindeki olumsuz etkileri konusundaki görüşlerde anlamlı farklar yaratabilmektedir ($X = 23,514$, $sd = 4$, $P = 0,000$). Düşük eğitim seviyesinde bu görüş yüksek oranda reddedilirken (%74,7) olumlu ya da olumsuz bir görüş belirtmeyenler grubun %20,3'ünü oluşturmuştur. Lise mezunları ise ifadeyi daha yüksek oranda reddederken (%77,9) daha düşük oranda görüş bildirememeye halinde olmuştur (%15,3). Lise mezunları kararsız kalmamış ve CİMER şikâyetleri nedeniyle kamu ya da özel sektör çalışanlarının (şikâyetin konusu olan kişilerin) motivasyonlarının düştüğüne inandığını ifade etmiştir. Üniversite mezunları ise daha düşük bir oranda bu ifadeyi reddetmiş (%52,5) ve daha yüksek oranda arada kalmıştır (%31,3). Temel eğitim seviyesindekilerin %5,1'i, Lise mezunlarının ise %6,8'i CİMER şikâyetlerinin çalışanların motivasyonunu düşürdüğüne inanırken Üniversite mezunlarında bu oran %16,2'ye çıkmaktadır (Bkz. Tablo 21).

Tablo 21 “CİMER şikâyetleri çalışanların motivasyonunu düşürür” ifadesinin eğitim seviyesine göre dağılımı

CİMER şikâyetleri çalışanların motivasyonunu düşürür		Temel eğitim	Lise mezunu	Üniversite mezunu	Toplam
Katılmıyor	N	59	173	52	284
	%	74,70%	77,90%	52,50%	71,00%
Ne katılıyor ne katılmıyor	N	16	34	31	81
	%	20,30%	15,30%	31,30%	20,20%
Katılıyor	N	4	15	16	35
	%	5,10%	6,80%	16,20%	8,80%
Toplam	N	79	222	99	400
	%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

“CİMER talepleri kamu hizmetinde aksamalara neden olur” ifadesine verilen tepkilere geri döndüğümüzde hem çalışma grupları hem de eğitim seviyeleri arasında farklılıklar olduğu görülür ($X = 16,795$, $sd = 6$, $p = 0,010$). Tüm gruplarda en yüksek oranda ifade edilen görüşe göre CİMER taleplerinin kamu hizmetlerinde aksamalara neden olacağı beklenmemektedir. Aktif olmayan gruplar (Öğrenci ve emekli) içindeki %24,2’lik bir kesim bu konuda kararsız kalmıştır. Çalışmayan gruplar ile işyeri ve serbest meslek sahiplerinin %10’undan biraz fazlası ise CİMER taleplerinin kamu hizmetlerinde aksamalara neden olabileceği görüşündedir (Bkz. Tablo 22).

Tablo 22 “CİMER talepleri kamu hizmetinde aksamalara neden olur” ifadesinin çalışma gruplarına göre dağılımı

CİMER talepleri kamu hizmetinde aksamalara neden olur		Aktif olmayan gruplar (Öğrenci ve emekli)	Çalışmayan gruplar (İşsiz ve ev kadınları)	Ücretli çalışan gruplar (Kamuda ve özel sektörde)	İşyeri ve serbest meslek sahipleri	Toplam
Katılma	N	40	42	140	96	318
	%	69,0%	79,2%	80,5%	83,5%	79,5%
Arada	N	14	5	20	5	44
	%	24,1%	9,4%	11,5%	4,3%	11,0%

Katılan	N	4	6	14	14	38
	%	6,9%	11,3%	8,0%	12,2%	9,5%
Toplam	N	58	53	174	115	400
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

“CİMER talepleri kamu hizmetinde aksamalara neden olur” ifadesinin eğitim seviyesine göre dağılımına bakıldığında anlamlı bazı farklılıklar dikkati çeker ($X = 14,739$, $sd = 4$, $p = 0,005$). Buna göre tüm gruplar büyük oranda CİMER’den kamu kurumlarına iletilen taleplerin kamu hizmetinde aksamalara neden olacağı ifadesini reddederken Üniversite mezunlarının %18,2’si arada kaldığını, %15,2’si bu fikre katıldığını beyan etmiştir. Bu konuda olumlu ya da olumsuz bir fikir beyan etmeme durumu eğitim seviyesi arttıkça artmıştır (Bkz. Tablo 23).

Tablo 23 “CİMER talepleri kamu hizmetinde aksamalara neden olur” ifadesinin eğitim seviyesine göre dağılımı

CİMER talepleri kamu hizmetinde aksamalara neden olur		Eğitim seviyesi			Toplam
		Temel eğitim	Lise mezunu	Üniversite mezunu	
Katılmayan	N	69	183	66	318
	%	87,3%	82,4%	66,7%	79,5%
Arada	N	4	22	18	44
	%	5,1%	9,9%	18,2%	11,0%
Katılan	N	6	17	15	38
	%	7,6%	7,7%	15,2%	9,5%
Toplam	N	79	222	99	400
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

CİMER deneyimine sahip olma durumu ile CİMER’in çalışan motivasyonu ve kamu hizmeti üzerindeki olumsuz etkilerine ilişkin değerlendirmeler arasındaki ilişkiye de bakılmıştır. Daha önce hiç CİMER başvurusu yapmamış olanların %73,1’i CİMER’den gelen şikâyetlerin çalışanların motivasyonunu düşüreceğine karşı çıkarken bir kez CİMER kullanmış olanların %47’si, birkaç kere kullanmış olanların ise %57,9’u bu fikri reddetmiş ve %21,1’i CİMER şikâyetlerinin

çalışanların motivasyonunu düşüreceğine inandığını beyan etmiştir (Bkz. Tablo 24). Bu resme göre CİMER deneyimine sahip olanlar CİMER şikâyetlerinin çalışanlar üzerinde olumsuz etkide bulunabileceğine bu deneyime sahip olmayanlardan daha fazla inanmaktadır.

“CİMER talepleri kamu hizmetinde aksamalara neden olur” şeklindeki olumsuz ifade de en fazla CİMER deneyimine sahip olmayanlar tarafından reddedilmiştir (%81,1). CİMER uygulamasını birden fazla kere kullandığını beyan edenler ise yine yüksek bir oranla (%78,9) kamu hizmetini aksatıcı bir etki beklemediğini göstermiştir. CİMER’e bir kere başvurmuş olanların %49,6’sı ifadede ortaya konan olumsuz etkiyi reddetme eğiliminde olmamıştır (Bkz. Tablo 24).

Tablo 24 “CİMER şikâyetleri çalışanların motivasyonunu düşürür” ve “CİMER talepleri kamu hizmetinde aksamalara neden olur” ifadelerine yönelik görüşlerle CİMER deneyimine sahip olma durumu arasındaki ilişki

İfade	Katılım durumu	Daha önce CİMER başvurusunda buldunuz mu?				
		Hayır, hiç	Bir kez	Birkaç kere	Toplam	
CİMER şikâyetleri çalışanların motivasyonunu düşürür	Katılmıyor	N	263	10	11	284
		%	73,10%	47,60%	57,90%	71,00%
	Ne katılıyor ne katılmıyor	N	70	7	4	81
		%	19,40%	33,30%	21,10%	20,20%
	Katılıyor	N	27	4	4	35
		%	7,50%	19,00%	21,10%	8,80%
Toplam	N	360	21	19	400	
	%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	
CİMER talepleri kamu hizmetinde aksamalara neden olur	Katılmıyor	N	292	11	15	318
		%	81,10%	52,40%	78,90%	79,50%
	Ne katılıyor ne katılmıyor	N	38	5	1	44
		%	10,60%	23,80%	5,30%	11,00%
	Katılıyor	N	30	5	3	38
		%				

	%	8,30%	23,80%	15,80%	9,50%
Toplam	N	360	21	19	400
	%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Katılımcılara hem olumlu ifadeler hem de olumsuz ifadeler içinde kötüye kullanım ile ilgili cümleler sunulmuş ve katılım seviyelerini belirtmeleri istenmiştir. CİMER ile ilgili sorunların bilinçsiz ya da kötü niyetli kullanımlarla ilgili olduğu fikri %57 oranında kabul edilirken CİMER'i kötüye kullananlar olduğu düşüncesinin kabul oranı %31,8'de kalmıştır. Bu durum birinci ifadeyi "bilinçsiz kullanım" vurgusu nedeniyle kabul edip kötüye kullanım oranını önemli bulmayanları göstermektedir. Olumlu cümleler arasındaki "CİMER'deki sorunların sistemden değil, bilinçsiz ya da kötü niyetli başvuru yapan kişilerden kaynaklandığını düşünüyorum" ifadesi ile ilgili olumlu ya da olumsuz fikir beyan edemeyenlerin oranı %33,5 iken olumsuz cümleler içinde sunulan "CİMER'i kötüye kullananlar ve yanılınlar vardır" ifadesine ilişkin fikir beyan edemeyenler (kararsızlık ya da arada kalmak nedeniyle) %16,3 oranındadır. CİMER sistemindeki sorunların bilinçsiz ve kötü niyetli kullanımdan kaynaklandığı fikrini reddedenlerin oranı %9,6 iken CİMER'i kötüye kullanan ve yanılınlar olduğu fikri örneklemin %53,1'i tarafından reddedilir (Bkz. Tablo 25).

Bilinçsiz ve kötüye kullanım ifadeleri her ne kadar örneklemin bir kısmı için kabul edilirken bu nedenle mağduriyet yaşayan vatandaşların bulunduğu fikri daha yüksek oranda reddedilmiştir. "CİMER nedeniyle mağdur edilen, haksızlığa uğrayan insanların çok olabileceğini düşünüyorum" ifadesi örneklemin yaklaşık %70'i tarafından "pek katılmıyorum" veya "hiç katılmıyorum" şeklinde karşılanmıştır. Örneklemin %12,6'sı ise böyle bir durumun var olduğu yönünde görüş bildirirken %18'i olumlu ya da olumsuz fikir beyan edememiştir (Bkz. Tablo 25).

Tablo 25 Kötüye kullanma ve mağduriyet yaratma ifadeleri

İfade		Tamam en katılıyor um	Katılıy orum	Kismen katılıyor/k ararsız	Pek katılm ıyoru m	Hiç katılm ıyoru m	Topl am
CİMER'deki sorunların sistemden değil bilinçsiz ya da kötü niyetli başvuru yapan kişilerden kaynaklandığını düşünüyorum	N	78	150	134	21	17	400
	%	19,5	37,5	33,5	5,3	4,3	100
CİMER'i kötüye kullananlar ve yanılınlar vardır	N	62	65	65	95	113	400
	%	15,5	16,3	16,3	23,8	28,3	100
CİMER nedeniyle mağdur edilen, haksızlığa uğrayan insanların çok olabileceğini düşünüyorum	N	15	35	72	153	125	400
	%	3,8	8,8	18	38,3	31,3	100

Kötüye kullanım ile ilgili ifadelerin bazı değişkenlerle bir araya geldiğinde anlamlı farklar doğurduğu görülmüştür. "CİMER'i kötüye kullananlar ve yanılınlar vardır" ifadesine verilen tepkiler ikamet edilen il bazında farklılıklar göstermektedir ($X = 54,889$, $sd = 4$, $p = 0,000$). CİMER'in vatandaşlar tarafından kötüye kullanıldığı fikri İstanbulluların %71,8'i tarafından reddedilirken, Ankara ve İzmirli katılımcılar için bu oran %50'nin altına inmiştir. Ankara'da ikamet edenlerin %24,6'sı arada bir cevap verirken %39,2'si bu fikre katıldığını beyan etti. İzmir'de ikamet edenlerin %26'sı olumlu ya da olumsuz bir fikir beyan etmezken %35'i CİMER'i kötüye kullananlar ve yanılınlar olduğuna inanıyordu. Yaş, cinsiyet ve çalışma durumu gibi değişkenler ise anlamlı farklara neden olmamıştır.

Tablo 26 “CİMER’i kötüye kullananlar ve yanılanlar vardır” ifadesinin ikamet edilen il göre dağılımı

CİMER’i kötüye kullananlar ve yanılanlar vardır		İkamet Edilen İl			Toplam
		İstanbul	Ankara	İzmir	
Katılmayan	N	122	47	39	208
	%	71,8%	36,2%	39,0%	52,0%
Arada	N	7	32	26	65
	%	4,1%	24,6%	26,0%	16,2%
Katılan	N	41	51	35	127
	%	24,1%	39,2%	35,0%	31,8%
Toplam	N	170	130	100	400
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Eğitim seviyesi “CİMER’i kötüye kullananlar ve yanılanlar vardır” ifadesine katılım durumu üzerinde etki eden bir faktör gibi görünmektedir ($X = 25,118$, $sd = 4$, $p = 0,000$). Temel eğitim seviyesindekilerle (%65,8) Lise mezunları (%56,3) bu fikre katılmazken Üniversite mezunlarının %46,5’i CİMER’i kötüye kullananlar ve yanılanlar olduğu fikrine katıldığını beyan etmiştir. Eğitim seviyesi arttıkça katılım oranının da arttığı dikkati çeker (Bkz. Tablo 27).

Tablo 27 “CİMER’i kötüye kullananlar ve yanılanlar vardır” ifadesinin eğitim seviyesine göre dağılımı

CİMER’i kötüye kullananlar ve yanılanlar vardır		Eğitim seviyesi			Toplam
		Temel eğitim	Lise mezunu	Üniversite mezunu	
Katılmayan	N	52	125	31	208
	%	65,8%	56,3%	31,3%	52,0%
Arada	N	8	35	22	65
	%	10,1%	15,8%	22,2%	16,2%
Katılan	N	19	62	46	127
	%	24,1%	27,9%	46,5%	31,8%
Toplam	N	79	222	99	400
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

CİMER deneyimine sahip olma durumu da bu görüş üzerinde etkili görünmektedir ($X = 20,344$, $sd = 4$, $p = 0,000$).

Tablo 28 “CİMER’i kötüye kullananlar ve yanılanlar vardır” ifadesinin CİMER deneyimine göre dağılımı

CİMER’i kötüye kullananlar ve yanılanlar vardır		CİMER’e başvurduğunuz mu?			Toplam
		Hayır, hiç	Bir kez	Birkaç kere	
Katılmayan	N	197	6	5	208
	%	54,7%	28,6%	26,3%	52,0%
Arada	N	61	3	1	65
	%	16,9%	14,3%	5,3%	16,2%
Katılan	N	102	12	13	127
	%	28,3%	57,1%	68,4%	31,8%
Toplam	N	360	21	19	400
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Sorunlarla ilgili ilave ifadeler CİMER’in daha iyi çalışacak şekilde geliştiği ve herkesin sorununa çözüm üretmesinin beklenemeyeceği ile ilgiliydi. “CİMER gittikçe gelişmekte, daha iyi çalışan bir kurum haline gelmektedir” ifadesi %56,6 oranında uygun bulunurken örneklemin %37,8’i bu konuda arada ya da kararsız kalmıştır. CİMER’in gelişerek daha iyi bir kurum haline geldiği fikrine katılmayanların oranı ise oldukça düşük, %5,8’dir. Bu, CİMER ile ilgili eleştirilere sahip olanların dahi CİMER’in gelişerek iyileşmesi yönünde fikir, beklenti ya da umudu olduğunu göstermektedir (Bkz. Tablo 29).

Literatürde CİMER’in amacı dışında kullanıldığı, akrabalar arasındaki özel sorunlarda dahi başvuru mercii olarak görüldüğü yönünde bulgular bulunmaktadır. Bu nedenle CİMER’e her türlü sorunun çözümü için başvuru yapılması sisteme ilişkin bir ifadenin ankete eklenmesine neden olmuştur. Bu şekilde hazırlanan “CİMER’in tüm sorunları çözmesi, herkesin talebini yerine getirmesi beklenemez” ifadesi %60 oranında sahiplenildi. Örneklemin %32’si bu konuda olumlu ya da olumsuz denebilecek bir fikir beyan edemezken %8,1’i ifadeyi uygun bulmamıştır (Bkz. Tablo 29).

Tablo 29 CİMER'in gelişimi ve tüm sorunlara çözüm üretmesinin beklenemeyeceği ifadeleri

İfade		Tamamen katılıyor	Katılıyor	Kısmen katılıyor/kararsız	Pek katılmıyor	Hiç katılmıyor	Toplam
CİMER gittikçe gelişmekte, daha iyi çalışan bir kurum haline gelmektedir	N	81	145	151	15	8	400
	%	20,3	36,3	37,8	3,8	2	100
CİMER'in tüm sorunları çözmesi, herkesin talebini yerine getirmesi beklenemez	N	64	176	128	19	13	400
	%	16	44	32	4,8	3,3	100

Literatürde dile getirilen bazı sorun alanları ile ilgili ifadelere katılım durumlarına ortalama değerlerle bakacak olursak en çok kabul gören ifadenin “CİMER gittikçe gelişmekte, daha iyi çalışan bir kurum haline gelmektedir” olduğu söylenebilir. Katılımcılar CİMER ile ilgili kimi sorunların zamanla aşıldığı konusunda büyük oranda hemfikirdir. Bu tür olumlu görüşler arasında görece en az kabul edilenler CİMER personeline kişisel ve uzmanlık bilgisi açısından güvenmek ile ilgili olanlardı. Halktan CİMER'e iletilen ve oradan da kamu kurumlarına aktarılan sorunların kamu hizmetinde aksamalara neden olduğu düşüncesi ise en fazla reddedilen düşünce olmuştur. Yanıtlayıcılar CİMER'in kamu çalışanlarının motivasyonunu düşürdüğü fikrine de çoğunlukla katılmamaktadır (Bkz. Tablo 30).

Olumlu ifadeler içinde görece daha az kabul gören düşünce “CİMER çalışanlarının işlerinin uzmanı olduğunu düşünüyorum” olmuştur. Bu, CİMER hakkında olumlu ifadelere sahip kişilerin bu konuda görece kararsız kaldığını göstermektedir. Olumsuz ifadeler içinde görece daha az reddedilen ise “CİMER’i kötüye kullananlar ve yanılta nlar vardır” ifadesi olmuştur. Bu, olumsuz ifadelere katılmadığını belirten yanıtlayıcıların kötüye kullanım konusunda görece kararsız kalabildiğini göstermektedir. Bu nedenle CİMER çalışanlarının uzmanlığı ile kötüye kullanımdan kaynaklı olumsuzlukların bu araştırmada öne çıkan potansiyel sorun kaynakları olduğunu söylemek mümkündür (Bkz. Tablo 30).

Tablo 30 CİMER ile ilgili sorun ifadelerine ilişkin görüşlerin ortalamaları

İfade	N	Tamamen katılıyor m	Hiç katılmıyo rum	Ortalama	Standart Sapma
CİMER çalışanlarına güveniyorum	400	1	5	2,38	0,942
CİMER çalışanlarının işlerinin uzmanı olduğunu düşünüyorum	400	1	5	2,41	0,888
CİMER gittikçe gelişmekte, daha iyi çalışan bir kurum haline gelmektedir	400	1	5	2,31	0,903
CİMER’in tüm sorunları çözmesi, herkesin talebini yerine getirmesi beklenemez	400	1	5	2,35	0,917
CİMER’deki sorunların sistemden değil bilinçsiz ya da kötü niyetli başvuru yapan kişilerden kaynaklandığını düşünüyorum	400	1	5	2,37	0,993
CİMER’i kötüye kullananlar ve yanılta nlar vardır	400	1	5	3,33	1,43
CİMER nedeniyle mağdur edilen, haksızlığa uğrayan insanların çok olabileceğini düşünüyorum	400	1	5	3,84	1,077
CİMER şikâyetleri çalışanların motivasyonunu düşürür	400	1	5	3,98	1,058
CİMER talepleri kamu hizmetinde aksamalara neden	400	1	5	4,02	0,983

olur

4. SONUÇ

Katılımcı bir yönetim anlayışının toplumun geneline yayılması ve katılım araçlarının doğru, adil ve etkin kullanılabilmesi yapısal olduğu kadar kültürel bir meseledir. Bu nedenle yönetim anlayışının ve teknolojik altyapının yanında katılım kültürünün de gelişmesine ihtiyaç vardır. Yönetime katılmaya istekli, katılım kanallarını kullanan kişi sayısının yüksek olması katılım kültürünün yüksek olması ile eş tutulamaz. Bu çalışma katılım kültürünün niceliksel değil niteliksel yönlerine dikkat çekmek için yapılmıştır. Katılımdan ne anladığımız, katılım araçlarını hangi sıklıkta değil de hangi amaçla kullandığımız gibi faktörler üzerine düşünmeye ihtiyaç vardır. Bu nedenle, CİMER'in toplumu oluşturan bireylerin zihnindeki anlamı, yani toplumsal anlamını araştırmak önemlidir.

Çalışmanın en temel bulgusu ikamet yerleri, yaş, cinsiyet, çalışma durumu gibi tüm değişkenler göz önüne alındığında CİMER uygulamasının toplumun tüm kesimleri tarafından büyük oranda kabul gördüğüdür.

CİMER'in en önemli amacı vatandaşın sorunlarının devlet tarafından çözülmesi olarak görülmektedir. Ancak eğitim seviyesi arttıkça yurttaşlık haklarına ve aktif vatandaş olmaya vurgu yapan amacın (halkın katılımı ile kamu hizmetlerini iyileştirmek) daha fazla kabul gördüğü dikkat çekti. Kentli nüfusun, elde ettiği eğitimsel ve ekonomik olanaklar nedeniyle çevresine daha duyarlı ve yönetimde söz sahipliğine daha istekli olduğu düşünülür. Bu nedenle yönetime aktif katılım her geçen gün artan bir talep olarak dikkati çekmektedir. CİMER'in temel amacına ilişkin anlayışın, devletin tek yönlü hizmet vermesi ya da disiplin sağlaması noktasından katılımcı bir anlayışla kamu hizmetinin iyileştirilmesi

noktasına çekilmesi önemli bir kültürel hedef olmalıdır. CİMER'in anlamındaki değişim onun istismarını ya da amacı dışında kullanımları da azaltacaktır.

Yanıtlayıcılara sunulan CİMER ile ilgili olumlu ifadeler yüksek oranda kabul görmüştür. Böyle bir kitlenin görece daha düşük katılım gösterdiği olumlu ifadeler CİMER'in toplumsal anlamı hakkında bazı ipuçları vermektedir. Bunlardan biri CİMER personeline yönelik kişisel ya da uzmanlık bakımından beslenen güven konusudur. Örneklem yüksek oranda CİMER personeline güven duyar. Burada e-devlete güven ile devlete ve yöneticilere güven duygularının iç içe geçtiği dikkati çekmektedir. Bu durum dolaylı olarak CİMER personeline de güven duyulmasına neden olur. Ancak bu konuda kararsız kalan küçük bir kitlenin bize ne söylediğine dikkat etmek gerekir. CİMER ile ilgili başka olumlu ifadelere katıldığını beyan ettiği halde personele güven konusunda kararsız kalan bir azınlık vardır. Bu durum CİMER'in toplumsal anlamının inşasında personele güven duygusunun yaratılmasının önemine işaret eder. Bunun yolu şeffaf bir insan kaynakları yönetiminden geçer. Güven konusunda zafiyet yaratabilecek konular kişisel bilgilerin güvenliği (sistemsel güven), CİMER personelinin bu bilgilere erişim hakları (kişisel güven) ve CİMER personelinin mesleki becerileridir (mesleki güven).

CİMER deneyiminin CİMER ile ilgili değerlendirmeleri olumlu yönde dönüştüren bir etki yapmadığı bu çalışmanın önemli bulgularından bir diğeridir. Ancak bu durum CİMER kullananların söz konusu hizmet hakkında olumsuz fikirler edindiği şeklinde yorumlanamaz. CİMER'e en az bir kere başvuranların eğitim seviyelerinin görece yüksek olması ve yine eğitim seviyesi yüksek olanların CİMER ile ilgili görece eleştirel değerlendirmelerde bulunabiliyor olması bu sonucun asıl nedenidir. O halde eğitim seviyesi yüksek grupların, CİMER'in toplumsal anlamının inşasında etkili olduğu dikkate alınmalıdır. Bu noktada

gösterilecek olan özen yine CİMER'in tek yönlü bir devlet aygıtı yerine katılımcı bir anlayışın yansıması haline getirilmesini gerektirir.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırma aşamasında T. C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı finansal destek sağlamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- AA (2019, 18 Şubat). CİMER'e 2018 yılında 2 milyon 870 bin 879 başvuru
<https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cimere-2018-yilinda-2-milyon-870-bin-879-basvuru/1396083> (Erişim tarihi: 4.7.2020)
- Aksan, S. (2014). Başbakanlık İletişim Merkezine (BİMER) ve Milli Eğitim Bakanlığı İletişim Merkezine (MEBİM) Yapılan Başvurulara İlişkin İl Eğitim Denetmenlerinin Görüşleri. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi:
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Artar, F. (2021). Girişimci Kent Olgusu Bağlamında Bir Kentsel Katılım Aracı Olarak Kent Konseyleri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kent ve Çevre Bilimleri Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Ateş, H. & Buyruk, G. C. (2018, Aralık). Bir İyi Yönetişim İlkesi Olarak Katılımcılık ve Türk Kamu Yönetiminde Katılımcılığın Konumu [Özel sayı]. Ombudsman Akademik, 82-93.
- Batal, S. (2019). Yerel Yönetimlerde Yönetime Katılım Aracı Olarak BİMER ve CİMER Uygulamaları: Yalova Belediyesi Zabıta Müdürlüğü Örneği. Z. Nas (Ed.) Yönetim&İnovasyon Sosyokültürel, Sosyoekonomik Gelişmeler içinde (s. 67-100). Ankara: İKSAD Yayınevi.
- Çiçekli, A. (2016). Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve BİMER'in Hesap Verebilir Yönetime Etkisi: Van Sağlık Hizmetleri Örneği. (Yüksek lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Dalton, R. J. ve Welzel, C. (2014). Political culture and value change. In Russell J. Dalton & Christian Welzel (ed.) The Civic Culture Transformed: From Allegiant to Assertive Citizens. Cambridge: Cambridge University.
- Demirci, K. (2015). Türkiye'de Yurttaş-Devlet İletişimi Açısından E-Devlet Uygulamaları: BİMER Örnek Olayı. Akdeniz İletişim Fakültesi Dergisi, 23, 97-114.
- Durkal Eroğlu, M. & Korkmaz, H. (2017). Kamu Güveni İnşasında Kurumların Rolü: BİMER Örneği [Özel sayı]. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22, 2159-2181.
- Eski, N., Özben, D. I. & Günbayı, İ. (2019). BİMER ve CİMER 'e Gelen Şikâyetler ile İlgili Maarif Müfettişlerinin, İlçe Milli Eğitim Müdürlerinin ve Şube Müdürlerinin Görüşleri: Bir Durum Çalışması. Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi, 6(2), 163-182.
- Güler, T. & Yılmaz, A. (2019). Bir Yönetişim Reformu Olarak Devletin Gülen Yüzü: "Açık Kapı" Uygulaması. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(3), 359-374.

- Güneş, İ. & Günbayı, İ. (2017). BİMER, ALO 147, CİMER Gibi Kurumlara Yapılan Şikayetlerin Okul Yönetime Etkisine İlişkin Yönetici Görüşleri: Bir Durum Çalışması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 1-10.
- Güven, A. Kutlu, A. ve Demirci, Ö. F. (2019). "Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Kazanımlarından Birisi Olan CİMAR Kurumu" Cumhuriyet 1. Sosyal Bilimler Kongresi bildiri kitabı içinde (ss. 158-170).
- Işık, M. (2010). Avrupa Birliği'nin Yönetişim Anlayışı Çerçevesinde Bilgi Edinme Kanunu'nun Değerlendirilmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(19), 39-49.
- Kalaycıoğlu, Ersin ve Sarıbay, Ali Yaşar (2009). *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*. Bursa: Dora.
- Okur Çakıcı, F. (2016). Osmanlı'dan Türkiye'ye Siyasal Miras: Türk Siyasal Kültürü Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi* 1(2): 8-15.
- Selvi, Ö., Ulucan, M. & Coşgun Eser, A. (2019). Halkla İlişkiler ve Bir E-DEVLET Uygulaması Olarak CİMER. *Akademikbakış Dergisi* 75: 13-37.
- Şahin, M. (2018). İyi Yönetişimin Bir Gereği Olarak E-Yönetişim ve Gümrük Tek Pencere Sisteminin E-Yönetişim Çerçevesinde Değerlendirilmesi [Özel sayı]. *Ombudsman Akademik*, 245-257.
- Uslu, F. Ve Karabay, H. (2019). Siyasi Kültür ile Parti İçi Demokrasi Arasındaki İlişki. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 5(2): 381-405.
- Yüksel, İ. (2019). Okul Yönetimleri ve Öğretmenlik Mesleğine Yönelik BİMER'e Konu Olan Şikayetlerin Analizi (Antalya Örneği). *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1) 20-30.

EXTENDED ABSTRACT

When evaluated quantitatively, it can be said that CIMER has become widespread and has become a socially accepted participation tool, while qualitative studies show that there are some problems with participation conditions. It is noteworthy that CIMER is used as a complaint tool even in the slightest problem between citizens and civil servants. For this reason, it is necessary to develop a culture of participation as well as technical developments. A fundamental component of this requirement should be the transformation of the social meaning of CIMER.

This study presents original findings on the social meaning of the CIMER service put into practice in Turkey, starting from the important changes in the understanding of public administration. The findings regarding the corporate identity and social meaning of CIMER which is being built, are evaluated under the headings of "purpose", "effectiveness" and "trust".

Today, it has become necessary for more complex strategies for governments to respond to social needs and manage them. The new form of relationship established between the state and society undoubtedly requires citizens to be considered a part of the administration, and much closer relations should be established between them and the administrations than in the past. As a result of the same social transformation processes, management approaches were gradually replaced by governance approaches. While the social, political, economic and technological developments required innovation and transformation in every field, the Public Administration was also affected by these changes and transformations and evolved into a renewed and individual-oriented form.

Increasing the effectiveness of individuals requires a new look at the concept of political culture. Defining the political culture in Turkey and monitoring its change has been an important subject of political science and political history studies, and has often been discussed as a part of Turkey's modernization discussions. The biggest transformation that the modernization process has brought in the political arena is the expansion of political participation. "Expansion" requires both more people being willing to participate and more participation tools available to society. The fact that participation opportunities are offered to individuals is not enough on its own, moreover, individuals who make up the society must have the will and awareness to use these

opportunities correctly. Therefore, this study focuses on the social meaning of CİMER as a tool of participation.

The findings of the study are based on a representative sample selected from the 16-74 age group on which internet usage data is based (400 people). The sample consists of individuals residing in three metropolises -Istanbul, Ankara and Izmir- where production, service and management sectors are concentrated and constitute more than 30% of Turkey's population.

58.3% of the sample think that "solving the problems of the citizens" is the primary goal of CİMER. While those who see the aim of "ensuring the participation of the public and improving the public service" in the first place constitute 25% of the sample, "providing discipline through the management of public services from above" was accepted as the most important objective of CİMER by 16.3% of the sample.

Statements describing that CİMER is effective and successful seem to be highly accepted in the sample. Those who think that CİMER is an important innovation in the solution of citizens' problems stated that they agreed with the statement "Thanks to CİMER, citizens' problems began to be solved" by 62.8%. While 29.3% of the sample could not indicate a tendency in this regard, 32 people stated that they did not agree with this statement.

The idea that this innovation has a positive impact on service quality is also highly accepted. The statement "There has been development and improvement in services for citizens, service quality has increased thanks to CİMER" was accepted by 68.3% of the sample, while 25.5% did not express a positive or negative opinion on this issue.

The change experienced in the service supply shows the positive perception about the problems starting to be resolved from the centre. Because the participants do not believe that the problems will be solved through the relevant institutions (local). Compared to others, however, this idea was less widely accepted.

The subjective statements that interact with the opinions presented on the effectiveness of CİMER are on public peace, hope, integration with the state and getting closer to the President. While a little more than half of the sample thought that the peace of the society increased thanks to CİMER, 64.3% of them stated that CİMER gave hope to the society. The idea that CİMER reduces the distance between the citizen and the state is also a highly accepted idea.

The rate of those who think that CIMER is not a successful application is 7.8%. However, in the statement that CIMER does not take into account the suggestions of the people, the rate of those who are undecided/have no opinion rises to 19.8%. The reason for this may be related to the fact that they have never used the CIMER application actively before.

As a result, the positive statements presented to the respondents were highly accepted. Positive statements with relatively low participation of such an audience give some clues about the social meaning of CIMER. There is a minority that is undecided about trust in personnel, although they have declared that they agree with other positive statements about CIMER. This indicates the importance of creating a sense of trust in the personnel in the construction of the social meaning of CIMER. The way to this is through a transparent human resources management. Issues that may create weakness in terms of trust are the security of personal information (systemic trust), the access rights of CIMER personnel to this information (personal trust), and the professional skills of CIMER personnel (professional trust).

ÖRGÜTSEL YAŞAM EVRELERİ İNSANLARIN YAŞAM EVRELERİNE BENZERLİK GÖSTERİR Mİ?

Nurcan KEMİKKIRAN*

Esra ÇINAR**

Öz

Bu çalışmanın amacı, örgütlerin yaşam evreleri ve yaşamlarındaki önemli olaylar insanların hayatındaki yaşam evrelerine benzetilerek, örgütlerin yaşam evrelerini ve yaşamlarını etkileyen önemli süreçlerin farklı örgüt kuramları çerçevesinde kuramsal olarak tartışılmasıdır. Çalışma kapsamında, örgütlerin yaşam evreleri nasıl değişir sorusuna yanıt aranmıştır. Bu kapsamda; doğum, büyüme, hayatta kalma, bağımlılık ilişkileri, evlilik, ev alma, araba alma, mülk edinme, sosyal ilişkiler ve ölüm gibi bireylerin yaşamları boyunca deneyimlediği süreçler ile örgütsel evreler arasındaki benzerlik işlem maliyeti kuramı, koşul bağımlılık kuramı, kaynak bağımlılığı kuramı, kurumsal kuram, örgütsel ekoloji kuramı, sosyal ağ kuramı ve sosyal sermaye kuramı ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır. İnsanların yaşam döngüsü doğum ile başlar ve ölüm ile sonra erer ve örgütler de aynı döngü içerisinde varlıklarını devam ettirmektedir. Örgütler farklı nedenlere bağlı olarak ölümler ya da sektörden çıkarlar (Yeloğlu, 2012). Bu döngü içerisinde insanlar bazı hayati faaliyetleri yerine getirmekte ve bazı süreçleri de deneyimlemektedir. Benzer şekilde örgütler de bu döngü içerisinde faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Bu döngünün anlaşılmasında farklı örgütsel kuramlar değişik bakış açıları sunarak bu döngünün birçok yönüyle anlaşılmasını sağlamaktadır.

* Dr., Satın Alma Direktörü, Türk Kızılay Genel Müdürlüğü, Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Satın Alma Direktörlüğü, nurcankemikkiran@gmail.com, Ankara/Türkiye

** Dr. Öğr. Üyesi, Atılım Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu, Havacılık Yönetimi Bölümü, esra.cinar@atilim.edu.tr, Ankara/Türkiye

Anahtar Kelimeler: İşlem maliyeti kuramı, Kaynak bağımlılık kuramı, Koşul bağımlılık kuramı, Kurumsal kuram, Örgütsel Ekoloji Kuramı, Örgütsel Doğum, Örgütsel Ölüm.

DO ORGANIZATIONAL LIFE STAGES SHOW SIMILARITIES TO INDIVIDUALS' LIFE STAGE?

Abstract

The aim of this study is to theoretically discuss the life stages of organizations and the important processes that affect their lives, within the framework of different organizational theories, by comparing the life stages of organizations and important events in their lives to the life stages in individual's lives. Within the scope of the study, an answer was sought to the question of how the life stages of organizations change. In this context, the similarity between the processes that individuals experience throughout their lives such as birth, growth, survival, dependency relationships, marriage, buying a house, buying a car, owning a property, social relations, and death and organizational stages has been explained relying on transaction cost theory, contingency dependency theory, resource dependency theory, institutional theory, organizational ecology theory, social network theory and social capital theory. The life cycle of people begins with birth and ends with death, and organizations continue their existence in the same cycle. In this cycle, people perform some vital activities and experience some processes. Similarly, organizations carry out their activities in this cycle. In understanding this cycle, different organizational theories offer different perspectives and provide this cycle to be understood in many aspects.

Keywords: Transaction cost theory, Resource dependence theory, Contingency theory, Institutional theory, Organizational ecology theory, Organizational birth, organizational death.

1. GİRİŞ

Örgüt, belirli bir amacı gerçekleştirmek için iki ya da daha fazla kişinin ya da kurumların oluşturmuş olduğu ve belirli bir devamlılığa sahip olan sosyal bir yapılandırma (Öztürk, 2015). İşletme, antropoloji, sosyoloji, psikoloji ve sosyal psikoloji gibi farklı disiplinler tarafından ele alınan örgütlerin açık bir sisteme sahip olduğu ve örgütlerin bu özelliğinin çevrenin belirlenimci rolünü ortaya koyduğu ifade edilebilir. Çevre, örgütün faaliyetleri veya çıktıları üzerinde etkisi olabilecek dünyadaki herhangi bir olayı içermekte, örgütün çevresi ise ona sunulan bir gerçek olmayıp, dikkat ve yorumlama süreci sonunda oluşturulmaktadır (Pfeffer ve Salancik, 1978: 12).

Örgütler, diğer örgütlerden oluşan bir çevreye yerleşiktir ve çevreye federasyonlar, birlikler, tedarikçi-müşteri ilişkileri, rekabet ilişkileri ve bu ilişkileri tanımlayarak kontrol eden düzenlemeler ile bağlıdır (Pfeffer ve Salancik, 1978: 2). Dolayısıyla, örgütlerin çevreden bağımsız bir yapı olarak düşünülmemeyeceği ve örgütlerin varlıklarını sürdürülebilmesi için çevre ile olan ilişkilerini yönetmesi gerektiği söylenebilir. Çevre, örgütlerin yerleşik olduğu bir yapıyı temsil etmekle beraber aynı zamanda örgütlerin yaşamlarına ve yaşam evrelerine etki eden de önemli bir faktördür. Bu bağlamda, örgütlerin yaşam evrelerini ve yaşamlarını etkileyen süreçlerin anlaşılmasında örgüt kuramlarının güçlü bir bakış açısı sunduğu ve yol gösterici olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte örgüt kuramlarının; örgütlerin çevre ile olan ilişkisi, bağımlılık düzeyleri, birbirleri ile farklı yönlerinin neler olduğu gibi birçok konuya açıklık getirdiği söylenebilir.

Bu çalışma kapsamında, insanların yaşam evresi metaforu kullanılarak; örgütlerin doğumu insanların doğumuna benzetilerek, örgütlerin hayatta kalması insanların büyümesine ve hayatta kalmasına benzetilerek, örgütlerin bağımlılık ilişkileri insanların bağımlılık ilişkilerine benzetilerek, örgütlerin kurumsallaşması ve meşruiyet kazanması insanların evlenmesine benzetilerek,

örgütlerdeki sahiplik mekanizması insanların ev alma, araba alma, mülk edinmesine benzetilerek, örgütlerdeki sosyal ilişkiler ve ağ yapıları insanların sosyal ilişkilerine benzetilerek, örgütlerin ölümü ise insanların ölümüne benzetilerek örgütlerin yaşam evreleri ve yaşamlarını etkileyen önemli süreçler farklı örgüt kuramları çerçevesinde kuramsal olarak tartışılarak kurama katkı yapılması amaçlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2..1.Örgütsel Ekoloji Kuramı Bağlamında Örgütsel Doğum

Örgütlerin yaşam döngüsü insanların yaşam döngüsüne benzer şekilde doğum ile başlamaktadır. Örgütlerin kurulması ile örgütsel doğum gerçekleşir ve böylelikle yaşam döngüleri de başlamış olur. Zaman içerisinde kimi örgütler doğarken, kimileri yok olmakta, kimileri büyümekte ya da diğer örgütlerle birleşmektedir (Delacroix ve Carroll, 1983). Böylelikle, örgütsel çevredeki popülasyon miktarı sürekli olarak değişmektedir. Hannan ve Freeman (1987) tarafından geliştirilen popülasyon ekolojisi çerçevesinden baktığımızda örgütsel doğum, tedarikçilerden girdi alan ve müşterilere ya da topluma çıktı sağlayan örgütün yaratılması olarak tanımlanmaktadır (Delacroix ve Carroll, 1983). Bir örgütün yaratılması insan ve kaynağın belirli amaçlar için harekete geçirilmesi anlamını taşıyacağından, kurumsal kuralların gücü (Hannan ve Freeman, 1987: 915), ulaşılabilir kaynaklar, örgüt modelleri, işgücü kaynağı, farklı pazarlar, mali kaynaklar örgütlerin doğumunda etkili olmaktadır (Wholey ve Brittain, 1986: 519). Kaynak seviyesi arttığında ve rakip gruplar arasındaki güç dengelerindeki değişim sonucu kaynaklar serbest bırakıldığında popülasyondaki doğum oranı artar (Hannan ve Freeman, 1987: 916). Doğum oranında değişim, çevresel değişimler sonucu çevrenin farklı uygunluk stratejileri kullanması (Freeman ve Hannan, 1983: 1117), çevresel bağımlılık, popülasyon içinde rekabet ve

popülasyon içi ilişkilerin örüntüsünü gösterir (Hannan ve Freeman, 1987: 940). Görüldüğü üzere, örgütsel doğum sürecinde çevresel faktörlerin etkisi yadsınamayacak kadar fazladır (Javalgi, Todd ve Scherer, 2005). Çevresel değişimler, örgütlerin kurulma ya da kapanma oranları üzerinde etkili olmaktadır (Çubukçu, 2018). Sonuç olarak, pek çok alanda doğum sürecinin doğal modellerinde doğum oranının nüfustaki birimlerin sayısına bağlı olduğu varsayılır, böyle durumlarda sistemin boyutlarının sabit olduğu varsayıldığında, nüfusun artması, yoğunluğun artması anlamını taşımaktadır (Hannan ve Freeman, 1987: 937).

2.2. Koşul Bağımlılık Kuramı, Örgütsel Ekoloji Kuramı, İşlem Maliyeti Kuramı ve Kaynak Bağımlılığı Kuramı Bağlamında Büyüme ve Hayatta Kalma

Örgütlerin doğumdan sonra hayatta kalabilmesinin insanların doğumdan sonra hayatta kalabilmesine benzer şekilde bazı hayati fonksiyonların yerine getirilmesi ile mümkün olduğu ifade edilebilir. Bu faaliyetlerin sürdürülmesinde, örgütlerin varlığını ve devamlılığını korumasında “çevrenin” kilit bir role sahip olduğu söylenebilir. Çevrenin örgütlerin varlığı üzerindeki etkisine vurgu yapan koşul bağımlılık kuramı, tüm örgütler için etkili olan tek bir örgütsel yapı olmadığını, ideal yapının, strateji, büyüklük, görev belirsizliği, teknoloji gibi koşul faktörlerine bağlı olduğunu savunur, bu faktörler örgütün özelliğidir ve örgütün içinde bulunduğu çevrenin etkisini yansıtmaktadır (Donaldson, 1996: 57). Koşul bağımlılık kuramı perspektifinden bakıldığında, örgütlerin hayatta kalması ve devamlılığını sağlayabilmesi için çevreye uyum sağlayacak şekilde yapısını değiştirmesi öngörülmektedir (Çubukçu, 2018).

Hayatta kalmak için mücadele eden organizmalar olarak görülen (Dijksterhuis, Van den Bosch ve Volberda, 1999: 573) örgütlerin devamı bir derece, dış taraflarla değişime bağlıdır, bu bağlılık, örgütü yönlendiren bir kısıt oluşturur, farklı çevre koşulları ve dış taraflarla farklı tipte ilişkiler, yüksek performans

sağlamak için farklı tipte örgütsel yapı uyumunu gerektirirken (Child, 1972: 3); uyum, değişimlerin tahmin edilmesine bağlıdır (Dijksterhuis vd., 1999: 573). Söz konusu uyum beraberinde yüksek performansı getirmektedir ki (Sargut, 2010) bu durumun örgütlerin devamlılığı ve büyümesi üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Örgütlerin açık bir sistem olmasının onları çevredeki değişimlere karşı kırılgan hale getirdiği düşünülebilir. Bu nedenle, çevresel değişkenlik, çevresel belirsizlik ya da çevresel karmaşıklık gibi sorunlarla mücadele eden örgütlerin çevreyi anlamları ve yapılarını çevre ile uyumlu hale getirmelerinin birincil öneme sahip olduğu ifade edilebilir. Çevresel değişkenlik, değişimin sıklığına, her değişimde görülen değişimin derecesine, tüm değişim içinde düzensizliğin derecesine yani değişimin değişkenliğine bağlıdır (Child, 1972: 3). Örgütün çevresel etkiye karşılık vermesi, çevrenin ilgili elemanları üzerinde güç elde etmek (Aldrich ve Herker, 1977: 219-220; Dijksterhuis vd., 1999: 569; Aktaş ve Şener, 2012: 100), belirsizliği azaltmak (Aktaş ve Şener, 2012: 100) ve örgütün ihtiyaçları yönünde onu şekillendirmek yoluyla olabilmektedir (Aldrich ve Herker, 1977: 219-220; Dijksterhuis vd., 1999: 569). Öte yandan, çevre değiştiğinde örgütler varlığını sürdürmemeye veya faaliyetlerini çevre etmenlerine göre değiştirme olasılığı ile karşı karşıya kalabilirler (Pfeffer ve Salancik, 1978: 3). Bir başka ifadeyle, çevresel değişim örgütün uyum düzeyini ve performansını olumsuz olarak etkileyebilmektedir (Bozağac ve Aktaş, 2018). Çevreye uyum sağlayamama çevresel kopuşlara neden olabilir ve böylelikle örgütler, faaliyetlerini sürdürmez hale gelebilir (Şengöz, 2021). Bu durumda örgütün devamlılığını sağlayabilmesinin zorlaştığı söylenebilir. Sonuç olarak koşul bağımlılık kuramı açısından bakıldığında; örgütlerin hayatta kalmasının örgütsel yapı ve çevre arasındaki uyumlandırma yetisine bağlı olduğu ifade edilebilir.

Koşul bağımlılık kuramına yakın bir şekilde çevreyi ele alan örgütsel ekoloji kuramı (Yıldırım, 2018) ise “örgütlerin çevrede nasıl hayatta kalabileceği” sorusuna cevap aramaktadır (Kılıç, 2020). Örgütsel ekoloji kuramı, örgüt-çevre arasındaki etkileşimi açıklamakla birlikte örgütlerin doğumu, hayatta kalması ve ölümü üzerinde çevresel koşulların ne denli etkili olduğunun anlaşılmasında güçlü bir bakış açısı sunmaktadır (Aslan ve Türkmen, 2021). Kuramın en temel savlarından biri, örgütsel doğum ve ölüm gibi nüfus popülasyonunu etkileyen değişimlerde çevrenin belirleyici olduğudur (Erdil, Kalkan ve Alparslan, 2010). Bu yaklaşımda, çevrenin belirleyici olduğu ve çevreye uygun olan örgütsel formların hayatta kalmayı başardığı söylenebilir. “Seçilim” ve “ayıklanma” süreçleri kuramın temel bakış açısını oluşturmaktadır. Seçilim süreçlerinin iki temel varsayımı bulunmaktadır. Buna göre dinamik olan çevre sürekli olarak değişmektedir ve örgütler her zaman çevresel değişimlere uyum sağlayamayabilir (Aslan ve Türkmen, 2021). Diğer bir ifadeyle, çevreye uyum sağlayan örgütler seçilir ve diğer örgütler ise çevreden ayıklanır (Kılıç, 2020). Görüldüğü üzere bu yaklaşım çerçevesinden, örgütlerin devamlılığının sağlanmasında örgütsel faaliyetlerden ziyade çevresel etkenler belirleyici olmaktadır (Yıldırım, 2018). Popülasyon ekolojisi kuramı, çevrede meydana gelen değişimle birlikte bir çevresel ayıklanmanın gerçekleştiğini savunmaktadır ve çevreye uyum sağlayan örgütler varlıklarını devam ettirebilirken, uyum sağlayamayanlar ise yok olup giderler.

Hannan ve Freeman (1977: 937)’a göre uygun örgütsel formların hayatta kalıp kalmayacağı yani seçime direnci çevrenin doğasına ve rekabetçi durumuna bağlıdır. Bununla birlikte, belirli çevre koşullarında hangi örgütsel formların geliyeceği ve hangi formların yok olacağı (Hannan ve Freeman, 1977: 949) yani çevrenin her değişiminde her popülasyonu tanımlayan hayatta kalma şansı da onunla değişir (Freeman ve Hannan, 1983: 1116). Dolayısıyla örgütsel çeşitlilik, çevredeki kritik etmenler nedeniyle denge dışına çıkan örgütlerin ölümü ve

çevreye uygun olan yeni örgütlerin kurulmasının bir fonksiyonudur (Kearney, 2003: 562).

İşlem maliyeti açısından konu ele alındığında ise, örgütler kurulduktan sonra ortaya çıkan fırsatçılar örgütlerin hayatını sürdürmesinde başarısızlığa neden olabilir ancak ilk kriz aşıldıktan ve kurulma ile ilgili problemler aşıldıktan sonra örgütün hayatta kalma şansı artar (Wholey ve Brittain, 1986: 521; Abetocala, 2013: 25). Örgütlerin deneyimle öğrenmeleri zamanla artar ve böylece hayatta kalma mekanizmalarının doğması ve gelişmesine yardımcı olur (Abetocala, 2013: 25).

Kaynak bağımlılığı kuramı açısından konu ele alındığında, örgütlerin hayatta kalabilmesi için gerekli olan kaynakları temin etmesi ve bu kaynakların devamlılığını sağlaması gerekmektedir (Pfeffer ve Salancik, 1978). Temelleri Thompson (1967) tarafından atılan ve Pfeffer ve Salancik (1978) tarafından geliştirilen kuramın temel sorunsallarından biri “örgütlerin faaliyetlerini nasıl sürdürdükleri” konusuna açıklık getirmektir (Öztürk, Dil ve Özer, 2019). Bu kuram çerçevesinden bakıldığında, varlığını korumayı amaçlayan örgütlerin gerekli olan kaynakları temin etmesi ve bu teminin istikrarını sağlaması gerekmektedir (Pfeffer ve Salancik, 1978).

2.2.1. Kaynak Bağımlılık Kuramı Bağlamında Bağımlılık İlişkileri

Örgütler arası bağımlılık ve güç ilişkileri insanlar arasındaki bağımlılık ilişkilerine benzetilebilir. Örgütler arası ilişkilerde bağımlılığın yönünü ve derecesini örgütler arası güç ilişkilerinin şekillendirmesi, insanların ilişkilerindeki duygu ve beklentilerinin, taleplerinin, ihtiyaçlarının karşılanmasının tek taraflı, karşılıklı veya karşılık derecesine bağlı olarak bağımlılık ilişkilerinin değişim göstermesine benzetilebilir.

Hiçbir örgüt tek başına bir kaynağa sahip değildir bu sebeple hayatta kalmak için kaynaklara ulaşmak zorunda olan örgütler, çevreden sağlayacağı girdi ve kaynaklarla faaliyetlerini sürdürebilmektedir (Pfeffer ve Salancik, 1978: 43). Bu durum, bağımlılık ilişkilerini ortaya çıkarmaktadır. Pfeffer ve Salancik (1978: 40)'e göre sosyal sistemler ve sosyal etkileşimlerde bir aktör bir faaliyete ulaşmak için veya bu faaliyetten talep edilen çıktıları elde etmek için gerekli olan tüm koşulları kontrol edemeyeceğinden karşılıklı bağımlılık ilişkileri mevcuttur.

Bir örgütün diğerine bağımlılığı, faaliyetlerinin devamlılığı ve örgütün yaşaması için kaynağın önemine, çıkar grubunun kaynak tahsisi yetkisine, kaynağın alternatiflerinin olup olmamasına bağlıdır (Pfeffer ve Salancik, 1978: 4). Kaynakların kıtlığı, örgütlerin faaliyetlerinin belirli işlerle sınırlandırılmasına yol açabilir, sınırlı işlevlerin yerine getirilmesi ancak belli girdilere diğer örgütlerle alışveriş yapılması sonucunda ulaşılmaya gerçekleşebilir (Levine ve White, 1961: 587).

Bağımlılığını olabildiğince azaltmayı amaçlayan örgütler bazı stratejik oluşumlar içerisine girmektedir. Örgütler; lobcilik faaliyetleri (Santos ve Eisenhardt, 2005: 496), örtüşen yönetim kurulu üyelikleri (Koç ve Sayılar, 2016), ortak girişim, birleşme veya bütünleşme gibi stratejik oluşumlar içerisine girerek bağımlılıklarını azaltmayı ve yönetmeyi amaçlamaktadır. Buna ek olarak stratejik oluşumlar, örgütlere çevredeki kaynaklara (para, fiziksel olanaklar, malzemeler, alıcı veya müşteri yönlendirme, teknik servis vb.) (Van De Ven, 1976) ve fırsatlara erişim olanağı da sağlamaktadır (Otluoğlu, Sarı ve Otluoğlu, 2016).

Kaynak bağımlılığı kuramının bir sonucu olarak güç ilişkilerinin ortaya çıktığı söylenebilir. Güç; diğerlerini kendi isteğinin doğrultusunda yönetme ve yönlendirme olanağı sağlamaktadır (Kızanlıklılı, Koç ve Kılıçlar, 2016). Kritik veya kıt kaynağı elinde bulunduran kişinin/örgütün gücü elde ettiği söylenebilir. Örgütün hayatta kalması ve faaliyetini sürdürmesi için gerekli olan kaynağın

kıtlığı ya da alternatifinin azlığı kaynağı elinde bulunduran kişinin/örgütün gücünü arttırmaktadır (Alkan ve Erdem, 2019). Bu durumun örgütler arası güç ilişkilerini ortaya çıkardığı ifade edilebilir. Sonuç olarak, örgütlerin faaliyetlerini sürdürebilmesinin ve hayatta kalabilmesinin kaynakların teminine bağlı olduğu değerlendirilebilir. Kaynakların çevredeki örgütlerden temin edilmesi her ne kadar örgütün varlığını devam ettirmesine katkı sağlasa da aynı zamanda diğer örgütlere karşı bağımlı hale getirdiği de söylenebilir. Bu bağımlılığın doğal bir sonucu olarak örgütler arası güç ilişkilerinin ortaya çıktığı ifade edilebilir.

2.2.2. Kurumsal Kuram Bağlamında Evlilik

Örgütlerin çevrelerinde meşruiyet kazanmak için kurumsallaşması, insanların ilişkilerinin toplumda meşruiyet kazanması, çocuklarının toplumda meşru kabul edilmesi için evlenmesine benzetilebilir. Örgütler üretken verimliliklerinden bağımsız olarak, yaygın uygulamalar ve prosedürler kapsamına dahil olarak toplumda kurumsallaşırlar ve çevre ile eş biçimli olarak, yaşaması için gerekli kaynakları elde etmek (Meyer ve Rowan, 1991), belirsizliği azaltmak, denge görünümü vermek (Greenwood, Suddaby ve Hinings, 2002: 59; Meyer ve Rowan, 1991: 49), iç uygulamalarının sosyal normlara uyumunu sağlamak (Zietsma ve Lawrence, 2010: 217), sonuç olarak örgütün başarısını ve hayatta kalmasını temin etmek (Meyer ve Rowan, 1991: 49) için meşru olmak isterler. Pfeffer ve Salancik (1978: 24)'e göre örgüt, toplumun kaynaklarını kullandığından, toplum örgütün faaliyetlerinin faydalı olup olmadığını ve örgütün meşruiyetini değerlendirir, örgütün bağlantı içinde olduğu herhangi bir çıkar grubu, diğer bir örgüt veya birey örgütü değerlendirebilir. Meşruiyet, insanların örgüte karşı nasıl davrandıklarını değil, aynı zamanda örgütleri nasıl anladığını da etkiler böylece, çevre meşru örgütleri sadece daha değerli değil, aynı zamanda daha anlamlı, daha tahmin edilebilir ve daha güvenilir olarak algılar (Suchman, 1995: 575).

Meşruiyet, pragmatik, ahlaki ve bilişsel meşruiyet, olmak üzere üç tipe ayrılabilir, her üç tip, örgütsel aktivitelerin sosyal olarak inşa edilen normlar, değerler, inanışlar veya tanımlara uygun ve istenen faaliyetler olduğu genel algı veya varsayımını içermektedir (Suchman, 1995: 577). Pragmatik meşruiyet, örgütün kendisi ve yakın çevresindekilerinin kişisel ve rasyonel çıkarlarına dayanırken; ahlaki meşruiyet, örgütün faaliyetlerinin ve bu faaliyetlerin yapılmasının ahlaken doğru olup olmadığıyla ilgilidir (Kobal, 2021; Kurt ve Besler, 2019). Kanıksanmış ve dile getirilmeyen varsayımlarla ilgili olan bilişsel meşruiyet ise bilişsel temele dayanmakta ve herhangi bir olumlu/olumsuz değerlendirme yapılmadan kabul görmektedir ki bu durum sözü edilen üç meşruiyet türü arasında bilişsel meşruiyeti en güçlü hale getirmektedir (Kobal, 2021; Kurt ve Besler, 2019).

Meşruiyet kavramının kurumsal kuramın en temel söylemeni oluşturduğu söylenebilir. Kuram, örgütlerin varlığını ve devamlılığını korumak için kurumsal çevrede meşruiyeti elde etmesi gerektiğini ve bunun için de çevreye uyum sağlaması gerektiğini vurgulamaktadır (DiMaggio ve Powell, 1991; Öztürk, Kara ve Kara, 2019). Başka bir ifadeyle, çevresel unsurlar örgüt üzerinde baskı kurarak onları hem kurumsal çevre ile hem de çevredeki diğer örgütlerle eşbiçimli hale gelmesi için zorlamaktadır (Öztürk vd., 2019). Böylelikle, örgütler teknik uygunluk yönünden değil, sosyal normlara uygunluk sağladığında (Mizruchi ve Fein, 1999: 679) ve çevrenin ortaklaşa görüşü sonucunda meşruiyet kazanır (Suchman, 1995: 574).

Kurumsal eşbiçimlilik değişimi üç mekanizma sonucu gerçekleşir. Zorlayıcı eşbiçimlilik politik etki sonucu ortaya çıkarken; öykünmecî eşbiçimlilik, belirsizliğe karşılık verme sonucu ortaya çıkar ve belirsizlik denizinde yüzen örgütlerin başka şey yapmayı bilmediklerinden akranlarını taklit etmesidir (Mizruchi ve Fein, 1999: 679; DiMaggio ve Powell, 1991: 67). Normatif

eşbiçimlilik ise mesleki profesyonelleşme ile ortaya çıkar (DiMaggio ve Powell, 1991: 67; Taştan ve Yılmaz, 2021). Normatif eşbiçimlilik, bir yanda sosyal inşa edilmiş birtakım ortak kavramlara açık olma olarak görülen sosyalleşmenin sonucu, diğer yandan bir örgütün üyesinin başka bir örgütün üyesini doğrudan etkileyebileceği sosyal ağlar yoluyla fikirlerin dağılımı sonucu oluşur (Mizruchi ve Fein, 1999: 679).

Kurumsal çevreler güçlü kurumsal kurallara uyumu teşvik eder, bu kurallardan bazıları örgütlerin teknoloji veya yönetim yapılarına uyumunu sağlarken çoğu da teknik verimlilikten daha çok sembolik değer taşır (Fennell ve Alexander, 1987: 457). Kurumsallaşma sonucunda, bir yandan örgütün amacı, yetki ilişkileri kabul edilip sorgulanmayarak ortaklaşa faaliyetlerin maliyeti düşürülüp üretkenlik sağlanırken, diğer yandan da sistemi üretken yapan faktörler onu değişime karşı dirençli yapar (Hannan ve Freeman, 1984: 154). Sonuç olarak örgütlerin; gerekli kaynağın temin edilmesi, belirsizliği azaltmak ya da varlığını korumak için kurumsal kurallara uyum sağladığı, böylelikle kurumsal çevre ve çevredeki diğer örgütlerle eş biçimli hale geldiği ve bunun sonucunda da meşruiyetin elde edildiği söylenebilir.

2.2.3. Sahiplik Mekanizmaları, Sahiplik Dışı Mekanizmalar ve Karma Yapı Mekanizmalar Bağlamında Ev Alma, Araba Alma, Mülk Edinme

Örgütlerin dikey ve yatay bütünleşme gibi sahiplik mekanizmaları ile çevrelerindeki kontrolü artırmaya çalışması insanların ev, araba alarak ve mülk edinerek olumsuz koşullarda kendilerini güvende hissetme çabasına benzetilebilir. Örgütler koşula bağlı önemli durumları yok etmek veya azaltmak için dikey (Thompson, 1967: 41; Santos ve Eisenhardt, 2005: 496) ve yatay sınırlarını genişleterek sahiplik yöntemiyle diğer örgütleri etkilemeyi seçebilir ve örgütsel etki alanlarını genişletmeye çalışırlar (Santos ve Eisenhardt, 2005: 496).

Dikey ve yatay sınırların belirlenmesinde ana etmen, kritik bağımlılıkları ve pazar gücünü kullanarak önemli stratejik ilişkilerde stratejik kontrolü en yüksek seviyeye çıkarmaktır (Santos ve Eisenhardt, 2005: 494). Bağımlılığın niteliğini değiştiren dikey bütünleşmede, örgütler kendilerine girdi sağlayan örgütler üzerinde doğrudan denetimi sağlayacak şekilde dikey sınırlarını genişletmektedir (Yıldırım, 2018). Bu tür bir bütünleşmede örgütler, tedarikçisi ya da müşterisi olan bir firmayı satın almaktadır (Başar ve Gültekin, 2018). Öte yandan yatay bütünleşmede, örgütler ürün hattı ya da pazarı benzeyen bir diğer örgütü satın alarak (Başar ve Gültekin, 2018) aynı çatı altında birleşmektedir (Yıldırım, 2018).

Diğer bir açıdan, dikey veya yatay bütünleşme sonucunda karma yapı oluştuğu düşünülebilir. Karma yapı, birden fazla örgütün kaynaklarını veya yönetim yapılarını kullanan örgütsel düzenlemeler olarak tanımlanmakta, örgüt birleşmeleri, ortak girişim, lisans anlaşmaları, tedarik anlaşmaları karma yapı olarak adlandırılabilir (Borys ve Jemison, 1989: 235). Söz konusu karma yapı olarak sayılan yapılar içinde örgüt birleşmeleri sahiplik mekanizması olarak adlandırılırken, diğer yapılar ise sahiplik dışı yapılar olarak adlandırılmaktadır. Sahiplik mekanizmaları, sahip olunan, örgüte katılan örgütler küçük olduğunda daha çekicidir (Santos ve Eisenhardt, 2005: 496).

Karma yapıda sınırlar sadece karma yapının çevresini değil, aynı zamanda karma yapıyı oluşturan örgütlerin sınırının nerede bittiğini, karma yapının sınırının nerde başladığını tanımlamak açısından önemlidir, kaynaklar ve yükümlülüklerin karma yapının parçası olup olmayacağı, sınırın geçirgenliğini belirler (Borys ve Jemison, 1989: 238). Karma yapının sınır kararı, yasal olarak her bir örgütün kaynağının ne kadarının karma yapı tarafından kullanılacağını ve her bir örgütün karma yapı üzerinde ne kadar yönetim gücüne sahip olacağını tanımlanmasıdır (Borys ve Jemison, 1989: 238).

Sonuç olarak örgütlerin dikey ve yatay bütünleşme gibi sahiplik mekanizmaları, ortak girişim ya da örgüt birleşmeleri gibi sahiplik dışı mekanizmaları ve karma yapı mekanizmalarını kullanarak kendilerini güvence altına almayı amaçlaması insanların ev, araba ya da mülk olarak kendilerini güvence altına almaya çalışmasına benzetilebilir.

2.2.4. Sosyal Ağ, Sosyal Sermaye Kuramı ve Sosyal Yerleşiklik Kavramı Bağlamında Sosyal İlişkiler

Örgütlerin fayda sağlamak için diğer örgütlerle ilişkiler kurması, insanların çevresiyle kurduğu akrabalık, arkadaşlık, dostluk ilişkilerine benzetilebilir.

Günümüz modern örgütler, birbiriyle etkileşim içinde olan pek çok bireyden oluşur, bireyler tarafından kurulan sosyal etkileşimler, bilgi akışı, güç ilişkileri, aktörlerin rolleri, örgüt sistemi içinde yer alan ilişkiler örgütsel ağları oluşturur (Sözen ve Sağsan, 2009: 66). Örgütler; önemli tedarikçiler, müşteriler, güçlü araçlar ve karar vericilerle karşılıklı sosyal ilişkiler kurmaktadır (Sözen ve Gürbüz, 2012: 318; Santos ve Eisenhardt, 2005: 496). Ticari birliklere üyelikler, tedarikçilerle, farklı örgüt çalışanları ve yöneticileri ile oluşturulan ağlar bilgi akışını sağlayan önemli bilgi kanallarıdır (Köker, 2021). Diğer bir ifade ile ağ bağları, çevredeki diğer aktörlerin faaliyetleri ile ilgili bilginin taşınarak çevredeki belirsizlik seviyesini azaltma (Sözen ve Sağsan, 2009: 66; Sözen ve Gürbüz, 2012: 318), teknik ve kurumsal çevrede güç kazanma (Sözen ve Gürbüz, 2012: 317), rekabet avantajı elde etme (Sözen ve Gürbüz, 2012: 307), bilgiye ulaşım için gerekli zaman ve yatırımı azaltmak üzere bilgi kanalları elde etme (Nahapiet ve Ghoshal, 1998: 252) işlevi görür. Sosyal ağ yoluyla elde edilen bilgi; ucuz, daha zengin, daha detaylı ve daha doğrudur çünkü ağ yoluyla oluşturulan ilişkiler, gelecekteki işlemleri engellemek için güvenilirdir ve fırsatçı olmayan davranış gösterilir (Granovetter, 1985: 490). Bir başka açıdan bakıldığında ise örgütlerin,

kaynak edinimi ya da örgüte fayda sağlayacak bilginin elde edilmesi gibi kritik öneme sahip konularda “yönetim kurullarını” stratejik bir araç olarak kullandığı ifade edilebilir. Buradaki amaç yönetim kurulu üyelerinin sosyal ağlarından yararlanmaktır (Fayganoğlu, 2019).

Sosyal ilişkilerin ekonomik faaliyetler üzerinde etkisi yadsınamayacaktır kadar fazladır (Granovetter, 1985). Diğer bir ifadeyle, ekonomik faaliyetler vakum içinde gerçekleşmez ve içerisinde pek çok sosyal özelliği barındırır (Zenger, Felin ve Bigelow, 2011). Granovetter (1985), ekonomik faaliyetlerin ve sosyal ilişkilerin iç içe geçmesini “sosyal yerleşiklik” olarak nitelendirmiştir. Sosyal yerleşiklik savı, ekonomik ilişkilerde kişisel ilişkiler yerine bu ilişkilerden oluşan ağ yapılarına vurgu yapar ve bu yolla güvenin oluştuğunu ve suüstimalden vazgeçildiğini savunur (Granovetter, 1985: 490). Genel ahlak veya kurumsal düzenlemeler yerine sosyal ilişkiler ekonomik hayattaki güveni sağlar (Granovetter, 1985: 491).

Sosyal yerleşiklik kavramı sosyal sermaye kavramı ile daha anlaşılır bir hale gelmiştir (Şen ve Mert, 2019). Sosyal sermaye kuramının ana tezi ağların kaynağa ulaşımı sağladığıdır (Nahapiet ve Ghoshal, 1998: 252). Sosyal sermaye, birey veya sosyal birimin sahip olduğu ilişki ağına yerleşik olan ve bu ilişkilerden ve bu ilişkiler dolayısıyla elde edilebilecek fiili ve potansiyel kaynakların toplamı olarak tanımlanabilir (Nahapiet ve Ghoshal, 1998: 243). Sosyal sermaye, taraflar arasındaki ilişkilerin sosyal ilişkilere dönüşmesi ve bu ilişkilerin taraflara avantaj sağlamasıyla oluşmaktadır (Sözen ve Gürbüz, 2012: 305). Sonuç olarak, sosyal ilişkilerin örgütlere ve örgüt çalışanlarına birçok fayda sağlamasının ve ekonomik eylemlerin sosyal ilişkilere gömülü olmasının örgütleri kaçınılmaz olarak diğer örgütlerle sosyal ilişki kurmaya zorladığı söylenebilir. Örgütlerin diğer örgütlerle kurmuş olduğu bu ilişkiler insanların çevresiyle kurduğu akrabalık, arkadaşlık, dostluk ilişkilerine benzetilebilir.

2.3.Örgütsel Ekoloji Kuramı Bağlamında Örgütsel Ölüm

Nasıl ki örgütsel doğumlar örgütsel döngünün doğal bir parçası ise, örgütsel ölümler de hayatın bir gerçekliğidir. Örgütsel ölüm ile örgütün faaliyetlerinin sona ermesi ve varlığının ortadan kalkması insanların gözlerini hayata yumarak ölmesine benzetilebilir.

Örgütsel ölüm aniden gerçekleşen bir süreç değildir. Örgütsel çöküş ile başlayan ve geri döndürülemez olan bu süreç ile örgütsel ölümler ortaya çıkmaktadır (Yılmaz ve Çetinel, 2015). Çevreye-uyum kabiliyetinden yoksun olunması, değişime geç cevap verme (Getz ve Andesson, 2016), küreselleşme, hızlı teknolojik değişim, yüksek düzeyde rekabet (Lahiri, Perez-Nordtvedt ve Renn, 2008), yaş ve büyüklük (Yeloğlu, 2012) gibi faktörler örgütsel çöküşe neden olmakta ve neticesinde de örgütsel ölümler gerçekleşmektedir. Örgütler farklı nedenlerden dolayı ya ölürler ya da içinde buldukları sektörden çıkarlar (Yeloğlu, 2012).

Örgütsel ekoloji kuramına göre çevre seçimi yapar, adaptasyonu zayıf olan örgütler ölür ve elenir (Kearney, 2003: 562). Daha genel anlamıyla, doğal bir seleksiyon neticesinde çevresel ayıklanma gerçekleşir ve örgütsel ölümler meydana gelir (Yılmaz ve Çetinel, 2015). Örgütlerin doğum ve ölüm oranlarıyla arasındaki örgütsel değişimleri inceleyen kuram, değişen çevre koşullarına uyum sağlayan örgütlerin yaşamlarına ve faaliyetlerine devam ettiğini, uyum sağlayamayan örgütlerin ise çevresel ayıklanma neticesinde yok olduğunu ifade etmektedir (Çubukçu, 2018). Popülasyonda büyük örgütler baskın hale geldiğinde bunun seçimin özel bir durumu olduğu düşünülebilir, küçük formdan büyük forma geçiş, teorik olarak küçük örgütlerin çözünmesi “ölümü” ve onların yerinin büyük örgütlerin “doğumu” ile doldurulması anlamına gelebilir (Hannan ve Freeman, 1977: 938). Doğum oranı aradaki farkı kapatmadığı sürece, ölüm

oranındaki değişimler çevredeki hâkim formun değişimini belirler (Freeman ve Hannan, 1983: 1143). Abetocala (2013: 26)'ya göre başlangıçta popülasyondaki yoğunluk azdır, popülasyonun meşruiyeti, dolayısıyla çekiciliği düşüktür, bu nedenle popülasyonun ilk zamanlarında ölüm oranları, doğum oranlarından daha fazladır. Yoğunluk ile meşruiyet arasında ters ilişki olduğu varsayılabilir, yoğunluğun artması meşruiyetin artmasına öncülük eder, daha sonra yoğunluğun kendisine olumlu etki eder, böylece, bir süre sonra popülasyon, doğum oranının artmasını ve eşzamanlı olarak ölüm oranlarının azalmasını yaşar (Abetocala, 2013: 26).

Abetocala (2013: 25)'ya göre genç örgütlerle ilgili yatkınlık varsayımı, örgütlerin doğumundan itibaren ilk yıllarda ölüm oranının en yüksek olması ve zamanla sabit bir hızla düşmesi olarak açıklanabilir. Genç örgütlerin ölüme daha yakın olmasının nedenlerinden biri, geçici sosyal yapıların girişimcileri örgüt kurmaya teşvik etmesi ve koşullar değiştiğinde örgütlerin başarısız olması olabilir (Wholey ve Brittain, 1986: 521). Genç örgütler, rollerin tanımlanması, çalışanlar arasında güvenin sağlanması, dış çevresi (tedarikçiler, potansiyel müşteriler, mali kuruluşlar ve yasal düzenleyiciler) ile ilişkilerin kurulması sürecinde ölüme daha yatkındır (Wholey ve Brittain, 1986: 520; Abetocala, 2013: 25). Gençlik durumu büyüklük ile ilişkilendirilebilir çünkü yeni örgütler genel olarak küçük örgütlerdir (Wholey ve Brittain, 1986: 520). Örgüt yaşlandıkça ölüm oranının azalmasının nedeni, üretkenliğin yaşla birlikte katlanarak artması, dış süreçler (Hannan ve Freeman, 1984: 158) ve büyük bir örgütün ölümünün yaratacağı sosyal etki (Wholey ve Brittain, 1986: 520) olarak açıklanmaktadır.

Sonuç olarak, örgütsel ekoloji kuramının örgütsel ölümlerin gerçekleşmesinde çevresel ayıklanma sürecine vurgu yaptığı söylenebilir. Örgütsel ölüm ile örgütün faaliyetlerinin sona ermesi ve varlığının ortadan kalkması insanların gözlerini hayata yumarak ölmesine benzetilebilir.

Yukarıda bahsi geçen örgütsel yaşam evreleri ile insanların yaşam evreleri arasındaki benzerlik farklı örgütsel kuramlar çerçevesinde tartışılmış olup, bu yaşam evrelerinin hangi örgütsel kuramlar çerçevesinde ele alındığı Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Örgütsel Kuramlar Bağlamında Örgütsel Yaşam Evreleri ve Süreçleri

Yaşam Evreleri ve Süreçleri	Örgütsel Kuramlar
Örgütsel Doğum	Örgütsel Ekoloji Kuramı
Büyüme, Hayatta Kalma	Koşul Bağımlılık Kuramı, Kaynak Bağımlılığı Kuramı, İşlem Maliyeti Kuramı ve Örgütsel Ekoloji Kuramı
Bağımlılık İlişkileri	Kaynak Bağımlılığı Kuramı
Evlilik	Kurumsal Kuram
Ev alma, araba alma ve mülk edinme	Sahiplik Mekanizmaları, Sahiplik Dışı Mekanizmalar ve Karma Yapı Mekanizmalar
Sosyal İlişkiler	Sosyal Sermaye Kuramı ve Sosyal Yerleşiklik Kavramı
Örgütsel Ölüm	Örgütsel Ekoloji Kuramı

3.SONUÇ

Bu çalışmada, örgütlerin yaşam evreleri ile yaşamlarındaki önemli olaylar insanların hayatındaki yaşam evrelerine benzetilerek, örgütlerin yaşam evreleri ve yaşamlarını etkileyen önemli süreçler farklı örgüt kuramları çerçevesinde tartışılmıştır. Bu kapsamda; örgütsel evreler ile doğum, büyüme, hayatta kalma, bağımlılık ilişkileri, evlilik, ev alma, araba alma, mülk edinme, sosyal ilişkiler ve ölüm gibi bireylerin yaşamları boyunca deneyimlediği süreçler arasındaki benzerlik işlem maliyeti kuramı, koşul bağımlılık kuramı, kaynak bağımlılığı kuramı, örgütsel ekoloji kuramı, sosyal ağ kuramı, kurumsal kuram ve sosyal sermaye kuramları ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Yukarıda sözü edilen

örgütsel evrelere farklı örgüt kuramlarının değişik bakış açıları sunmasının bu evrelerin birçok yönüyle anlaşılmasına katkı sağladığı söylenebilir.

Örgütlerin yaşam döngüsü insanlarınkine benzer şekilde doğum ile başlamaktadır. Örgütsel ekoloji kuramı çevrenin belirleyici rolüne vurgu yaparak çevresel değişimlerin ve çevresel ayıklanma süreçlerinin örgütsel doğumlar üzerinde etkili olduğunu savunmaktadır (Çubukçu, 2018). Örgütlerin doğumdan sonra hayatta kalabilmesinin insanların doğumdan sonra hayatta kalabilmesine benzer şekilde bazı hayati fonksiyonların yerine getirilmesi ile mümkün olduğu ifade edilebilir. Bu faaliyetlerin sürdürülmesinde “çevrenin” önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Koşul bağımlılık kuramı açısından bakıldığında, hayatta kalmak isteyen örgütlerin yapılarını çevre ile uyumlandırması gerektiği görüşü ön plana çıkarken, örgütsel ekoloji kuramı çevreye uyum sağlayan örgütlerin çevre tarafından seçildiğine vurgu yapmaktadır. Kaynak bağımlılığı kuramı perspektifinden bakıldığında ise, örgütlerin varlığını devam ettirmesinin, faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için gerekli olan kaynakların temin edilmesine ve bu teminin istikrarının sağlanmasına bağlı olduğu ifade edilebilir.

Örgütler arası bağımlılık ve güç ilişkileri insanlar arasındaki bağımlılık ilişkilerine benzetilebilir. Örgütler arası ilişkilerde bağımlılığın yönünü ve derecesini örgütler arası güç ilişkilerinin şekillendirmesi, insanların ilişkilerindeki duygu ve beklentilerinin, taleplerinin, ihtiyaçlarının karşılanmasının tek taraflı, karşılıklı veya karşılık derecesine bağlı olarak bağımlılık ilişkilerinin değişim göstermesine benzetilebilir. Kaynak bağımlılığı kuramı bakış açısı ile baktığımızda, örgütlerin kendi kendilerine yetmediği, dolayısıyla ihtiyaç duydukları kaynağı diğer örgütlerden temin ettiği ve bu durumun da bağımlılık ilişkilerini ortaya çıkardığı ifade edilebilir. Şöyle ki, varlığını korumak ve faaliyetlerini devam ettirmek için kaynak temininin diğer örgütlerden veya tedarikçilerden sağlanması ile bağımlılık ilişkileri ortaya çıkmaktadır. Buradaki önemli nokta, kaynağın önemi

ve kaynağın alternatifinin olup olmasının bağımlılık ilişkisinin derecesini belirlediğidir. Kaynağı elinde bulunduran örgüt/tedarikçi gücü elde ederken, kaynağa ihtiyacı olan örgütü ise kendine bağımlı hale getirdiği söylenebilir.

Örgütlerin çevrelerinde meşruiyet kazanmak için kurumsallaşması, insanların ilişkilerinin toplumda meşruiyet kazanmak, çocuklarının toplumda meşru kabul edilmesi için evlenmesine benzetilebilir. Kurumsal kuram perspektifinden bakıldığında, örgütler kurumsal kurallara uyum sağlayarak hem kurumsal çevre ile hem de çevredeki diğer örgütlerle eş biçimli hale gelerek meşruiyeti elde etmektedir (Pfeffer ve Salancik, 1978).

Örgütlerin dikey ve yatay bütünleşme gibi sahiplik mekanizmaları ile çevrelerindeki kontrolü artırmaya çalışması insanların ev, araba alarak ve mülk edinerek olumsuz koşullarda kendilerini güvende hissetme çabasına benzetilebilir.

Örgütlerin fayda sağlamak adına diğer örgütlerle ilişkiler kurması, insanların çevresiyle kurduğu akrabalık, arkadaşlık, dostluk ilişkilerine benzetilebilir. Sosyal ilişkilerin ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisinin yadsınamayacak kadar etkili olmasının, diğer bir ifadeyle, ekonomik ilişkilerin sosyal ilişkilere yerleşik olmasının örgütler arası ilişkilerin kurulmasına ve sosyal ağın oluşumuna temel teşkil eden önemli bir olgu olduğu söylenebilir. Sosyal ağlar; çevredeki belirsizlik seviyesini azaltma (Sözen ve Sağsan, 2009: 66; Sözen ve Gürbüz, 2012: 318), teknik ve kurumsal çevrede güç kazanma (Sözen ve Gürbüz, 2012, s. 317), rekabet avantajı elde etme (Sözen ve Gürbüz, 2012: 307), bilgiye ulaşım için gerekli zaman ve yatırımı azaltmak üzere bilgi kanalları elde etme (Nahapiet ve Ghoshal, 1998: 252) gibi örgütlere çeşitli faydalar sağladığından, örgütler sosyal ağlarını genişletmeye çalışmaktadır.

Örgütsel yaşam evresinin son aşaması olan ve örgütsel döngünün doğal bir parçası olan örgütsel ölüm, örgütün faaliyetlerinin sona ermesidir. Bu evrenin aniden gelişen bir süreçten ziyade örgütsel çöküşün akabinde gerçekleştiği söylenebilir. Örgütsel ekoloji kuramı açısından bakıldığında, doğal bir seleksiyon neticesinde çevreye uyum sağlayamayan örgütlerin çevreden ayıklandığı ve yok olup gittiği ifade edilebilir.

Anlaşılabacağı üzere, örgütlerin yaşam evreleri ile insanların yaşam evreleri arasında bir benzerlik bulunmaktadır. İnsan yaşamında doğumla-ölümün bir arada olması gibi örgütlerin doğumu ve ölümü de bir arada olabilir. Bu yaşam evrelerinin anlaşılmasında değişik örgütsel kuramların farklı bakış açıları sunarak bu evrelerin birçok yönüyle anlaşılmasına olanak tanıdığı söylenebilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abetocala, G. (2013). Survival or failure within the organization life cycle. What lessons for managers? *Journal of General Management*, 38 (4), 23-38.
<https://doi.org/10.1177%2F030630701303800403>
- Aktaş, M., & Şener, İ. (2012). Koşul bağımlılık kuramı, İçinde Sözen, C.H. ve Basım, N.H. (Eds). *Örgüt Kuramları*, 2.Baskı, Beta Yayınevi.

- Aldrich, H., & Herker, D. (1977). Boundary spanning roles and organization structure. *Academy of Management Review*, 2 (2), 217-230. <https://doi.org/10.5465/amr.1977.4409044>
- Alkan, A., & Erdem, R. (2019). Güç: Formal ve informal yünden güce kavramsal bir bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10(24), 405-433. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.472535>
- Aslan, E. Ç., & Türkmen, İ. (2021). Türk sağlık politikalarındaki değişimlerin hastane popülasyon yoğunluğuna etkisi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 24(4), 681-698.
- Başar, P., & Gültekin, A. (2018). İşletmelerin yabancı pazarlara yayılma yöntemlerinin insan kaynakları fonksiyonunun üzerindeki etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(3), 825-849. <https://doi.org/10.17130/ijmeh.2018343125>
- Borys, B., & Jemison, D. B. (1989). Hybrid arrangements as strategic alliances: theoretical issues in organizational combinations. *Academy of Management Review*, 14 (2), 234-249. <https://doi.org/10.5465/amr.1989.4282106>
- Bozağaç, F., & Aktaş, M. (2018). Örgüt Kuramları ve Değişim. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 37-68.
- Child, J. (1972). Organizational structure, environment and performance: The role of strategic choice. *Sociology*, 6 (1), 1-22. <https://doi.org/10.1177%2F003803857200600101>
- Çubukçu, M. (2018). Organizasyon yapısını belirleyen faktörler ve yapının önemi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 175-190. <https://doi.org/10.30803/adusobed.343212>
- Delacroix, J., & Carroll, G. R. (1983). Organizational foundings: An ecological study of the newspaper industries of Argentina and Ireland. *Administrative Science Quarterly*, 28(2), 274-291. <https://doi.org/10.2307/2392621>

- Dijksterhuis, M. S., Van den Bosch, F. A. J., Volberda, H. W. (1999). Where do new organizational forms come from? Management logics as a source of coevolution. *Organization Science*, 10(5), 569-582. <https://doi.org/10.1287/orsc.10.5.569>
- DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1991). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields, içinde Powell, W.W. ve DiMaggio, PJ (Eds), *The new institutionalism in organizational analysis*, Chicago: University of Chicago Press.
- Donaldson, L. (1996). The normal science of structural contingency theory, S. Clegg, C. Hardy ve W. Nord (Eds), *Handbook of Organizational Studies*, London: Sage.
- Erdil, O., Kalkan, A., & Alparslan, A. M. (2010). Örgütsel ekoloji kuramından stratejik yönetim anlayışına. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 12(1), 17-31.
- Fayganoğlu, P. (2019). Kaynak bağımlılığı ve sosyal ağ kuramları bağlamında Türkiye'deki şirketlerin yönetim kurulu üyeliklerindeki çeşitlenme. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 29(2), 247-266.
- Fennell, M. L., & Alexander, JA (1987). Organizational boundary spanning in institutionalized environments. *Academy of Management Journal*, 30(3), 456-476. <https://doi.org/10.5465/256009>
- Freeman, J., & Hannan, M. T. (1983). Niche width and the dynamics of organizational populations. *American Journal of Sociology*, 88(6), 1116-1145. <https://doi.org/10.1086/227797>
- Getz, D., & Andersson, T. (2016). Analyzing whole populations of festivals and events: An application of organizational ecology. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 8(3), 249-273. <https://doi.org/10.1080/19407963.2016.1158522>
- Granovetter, M. (1985). Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91(3), 481-510.

- Greenwood, A., Suddaby, R., & Hinings, CR (2002). Theorizing change: the role of professional associations in the transformation of institutionalized fields. *Academy of Management Journal*, 45(1), 58-80. <https://doi.org/10.5465/3069285>
- Hannan, M. T., & Freeman, J. (1977). The population ecology of organizations. *American Journal of Sociology*, 82(5), 929-964. <https://doi.org/10.1086/226424>
- Hannan, M. T., & Freeman, J. (1984). Structural inertia and organizational change. *American Sociological Review*, 49(2), 149-164. <https://doi.org/10.2307/2095567>
- Hannan, M. T., & Freeman, J. (1987). The ecology of organizational founding: American labor unions, 1836-1985. *American Journal of Sociology*, 92(4), 910-943. <https://doi.org/10.1086/228587>
- Javalgi, R. R. G., Todd, P. R., & Scherer, R. F. (2005). The dynamics of global e-commerce: an organizational ecology perspective. *International Marketing Review*, 22(4), 420-435. <https://doi.org/10.1108/02651330510608442>
- Kearney, R. C. (2003). Patterns of union decline and growth: An organizational ecology perspective. *Journal of Labor Research*, 24(4), 561-578. <https://doi.org/10.1007/s12122-003-1014-1>
- Kılıç, F. (2020). Örgütsel Ekoloji teorisi üzerinden girişimcilik ekosisteminin girişimciler üzerindeki etkisi. *Beykoz Akademi Dergisi*, 8(1), 154-173. <https://doi.org/10.14514/byk.m.26515393.2020.8/1.154-173>
- Kızanıklı, M. M., Koç, H., & Kılıçlar, A. (2016). Örgütsel güç ve gücün kaynakları üzerine kavramsal bir inceleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 448-504. DOI: 10.20491/isarder.2016.229

- Kobal, H. Y. (2021). Hakkâri Üniversitesi'nin faaliyetlerinin kurumsal kuram varsayımları çerçevesinde incelenmesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 238-263. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.853654>
- Koç, O., & Sayılar, Y (2016). Örgüt araştırmalarında kaynak bağımlılığı perspektifi: Kuramsal bir değerlendirme. *İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 27(80).
- Köker, A. R. (2021). Sosyal ağlar ve örgütsel değişim ilişkisinde olumsuz bağların etkisi. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 10(19), 95-109.
- Kurt, Y., & Besler, S. (2019). Yeni yapıların benimsenme biçimi: Rasyonel ve törensel seçimler. *5th International Conference on Advances in Education and Social Sciences, İstanbul*, 546-551.
- Lahiri, S., Pérez-Nordtvedt, L. & Renn, RW (2008). Will the new competitive landscape cause your firm's decline? It depends on your mindset. *Business Horizons*, 51(4), 311-320. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2008.02.004>
- Levine, S., White, P. E. (1961). Exchange as a conceptual framework for the study of interorganizational relationships. *Administrative Science Quarterly*, 5(4), 584-601. <https://doi.org/10.2307/2390622>
- Meyer, J. W., & Rowan, B. (1991). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony, İçinde Powell, W.W. ve DiMaggio, P.J. (Eds), *The new institutionalism in organizational analysis*, Chicago: University of Chicago Press.
- Mizruchi, M. S., & Fein, LC (1999). The social construction of organizational knowledge: A study of the uses of coercive, mimetic and normative isomorphism. *Administrative Science Quarterly*, 44(4), 653-683. <https://doi.org/10.2307/2F2667051>

- Nahapiet, J., & Ghoshal, S. (1998). Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage. *Academy of Management Review*, 23(2), 242-266. <https://doi.org/10.5465/amr.1998.533225>
- Otluoğlu, E., Sarı E. S., & Otluoğlu EÇ (2016). Yönetim kurulu çeşitliliğinin finansal performansa etkisi: BIST 100 üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 9(46), 749-758.
- Öztürk, U. C. (2015). Örgüt Kültürü algısında cinsiyet faktörünün etkisi ve bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(12), 62-86.
- Öztürk, O., Dil E., & Özer M. (2019). Kaynak Bağımlılığı Kuramı çerçevesinde bağımlılık kavramına ilişkin bir araştırma: Türkiye otomotiv sektöründe faaliyet gösteren ana firma-tedarikçiler arasındaki satın alma süreçleri üzerine nitel bir analiz. *International Journal of Social Inquiry*, 12(2), 681-718. DOI: 10.37093/ijisi.659029
- Öztürk, A. O., Kara, S., & Kara, H. T. (2019). Belirsizliklerin Örgütlere Etkisi: Yeni Kurumsal Kuram Ekseninde Bir Değerlendirme. *Sayıştay Dergisi*, (114), 33-51.
- Pfeffer, J., & Salancik, G. R. (1978). *The external control of organizations: A resource dependence perspective*. New York: Harper and Row.
- Santos, F. M., & Eisenhardt, K. M. (2005). Organizational boundaries and theories of organization. *Organization Science*, 16 (5), 491-508. <https://doi.org/10.1287/orsc.1050.0152>
- Sargut, A.S. (2010). Yapısal koşul bağımlılık kuramının örgütsel çevre kavramları bağlamındaki yeri, içinde Sargut A.S. ve Özen Ş. (Eds.), Örgüt kuramları (35-75). İmge Kitabevi.
- Sözen, H. C., & Sağsan, M. (2009). Social network versus technical networks: how different social interaction patterns effect information system utilization in the organizations? *Journal of US-China Public Administration*, 6(7), 65-72.

- Yeloğlu, O. (2012). Örgütsel ekoloji, İçinde Sözen, C.H. ve Basım, N.H. (EdS). *Örgüt Kuramları*, 2.Baskı, Beta Yayınevi.
- Sözen, C.H., & Gürbüz, S. (2012). Örgütsel ağlar, İçinde Sözen, C.H. ve Basım, N.H. (EdS). *Örgüt Kuramları*, 2.Baskı, Beta Yayınevi.
- Suchman, M. C. (1995). Managing legitimacy: Strategic and institutional approaches. *Academy of Management Review*, 20(3), 571-610. <https://doi.org/10.5465/amr.1995.9508080331>
- Şen, C., & Mert, İ. S. (2019). Sosyal sermayenin kurumsal, kaynak bağımlılığı ve işlem maliyeti kuramları cephesinden algılanışı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(2), 163-178. <http://hdl.handle.net/20.500.12566/515>
- Şengöz, M. (2021). Organizasyonel sessizlik, düşünüş ve ölüm. *Liberal Düşünce Dergisi*, 26(103), 279-291. <https://doi.org/10.36484/liberal.808953>
- Wholey, D. R., & Brittain, JW (1986). Organizational Ecology: Findings and Implications. *Academy of Management Review*, 11(3), 513-533. <https://doi.org/10.5465/amr.1986.57140723>
- Taştan, K., & Yılmaz, S. (2021). Yeni kurumsal kuram argümanlarıyla Türk yükseköğretim sisteminde kalite yönetiminin benimsenmesi üzerine teorik model çalışması. *Black Sea Journal of Public and Social Science*, 4(2), 79-91. <https://doi.org/10.52704/bssocialscience.912717>
- Thompson, J. D. (1967). *Organizations in action*. McGraw-Hill.
- Van De Ven, A. H. (1976). On the nature, formation and maintenance of relations among organizations. *Academy of Management Review*, 1(4), 24-36. <https://doi.org/10.5465/amr.1976.4396447>
- Yıldırım, A. (2018). Örgütsel değişimin yönetilmesi bağlamında" çevre-uyum ilişkisi." Yeni kurumsal kuram ile kaynak bağımlılığı kuramları arasında karşılaştırmalı bir analiz. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (44), 89-102.

- Yılmaz, S. E., & Çetinel, E. (2015). Örgütsel ölüm: Adaptasyon teorileri bağlamında bir değerlendirme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 211-230.
- Zenger, T. R., Felin, T., & Bigelow, L. (2011). Theories of the firm: market boundary. *The Academy of Management Annals*, 5(1), 89-133. <https://doi.org/10.5465/19416520.2011.590301>
- Zietsma, C., & Lawrence, T. B. (2010). Institutional work in the transformation of an organizational field: the interplay of boundary work and practice work. *Administrative Science Quarterly*, 55(2), 189-221. <https://doi.org/10.2189%2Fasqu.2010.55.2.189>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

An organization is a social structure formed by two or more individuals or institutions to achieve a specific purpose and has a certain continuity. Organizations are open systems, and this feature of them reveals the deterministic role of the environment and make them vulnerable to the changes in external environment. As organizations cannot be isolated from the environment, they need to interact to external environment and manage their relations with the environment to survive. On the other hand, the environment is an important factor affecting the lives and life stages of organizations.

Method

Organizational theories offer a powerful perspective in understanding the life stages of organizations and the processes that affect their lives. In this study, life stages of individuals and important events in their lives are compared to organizations, and the life stages of organizations and important processes that affect their life are discussed within the framework of organizational theories. In this context, the similarity between the processes that individuals experience throughout their lives such as birth, growth, survival, dependency relationships,

marriage, buying a house, buying a car, owning a property, social relations, and death and organizational stages has been explained relying on transaction cost theory, contingency dependency theory, resource dependency theory, institutional theory, organizational ecology theory, social network theory and social capital theory.

The life cycle of organizations begins with birth, like that of humans. Transaction cost theory states that the failure of the market is the biggest factor in the establishment of organizations. Organizational ecology theory, on the other hand, emphasizes the determining role of the environment and states that environmental changes and environmental selection processes are effective on organizational births (Çubukçu, 2018). After being born, people need to maintain some vital functions such as nutrition, respiration, and digestion to survive. Similarly, organizations that want to maintain their existence and grow must perform some activities. In terms of contingency theory, the view that organizations that want to survive should harmonize their structures with the environment comes to the fore, while organizational ecology theory emphasizes that organizations that adapt to the environment are chosen by the environment. In addition to vital needs to survive mentioned above, individuals have other social needs that are included in their life stages.

Findings, Conclusion and Discussion

Dependency relationships vary depending on the one-sided, mutual, or reciprocal degree of meeting the feelings and expectations, demands and needs of people in their relationships. Inter-organizational relations established to ensure the continuity of activities or to obtain resources also reveal dependency relations between the parties, like human relations.

Individuals marry to gain legitimacy within society. Organizations also institutionalize to achieve legitimacy in society. From the perspective of institutional theory, organizations achieve legitimacy by adapting to institutional rules and becoming isomorphic with both the institutional environment and other organizations in the environment.

People buy houses, cars, and property to feel safe. In the same way, organizations aim to both reduce and manage their dependence and secure themselves by applying strategies such as vertical and horizontal integration, organizational mergers, joint ventures, license agreements and supply agreements.

Organizations can also establish social relations with their environment, similar to the kinship and friendship relations that people establish with their environment, From the perspective of resource dependency theory, obtaining a critical resource, securing the stability of supply of raw materials and inputs and ensuring the flow of information to the organization form the basis of inter-organizational relations. The undeniable impact of social relations on economic activities, in other words, the fact that economic relations are embedded in social relations is another important fact that forms the basis for the establishment of inter-organizational relations and the formation of a social network.

Just as the humans life ends with the death, organizations' life end with organizational death. The last stage of the organizational life stage, organizational death, is a natural part of the organizational cycle, is the end of the activities of the organization. This phase takes place after the organizational collapse rather than a sudden development. In the transaction cost theory, the death of the organization, namely the bureaucracy, can be interpreted as the transition to the clan mechanism. In the organizational ecology approach, it is expressed that organizations that cannot adapt to the environment because of natural selection are separated from the environment and disappear.

As can be understood, people's life stages and organizational life stages are similar to each other. Just like the coexistence of birth and death in human life, the birth and death of organizations coexist and are the reality of life. Different organizational theories offer different perspectives in understanding these life stages, allowing them to be understood in many aspects.